ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL XX

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ. BUCUREŞTI, 1939

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III

	Lei
TOMUL I, (1922—23):	100.—
TOMUL II, (1923—24):	130.—
TOMUL III, (1924—26):	840.—
TOMUL IV, (1924):	160.—
TOMUL V, (1925—26):	160.—
TOMUL VI, (1926—27):	300.—
TOMUL VII, (1927):	300.—
TOMUL VIII, (1927—28):	320.—
TOMUL IX, (1928—29):	200.—
TOMUL X, (1929):	400.—
TOMUL XI, (1930):	340.—
TOMUL XII, (1931—32):	300.—
TOMUL XIII, (1932):	300.—
TOMUL XIV, (1933):	300.—
TOMUL XV, (1934):	300.—
TOMUL XVI, (1934—35):	240.—
IOAN C. FILITTI. Proprietarii solului în trecutul Principatelor Române	15.—
.N IORGA. Ştiri despre Axintie Uricariul	15.—
CONST. I. KARADJA. Despre ediţiile din 1488 ale Cronicei lui Johannes de Thurocz	15.—
G-ral R. ROSETTI. O mică întregire la istoria lui Ştefan cel Mare . .	10.—
I. NISTOR. Tratativele lui Mihai Viteazul cu Polonii	7.—
N. IORGA. Legături cu mănăstirile Meteorele din Tesalia. Cu o notiţă despre Nicolae-Vodă Petraşcu	15.—
N. IORGA. Testamentele domniţei Elina Cantacuzino	5.—
GEORGE FOTINO. G. Popovici: Un istoric uitat al vechiului Drept românesc	40.—
N. IORGA. Bucureştii de acum un veac, după romanul unui avocat (Ioan Em. Bujoreanu 1862)	15.—
N. IORGA. I. Scrisori de familie ale vechilor Brâncoveni.	
N. IORGA. II. Două arzuri ale ţării către Sultan în sec. XVIII	20.—
ZENOVIE PÂCLIŞANU. Un vechiu proces literar	25.—
N. IORGA. Practica domnească a unui ideolog: D. Cantemir	5.—
I. LUPAŞ. Impăratul Iosif II şi răscoala ţăranilor din Transilvania . . .	50.—
N. IORGA. Trei generaţii în vieaţa publică românească după judecata lui J. A. Vaillant	5.—
TOMUL XVII, (1935—36):	240.—
N. IORGA. Două hrisoave domneşti pentru mănăstirea Mărgineni închinată Muntelui Sinai	30.—
N. IORGA. Trei rare documente fanariote	10.—
G-ral R. ROSETTI. Din corespondenţa inedită a Principelui Milan al Serbiei cu colonelul Gheorghe Catargi în timpul războiului din 1877—1878	35.—
ŞT. METEŞ. Din istoria Dreptului românesc din Transilvania	20.—
N. IORGA. Formularul fanariot	10.—

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III, TOMUL XX

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ. BUCUREŞTI, 1939

CUPRINSUL

ZECE INSCRIPŢII DE MORMÂNT ALE MAVROCORDAŢILOR

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 22 Oct. 1937

D-l Marcu Beza mi-a încredințat pentru Biblioteca Institutului de Istorie Universală[1]) un îngrijit caiet, cu o legătură de lux, în care cineva, prin anii 1830, cum o arată caracterul scrisorii și întrebuințarea colecției Hurmuzaki, în care un membru al familiei domnești Mavrocordat sau cineva lucrând pentru dânsa, a adunat, din deosebite izvoare, toate cunoscute, câte date a putut găsi cu privire la atât de înzestratul neam al « Exaporitului ».

Pentru evenimentele istorice nu e nimic nou de cules, ci numai înlesnirea de a putea face controlul și verificația a ceea ce se cunoaște.

Dar la urmă se dau inscripțiile de morminte ale Mavrocordaților, pe care le cuprinde, de altfel, și Émile Legrand în *Généalogie des Mavrocordato*, Paris 1886 și 1900.

Unele din ele nu au fost publicate încă la noi, cu atât mai puțin traduse și explicate.

Cred că e de folos deci să le dau din nou aici, cu neapărata traducere românească a textului grec și cu note explicative, și ca o întregire la materialele publicate în colecția Hurmuzaki, XIV.

1. Iată întâiu aceea a lui Scarlati cel vechiu, de unde pleacă, după femei, seminția. Ea se afla sau poate se mai află încă

[1]) S'a dăruit Bibliotecii Academiei Române.

— până acum nu s'a făcut o culegere generală de astfel de inscripţii moderne, în Constantinopolul însuşi şi în satele vecine —, la Haschioiu:

> Ὃν συνέσει πάρος ἅδρα κεκασμένον Ἑλλάδος εὖχος
> Οὗ κλέος ἄσπετον ἦν καὶ ἀρετὴ μεγάλη,
> Ἐνθάδε τύμβος ἔχει νῦν Σκαρλάτον, ἀγλαόν, μέγαν,
> Ψυχὴ δ' ἀμφιπολεῖ οὐρανίους θαλάμους.
> αχλ', Ἀνθεστηριῶνος θ' ἐπὶ δέκα, ἡμέρᾳ ς'.

«Aici mormântul cuprinde acum pe Scarlati, cel vestit, cel mare, omul înzestrat cu pricepere, glorie a Greciei, a cărui faimă era nemăsurată şi mare virtutea, iar sufletul locuieşte cămările cereşti.

1630, 9 ale lunii lui Antherion peste zece, ziua, Vineri».

Forma de un clasicism căutat, cu întrebuinţarea cuvintelor rare, şi data după calendarul atic, Anthesterion pentru luna Mart, ar dovedi, fiindcă pe vremea morţii lui Scarlati (de fapt «Roşu», prin italieneşte) nefiind încă acest curent arhaic şi purist, că avem a face cu inscripţia pusă de Alexandru Mavrocordat Exaporitul sau de Nicolae, fiul, ori de Constantin, nepotul lui.

Ea a fost culeasă, cum spune autorul lucrării, din *Supplément des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale de Paris*, no. 87.

El observă că Roxandra, fata lui Scarlati, a luat, la Tecuciu, pe Radu Coconul [1]). In expunerea cronologică se aşează la 2 Mai 1684 moartea «în închisoare» a Ruxandrei [2]), la naşterea fiului al patrulea, Ioan.

2. Se cunoştea inscripţia de pe mormântul lui Alexandru Exaporitul:

> Ὁ τὰς συνθήκας θεὶς καὶ διαλλάξας Ὀθομανοὺς καὶ
> Γερμανοὺς καὶ Μόσχους καὶ Πολωνοὺς καὶ Ἐνετοὺς
> Ἐνθάδε κεῖται, Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Μέγας

[1]) Se citează Fotinò, şi Daponte, ed. Sathas, *Bibliotheca medii aevi*, III, 16. Cf. însă Alexandru Gh. Mavrocordat, în *Archiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi*, VII, p. 488 şi urm. 589 şi urm. De altfel ştirea o cuprinde însăşi genealogia oficială pe care o dă Radu Popescu în fruntea cronicei sale.

[2]) Izvorul e *Relazioni da Costantinopoli*. Alexandru însuşi era întemniţat. La 1680 se naşte Nicolae-Vodă, după Scarlati, născut la 1677.

Λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἐξ Ἀποῤῥήτων
Τῆς κραταιᾶς Βασιλείας τῶν Ὀθωμανῶν.

23 Δεκεμβρίου 1709.

«Cel ce a făcut tratatele de pace şi a împăcat pe Otomani şi pe Germani şi pe Muscali şi pe Poloni şi pe Veneţieni, zace aici, Alexandru Mavrocordat, Marele Logofăt al Bisericii celei Mari, şi cel de taină al puternicii Impărăţii a Otomanilor.

23 Decembre 1709».

3. Nu era cunoscută inscripţia, aflătoare cândva la Mitropolia din Bucureşti, a Doamnei Pulheria Tzuchi, Ciuchi, nume de fapt armenesc sau caucasian, soţia a doua a lui Nicolae-Vodă:

Τύμβος Πουλχερίης, τῆς εὐγενέων ἀπὸ ῥίζης,
Δόμνας Νικολάου, κράντορος Οὐγγροβλάχων,
Λαμπρὸν ἐπ' εὐσεβίᾳ σχούσης κλέος ἠδ' ἀρεταῖσι,
Κᾂν πλείσταις ἄλλαις ἀγλαΐαις χαρίτων,
Νῦν δὲ θανούσης: κόσμος ἔχει βίον, ἤθεα τῆσδε
Ἔργων καὶ βιοτῆς δεῖγμα φαεινότατον.
Ἀλλ' ὦ κᾂν βίοτῳ, πανόλβιε, καὶ μετὰ πότμον
Οὐρανόθεν φρούρει σὸν πόσιν ἠδὲ τέκνα.

18/29 Μαΐου 1716.

«Mormântul Pulheriei celei din nobilă viţă,
Al Doamnei lui Nicolae, Domn al Ungrovlahilor,
Având strălucită faim'a pietăţii şi virtuţilor,
Acum răposată: lumea-i are viaţa, iar prin moravuri
De fapte şi traiu a ei dovadă prea-vădită
Dar, ca în viaţă, prea-fericită, şi în moarte
Din cer să-ţi păzească fiinţa, şi copiii.

18/29 Maiu 1716».

Data, care se înfăţişează, probabil numai în copie cu acest caracter de stil dublu, se află şi în cronica lui Radu Popescu. In *Documentele greceşti* ce am publicat în Colecţia Hurmuzaki,

sunt scrisori de ale Doamnei şi una a socrului, Toma Tzuki, care-şi înseamnă această calitate. Acolo şi un Constantin Tzuki şi un al treilea din familie [1]).

In paraclisul Mitropoliei, isprăvit la 1723, se vede portretul ei. L-am reprodus în lucrarea mea recentă, *Portretele Doamnelor*. E mama lui Constantin şi lui Iancu, viitori Domni.

Observ că, deoarece la Radu Popescu (p. 43) se spune că Pulheria a fost aşezată în biserica metropolitană, «în rând cu alţi Domni şi Doamne ce sănt acolo îngropaţi», ar trebui să se facă măcar acum săpături în locul din dreapta, reservat ctitorilor.

Ţin să adaug, după una din scrisorile publicate de mine, că Doamna Pulheria nu numai că s'a obişnuit cu ţara, ci a ajuns şi prietenă cu domniţile lui Vodă Brâncoveanu, a căror maică, Doamna Marica, juca un mare rol permanent în politica ţării [2]).

4. Pe lângă fiii lui Nicolae şi ai Pulheriei înfăţişaţi în paraclisul Mitropoliei a mai fost unul, Toma, a cărui inscripţie, probabil tot dela Mitropolie, e aceasta, dar originea nu se arată, cum nici a precedentei, căci la data alcătuirii caietului nu mai era, sau nu mai era visibilă, inscripţia:

Δεκὰς τετραπκλῆς ἡμερῶν μου πᾶς βίος.
Κεῖμαι δὲ παρ᾽ σοί, μῆτερ ὦ παμφιλτάτη :
Θωμᾶς ἐκλήθην τῆς τελευτῆς ἡμέρᾳ.
Κεῖνος βραχύς μοι, ἄφθιτον σὺν σοὶ δ᾽ ἔχω.

27 ᾽Ιουνίου 1716.

«Patrusprezece zile mi-a fost viaţa toată,
Ci zac lângă tine, o prea-iubită maică;
Toma m'au chemat în ziua morţii mele chiar:
Scurtă-mi fu viaţ'aceia, ci veşnic'o am lângă tine.

27 Iunie 1716».

---

[1]) II, pp. 927, 1123—4; III, pp. 98—9. Scrisorile fiicii, I, pp. 426, 495—6, 583, 777—80, 782, 785—6, 927.
[2]) Iorga, *Doc. greceşti*, II, pp. 785—6, no. DCCLXXV.

Deci această duioasă inscripţie destăinueşte că, murind Pulheria la naşterea acestui fiu botezat *in extremis* cu numele de Toma, acesta a trăit patrusprezece zile numai. Cum datele nu se potrivesc între ele, una trebue să fie greşit reprodusă.

5. O fiică a lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul e îngropată undeva la Constantinopol sau în vecinătate, lângă tată, supt o piatră cu această inscripţie:

Ὁ τύμβος οὗτος πρὶν κατεῖχε καὶ μόνος
Σέ, Ἐξ Ἀπορρήτων ἡγεμών, Ἀλέξανδρε,
Νῦν δὲ τὴν ἐκ σοῦ σὺν σοὶ κρύπτει θανοῦσαν,
Ἑλένην, τὴν σὴν εὐσεβῆ θυγατέρα,
Μαυροκορδάτην, εὐκλεῆ, φιλόχριστον.
Ἀμφοῦν δὲ δώῃ Χριστός, ἡ ζωὴ πάντων,
Ζωὴν ἀγήρω καὶ μακαριωτάτην.

1722, Μαρτίου 6.

« Mormântu-acesta cuprindea mai întâiu numai
Pe tine, Cel de Taină, doamne Alexandre,
Acum lângă tine pe cea din tine, ce moart'o cuprinde,
Elena, fiica ta cea binecredincioasă,
Mavrocordată, de nume bun, de Hristos iubitoare.
La amândoi vă deie, Hristos, viaţa tuturora,
Viaţă nembătrânită şi cea mai fericită.

1722, Martie 6.

Alcătuitorul caietului pune în frunte *Εἰς Ἑλένην Ἰω. Ῥωσσέτου, τὸ γένος Μαυροκορδάτην.*

Deci soţul i-ar fi acel Ienachi Roset, pe care-l întâlnim în Radu Popescu şi în *Documentele greceşti* ale mele [1]) de atâtea ori lângă Nicolae Mavrocordat. Se adaugă şi această lămurire genealogică: « Elena, cea de-a doua fată a lui Alexandru », — cea d'intâiu, Ruxandra, care a luat, după Cronograful lui Daponte, p. 50, citat şi aici, pe Matei Ghica, fiul lui Grigoraşcu, la Adrianopol, în 1693—, « căsătorită cu Ioan Roset, a născut pe Mihail Roset (din care casa Mitropolitului

[1]) I, p. 612; II, pp. 976, 1077, 1088. Căci acesta pare a fi tot Ioan dela pp. 794, 999—1000, 1168.

Gherman) şi pe Mărioara, care s'a căsătorit cu Constantin Suţu Drako, în anul 1714, şi a murit la 1777. Acesta e începătorul neamului Suţeştilor ».

6. Avem acum inscripţia de mormânt a Mariei, Mărioara, soţia lui Ienachi Scarlat, Marele Cămăraş, moartă la 1725, după însemnarea lui Radu Popescu (p. 142):

Νικόλεω κράντορος φίλον ἔρνος Πουλχερίης τε,
Λαμπροτάτη Μαρία, λαμπροτάτων τοκέων,
'Ιωάννου Σκαρλάτου δάμαρ ἀρχιταμείου.
'Εννέα καὶ δεκάτῃ γ' εἴασα τόνδε βίον,
'Εξάκις ἑπτὰ σὺν ἀκοίτῳ νηοὶν δὲ βιοῦσα:
Κεῖμαι γειναμένη ἐννεὰ τῷδε τάφῳ.

« Fiica iubit'a lui Nicolae Domnul şi-a Pulheriei,
Prea-strălucita Maria, din prea-străluciţi părinţi,
La nouăsprezece ani părăsiiu viaţ' aceasta,
Şapte ani, şase luni trăind cu al mieu tovarăş.
Zac eu, a noua, în acest mormânt ».

7—8. Din prima căsătorie a lui Nicolae-Vodă cu o Cantacuzină din Constantinopol, Casandra, după fiica lui Şerban-Vodă, soţia lui Dimitrie Cantemir, s'a născut fiul Scarlat, — numit după fiul Exaporitului, ginerele Brâncoveanului —, a cărui piatră de mormânt, din 1726, poartă o îndoită inscripţie, pe care am dat-o numai în original, în *Documentele greceşti*, III, pp. 125—126, no. LXXXI. O reiau, mai complet, pentru a-i adăugi traducerea şi lămuririle necesare:

'Ενταῦθα κεῖται Σκαρλάτος κοιρανίδης,
Γέννημα λαμπρὸν ἀγλαῶν γεννητόρων,
Τοῦ Νικολάου, τῆς Δακίας ἡγέτου
Καὶ Μολδαβίας κοιράνου σοφωτάτου,
Τοῦ Μαυροκορδάτου τε καὶ Βυζαντίου,
Μητρὸς Κασσάνδρας, Καντακουζηνῶν γένους,
Τὸ λαμπρὸν ἔρνος τῆς καλῆς ῥιζουχίας.
Ζήσας δὲ ἀρίστως (καὶ μαθήμασι πρέπων),
Διπλὴν δεκάδα, τετράδα χρόνων μίαν,

'Εκ γῆς ἀπέπτη πρὸς μονᾶς οὐρανίας,
Μέγιστον ἄλγος πατρὶ τῷ παμφιλτάτῳ
Καὶ συγγενέσιν ἐκλιπὼν πένθος μέγα. [αψκς'.]
'Ιωσὴφ μητροπολίτου Τυρνόβου.

«Aici zace Scarlat, fiul de Domn,
Odraslă strălucită de nobili părinţi,
Al lui Nicolae, Domn al Daciei
Şi al Moldovei stăpân prea-'nţelept,
Mavrocordat, cela ce e din Bizanţ,
Iar mama Casandra, din neam Cantacuzină,
Strălucit fiu al neamului cel bun.
Trăind prea bine şi ales în învăţături,
In vrâstă de ani douăzeci şi patru
De pe pământ zbură spre lăcaşuri cereşti,
Mare durere tatălui prea-iubit
Şi jale mare lăsând rudelor sale. [1726.]
De Iosif, mitropolitul Târnovei.

Se adauge încă una pentru cel de sigur înmormântat tot în Mitropolia Bucureştilor:

Τύμβος ὅδε κρύπτει λαμπρὸν φιλίστορα ἔνδον,
Σκαρλάτον ἤθεον, φαίδιμον ἐκ προγόνων,
Λαμπρᾶς πρωτοτόκου ῥίζης παμφίλτατον ἔρνος,
Λαμπροτάτων τοκέων ἔκγονον εὐγενέα,
Νικολέου Βλαχίης, τῆς Μολδαβίης τε ἁπάσης,
Εὖ ἄρξαντος δὶς κηδοσύνης σοφίης,
Τέτρατον, ἀβάλε, εἰκοστὸν τ' ἔτος ὅσγε βιώσας
'Εκ γαίης ἔπτη ἄντωγ' εἰς αἰθερίαν,
Σφοδρὸν θυμαδακές τε λιπὼν κατακάρδιον ἄλγος
Πατρὶ φιλοστόρῳ, συγγενέσι τε φίλοις.
Τοῦ αὐτοῦ.

«Mormântu-acesta 'n el cuprinde strălucitul
Pe Scarlat divinul, vestitul din părinţi:
Mlădiţă prea-iubită întâiu fu luminat,
Al Domnului Vlahiei şi al Moldovei toate,
Nicolae, de două ori îngrijind ca Domn cuminte,

Trăind, o vai, atâta, ani douăzeci și patru,
De pe pământ zburat-a 'n lăcașul cel ceresc,
Lăsând durere-amară din inimă în suflet
Părintelui cu multă iubire, rudei dragi.
Tot de acesta ».

Pentru acest Scarlat și pentru învățătura lui la dascălul Serafim am dat numeroase scrisori, de la dânsul însuși în *Documentele grecești* citate [1]).

9. Inscripția de pe mormântul dela Văcărești, singurul păstrat și a cării reproducere o adaug, a fost publicată de mine, în traducere, în *Inscripții din bisericile României*, I, 77—78. no. 159.

10. In caiet se reproduce și inscripția acelui Domn poet, fiul lui Ioan Mavrocordat, fratele lui Nicolae, Alexandru, zis, după turcește Phirarìs, pentrucă a părăsit Scaunul Moldovei așezându-se la Ruși, unde și-a tipărit versurile din « Bosforul în Boristene », așteptând să revie cu ajutorul găzduitorilor săi despre cari s'a spus că voiau să-l așeze măcar în Moldova Nouă », creată după pacea dela Iași, în 1792.

In mănăstirea Sfântului Daniil dela Moscova, de unde sper, prin bunăvoința, ce s'a mai arătat Academiei noastre, a d-lui Ostrovschi, se căpătă o reproducere a plăcii, se află mormântul lui, cu această inscripție în proză, pusă de familia lui:

Ὑπὸ τὸν λίθον τοῦτον κεῖται τὸ σκεύνωμα τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαυροκορδάτου, ὅς, Ἕλλην μὲν τὸ γένος, ἐξ ἡγεμόνων δὲ γενόμενος, ἡγεμὼν καὶ αὐτὸς ὑπῆρξε Δακίας. Καὶ εἰς μὲν τὸν πρόσκαιρον τοῦτον βίον ἦλθε τῇ α' Ἰουλίου τοῦ 1754 ἔτους, μετέβη δὲ ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐσεβῶς εἰς τὸν ἐσαεὶ καὶ ἀγήρω τῇ 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1819 ἔτους.

« Supt această piatră zace trupul robului lui Dumnezeu Alexandru Mavrocordat, care, Elin de neam, născut din Domni, și însuși Domn a fost al Daciei. Și în viața aceasta

---

[1]) I, pp. 450, 670—1, 673—4, 676, 682, 684, 687—8, 752—3, 755; III, pp. 125—6.

vremelnică a venit la 1-iu Iulie 1754, şi s'a mutat în pace şi cu evlavie la cea de veci şi fără bătrâneţe la 8 Februar din anul 1819».

Să fi trăit câteva luni, «Elinul» care cântase cu nostalgie Bosforul pe care nu era să-l revadă niciodată, ar fi asistat, foarte bătrân, la ridicarea de steaguri pentru libertatea «elenică». Se sfârşia într'o vreme când «elenismul» nu se mai cânta în versuri de arhaică nuanţă, comandate la clerici cunoscători de literatură clasică, ci căpătase un sens naţional care trebuia să pornească îndată la luptă. In pregătirile secrete din Rusia ale unei «Eterii» care se credea sigură de sprijinul armatelor Ţarului Alexandru, viitor Impărat al Bizanţului, şi acest pribeag, care, uitând tot ce-l lega de Moldova, unde trăise aşa de puţin, se gândia numai la naţia a cării sânge îl avea, îşi va fi avut partea, prin îndemnul, dacă nu prin averea lui, care va fi trăit cei treizeci de ani dela părăsirea puterii încredinţate de Turci din vre-o pensie acordată de milostivirea rusească.

Să nu uităm, după aducerea rămăşiţilor lui Dimitrie Cantemir, că în Rusia se mai află două morminte domneşti: mormântul dela Cherson, oraşul menit, în zilele de primejdie dela Iaşi, Dinastiei româneşti, care a scăpat de această găzduire ce i-ar fi fost fatală, al lui Manole Roset Gianì, având, cum se vede prin numele rosetesc ce i-a plăcut să-l poarte singur, şi sânge românesc, şi, la Chiev, al lui Constantin Ipsilanti, Domn, într'un moment, pe ambele noastre ţări, care era soţul unei Văcăreşti.

DESPRE REVOLUŢIA DELA 1848 ÎN MOLDOVA

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 21 Ianuarie 1938

I.

O descoperire întâmplătoare, care aduce un mănunchiu de documente legate în dosar, de către un ofiţer în mâna căruia a ajuns acest preţios mijloc de informaţie, mă pune în situaţia de a putea comunica o samă de amănunte privitoare la încercarea moldovenească de revoluţie din Martie 1848 şi la consecinţile ei.

Inainte de a arăta în linii generale ce se cuprinde în aceste documente, care vor fi reproduse în memoriul de faţă, cred necesar să apăs asupra mişcării moldoveneşti, aşa de rău apreciată, de şi avem la îndemână un atât de mare număr de acte, faţă de mişcarea bucureşteană: fiindcă aceasta a izbutit, ea are prin urmare toate avantagiile biruinţii.

La Moldoveni, oricât ridicul ar fi în chemarea ca sprijin a Evreilor şi a câte unui sudit, ca acel Vincler, care a ţinut discurs la Otelul de Petersburg, după ce-şi arătase sentimentele, foarte călduroase pentru ţară şi foarte cuminţi pentru clasa ţărănească, oricât un alt ridicul ar fi legat de discursurile făcute de oricine în cuprinsul salonului acestui otel, oricât de puţin eroică ar fi revoluţia dela Copou, în care se cânta din piano de tinerii boieri cari aveau pricepere şi pentru muzică, în acelaşi timp când stăteau încărcate puştile

pentru a trage împotriva poliției și a armatei celor două beizadele ale lui Mihai Sturza, oricâtă neseriozitate ar fi în anumite cereri de ideologie care nu se pot realiza de pe o zi pe alta, oricât de mare ar fi, în sfârșit, dorința unor spirite nobile de a vedea că înaintează dintr'o singură săritură o societate încă înapoiată, nu se poate tăgădui că acolo, la Iași, au fost anumite însușiri de serioasă cugetare politică și de înaltă solidaritate socială, care trebuie semnalate.

N'a fost însă o revoluție de tineri, cum —, cu excepția lui Eliad singur, a câtorva militari superiori și a vre unui doritor de Domnie, ca acel Costachi Cantacuzino, bunicul doctorului, răposatul nostru coleg —, a fost cea de la București, ci oameni de toate vrâstele stăteau împreună, iar, în ce privește clasa aceia de mijloc care e în stare a sprijini o asemenea mișcare, în Iașul copleșit de Evrei nu poate fi vorba de dânsa.

Nu s'a dat, apoi, destulă atenție faptului că, în ajunul mișcării revoluționare, au demisionat mai mulți miniștri și președintele Divanului Administrativ, că oameni de firea adânc conservatoare a lui Nicolae Suțu, fiu de Domn, și alții cari abia părăsiseră cele mai înalte funcțiuni s'au alăturat la mișcarea pe care o pornise un tineret care, să nu uităm, nu era a doua zi dela coborîrea din trăsura care i-ar fi adus de la Paris, cum este cazul la mulți dintre Munteni. In mijlociu, era vorba de oameni cari trecuseră de treizeci de ani, cari aveau moșiile lor și interese adânci în viața societății, cari trăiau într'un foarte înaintat mediu de salon, cari cetiau ziarele și literatura Apusului. Din chiar documentele care mi s'au înfățișat se vede că însuși fiul fostului ministru de Interne, care consimțise să stea de vorbă cu revoluționarii, Ștefan Catargiu, se afla în rândul reformiștilor și că măsuri au trebuit să fie luate, deci, și împotriva acelui tânăr boier, pe care l-am cunoscut, cu ideile sale puțin cam naive în ce privește viața generală a Europei, ca masivul și îndărătnicul ministru conservator Lascăr Catargiu, care, în acel moment din Martie 1848, nu era de loc un « Cuconu' Lascăr » în pregătire.

II.

Acestea fiind spuse, trec la însăşi analiza, în linii mari, a acestor acte, care se adaugă la bogata recoltă ce se făcuse odinioară de Nerva Hodoş şi alţii, prin cele şase groase volume din publicaţia «Anul 1848».

Avem a face întâiu, şi aici, cu un şir de ordine ale Domniei pentru căutarea acelora cari trebuiau să fie arestaţi, trimeşi la mănăstiri, sau depuşi la Turci, pe sama aianului din Măcin, supt îngrijirea ofiţerului, de origine rusească, Mişcenco, care a făcut ce-a făcut şi o parte dintre dânşii au scăpat de supt îngrijirea lui, rămânând ca el să tragă consecinţile.

Avem până în cele mai mici amănunte ştiri cu privire la urmărirea, şi la moşia Cuzeştilor din Tutova, a lui Costachi Moruzi, dela Bărboşi şi Pechea, pe vremea războiului Crimeii, mai târziu rusofilul izgonit de Omer-Paşa în Basarabia, — ca şi a fraţilor Cantacuzini dela Hangu. Şi aici ar fi de căutat în biografia lor pentru a vedea rostul acestor vechi Basarabeni întorşi în ţara de origine pentru a căuta să-i schimbe aşezămintele.

In această urmărire este vorba şi de acel Iorgu Radu, a cărui prezenţă între agitatori are foarte mare importanţă, fiindcă acest boier de clasa a doua, din părţile tutovene, este şi alcătuitorul unui interesant mai vechiu plan de Constituţie [1]).

Atâtea măsuri poliţieneşti, pe care le cunoaştem şi din publicaţia menţionată, se lămuresc mai bine prin hârtiile care ajung astăzi la cunoştinţa noastră. Avem astfel dosarul urmăririi lui Todiriţă Sion, ruda lui Iorgu Sion, scriitor şi poet, care-şi află momentan un adăpost în Focşanii munteni, pentru a trece de acolo în Ardeal şi a fi pe urmă unul din oaspeţii revoluţionarilor ardeleni la Blaj. Se vede cum Ştefan Catargiu, Ministrul de Interne pomenit, căuta, în ciuda politicei deosebite pe care o făceau fiii lui, să împiedece intrigile lui Nicolae Ionescu, viitorul membru al

---

[1]) V. prefaţa mea la vol. X din colecţia Hurmuzaki.

Academiei Române, care, în April stil vechiu, «pornit dela Paris, se află acum petrecând la Pesta, în Ungaria, și de acolo are să vină în Moldova și să treacă granița pe la zastava Oituzul, de unde urmând a merge la Târgul Ocnei, la târgul Huși, unde are o vară, și la târgul Romanului», — căci Ion și Nicolae Ionescu erau fiii unui preot din ținutul Romanului —, « de acolo are să vie apoi la Iași ». Se ordonă să se rânduiască priveghere trainică și în târg și în ținut, pentru a prinde pe Nicolae Ionescu, luându-i-se toate hârtiile și corespondența ce va avea cu dânsul. Ba chiar, pe lângă un cornet Giușcă și alții, însuși economistul și agronomul Ion Ionescu, « căminarul Ionescu », conducătorul mai târziu al desbaterilor în Comisia Proprietății de la București, era socotit printre cei cari trebuiau supuși la cea mai de aproape supraveghere.

Este sigur că, și la Iași ca și la Berlin, agenții poloni au jucat un rol important în legăturile și conducerea revoluției. Avem « doprosul » unui Vișinețchi, pe care s'a pus mâna imediat. In hârtiile de față se vede cum « un Polonez, anume Loga, se purta prin țară cu o cnigă, cerând ajutor de arme, cu stăruința de a se iscăli în acea cnigă». Dar de la Fălciiu vine știrea că «asemenea om nu s'a arătat pe aici la nimeni ».

Când vre-o urmărire slăbia și stăruințile particulare își atinseseră scopul, se vede cum, încă din Septemvrie, unii dintre « deștărații peste Dunăre » căpătaseră voie să se întoarcă, Mitică Roset mergând la moșia sa Bohotinul și viitorul Domn Alexandru Cuza la a părintelui său, Bărboși. Ștefan Catargiu nu mai era ministru acum, la acel sfârșit al lui Septemvrie, dar fiul său Nicu avea voie să se așeze la Plotunești, de unde să nu se îndepărteze. Numai Dimitrie Cantacuzino de la Grozești nu putea căpăta aceiași voie de a trăi retras la moșie. In sfârșit Lascăr Catargiu era pe vremea aceasta « periorisit » de la Urecheni, în ținutul Neamțului, la aceiași Plotunești.

In vara anului 1849 vedem guvernul moldovenesc începând o nouă acțiune de împiedecare a molipsirii, prin închiderea graniții pentru cei amestecați în mișcarea din Muntenia, — nu prea mulți, ci numai treizeci și patru, —

cărora nu li s'a îngăduit întrarea în Moldova pacificată, şi prin urmărirea continuă a tuturor « străinilor », o atenţie specială fiind consacrată încă dela începutul anului « acelor mai de frunte căpetenii a rivoltaţilor din Ungaria şi Transilvania ».

De tot interesul e actul care cuprinde semnalmentele şefilor revoluţiei maghiare: e probabil însă că el va fi fost dat, în alte limbi, cu prilejul prezintării revoluţiei în Ungaria.

Datoresc d-rei Eleonora Alexiu, licenţiată în Litere a Universităţii din Bucureşti, copiarea întregului dosar.

ANEXE.

I

Cu mila lui Dumnizău noi Mihail Grigoriu V[oe]v[o]d Domn Ţărei Moldovei, cinstit şi credincios boerul Domnii Mele —.

Prin ţărculare domneşti către dregătorii ţinuturilor li s'au făcut cunoscut pasurile osănditoare la care s'au abătut o samă de tulburători liniştei obşteşti, măsurile luate de cărmuire spre desfiinţarea înpărăcherelor, precum şi liniştea de care să bucură capitalile, însă, nevoinţa cerând a să numi (?) bărbaţi vrednici şi de încredere care să să înţeleagă cu dregătorii ţinuturilor pentru măsurile ce cărmuirea au socotit a să lua spre a să dăpărta tot fealul de idei nepriincioase şi spre a să ţinè în dorita stare obşteasca linişte şi buna petrecere, Noi însărcinăm pe dum-ta ca să mergi îndată la ţinuturile: Vasluiu, Fălciiu, Tutova, Tecuciu, Covurluiu şi Putna şi, ajungând acolo, să vă înţelegeţi cu următoarele puncturi, pi care ispravnicul să le pue în lucrare prin nimerite şi înţălepte măsuri, împărtăşind şi copie de pe acest ofis.

1. Să alăturează dumitale aici listă de numele acele din vinovaţi care s'au trimis spre arestuire în cazarma de la Galaţi şi pintru aceştea să vă înţălegeţi cu ispravnicii ca prin satele ce sănt proprietate a lor sau să ţin în posesie de dânşii să fie cea mai de aproape privighere a nu să răspândi între lăcuitori vorbe netrebnice. Ce mai ales ispravnicii să meargă la starea locului şi să cheme pe preoţii, vornicelul satelor şi să li să deie a înţelege că măsura de înfrănare luată asupra numiţilor vinovaţi este chiar a să feri pe norod de strunciňări şi de primejdia vieţii, la care pasurile nebune a acelor tulburători putea ca să-i aducă pintru a le rămânè familiile şi copiii săraci şi, dacă s'ar întâmpla, prin vr'un chip, a scăpa vre unul de la închisoare, di să află şi s'ar ivi în sat, nu numai vătafii, ci şi toţi lăcuitorii sănt datori, spre a să feri de răspundere şi de ninorocire, a-l prinde îndată şi a-l da pe mâna dregătorilor. Iar dregătorii, îndată ce vor afla sau vor fi înştiintaţi că s'au ivit în vre un sat a ţinuturilor, să alcătuiască de îndată potiră de slujitori şi de oameni înarmaţi spre a să urmări şi a să prinde ca pe nişte criminali, cerănd, la întâmplare de trebuinţă, şi ajutoriul isprăv-[niciei] megieşe şi înştiinţând îndată pi dipartament cu înadins trimes despre asiminea împregiurare, iar prinşii să se ţie supt pază puternică până când să vor lua di către cărmuire cuvenitele măsuri.

2. Pe la satele de proprietate sau înposăsuite de arătaţii vinovaţi, dregătoriul, afară de însărcinare a privighetorului de ocol, pentru

privighere să mai rânduiască doi sau trei oamini de credinţă, cari să să poarte ades prin acele sate, spre a discoperi fiice mişcare sau răspândire de vorbe aţiţătoare şi să înştiinţaze îndată pe ispravnic [despre] cuvenitele măsuri.

3. Pentru Vasili Gane şi Costache Moruzi, care, fiind dintre căpiteniile răzvrătirei, au găsit prilej a fugi, în vreme ci s'au prins tovarăşii lor, să să urmărească prin tain ce cercetări şi, la locuinţă unde să va afla că să găsăsc, să vor lua îndată măsuri, cu întrebuinţare, după împrejurare, de îndestulă putere armată spre a nu putea scăpa nici de cum;

2. Prin ţinuturi în gheneral, pe lângă privighetori de ocoale, să să însărcineze de către dregători prin chip tainic câte doi sau trei boernaşi de ocol, oameni vrednici şi de credinţă, care, în înţălegere cu privighetoriul, să se poarte tainic prin sate, spre a să încredinţa de orice mişcare, având fiecare câte opt sau zăce sate la a sa privighere, şi, îndată ci vor discoperi vre o nerănduială, să înştiinţeze pe ispravnic sau, văzând că să poartă vre un necunoscut sau şi cunoscut cu chipuri de a răzvrăti pe lăcuitori, pe unul ca acela să să prindă şi să să trimeată la isprăvnicie. Iar ispravnicul va chibzui pe lăngă celelalte săvârşiri ca cea mai multă vreme să o întrebuinţeze pintru a pune la cale cele de cuviinţă după asăminea raporturi.

5. Dumneata, în drumul ce vei călca sau în umblare pe la ţinuturile arătate, care nu va fi zăbavnică decât pe atăta pe căt vei păşi pe la reşedinţile ispravnicilor, dacă vei descoperi urzire de oareşcare nepriincioasă păsuire sau vei vedè mişcări tulburătoare, vei chibzui înpriună cu dregătoriul şi vei [lua] măsurile cuvenite spre întreagă linişţire şi vei înştiinţa îndată pe dipartament.

Această însărcinare, care este gingaşă în felul ei, noi punănd-o asupra dumitale, avem toată nădejdea că prin haractirul cinstit şi de credinţă ce porţi va avea toată isprava potrivit cu înţălepciunea ce să cere la aseminea împrejurare.

Locul
pecetei.

Departamentu d'Innăuntru.
Secret.
No. 38.
1848, Martie 30.

D. D. Mihalache Post. procit.
Şef Secţii —.

Persoanile ce s'au prins la Galaţi:

1) Alecu Moruz
2) Alecu Cuza
3) Nicu Catargiu
4) Filipescu
5) Grigore Romalo
6) Manolache Epureanu
7) Vasilie Canta
8) Costache Cuza
9) Zaharia Moldoveanu
10) Sandu Miclescu
11) Răducanu }
12) Scarlat } Răducăneştii.
13) Matache }

II

Cu mila lui Dumnezeu Mihail Grigoriu Sturza V[oe]v[o] d Domn Ţărei Moldovei.

Dumis[ale] dregătorului den ţinutu Fălciiului.

Câţiva netrebnici din boeri cu cugetări tulburate și cu ţintiri de a învălui liniștea obştiască măscuiesc protivnicile lor priviri cu viclene închipuiri de ademeniri, s'au făcut în curgire de căteva zile pricină de neodihnă iubiţilor noștri lăcuitori din capitală, obrăznicindu-să iară şi răstălmăcind răbdarea ce noi am arătat în privirea lor, cu nădejdi de a-i întoarce către datornica rănduială.

Văzănd însă Domnia Noastră că, orășăni neputând mai mult suferi, ar fi agiuns pomeniţii tulburători a fi jertfa obșteștii nemulțumiri, am luat măsuri potrivite pentru împrăștierea lor și, prinzăndu-să pe cei mai vinovaţi dintre dînșii, s'au regulat în privirea lor cele de cuviinţă, încât liniștea și mulțumirea orăşănilor să află în deplinătate. Deci poroncim dumitale ca să chiemi pe boeri ţinutași și să le cetești acest al nostru ofis spre a luoa o întregită știinţă și ca să le lipsească cu totul îndoelile, nu mai puţin şi pentru ca să să [înlăture] neadivăratile auziri ce s'ar fi răspândit în acel ţinut, îngrijindu-te din partea dumitale de a nu să împrăștia în ţinutul ce îţi este încredinţat adimeniri de orice firi și, la toată de aseminea întămplare doviditā, pe uneltitori să-i arestuiţi îndată şi să răportuiţi, ţinînd pe vinovaț supt bună pază.

Domnia Noastră, încredinţat de bunile cugetări a boerilor statorniciţi în acel ţinut şi ţântind la interesul ce fiecare are pentru păstrarea rânduelilor statornicite și a liniștitei petreceri, nu ne îndoim că dumnialor nu te vor îndemăna din parti-le întru răspingirea tuturor ademenirilor și că rău cugetătorii nu vor fi defăimaţi şi discoperiţi îndată, spre a-și primi osănda cuvenită.

Locul
pecetei.

Departamentul din Läuntru. D. D. Mihalache Post. procit.
1848, Mart 30 zile.

III

No. 2908,
1848, Apr. 4.

Depart. din Lăuntru.

Potrivit cu rostirea domnescului ofis din 30 Martie trecut, No. 38, ci s'a primit de jos iscălitul în copii pe lângă adresul dum. Costache şi Necolai Milu, no. 3, de îndată luăndu-să celi mai active măsuri spre prindere a d. Costachi Moruz, ce să luasă ştiinţă că s'ar fi purtat prin acest ţănut, cu trimetere de capete de slujători cu îndestui slujători înarmaţi s'au urmărit pe d. Costachi Moruz pe la moșia Bărboşăi, acestu

ţănut, proprietà a dum. Post. Ioan Cuza, undi căutăndu-se, de odată nu s'au putut găsă, încăt, lăsăndu-să strajă de slujitori, astăzi, la 4 a curgătoarei luni, trii din acei slujitori, anume: Iordache Turcu, Vasile Achim şi Dumitrachi Grecu, şi şăzănd în ograda d. Post. Cuza, au şi văzut vinind de spre pădure pi d. Moruzi cu puşca în mănă şi cu două pistoale şi cu o sabie, carele, apropiindu-să păn'în poarta ogrăzi dum. Post. Cuza cu puşca întinsă, au strigat la vătaful din ogradă ca să-i aducă calul, răcnind asupra slujitorilor să nu se apropie de dănsu, că-i omoară. Şi, trăgănd cu puşca asupra lor, n'au luat puşca foc, apoi, viind un Ţăgan cu calul ca să-l dei lui Moruzi, slujitoriul Iordachi Turcu s'au repezit de au luat calul de l-au dat de o parte şi, apoi, apucăndu-l în braţe, dum. Moruzi au slobozit di două ori cu pistolul şi, la al 2-lea foc, au julit pe slujitoriu Turcu, încăt, năvălind trustrei slujitori asupra lui Moruz, cu sabia au voit a-l tăè. De aceasta săliţi fiind, slujitoriu Dumitrachi Grecu au slobozit cu pistolul în Moruz, făcăndu-i puţină julire. Mai slăbind putere lui Moruz, l-au dovidit, luăndu-i armele, anume: o puşcă cu două ţăvi, un pistol, iarăşi cu două ţăvi, şi alt pistol, numai cu o ţăvie.

S'au găsit la el în buzunariu surtucului o pungă cu 25# şi 4 irmilici de argint noi. După care punându-l întru o căruţă cu un cal, ci era chiar acolo în ogradă, s'au adus aici. Deci, luăndu-să în cercitare prinzătorii slujitori, prin doproasăli lor au aratat împrejurare prescrisă, iar d. Moruz, făcăndu-să întrebare despre săla care l-au făcut de umbla înarmat prin păduri şi au slobozit cu armă asupra slujătorilor, au propus că d-[lui] au fostu pregătit în putere a scoate pe fraţăi sai moldoveni ce sănt închişi la cazarmia din Galaţi şi au fostu hotărăt a omoră pe oricarele i-ar fi eşit înainte.

Drept care, cu pridstavlisăre doproaselor luate di la pomeniţii slujători şi trimetere d. Costache Moruz prin căpitanul de slujători şi cu slujători înarmaţi, cu supunere să aduce la ştiinţă despre urmarea păzită.

Nu mai puţăn şi pe d. Dumitrii Cuza, prinzăndu-să la moşia Barboşăi, să ţăne supt arestu isprăvnicii, pentru care cinst. Departament va binevoi a da dislegare de urmare ce să să păzească cu d. Cuza.

IV

Cu mila lui Dumnezeu Noi Mihail Grigoriu Sturza V[oe]v[o]d Domn Ţărei Moldovei.

Dum-lui dregătoriului de ţănutul Fălciului.

Din raporturile primite la Dipartamentul din lăuntru luându-să ştiinţă că Costache Moruz, Vasile Ghica, Grigorie Balşi şi Iorgul Radu, dintre acei ci s'au fost încercat a presăra cuvinte amerinţătoare cu cugetări măscuite ca să tulbure liniştea lăcuitorilor din Capitalie, scăpănd di la urmărire ce li s'au făcut aice, s'ar fi aflănd acum ascunşi la moşia Codăeşti din ţănutul Vasluiul, pregătiţi poate după cugetările cele răle

a să înainti și aiure, poruncim dumitale să rănduești din fețile acele mai ispitite pe la locurile ce vei socoti ca să privighezi prin chipuri tainice în cuprinsul ţănutului aceluia și, luând încredințare că sau cu toţii sau vre unii dintr'înșii au eşit dela Codăești ca să să înaintească aiure mai departe, să aibi înjghebată potire puternică, mai de slujători și de alţi oameni înarmaţi de ai ţănutului, și să mergi însuși dum-ta și, întălnindu-te cu dregătorii ţănuturilor Vasluiul, Tutova și Tecuciul, cărora tot acum li s'a poroncit să întruneze potirile, și urmărindu-i, să întrebuinţaţi toate mijloacele și să-i prindeţi numai decăt, pe care arestuindu-i, să raportuiţi cu grabă la Dipartamentul din Läuntru. Dacă vei discoperi că prin chipurile acele măscuite vor fi ademenit pi vre uni dintre lăcuitori ca să-i înarmeze și să-i tragă în parti-le, să le faceţi cunoscut tuturor acelora că noi poroncim să nu să alunece în rătăcire, nici să să amăgească de dânșii, ci să să îndeletnicească gospodărește în arăturile și sămănăturile de primăvară, pentru ca să nu rămăie lipsiţi de hrană di piste an. Căci în acest feliu vor cădea în pediapsă neertată, femeile lor vor rămănè văduve și copii săraci. Aceste poroncim dumitale cu tărie, și așteptăm lucrare bărbătească și dovadă de vrednicie.

Locul pecetei. Vel Logof. procit.

N. 192.

Cercetat.
Departamentu din Lăuntru.

Secţia I. — No. 56.
1848, Apr. 3 zile Șef Secții —.

V

No. 2916.
1848, Apr. 5.

Depart. din Lăuntru.

Luminatul ofis din 3 a curgătoarei luni, No. 55, secţia I-iu, din cinst. Dipart. iscălitul cu tot răspectul primindu-l, va și urma potrivit cilor poroncite, despre care cu supunere să aduce la știința cinst. Depart.,

No. 2913 la isprăvnicia Tutovii
No. 2915 la Vasluiu
No. 2914 la Tecuciu,

spre a să putè regularisă chipul lucrării împlinirii luminatului ofis din 3 a curgătoarei luni, No. 56, primit astăzi, ce urmează a să închiè cu dum. și cu dregătoriu de Vasluiu și Tecuciu.

Am socotit de neapărată trebuință ca mai 1-iu să ne întălnim cu toții la ponctul Docolina în 7 a çurgătoarei luni, la amiază, unde veţi

binevoi a vă găsă, ca, după acele ci vom socoti de cuviinţă, să punem în lucrare în vreme cuvinită. Despre care s'au încunoştiinţat şi pe dregătorii a celorlalte ţănaturi, iar de primire grabnic veţi binevoi a răspunde.

VI

Depart. treburilor din Lăuntru către ispravnicul ţănut. Fălciiu.

Isprăvnicia ţănut. Bacău, prin raport supt No. 4483, înştiinţază că la 6 a curgătoarei luni, pe la 9 ciasuri turceşti din zi, viind la un han di pi moşia Grozăşti acelui ţănut patru pasageri necunoscuţi din partea Austriei, dŭpă a lor verbală propunere, care după sosire au şi prânzit, iar, mai în urmă sosând acolo şi comandirul zastavnii a-i păzi, întovărăşit de un slujitor, în tălmăcirile ce au avut înfurioşându-să unii asupra altora cu ameninţări, pasagerii, fiind bine înarmaţi, prin împuşcare au omorît pe slujători şi pe ofiţeari l-au rănit cumplit, încăt s'ar găsi în primejdie; după care acei pasageri s'au făcut nevăzuţi, rămănându-le nişte pojăjăi i hărtii în dialecturi streine. In privirea căruia Depart. grăbeşti a scrie acei isprav. ca, îndată după primirea aceştia, pe lângă cele mai chibzuite măsuri ce va întinde în ţănut, să comandarisască înadins potiră spre iscodirea discoperirii şi a prinderii lor negreşit; de care ispravă să aşteaptă în cea mai scurtă vreme înştiinţare.

Ministru din Lăuntru
Ştefan Catargiu.

Secţia 4. No. 6129.
1848, Apr. 8.

(Notat sus:) Apr. 10. Să să scrie isprăv. de isnoavă că prin tainice măsuri să cerceteze şi, de îndată ce va afla aseminea pasageri, să-i prindă şi să-i trimeată la isprăv.

VII

Dipartamentul Treburilor din Lăuntru către isprăvnicia ţînut. Fălciiu.

Către cele poroncite acestei isprăvnicii cu No. 6129, după ştiinţe ce acum s'au luat de la isprăv. din ţănut. Bacău, prin raport cu No. 4626, lămurindu-să că acei patru pasageri ce au fost la hanul di pi moşia Grozăşti şi prin înpuşcătură au pricinuit moartea unui slujători, păzători de graniţă, sănt dintre tinerii Moldoveni ce să întorcè di la Paris, şi anume: Neculai Chinez, fiul răp. Spătar Mihail Chinezu, Grigorie Cozadin şi cielanţi, după spusa comandirului de graniţă, Todoriţă Râşcanu şi Vasăli Mălinescu, să adaogi a să scrie ca

îndată să întrebuințăzi toate mijloacele putincioasă a-i afla și a-i prinde numaidecăt, după care, oriunde se vor găsi, puindu-i supt sigură pază, să răportuiască cu grăbire la Dipartament, spre a-i da cuvenita dislegare de urmare ce trebui a să păzi cu ei.

Ministrul din Läuntru,
Ștefan Catargiu.

Secția 4-a, No. 6392.
1848, Apr. 12.

Primit Apr. 14. No. 2041.

Rezoluție. Grabnic să se scrie privighetorilor de ocoale ca de îndată să pui cele mai inergici măsuri întru aflare și prindere numiților, a trimeterii lor la ispräv. și, când s'ar afla și ar avea nevoe de ajutor, de îndată să înștiințeze isprăv. spre a să trimete în prinderea lor, cu adăugire că, dacă să va descoperi că au fost prin ocoalele lor și n'au aflat i nu-i va prindi, să vor da supt judicată.

VIII

No. 3071, 1848, Apr. 14.

Privighitorilor di ocoale și polițăii i comisarilor.

In urmarea poroncii Depart. din Läuntru cu No. 6392, isprăv., având a-ți da sicretios povățuire spre a ei grabnică îndeplinire, îți scrie ca îndată să ti înfățoșăzi către iscălitul.

IX

1848, Apr. 15.

La privighitorii di ocoali, comisariul di țănut, comisariul di Docolina și polițăii tărg. Huși.

Isprăvnicia țănut Bacău, prin raport supt No. 4483, au adus la știința Departamentului din Lăuntru, de la care s'au primit aice poronca No. 6129, că, la 6 a curgătoarei luni, pi la 9 ciasuri turcești di ză, viind la un han di pi moșăia Grozăști, acest țănut, patru pasageri nicunoscuți, din partea Austrii, după a lor verbală propunere, care după sosăre au și prănzit, iară, mai în urmă, sosănd acolea și comandirul zăstavnii a-i păzi, întovărășit de un slujitor, în tălmăcirile ce au avut înfurioșându-să unii asupra altora cu amenințări, pasagerii, fiind bini înarmați, prin împușcare au omorăt pi slujitori și pi ofițări l-au rănit cumplit, încât

s'ar afla în primejdii; după care acei pasageri s'au făcut nevăzuţi, rămănându-le nişte pojăjăi i hărtii în dialecturi străine. Poroncim ca prin celi mai chibzuite măsuri să săliţi a lor prindere. Di pasagerii carii să scrie dumitale ca, prin tainice măsuri ci vei întrebuinţa în acel ocol, să cerceteze şi, d'indată ci vei afla asămine pasageri, să-i prinzi şi să-i trimeţi la isprăv. spre a să răgula cu ei celi cuviincioase.

X

Dipartamentul Treburilor din Läuntru cătră isprăv. ţănutu Fălciiu.

Intre feţile ce au luoat parte la tulburările urmati fiind şi Toadir Sion, Dipartamentul scrie acei isprăv. ca îndată să întindă cele mai activi măsuri în cuprinsul ţănutului spre a să afla şi prinde negreşit, pi cari arestuindu-să, să să răportuiască cu grăbire la Dipartament.

Ministru din Lăuntru,
Ştefan Catargiu.

Săcţiia I-a, No. 6447.
1848, April 15.

Rezoluţia isprăv.:

Să să scrii privigh. di ocoale ca grabnic să întindă măsurile în prinderea numitului, precum şi poliţii tărgului că poate să să arate cumva pe la rudili ci ari în tărgu Huşi.

XI

Dipartamentul Treburilor din Lăuntru către isprăv. ţănutului Fălciiu.

Isprăvnicia ţănutului Tutova prin raportu supt No. 2656 înştiinţază că la 14 a curgătoarei luni în ocolul Pereschivului ce să megieşăşte cu ţănutul Tecuciului, în apărătura Putridenilor, la margine di spre Apus, adică în spre ţănutu Tecuciu, cătră satul Glăvăneşti, s'au văzut şapti inşi culcaţi şi înväliţi cu chebi sau burnuzuri şi tot în aceeşi zi la ocolul Tărgului s'au ivit alti trii feţi bine înarmaţi cu carabini şi îndestule armi la o crăşmă di pi Jărovăţ. Despre care Dipartamentul grăbind a vesti acei isprăv., îi scrie că, în menuntul primirii aceştii, înjghebănd potiră de îndestul slujători şi aleşi oamini puşcaşi, să-i trimită să să întruniască în pripă cu potira ţănutului Tutova şi să păşască cu toată bărbăţie şi osărdie a urmări i prinde negrăşit pe acei făptuitori di răli; despre care ispravă să raportuiască neîntărziet.

Ministru din Lăuntru,
Ştefan Catargiu

Secţia 4-a. — 1848, April 16.

Primit Apr. 18.

D. căpitan de slojitori grabnic să va porni cu un număr de slujitori spre întrunire cu potira de Tutova și urmare întocmai a acestei poronci, făcăndu tot odată cunoscut și isprăv. de Tutova întocmai cuprindere aceștia și a trimetere d. căpitanului cu arătare slujitorilor spre mai departe lucrare.

XII

No. 2726.
1848, Apr. 17.

Cinstitii isprăv. de Fălcii.

Pi lăngă adresul acei isprăv. No. 3106 primindu-să la aciastă pi stegariu și înpreună cu trii slujători, potrivit cererii ci s'au făcut prin adres No. 2655, apoi, fiindcă, pănă a sosi aceștie, s'au mai adunat din slujători la toate isprăvniciile și cu acei ce s'au primit de la isprăvnicie de Vasluiu, s'au înnaintit cea de cuviință lucrare pentru care pe cei trii slujători odată cu acesta înnapoem împreună cu stegariu.

XIII

(Pe pagina a treia a aceluiași document.)
No. 3033.
1848, Apr. 17.

Circularnici pi la privighetori și poliții.

Depart. din Läuntru, prin poronca cu No. 6447, face cunoscut aceștii isprăvnicii că, întri fețili ci au luoat parte la tulburările urmate fiind și un Toader Săon, scrii a să întindi celi mai activi măsuri în cuprinsul acestui țănut spre aflarea și prindire lui. In urmare să scrii d[-le] grabnic să întinzi niști sămne în tot cuprinsul acelui ocol spre nigrișită aflare și prindere numitului Săon, pi care în bună pace să-l trimiți la isprăv., spre a să urma cu el celi de cuviință.

XIV

Primit 1848, Apr. 28.

Dipartamentul Treburilor din Lăuntru cătră isprăv. țănut. Fălciiul.

Un Neculai Ionescul, frate cu Ionescu di aici, pornit di la Paris, să aflä acum pitrecănd la Pesta, în Ungaria, și de acolo are să vină în Moldova și să treacă granița pi la zastava Oituzul, de unde urmănd a mergi la Tărgul Ocni, la tărgul Huși, unde are o vară și la tărgul Romanului, de acolo are să vie apoi la Ieși.

Deci, din poronca Inălţimii Sale Domnului Stăpânitor, să scrii isprav. să rânduiască privighere tainică în tărg şi în ţănut şi, ivindu-să acolo acel Neculai Ionescu, să-l prindă îndată şi să-i iei toate hărtiile şi corespondenţile ci va avea cu dănsul, pe care arestuindu-l, să raportuiască la Dipart.

Ministru din Lăuntru,
Ştefan Catargiu.

Secţia —.
No. 7046.
1848, Apr. 26 zile, Ieşi.

XV

Primit 1848, Apr. 28.

Departamentul Treburilor din Lăuntru cătră ispráv. ţănut. Fălciiu.
Fiindcă asupra feţilor însemnate, anume Caminar Ionescul, Ioan Popi, cornetul Giuşcă, Ioan Homiceanu, care să află petrecând în ţară, cărmuire are acè (?) privigheri pentru purtările lor, din poronca Innălţimei Sale Domnului Stăpănitor, să scrie acei ispr. ca să aplicarisească mare luare aminte şi să fie cu deşteptare ca, oricând feţile arătate mai sus s'ar ivi sau s'ar descoperi undeva împrăştiind voroave sau niscaiva hărtii în tărg sau în ţănut, să-i prindă îndată şi să-i trimată la Depart. împreună cu hărtiile ce s'ar găsi la dănşii. Să întăreşte isprăv. poronca aceasta înaltă spre întocmai urmare.

Ministru şi Cavaler
Ştefan Catargiu.

No. 7045.
1848, April 26.

XVI

No. 3042.
1848, Apr. 18.

Isprăvnicia Tutovii.

Cu toate că acè isprăv. cu ot[noşănie] No. 2726 înapoiţi pi stegariul şi slujitorii ci s'au trimes cu adresa No. 3106 în ajutoriul prindirii feţilor ce s'au aratat înarmaţi în acel ţinut, precum ei prin adresa No. — au cerut la acea isprăvnicie, dar, fiindcă tot odată acum s'au primit peripisca Dipart. din Lăuntru cu No. 650, prin care să poronceşte ca în minutul primiri să-i înjghebezi potiră de oameni înarmaţi să să întrunească în pripă cu potira acelui ţinut a Tutovii şi să păşască cu toată bărbăţia şi osărdia a urmări şi a prindi nigreşăt pi acei făptuitori dă

răli, apoi cătră îndeplinire aceștia să trimite pe d. Sulger Ioan Baltă, căpitan de slujători aceștii isprăv. înpriună cu zăce slujători înarmați, carile, potrivit țătatii poronci a Dipart. și a verbalii poronci a Innălțimii Sali Domnului Stăpănitor ce s'au dat d. Sulger Baltă, să și urmeză cele competinte.

XVII

Cinst. isprăv. țănutu Fălciului.

Privighitorul de Mijloc.

Raport.

După verbală poroncă d. dregătoriului, tainic am căutat pi la toate locurile unde s'ar socoti că s'ar mistui boerii răvoltați și s'au discoperit că în pădure dum. Post. Ioan Cuza, la megieșati lor păduri, că ar fi șapti înarmați, pi care s'au și văzut de un băieat al Polc. Gheorghii Scutariu și portu strailor: au spus că li este unul cu căciulă țurcănească, ras la musteți, doi cu surtuce i bărbi, și cilalți cu șubi i sarici, însă anumi nu să pot cunoaști, înțălegăndu-să a fi streini; iar în zăsu sat Bărboșăni sau la curte nu s'au discoperit că ar vini, decăt și în codru, fiind desimi cu totul, încăt omul nici cu sloboda nu poati răzbati, precum și în pădure dum. Banului Ioniță Lambrinò, la satu Fedești, țănut Tutovii, iarăș m'am lămurit di la un Iordachi Buzincu din sat Șublete că și el prin alții s'ar fi înștiințat că ar fi trii boeri în acè pădure, adică: d. Iorgu Razu, unul di la Bonca, și cel al treilea necunoscut.

Șă dă științăle adunati cu supuniri să încunoștiințază pi cinst. isprăvnicie.

No. 488.
1848, Apr. 28.

XVIII

No. 360.
An 1848, Maiu 6.

Cinst. isprăvnicii țănut. Fălciiului. Privighetoriul di Prut.

Raport.

La poronca din 17 a trecutei luni Apr. cu No. 3033, urmată după poronca Dipart. din Lăuntru supt No. 6447, cu supunire să răspunde că, după pătrunzătoare cercetare ci s'au făcut prin tot cuprinsul acestui ocol, nu s'au putut afla pănă acum pe Toadir Săon, ce și el ar fi fost între fețăle ce au luat parte la tulburările urmate, iară, în urmă aflăndu-să, să va urma cu el potrivit poroncii; di care să aduci la știință.

Iona Bățgros (?).

XIX

No. 446.
Maiu 14.

Către cinstita ispràv. Ţănut Fălciiului. Privighitorul de ocolu Crasna.

Raport.

Spre împlinirea poruncii cinst. isp. din 17 a trecutei luni Apr., supt No. 3033, înnaintită după a Dipart. cu No. 6447, făcăndu-să pătrunzătoare cercetare pentru Toader Sion, ci ar fi parte la tulburările urmate şi nedescoperindu-să pănă acum în cuprinsul acestui ocol, să aduci ştiinţă.

Nedescifrabil.

1848, Mai 17.

Privighetor[ului] di Crasna.

Asupra raport d., No. 446, atingător pentru neaflarea lui Toader Sion, să răspundi ca dum. şi pi viitorimi să ai în privire celi ci ţă s'au poroncitu, şi să urmează întocmai.

XX

Cinst. isprăvnicii de ţănut. Fălciiu. Privighetoru de Mijloc.

Raport.

La poronca cinst. isprăv. No. 3033, urmată după a Depart. din Lăuntru, No. 6447, cu supunire să faci cunoscut că, după cercetarea făcută în cuprinsul ocolului, pentru un Toader Sion, ci au făcut parte la tulburările urmate, nu s'au putut găsi.

No. 617.
1848, Maiu 31.

XXI

No. 612.
An. 1848, Iunie 1-iu.

Cătră cinst. is. ţănut. Fălciiu. Privighetoru di Ocolu Mijlocului.

Raport.

La poronca cinstiti is. No. 3110, urmată după a is. ţănut Tutovii, pentru 7 persoani înarmaţi şi nicunoscuţi, ci s'ar fi ivit în pădurile acestui ţănut, şi după cercetare făcută în cuprinsul ocolului nu s'au putut găsi, pentru care după datoria cu supunire să aduce la ştiinţă.

Indescifrabil.

XXII

Secret. Iunie 5.

Departamentul Treburilor din Läuntru către dregătoriul ţănut. Fălciiu.

Prea-înălţatul Domn se-au înștiințat că unii, invitați de întâmplările Europei, fără a giudeca poziţia localităţii acestei ţări şi politicească stare, presară vorbe învitătoare și deșerte cari pot aduce o nenorocire obştească. Deci acest Departament, după poronca Inălţimii Sale, face cunoscut dumitale ca să fii cu pătrunzătoare privighere și, îndată ce te vei încredința că vre unul s'ar purta cu așa vorbe, prinzindu-să, să să arestuiască și grabnic să să înștiințază la Dipartament, ţiindu-să în preajmă privighere.

Ministeriul din Läuntru.

Secţia I-a, No. 9885.
1848, Iunie.

XXIII

Departamentul din Läuntru cătră isprăvnicia ţinut. Fălciiu.

La Cârmuire primindu știință că un Polonez, anumi Loga, să poartă prin ţară cu o cnigă șnuruită, cerănd ajutor de arme, cu stăruinţă de a și iscăli în acea cnigă, din poronca prea-înălţatului Domn Stăpânitor scriem acei isprăv. ca să întindă pătrunzătoare tainică cercetare și, dăscoperind pe numitul Polonez, să să sârguiască a lua mai întâi înscris mărturie de la feţile către care s'ar fi adresat cu asemine cerire și apoi îndată să să arestuiască și cu bună pază să să trimită la Dipart. La întămplare când pominitul nu s'ar găsi acolo, isprăv. va cerceta de au fost şi de au cerut de la cineva ajutor[ul] citat mai sus.

Ministru și Cavaler
Balş Vel Logof.

No. 13043.
1848, Avg. 16.

Primit Avg. 18.

Rezoluţie. Să să scrie privighitorilor de ocoale și comisarilor și poliţii spre cea mai activă cercetare și aflare i trimitere a numitului în bună pază.

XXIV

1848, Avgust 19.
Secret.

Ţărcularnici la privighetori poliţăi şi comisari.

Ocărmuire, primind ştiinţă că un Polonez, anume Luga, să poartă prin ţară cu o cnigă şnuruită, cerănd ajutoriu de arme, cu stăruinţă de a şi iscăli în acea cnigă, Dipart. din Lăuntru, din poronca Prea Inălţatului Domn Stăpănitor, prin pridpisania supt No. 13043, scrii isprăv. cele de cuviinţă, în urmaria căreia să porunceşte ca să întinză pătrunzătoare tainică cercitare şi, discoperind pi acel Polonez, să ti sărgueşti a luoa mai întâi înscris mărturii di la feţăle către care s'ar fi adrisat el cu asămine cerire şi apoi îndată să-l arestueşti şi cu bună pază să-l trimeţ la isprăv.

La întămplare că, cănd pomenitul nu s'ar găsă în acel ocol, dumn. să cercetezi de au fost şi de au cerut di la ciniva ajutoriul arătat mai sus şi să înştiinţăzi pe isprav.

XXV

Cinstitii isprăv. ţănutului Fălciiu. Comisariul tărgului Fălciiu.

Raport.

După poronca cinst. ispr. cu No. 5313, cercetând în cuprinsul acestui tărg pentru un Polonez anume Luga, care să poartă prin ţară cu o cnigă şnuruită, cerănd ajutor di arme, şi asămine om nu s'au arătat pi aici la nimine cu cerire di ajutor, despre care cu supunire să aduci la ştiinţă.

No. 171.
1848, Săpt. 3.

XXVI

Cinst. isprăvnicii ţănut. Fălciiului. Privighitoriul di Prut.

Raport.

La poronca din 20 a trecuti luni Avgust, cu No. 5313, urmată după predpisenia Dipart. supt No. 13043, să răspundĭ că, după cercetare ci tainic s'au făcut prin tot cuprinsul acestui ocol, nu s'au putut pănă acum discoperi să să fi arătat la vre-o faţă Polonezul anume Luga, ca să ceară ajutoriu di armi şi să iscăliască o cnigă ci ar purta-o, şi de urmare cu supunire să aduce la ştiinţă.

In lipsă.

No. 551.
An. 1848, Săptămvrie 17.

XXVII

Sept. 29. Când să vor primi pi numitu de la Părcălăbia Galaţi, să vor împlini cele poroncite.

Departamentul Treburilor din Lăuntru cătră isprăvnicia ţinut. Fălciiu.

Prea-Inălţatul Domn Stăpănitor, cu părintească îndurare luînd în ovijenie mijlocirile urmate pentru disţeraţii piste Dunăre, în vremea tulburărilor trecute, s'au milostivit a le îngădui întoarcerea în Prinţipat, cu aceasta însă ca fieştecare din ei să petreacă pe la moşiile lor, sau a părinţilor lor, supt de aproape privighere a isprăvnicii ţănutului, în urmare căruia avănd a i să trimite de către părcălăbia Galaţi pe dumnealor Mitică Roset şi Alecu Cuza, fiul răpos. Post. Ioan Cuza, potrivit domnescului ofis, ce are Departamentul, grăbiţi a vesti acei isprăvnicii ca, îndată ce-i va primi de la părcălăbie, să-i şi ecspeduiască cu cuvenitul convoiu: pe cel întăi la moşia Bohotinu, iar pe cel al doilea la moşia Bărboşii, a părintelui său, unde să să aşeze cu pitrecire supt cuvenita privighere din parte-i. In urmare măsurii mai sus poroncită şi de întocmai urmare să raportuiască.

Ministru din Lăuntru şi Cavaler
Balşi Vel Logofăt.

Secţia 4-a, No. 16018.
1848, Săpt. 27.

XXVIII

Cu mila lui Dumnezeu Mihail Grigoriu Sturza Voevod, Domn Ţărei Moldovei, cătră isprav. ţănut. Fălciiu.

Cu a noastră părintească îndurare luănd în ovajănie mijlocirile urmate pentru disţăraţii piste hotarul Dunării în vremea tulburărilor trecuti, ne-am milostivit a le îngădui întoarcire în patrie, cu aceasta însă ca fieştecarele să să ducă pe la moşiile lor, sau a părinţilor lor, unde să şadă supt privighere dregătorilor fără a avè voi a eşi de pe moşie sau a să întâlni cu cineva; pentru care am şi poroncit părcălăbii de Galaţi a-i primi aşa precum au a sosă în următoarele zile şi, după săvârşirea zilelor carantineşti, a-i ecspedui cu sigur convoiu pe la locurile regularisite. Deci, fiindcă dum-lor Mitică Roset şi Alecu Cuza, fiiul răposat. Post. Ioan Cuza, urmiază a petrece: cel întăiu la moşia Bohotinul şi cel al doilea la moşia Bărboşii din acel ţănut,

Domnia Noastră poroncim isprăv. ca, primindu-i de la părcălăbie, să-i şi ecspeduiască îndată supt cuvinitul comvoiu la numitele moşii,

unde să rănduiască tot odată de aproapi privighere de a nu eşi di pi moşii sau a avè vre o cumunicaţie cu cineva, căci, la dimpotrivă, dum-lui dregătorul va fi supus la aspră răspundere pentru neîngrijăre, iar de punere în lucrare şi întocmai urmare să răportuiască la Departamentul din Lăuntru.

Balş Vel Logof. proč.

Locul pecetei.

Depart. din Lăuntru.
Secţia 4-a, Nr. 176.
1848, Septemvrie 28 zile.

No. 524.

XXIX

Departamentul Treburilor din Lăuntru cătră isprăv. ţănut. Fălciiu.

Cătră îndepliniria atât a domnescului ofis supt No. 176, precum şi a poroncii acestui Depart. cu No. 16018, să scrie acei isprăv. că, aşa precum, pe lângă dum-lor Mitică Roset şi Alecu Cuza, ari a primi de la părcălăbie şi pe d. Nicu Catargiu, fiiul răpos. Vornic Ştefan Catargiu, să-l ecspeduiască la moşia Plotoneştii, acel ţănut, spre a sta periorisăt potrivit cuprinderii ţitatului de sus domnescul ofis.

Ministru din Lăuntru şi cavaler
Balş Vel Logofăt.

Secţia 4-a. No. 16324.
1848, Sept. 30.

XXX

Cătră cinstita isprăv. Fălciiu. privighitorul di Crasna.

Raport.

Pi temeiul poroncii cinst. isprăv. supt No. 5313, întemeiată pi a Dipart. cu No. 13043, întinzându-să celi mai bune măsuri în toată cuprindere acestui ocol pentru aflare unui Polonez anumi Luga, ci s'ar purta prin ţară cu o cnigă şnuruită, cerănd ajutor di armi, cu stăruinţă di a şi iscăli acea cnigă, şi, pentru că până acum nu s'au putut afla, să aduce ştiinţă.

Semnătura.

No. 819.
1848, Sept. 30.

XXXI

Departamentul Treburilor din Lăuntru către isprăvnicia ţănut. Fălciiu.

Secretariatul de Stat, cu adresu No. 2393, înpărtăşăşte că dum-lui Dimitrie Cantacuzino de la Grozăşti, ce să află acum piste hotar şi care din descoperirile făcute au luat parte la tulburările urmate, este oprit de a intra în ţară, despre care Depart., făcând cunoscut acestei isprăv., îi scrie ca, la întâmplare de a să ivi în acest ţănut dum-lui Cantacuzino, să înştiinţazi îndată pe Depart. spre a să lua măsurile cuvenite.

Ministru din Lăuntru şi Cavaler
Balş Vel Logofăt.

Secţia a 4-a, No. 18247.
1848, Oct. 25.

XXXII

1848, Oct. 28.

Ţărcularnice la privigh., comis. i poliţii.

Potrivit poroncii Depart. din Lăuntru ce s'au primit cu No. 18247, urmată după împărtăşirea Secretariatului de Stat cu No. 2393, cum că d. Dumitrii Cantacuzino de la Grozăşti, ci să află acum piste hotar şi care din discoperirile făcute a luat parte la tulburările urmate, este oprit de a intra în ţară, drept aceia am scris ca, la întâmplare când d. Cantacuzino s'ar ivi în acest tărgu, îndată să încredinţăzi pe isprav. spre a să urma cu el potrivit poroncii Depart.

XXXIII

Cu mila lui Dumnezeu Noi Mihail Grigoriu Sturza Voevod, Domn Ţărei Moldovei către isprăvnicia ţinutului Fălciul.

Aşa precum s'au poroncit isprăvnicii de ţinutul Neamţului ca pe dum-lui Lascarachi Catargiul, ce se aflăperiorisit la moşia Uricheni, din acel ţinut al Neamţului, să-l trimeată, cu cuvenitul convoiu, către acè de Fălciu, poroncim isprăvnicii ca, îndată ce-l va primi, să-l şi statornicească la moşiile Plotoneştii, din cuprinsul acelui ţinut, unde să se ţie periorisit, atît a nu eşi din cuprinsul hotarălor moşiei, precum şi de a nu avea niciun fel de cuminicaţie sau întâlnire cu cineva, şi despre întocmai urmare să raportuiască la Departamentul din Lăuntru.

Balş Vel Logof. procit.

Locul
pecetei.

Departamentul din Lăuntru.
Secţia 4-a, No. 197.
Anul 1848, Oct. 28 zile.
Când să va primi Lascăr Catargiu, să va împlini.

XXXIV

1848, Octomvrie 31.

Isprăvnicia ţânutului Niamţu cătră asemine din ţânut. Fălciiu.

Fiindcă prin luminatul ofisu cu No. 196, urmat după jaluba ci au supus Prea Înălţatului Domn Stăpânitoriu d-lui Lascar Catargi, periorisitu la moşiia Uricheni, ţânut acesta, cu rugăminte di a fi trimesu la moşiile Plotoneşti dila acel ţânut, undi s'ar fi avănd interesurile sale casnice, aciastă isprăvnicie este poroncită ca, cu cuvenitul convoiu, să-l trimiată în primire aciia care este poroncită spre cele de cuviinţă. Di aceia, odată cu aceasta, suptu convoiul privilisitul Iordachi Sini şi a doi slujitori numiţi Vasile a Preutesii şi Năstăsachi Grecul, să trimeti pe dum-lui Lascar Catargiu în primire acei cinstiti isprăvnicii, care este poftită ca aducătorilor convoirisitori să li sloboadă formală chitanţie pentru primire dum-lui.

Răz. Să va răspunde de primire şi potrivit rostirii domnescului ofis No. 197 să va urma cu d. Lascar Catargiu.

XXXV

No. 6550. 1848, Noemvrie 11.

Isprăvnicii Niamţu.

Cu otnoşănia supt No. 108 primindu-se la această isprăv. cu cuvinitu convoiu pe dum. Lascar Catargiu spre a să periorisă la moşia Plotoneşti, potrivit înaltului ofis No. —, prin aceasta i să împărtăşăşti ştiinţă.

No. 6562.

La Dipart.

La 10 a curgătoarii luni, cu otnăşenia isprăv. ţinut. Niamţu, supt No. 108, s'au primit pi dum-lui Lascar Catargi, întovărăşit de cuvinitul convoi, pi care, potrivit înaltului ofis din 28 Oct. cu No. 497, îndată s'au şi statornicit la moşia Plotoneşti din acest ţănut, undi s'au pus de isprăv. un slujitor spre a nu eşi din cuprinsul hotarălor moşii, precum nici a avè vre un fel de comunicaţie sau întălniri cu ciniva, poroncindu-să şi privighitorului de ocol a fi cu luare aminte spre acest sfărşit. Despre care cu supunire să aduce la ştiinţa cinst. Depart.

No. 6563.

La Privighit. di mijloc.

După înaltul ofis No. 197, pi d. Lascar Catargiu periorisându-să la moșia Plotonești, s'au dat un slujitor a isprăvnicii spre a nu eși din cuprinsul hotarilor moșii, precum nici a avea vre un fel de comunicație sau întălnire cu cineva.

Așa dar să scrii d. ca să fii cu mare aminte spre urmare întocmai după rostirea zisului ofis.

De urmare să raportați.

XXXVI

Dipartamentul din Lăuntru cătră isprăv. ținut. Fălciiu.

După înnoita țădulă gospod. supt No. 85, țătată prin din nou otnoșănia Vistierii supt No. 5205, urmănd a să înnapoi banii înpliniți din averile trimișilor di aici la Măcin, așa precum Imparăteasca Sa Mărire Sultanul cu milostivire au arătat plata acei cheltueli, care rămăne a să scădè din daria cuvenită Inaltei Porți, și pentru că în asemine socotială s'au fost primit, pe lăngă raportul acei isprăv. supt No. 5905, 200 irmilici noi, porția ci privè pe dum-lui Nicu Catargiu, i să scrie ca d'indată să facă cunoscut dum. de a trimete pe cine va socoti cu formală împuternicire din partia sa spre a i să da acei 200 di irmilici, trăgăndu-și tot odată isprăv. și perispisca ci va fi apucat a slobozi în vreme cănd s'au înplinit, căci ceialalți 200 irmilici, primiți tot cu țătatul raport, parte ce privia pe dumnelui Aga Dimitrii Roset, s'au slobozit de către Departament moșului său, d. Miltiadi Manu, de la care s'au primit perispisca supt No. 520, dată de privighetorul ocolului Podoliani.

Ministru și cavaler
Balș Vel Logof.

Secția 4-a. No. 22160.
1848, Dechemvrie 11.

Dechemvrie 15,

Se va răspundi Dipart. că d. Nicu Catargiu nu să află întors pănă acum la acest țănut și cvitanț'a pentru 200 irmilici ci s'au împlinit s'au dat cucoanei d-lui, și d., acum, după știința luată, să găsește dus la Costantinopolii, încăt prin urmare nu să poati înnainti nicio lucrare.

XXXVII

No. 7080. 1848, Dechemvrie 16

La Departament.

Primindu-să poronca cinst. Dipartament din 11 a curgătoarei luni, No. 22160, secţia I, prin care să scrii isprăv. a să face cunoscut d. Nicu Catargiu ca să trimată înputernicit spre a-şi primi 200 irmilici noi şi să să treacă înnapoi chitanţia ce s'a dat de Isprăv. pentru acei bani, cu supunere să aduce la ştiinţă că d. Nicu Catargiu nu să află păn'acum întors la acest ţănut şi chitanţia pentru acei 200 irmilici s'au dat cucoanii, care, după ştiinţa luată, să găsăşti dusă la Costantinopoli după soţul, încăt prin urmare nu să poati înnainti de isprăv. nicio lucrare.

XXXVIII

Departamentul Treburilor din Lăuntru catră isprav. ţănut. Fălciiu.

Aşa precum d. cniazul Dimitrie Cantacuzin, proprietarul moşii Grozăştii dela ţănutul Bacău, ca unul ce au făcut parte la tulburările trecute şi în trecuta lună Octomvrie au trecut piste hotar, în Staturile Austrii, după înpărtăşire primită dela Secretariatul di Stat, cu No. 2393, esti cu totul oprit a să mai întoarci înnapoi în ţară, pentru care sfârşit s'au şi slobozit cuvenitele poronci cătră isprăvniciile de pe întindere graniţii austriaceşti, însă, pentru ca nu cumva prin oarecari vicleni mijloaci să să cacerdisască şi tainic să să oploşască la vre un loc sau moşie din această ţară, Depart. grăbeşti a da ştiinţă acei isprăv. ca îndată după primirea aceştiea să cerceteze cu toată scumpătate în tot cuprinsul ţănutului dacă nu cumva d. cneazul să află undiva mistuit, carile de va fi, apoi îndată să să periorisască, şi grabnic să să aducă la ştiinţă. Depart. spre a să hotără urmare pentru dum-lui.

Ministru din Lăuntru şi Cavaler
Balş Vel Logof.

Secţia 4-a, No. 23566.
1848, Dechemvrie 30.

XXXIX

Dipartamentul din Lăuntru cătră ispr. ţănutului Fălciiu.

Prea Innălţatul Domn Stăpănitoriu, în urmarea mijlocirii dum. Aga Costachi Catargiu, pentru fratele dum., dum-lui Lăscărachi Catargiu, cunoscut acei isp. din înaltul ofis supt No 197, continitul an, de a se întoarce iarăşi la moşiea Uricheni din ţănut. Niamţu, învoind

o asemine strămutare a dum. Lascar Catargiu la moșiea Uricheni, Depart. scrie acei ispr. ca, îndată după primirea aceștia, cu cuvinitul convoiu să-l trimiată cătră acè de ţănut. Niamțu, cării odată cu aceasta i s'au poroncit celi de cuviinţă, și de urmare să răportuiască.

Ministru din Lăuntru și Cavaler
Balş Vel Logof.

Secţia a 4-a, No. 100.
1849, Ghenar 3.

Rez. Să va face cunoscut dum. Lascar Catargiu înțălesul poroncii ca să însămneze isprăvnicii zăoa în care voești a porni la moșia Urecheni spre a fi slobod cu îndeplinire celor poroncite.

XL

Cu mila lui Dumnezeu Noi Mihail Grigoriu Sturza Voevod, Domn ţărei Moldovei. Cătră ispr. ţănutului Fălciu.

Intâmplările de tulburări iscati în Transilvaniea de cătră naţia ungurească, întovărășită de mai mulţi streini leși i alți tulburători, dănd povod puterii împărătești a Austriei ca să-i urmărească pentru a-i înfrâna și a-i supune la rănduelile legiuitoare, dintre acești ca niște demoralizaţi, pentru ca să scapi, au ajuns la știința noastră că mulţi ar fi trecut pe furiş în Moldova, pren munţi, şi s'ar fi mistuind prin sati, prin tărguri, pi la odăi, pi la tărle și pi la crăşme în porturi schimbate și supt numiri străine, pentru care inalta nacealstvă ros enească faci cerere stăruitoare a să cerceta, a să urmări pretutindine și, prinzăndu-să, să să încreadințaze la cea mai di aproape de locul prinderei nacealstvă oștinească. Drept aceea, măcar că și înnainte în mai multe rănduri s'au poroncit acei ispr. ca să fie cu mare privigheri pentru discoperire şă prinderea unor așa feţă streine, dar, cu privire că în timpul de faţă puterea împărătească a Austriei lucrează cu energhie împotriva revoltaţilor din Transilvaniea și, după știința ce am luat de curând, mulţi dintr'înșii ar fi străbătut în Moldova prin munţi și se mistuesc, supuindu-să la slujbi și alte îndatoriri particulari cu nume schimbati, poroncim ispravniciei cu tărie să facă îndată în tot cuprinsul ţănutului o prè pătrunzătoare cercetari, rănduind la fiiștecare trei sati căte un mazăl și asupra a 3 mazăli căte un cinovnic sau privilighet, să îngrijască cu străşnicie și pe privighitori ocoalilor ca să cerceteze pe la toate locurile și prin pădurile de pe moșăi și să discoperi pe toţi străinei ci să vor fi mistuind din acei revoltarisăţi din Transilvanie. Asămine cercetăndu-se cu scumpatati și în tot cuprinsu târgurilor și 'ndată ci s'ar afla vre unei dosăţi sau mistuiți ori la care loc și ori la care faţă, să să prindă și, doprosuindu-să pe dânșăi, să să dei supt adiverinţă la cè mai

di aproapi nacealstvă oştienească rosienească, iar adiverinţăle împreună cu doproasăle să să trimată la Departamentul din Lăuntru. Ispravnicul ţănutului să să pătrundă de văjnicia lucrărei şi să facă cercetări prè cu dinadinsul, căci, prinzându-să vre unul dintr'aceia pi la alţi locuri şă descoperindu-să că au fost mistuiţi în ţănutul acela şi niaflaţ de isprăvnicie sau dosăţ de niscaiva feţă din ţănutul său, ispravnicul ţănutului va fi părtaş la răspunderea ce priveşte pe mistuitori. Şi pentru aceia rânduială prescrisă mai sus, pentru cercetarea răvoltaţilor fugiţilor din Transilvania i agira privighere a ispravnicului, să nu slăbească şi să nu contenească mai înainte de a primi poroncile noastre, iar de lucrarea ce să va face să să trimată raporturi la Departament de două ori pi săptămână.

Pecete. Balş Vel Logof.

No. 3.
Ghenar 4, 1849.

XLI

1849, Ghenar 4.

La toţi privighetorii, poliţai şi comisarilor.

Aşa precum d. cnezul Dimitrii Cantacuzin, propietarul moşii Grozăşti de la ţănut. Bacău, ca unul ce a făcut parte la tulburările trecute şi în trecuta lună Oct. trecu piste hotar în Staturile Austrii, după împărtăşire primită dela Săcratariatul de Stat cu No. 2393, este cu totul oprit a să mai întoarci înnapoi în ţară, pentru care sfârşit s'au şi slobozit cuviincioasăle poronci cătră ispr. pe întindere graniţăi austriaceşti, pentru ca nu cumva prin orcari vicleni mijlociri să să cacerdesască şi tainic să să oploşiască la vre un loc sau moşie din această ţară, potrivit poroncii Departamentului din Lăuntru cu No. 23566, grăbeşti a scri aceştia să cerceteză cu toată scumpătatea în tot cuprinsul acelui ocol de nu cumva d. cnezul să află undeva mistuit. Carele de va fi, apoi îndată să să periorisască, şi grabnic să aduci la ştiinţă spre mai departe lucrare.

XLII

Ghenar 5.

Si va avè în privire când slujătorul va sosi cu cfitanţia pentru strămutare la locul cuvenit a boerului Lascăr Catargiu.

XLIII

Ghenar 8.

Potrivit înțălesului luminatului ofis, să va scrie privighetorilor de ocoale ca la căte trii sate să rănduiască căte un mazil din cei mai destoinici a ocolului și piste trii mazili un privilighet ca întru nicontenire să facă patrunzătoare cercetare prin sati, pren cătunuri, pe la odăi și prin păduri, unde sănt locuri dă adăpost și care undi s'ar găsă niști asămine streini trecănd în Moldova di piste hotar supt numi schimbat, în paza cuvinită să-i trimată în cercetare isprăvnicii, avánd niadormită privighere și însuși privighetoru di ocoale, ca nu cumva în ocolul său să să găsască niște asemine mistuiți și netrimețánd la isprăvnicii, căci învinovățirea sa va fi aspră și niertată, avánd și datorie a răportui de două ori pe fieșticare săptămánă la isprăv. despre rezultatul aceștii îndatoriri. Asămine să va poronci polițăei tărgului Huși.

Iară acum de primirea luminatului ofis și punire în lucrare să să răspunză Departamentului.

XLIV

Cinstitei isprăv. țănut. Fălciiului privighitoru di ocolu Mijlocului.

Raport.

La poronca No. 5313 cu supunire să face cunoscut că, după cercitare făcută în cuprinsul ocolului pentru un Polunez, anumi Loga, ce s'ar purta prin țară cu o cnigă șnuruită, cerănd ajutor de arme cu stăruință de a iscăli în acea cnegă, nu s'au găsit.

No. 15.
1849, Ghenar 8.

XLV

Cinstiti is. țănutului Fălciiu.

Comisariul tărgului Fălciiu.

Raport.

Poronca cinst. isp. cu No. 28 am văzut celi cuprinsă în ia pentru d. cniazu Dimitrii Cantacuzin, propietarul moșăi Grozăști di la țănutul Bacău, carele, făcănd parte la tulburările trecute, ar fi trecut piste hotar în Staturile Austrii, pi cari acum esti cu totul oprit a să mai întoarci înnapoi în țară, și, fiindcă, după cercitare ci am făcut în acest tărg, nu să găsești tăinuit aice pănă acum, dar pi viitorime voiu fi cu privigheri și, îndată ce să va simți venit aice, voiu lucra potrivit poroncii despre care cu supunere să aduce la știință.

No. 6.
1849, Ghenar 10.

XLVI

Cătră cinst. ispräv. Ţănutul Fălciiu.

Privighitorilor di Prut.

Raport.

La poronca din 4 a curgătoarei luni Ghenar cu No. 28, înnaintită după a Dipart. supt. No. 23566, cu supunire să răspunde că pe di o parte s'au făcut pătrunzătoare cercetare prin tot cuprinsul acestui ocol de nu cumva să să fi oploşit la vre un loc d. cnezul Dimitrii Cantacuzino, propietar moşii Grozăşti din ţănut. Bacău, ci au făcut parte la tulburările trecute, care în trecuta lună Octomvr. au trecut piste hotar în Staturile Austrii, iar, pe di altă, voiu fi cu de aproape privire pe viitor în asăminea predmet, despre care cu supunere să aduce la ştiinţă cinst. ispräv.

No. 70.
1849, Ghenar 22.

XLVII

Isprăv. din ţinutul Fălciiu către d. Lascar Catargiu.

Potrivit poroncii Departamentului Treburilor din Lăuntru supt No. 100, urmată după mijlocirea ci au făcut cătră Prea Innălţatul Domn fratele d., Aga Costachi Catargiu, de a vi să învoi iarăşi întoarcere la moşia Urecheni, din ţănut. Niamţului, această ispr. a ţănutului Fălciiu face d. cunoscut ca să însămnaţi isprăvnicii zăoa în care voeşti a porni la moşia Urecheni, spre a ţi sloboză (?) cu îndiplinire celor poroncite.

No. 280.
1849, Ghenari 23.

De ţănut. Niamţul.

Potrivit poroncii Departamentului Treburilor din Lăuntru ci s'a primit supt No. 100, urmată după mijlocire ce au făcut cătră Prea Innălţatul Domn Stăpănitoriu d. Aga Costachi Catargiu pentru a fi învoit iarăşi întoarcere la moşia Urecheni din acest ţănut a fratilui dumnelui, Lascarachi Catargiu, deci această is. cu cuvinitul convoiu îl şi trimete cătră acè cinstită is.; de a cărie înfăţoşare să înpărtăşască cuvinitul răspunsu.

XLVIII

No. 1078.
31 Ghenar 1849.

Isprăvnicia ţănutului Niamţu cătră asemine din ţănutul Fălciiu,

De şi acei administraţii, prin adresa cu No. 280, cuprindi că, în mărginire cu poronca Dipartamentului No. 100, trimete în primire aceştia

supt cuvinitul convoiu pe d-lui Lascar Catargiu spre periorisire la moșia Uricheni din acestu ţănut, însă la isprăvnicii nici pe d-lui Lascar s'au primit și nici vre un om din convoiu s'au văzut, decăt numai că acel ţătat adresu i s'au adusu di o faţă particulară din Tărgu Petri, care au arătat că i s'au dat di dum-lui Aga Costachi Catargiu spre a-l aduce isprav. Dispre care înprejorare întru răspunsu asupra ţitatului adres i să face cunoscut cătră cuvenita din partea regularisire.

XLIX

Cinst. isprăv. de Fălciu.

Poliţia Huși.

Raport.

In urmaria poroncii cinst. is. No. 28;, suptiscălitu, după pătrunzătoare cercetare ci am făcut în tot cuprinsul acestui tărg întru aflare cniazului Dimitrii Cantacuzino, unul din părtașăi tulburărilor trecute, ci s'au trecut piste hotar în Staturile Austrii, nu s'au putut dăslușă pi un asemine. Despre care să aduce la știinţă cinst. is.

No. 21.
1849, Fevr. 2.

L

Departamentul Treburilor din Lăuntru cătră isprăv. Ţănut. Fălciiu.

Insămnîndu-să în dosul aceștia fisionomiile a 18 feţă din acei mai de frunte căpitenii a rivoltaţilor din Ungaria și Transălvania, pentru care Ecselenţia Sa comandirul d. Gheneral leitinant și cavaler von Moller, prin adresul cu No. 949, urmat cătră Inaltul Domn, faci cerire a să cerceta și a să afla în acest Prinţipat, să scrie acei Isprăv. ca îndată după primirea acestei porunci să întindă celi mai agire măsuri di cercetare în tot cuprinsul ţănutului, atăt prin tărguri și sate, precum și pre la toate locurile de spre cămpii și păduri, ca, negreșit și fără sminteală, să să poată afla și a să prinde, cu adăogire că, dacă spre acest sfărșit ar avè nevoi și de ajutoriu, oștinesc, apoi grabnic să să adresărisască la cei mai cu apropiere comandiri ai oștilor rosienești cari sănt poronciţi a da asemine ajutoriu, ori în ce vremi li se ceri, care, de să vor prinde, să se știe să-i ispeduiască îndată, întovărășiţi de cel mai sigur convoiu, spre a să urma cu ei după cuviinţă.

Ministru din Lăuntru
și cavaler Balș Vel Logof.

Secţia 4-a. No. 2800.
1849, Fevruarie 3 zile.

Primit 849, Febr. 10.

Să va publicarisă prin privighitori ocoalelor i poliţie şi comisarii tărguşoarelor întocmai copie di pi alăturata listă.

LI

Cu mila lui Dumnezeu Noi Mihail Grigoriu Sturza Voevod, Domn ţărei Moldovei.

Cătră ispr. ţănutului Fălciiu.

Domnia Noastră, cu părintească îngrijare pentru binele obştesc luănd aminte că unile din isprăvnicii nu răspunde cu deplinătate la măsurile poroncite de noi prin ofisul din 4 a trecutii luni Ghenar, supt No. 3, întru ceia ce să atinge de urmărire şi prindere tuturor streinilor ce s'ar oploşi pe la tărguri, sate şi celi cotunuri şi lăcuinţi de prin cămpii i păduri, în porturi schimbate şi supt numiri străini, precum şi de a să da îndată la cè mai apropiată comandă a oştirilor rosieneşti de locul prinderii acelor ce s'ar descoperi că sănt dintre revoltaţi tulburători liniştii din Ungaria şi Transilvania, adăogim a înnoi cuprinderia ţitatului ofis, poroncind cu tărie acii isprăv. ca să înprospăteze îndată celi mai aspre măsuri întru aciasta, cu mari scumpătati pe toţi străini şi orici feţe ce s'ar purta în cuprinsul acelui ţănut prin tărguri i sati, între cari arătăndu-să vre unul supt oarecari prepus sau necunoscut, să fie poroncite a-i rădica îndată şi a-i duci la isprăv. spre a-i cerceta şi a urma cu dănsul după zisul ofis, ştiind că pentru cè mai mică molătati ce s'ar vădi din partia ei va fi supusă la neiertată învinovăţire.

Balş Vel Logof.

Locul pecetei.

Departamentul din Lăuntru.
Secţia a 4-a. No. 22.
1849, Fevr. 7 zile.

LII

1849, Fevr. 10.

La privighitori, poliţăi şi comisari.

Innălţimea sa Domnul Stăpănitor, prin ofisul din 7 a curgătoarei luni No. 22, repetă ofisul supt No. 3 întru ceia ci să atinge de urmărire şi prindire tuturor străinilor ci s'ar oploşi pe la tărguri, miceli cotunuri şi lăcuinţă de prin cămpii i păduri, în porturi schimbati şi supt numiri străini, precum şi de a să da îndată la cea mai apropietă comandă a oştirilor rosăeneşti de locul prindirei acelor ce s'au descoperit că sănt dintre revoltaţii tulburători liniştei din Transilvania; drept

care ţi să poronceşte cu tărie ca îndată să iei celi mai aspre măsuri, dănd îngrijare di aproapi vornicilor, paznicilor şi vechililor di mazăli, vei cerceta cu scumpătati pi toţi streini şi alte feţi ci s'ar purta în cuprinsul acelui ocol, întru care arătăndu-să vre unul supt oricare propuneri sau necunoscut, să-i rădice îndată şi să-i aducă la isprăv. spre cuvinita înnaintare, ştiind că, pentru cea mai mică molătate ci s'ar vidè din parte-ţi, vei fi supus la niertată învinovăţăre.

No. 658.

La Dipartament.

Primindu-să luminatul ofis din 7 a curgătoarei luni No. 22, poroncitoriu pentru cercetare şi prindere tuturor străinilor, cu respect să aduce la ştiinţă că, isprăv., atăt după luminatul ofis, cât şi după celi di mai înainte porunci, au întins măsurile cuvinite în tot cuprinsul ţănutului, şi, cănd să află nişte asămine, să cercetiază şi să urmează potrivit povăţuirilor.

LIII

1849, Fev. 11.

La privighetori, poliţii i comisari.

Insemnăndu-să în alăturare descriere fizionomiile a 18 feţi din acei mai de frunte căpetenii a rivoltaţilor den Ungaria şi Transilvania, pentru carele Ecselenţia de rezertvă domnul Gheneral leitenant şi cavaler von Moler, prin adresul cu No. 549, urmat cătră Inaltul Domn, faci cerere a să cerceta şi a să afla în acest Prinţipat, de aceia, din povodul poroncii Dipartamentului, ci s'au primit supt No. 2800, să scrie dum. ca îndată după primirea aceştia să întinză celi mai agire măsuri de cercetare în tot cuprinsul ocolului prin tărguşoare şi sate şi pre la toate locurile de spre cămpii şi păduri, ca negreşit şi fără sminteală să să afli şi să să prindă, cu adăogire că, dacă spre acest sfărşit ai avè nivoe şi de agiutor, să ceri îndată la isprav. sau la mai cu apropiere comandiri oştilor rosieneşti, carele sănt poronciţi a da asemine agiutoriu ori în ci vreme li s'ar ceri. Iar, di să vor prindi, să să ştie să ispeduiască, întovărăşiţi de cel mai sigur convoiu aici la ispr. spre a să urma celi di cuviinţă.

LIV

Departamentul Treburilor din Lăuntru cătră isprăvnicia ţănut. Fălciiu.

Secritariatul de Stat cu adresu No. 579 înpărtăşind încunoştiinţarea ce au primit dela Hătmănie cu No. 815 că mulţi pasageri ce intră în acest Prinţipat pe la zastava Oituz pentru negoţu şi care sănt cè mai mare parte Români din satile apropiete de graniţă, cărora înplinindu-să

terminul paşaporturilor ce li-au avut învoite din partia Austriei, cu trecire de mai multe ori în cursul unui an, acum să înfăţoşază cu alte de asăminia pasuri supt pecetia lui Coşut şi că comandirii sănt poronciţi de a nu îngădui intraria în Prinţipat nici a unui din aceşti străini, mijloceşte a să întinde măsurile cuvinite şi în Prinţipat; pentru care Departamentul grăbeşte a scrie acei isprăv. ca, potrivit reguli pusă în lucrare Hătmănii, pentru neîngăduiria acelor ce ar intra în ţară cu paşaporturi de a lui Coşut, să întindă celi mai ageri măsuri de cercetare în tot cuprinsul ţănutului şi pi toţi acei ce s'ar găsi cu asămine paşaporturi rădicăndu-i îndată, să urmeză potrivit domneştilor ofisuri ce are isprăv. pentru străini.

Ministru din Lăuntru şi cavaler
Balş Vel Logofăt.

Secţia a 4-a. — No. 5888.
1849, Mart 14.

LV

1849, Mart 17.
No. 1371.

Isprav. ţănut. Fălciiu.
La privighitori, poliţii şi comisari.

Sicritariatul di Stat cu adresul No. 579 împărtăşind Dipart. din Lăuntru încunoştiinţarea ce a primit dela Hătmănie cu No. 815 că mulţi pasageri ce intră în Prinţipat pe la zastava Oituz şi care sănt cè mai mare parte Romăni din satele apropiete de graniţă, înplinindu-să termenile paşaporturilor ci li-au avut învoite din partia Austrii, cu trecere de mai multe ori în cursul unui an, acum să înfăţoşază cu alte di asăminea pasuri, supt pecetea lui Coşut, şi că comandirii sănt poronciţi a nu îngădui întrarea în Prinţipat nici a unui din aceşti streini, mijlocind a să întinde măsurile cuvinite în Prinţipat; deci, în urmaria poroncii ci s'au primit supt No. 5888 şi potrivit regulei pusă în lucrare de către Hătmănie pentru neîngăduirea acelor ce ar intra în ţară cu paşaporturi de a lui Coşut, să scrie dumitale ca să întinzi celi mai agire măsuri de cercetare în tot cuprinsul acelui ocol şi pe toţi acei ce vei găsi nemernicind cu asămine paşaporturi, rădicăndu-i, să-i trimeţi la isprăv spre a să urma cu ei celi de cuviinţă.

LVI

Departamentul Treburilor din Lăuntru către isprăv. ţănutului Fălciiu.

Innălţimea Sa Domnu Stăpănitoru, cu prilejul sosirei a prăznuire. Sfintei Invieri a Măntuitorului, a binevoit a poronci acestui Depart. ca să facă cunoscut acei isprăv. că dum. Vornic Scarlat Roset, carele

să află periorisit la moşia sa din acel ţănut, au căştigat înalta învoire de a fi slobod de supt periorisire în care să găsăşti, cu aceasta numai ca dum. să poată umbla în Prinţipat oriunde casnicile trebuinţi l-ar chema, afară numai de capitalie, unde nu este slobod decât supt aciastă îndatorire, adecă, ca, ori în ce vreme s'ar prilegi să aibe vreo neapărată trebuinţă a veni în capetalie, mai întăi să dei ştiinţă Departamentului din Lăuntru anume despre pricina ce-l săleşti a veni şi, dacă asupra aceia va căştiga încuviinţare, cu aşa chip numai va putea veni în capitalie. Această înaltă bunăvoinţă isprăv. îndată o va face cunoscut dum-lui Vornicului Roset, cu adăogirea că asămine slobozănie i s'au învoit în cătă vremi dum-lui va fi neabătut la vre-o necuviinţă, despre care să şi fie pururea ferit.

Ministru din Lăuntru şi cavaler,
Balş Vel Logof.

Secţia a 4-a. — No. 7506.
1849, Mart 31.

LVII

1849, Apr. 2.
No. 1400.

Isprăv. ţănut. Fălciului cătră Vornicu Roset.

Această isprăv. a ţănutului Fălciiu pi temeiul poroncii Dipart. din Lăuntru supt No. 7506, urmată după buna vroinţă a Innălţămi Sali Dumnului Stăpănitor, prin aceasta cu cinste vă împărtăşim ştiinţă că aţi căştigat înalta învoire de a fi slobod de supt periorisăre în care vă găsăţi la moşia Stroeşti, cu aceasta numai ca să puteţi umbla în Prinţipat sau pe unde casnicile trebuinţi v'ar chema, afară numai de capitalie, unde [nu] e slobod de a merge decăt supt această îndatorire, ca, ori în ce vreme s'ar prileji să aveţi vre-o neapărată trebuinţă a merge în capitalie, mai întăi să daţi ştiinţă Dipart. din Lăuntru anume dispre pricinile ce vă săleşti a merge, şi, dacă asupra aceia veţi căştiga încuviinţare, cu aşa chip numai veţi putea merge în capitalie.

Această dar înaltă bunăvoinţă făcăndu-să ştiut potrivit poroncii, vi să adaoge că asămine slobozănie vi s'au învoit în cătă vreme dum-ta vei fi neabătut la vre-o necuviinţă, despre care să şi fii pururea cu totul ferit.

LVIII

Primit Apr. 14.

Cinstitii isprăvnicii Ţănut. Fălciiului spre cuvinită lucrare. Poliţăia tărgului Huşi.

No. 2599. Raport.

In urmare poroncii cinst. isprăvnicii din 10 a trecutei luni Ghenar, supt No. 92, din povodu poroncii de supt No. 104, făcăndu-să cercetare

în tot cuprinsul acestui tărg pentru revoltat[u] din Transilvania săcui[u] Ladislaos Bărşăschi şi care s'ar purta supt nume străin de Goş Porsămon (?) nu s'au aflat; pentru care să aduce la ştiinţă.

Mihăilescu.

No. 185.
1849, Apr. 13.

LIX

Departamentul Treburilor din Lăuntru cătră isprav. ţănut. Fălciiu.

Pe lăngă cele poroncite isprav. supt No. 7506 pentru ca să facă ştiut dum-lui Scarlat Roset despre slobozănia dum-lui de supt periorisărea, să adauge după poronca Inălţimii Sale Domnului Stăpănitor ca să-i înpărtăşască îndată că nu este ertat dum-lui Vornicului Roset de a merge să viziteze sau să aibă altă comunicaţie cu feţă dă acele ce sănt încă supusă periorisirii, mărginindu-se dum-lui Vornicul numai în slobozănia ci-i esti prescrisă prin poronca citată supt No. 750, căci în alt fel urmiază iarăşi a să înnăspri măsurile pentru mărginirea dum-lui ca mai înainte. Şi de lucrare Depart. aştiaptă răspunsul isprăv.

Ministru din Lăuntru şi cavaler,
Balş, vel Logof.

Secţia a 4-a. — No. 8348.
1849, Apr. 14.

LX

1849, Apr. 16.

La dum-lui Vornic Scarlat Roset.

Această isprăv. a ţănutului Fălciiu, în urmaria poroncii Depart., ci s'au primit supt No. 8348, că aţi fostu slobozi di supt periorisiri, dar după poronca Innălţimi Sale Domnului Stăpănitoriu nu sănteţi ertaţi de a mergi să vizitezi sau să aveţi altă comunicaţie cu feţi dă acele ce sănt încă supusă periorisirii, mărginindu-vă numai cu slobozănia cunoscută, căci în alt feliu urmează iarăşi a să înăspri măsurile. Pentru care cu cinste vi să înpărtăşeşti ştiinţă.

LXI

No. 2139. — Primit Apr. 16.

No. 2655.
1849, Apr. 15.

Isprăvnicia Ţinutului Tutovii către asemine de ţinut. Fălciiu.

După îngrijarea ci are aceste isprăvnicii potrivit povăţuirilor priimite din partea nacelsfii pentru săguripsărea opştii dispre orice necuviinţă s'ar amenința din partea răilor cugetători şi mai ales acum în timpul

primăverii, cănd şi codrii înfrunzăsc, luând celi mai nimerite măsuri cu rânduire di înnadinsu feţă cu niadormită privighere, şi acum primind înpărtăşăre di la una din aceli feţă că şapti persoani s'ar găsă în apărătura Putredenilor, a căruia margină spre Apus calcă în spre ţănut. Tecuciului cătră satu Glăvăneştii, pi care s'au şi văzut de cătră un mazăl din Căbeşti, anumi Ion Chersăcan, culcaţi, învăliţi cu chebili sau burnuzuri, şi nici că putură prepuni ca ci fel di persoani ar fi, în urmare căruia, aşa precum locul unde s'au văzut este la ocolu Pereschivului, ci să megiiaşaşte cu ţinut. Tecuci, pi di o parte di îndată s'au rădicat potiră alcătuită di slujitori, poroncindu-să şi privighetorilor di ocol ca cu îndestui puşcaşi să să întruniască cu potira spre nigreşita lor vănare, însărcinănd şi pă o faţă vrednică de boieriu, careli înpreună să să sărgoească întru a lor prindire, iar, pi di alta, s'au făcut cunoscut şi isprăv. Tecuciu ca di îndată să rădice şi ea potiră şi să să înpreunească cu acesti din acest ţănut pi la locurile ci s'au însămnat, şi, pentru că astăzi s'au primit şi încă de la altă faţă că tot în acest ţinut, la ocolul Tărgului, s'ar fi văzut trii feţă bine înarmati cu carabini şi îndestuli armi la o crăşmă di pi Jărobăţu, întru a căroia vănat această isprăv. ne avănd mijloc, fiindu-i toţi slujitori întrebuinţaţi, prin acesta ce ţi să faci poftire acei isprăv. ca di îndată, alegănd un număr de slujitori bine înarmaţi să-i trimiată aceştii isprăvnicii, ca di aice să să păşască către nigreşita prindire acelor feţă, fiindcă această ispravă n'a fost nici o mişcare ca să ni dei veste, pănă când nu să vor primi slujitori de la acea isprăvnicie, dănd povăţuire cuviincioasă în acel ţănut, căndu s'ar ivi cu a doa ştire i să face cunoscut acei isprăvnicii ca la di îndată să trimiată slujători ca disară să fie la hanu din moşăia Sămila din acest ţănut., a dum. Vornic Neculai Grecian, di supt dial. Când, îndată ci vor sosă, să dei iscălitului de ştire, ca să dei oameni trebuitori cu ştiinţă de starea locurilor undi s'au văzut şi undi trebui a să căuta, şi la noapti să să porniască, iar nu zăoa.

XLII

Secret.

Cu mila lui Dumnezeu Noi Mihail Grigoriu Sturza Vv., Domn Ţărei Moldovei, cătră Isprăvnicia ţinutului Fălciiul.

După cerirea Ecsălenţii Sale d-lui Ghineral leotinant şi cavaler fon Moller, urmată către noi prin adresul No. 37, întemeiată prin înalta poruncă a Impărăteştii Sale Mării a tuturor Rosăilor, poroncim aceste: că, îndată după primirea aceştia a noastră domneşti poronci, să pui în lucrare prin cele mai ageri măsuri a să cerceta în tot cuprinsul ţinutului, atât prin tărguri, precum şi prin sate, spre a să afla dacă nu cumva să poartă oarecari streini, veniţi din Staturile evropeene, care să răspăndească lucrări răzvrătitoare printre lăcuitorii ţării; pentru care cu deosăbiri să şi însărcinează atât pe poliţmaistru sau comisariul de prin tărgurile aflătoare în acel ţănut. precum şi pe privighetorii ocoalelor

și alți osăbiți cinovnici ce-i are pe lângă săne, ca pretutindene și prin toate locurile cu mare scumpătate să să cerceteze, înțălegându-să întru aceasta și cu comandirii oștilor rosăenești de pe la locurile pe unde să află cantonate oștiri, cărora s'au și dat cuvenitele poronci din partea nacealnicilor ca și ei, di o potrivă, în înțălegire cu isprăvniciile, să cerceteze pentru aflarea unor asămine streini, care, dacă s'ar afla umblând prin țară, sau cu scopuri vinovate politicești, sau măcar cu purtări de prepus, îndată să să arestuiască și cu grăbire să răportuiască de a dreptul către dl. Logofătul Treburilor din Läuntru. Știindu-să și aceasta că, în căt să atingi pentru granița de spre Transilvania, s'au poroncit Hătmănii ca să dei aspre poronci tutulor comandirilor de pe întinderile de a nu îngădui nici de cum intraria în Prințipat nici a unei fețe ce va înfățoșa pașaportul ocărmuirei revoluționare, decăt numai acelora ce vor avè pașaporturi di la Ocărmuirea austriacă sau a altor State legale.

Balș Vel Logof. procit.
Șeful Secției D. Gane.

Locul
pecetei.

Departamentul din Läuntru.

Secția a 4-a. No. 51.
1849, April în 18 zile.

(Notat sus.) Primit Apr. 20.

S'a scris privighitorilor de ocoale, comisarilor, poliții din Huși, însărcinându-să și osăbiți cinovnici.

LXIII

1849, April 21

No. 1970.

Privighetoriului de ocol Prutului.
» » » Podoleni.
» » » Crasni.
» » » Mijlocul
Comisariului de Docolina.
» » Fălciu.

Poliției Tărgului.

Prin domnescul ofis ce s'au primit din 18 a curgătoarei luni supt No. 51, după cerire Ecsilenții Sale d. Gheneral leitinant și cavaleriu von Moler, urmată cătră Prea Înălțatul Domn prin adresul cu No. 37, întemietă prin înaltă poroncă a Imparăteștii Sale Măriri a tuturor Rosiilor, să poroncește ca îndată să să pue în lucrare prin cele mai ageri

măsuri a să circita prin tărguri ca și prin sate, spre a să afla dacă nu cumva să poartă oarecare streini veniți din Staturile Evropei, care să răspândească lucrări răzvrătitoare printre lăcuitorii țării; drept care să scrie dumitale ca pretutindine și în toate locurile cu mare scumpătate să cercetezi, înțălegându-te întru aceasta și cu comandirii oștilor rosienești, de pi la locurile pe unde să află cantonate oștiri, care au date cuvinitele poronci din partea nacealnicilor Rosiei, de o protivă în înțălegire cu isprăvniciile să cerceteze pentru aflarea unor aseminea streini, care, dacă s'ar afla umblând pren țară, sau cu scopuri vinovate politicești, sau măcar cu purtarea de prepus, îndată și cu grăbire să-i trimață isprăvnicii, știindu-să și aceasta că, în cât să atinge pentru granița de spre Transilvania, ca să dei aspre poronci tuturor comandirilor de pi întindere ca să nu îngăduiți intrarea în Prințipat niciunii fețe ci vă înfățoșează pașaporturi de la ocărmuire revoluționară, decăt numai acelor ce va avea pașaporturi de la ocărmuirea austriacă sau altor Staturi.

LXIV

Primit Apr. 28.

Spre cuvenita regulă.

Cinstitei isprăvnicii a țănut. Fălciului, privighitorul de ocol Podoleni.

Raport.

In urmarea poroncii cinst. isprăvnicii supt No. 1970, — potrivit domnescului ofis din 18 a următoarei luni supt No. 51, — înaintată după cerire Ecselenții Sale domnului Ghineral letinant și cavaler von Moler, făcându-să cercitare preste tot cuprinsul acestui ocol și nu să află nimine strein a să purta, venit din Staturile Evropei, pentru care de urmare să aduce la știință.

Semnătura.
1849, Apr. 27.

LXV

Cătră cinst. isp. țănut. Fălciiu.

Privighitor de Crasna.

Raport.

In temeiul poroncii is. cu No. 28 din 5 a lunii lui Ghinar următor an, urmată după a Dipart. cu No. 23.566, pi toată întindere acestui ocol s'au făcut circitare pintru cniazu Demitrii Cantacuzino ci este trecut în Staturile Austrii, ca nu cumva să să afli viețuind tainic la vre-o moșie din acest ocol și, niaflăndu-să de urmare, să aduce la știință, nu mai puțin că să va întrebuința privighere cè mai di aproapi.

No. 302.
28 Apr. 1849.

LXVI

Cinst. Ispräv. ţănut. Fălciiu.

Privighitoru de Mijloc.

Raport.

La poronca cinst. isprăv. No. 28, urmată după a Dipart. No. 23.966 cu supuniri să faci cunoscut că, după cercetare făcută în cuprinsul ocolului pentru d. cnezul Dimitrii Cantacuzin, propietar moşii Grozăşti de la ţănut. Bacău, ci ei au făcut parti la tulburările trecuti, nu s'au găsit.

No. 353.
1849, Apr. 29.

LVXII

Cătră Cinstita is. a ţinut. Fălciu, privighitor de Crasna.

Raport.

Dela 21 a tricutii luni Apr. întimiiată poroncă a is. cu No. 1970, înaintită după domnescul ofis cu No. 51, necontinit s'au urmat circitari pi toată întinderea ocolului spre discopirire dacă nu cumva să poartă oarecare streini viniţi din Staturile Evropii ci ar voi ca să răspăndiască lucrări răzvrătitoare întri lăcuitorii ţării, şi păn'acum nu s'au putut discoperi nicio persoană. In circitare şi în viitorime la aceasta nu va contini; despre care să va aduce 'şi la ştiinţa isprăv.

No. 325.
1 Mai 1849.

LXVIII

Cinstitei isprăvnicii a ţănutu[lui] Fălciului.

Privighitorul de Prut.

Raport.

Potrivit poroncii din 21 a trecutii luni, cu No. 1970, înnaintită după ofisul Prea Innălţatului Domn, supt No. 51, s'au făcut cuviincioasă cercetare preîn toati tărguşoarele şi satele din acest ocol spre a să afla de nu cumva să poartă oarecare oameni streini veniţi din Staturile Evropăi, care să răspăndească lucrări răzvrătitoare pentru lăcuitorii ţării, Despre care să aduce la ştiinţă că până acum în cuprinsul acestui ocol nişte asămine oameni nu s'au descoperit, ca să fie purtători. Iar, în urmă dăscoperindu-să, să va urma după cuprinderea numerarisitei poronci.

An. 1849, Mai 6.

LXIX

Cinst. ispråv. de ţănut. Fălciiu.

Privighitor de Mijloc.

Raport.

La poronca cinst. ispråv. No. 6377, urmată di pi a Dipart. No. 18247, cu supunire să faci cunoscut că, după cercetare făcută în cuprinsul ocolului pentru dumn. Dimitrii Cantacuzino di la Grozăşti şi care este piste hotar, nu s'au găsitu.

No. 225.
1849, Maiu 19.

LXX

Cinstitei ispråv. ţinut. Fălciiului.

Comisaru tărgului Fălciiu.

Raport.

Poronca ispråv. cu No. 1970, înnaintată din îndemnul ofisului domnesc supt No. 51, mărginitoare a să cerceta aflare unora din streini viniţi din Staturile Evropăi, să răspundariască lucruri rezvrătitoare pintre lăcuitorii ţării, s'au pus în lucrare cuprinderi, de şi până acum nu s'au putut afla nişte asămine străini, iar pi viitorime, discoperindu-să vre unul, îndată să va urma cu el celi poroncite. Di urmare cu supunere să aduce la ştiinţă.

Ioan Răducanu.

No. 168.
1849, Maiu 20.

LXXI

Cinstitei ispråv. ţinut. Fălcii.

Privighetorul de Mijloc.

Raport.

La poronca cinst. ispråv[ni]cii No. 1970, însămnată după domnescu ofis No. 51, cu supunire vi să face cunoscut că, după cercetare făcută în cuprinsul ocolului pentru străinii viniţi din Staturile Evropii, care să răspindiască lucrări răzvrătitoare pintre lăcuitori, nişte asămine nu s'au găsit.

Indescifrabil.

No. 297.
1849, Iunii 12.

LXXII

Departamentul din Lăuntru cătră isprăv[ni]ci[ia] ţănutului Fălciiului.

Din urmarea închierei Sfatului cărmuirei, înpărtăşită prin ofisul Secretariatului de Stat cu No. 1585, să face ştiut acei isprăvnicii că feţile acele din care unora era oprită întoarciria în ţară, iar alţii periorisăţi pe la moşii, şi pentru carele încă nu s'au fost dat poronci de slobozănie, atăt acei aflaţi piste hotar de a să întoarce înapoi în ţară, precum şi acei căţi să vor fi găsănd încă periorisăţi pe la moşii, nu mai puţăn şi acei a cărora prin deosăbite poronci li s'ar fi oprit intraria în ţară, au rămas cu totul slobozi şi ne opriţi de a veni în ţară şi în capitalie şi de a umbla ori pe unde ar avè trebuinţă în cuprinsul ţării.

Ministru şi Cavaler,
Ştefan Catargiu.

Secţia a IV-a.
No. 14978.

Şăfu Secţii,
Gane.

1849, Iulie 4.

LXXIII

(Pe contrapagină sânt scrise următoarele.:)

No. 3532.

Luna Iulie 7.

Potrivit poroncii Dipart. din Lăuntru supt No. 14978, urmate după închierea Sfatului cărmuitoriu, ci s'au înpărtăşit prin adresul Săcritariatului di Stat cu No. 1585, prin aciasta vă dă în ştiinţă că feţăli aceli din cari unora era oprită intrarea în ţară, iară alţii periorisăţi pi la moşii, şi pentru care încă nu s'au fost dat poronci di slobozănii, atăt acei aflaţi pisti hotar dă a să întoarce înapoi în ţară, precum şi acei câţi să vor fi găsănd încă periorisăţi pi la moşii, nu mai puţăn şi acei cărora prin diosăbite poronci li s'ar fi oprit intrarea în ţară, au rămas cu totul slobozi şi niopriţi de a vini în ţară şi în capitalie şi di a umbla ori pi unde ar avea trebuinţă în cuprinsul ţării.

LXXIV

Primit Iuli 14.

Cinstiti isprăvnicii Ţănut. Fălciiului.

Poliţia tărgului Huş.

Raport.

Potrivit cu poronca cinstitii isprăvnicii din 7 al următoarii luni, No. 3532, din povodu poroncii di pre No. 14.978, prin cetiri şi batiri din darabană pi la toate răspintiile uliţălor s'au poblicărisit ca feţile aceli

din care unora era oprită întorcirea în țară de peste hotar, iară alții periorisăți pi la moșăi, nu mai puțin și pentru acei cărora prin deosăbite poronci le-au fost oprită întoarcirea în țară, că au rămas cu totul slobozi și niopriți de a vini în țară, în căpitalii, și de a umbla ori pi unde ar avè trebuință în cuprinsu țării; despre cari să aduci la știință.

(Nedescifrabil.)
1849, Iulii 14.
No. 392.

LXXV

Iulii 23.

Prin privighitori, polițîi și comisari să vor înainti cele poroncite.

Departamentul Treburilor din Lăuntru, cătră isprăvnicia Ținutului Fălciiu.

Impărătescul Consulat al Rosăi din Moldova, prin otnășania din 19 Iulii curgător, supt No. 1762, împărtășăște acestui Depart. că, după sentenția întărită de Curțăli rosăeniască și otomaniciască pentru fețăle ce au făcut parte la neorânduelile urmate în Valahia la trecutul an 1848, s'au oprit întrarea în Prințipaturi a fețălor ci au trecut piste hotar, și anumi:

1) Ioan Iliadi
2) Maioru Tell
3) Neculai Golesco
4) Stefan Golesco
5) Chesar Boliac
6) Grigorie Grădișteanu
7) Costandin Rosăte
8) Costandin Bălcescu
9) Neculai Bălcescu
10) Grigorie Ipătescu
11) Neculai Ipătescu
12) Ioan Voinescu
13) Dimitrii Bolintinianu
14) Alisandru Zane
15) Ioan Znagoveanu
16) Ioan Brătianu
17) Dimitrii Brătianu
18) Ionescu Moldovianu
19) Deivos, ofițăr de pompieri
20) Neculai Apolonie
21) Constandin Aristia
22) Ghiorghie Magheru
23) Căpitan Pleșoianu
24) Costandin Romănescu
25) Alicsandru Golesco
26) Costandin Filipescu
27) Ioan Ghica
28) Radu Golesco
29) Ioan Bălăcianu
30) Popa Șapcă
31) Petrache Nenișor
32) Alicsandru Paliologu
33) Dimitrie Crețulescu
34) Pereț

Mijlocind Consulatul a să faci răspolojănie pentru a nu să lăsa intraria în Prințipatul Moldovii a numitilor mai sus fețe, potrivit căria acest Depart. grăbește a scrii acestii isprăvnicii ca să fie pururia cu cea mai diștiaptă și necontinită privighere di a nu să prilejă supt niciun cuvânt intraria în Prințipat a vre unia din însămnatile persoane, căci, la

din înpotrivă, găsându-să pi vre unul intrat pi la graniţă di pi cuprinsul acelui ţănut, d. dregătorul vă cădea supt grea răspundiri.

Ministru şi Cavaler.

Secţia IV-a. — No. 16.450.
1849, Iulii 21.

P. şăful Secţii:
Indescifrabil.

LXXVI

(Următoarele sânt scrise pe pagina a 3-a). 1849, Iulie 25.
La toţi privighetorii, poliţii şi comisari.

Impărătescul Consulat al Rosii din Moldova, prin otnoşănia din 19 Iulii curgătoare, supt No. 1762, au împărtăşit Depart. din Lăuntru că, după sentenţia întărită di Curţile rosăeniască şi otomaniciască pentru feţăle ci au făcut partea la niorănduelile urmate în Valahia la trecutul an 1848, s'au oprit intrarea în Prinţipatri a feţălor ce au trecut piste hotar, mijlocind Consulatul a să faci răspolojanii pentru a nu să lăsa intrarea în Prinţipatul Moldovii anumitele feţă, drept care, potrivit poroncii ce s'au primit, No. 16450, însămnăndu ca să fii pururea cu cea mai dişteaptă şi necontinită privighere spre a nu să prilejă supt niciun cuvănt intrarea în Prinţipat a vre unuia din însămnatile persoane, căci, la din înpotrivă, găsăndu-să pi vre unul întrat pi la graniţă din acel ocol, vei cădè supt grè răspundere şi învinovăţire; iar de urmare să răspundeţi.

LXXVII

Cinst. is. ţănutu Fălciiului.

Comisaru tărgului Fălciiului.

Raport.

Potrivit poroncii cinst. is. cu No. 3914, prin otnoşănia Consulatului al Rosii din Moldova din 19 Iulii, urmată di pi a Dipart. supt 1762, că, după sintenţia întărită de Curţile rosienească şi otomanicească pentru feţile ce au făcut parte la neorînduelile urmate în Valahia la trecutul an 1848, s'au oprit întrarea în Prinţipaturi feţilor ci au trecut piste hotar, prin care, după cercetare ce s'au făcut în tot cuprinsul acestui tărguşoriu, asămine numite feţi nu să află aici pănă astăzi.
Pintru care cu supunere să aduci la ştiinţă cinst. isprăvnicii.

No. 249.
1849, Avgust 5.

(Semnătura.)

LXXVIII

Avgust 11.

Spre regulă mesii întăi.

Cinst. isprăvnicii a ţănut. Fălciiu.

Privighitor di ocol Podoleni.

Raport.

Potrivit poroncii cinstitii isprăvnicii cu No. 3914, urmată după a Dipartamentului cu No. 16450, făcăndu cunoscut tuturor în di opşti că supt niciun cuvănt nimini să nu îngădui întrarea în Prinţipat a 34 feţe ci au făcut parti la niorănduelile urmate în Valahia în trecutul an 1848, pentru de urmare să aduci la ştiinţă.

No. 373. Semnătura.
1849, Avgust 9.

LXXIX

Primit August 11. — Spre regulă.

Cinstitii isprăvnicii ţănutu Fălciiului.

Privighitoriul dă Prut.

Raport.

La poronca din 25 a trecutei luni Iulie cu No. 3914, înaintită după a Depart. din Lăuntru supt No. 16.450, cu supunere să răspunde că, după pătrunzătoare cercetare ci s'au făcut şi cu nicontinire să face prin tot cuprinsul acestui ocol, pănă acum nu s'au aflat pi niciunul din feţile ce s'au văzut însămnate în dosul poroncii, carele ar fi făcut parte la neorănduielile urmate în Valahia, iară, în urmă aflăndu-să, să va urma cu ei potrivit poroncii; şi de urmare să aduce la ştiinţă.

I. Răducanu.

No. 485.
1849, Avg. 10.

LXXX

Cinstitei isprăvnicii ţănut. Fălciiului.

Poliţia tărgului Huşi.

Raport.

Primindu-să poronca cinst. isprăv. supt No. 3914, urmată după a Depart. supt No. 16450, s'au şi pus în lucrare pentru privighere feţilor ce au făcut parte la tulburările întămplate în Valahia şi care, după mijlocire Curţilor rosăeneşti şi a Porţii Otomaniceşti, este oprită întrarea lor în ţară; despre care cu supunere să aduce la ştiinţă.

1849, Dechemvrie 9.

LXXXI

Cinst. isprăvnicii ţănut. Fălciiu.

Privighitor de Crasna.

Raport.

Potrivit cu poronca cinst. ispr. supt No. 6367, întemeiată pi a Dipart. Treburilor din Läuntru No. 18247, în urmaria împărtăşării Secritariatului de Stat No. 2393, se va face luare aminte pentru d. Dimitrii Cantacuzino di la Grozăşti, aflător piste hotar, care din discoperire face parte la tulburările urmate, spre a să arăştui în prilej de a să ivi. Pentru care să aduce la ştiinţă Dipartamentului.

No. 1005.
1848, Dech. 13.

LXXXII

Fisiognomiile a 18 fugari revoltanţi din Ungaria.

1) Ludvic Cosut (cu portret), vrăsta de 45 ani, faţa rătundă, cam plină şi smolită, fruntea înnaltă deschisă, părul negru, ochii albaştrii pătrunzători, sprincenile mari negri, nasul turtit, gura mică, frumos potrivită, dinţii îndeplini şi bărbia rătundă, la barbă negrii favoriţi şi musteţă, osebite semne în obraz, părul reschirat din rădăcini păn la pleşuvie, înbrăcăminte nu să poate îndestul lămuri; el iubeşte mai cu osebire să poartă căciulă. A sa purtare este plină de fineţie şi linguşitoare. La stat ceva mai înalt decăt de mijloc, la trup zdravăn, întreaga lui talie este uscăţivă fără pântice, peptul cam întins mai mult în lăţime decât în nălţime, mâna delicată, degetele lungi, ifosul în cea mai liniştită poziţie este înfocat, o statornică continenţie, agitaţiile lui ademenitoare; mai cu samă să vede în tot trupul lui o continenţă dereaptă, nici cum plecată. Pe lăngă aceste şi mersul şi continenţa la el să înfăţoşază după a lui despoziţie; deşinţată îmi păru mie odată, cându el, în cè mai furioasă întărtare, cu capul învăpăiat, să apropiese şi aşa de tare s'au întins piciorul înnainte, încăt tot ciolanul de 'nainte s'au cărzobat. Intocmai ca a sa fire, glasul lui este plăcut linguşitoriu şi când încă vorbeşte încet. Apoi lesne înţelegătoriu. Limb anemţească o vorbeşte cu un accent de slavon protestant. Mai cu seamă face el toată impresia unui Slav procopsit, mai mult decăt a unui Maghiar; aplecare, cănd tot odată [din] simciciunile unui galant zurbagiu şi ochii lui cei albaştrii cu frumoase tăituri să răspăndeşte acei impresie unei galanterii răscolnice; o căutătură în sus ce este la el însuşită, foarte mult însufleţază pe aceste sămciciuni a lui.

Energhia[1]) caracterului său nu să esprimă în celi din afară a lui aparenţie, părul lui din cap este veşted castaniu, la musteaţă şi la

[1]) De aici un pasagiu care s'ar părea luat de aiurea.

barbă ceva mai întunecat, fața albă veștedă; portretul îi este foarte asemănat.

Scrisoarea nemțească a lui Ludvic Coșut. El vădește că el niciun feliu pracsis nu are într'ănsa. El, limba aceasta nu o scrie nici cu ortografie, nici după gramatică. *Locul unde s'a născut :* în Ungaria: *Easperi.*

Starea lui: casătorit.

Religia, necatolică. Limbele: vorbește nimțăști, ungurește, slavonește, franțozăști și latinește.

Indeletnicirea lui sau haractirul: abdocat și jurnalist, în sfârșit: prezident la dieta de apărare a Țării Ungureștii; la trup de mijloc subțiratic.

2) *Terezia, soția lui Coșut,* născută *Meslen.* Vrâsta de 30 ani. La trup: mare, uscățivă, obrajii lungăreți, la față oacheșă, fruntea lungă, îngustă, părul negru, ochii asămine, sprincenile negri, înguste, nasul cam ascuțit, gura măsurată, dinții sănătoși, bărbia lungăreață, osăbite semne: măreață, cu o fudulie și nebăgătoare în samă căutătură. Copiii săi îi are cu sine: Franț sau Ferenț, de 9 ani, Nina, de 6 ani, Laios, de 5 ani. Imbrăcăminte nu să poate lămuri, este însă totdeauna elegantă.

Madam Coșut, în vrâstă de 30 ani, oacheșă. La stat de mijlocu, de o constituție delicată, slăbănoagă, cu fața veștedă, fisiognomia mică, nasul frumușăl, părul întunecat negru, sprincenile desă negri, ochii căprii închiși, vorbește nemțește cu slobozănie, cu o proferà de Ungur; este foarte împodobită în a sa ființă, și, dacă nu mă înșăl, ea are un sămn firesc în față. Locul născării, neștiut. Starea căsătorită, religia catolică, vorbește: nemțește, ungurește și romănește:

3) *Sțelezi*[1], *tot el și Naghi* (tovarășul lui Coșut), vrâsta de 50 ani cătră 55 ani, locul născării neștiut, la Sibenbiurghen; starea bogată, religia catolică, vorbește limba nemțește, ungurește, romănește, franțuzăști, ceva englezăști, desăvârșit turcești și sărbești. Indeletnicirea sau haracteriul mai încoace: c. c. orientalul talmaciu în sămni, în fărșit secretariul lui Coșut. La trup de mijlocu, statura mai mult mare, obrazul lungărețu, la față negru oacheș, fruntea naltă, părul negru, mestecat cu sur, sprincenile desă, nasul cam coroetic, gura în proporție, dinții negricioși, bărbia lungăreață, barba, musteţile mari. *Osăbite semne :* la mers face pași largi și la vorbă câte odată clatină din cap. Imbrăcăminte: purta un capot vănăt cu bunghi albi, lungăreți, pălărie rătundă mare și adese ori ochelari, și are la sine un cuțit pumnari supt buzunariul său.

4) Graful *Cazimir Batiean*[2]. De la nașteri de 35 sau 36 ani. Locul nașterii nu-i cunoscut, în Ungaria. Insurat. De religie reformată. Ocopația și numirea: acum în urmă comendant cetății Inesecta (?). La stat destul de mare și înformat. Obrazul rătund, fața scundă, fruntea naltă, părul negru, ochii căprii mari, sprincenile desă, negre, nasul puțin

[1]) Szőlőssy.
[2]) Battyanyi.

ascuţit, gura potrivită, dinţii bine alcătuiţi şi păstraţi, barba ascuţită şi lată, favoriţii şi mustăţile boite. *Osăbite semne :* are scurte vederi. Straele cu de-amăruntul nu pot fi arătate, decăt că-s foarte elegante.

5) *Franţi Pulţchi* [1]) (cu portret), vrîsta de 38 cătră 40 ani. Starea căsătorită, vorbeşte limba ungurească, nemţească curat, fără deosăbite dialecte, latina, franţozăşte. Indeletnicirea sau haractirul: unter-secreitar a Statului; trupul de mijloc, mai mult micu, slab şi ogărjit, faţa lui grăeşti a boală, şi dedesupt cam ascuţită, veştidă ca di bolnav. Alb şi fără rumineală, fruntea lată, coşcovă, cam acoperită cu părul. Părul întunecat, lins, scurt, aproape des, ochii negrii mari bulbucaţi, sprincenile întunecate, vârtoasă, crescute la un loc, nasul lung, foarte puţin lăsat, coroietic, gura obişnuită, frumoasă, dinţii toţi albi, bărbia ascuţită, dar nu bulbucată, musteţile negri, mici, rari, stând drept. *Osăbite sămne :* niciuna. A lui conduită este din fire dârză şi pacinică (?), vorba lui mai mult încet, şi amintire nimic nu are deşănţat în sine. Imbrăcăminte modernă.

6) *Bartolomei Sţemre* [2] (cu portret), vrista 45 ani. Locul naşterii în comitetul Ghiomer. Starea căsătorită. Religia evanghelică. Vorbeşte rău nemţăşti, ungară, latină şi franţuzăşte. Indeletnicirea sau haracterul: odată Ministru din Lăuntru şi împreună mădulariu la Dieta de apărarea ţării. La trup mic, cam făcut, obrazul plin, faţa puţin arătoasă, fruntea lată, părul negru, ochii mari căprii. Sprincenile vârtoase, nasul în proporţie, gura mică, dinţii sănătoşi şi îndepliniţi, bărbia rătundă, barba vârtoasă şi lată. *Osăbite semne :* o prietinoasă plăcută înfăţişare. Imbrăcăminte; aceasta nu este în osăbire aleasă. El poartă obicinuit un capot vănăt de iarnă cu două rănduri de bunghi.

7) *Eduard Beati:* vrâsta de 60 ani. Locul naşterii nu să ştie. Starea căsătorită, religia evanghelică. Vorbeşti limba nemţiască, ongară, latină şi franţuză. Indeletnicirea sau haractirul: fost mădulariu a Comitetului di apărare şi vice prezident.

La trup făcut vîrtos, obrajii mari şi plini, la faţă oacheşă, fruntea foarte lată, părul sur, ochii mari albaştrii, sprincenile sure şi desă; nasul mare, gura potrivită, dinţii nu deplini, bărbia apăsată înnăuntru, barba, musteţile sure.

Osăbite sămne: are înfăţoşarea unui adevărat bătrăn Ungur. Imbrăcăminte nu se poate tocmai descrie. Este însă de modă veche.

8) *Moriţi Perţăl* [3]) vrăsta, ca la 36 ani, locul naşterii Bonixad, în comitatul Talnoer, născut în Ungaria. Starea: căsătorită. Vorbeşte limba nemţească, ungara şi franţuză. Indeletnicire sau haractiru: depotat şi în sfărşit gheneral al răbelilor. La trup de mijlocu, slabă statură. Obrazul lungureţ, slăbănog, faţa sănătoasă, fruntea înaltă, părul

[1]) Pulszky.
[2]) Szemere.
[3]) Perczel.

castaniu, ochii albaştrii, sprincenile întunecate, nasul ceva lăsat în jos, coroeticu, gura în proporţie, dinţii galbini, de o formă însă sănătoasă, bărbia rătundă, barba şi musteţile roşii. Osăbite sămne: cam stricat de vărsat. Imbrăcămintea nu s'a putut lămuri.

9) *Pavel Bosfar* vrâsta 28 ani. Locul naşterii la Checichemet în Ungaria. Starea: holtei. Religia: reformat. Vorbeşte limba stricată nemţeşti, ungară şi ceva franţuzeşte. Indeletnicirea sau haractirul: mai la urmă amploaiat în Ministeria finansului. La trup de mijlocu supţiratic. Obrazul slab şi lungăreţ, faţa oacheşă, fruntea naltă, deschisă; părul castaniu închisu, ochii albaştrii şi pătrunzători, sprincenile închise ca părul, nasul lat, gura proporţionată, dinţii potriviţi, cam lungi, bărbia ascuţită, barba, musteţile mici. Osăbite sămne: merge foarte drept şi are o căutătură ficsă. Imbrăcăminte: nehotărîtă, foarte elegant. şi obicinueşte a purta o manta de carbonar.

10) *Alicsandru Potefi* [1]. Vârsta 30 ani. Născut la Siben-Biurgen. Starea: căsătorită. Religia: reformată. Vorbeşte nemţăşti, ungureşte, româneşte. Indeletnicirea sau haractirul mai di încoaci... (?)

La trup, mic, slăbănog, obrazul brun-negru. Ochii negri, căutătură ficsă. Sprincenile mari şi negre, nasul lat, gura proporţionată, dinţii buni, bărbia puţin ascuţită, barbă şi musteţi.

Osăbite sămne: să îngrijăşte a umbla pe viitorime cu gâtul gol şi la îmbrăcăminte a imita pe studenţii. Imbrăcămintea după moda nemţească.

11) *Gheneralul ensurgenţilor, Carol Bem* vârsta ca la 50 ani către 55. Vorbeşte franţuzăşti, leşăşti, nemţăşti. Mărime de mijlocu, slăbănog. La faţă rătund, faţa oacheşă, cam roşietic, părul mestecat cu sur, fruntea scurtă, sprincenile sure, nasul ascuţit, coroetic, plecat în jos, gura largă, barbă şi musteţă. Bărbia rătundă. Osăbite sămne: o spenară cam plecată înainte. El trebue încă să aibă un sămn în obraz, fiind în vremurile aceste rănit la obraz cu o lovitură de puşcă.

12) *Mihail Toncsis sau Stoncsis* vârsta peste 50 ani. Locul născării neştiut. Starea căsătorită. Religia catolică. Vorbeşte ungureşte şi latineşte. Indeletnicirea sau haractirul: deputat cei de pe urmă dietă şi redactor unei foi ungureşti spre luminarea ţăranilor. La trup mic, obrazul cam lungăreţ, slăbănog, faţa oacheşă, fruntea lată, părul sur, ochii mari, sprincenile late, nasul ascuţit, gura în proporţie, dinţii încă buni, bărbia lungăreaţă, barba şi mustăţile întinse şi lungi.

Osăbite sămne: vorbeşte todeauna cu entusiazmă, merge cu paşi iuţi, ţine capul cam sus. Todeauna dă din mînă şi poartă părul lung.

Imbrăcămintea nu să poate bine lămuri. El purta obicinuit un palton de iarnă închis.

13) *Artur Gheorgheios* [2]. Vrâsta ca la 30 ani, locul născării neştiut. Starea: căsătorită. Religia: catolică. Vorbeşte nemţăşti şi ungureşti.

---

[1] Petőffy.

[2] Gőrgey.

Indeletnicirea sau haracterul: fost c. c. oberleitinant, la urmă gheneral a ensurgenţilor. La trup dă mijloc, supţiratic. Obrazul plin, la faţă sănătos, fruntea înaltă, părul roşietic bălan, sprîncenile bălane, nasul ascuţit, gura mică, dinţii sănătoşi, bărbia mică, barba îndeplinită.

Osăbite sămne: faţă scurtă şi poartă ochelari, îmbrăcăminte nu să poate lămuri cu amăruntul.

14) *Alicsandru Locaţi*, vrâsta de 30 cătră 32 ani. Locul născării în comitatul Băhore, religia catolică arminească, îndeletnicirea sau haracterul: comisariu a cârmuirii. La trup mic, slăbănog, obrazul lungăreţ, slab, la faţă vested (foarte leneş); părul negru, peptănat înnapoi, ochii negri, barba neagră îndeplinită.

Osăbite sămne: Să aseamănă mult *cu un Ţăgan*.

15) *Pavel Mieare* [1]), vrâsta 50 ani. Locul născării aproape de Vaiţăl, în comitatul Pesti. Starea holtei. Religia calvină. Vorbeşte rău nemţăşti, ungureşte, latineşte. Indeletnicirea sau haracterul: la urmă depotat a Dietii, împreună mădulariu la Comitetul de apărare, însărcinat cu a pregătirilor oştieneşti. La trup făcut şi vârtos. Obrazul rătund şi plin, la faţă smolit. Fruntea rătundă, părul negru, ochii mari negri, sprincenile vârtoase, nasu în proporţie, gura regulată, dinţii deplini, bărbia rătundă, barba, favuriţii şi musteţile mici. Osăbite sămne: tare stricat de vărsat. Vorbeşte cu un ton aprigu. Mersul este încet. Imbrăcăminte felurite, iubeşte cu toate aceste mai cu seamă fracul.

16) *Ladislau Modoraşi* [2]), vrâsta 45 cătră 46 ani. Locul născării în comitatul Burger, nu să ştie unde. Starea, văduvoiu. Religia calvină. Vorbeşti ungureşti stricat, nemţeşti, latineşti şi franţuzăşte. Indeletnicirea sau haracterul: împreună mădulariu la Comitetul apărării şi prezident a toată poliţia ţării. La trup: mic, supţiratic, obrazul foarte trecut, lungăreţ, la faţă cu totul oacheş, fruntea naltă deschisă, părul sburlit, ochii negri pătrunzători, sprincenile negrii, nasul cam ascuţit, gura potrivită, dinţii deplini, bărbia ascuţită, barba şi mustăţile îndeplinite.

Osăbite sămne: totul impresăei ci să înfăţoşază în persoana sa este de Ţigan sau de Armean; vorbeşte iute, este tulburat, cu toate aceste ştie a să stăpâni. Imbrăcămintea era la purcederea sa, la 3 Ghenar, anul curgător: un surtuc de postav, cu două rănduri de bumbi, nădragi negri, o şubă de drum neagră cu blană de urs.

17) *Karl Tauzenau*, doctor în mediţină, în vrâstă de 35 cătră 40 ani. Statul mic, plin la trup, cam spătos, are obraz plin şi răsfăţat, la faţă veşted, galbăn, grumazii scurţi, groşi, un nas cam coroetic, părul negru lins, fruntea turtită, ochii negrii, sprincenile tare desă, gura măsurată, cu buzile mari, are o barbă foarte neagră. Mărsul său este foarte comod, continenţa dreaptă, fisiognomia sa statornică orientală. El vorbeşte curat nemţăşti, niciun jargon în limbă. Pe lângă aceasta este foarte însămnat în englezască şi franţuză.

[1]) Niary.
[2]) Madarász.

18) *Ladislau Ceani*, vrâsta ca la 40 cătră 45 ani. Locul naşterii neştiut. Starea: holtei. Religia: catolică. Vorbeşte ungureşte şi curat nemţăşti. Indeletnicirea sau haractirul: fost comisariu a Cărmuirii. La trup: mare, supţiratic, obrazul cam plin. La faţă sănătos, fruntea înaltă, părul castaniu, ochii mari albineţi, sprincenile închise, nasul lung, gura în proporţie, dinţii frumoşi, albi, bărbia rătundă, barba, favoriţii deşi, mestecaţi cu păr sur. Imbrăcăminte poartă obicinuit uniformă de maior, adică verde cu brinduri de aur.

Pentru întocmai
Costinov.

MIRCEA CEL BĂTRÂN ŞI SUZERANITATEA UNGUREASCĂ

DE

P. P. PANAITESCU

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

— *Şedinţa dela 4 Fevruarie 1938* —

Domnia lui Mircea cel Bătrân (1386—1418), primul mare luptător român împotriva Turcilor, ridică încă o serie de probleme. Figura aceasta medievală care trăeşte într'o lume deosebită de cea în care se desfăşoară istoria Românilor de mai târziu, într'o epocă în care împărăţia Bizantină nu se stinsese încă, în care dăinuiau în Peninsula Balcanică mai multe state libere împărţite sub dinaşti feudali, este într'o oarecare măsură enigmatică. Nu vom putea probabil niciodată, din lipsa mărturiilor, să ne apropiem de sufletul său, ascuns sub pompa vechilor titluri şi a formalismului hrisoavelor, cum putem face azi de al lui Mihai-Viteazul, de pildă.

Putem încerca însă să înţelegem sensul politicii, cadrul de concepţii feudale şi bizantine în care se desfăşoară domnia lui, interesele şi curentele de viaţă economică, ce ne ajută să lămurim temelia pe care stătea viaţa de Stat de atunci. Suntem pentru istoria noastră la începutul unei evoluţii, a vieţii de Stat; pentru Peninsula Balcanică însă, pentru Răsăritul Europei, la sfârşitul unei evoluţii, sfârşitul Bizanţului şi al ţărilor slave balcanice. Condiţiile în care se ridică tânărul stat românesc în mijlocul acestei lumi balcanice care se prăbuşeşte, este de cel mai mare interes.

Vom desprinde deocamdată din această cercetare, pe care sperăm să o ducem mai departe, un singur aspect, suzeranitatea ungurească asupra Ţării Româneşti, origina şi sensul ei.

Originele suzeranităţii ungureşti. Drumurile de comerţ. Suzeranitatea ungurească asupra Ţării Româneşti în vremea lui Mircea cel Bătrân este un fapt care explică în parte orientarea politică a acestei ţări. S'a căutat origina ei într'o pretinsă descălecare a lui Negru Vodă din Ardeal, pomenită de cronicarii târzii, prelungindu-se vechea supunere şi în noua ţară, întemeiată dincolo de munţi de cei fugari. Această legendă nu mai are niciun temei serios în ochii istoricilor şi trebue, ca şi în Moldova pentru suzeranitatea polonă, să căutăm o altă explicaţie. Cauzele economice vin şi aici, ca şi acolo, să lămurească lucrurile; bogatele oraşe săseşti din Ardeal, în primul rând Sibiul şi Braşovul erau în fruntea comerţului oriental al Ungariei, al unei părţi însemnate a Ungariei, şi drumul comercial bătut de negustori trecea prin Ţara Românească. O ramură însemnată a acestui drum se îndrepta spre Sud-Vest, spre Marea Adriatică, prin Vidin, căci ţarii bulgari aveau vechi legături cu frumosul emporiu dela această mare, Raguza, şi Ioan Asan II dăduse la 1230 un vestit privilegiu pentru negustorii raguzani ce veneau în Bulgaria, pomenind în primul rând ca târg al mărfurilor lor Vidinul, apoi Târnova şi Cavarna (Carbunska) [1]. Rostul acestor negustori croaţi se menţine în această ţară şi în toată peninsula veacuri de-a-rândul şi sub stăpânirea turcească [2]. Punctul de întâlnire al negustorilor saşi din Ardeal cu cei raguzani era oraşul Vidin şi Sracimir ţarul din Vidin, contemporanul lui Mircea, dăduse un privilegiu negustorilor

[1]) I. Ivanov, Български старини изъ Македонія, ed. II, Sofia, 1931, pp. 577—578; L. Stoianović, Старе српске повелье и писма, I/1, Belgrad, 1929, p. 205. Cf. tot acolo, p. 206 şi tratatul de pace al lui Mihail Asan cu Raguza la 1253, cu aceleaşi clauze comerciale. Pentru legăturile Vidinului cu Raguza, cf. şi C. Jirecek, Български царъ Срацимиръ Видински, în Пернодическо списаніе, Sofia, I (1882), p. 41 şi pentru legăturile cu Bizanţul şi în general cu Peninsula Balcanică; M. A. Andreeva, *Le traité de commerce de 1451 entre Byzance et Dubrovnik et sa préhistoire*, în *Byzantion*, X (1935), pp. 117—127.

[2]) C. Jirecek, *Die Bedeutung von Raguza in der Handelsgeschichte des Mittelalters*, în *Allmanach der K. Akademie der Wissenschaften in Wien*, XLIX (1899), pp. 365—452 şi Lujo Voinović, Дубровник и Османско царство, Belgrad, 1898, pp. 86—98.

din Braşov, privilegiu păstrat şi azi în arhivele orăşeneşti de acolo, în care le îngădue să vie în cetatea crăiască şi să târguiască orice le va fi pe plac [1]). Negustorii saşi treceau Dunărea spre Vidin pe la vama zisă dela *Vadul-Cumanilor*, concedată de domnii munteni mânăstirii Tismana. Acest nume, Vadul-Cumanilor, care păstrează desigur o amintire istorică, a dispărut în a doua jumătate a veacului al XV-lea şi a fost înlocuit cu numele *Calafat*, identitate ce se poate dovedi cu documentele succesive ale Tismanei [2]).

Numărul micilor monete de argint ale lui Sracimir găsite pe teritoriul românesc în diferite tezaure monetare este mult mai mare chiar decât al monetelor domnilor români contemporani, cu care sunt amestecate, ceea ce arată importanța comercială a Vidinului, întemeiată pe cele două drumuri de negoț, spre Raguza de o parte, spre Ardeal de alta [3]). Monete de acestea circulau la noi pretutindeni şi s'au găsit, fireşte, şi în Ardeal, mai ales în Țara Bârsei. Pe lângă acest drum din Ardeal spre Adriatica depărtată, un al doilea drum comercial mai trecea din Ardeal prin Țara Românească, pela pasul Bran spre Răsărit, la Brăila şi Chilia, spre Dunăre

---

[1]) I. Bogdan, *Eine bulgarische Urkunde des Caren Ioan Sracimir*, în *Archiv f. Slav. Philologie*, XVII (1895), pp. 544—547 şi Miletić şi Agura, Нови влахобългарски грамоти въ Брашовя, în Сборникъ на умотворенія, Sofia, XIII (1896), doc. Nr. I şi Tocilescu, *534 documente istorice*, Bucureşti, 1931, p. 3. Cf. şi S. Bobcev, Царь Срацимировото писмо до Брашовями, în Извѣстия на историческото дружество, II(1906), pp. 71—78.

[2]) Vadul-Cumanilor pomenit întâi în hrisovul lui Dan I din 3 Oct. 1385 pentru Tismana (Haşdeu, în *Columna lui Traian*, VII, 1876, pp. 343—345 şi Ştefulescu, *Mân. Tismana*, ed. III, pp. 167—171), apoi în hrisoavele domnilor următori, era donat de Radu, predecesorul lui Dan (cf. hrisovul lui Mircea din 1392, *Arhive Stat*, sec. ist. I/7 şi la I. Venelin, Влахо-Българскіе Грамоты, St. Petersburg, 1840, pp. 9—12, cu data 1382. Abia la 3 Aprilie 1480 apare pentru prima oară numele Calafatului în locul Vadului Cumanilor în privilegiul lui Basarab cel Tânăr (*Arhive Stat*, sec. ist., II/66, Venelin, *op. cit.*, pp. 121—123 şi Miletić şi Agura, *op. cit.*, pp. 126—127). Intr'o copie slavă făcută de călugării mân. Tismana a hrisovului împăratului Sigismund (Bratislava, 28 Oct. 1429) pentru mânăstirea lor, copistul din sec. XVII a adăugat ca o complectare după *Vadul Cumanilor*, *Calafat*, ceea ce lipseşte în original (*Arh. Stat*, sec. ist., I/33).

[3]) Cf. şi marele tezaur din muzeul dela Turnu-Severin, monete găsite în acest oraş. La Curtea de Argeş, la curtea domnească, de asemenea, C. Moisil, *Moneta lui Radu I*, în *Buletinul com. Mon. Ist.*, X—XVI, p. 124 şi la Silistra, *Buletinul soc. Numismatice*, XXI, 1926, p. 18. In genere în toate tezaurele monetare, în care s'au găsit monete ale lui Mircea până la 1396, sunt şi monete de ale lui Sracimir din Vidin, după aceea apar mai ales monetele ungureşti. Monetele lui Sracimir s'au găsit şi în Ardeal, în Țara Bârsei şi aiurea (comunicare a d-lui C. Moisil).

și spre Marea Neagră [1]), pentru peștele bălților și mărfurile ce veneau pe corăbii de pe mare. Intocmai precum Polonia a luat Moldova sub protecția ei, *pentrucă avea nevoe de ea*, ca debușeu al comerțului polon spre Marea Neagră [2]), tot astfel regii unguri au așezat celălalt stat românesc dela Miazăzi, Țara Românească, sub suzeranitatea coroanei lor, căci aci era un debușeu principal al comerțului orașelor germane din Ungaria. Țara Românească forma zona de interese comerciale ungurești, precum Moldova ale celor poloneze. Această explicație economică a suzeranității ungurești este cea mai firească și nu o putem înlocui cu motive de ambiții personale sau dinastice sau cu vechi legende perimate.

Privilegiile de comerț. In ce constă acesată suzeranitate, care erau drepturile și datoriile reciproce ale suzeranului și ale vasalului? Această întrebare are o deosebită însemnătate pentru lămurirea politicii lui Mircea.

Despre vreun tribut nu se pomenește în niciun izvor, de asemeni nici de vreun ajutor al ostașilor munteni dat regilor unguri în luptele lor în țări depărtate, cum găsim însă în legăturile dintre Moldova și Polonia (ajutorul dat de Alexandru cel Bun în Prusia împotriva Cavalerilor Teutoni). S'a discutat, pc de altă parte, dacă stema angevină cu florile de crin stilizate, imitată de domnii munteni pe scutul lor, este o dovadă a suzeranității ungurești, dar nici aceasta nu poate fi o obligație impusă sau primită de domnii dela Argeș, și mai de grabă o imitație fără semnificație politică [3]).

Avem însă alte semne ale acestei suzeranități regale. Intr'un privilegiu din 1358 Iunie 28 dat de regele Ludovic cel Mare Brașovenilor, le dă voe el, « ca voi cu mărufrile voastre și cu orice lucru să puteți trece liberi între Buzău

[1]) Pentru acest drum, vezi mai jos. Brașovenii aveau și dreptul să facă negoț direct spre Adriatica prin Zara; vezi confirmarea dată de regele Sigismund la 1395 Martie 7 a privilegiului lor dela Ludovic cel Mare din 1370, Hurmuzaki, *Documente*, I/2, pp. 376—377.

[2]) P. P. Panaitescu, *La route commerciale de la Pologne à la Mer Noire*, extras din *Revista Istorică Română*, III, 1933.

[3]) G. Brătianu, *Origina stemelor Moldovei și Țării Românești*, *Revista Ist. Rom*,. I, 1931, pp. 51—61; A. Veress, *Origina stemelor țărilor române*, *ibidem*, pp. 225—222 și G. I. Brătianu, *In jurul originei principatelor române*, *ibidem*, pp. 233—240. D-l Veress susține că stemele sunt rezultatul suzeranității ungurești.

şi Prahova, dela locul unde se varsă Ialomiţa în Dunăre, până unde se varsă Siretul şi nimeni să nu poată să vă împiedice în acest drum al vostru » [1]). E vorba de drumul pe Ialomiţa până la cele două cetăţi dunărene, Cetatea de Floci şi Brăila. Un privilegiu comercial, în care stăpânirea Domnului muntean asupra acestor ţinuturi nici nu e pomenită, a dat naştere fireşte la multe ipoteze. S'a spus (Dimitrie Onciul) că regiunile dela Răsărit ale Ţării Româneşti, dincolo de Prahova ar fi « părţile tătăreşti » din titlul lui Mircea, nefăcând parte din Ţara Românească propriu zisă, şi că pe atunci (la 1358) ele abia de curând fuseseră cucerite dela Tătari de Domnul român cu ajutor unguresc, aşa că regele le considera deocamdată ca ale sale [2]). Mai întâi, « părţile tătăreşti » nu erau dincolo de Prahova; în titlul lui Mircea e vorba pretutindeni, nu de « părţile tătăreşti », ci « *către* părţile tătăreşti », ceea ce este cu totul altceva, e regiunea *vecină* cu Tătarii, deci în sudul Basarabiei, la Chilia, vecină cu Tătarii de peste Nistru. Este clar că dreptul de suzeranitate unguresc se exercita deci asupra întregii ţări. Nu s'a observat, pe de altă parte, că acest act al lui Ludovic cel Mare pentru Braşoveni nu indica împrejurări momentane şi trecătoare, căci a fost confirmat *întocmai, în aceiaşi termeni* de Sigismund la 1395 Martie 7, în vremea lui Mircea cel Bătrân [3]). In aceeaşi zi Mircea se afla refugiat la Braşov şi încheia vestitul tratat de alianţă cu Sigismund împotriva Turcilor [4]) deci a avut cunoştinţă de confirmarea acordată Braşovenilor pentru ţara lui ce urma să fie liberată de sub Turci.

De observat că aceste drepturi ale suzeranului se exercitau tocmai în domeniul comercial, care era, cum am spus, cel mai însemnat motiv al suzeranităţii însăşi. Desigur că existenţa unor astfel de privilegii nu priveşte situaţia specială numai a unei părţi a teritoriului Ţării Româneşti, ci, din punct de vedere unguresc, situaţia juridică a întregului

[1]) Hurmuzaki, *Documente*, XV-1, p. 1.
[2]) D. Onciul, *Titlul lui Mircea*, în *Convorbiri Literare*, XXXV (1901), p. 17, n. 5, cf. şi Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, I, ed. II, p. 367, explică actul ca fiind datorit reluării recente a legăturilor cu Ungaria, raporturile fiind încă neaşezate.
[3]) Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 373.
[4]) *Ibidem*, pp. 359—361.

teritoriu. Pentru negustori ele reprezentau până la anume punct o garanție și dreptul regelui de a da asemenea privilegii era recunoscut teoretic de Domnul muntean. Zicem teoretic, căci peste acest drept al suzeranului se suprapunea dreptul mai real al Domnului muntean; altfel nu ne-am explica de ce privilegiul regal nu era suficient pentru Sași și ei cerură și obținură alături de dânsul și privilegiile domnilor români pentru a veni și a face negoț în țara lor și anume chiar dela Vladislav și Mircea și pentru aceleași drumuri [1]). O astfel de suprapunere de drepturi în domeniul politic nu trebue să ne mire, ea este caracteristică dreptului feudal care nu poate fi înțeles cu ideile noastre realiste [2]).

Edictele de toleranță religioasă. Dar și în alt domeniu drepturile feudale ale suzeranului sunt exercitate. Se știe că regele Sigismund a fost un catolic fervent; el a fost cel mai îndârjit adversar al Husiților eretici din Boemia și unul din inițiatorii conciliului dela Konstanz. Dar pentru asigurarea liniștii Țării Românești a uitat de datoria de a răspândi catolicismul cu orice preț și a dat un edict de toleranță a religiei ortodoxe.

De fapt e vorba de mai multe acte, confirmându-se unele pe altele, toate date curând după moartea lui Mircea cel Bătrân. Aceste acte puțin cunoscute au fost tipărite de I. Venelin la 1840, cu multe greșeli și numai în originalul slav; ele se păstrează și azi la Arhivele Statului. Primul este dat la Hagenau în Alsacia, la 14 Iulie 1418 (două exemplare), al doilea la Oradea Mare, la 28 Septemvrie 1419, al treilea, pe pământ românesc, la Vodița, la 28 Octomvrie același an, al patrulea la Bratislava la 28 Octomvrie 1428, toate în limba slavonă [3]).

---

[1]) Privilegiul lui Vladislav pentru Brașoveni la 1368 Ianuarie 20, Hurmuzaki-Iorga, XV-1, pp. 1—2, al lui Mircea, 1413 August 25, *ibidem*, pp. 8—10, e vorba de același drum al Brăilei.

[2]) J. Calmette, *La société féodale*, Paris, 1923, pp. 2—3, 22—24.

[3]) Intâiul la Venelin, *op. cit.*, pp. 36—38, *Arhive Stat*, sec. ist., I/20, al doilea. Venelin, *op. cit.*, pp. 49—50 și Ștefulescu, *Tismana*, pp. 178—179 (fragment), *Arhive Stat*, sec. ist., I/23. Pentru dată cf. A. A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea*, pp. 13—14, Al treilea, Venelin, *op. cit.*, pp. 52—54 și Ștefulescu, *op. cit.*, p. 179 (fragment), *Arhive Stat*, sec. ist., I/24. Al patrulea, Venelin, *op. cit.*, pp. 55—59 și Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 180—181, *Arhive Stat*, sec. ist., I/31 și 32 (două copii vechi).

Sub formă de privilegiu comercial acordat mânăstirii Tismana pentru călugării ce vin cu vite în Ungaria, regele împărat, începând cu cel de al doilea act adaugă un privilegiu general de toleranţă a religiei ortodoxe pentru toată Ţara Românească: « Am făcut şi am dat aceasta tuturor celor ce trăesc în ţara Ungrovlahiei, care este basarabească, la cererea lor, pentru care m'au rugat prin credinciosul lor popa Agathon (stareţul dela Tismana), ca mânăstirile lor şi toate bisericile şi călugării şi popii şi toţi oamenii cari trăesc în acea ţară să-şi ţie legea lor şi să rămâie în credinţa lor, iar nouă să ne slujească cu dreptate. Pentru aceasta, am dat credinţa mea şi a tuturor celor ce ţin de mine; le dau de ştire şi celor ce vor fi după noi: precum nici eu însumi, niciunul dintre ai noştri să nu aibă voe să-i turbure pentru credinţa lor şi pentru legea lor, şi să fie liberi să rămâie întru aceasta şi cum au fost până acum, aceia să rămâie şi în veci » [1]). Sensul acestui edict de toleranţă se vede şi din însemnarea slavonă de pe verso, datorită călugărilor dela Tismana: « Cartea regală pentru credinţă, să-şi ţie toată Ţara Românească credinţa şi legea sa ». Iar mai târziu s'a însemnat româneşte în dosul pergamentului: « Hrisov lui Jigmon craiu pentru legea şi credinţa norodului Ţării Rumâneşti, dat prin popa Agathon la leat 1420 Septembrie 29 ». In al treilea privilegiu, *în care se adaugă întărirea tuturor satelor şi proprietăţilor Tismanei în Ţara Românească*, pasagiul privitor la toleranţa religioasă sună astfel: « Şi ei în credinţa lor să rămâie şi să-şi păstreze şi legea lor în bisericile lor şi să nu aibă voe nimeni să-i turbure sau să-i prigonească pentru legea lor, pentru care le-am dat credinţa mea şi a întregului Stat unguresc şi a tuturor celor cari cred în sfânta coroană şi vreau dela mine bine » [2]). In al patrulea privilegiu se

[1]) «Тон ѹчиних и дадохь всѣмь кои живѹ вь Оуграовлахїиской земли, що ест Басарабска за них прошеніє що ме соу проснли своимь вѣрнимь попомь Агаѳономь, како нихь манастире и все цръкве и калоугерь и попове и вси люде кои живоу вь тюзы земли да дръже свои закон и ѹ своѡи вѣрѣ да пребиваю, а намъ право да слоуже. На тои дадохь мои вѣрѹ и всех кои к мене дръж[жт и изкѣ]щашаю, и по нас кто хте бити, како, ни ѩ сам, ни кто ѿт наших, да имь нѣст волнь забавити за нихь вѣроу и за них законь, нь да соу волни прѣбивати оу чемкоу и до сьга прѣбивали, въ томь и до вѣка да прѣбываю». (după pergamentul original).

[2]) «И ѡни къ своеи вѣри да прѣбываю и свои законъ и да дръжи въ своихъ цръквахъ и да имь никто не волнь забавити или бантовати за нихь законь, на тѡ и смь далъ имимь

repetă aproape la fel această frază. La 1444, Ioan Huniade confirmă la rândul său aceste privilegii ale lui Sigismund pentru Tismana, scriind: « Şi ei să rămâie în credinţa lor şi legea lor s'o ţie în bisericile lor şi nimeni să n'aibă voe să le dăuneze sau să-i prigonească pentru legea lor, pentru aceasta le-am dat credinţa mea şi a întregii ţări ungureşti » [1]).

Actele, al doilea este cel mai explicit, privesc nu numai Tismana, ci pe toţi credincioşii din Ţara Românească, bisericeşti sau laici. Regii unguri considerau aşa dar Ţara Românească ca un stat vasal, în care admiteau o situaţie de fapt, credinţa ortodoxă şi această excepţie faţă de ţările coroanei o permiteau în virtutea unui privilegiu special. Stareţul dela Tismana venise personal să-l roage pe Sigismund pentru aceasta în ţările imperiului. Şi aci, ca şi în domeniul comercial, este o parte de pretenţie teoretică a regelui ungur, căruia i se recunoştea de formă drepturile, căci nu ne închipuim pe cucernicii creştini din ţară, să fi şovăit să-şi păstreze credinţa şi fără binecuvântarea regelui ungur. Dar nu e mai puţin adevărat că ea reprezenta o protecţie bine venită.

Interesantă este situaţia împăratului catolic care dă recunoaştere legală schismaticilor. Să nu uităm că la 1419 suntem în anul începerii răsboaielor husite; de altfel Sigismund. sfârşi prin a face concesiuni credinţei ereticilor din Boemia, ca să i se recunoască stăpânirea acolo (compactatele dela Praga, 1436) [2]). Suntem în faţa unei împrejurări particulare în dreptul feudal, un stat ortodox vasal al unui stat catolic şi această situaţie trebuia să fie reglementată în scris, printr'un act cu valoare de drept internaţional.

Feudele ardelene. Epoca obţinerii lor. Dar mai este un punct însemnat în relaţiile de vasalitate ale Ţării Româneşti

---

мою вѣрꙋ и вьсего Оугрьскога ѡрсага и вьсехь кѡи вѣрꙋю свѣти кѡрꙋне и мене хѡте на дѡбро ». (după pergamentul original).

[1]) *Arhive Stat*, sec. ist., I/45, publicat de Ştefulescu, *op. cit.*, pp. 184—189 şi de Čeda Mijatovič, Српски ωдразци из Румунске историие, în Летопис матице Српске CLXXXVII (1896), pp. 27—29.

[2]) Cf. Walter Goetz, *Deutschland vom 13 bis 16 Jahrhundert*, în *Propyläen Weltgeschichte*, IV, Berlin, 1932, p. 439. Cf. la p. 436 caracteristica psihologică a împăratului Sigismund. Fentru domnia lui Sigismund lucrarea mai veche, I. Aschhach, *Geschichte Kaiser Sigismunds* IV vol. Hamburg, 1838—45, şi E. Göller, *König Sigismunds Kirchenpolitik*, Preiburg, 1901.

faţă de Ungaria, e vorba de cele două feude ardelene, Făgăraşul şi Amlaşul, pe cari le-au stăpânit 100 şi mai bine de ani domnii munteni pe pământ românesc, dincolo de munţi.

Cu tot studiul critic aşa de pătrunzător al lui D. Onciul [1]), nu s'a lămurit definitiv nici epoca în care aceste feude au fost ocupate întâia oară de domnii români, nici întinderea lor, nici situaţia de drept a stăpânirii muntene asupra lor.

In ceea ce priveşte data obţinerii feudelor observăm că, la 1372, Vladislav voevod se intitulează « dux nove plantacionis terre Fugaras » [2]). Este deci vorba de o stăpânire *nouă*, dobândită de curând. La 1368 Ianuarie 20, cu patru ani înainte, Făgăraşul apare pentru întâia oară în titlul unui domn muntean, acelaşi Vladislav [3]). La 10 Octomvrie 1366, regele Ludovic cel Mare al Ungariei porunceşte să se hotărnicească moşiile lui Ion Tompa, Acilău şi Tilişca, şi cele ale lui Ioan fiul lui Petre din Cisnădia, Săcele şi Orlat, « de teritoriul de sub stăpânirea domnului Ladislau, voevodul nostru Transalpin » [4]). Dimitrie Onciul a dovedit în chip convingător că teritoriul delimitat este Amlaşul. Deci, atunci la 1366, când s'a făcut delimitarea [5]), a obţinut domnul muntean « noile plantaţii ». Erau stăpânitori noi, care se delimitau atunci; Vladistav este cel dintâi domn care cuprinde Făgăraşul în titlul său. Cu toate acestea, Onciul a căutat să dovedească o vechime mult mai mare a stăpânirii muntene în aceste locuri. Domnii dela Argeş ar fi stăpânit dincolo de culmi chiar din vremea lui Tugomir, părintele lui Basarab [6]).

---

[1]) D. Onciul, *Titlul lui Mircea şi posesiunile lui*, IV. *Amlaşul şi Făgăraşul*, în *Convorbiri literare*, XXXVI (1902), pp. 716—753 şi V. *Stăpânirea feudelor ungureşti*, *ibidem*, XXXVII (1903), pp. 16—30.

[2]) I. Puşcariu, *Fragmente pentru istoria boierilor din Ţara Făgăraşului*, IV, pp. 32—33 şi Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 198, o fotografie după originalul din *Arhive Stat*, Budapest, Dl. 26.376, în posesia noastră.

[3]) Zimmermann, Werner, Müller, *Urkundenbuch*, II, Sibiu, 1897, p. 306 (titlul numai pe sigiliu).

[4]) *Ibidem* II, p. 273 şi Onciul, *op. cit.*, în *Convorbiri literare*, XXXVI (1902), p. 731.

[5]) Pentru împrejurările de atunci cf. şi I. Minea, *Relaţiile dintre Ţara Românească şi Ungaria pe timpul lui Ludovic I*, în *Convorbiri literare*, XLIV (1910), p. 1128.

[6]) Onciul, *Convorbiri literare*, XXXVII, 1902, p. 751. Tot aşa credea şi A. Bunea, *Stăpânii Ţării Oltului*, Acad. Rom. discurs de recepţie, Nr. XXXIV, 1910, p. 7. (Radu Negru !) şi I. Minea *l. c.*

O asemenea părere care duce stăpânirile ardelene ale domnilor români în vremile învăluite în negurile legendei, nu se poate sprijini decât pe știrile despre incursiuni de pradă și ocupațiuni trecătoare pomenite în cronici și diplome, înainte de Vladislav vodă. Dar asemenea incursiuni nu însemnau o stăpânire și nimic nu dovedește că ele au fost tocmai în Făgăraș și Amlaș. Scrisoarea regelui ungur Ludovic, din 1365, în care vorbește de nerecunoștința răposatului domn muntean Alexandru: « *tanquam immemor beneficiorum a nobis receptorum* » [1]) nu privește *beneficii* feudale, ci sensul cerut de immemor-nerecunoscător este *binefacere*, în sens moral [2]). In orice caz, nu putem conchide că e vorba tocmai de feudele Amlașului și Făgărașului, pomenite în titlul domnesc abia sub urmașul său.

Din toate acestea reese că, dacă ne întemeiem pe știrile solide și precise ale isvoarelor, aceste feude au fost dobândite întâia oară de domnii munteni sub Vladislav Vodă, pela 1366.

Granițele Făgărașului. Intinderea acestor feude nu e ușor de stabilit, din lipsa unor documente suficiente. O serie de câteva hrisoave date de domnii români pentru proprietățile din țara Făgărașului ne îngădue totuși să cercetăm întinderea pe hartă a acestui feud ardelean. Actele, cari desigur erau scrise în original în slavonește, câteva în latinește, s'au păstrat în traduceri sau rezumate târzii, în românește, ungurește, nemțește și latinește, afară de ultimul care s'a păstrat în originalul slavon. Avem astfel, dela Vladislav I două acte, dela Mircea cel Bătrân patru, dela Vlad Dracul cinci, și dela Basarab cel Bătrân unul (1467 Mai 8, ultimul, păstrat în originalul slavon). In total 12 acte (am înlăturat un hrisov al lui Vladislav II, pe care îl socotesc fals) [3]).

---

[1]) Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 92 și Onciul, *op. cit.*, p. 735. I. Minea, *l. c.* crede și dânsul că feudele au fost și în stăpânirea înaintașilor lui Vladislav.

[2]) Acest sens, alături de cel feudal, al cuvântului *beneficium*, este des pomenit în latina medievală din Ungaria: « Beneficium juris, legis, manuale » și cu sensul de auxillium, « beneficium unius calami ». Cf. A. Bartal, *Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Leipzig, 1901, sub vocibus. La 1899 Onciul admitea și el că cele două feude ardelene au fost dobândite întâia oară de Vladislau I, (D. Onciul, *Originile principatelor române*, pp. 55—56 și notele), dar peste trei ani a revenit asupra acestei păreri, emițând hipoteza expusă mai sus.

[3]) I. Vladislav I, 8 Mai 1372 pentru satul Șinca, rezumat latin la Hașdeu, Columna lui Traian, V (1874), p. 133. *II.* Vladislav I, Argeș 15 Iulie 1372 pentru Vladislav de

Intinderea țării Făgărașului, după localitățile indicate în aceste acte, cuprindea în mare parte actualul județ al Făgărașului, fostul comitat unguresc cu același nume, dar granițele ducatului nu treceau nicăieri la Nord de râul Oltului, care era granița sa. La Miazăzi, numeroși munți sunt pomeniți în donațiile domnilor munteni, așa că este sigur că teritoriul ducatului se întindea în această parte până la culmile înalte, dincolo de care începea Țara Românească propriu zisă, cu care era deci o continuitate de teritoriu. Spre Apus, satul cel mai depărtat de Făgăraș pomenit în aceste acte, este Scoreiul [1]), dar e posibil ca și Porumbacul, despre care nu avem știri, să fi intrat în stăpânirea domnului muntean, dacă actuala graniță a județului spre Apus corespunde cu cea veche. Aceasta e cu atât mai probabil, cu cât această graniță se află pe linia culmilor celor mai înalte ce înaintează spre Olt, închizând spre Apus așa zisa țară a Oltului.

Mai neașteptate sunt constatările pe care le putem face spre Răsărit ; urmărind pe hartă întinderea stăpânirei

---

Dobca, original latin, Puşcariu, *Fragmente*, IV, pp. 32—35 şi Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 198, o fotografie în posesia mea. *III*. Mircea cel Bătrân, Argeş, 20 Iulie 1400, traducere ungurească, pentru Micul şi Stoia, Tocilescu, în *Tinerimea Română*, I, 1898, pp. 18—20 şi Puşcariu, *op. cit.*, IV, pp. 43—45. *IV*. Mircea cel Bătrân, 27 Decemvrie 1408—1418, traducere latină, pentru Stanciul egumen şi Călin, Hurmuzaki, *Documente*, I-2, pp. 341—342; Puşcariu, *op. cit.*, pp. 38—41 şi Transilvania, 1872, pp. 151—152. Data 6900 (1391) e greşită omiţându-se cifrele zecimilor şi unităţilor. După divan şi prezenţa lui Mihail coregent, documentul e datat din ultimii ani ai domniei lui Mircea. *V*. Mircea cel Bătrân, 1408—1418, pentru boierii Ion, Borcea, Călian, traducere veche românească, Puşcariu, *op. cit.*, pp. 45—47, data 1417 greşită, divanul ca la documentul precedent. *VI*. Mircea cel Bătrân (1386—1418) pentru Costea, rezumat latin, N. Densuşianu, *Monumente pentru istoria Făgăraşului*, pp. 8—9, Hurmuzaki, *Documente*, II-3, pp. 9—10. *VII*. Vlad Dracul, 20 Ianuarie 1437, pentru Roman, traducere ungurească, Hurmuzaki, *Documente*, II-2, p. 572 şi Puşcariu, *op. cit.*, IV, pp. 50—52 cu data 6940 greşită, omiţându-se cifra unităţilor; 1437, după divan. *VIII*. Vlad Dracul, 15 Iulie 1437 (traducere românească), pentru moşnenii din Mărgineni, I. Puşcariu, *op. cit.*, pp. 55—57. *IX*. Vlad Dracul, 1440, rezumat latin, pentru Mihai egumen de Cârţa, Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 663. *X*. Vlad Dracul, Târgovişte, 23 Aprilie 1441 (traducere românească), pentru Stanciul Moenescu, Iorga, *Studii şi Documente*, XII, pp. 276—278 cu data 1437, greşită. Data se restabileşte după indicaţia zilei (23 Aprilie, în săptămâna de după Paşti) şi după divan. *XI*. Vlad Dracul, 1441 (rezumat latin), pentru boerul Teodor, Iorga, *Studii şi Documente*, III, p. LXVIII. *XII*. Basarab cel Bătrân, 8 Mai 1476, original slav, pentru Şerban şi Aldea, Acad. Rom., doc. CXXXIV/47, inedit. *Documentul fals*, Vladislav II, Târgovişte 23 Aprilie 1452, traducere rom., pentru Stanciul Mailat, Puşcariu, *op. cit.*, pp. 52—62 şi Cipariu, *Archiva*, 1869, pp. 423—424. Voiu arăta cu alt prilej motivele pentru care îl socot fals.

[1]) Documentul Nr. IV din lista dela nota precedentă.

muntene, găsim acolo trei sate pomenite în hrisoavele domnilor dela Argeş, care trec dincolo de hotarele actualului judeţ al Făgăraşului, spre Nord-Est şi anume Cuciulata, Dopca şi Calida Aqua, care corespunde cu actualul sat Fântâna, între primele două; toate trele lângă Olt, în judeţul Târnava-Mare [1]). Presupunem că şi aci graniţa a urmat dela cotul Oltului, la Nord de Dopca, culmea celor mai mari înălţimi cari despart Ţara Oltului de Ţara Bârsei (Şinca este şi ea între satele pomenite în hrisoavele domnilor munteni), şi astfel se explică stăpânirea acestui ieşind în judeţul vecin. Cred că am izbutit, aşa dar să dovedesc care erau graniţele ducatului muntean al Făgăraşului, ce se întindea adânc în pământul Ardealului [2]).

Graniţele Amlaşului. Rămâne să vedem acum întinderea Amlaşului. Pentru aceasta trebue să pornim dela hotărnicia din 1366, amintită mai sus, unde se arată că posesiunile domnului muntean se mărginesc cu satele Aciliu, Tilişca, Săcel şi Orlat. Aceste sate se află la Apus de Sibiu şi ceva mai la Nord de ele se află localitatea Amlaş. Dimitrie Onciul socotea că cele patru sate sunt limita de nord a stăpânirii muntene, deci Amlaşul propriu zis nu făcea parte din această stăpânire, ci numai masivul muntos dela Sud până la graniţa Ţării Româneşti. In schiţa de hartă ce însoţeşte studiul său, valorosul istoric indica ţinutul Amlaşului întinzându-se în munte, până la Olt, la Sud de Sibiu, învecinându-se cu Ţara Făgăraşului şi cu judeţul Vâlcea [3]). Cred că această părere a lui Onciul se întemeia pe ideia că stăpânirea domnului muntean în Ardeal trebuia să fie neapărat în continuare teritorială cu Ţara Românească. In Evul-Mediu, în care unitatea politică era o excepţie, se dovedeşte că adesea existau stăpâniri mici, fără graniţă comună, în mâna aceluiaşi domnitor şi chiar în Ardeal, domnii Moldovei au stăpânit Ciceiul şi Cetatea-de Baltă departe de graniţele ţării lor. Dar Onciul mai adaugă în sprijinul părerii sale că

[1]) Documentul Nr. I, în lista de mai sus.
[2]) Vezi harta anexată la acest studiu.
[3]) D. Onciul, *Titlul lui Mircea*, în *Convorbiri literare*, XXXVI (1902), pp. 731—732. La fel şi I. Moga, *Problema ţării Loviştei şi ducatul Amlaşului*, Cluj, 1936, extras din *Anuarul Institutului de istorie naţională*, VI, 1936.

în secolul al XIII-lea un nobil, Conrad de Tălmaciu, stăpânea în acelaşi timp ţara Loviştei şi Amlaşul. Ţara Loviştei fiind, după Onciul, la Nordul judeţului Vâlcea, urma ca Amlaşul să fie în continuarea ei, peste munţi [1]). S'a dovedit însă de curând că ţara Loviştei era în realitate în Argeş, nu în Vâlcea [2]), aşa că e clar că nici stăpânirile acestui Conrad nu formau o unitate. Regiunea muntoasă dela Sud şi Sud-Vest de Sibiu este un masiv sălbatec de munţi aproape nelocuiţi şi cu foarte puţine aşezări, care nu ar fi putut în niciun caz să constitue o unitate politică, un feud, un Amlaş, fără Amlaş. Trebue aşa dar să căutăm aiurea Amlaşul.

Documentul din 1366 arată ca învecinate cu posesia domnului muntean satele Aciliu (Echellev) şi Tilişca (Thylichke) ale lui Ioan Tompa şi satele Săcel (Feketevyz) şi Orlat (Wariafalu) ale lui Ioan fiul lui Petre din Cisnădia [3]). Erau aceste sate româneşti în adevăr la Nordul ducatului Amlaş? In loc să le socotim pe graniţa de Nord a posesiunii domnului muntean, cred că e mai cu cale să presupunem că acest feud se afla la mijloc între ele, Aciliul şi Tilişca rămânând Apus, Săcelul şi Orlatul la Răsărit. In adevăr, avem actul de delimitare a acestor două din urmă despre ţinutul domnului muntean (1366 Noemvrie 24) [4]). In acest act, care n'a fost cercetat de aproape de istorici, se vede foarte uşor că graniţa dintre cele două sate şi ducatul muntean nu mergea dela Est la Vest, ci dela Nord la Sud. Ea trece dela Nord, peste râul Negru (Săcel), apoi spre Sud, « versus plagam meridionalem, per unam parvissimam vallem », apoi peste râul Redenbach, paralel la Sud cu cel dintâi, graniţa desparte apoi Orlatul de Cacova (separat inter possessiones Waralia et Kakova), aceasta rămânând deci a domnului muntean, iar de aci « tendit usque Alpes », cari încep imediat la Sud cu vârfuri de peste 1000 de metri. Această graniţă dela Nord la Sud nu se explică, decât dacă admitem că posesiunile domnului muntean se aflau între acelea ale lui Ioan Tompa

[1]) D. Onciul, *op. cit.*, pp. 728—730. Privilegiul lui Conrad este de altfel suspect de falsificare. Cf. Moga *l. c.*,

[2]) I. Conea, *Ţara Loviştei*, Bucureşti, 1935.

[3]) Zimmermann, *Urkundenbuch*, II, p. 273.

[4]) *Ibidem*, pp. 274—275.

și ale lui Ioan al lui Petru din Cisnădie. Un alt document, din 1383 Aprilie 17, confirmă aceste concluzii [1]). La această dată Amlașul nu era în stăpânirea domnilor munteni și regina Maria, fiica lui Ludovic cel Mare vorbește de « posesiunea noastră regală numită Amlaș, în țara noastră a Transilvaniei, între scaunele noastre Sibiu și Sebeș » (deci nu la Sud de Sibiu) și specifică lămurit că de această posesiune regală a Amlașului țineau satele românești (villae ollachales): Săliște (Gorozdorf), Galeș (Galusdorf), Vale (Graphendorf), Sibiel (Budinbach) și Cacova (Kripzbach) și atât. Dacă acest domeniu e identic cu țara Amlașului, rezultă că stăpânirea domnului muntean cuprindea și Amlașul, care putea foarte bine intra în granițele feudului muntean, așa cum le-am stabilit, precum și cele cinci sate pomenite, între care și frumosul sat românesc Săliștea. In total feudul cuprindea numai o mică întindere de pământ în formă de romb, de-a-curmezișul între Aciliu și Tilișca la Apus și Săcel și Orlat, la Răsărit, *până la munți*, regiune izolată de granițele Țării Românești, o mică enclavă feudală în Sud-Vestul Ardealului cu șase sate românești și un castel de apărare [2]).

Pierderea feudelor ardelene. Toți istoricii cari s'au ocupat cu stăpânirea feudelor ardelene, Amlașul și Făgărașul, au admis că ele au fost pierdute definitiv de domnii Țării Românești în vremea lui Vlad Țepeș și anume la 1460, când Matei Corvin retrage ducatele feudale acestui crunt voevod muntean [3]).

Este adevărat că la această dată feudele au fost reluate de rege și mai târziu au fost date Universității săsești [4]). Dar la 1476 Mai 8, Basarab cel Bătrân « herțeg al Amlașului și Făgărașului », era din nou în posesiunea feudelor de peste munți. El dă în aceeași zi, din București, un hrisov slavon, care se păstrează în original la Academia Română, până azi

[1]) *Ibidem*, II, p. 575.

[2]) Vezi harta anexată.

[3]) D. Onciul, *Titlul lui Mircea*, în *Convorbiri literare*, XXXVII (1903), pp. 229—231, A. Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, Acad. Rom., Discurs de recepție, Nr. XXXIV, 1910, p. 32 (admite data 1462 pentru pierderea feudelor), Al. Lăpedatu, *Vlad Călugărul*, pp. 46—47; I. Minea, *Pierderea Amlașului și Făgărașului*, București 1914, extras din *Convorbiri literare*, Const. C. Giurescu, *Istoria Românilor*, II, p. 112.

[4]) D. Onciul, *op. cit.*, p. 230.

inedit, întărind « boierului domniei mele din țara Făgărașului, jupânului Şerban și fratele său Aldea și cu fii lor » (Болѣринꙋ господства-ми ѡт Фагарашскои земли, жꙋпанꙋ Шербанꙋ и съ братом си Ѧлдѣ и съ сынове им), satele anume: « jumătate din Şinca cu muntele său, anume Nemaia și alt munte, de asemenea Nemaia, pe care l-a cumpărat dela Budea, și jumătate din Ohaba, cu muntele... (rupt) din Ludișor și cu muntele ce se numește Ludișor și Țiganii anume... », scutindu-i de toate dăjdiile și prestațiile [1]).

Aşa dar, Basarab cel Bătrân fiul lui Dan, pus în domnie cu ajutorul lui Ştefan cel Mare, aliat al creștinilor, cel puțin la începutul stăpânirii sale, a căpătat ca răsplată a credinții sale față de creștini, ducatele Amlașului și Făgărașului. Acest domn, ocrotitul marelui său vecin din Moldova, și nu Vlad-Țepeș, a fost ultimul dintre domnii Țării Românești, care a stăpânit cele două ducate de peste munți.

După căderea lui Basarab cel Bătrân, cunoaștem destul de bine soarta ținutului Făgărașului; el nu trece imediat din nou Universității săsești, nici nu rămâne noului domn muntean, ci îl găsim, din voia lui Matei Corvin, în stăpânirea boierului Udriște, sfetnic credincios și tovarăș nedespărțit al lui Basarab cel Bătrân [2]). Udriște a ținut Făgărașul de pe la 1478, până la 1483, data morții sale, când ducatul este redat de rege Universității săsești [3]).

Situația de drept a feudelor. Stăpânirea acestor feude ardelene de către domnii munteni era legată de alte condiții juridice decât stăpânirea Țării Românești, căci erau ***beneficii revocabile***, ceea ce se vede și din istoria lor, întru cât au și fost retrase unora dintre domni [4]). Când Vladislav întărește la 1372 satele rudei sale Vladislav de Dopca în țara Făgărașului, el adaugă în privilegiul său: « rugăm pe serenisimul

---

[1]) Acad. Rom., doc. CXXXIV/47, original pergament, pecetie atârnată căzută, o transcriere modernă în ms. rom. Acad. Rom. Nr. 5152, f. 120. Diacul e Milcu. Toate satele există și azi în județul Făgăraș, vezi harta anexată.

[2]) I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească*, I, p. 291.

[3]) I. Bogdan, *l. c.*, A. Bunea, *op. cit.*, p. 34, Al. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 47 și Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XV-1, p. 122. Actul lui Matei Corvin din 16 Noemvrie 1483: « *Cerciores redditi sumus quod egregius Wdrischya, qui a certo tempore districtum illum* (Făgărașul) *de nostra voluntate tenuit, hiis diebus obiit* ».

[4]) D. Onciul, *op. cit.*, în *Convorbiri literare*, XXXVII (1903), pp. 209—213.

nostru domn Ludovic, ilustrul rege al Ungariei, domnul nostru natural și pe succesorii lui să întărească cele cuprinse în prezenta noastră scrisoare și să confirme donația noastră către ruda și fratele nostru » [1]. Este adevărat că în hrisoavele domnilor următori situația se schimbă, donațiile și întăririle nu mai sunt condiționate de aprobarea regelui ungur.

Mircea dă hrisoave în țara Făgărașului întărite de sfatul său de boieri munteni, care aveau deci autoritate și în această țară. El recunoaște însă că feudul era revocabil: « Venind alt domn, după moartea mea, din țară în țara Făgărașului, din neamul meu sau din alt neam, sau unul din neam din țara Ungurească, dacă va păzi și va ține dania mea... » [2].

Urmărind seria documentelor făgărășene, constatăm că stăpânirea munteană se înrădăcinează treptat și unificarea cu țara de peste munți se face tot mai completă. Dăjdiile și prestațiile erau aceleași la Făgăraș ca și în Țara Românească, ceea ce arată unificarea sistemului impozitelor. Ele erau înșirate în aceeași ordine ca și în hrisoavele muntene: « dijma din porci, din stupi, din vin, din moară », zice un hrisov al lui Mircea [3], iar un alt hrisov al aceluiași menționează dijmele: « de oi, de porci, stupi, vii, dijma, păscut și cărături » [4]. In alte hrisoave apare și dijma din grâne (găleata) și fânețe, precum și din pomete [5]. Funcționarii cari îngrijeau de dăjdii și prestații erau tot « boierii și slugile domnești », « slujbași și dregători, strângători de dare » [6] « bircei, judecători, globnici și nimeni din cei ce sunt trimiși în slujba domniei mele » [7], deci funcționarii erau trimiși dela centru, din țară. Domnul specifică: « dăjdiile și slujbele, câte vor fi în țara stăpânită de noi », adică o singură țară, cu o singură stăpânire și administrație [8].

---

[1] Documentul Nr. II din lista de mai sus, p. 10, nota 3.
[2] *Ibidem*, Nr. III.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, Nr. IV.
[5] *Ibidem*, Nr. VII și VIII.
[6] *Ibidem*, Nr. VII.
[7] *Ibidem*, Nr. XII.
[8] *Ibidem*, Nr. VII.

O singură dare locală interesantă apare în Ţara Făgăraşului, la 1437, « dijma oilor peste Olt » [1]), o vamă care se plătea domnului pentru trecerea oilor din sau în ţara Ardealului stăpânită de Unguri. De asemenea este vorba într'o scutire de « vama de târg » (1441) [2]) care se plătea la aducerea produselor moşiilor la târg, la Făgăraş sau la Şercaia, care şi ea era un « forum » [3]).

Şi aci, în Făgăraş, se constată anume fapte sociale asemănătoare cu cele din ţara de dincolo; satele scutite se numeau ohabnice, ohabă, şi robia Ţiganilor, care nu exista în Ardeal, se constată totuşi în ţara Făgăraşului, întocmai ca în ţările române. Astfel Costea boier în ţara Făgăraşului sub Mircea cel Bătrân avea la Viştea şi la Arpaş 17 Ţigani de cort [4]), iar boerul Şerban din vremea lui Basarab cel Bătrân avea la Şinca pe Ţiganii: Radul, Lalu, Curchea, Mujea şi Costea [5]).

Din cele câteva documente făgărăşene amintite constatăm existenţa unei boierimi locale în ţara Făgăraşului, cu acelaşi caracter ca boierimea munteană şi stăpânind Ţigani şi moşii întinse. Boierii Ion, Borcea şi Călin aveau sub Mircea trei sate şi munţii ce ţineau de ele [6]) şi boerul Costea avea tot atunci singur două sate şi jumătate [7]), iar boierii fraţi Şerban şi Aldea aveau trei sute cu trei munţi şi mulţi Ţigani [8]). Erau şi sate de moşneni, cum sunt Mărginenii, proprietate în devălmăşie a unor săteni, ce se numeau Stan sin Tatul, Ursul, Radul sin Bâşa şi Godea [9]). Dar aceste moşii bogate şi mai ferite de năvălirea Turcilor, vor fi atras dorinţele boierilor munteni legaţi din strămoşi de cultura pământului aducător de roade şi ei se grăbiră să cumpere moşii acolo, să descalece peste munţi, ţara era doar aceeaşi. Cred că,

[1]) *Ibidem.*
[2]) *Ibidem,* Nr. IX.
[3]) *Ibidem,* Nr. II.
[4]) *Ibidem,* Nr. VI.
[5]) *Ibidem,* Nr. XII. La 1441 sunt pomeniţi şi Ţiganii lui Stanciul Moenescu; Manea, Pascul, Cazac, Micul, la Voila, *Ibidem,* Nr. IX.
[6]) *Ibidem,* Nr. V.
[7]) *Ibidem,* Nr. VI.
[8]) *Ibidem,* Nr. XII.
[9]) *Ibidem,* Nr. VII.

boierii Şerban şi Aldea din vremea lui Basarab cel Bătrân, cari cumpără Şinca şi cu munţii dela un Budea, erau din Ţara Românească, cum arată numele lor neobişnuite în Ardeal pe atunci şi calitatea de « jupân » [1]). Sigur este că boierul Stanciul Moenescu [2]) care cu cinci feciori stăpâneşte Voila în Ţara Făgăraşului, cu drept să abată apa Oltului pentru moară, era de dincolo de munţi. Hrisovul domnesc, după înşirarea posesiunilor din Ţara Făgăraşului, adaugă: « Le-am dat lor jumătate din Cioruş din Ţara Românească (se face deci deosebirea), a treia parte din Mislea, a treia parte din Plopeni, jumătate din Cocorăşti şi moşia lor dela Moineşti » [3]). Aceşti latifundiari din veacul al XV-lea erau originari din judeţul Prahova, unde se află satele amintite. Ei izbutiseră să descalece şi peste munţi, stăpânind moşii pe amândouă clinele Carpaţilor; boierimea munteană căuta astfel să prindă rădăcini în ţinuturile mai ferite din Ardeal. Era un început de unificare socială.

Şi biserica din Făgăraş era în legătură cu cea din ţară. Vestita mânăstire catolică dela Cârţa, ce ţinea de stăpânirile domnului muntean, avea un egumen numit de voevodul român şi Vlad Dracul aşezase acolo un prelat ce-şi duşese viaţa pc lângă scaunul domniei, pe Mihail, preotul catolic din Târgovişte [4]). Biserica ortodoxă era supusă mitropoliei Ungrovlahiei, căci mitropolitul muntean îşi întregea titlul cu acel de « exarh al plaiurilor », ceea ce privea stăpânirile de peste munţi [5]). Vreo mânăstire ortodoxă românească trebue să fi fost şi în munţii Făgăraşului şi în fruntea turmei cuvântătoare a lui Hristos era în vremea lui Mircea cel Bătrân, Stanciul egumenul, proprietarul moşiei Scorei [6]).

[1]) *Ibidem*, Nr. XII.

[2]) Nu Stan Ciulmoenescu, cum este despărţit în traducerea românească (cf. satul lor, Moeneşti).

[3]) Lista de documente, mai sus, p. 10, nota 3, Nr. X.

[4]) *Ibidem*, Nr. VIII.

[5]) Pentru sensul acestul titlu, D. Onciul, *op. cit.*, *Convorbiri literare*, XXXV (1901), pp. 1033—1034. De observat în plus că la 1359, când Iachint e numit mitropolit al Ungrovlahiei, el nu are titlul de « exarh al plaiurilor » (Hurmuzaki, XIV-1, p. 5), căci atunci feudele ardelene nu erau încă ale domnului muntean. In schimb la 1401 patriarchul numeşte pe mitropolitul Antim al Ungrovlahiei şi « al plaiurilor » (*ibidem*, p. 30).

[6]) *Ibidem*, Nr. IV. Cf. pentru vieaţa românească în ţinutul Făgăraşului, N. Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie*, I, pp. 112—114.

Suzeranitatea ungurească a însemnat pentru Ţara Românească o protecţie a unui drum de comerţ, din care au câştigat şi Saşii şi Românii din Muntenia. Intr'un anume sens, ea a însemnat mai mult decât se credea, dar în schimb a îngăduit Românilor de dincoace de munţi să stăpânească o mare parte a Ardealului, în care au introdus viaţa liberă românească în aceleaşi forme politice şi sociale ca la ei în ţară.

Independenţa Ţării Româneşti. Nu trebue să lăsăm însă de o parte o înfăţişare negativă a acestei probleme a suzeranităţii ungureşti asupra Ţării Româneşti, deoarece am avea o imagine greşită şi unilaterală a ei.

Mircea cel Bătrân, ca şi ceilalţi domni munteni, cari recunoscuseră suzeranitatea coroanei Sf. Ştefan, nu se simţeau micşoraţi în suveranitatea lor; recunoşteau un protector puternic, dar prin aceasta nu concepeau că ar fi cedat ceva din puterea lor politică, poate dimpotrivă. Altfel, nu ne-am închipui cum Mircea s'ar fi putut intitula *avtocrator* (Самодръжецъ) în actele interne, ca un împărat bizantin sau ca un ţar bulgar. Titlul acesta îi era recunoscut şi în afară. Constantin Costeneţki zis Filozoful, contemporan al lui Mircea, în biografia despotului Ştefan Lazarevici al Serbiei, îl numeşte pe domnul muntean « marele şi autocratul voevod Ioan Mircea » [1]).

Cea mai bună dovadă a perfectei independenţe a domnilor noştri în această epocă este politica lor externă. In special Mircea, dar chiar şi alţi domni mai mărunţi, au căutat protectori şi aliaţi şi în afara Ungariei. Sunt cunoscute tratatele încheiate de Mircea cu Polonii, în număr de şase, între 1389 şi 1411, în care domnul Ţării Româneşti ia garanţii tocmai împotriva suzeranului său ungur [2]).

---

[1]) V. Jagić, Константинъ Философъ и његов живот Стефана Лазаревича, în Гласник ученог друштва, XLII (1875), p. 269.

[2]) Hurmuzaki, *Documente*, I-2, p. 315 (1389 Dec. 10), *ibid.*, p. 322 (1390 Ian. 20), *ibid.*, p. 323—324 (1390 Mart. 16), *ibid.*, pp. 334—335 (1391 Iulie 6), *ibid.*, p. 824 (1403 Sept. 23-slavon), *ibid.*, pp. 472—473 (1411 Mai 17). Actele sunt azi în Arhivul principal din Varşovia, *Secţia Basarabia* (sic), pachet Nr. IX (fotografii în posesia mea).

Legăturile lui Mircea cu Moldova, unde a schimbat un domn, ridicând în scaun pe Alexandru cel Bun [1]) sunt de asemenea cunoscute. Cele cu statele din sudul Dunării sunt mai puțin cunoscute, eventuale tratate nu s'au păstrat în arhive. Dar se știe că Mircea intervine în Bulgaria, unde cucerește de două ori Silistra, odată la 1389 și a doua oară după lupta dela Angora (1402) [2]), ajută pe sultanul Musa să-și capete domnia părintească împotriva fratelui său mai mare, iar după căderea lui Musa, ajută pe un alt pretendent la tronul sultanilor, pe Mustafa zis Celebiul [3]).

Intre prietenii lui Mircea era pe la 1410 și Ștefan Lazarevici, pe care-l primește ca prieten în țară, după lupta dela Kosmedion [4]). Despotul sârb intra acum în socotelile politice ale lui Mircea, care se întindeau în Peninsula Balcanică și erau acolo un factor important.

Și ne întrebăm chiar, dacă Mircea a fost în adevăr, « un bătrân atât de simplu după vorbă, după port » el care purta cel mai pompos titlu, din câte a purtat vreodată un stăpânitor din neamul nostru, titlu în care se îmbină atâtea stăpâniri, ale despotului și autocratului bizantin, cu ale herțogului nemțesc și cu ale gospodinului, adică ale domnului român? Iși apăra el numai « sărăcia și nevoile și neamul ? » sau cumva ochii lui de vultur au trecut și peste Dunăre, peste Carpați și peste Milcov, căci, singur dintre domnii românii a avut o înaltă concepție monarhică, a urmat o politică de expansiune, schimbând sultanii, cucerind cetățile lor, în înțelegere cu creștinii sud-dunăreni.

---

[1]) I. Bogdan, *Cronicele moldovenești înainte de Ureche*, București, 1881, p. 143 și *idem*, *Cronice inedite*, București 1895, p. 35. Iuga Ologul, nu era olog de picioare, căci sensul cuvântului « ѹглогын » este bolnav de picioare, de reumatisme, cf. Vuk. Karagić, Српски Речник, Beograd, ed. IV, 1935 sub ѹлозн, ѹлога (rheumatismus articularum). Pe acesta îl « ia la sine » Mircea.

[2]) Pentru aceste împrejurări vom publica un studiu special. Fapt este că hrisovul lui Mircea pentru Cozia, cu o însemnare marginală posterioară, 6895 (1387), în care marele domn dă porunci « căpeteniilor Dârstorului », (*Arhive Stat*, sec. ist., I/4 și Miletić și Agura, Дако-Ромъннтѣ и тѣхната слав. писм., în Сборникъ, Sofia, IX (1893), pp. 117—118), nu este din acel an, căci egumen al Coziei este pomenit Sofronie, care apare la sfârșitul domniei lui Mircea și îi supraviețuește. La începutul domniei lui era egumen la Cozia Gavriil și apoi Vladislav.

[3]) I. Bogdan, *Un hrisov al lui Mircea*, în Acad. Rom. Memor. Secț. ist., XXVI (1904).

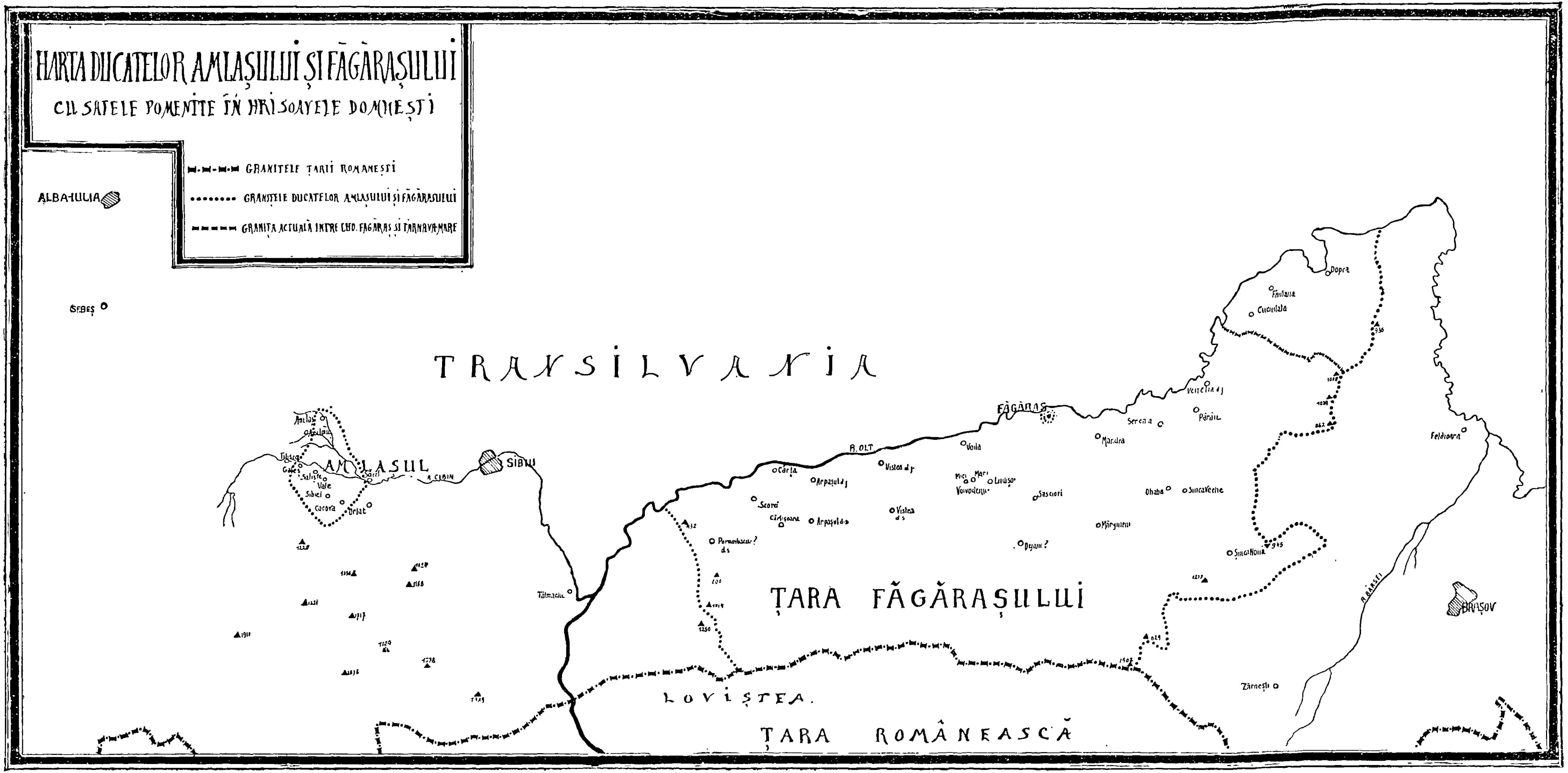
[4]) V. Jagić, *op. cit.*, p. 396.

Acea figură tradițională de domn român închipuită de marele nostru poet răspunde imaginii tipice a stăpânitorilor noștri din trecut, dârzi, dar măsurați în ambițiile lor, mărginiți la granițele micilor noastre țări; însă tocmai Mircea formează o excepție dela acest chip, el singur a fost mai mult decât atâta și a încercat mândre nădejdi, la care urmașii lui nu vor mai cuteza să se gândească.

Dar, dacă unui domn român îi era îngăduit aceasta, ne întrebăm ce mai însemna suzeranitatea ungurească, pe care el totuși o recunoștea? Era un sprijin, de sigur, un cadru de teorie politică medievală, în care el se mișca destul de liber, spre a putea fi autocratorul român și un factor important în politica Europei de Sud-Est [1]).

---

[1]) Dacă suzeranitatea ungurească se explică prin interesele economice (vezi mai sus), nu mai puțin, independența politică a Țării Românești, așa cum am definit-o, se sprijinea pe o relativă independență economică. Despre aceasta ne vom ocupa într'un studiu pe care-l pregătim.

HARTA DUCATELOR AMLAŞULUI ŞI FĂGĂRAŞULUI
CU SATELE POMENITE ÎN HRISOAVELE DOMNEŞTI
GRANIŢELE ŢĂRII ROMÂNEŞTI
GRANIŢELE DUCATELOR AMLAŞULUI ŞI FĂGĂRAŞULUI
GRANIŢA ACTUALĂ ÎNTRE JUD. FĂGĂRAŞ ŞI TÂRNAVA MARE
ALBA-IULIA
SEBEŞ
TRANSILVANIA
AMLAŞUL
SIBIU
R. CIBIN
Tălmaciu
R. OLT
FĂGĂRAŞ
ŢARA FĂGĂRAŞULUI
LOVIŞTEA
ŢARA ROMÂNEASCĂ
Dopca
Feldioara
BRAŞOV
Zărneşti
R. BÂRSEI

ÎNCEPUTURILE ISTORIEI UNIVERSALE LA ROMÂNI

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 28 Februarie 1938

Am semnalat altădată tot aici începuturile studiului şi presintării istoriei universale la Români. Am arătat cari sânt cei dintâi Români, cari, fireşte, traducând numai lucrări străine, ca aceia, vestită, a abatelui Millot [1]), din care se găsesc ici şi colo la noi exemplare ale textului frances însuşi, au încercat să înfăţişeze, şi ca Molnar însuşi, mersul general al istoriei omenirii, la început nu şcolarilor, ci societăţii chiar, care trebuia pregătită, în Ardeal şi dincoace, pentru o nouă vieaţă, aceea a timpurilor moderne. Cercetarea a mers, peste manualele care încep să apară, până în acea vreme a Domniei lui Vodă Ştirbei, aşa de prielnică desvoltării şcolilor, în care un Gănescu a îndrăznit să plănuiască o nouă înfăţişare, în condiţii ambiţioase şi supt raportul tipografic, a acestei icoane a trecutului omenesc, — publicaţia fiind oprită, din nefericire, numai la primele coli, apărute în formă de fascicole. N'au fost trecuţi cu vederea nici străinii, cari, uneori cu o mai bună pregătire, au contribuit la răspândirea acestor cunoştinţi. In ce priveşte aceste studii, cari mi se par de un mare interes, va trebui ca, şi cu ajutorul nou întemeiatului Institut de istorie universală, să se cerceteze de unde

[1]) Bianu şi Hodoş, *Bibliografia*, II, pp. 417-9, no. 626.

şi-a luat expunerea, une ori aşa de luminoasă, întâie presintare de largă sinteză istorică, acel Vasile Mandinescu, profesor de seminariu, după a cărui carte se făcea la Liceul din Botoşani, pe timpul de învăţătură al mieu, iniţiarea în istoria lumii a şcolarilor de cursul superior.

Deocamdată, cred folositor să comunic aici o fericită încercare de orânduire schematică, tot pentru şcoli, a întregii istorii universale, pe vremea stăpânirii în Muntenia a lui Alexandru-Vodă Ghica, încă din 1841, deci în cei dintâiu ani de aplicare în învăţământ a normelor Regulamentului Organic.

Autorul acestei lucrări, care se poate pune ca execuţie tipografică, format in folio mare, alături de ce dau mai frumos aşezămintele apusene, preface în româneşte Tablele Germanului Vehse, archivar saxon. El intitulează această traducere: *Table istorice, Intâmplările principale a relaţiilor politiceşti din afară şi a cursului desvoltirei noroadelor şi a staturilor lumei vechi şi noă, în rânduiala lor etnografică şi hronologhică, de dr. Eduard Vehse, c. (= crăiesc) arhivar din Sacsonia. Despărţirea I. Istoria politică, Despărţirea II, Istoria culturii. Bucureşti, 1841. Tipografia lui Friderih Valbaum.*

Traducătorul nu e altul decât unul dintre conducătorii cei mai inteligenţi, mai culţi, mai modeşti şi mai cumpăniţi ai mişcării revoluţionare care, cu aşa de bune intenţii, cu o aşa de slabă chibzuire şi cu aşa de discutabile resultate a izbucnit peste şapte ani numai, în 1848: ofiţerul, iscălit, şi aici cu număru de ordine al vechimii sale faţă de un altul, a cărui activitate administrativă, de loc revoluţionară, a fost cu totul ştearsă [1]), Ioan Voinescu II. Se ştie că, după multe rătăciri în vremea exilului, adăugind cu ultimele lui sforţări şi la literatura despre chestia rurală la Români, cel care fusese factor activ, mai mulţi ani de zile, în toate manifestările culturale din Muntenia, şi-a isprăvit, încă foarte tânăr, zilele, în împrejurări obscure, printre străini, în Franţa, de aceiaşi

[1]) Dar v., de el, *Buchetul coprinzător a cinci anecdote istorice şi o mică dramă originală*, I. Bucureşti 1842.

boală ca și amicul și tovarășul său de gânduri Nicolae Bălcescu.

Cartea se închină Domnului, *căruia i se atribue și inițiativa unei asemenea lucrări* și care a luat asupră-și cheltuelile, pe care Voinescu le califică de enorme, ale tipăriturii, prin această prefață în limba francesă:

A son Altesse Sérénissime Alexandre II Ghyka Prince régnant de Valachie.

Altesse Sérénissime!

L'ouvrage que je prends la liberté de dédier à Votre Altesse doit être considéré comme une de Ses créations: c'est Elle qui a conçu l'idée généreuse de doter la Valachie d'un travail historique d'un mérite supérieur; c'est Elle aussi qui non seulement m'a inspiré assez de confiance dans mes faibles moyens pour me faire entreprendre la tâche de le traduire; mais encore Elle a supporté les frais énormes de l'impression. Je serais heureux si Votre Altesse daignait accueillir l'hommage que je Lui fais de cette traduction comme une preuve des sentimens de loyauté et de zèle ardent qui animeront toujours celui qui est avec le plus profond respect.

De Votre Altesse Sérénissime

Le très humble et très dévoué sujet

J. Woynesco II.

Foarte interesantă e și «precuvântarea» către cetitori. Cu multă pricepere tânărul ofițer, care se scusă că nu cunoaște îndeajuns limba germană și nu se poate ajuta destul cu dicționarul abia apărut, *semnalând și lipsa unei biblioteci publice*, lipsă care se va îndeplini pe vremea lui Știrbei, publicându-se și un excelent catalog, aproape necunoscut, de care mă voiu ocupa în altă comunicație, discută și asupra acelor prescurtări de nume din original, cu privire la care a fost ajutat de «cunoscătorul» ce i se asociase, și regretă că un format și mai mare nu i-a putut îngădui deslegarea acestor formule care nu au măcar o unitate.

Precuvântare.

O precuvântare la această carte ar fi de prisos, dacă traducătorul nu ar fi simțit cât de trebuincioasă îi este înduljența cititorului. Slaba cunoștință a limbei din care au tradus, de și au fost însoțit în lucrarea

sa de un cunoscător; lipsa de o bibliotecă publică, unde să poată lua cineva deslușirile trebuincioase la mai multe îndoieli; lipsa de mai multe ziceri românești, căci, deși, astăzi, mulțumită Direcției școalei naționale, avem un dicționar, dar mai multe vorbe au numai tălmăcirea lor, iar nu și vorba românească; aceste sânt luptele care au făcut desnădăjduirea traducătorului. Așa dar această traducție urmează a avea negreșit aceiaș soartă ce are fiece cercare întâiu. Traducătorul câte greșeli au putut vedea și cunoaște atât de sine, cât și după băgările de seamă a unora din prieteni săi le au trecut într'un erata la sfârșitul cărții.

Pentru prescurtările întrebuințate în această carte, traducătorul socotește de netăgăduită datorie a sa a mărturisi că nu știa ce regulă să primească. Au văzut că originalu chiar nu avea nici o regulă și iau părut că neregula aceasta era cea mai bună regulă, de vreme ce simțul cel bun (le bon sens) poate povățui a ghici ce însemnează acele abreviații. Însă, dacă traducătorului i-ar fi fost iertat să întrebuințeze un mai mare format, mai bucuros ar fi surghiunit aceste abreviații ce-i stau ca o greutate pe inimă. Era desnădăjduit că mulțimea și neregularea lor vor fi o pedică la citit, când, din norocire, un strein puțin cunoscător de limba românească, citind de față cu traducătorul, foarte lesne și fără a se opri nicăiri, să mai mângâie puțintel.

Buna priimire a acestei cărți de către cititori, îndreptările și băgările de seamă ce vor bine voi cunoscători a mai face traducătorului vor fi cea mai dulce răsplată a ostenelilor mele.

In «Istoria politică a țărilor și noroadelor» se dau tabele sincronistice pe coloane care corespund formațiunilor din deosebitele epoce. După o serie de presintări care, cu toată imensa trudă și silință de a se cuprinde totul în notații precise, nu sânt prea ușoare de recunoscut, se trece la capitole mari de înfățișare sintetică, precum sânt Monarhiile: a lui Alexandru-cel-Mare, a Romanilor. Urmează «Imperiul Apusului» și «Imperiul Răsăritului», ca noi cadre, Monarhia lui Carol-cel-Mare, nu fără o rubrică pentru Califat. Autorul german se oprește îndelung asupra ducatelor nației sale și formelor care se desfac apoi din ele, ca Imperiul roman germanic, dus până la capăt, în margene cu al Mongolilor.

De la o vreme, și Răsăritul european, cu Statele latine, de o parte, noul Bizanț, de alta, își capătă drepturile.

Partea privitoare la cultură, pe multe table, e o lucrare imensă, cu totul admirabilă, pentru numărul lămuririlor, ca și pentru măiastra lor legătură.

Karl Eduard Vehse a fost un scriitor de istorie vestit pe vremea sa. Născut în Saxonia chiar, la Freiberg, în 1802, el a făcut studii de tehnică a minelor, urmând tradiția părintelui său, pentru ca apoi să se înscrie la drept. Ieșit dela Universitatea din Götingen, el ocupă dela început acel loc de arhivar saxon cu care figurează în titlul lucrării de față, căpătând titlul deplin după ce-și trecuse doctoratul, în 1833. O bucată de vreme îl prinde spiritul de aventură: își părăsește o situație așa de potrivită cercetărilor sale de istorie ca să iea parte la o mișcare politică de emigrare în America. Stă acolo, în Missouri, dar numai câteva luni de zile. Întors acasă cu noile cunoștinți și mai ales cu orizontul ce i se deschisese acolo, el nu mai caută o funcție de Stat, ci, cu un spirit de inițiativă în adevăr american, străbate Germania și Elveția, ba trece de acolo în Paris și în Londra. La 1833 e la Berlin.

Din râvna lui neobosită vor ieși, pe lângă *Tafeln der Welt- und Kulturgeschichte*, minunata lucrare care apăruse în 1834 și care trecu în românește, o «Istorie a lui Otto-cel-Mare» (1828), și «Prelegerile asupra istoriei universale» (1842), iar, la 1851, «Istoria Curților germane de la Reformă încoace» *(Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation)*, în cinci secții, cu nu mai puțin decât *treizeci și patru de volume*. Se adaugă dela acest om de o extraordinară putere de informație și organisare o «Istorie și statistică a nobilimii germane» *(Deutsche Adelsgeschichte und Adelsstsatistik)*, care, așa cum era, cu multe scăpări din vedere și erori, atât de naturale într'un câmp de o astfel de întindere, a fost tradusă și în limbile engleză și suedeză. Tot la 1851, gânditorul cu spirit sintetic presintase și o lucrare despre «Shakespeare ca politic, psiholog și poet» [1]).

Nu greșise luminatul Alexandru Ghica atunci când, după sfaturile cuiva care urmăria desvoltarea studiilor istorice, crezu că trebuie să se oprească asupra «tabelelor» de orientare în haosul aparent al împrejurărilor din care se țese vieața de odinioară a omenirii.

---

[1]) *Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände, Conversations-Lexikon*, ed. a 10-a, XV [1], p. 418.

Traducerea e făcută cu cea mai mare grijă. E de mirare cum un om care nu putea fi inițiat în cunoștința istoriei universale n'a făcut continue greșeli în redarea unui text așa de greu, cerând pentru înțelegerea lui cunoștinți cu totul speciale. Numele istorice întră prin această lucrare în forme românești care s'au și păstrat.

Tipărirea s'a urmat cu multă greutate. Ea nu s'a isprăvit decât după căderea lui Alexandru Ghica, așa încât la adausul de istorie politică a principatului se înseamnă « Gheorghe Bibescu, Domn după alegerea țării ».

Nu lipsește o oarecare dorință de adaptare. Astfel la bătălia de la Cosovo Românii apar în primul rând, Dar Voinescu nu cutează să integreze măcar pe Ștefan-cel-Mare în istoria timpului său, asupra căruia a avut o așa de largă influență. In vremea mai nouă Choczim din original, pentru Hotin, e redat prin « Şozin ». Nimic despre era Regulamentului Organic și despre ce epocă a deschis în Istoria Românilor.

Dar traducătorul se simte dator să adauge o listă a Domnilor, făcută cu cea mai mare grijă, și nu numai atât, ci să stabilească liniile principale de alcătuire a țării, adecă numai a Principatului muntean, ajutându-se de Bălcescu, sau chiar toată această parte fiind ca și a lui Bălcescu, pentru care o și reproducem, ca și foarte importanta presintare a istoriei politice înseși.

Abia la 1846, *în « Magazinul Istoric », Bălcescu va scrie despre puterea armată la Moldoveni, pe când aici aceia a Muntenilor e presintată amănunțit, și el va făgădui pe urmă o presintare cronologică a Domnilor care ar corespunde cu lucrarea, uimitor de bine făcută, ce se dă aici* [1]).

Lucrarea aceasta, revăzută, ar fi și astăzi de cel mai mare folos, pentru cercetători ca și pentru studenți.

II

Pentru « clasele colegiale », în 1856, Tipografia Colegiului Național tipăria cu îngrijire, în trei volume groase, traducerea cărții *Elemente de istorie generală*, date « în limba francesă »

[1]) Cf. Iorga, *Istoria literaturii române în veacul al XIX-lea*, II, p. 127.

de Victor Duruy, ministrul reformator și colaboratorul lui Napoleon al III-lea, adăugindu-se ca o recomandare că originalul e după ultima programă a Universității din Paris « pentru învățământul liceelor Franciei ». Traducătorul, Al. I. Crețescu, iscălia « profesor de istorie la colegiul și la Școala Militară din București ». El arată, în « prefațiune », că această sarcină i s'a dat de Eforia Școlilor încă din 1853.

Această prefață e, de altfel, foarte interesantă, și de dânsa va fi vorba și aiurea. Ea tratează despre felul cum e a se scrie istoria și se ocupă de *Scienza nuova* a lui Vico, arătând că basa ei de fapte nu putea fi încă destul de solidă. Crețescu crede că, acum, critica istoriei trebuie să fie mai precaută în tragerea conclusiilor.

Mai originală, observația că pentru adaptarea ce i se pare neapărată a trebuit să se schimbe proporțiile. Nu numai că va căuta deci să apese mai mult asupra lucrurilor care ne privesc pe noi, ci, în ce privește năvălirile barbarilor, se va spune Francesilor, « popor nou », ceia ce resultă din caracterul nostru de « popor vechiu ». Și iată cum: « Românii, popor vechiu, regenerat prin colonizare în Dacia și rămas până astăzi în deplină romanitate, de ce să dea acestui eveniment (năvălirile) așa de mare momentositate? Aceia au căutat progresul naționalităților în deromanizarea Galiei, aceștia în păstrarea și perpetuarea romanității pe pământul Daciei; pentru cei dintâiu invaziunea așa dar este o eră nouă, pe când pentru Români că, nu poate fi decât un fapt modificator al erei rele vechi » [1]).

Se mai observă atitudinea față de « întâiul Impărat creștin », aspru tratat de Duruy, și de Reformă, care nu poate fi criticată așa cum o fac « papiștii ».

Istoria Românilor se adauge apoi, în paragrafe deosebite. Și se aduc înainte, pentru sfiala față de lucrurile proprii, acest răspuns dat la 1850 unui consul care întreba: « de ce la dumneavoastră merg lucrurile așa de anevoie », de întâiul boier al țării: « Noi, domnule consul, mai înainte de întocmirea Regulamentului îmblam pe brânci. De atunci încoa

[1]) P. VI.

ne-am rădicat și noi pe picioare și ne încumetăm a merge nețineuți, dară pășim cu îndoială și sfială, ne împiedecăm adesea și de multe ori cădem și plângem » [1]. Și mai departe, vorbind de necesitatea consultării istoriei, el scrie frumos: « trebuie să nu mai pierdem din minte niciodată că părinții noștri și-au pus viața lor ca să ni păstreze țara ce avem și să ni dea ființa de care ne bucurăm astăzi » [2].

Ca lucrări premergătoare se menționează cele patru volume ale egumenului Grigorie din 1826, *Elementele de istoria lumii* ale lui Florian Aaron din 1856 și tabelele lui Vehse.

Urmează observații de limbă, de orânduire, precum și o discuție asupra rostului istoriei.

Operă de mare îngrijire și cu totul onestă, în fața traducerii aceleiași cărți a lui Duruy de un mediocru om de la 1848, Petru Cernătescu, care a fost chiar predecesorul mieu la catedra ce ocup: în ediții noi, acesta a crezut că poate înlătura numele autorului frances pe care-l tradusese.

III

Am văzut că avem a face, încă acum o sută de ani aproape, cu un interes real și adânc al începătorilor culturii noastre moderne în domeniul sintezei istorice.

Peste douăzeci de ani, în altă formă, a unei expuneri literare, pe capitole bine construite, cuprinzând un număr enorm de lămuriri bine alese, și într'o formă literară pe atât de precisă, pe cât de plăcută, Constantin A. Crețulescu, care se iscălește « Constandin A. Cretzulescu », dă, la 1863, în tipografia lui St. Rasidescu, până acum unicul manual de istorie culturală a tuturor națiunilor, « *Sommariu al historiei universale a culturei* », pe 518 pagini în 8°.

Acest mare boier e una din figurile dominante ale epocei Unirii. Dacă nu joacă un rol în mișcările de supt Regulamentul Organic și în revoluția tinerilor la 1848, el apare pe primul plan, ca scriitor, ca ziarist, ca vorbitor și om politic în epoca Unirii.

[1]) Pp. VII—VIII.
[2]) P. X.

Marea colecție a lui D. A. Sturdza cuprinde adesea pomenirea numelui lui în legătură cu articole apărând drepturile românești în sensul celor mai înaintați ca pregătire dintre membrii generației sale. In toate se vede o preocupație de exemplele istorice, care nu e, de altfel, rară într'o vremecând I. Brătianu, de exemplu, căuta, cu o mână fericită, în domeniul istoriei sprijin pentru tezele sale politice și recursul la experiența secolelor era socotit oarecum ca o datorie de neînlăturat și pentru aceia cari, în lipsa unei cetiri mai întinse, culegeau și ei ce puteau din amintirea atingerii trecătoare și ușuratece a unor asemenea subiecte.

Cuza-Vodă se adresă la dânsul pentru a-i încredința formarea unei Ministeriu de liberalism moderat. El își alese, în Mart al primului an din această așa de grea Domnie, ca ajutători pe ruda sa, doctorul Nicolae Crețulescu, altă personalitate pe nedrept aproape cu totul uitată, pe atât de nobilul om politic care a fost Ioan Cantacuzino, fiul caimacamului de la 1848 și tatăl d-rului Cantacuzino, regretatul nostru confrate, pe oamenii de experiență cari au fost Scarlat Fălcoianu și Constantin Steriadi [1]). Il vedem apărând contra lui I. Brătianu meritele și demnitatea clasei sale de boieri patrioți, păstrători ai trăiniciei Statului [2]). Împotriva tulburătorilor din clubul « Roșilor » el fu un neînduplecat om de autoritate, disolvând o adunare de agenți ai desordinii și nesfiindu-se a-i aresta șefii. Ce s'a mai adus împotriva lui pentru a-i explica neizbânda în cursul aceluiași an: neputința de a se realiza de pe o zi pe alta un împrumut în mijlocul oboselii și neîncrederii generale, al intrigilor continue din partea fanaticilor sau zăbava în a rezolva acea chestie a venitului mănăstirilor închinate [3]) care nu era isprăvită și după alți patru ani, nu putea fi luat în samă.

Ne mai jucând apoi, în această epocă, de o așa de josnică, uneori criminală revărsare a patimilor politice, de caracter mai totdeauna personal, niciun rol politic, el se ocupă de chestiunile fundamentale pe care le acoperiau din nenorocire

[1]) Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, I, p. 87.
[2]) *Ibid.*, p. 105.
[3]) *Ibid.*, p. 136.

frazele de efect și iluzia înșelătoare a formulelor. Încă din 1860 se ridica împotriva biurocrației înăbușitoare a vieții normale, organice, capabile de gândire proprie și de spontaneitate. E contra sistemului cinurilor de nobleță introduse de Regulamentul Organic. Grija lui pentru partea sufletească a vieții umane, care-l va îndrepta către cercetarea ei, se vădește și atunci când scrie, în broșura sa de atunci: « O asemene instituțiune avu de consecință primară, neapărată, de a înăbuși la noi *desvoltarea de orice alte forme de cultură*... De aici, științele, literatura, artele, industria, comerțul, atâtea diferite cariere, care, în alte societăți fac carierei politice o concurență din cele mai fericite ca mijloc de a procura avere, considerație, chiar celebritate, la noi fură cu totul condamnate ». De aici, din asaltul la funcții, « rămânerea în cea mai absolută ignoranță și « barbarie », de aici, în concurența pentru a ajunge la biroul stăpânilor, decăderea și a moravurilor » [1]).

In lucrarea din 1860, Crețulescu admite că este o eră nouă pentru că « ni s'a întors independența noastră politică ». Dar el constată că birocrația e stăpână pe orice și pe oricine. De aceia în nicio ramură nu se arată vitalitatea națiunii: « Supt punctul de privire al culturii, ne aflarăm în starea cea mai arhaică: științile, artele, literatura, necunoscute, căci scrierile a vre-o trei sau patru poeți nu pot constitui ele singure literatura unei națiuni; comerțul și industria în stare primitivă, și acelea exploatate de străini ».

Se poate îndrepta o astfel de situație numai prin noi așezăminte, electorale, sociale, judecătorești, cum se pretinde acum? ». « Chiriela de legiuiri nouă » ajunge pentru aceasta? Singurul împrumut « din codicile de lege ale altor națiuni » e leacul universal?

Dar vechile legi, care se critică, nu se observau. « *Nelegalitatea este mai rea decât legile cele rele.* » « *Mai presus decât frumuseța instituțiunilor este frumuseța năravurilor.* » Și, în chip plastic, el observă că, unde moralitatea generală nu există, « legile sânt întocmai ca buruienile care și-au pierdut virtuțile lor

---

[1]) *Trecutul și era nouă*, București 1860.

medicinale ». Ca dovezi, cel preocupat necontenit de studiile istorice aduce siguranța și prosperarea Angliei oligarhice, a Prusiei feudale, față de Mexic și republicile sud-americane cu legile cele mai nobile.

Și aici intervine teoria pe care o va desvolta ca istoric: puterea hotărîtoare a *instinctului social*, legat de amintirea « contractului primitiv », ca în sistemul lui Jean Jacques Rousseau, contract care e însă necontenit perfectibil. De acolo vine și morala și legea. Aceasta din urmă nu e doar un descântec », cu urmări sigure. Și apoi ea poate fi de multe feluri, pe când « principiile moralei sânt imutabile », « dictate chiar de sociabilitate ». « *Morala dar este viața, și starea de sănătate a societății* [1]. »

Din « religiunea contractului » vine « în societățile sănătoase sentimentul general de oroare pentru crimă sau delict », vinovații chiar ascunzându-și în ipocrizie fapta. Și patria i se pare a deriva din această concepție a solidarității sociale mai mult decât din orice altă legătură între oameni.

Alături de birocrația stăpânitoare el adauge, în considerațiile următoare, ca origine a răului sistemul electiv al Domnilor, cu tot ce aduc și promit în el clientelele, « chiverniselile » lor, împreună cu nesfârșitul vicleșug al făgăduielilor demagogice. « Fiecare partid își făuri sistema sa de istorie, doctrinele sale politice, astfel cum își găsește mai bine socoteala », fără a mai vorbi de recursul la străini.

Nu ca aiurea, unde partidele au alt sens și nu sânt legate, înainte de orice, de budget, cu schimbarea după biruința unora și a altora a funcționarilor înșiși. O întreagă lume e în afară de partide, pe care deci, le poate judeca după « îngrijirea interesului general al națiunii », singurul de care au să ție samă. « La noi o mare parte din clasele cele mai inteligente ale națiunii, acelea care compun partidele, ca pretutindeni, nu-și poate găsi mijloace de viață și de satisfacere a ambițiunii decât în budgetul Statului; și, de aceia, între partide, lupta pentru a pune mâna pe băierele pungii Statului urmează a fi o luptă de viață sau de moarte » [2]).

[1]) P. 8.
[2]) *Ibid*, p. 17.

Se ajunge astfel, prin « saturnalele politice », la impunitatea asigurată, ca a acelui funcționar bizantin, care, la capătul tuturor păcatelor sale, a fost osândit la moarte numai « pentru crima că încălecase pe caii de Capadochia ai grajdurilor împărătești ».

In total e sistema cunoscută supt numirea de « ciocoism » [1].

Și urmările se înseamnă cu o crudă precisiune: « Această stare a năravurilor noastre fu ușa pe unde se strecurară la noi: întâiu influența străinului, pe urmă ingerența lui, pe urmă firmanurile, pe urmă numirea de Domn, pe urmă Fanarioții, pe urmă protecțiunile, etc., etc., etc. » [2]. De aici și rămânerea fără fundațiile celorlalte țări latine, « afară de niște bisericuțe, monumente meschine ale unei societăți barbare » [3]. Nici faptele lui Mihai Viteazul nu-l încântă față de ceia ce i se pare a fi un gol de civilisație [4].

Așa-numitul regim nou nu aduce revoluție în acel domeniu, ci crește încă posturile, marea ispită. Se adaugă diurnele, despăgubirile pentru « contracciii » cari și-au făcut rău socotelile.

Și viitorul, — dacă se urmează pe această cale? « Vom avea Academii, școale polițechnice, Universități și Dumnezeu știe ce alte, fără cea mai mică radiare de lumini corespunzătoare. Vom avea trupe de toate armele, corpuri de geniu, misiuni diplomatice, fără ca țara să câștige vre-o greutate politică reală. Vom avea organisare a creditului, bănci de toată denumirea, fără vreo însuflețire a creditului [5]». Și, aiurea: « ce nu va fi oare când, lărgindu-se censul electoral, unii vor contribui și alții vor dispune de sumele contribuite » [6]? Și aceasta atunci când infiltrația străină prinde clasele de sus în care românisarea e numai de limbă. Aici se face o entuziastă laudă a culturii, de la care pleacă totul. Fără dânsa societatea nu e decât « o stârpitură ».

---

[1]) P. 19.
[2]) *Ibid.*
[3]) Pp. 20—1.
[4]) P. 21.
[5]) Pp. 25—6.
[6]) P. 28.

Când vom reedita opera gânditorilor noștri politici, de mult și complect uitați, și această cărticică își va găsi locul.

Cartea din 1863 reeditează, în Prefață, aceste idei. Dar ea cuprinde în același timp considerații originale asupra necesității istoriei culturii, pe care o așează mult mai presus decât simpla înregistrare a evenimentelor politice ca mijloc de învățătură pentru aceia cari înțeleg că niciodată presentul nu se explică prin el însuși.

In dorința de a deschide tineretului orizonturi noi compilează el această carte, care nu e o traducere, cum s'a crezut, ci-i aparține în adevăr, cum o spune însuși, arătând ce n'ar fi putut face la vârsta sa, într'o prefață al cării adevăr în gândire și seninătate în formă, ni impune, până la o nouă ediție a cărții, pe care o datorim și școlilor noastre și cetitorilor cari doresc a se informa și răpede și temeinic, a o reproduce întreagă.

Originalul asupra căruia a lucrat Crețulescu ar putea fi o carte italiană, pe care poate cercetările unui Ramiro Ortiz ar descoperi-o. Dovezile se pot găsi ușor: găsim cuvinte și forme luate de-a-dreptul din italienește. Astfel e vorba de biblioteca din « Monaco » (cetește: München) ori *salita*, *stupore*, *triangol*, *pilar*, *tastieră*, *Scoțes (Scozzese)*; ba chiar se transcrie forma sintactică italiană: *având observat*. Multe nume proprii presintă și ele o influență care vine din acea parte. Sânt și elemente de fonetică italiană, ca *gioc*, *giucători*. Ortografia, cu dublarea consoanelor, e și ea înrâurită. Cutare capitol e intitulat: « Italia întrecută în artă și literatură ». *Trebuie să ne gândim însă la cultura, care pare a fi pură italiană, a autorului.*

O silință de a găsi termini românești nu lipsește însă. Astfel pentru arhitectură, invocându-se autoritatea lui Alecsandru Orăscu, întors atunci de la studii. Cetim pe pagina 129, în notă: « Terminii tehnici lipsind mai cu totul în limba noastră, am fost adesea siliți să creăm cum am putut pentru terminii franțuzești următori: *fût*, *entablement*, *soubassement*, *revêtement*, *voûte d'arrête*, *arc boutant*, *arc doubleau*, *nervure*, am primit pe cei imaginați de d. Alexandru Orescu,

adecă, respectiv: ***trunchiu***, ***coronament***, ***soclu***, ***căptușală***, ***boltă cu coamă***, ***arc-proptitor***, ***arc-costal***, ***coastă*** ».

Pomenirea cuvintelor franceze, ca și unele urme în numele proprii, ar face a se bănui că a fost consultată și întrebuințată, ici și colo, și câte o carte francesă. E curios că alături se strecoară vechi cuvinte românești, ca *ziafet* și *mahala*.

La început, când se arată nehotărîrea cronologică a celor mai vechi monumente și se recurge la autoritatea Bibliei, când se stabilește că nu e pentru o întreagă societate aceiași cultură, ci câte una, până la cele mai inferioare, după clase, s'ar crede că ne găsim înaintea unui conservator, dominat de ideia religioasă, care ține să-și afirme ideile conducătoare. Dar orice mențiune a lucrurilor noastre, orice îndreptare spre dânsele lipsește: abia dacă, într'un loc [1]), se spune de Matei Basarab, poate și din cauza legăturilor autorului cu Grigore Basarab Brâncoveanu, ca de « unul din micul număr de principi ai noștri, cari au simțit prețul culturii și au încercat a o introduce la noi ».

O bogată tablă a numelor încheie cartea care, așa cum este, și până la compararea cu originalul, e totuși un document de cultură [2]).

[1]) P. 371.

[2]) Tiparul e făcut cu grijă deosebită și în exemplarul Institutului de istorie universală îndreptări cu condeiul sunt făcute pe coală înainte de fețuire.

ANEXE

I.

Tablă de istoria politică a Prințipatului României.

Dela cele dintâiu vremi până la întemeierea Principatului, sau dela 350 înainte de Hr. până la 1290 după Hristos.

Dacia Veche (astăzi România, Moldova, Transilvania, Banatul Temeșvarului și România Transdanubiană).

Sirmu sau *Sarmis*, întâiu cr. al Dacilor, zidește capitala după numele său Sarmi.

283: Dromihes.
180: Orole.
168: Coti.
După 64: Boerebista.
46: Cotizo.
10: Războiu cu Roma.
+: Decebal, 85—106.

88—100: Domițian biruit fu silit să încheie pace cu Decebal, și să îndatoră să plătească un tribut anual.

100—106: Războiul lui Decebal cu Traian.

103: Vestitul pod al lui Traian peste Dunăre între Orșova și Vidin.

105: Trecerea lui Traian peste podul de peste Dunăre. Inceputul războiului. Decebal se sinucide.

106: Dacia provincie romană.

119: Adrian vrea să deșarte Dacia: poruncește să se strice podul de peste Dunăre.

274— 374: Dacia supt stăpânirea Goților.
374— 460: Dacia supt Huni.
460— 564: Dacia supt Ostrogoți și Gepizi.
564— 680: Dacia supt Avari.
680— 915: Dacia supt Bulgari.
915—1083: Dacia supt Pacinacite.
1083—1167: Dacia supt Cumani.
1211: Cavalerii Teutoni în Dacia.
1240: Năvălirea lui Batu-Han al Tătarilor în Dacia.

Dela întemeierea Principatului până în zilele noastre sau dela 1290 până la 1843.

1290—1314: I. † Radu I. Negru, ducă al Omlașului și Făgărașului, trece Carpații cu familia sa și cu o suită numeroasă, se oprește la Câmpulung lângă izvoarele Dâmboviței și întemeiază *Prinţipatul României*.

El își întinse stăpânirea dela Carpați până la Dunăre, și dela Olt până în Siret.

II. Mihail I, 1314—1333.

La anul 1330 războiu cu cr. Carl Robert. Armia ungurească biruită.

III. Dan I Negru, 1333—1342.
IV. Alexandru I Basarab, 1340—1350.
V. Nicolae I Basarab, 1350—1352.
VI. Radu II Basarab, 1352—1360.
VII. † Vlad I, 1360—1373.
1366: Războiul cu Turcii.
1369: Războiul cu cr. unguresc. Banatul Severinului, care la 1372 îl câștigă iarăși. Zidirea Turnului.
VIII. Dan II, 1373—1419.
IX. † Mircea I, 1383—1419: Războiul cu Turcii. Mircea biruitor întinse concustele sale până la Marea Neagră. Nouă organizare din lăuntru a țării.
1389: Tractat de alianță cu Polonia și Moldova.
1392: Șistovul și Vidinul.
1393: Tractat de pace cu Baiazet I Ilderim. Intâia supunere la protecția turcească.
1394: Silistria.
1395: Tractat de alianță cu Ungaria.
1396—1398: Războiul Ungurilor și Românilor cu Turcii. Mircea câștigă bătălia dela Rovine și gonește pe vrăjmași până la Adrianopol. Lepădarea protecției.
1416: Mahomet I intră în Principatul României și îl supune iar la un tribut anual. Mutarea rezidenței în Târgoviște.

X.	Mihail II	1419—1420.
XI.	Dan III	1420—1424.
XII.	Radu III	1424—1427, întâiul Domn uzurpator, orânduit de Turci.
XIII.	Dan III	1427—1430, a doua domnie. Eroica moarte a 6.000 Români supt comanda lui Zavicie în Serbia la războiul cu Turcii.

XIV. † Vlad II, poreclit Dragul, mai la urmă Dracul, 1430—1445.
1433: Vlad gonește pe Cavalerii Teutoni din Banatul Severinului, și năvălește în Transilvania.

1442: Alianță cu Ungaria. 4.000 Români în bătălia dela Varna supt Vladislav, Craiul Ungariei. Războiul cu Turcii. Mahomet în capul unei armii de 250.000 năvălește în țară, Țepeș cu o armie de 7.000 călăreți câștigă o biruință strălucită și gonește pe vrăjmaș .

XV. Dan IV, 1445—1452.
XVI. Vlad III, 1452—1456.
XVII. Vlad IV Țepeș, 1456—1462.
XVIII. Radul IV, cel Frumos.
1474: Războiul cu Ștefan cel Mare, prinț al Moldovei. Județul Putnei. Râul Milcov hotar.
XIX. Vlad IV Țepeș, a doua domnie, 1477—1479.
XX. Vlad, fiul lui Vlad, 1479—1492.
XXI. Radu V cel Mare, 1493—1508, desăvârșește organizația bisericească și întocmește episcopiile Buzăul și Râmnicul.
XXII. Mihai III sau Mihnea cel Rău, 1508—1510.
XXIII. Vlad VI sau Vlăduță, 1510—1512.
XXIV. Neagoe Basarab, 1512—1521.
XXV. Teodosie după dânsul } 1521.
XXVI. Radu VI Călugărul }
XXVII. † Radul VII dela Afumați, 1521—1522.

Turcii se încearcă a face din România o provincie turcească.

XXVIII. Vlad VII, 1523: Luptă eroică a Românilor.
XXIX. Radul VII, 1524—1529, a doua domnie.
XXX. Moisi Basarab, în cursul anului 1530.
XXXI. Vlad VIII, 1530—1532.
XXXII. Vintilă dela Slatina, 1532—1534.
XXXIII. Radu VIII } 1534—1538.
XXXIV. Petru I }
XXXV. Radu IX, 1538—1540.
XXXVI. Radu X, 1540—1546: cetățile Brăila, Giurgiu și Turnu cu domeniurile lor.
XXXVII. Mircea II, 1546—1554.
XXXVIII. Petrașcu cel Bun sau Petru II, 1554—1557.
XXXIX. Mircea II, a doua domnie 1558—1559.
XL. Petru III Șchiopul, 1560—1567.

Năvălirea Tătarilor în țară.

XLI. Alexandru II, 1568—1577.
XLII. Mihail IV sau Mihnea Turcitul, 1577—1583.
XLIII. Petru III Cercel, 1583—1585.

XLIV. Mihail IV, a doua domnie, 1585—1589.
XLV. Ştefan Surdul, 1590—1591.
XLVI. Alexandru III, 1591—1592.
XLVII. Mihai V Viteazul, 1592—1601.
1594: Tractat de alianță și defensivă încheiat la București între România, Moldova și Transilvania împotriva Turcilor pentru independență. Ahmet-Pașa și cu Ghirei, capul tătăresc, cu o armie de 30.000 Tătari intră în România pentru ca să scoață pe Mihai și să așeze în scaun pe Bogdan, fiul prințului din Moldova. 1595: Mihai câștigă două biruințe strălucite la Putineiu și la Stănești, un văr al Canului se omoară. Turcii siliți să fugă și să treacă Dunărea. Sultanul Mehmet trimite pe Sinan-Pașa cu o armie de 180.000 ca să supuie România; biruința lui Mihai la Călugăreni. Caraman Pașa †. Turcii au pierdut multe tunuri și steagul cel sfânt al lui Mahomet.

Tractat de supunere la Rudolf, Impăratul Germaniei.

1598: Bătălia dela Casălești. Turcii biruiți fug peste Dunăre. Mihai rănit greu în piept de o săgeată.
1599: Războiul cu Transilvania. Mihai la 28 Octomvrie câștigă bătălia dela Șelimberg lângă Sibiu, și la 1 Noemvrie intră cu triumf în Belgrad.
1600: Războiul cu Moldova. Biruințile lui Mihai la Suceava și Hotin împotriva Moldovenilor și a Polonilor, aliaților lor. La 18 Septemvrie Mihai pierde întâiaș dată bătălia dela Holt-Mureș împotriva Transilvănenilor insurjați. Moldovenii cu o armie poloneză supt generalul Zamoiski au hrăpit Moldova de supt stăpânirea lui Mihai și au intrat și în România, unde au așezat prinț pe Simeon Movilă, fratele lui Eremie, pr. Moldovei. Frații Buzești ne mai putând suferi tiraniile lui Movilă și a armiei moldovenești, au însurjat țara și au gonit pe Moldoveni.
1601: Mihai se duce la Praga. La 3 August Mihai câștigă încă o biruință împotriva Transilvănenilor insurjați. La 18 August Mihai † ucis hoțește în cortul său de niște ucigași cumpărați de Basta, generalul Impăratului Germaniei.
XLVIII. Şerban I Basarab, 1601—1610.
1602: Simeon Movilă, pr. Moldovei, năvălește în România. Şerban cu ajutor dela Nemți îl gonește.

Reînoirea tractatului dela 1595 cu cabinetul Vienei.

1603: Războiul împotriva lui Moise Secheli. Şerban câștigă o biruință însemnată pe Câmpia Burgeland lângă Brașov. Sekeli † de Rați, generalul Rum. 32 steaguri vrăjmășești

sunt trofeiele acestei biruinţe vrednice de ţinere de minte a Românilor.

1610: Gavril Batori intră în România cu oştire. Şerban fu silit să fugă în Moldova, de aici se duce la Viena unde †.

XLIX. Radu XI, 1611—1615.

Fanarioţii pentru întâiaşi dată în ţară, aduşi de Radu. Conspiraţia Stolnicului Berca din Merişani împotriva Radului şi a Fanarioţilor. Berca † cu alţi opt complici.

L. Alexandru IV Iliaş, 1615—1617. Fanarioţii şi în mai mare favor. Răscoala paharnicului Lupu din Mehedinţi. Omoruri în ţară. Alexandru fuge în Turcia.

LI. Gavrilă Movilă, 10 luni în 1617.

LII. Radu XI, 1617—1623: A doua domnie.

LIII. Alexandru V, 1623—1628, supt regenţă. Răscoala călăraşilor dela Gherghiţa. A doua răscoală a locuitorilor dela Lotru. Tătarii năvălesc în ţară şi o pustiază astfel încât după 70 de ani abia s'a putut îndrepta.

LIV. Alexandru IV Iliaş, a doua domnie, 1628—1630.

LV. Leon, 1630—1633: Supune pe boieri la plata tuturor dăjdiilor. Fanarioţii în cel mai mare favor. Vestita insurecţie a boierilor supt Aga Matei Basarab. Insurjaţii biruiţi. Matei scapă în Transilvania.

LVI. Radul XII, în cursul 1633, trimis de Sultan. Boierii nu-l primesc şi îşi aleg pe Aga Matei Basarab.

LVII. † Matei I Basarab, 1633—1654.

1633: Radu XII cu oştiri turceşti intră în ţară. Biruinţa lui Matei împotriva oştirilor turceşti la Slam-Râmnic şi la Dudeşti.

1634: Matei merge la Constantinopol ca să-şi primească întărirea. Până la dânsul niciun alt Domn nu a făcut-o. La 28 August merge din porunca Sultanului în ajutorul armiei turceşti împotriva Poloniei.

1637—1639: Două năvăliri a lui Vasile Lupu, pr. Moldovei, în România.

1640—1641: Războiul cu Turcii.

1653: Războiul cu Moldova. Românii în Iaşi. Matei biruieşte pe Moldoveni şi pe aliatul lor Timuş, fiul lui Hmeliţchi, hanului Cazacilor. Moartea Doamnei Elena. Revoluţia militărească.

1654: Matei †.

LVIII. Constantin I Basarab, poreclit Cârnul, 1654—1658.

1655: Noua revoluţie militărească. Constantin fuge peste Dunăre. Racoţi, pr. Transilvaniei, şi Ştefan, pr. Moldovei, bat pe rebeli la Cioplea.

1657: Expediţia împotriva Poloniei în ajutorul lui Racoţi.

LIX. Mihnea Grecul, 1658—1659, al treilea Domn trimis de Poartă.
1659: Revolta lui Mihnea împotriva Porţii. Omorurile de Turci în Târgovişte. Arderea şi jefuirea cetăţilor Giurgiu şi Brăila. Năvălirea Turcilor în ţară. Bătălia dela Frăteşti. Mihnea fuge în Transilvania, unde † în ticăloşie.

LX. Gheorghe Ghica, 7 luni în cursul anului 1660. Dărîmarea cetăţii Târgovişte. Mutarea rezidenţii la Bucureşti din porunca Vizirului. Năvălirea lui Constantin I Basarab în România.

LXI. Grigorie Ghica, 1660—1664, al IV-lea Domn orânduit de Turci.
1663: Expediţia în Ungaria în ajutorul armiei turceşti supt comanda Vizirului Ciuprulie. Guvernul provizoriu supt regenţa Doamnei şi a doi boieri. Familia Cantacuzineştilor în persecuţie.
1664: A doua expediţie în Ungaria. Grigore Ghica cu oştirile sale fuge dela războiu.

LXII. Radul XIII, 1665—1669, al V-lea Domn trimis de Poartă, urcă tributul la 900 pungi de bani.

LXIII. Antonie, ales de boieri, 1669—1672.

LXIV. Grigorie I Ghica, a doua domnie, trimis de Poartă. 1672—1673.

LXV. Duca, 1674—1678.
1676—1678: Două expediţii în Polonia în ajutorul oştirilor turceşti.

LXVI. Şerban II Cantacuzino, 1679—1688.
1683: Şerban cu o oştire de 4.000 Români merge în ajutorul armiei turceşti povăţuită de Vizirul Cara-Mustafa la înconjurarea Vienei.
1688: Negociaţii cu cabinetul Vienei pentru un tractat de alianţă împotriva Turcilor. In aceiaşi vreme întâia negociaţie pentru un tractat de alianţă şi de prietenie cu Curtea Rosiei.

LXVII. Constantin II Brâncoveanu, 1685—1714.
1689: Nemţii cuprind o parte din Principat. Retragerea oştirilor împărăteşti la apropierea Tătarilor.
1690 Bătălia dela Zărneşti. Armia împărătească învinsă. Haissler făcut prizonier.
1691: Lăcustele. Mare foamete.
1692—1693: Conjuraţia boierului Stoica şi a Proroceanului.
1694: Târgoviştea iarăşi rezidenţă de vară. După cererea Brâncoveanului vine comisar turcesc ca împreună cu comisarul român să aşeze hotarele de spre Brăila.
1695. Brâncoveanu primeşte titlul de Prinţ al Imp. Române, el şi tot neamul său în linia bărbătească.

1700: Conjurația lui Dumitrașco Corban.

1703: Brâncoveanu merge la Adrianopol și se înfățișează cu mare pompă înaintea Sultanului. Negociații pentru un tractat cu Petru cel Mare, dela care și primește ordinul Sf. Andrei.

1714: Scoaterea Brâncoveanului din domnie. Jalnicul sfârșit al său și al familiei sale la Constantinopol.

LXVIII. Ștefan II Cantacuzino, 1714—1716, cel după urmă Domn pământean.

1716: Scoaterea lui Ștefan din domnie și ducerea lui la Constantinopol cu toată familia. Aci muri înnecat de Turci în Mare, dimpreună cu tatăl său Constantin, fratele său Mihail și cumnatul său Dudescul. Doamna Păuna, soția sa, scapă cu doi feciori.

Prinți Fanarioți dela 1716—1820.

1. Nicolae II Mavrocordat, 1716, cel dintâiu prinț fanariot. Tiraniile acestui Prinț. Scoate pe Antim din scaunul Mitropoliei și-l trimite în exil la Sinaia. Paznicii îl omoară în drum. Nemții cuprind Bucureștiul, prind pe Mavrocordat și-l duc în Transilvania.
2. Ioan I Mavrocordat, 1717—1718: Nemții cuprind Târgoviștea și Turnul. Facerea drumului dela Câineni.
   1718: După pacea dela Passarovici, Valahia-Mică rămâne a Austriei.
3. Nicolae II Mavrocordat, a doua domnie, 1719—1730.
4. Constantin III Mavrocordat în anul 1731. Cel de pe urmă Domn orânduit după cererea țării.
5. Mihail VII Racoviță în 1731.
6. Constantin III Mavrocordat, a doua domnie.
7. Grigore II Ghica, 1733—1735, 1731—1733.
8. Constantin III Mavrocordat, a treia domnie, 1735—1741.
   1736—1737: Mavrocordat cu oștirea turcească învinge oștirile împărătești la Pitești și la Perșinari.
   1739: Pacea dela Belgrad. Banatul Craiovei se reîncorporează cu Principatul. Se adaogă la tributul către Poartă 100 mii lei. Reforma. Vechea Constituție se strică. Naționalitatea piere.
9. Mihail VII Racoviță, 1741—1744: Domnia în trei ani. Depopulația țării.
10. Constantin III Mavrocordat, a patra domnie, 1744—1748.
    1745: Catagrafia a dat un număr numai de 70.000 familii de dajnici.
11. Grigorie II Ghica III, a doua domnie, 1748—1752.
12. Matei II Ghica, 1752—1753: Răscoala norodului. Scoaterea lui Matei din domnie.
13. Constantin Racoviță Gehan, 1753—1756: Surgunia Văcăreștilor la Cipru.

14. Constantin III Mavrocordat, a cincea domnie, 1756—1758.
    Noua catagrafie care a dat numai 35.000 familii de dajnici.
15. Scarlat I Ghica, 1758—1761.
16. Constantin III Mavrocordat, a șasea domnie, 1761—1763.
17. Constantin IV Racoviță Gehan, a doua domnie, 1763—1764.
18. Ștefan III Racoviță, 1764—1765: Răscoala norodului potolită.
19. Scarlat I Ghica, a doua domnie, 1765—1766.
20. Alexandru VI, 1766—1768.
21. Grigorie III Ghica VII, 1768—1769.
    1769: Intrarea oștirilor rusești în București. Scoaterea lui Ghica și trimiterea lui în Rusia.
    1770: Guvern provizoriu. Deputați trimiși la Petersburg.
    1774: Pacea dela Cainargec. Influența Rusiei asupra trebilor Răsăritului.
22. Alexandru VII Ipsilanti, 1774—1782.
    1779: România câștigă dreptul de a avea un reprezentant la Constantinopol.
    1781: Pentru întaiași dată se orânduiește consulat rusesc în Principat. Consulul censor al conduitei Prințului.
23. Nicolae III Caragea, 1782—1783.
24. Mihail VII Șuțu, 1783—1784: Austria dobândește asemenea dreptul de a orândui un agent în România pentru apărarea supușilor împărăției și interesurilor comerciale ale ei.
25. Nicolae IV Mavrogheni, 1786—1789.
    1788: Războiul între Poartă, Austria și Rusia.
    1789: Nemții cuprind Bucureștiul și Craiova.
    1790—1791: Ocupația provizorie austro-rusească.
    1790: Mavrogheni omorît în tabăra turcească din porunca Vizirului.
    1791: Pacea dela Șiștov între Austria și Poartă. 29 Dechemvrie pacea dela Iași între Rusia și Poartă. Influența Rusiei se întemeiază și mai mult.
26. Mihail VIII Șuțu, 1791—1793.
27. Alexandru VIII Moruzi, 1793—1796.
28. Alexandru VII Ipsilanti, a doua domnie, 1796—1797: Turburările pricinuite în Principat din pricina rebeliei lui Pasvant-Oglu.
29. Constantin V Hangerliu, 1798—1799.
30. Alexandru VIII Moruzi, a doa domnie, 1799—1801: Pustiirea și arderea Craiovei de oștirea lui Pasvant-Oglu.
31. Mihai VIII Șuțu, a treia domnie, 1801—1802: Băjenia Românilor în Transilvania din pricina predărilor rebelilor lui Pasvant-Oglu.
32. Alexandru II Șuțu, în 1802.
33. Constantin VI Ipsilanti, a doua domnie, 1806—1808. Războiul între Poartă cu Rusia.
    1802—1812: Guvern provizoriu al Rusiei.
    1812. Pacea dela București.

34. Ioan II Caragea, 1812—1818.
35. Alexandru IX Şuţu, a treia domnie, 1818—1821.
    1821. Insurecţia lui Tudor Vladimirescu.

Prinţi pământeni.

1. Grigore IV Ghica VIII, 1822—1828.
   1828—1829: Războiul între Poartă şi Rusia.
   1829: Septemvrie 2, Pacea dela Adrianopol.
   1831: Reforma. Regulamentul pus în lucrare.
   1833: Deşertarea Prinţipatului de oştirile ruseşti.
2. Alexandru X Ghica IX, 1834—1842.
3. Gheorghe Bibescu, Domn după alegerea ţării.

II.

Tablă de istoria culturei a Prinţipatului României.

Despre starea socială în Ţara-Românească.

Geografica poziţie a Ţării-Româneşti îi impunea, dela începutul său, datoria de a-şi apăra naţionalitatea cu armele în mână. Ea avu eroii, concheranii şi martirii săi; istoria ne-au păstrat scumpa aducere aminte a numelui lor, ne-au lăsat povestirea a mai mult de o faptă de vitejie şi de închinare, dar nu ne arată nicio urmă de cele ce alcătuesc viaţa norodului. Supt pompoasa dar numire de starea socială a Ţării-Româneşti eu înţeleg aci numai felul guvernului sau constituţia, puterea armată şi finanţele, singurele obiecte despre care băgarea de seamă au putut culege petice, petice o slabă cunoştinţă pentru vremea trecută până la reforma lui Constantin Mavrocordat sau până la 1739.

Felul guvernului sau constituţia.

Impărţirea ţării.

Ţara-Românească era împărţită, de la început ca şi acum, în două părţi: 1. în partea dincolo de Olt, sau Banatul Craiovei, acù Valahia Mică; 2. şi în parte dincoace de Olt, sau Valahia Mare. Suptîmpărţită în mai multe mici capitanaturi neatârnate, Valahia Mare la 1290 să formă supt Radu I Negru într'un singur tot. Pe la 1390 Mircea I împărţi ţara în 18 judeţe şi acestea în plăşi şi sate.

Guvernul, carele, la Români, fu de la început o monarhie electivă supt un Prinţu (Domnu) stăpânitor, pe lângă care un Senat de 12 boieri sau patricii, să împărţia în două puteri publice deosebite: 1. în legiuitoare; 2. săvârşitoare sau judecătorească.

Puterea legiuitoare.

Puterea legiuitoare să exersa de Domn, de Senat și de Obșteasca Adunare.

Domnul. Deși puterea Domnului nu era nemărginită, prerogativele sale însă erau foarte mari. Singură căpetenie a puterii săvârșitoare, el orânduia la toate slujbele țivile, judecătorești, ostășești și bisericești; era căpetenia oștirei; avea dreptul de viață și de moarte; judeca în instanția după urmă din preună cu Senatul; orânduia pedepse la vinele care nu erau coprinse în pravilă; avea lista țivilă, care se alcătuia din bani de la ocne, vămi și dăjdiile numite: dijmărit, oerit și vinerici; avea domenuri în țară, asemenea și în Transilvania.

Senatul. Senatul se alcătuia din 12 boieri supt prezidenția Banului. Aceștia să împărția în două clase. Cei dintâiu șase, ca miniștri ai Domnului, să numea boieri de taină. Fiecare cârmuia câte o ramură a administrației și avea glas chibzuitor și sfătuitor în toate adunările. Aceștia era:

1. Marele Ban, prezident, cârmuitor și judecătorul cel mai înalt al Banatului.
2. Marele Dvornic (Maire du Palais), ministru al dreptății.
3. Marele Logofăt, ministru din lăuntru.
4. Marele Spătar, ministru al războiului și căpetenia oștirei; avea supt dânsul și un tribunal spețial pentru pricinile ostășești.
5. Marele Vistier, ministru finanțelor.
6. Marele Postelnic, ministru treburilor din afară.

Cei de a două clasă era:

1. Marele Agă, mai întâiu polcovnic de vânători, mai la urmă gheneral al dorobanților; căpetenia poliției în vreme de pace; avea subt dânsul un tribunal spețial pentru pricinile corecționale.
2. Marele Clucer.
3. Marele Căminar, șambelan al Domnului, comanda gvardia din lăuntrul palatului.
4. Marele Paharnic, comandir al Roșilor de țară (vezi puterea armată).
5. Marele Stolnic.
6. Marele Comis.

Senatul era tot de o dată și cea mai înaltă curte judecătorească numită Divan. Când se constituia în curtea judecătorească, mitropolitul cu episcopii, boieri de I clasă și numai clucerul din cea de a doă clasă avea ședere în divan. Marele postelnic avea atunci însărcinarea de procuror al Domnului.

La aceste boierii, pă care Domnul le da, sau putea să le dea și ia titluri onorifice, fără hotar, să mai adăogară și altele, care formară clasul al 3-lea. Acestea sunt: 1. Marele Serdar; 2. Marele Sluger; 3. Marele Pitar; 4. Marele Armaș; 5. Marele Portar; 6. Marele Șetrar; 7. Marele Clucer de arie.

Obşteasca Adunare. Chemarea (convocation) aceştii adunări nefiind hotărîtă de pravilă, misia ei, la întâmplările obicinuite, să mărginia în atribuţiile şi însărcinarea a *états généraux* a Franţei. La împrejurări mai mari ea era mare. Alegerea Domnului, declaraţia de războiu, încheierea de pace şi de tractaturi, facerea de legi nouă, aceasta era înalta sa însărcinare şi datorie. Ca Camera Parilor în Franţa, de multe ori această adunare se constituia şi în curte judecătorească spre a judeca în vini de stat sau alte vini însemnate.

Adunarea să alcătuia obicinuit de Mitropolit ca prezident, de episcopi, de igumenii mănăstirilor, de boieri de toate clasele şi de deputaţi ai judeţelor şi ai corporaţiilor, care era ca un clas intermediar sau stare de mijloc (*tiers-état*). La alegerea de Domnu un mai mare număr de deputaţi de starea de mijloc şi ofiţeri oştirii venia să înmulţească adunarea. Chemarea atunci să făcea de Mitropolit, carele era Inter-Domnul.

După drept prezident al adunării obşteşti, mitropolitul având de a pururea şi însărcinarea şi păstrarea legilor şi a drepturilor norodului, precum şi dreptul de interim la moartea sau scoaterea Domnului, s'ar şi putut socoti ca o a treia putere publică deosebită, adică puterea păstrătoare (*pouvoir conservateur*).

Puterea armată.

Puterea armată la Români era compusă din doă părţi deosebite: 1. Armia permanentă şi 2. Miliţia.

Armia. Armia permanentă, una cele dintâiu în Europa, au avut începutul ei de la XIV veac; ea să alcătuia:

de 10 mii dorobanţi regulaţi de Mircea I. Aceştia alcătuia pedestrimea ţării.

de 5 mii Roşii de ţară, un trup de călăreţi supt comanda Marelui Păharnic; au ţinut până la 18-lea veac.

de 2 mii Seimeni, leghioană de pedestrime de streini simbriaşi.

de 1500 Lufegii, un deosebit trupu de pedestrime.

500 Lufegii ai Spătarului.

1000 Doă escadroane deosebite de călărime: 500 sărăcei şi 500 scutelnici, supt comanda a doi căpitani ai Spătarului.

1000 vânători călări şi pedeştri supt Aga sau Polcovnicul.

4000 tălpaşi.

500 puşcaşi.

500 tunari.

500 copii din casă, care alcătuia gvardia din lăuntrul palatului Domnului subt comanda Marelui căminar. Ei purta steagul domnesc.

1000 lipcani, 1000 călăraşi, 500 aprozi } supt Marele postelnic. Aceştia era un fel de jandarmerie, care în vreme de războiu să împreuna cu armia.

Miliţia. Miliţia să alcătuia din căpităniile judeţelor, fiecare de câte 1000 oameni. Osebit din cele ale Banatului, numai în Valahia Mare

era 18 căpitanii. Efectivul aceștii oștiri să împărția în doă trupuri osebite numite Cazaci Martalogi și Cazaci Cataraci.

Pă lângă aceasta slujitori cunoscuți supt numirea Spătărești, Postelniciei, Visternicei, Păhărnicei, Comisei, Șetrărei. Vizitii și Cămărașei era asemenea cu arme și îndatorați a-și plăti contingentul în vreme de războiu.

Finanțele.

Veniturile obicinuite ale statului sta în ocne, vămi și dăjdii. Dăjdiile cele obicinuite era: 1. Capitația, a căria sumă (*quotité*) e necunoscută. 2. Dajdia pentru haraciu sau tributul ce să plătia la Poartă. 3. Ploconul steagului. 4. Ploconul baiaramului. 5. Goștina sau Oeritul, așezată la 1584 de Petru Cercel. 6. Vinăriciul și 7. Dijmăritul.

Lista țivilă a Domnului, alcătuită de banii ocnelor, vămilor, dijmăritului, oeritului și vinăriciului înghițând singură ea o însemnătoare parte din veniturile statului, urma firește pentru acoperirea cheltuelilor și întâmpinarea trebuinților a să născoci și alte dăjdii, precum s'au și făcut. Astfel fiecare Domn, după caprit, arunca pă clasul cel mai sărac, pă pacinicul plugar și pă starea de mijloc câte o impoziție nouă, cum «oaia seacă», așezată de Alexandru II la 1576, «Găleata», de Mihnea II la 1577, «Năpastea», tot de Mihnea II, Văcăritul, Pogonăritul și Pecetluitul.

Nota. A scuti clerul și mănăstirile de tot felul de dăjdii, a scuti pe boieri de toate contribuțiile, a întocmi o nobleță moștenitoare, aceia a Neamurilor și a Mazâlilor, a așeza o capitație pă bresle și corporațiile Logofeților Vistieriei și a Divanului, care făcea parte din starea de mijloc, a desființa sau a face o însemnată reducție în armia permanentă și în miliția țării, a slobozi pă țărani de starea de servage (rumânie), iată pe scurt reforma în 12 articole a lui Constantin Mavrocordat, amestec de bine și de rău, care, în mâinile următorilor Domni, grăbi prăpădenia țării.

Legea fundamentală, supt numirea smerită de Regulamentul Organic, care ne cârmuește astăzi și pă care sântem datori dărniciei Augustului nostru Protector, este destul de cunoscută pentru ca să îndrăsnească a vorbi mai mult de dânsa.

III.

Prefața la «Sumariul» lui C. A. Crețulescu.

Precuvântare.

La început când istoria veni să ia locul, alături cu epopeia, pentru înscrierea evenimentelor cari impresionau mai mult spiritele simple ale popoarelor în copilărie, ea se mărgini a înregistra faptele care intră

în domeniul vieții sociale ale omenirii. Cât pentru acelea care sunt manifestațiunea desvoltării morale, materiale și intelectuale a acesteia, ea nu le atinse decît atât numai, încât ele se legau cu cele d'întâiu. Dela cei vechi, biografiile filosofilor de Diogene Laertul este unica operă care ar putea, până la un oarecare punct, să fie considerată ca o încercare de istorie a unei ramuri a culturii. Tocmai în timpurile mai moderne importanța acesteia a început a fi simțită, și de atunci un mare număr de monografii istorice prețioase fură scrise asupra literaturii, asupra fiecăreia din științe, asupra fiecăreia din artele frumoase: unele îmbrățișând viața întreagă a ramuri luate de subiect la toate popoarele în general dela nașterea-i pînă în zilele noastre, altele ocupându-se numai de fazele ce a parcurs în sînul unui singur popor sau de o perioadă oarecare a vieții ei. Insă, pe cât știu, nu se află scrisă nici o operă, care să îmbrățișeze toate ramurile culturii în sinea lor.

Importanța subiectului, privit în acest chip general, nu a lipsit însă, dela un timp încoace, a fi simțită de cei mai mulți din aceia cari s'au ocupat de istoria politică, și operele lor conțin, la sfârșitul deosebitelor perioade istorice, câte-o căutătură mai mult sau mai puțin mulțumitoare asupra stării culturii în cursul acelei perioade. Eu cred însă că lipsa unei istorii speciale a originii, a desvoltării, a deosebitelor faze și vicisitudini ale culturii este o lacună în tabla generală a cunoștințelor din timpul nostru.

Subiectul este de cel mai înalt interes. Dacă istoria politică înregistrează și analizează faptele, căror dau loc relațiunile de tot felul între oameni, aceia a culturii are de misiune să facă asemenea despre acelea care sunt manifestațiunea perfectibilității omului, desvoltarea celui mai frumos lat al ființii acestuia și care, cercetând bine, vom vedea că este finalitatea spre care știința socială este numai calea. Intre faptele care sunt de domeniul istoriei politice și acelea care sunt de acela al istoriei culturii de sigur cele dintâiu nu sunt cele mai nobile. Când vom cerceta fără prejudecată, vom găsi că cele d'intâiu sunt mai mult manifestațiunea omului ca brută, ele se reduc într'un șir neterminabil de lupte de tot felul, aprinse, între deosebitele societăți omenești sau între elementele unei aceleiași societăți, de instinctul ce omul are în comun cu toate dobitoacele carnivore: acela al usurpațiunii, instinct care se manifestă în lăcomia și în ambițiunea popoarelor ca și în acelea ale indivizilor. Intr'adevăr, dacă vom studia, într'un chip filosofic, istoria politică a neamului omenesc, ne va fi peste putință a asemna o altă pricină decât existența acestui instinct setei de spoliațiune, de dominațiune, de influență, de preponderență, care sunt boldul principal al tuturor popoarelor și care au determinat migrațiunile, au excitat rivalitățile naționale, au aprins resbelele, au produs cotropirile și apoi răsculările, care sunt consecința acestora. Va sta asemenea peste putință a asemna o altă cauză cupidității, setei de putere, care sunt boldul indivizilor în viața interioară a societăților, și ale căror efecte sunt luptele, subt o formă sau subt alta, între partide. Aceste două

feluri de fapte singure își împart pe câte-o jumătate istoria politică a neamului omenesc.

Trebue acum să recunoaștem că, dacă omenirea,— nu o generație oarecare a neamului omenesc, trăind într'o aceiași epocă, dar insiemul tuturor generațiilor, de la origina lui pînă la nefinit,—dacă, zic, omenirea formează o individualitate cari își are începutul, desvoltarea, tendința, această individualitate nu o constitue acele manifestațiuni ale vieții lui pe care enumerarăm: omul nu este superior brutei prin instincturile care le determină. Ceia ce constitue superioritatea lui, este un alt ordin de instincte și de trebuințe, cu care creatorul l-a înzestrat și care constitue totodată perfectibilitatea lui. Desvoltarea acestora leagă între dânsele deosebitele generații ale neamului omenesc ca să formeze între dânsele o singură ființă, și faptele prin care se manifestă aceste instincte și trebuințe formează domeniul istoriei culturii.

Cât despre influența imediată a uneia sau a celeilalte din aceste istorii asupra filosofiei populare, învățământul tras din istoria civilizației, care nu înregistrează decât triumfurile facultăților nobile ale omului, are o superioritate necomparabilă asupra aceluia tras din analele politice, din care fiecare linie este inscripțiunea comemorativă a unei izbânzi căpătate de astuția, de duplicitatea, de falsitatea, de cruzimea, care sunt mijloacele prin care ambițiunea politică ajunge la obiectul aspirațiunilor sale.

Junimea, nutrită cu narațiunea numai a acestui din urmă ordin de fapturi, se obișnuește a crede că ele sunt unicele fapturi memorabile, săvârșite de atâtea generații de oameni, și nu mai poate concepe o altă carieră pentru ambițiune decât aceia a vieții politice. Rare ori întâmplarea îi revelă existența unui alt ordin de fapturi, și atunci i se ridică o nedumirire care a trebuit să-l înbarațe, și ajunge a recunoaște deșertăciunea gloriei, resbelnicilor și oamenilor de stat ferici, care îi întunecase vederea.

In adevăr în cât timp nu ne ocupăm decât de istoria politică, vedem că, pe lângă micul număr de popoare a căror istorie formează obiectul obișnuit de studii, au mai fost și mai sunt sute de alții, în sînul cărora se găsește vitejia militară și dibăcie politică, cât și în sânul celorlalți; vedem că și ei, ca să se distrugă între dânșii, n'au făcut de când cu lumea, și nu fac chiar astăzi, decât să-și dea la bătălii care se sfârșesc nevariabil în victorii pentru unii, în învingeri pentru ceilalți, că și ei au oamenii lor de stat dibaci sau fericiți, cari se fac stăpâni pe soarta lor, dar nu pricepem pentru ce numai cei dintâiu au căpătat privilegiul ca deosebitele evenimente ale vieții lor politice să fie înscrise în istoria zisă a *Omenirii* și acelea ale celorlalți să fie disprețuite. Numai când facem cunoștință cu istoria culturii, ni se deschid ochii și aflăm că cei dintâiu, pe lângă viața politică ce o au în comun cu ceilalți, mai au sau au mai avut și alta, aceia a culturii științelor, literelor, artelor, industriei, comerțului, care a lipsit cu totul acestor alți, — și atunci numai recunoaștem că nobilitatea și privilegiul, cărora nu pricepeam origina, sunt datorate exclusiv acestei din urmă vieți.

Numai când facem cu gloriile istoriei culturii cunoştinţa tot atât de intimă, cât şi cu acelea ale istoriei politice, vedem realitatea celor dintâiu şi inanitatea acestora.

Numai această cunoştinţă ne face să recunoaştem nemortalitatea monumentelor culturii şi fragilitatea acelor ale politicii. Atunci băgăm de seamă că chiar astăzi citim gîndirile sublime depuse, pe o foaie uşoară de papir, de vre-o inteligință care a încetat de a exista de mai mult de douăzeci de secole, că contemplăm cu admiraţiune concepţia unui artist de geniu, formată în marmură, de atâta timp, de vreme ce edificiurile politice înălţate de Alexandru, de Carlu Magnul, de Ginghiz-Khan, n'au trăit nicio zi peste fundatorii lor.

Pentru ţara noastră în particular, popularisarea istoriei culturii, pe lângă aceia a istoriei politice, ar fi de un mare folos. Deprinderea de a nu vedea mijlocul de distincţiune, de a nu cunoaşte satisfacţiunea ambiţiunîi, de a nu găsi mijloc de a căpăta avere decât în cariera politică, a făcut că, pe de o parte, marea concurenţă în această carieră să răstoarne orice barieră ce morala pune între ceia ce poate fi permis şi între ceia ce trebue poprit, ca mijloc de a preveni, şi aceasta este cea mai hidoasă în ranele noastre sociale. Acea deprindere a făcut, pe de altă parte, că verice altă carieră, acelea a ştiinţelor, a literelor, a artelor, a industriei, a comerciului au fost cu desăvîrşire desdemnate. Oameni ambiţioşi, cari ar fi putut să se facă celebri într'una sau într'alte din aceste ramure ale culturii şi să scoaţă naţiunea noastră din obscuritatea ei, s'au lăsat afunda în mulţimea funţionărilor publice sau oamenilor politici şi astfel genii lor au fost loviţi cu sterilitate, numele lor au murit sau vor muri cu dînşii, şi ei au rămas de nici un folos pentru ţara lor, dacă nu îi au fost poate şi funeşti. Ce bine ar fi fost dacă acei oameni ar fi ştiut că există şi un altfel de glorie, afară de aceia de oameni politici!

Am băgat de seamă că, cu toate defectele noastre, tot există în noi oarecare ambiţiune naţională şi că între altele nu suntem cu totul nediferenţi, când este vorba de cultura naţiunii noastre. Din nenorocire însă ambiţiunea noastră se aflǎ rătăcită din lipsa noţiunii culturii, şi probele acestei ignoranţe le vedem mai pe toată ziua, nu numai în foile periodice, dar chiar în opere cu o destinaţiune mai permanentă. Pricina acestei ignoranţe este ignoranţa istoriei generale a culturii. O altă funestă eroare la noi este credinţa că, ca să-şi cunoască cineva ţara sa şi timpul, îi e de ajuns a studia ţara sa şi timpul său, şi puţin ştim că în lumea morală, cât şi în cea materială, nimic nu este bun sau rău, mare sau mic, frumos sau urît într'un chip absolut, ci că totul este, într'un fel sau în altul, numai într'un chip relativ sau comparativ. Aşa dar, ca să nu vorbim decât sub raportul civilizaţiunii, cum am putea şti dacă avem a fi satisfăcuţi sau nemulţumiţi, mândri sau humili de starea noastră de astăzi sau de cea din trecut decât comparând-o cu aceia contimporană a acelorlalte naţiuni? Şi aceasta nu o putem afla decât din studiul istoriei generale a culturii.

Astfel sunt servițurile ce poate da popularisarea acestui studiu. Să fie acum ceva și despre opera ce ofer publicului.

Studiul istoriei al culturii neamului omenesc mi-a inspirat totdeauna cel mai viu interes. De aci poate oarecare parțialitate în mine pentru cultură. Când m'am convins că istoria culturii nu a fost scrisă, m'am pus a studia în opere în care materia se află risipită pe ici colea, și cunoștința ce am putut căpăta cu mijloace așa de neajuns m'am pus mai la urmă a o resuma.

Așa dar am fost departe de a aspira a compune o istorie propriu-zisă a culturii. O operă perfectă asupra acestei materii este, după părerea mea, lucru mult mai dificil decât cea mai perfectă istorie politică universală. Ea ar trebui să dea seamă completă și continuu de începutul fiecăreia din deosebitele ramuri ale culturii și de fazele succesive ale desvoltării lor, dare de seamă care să prezinte totodată și o expunere fidelă a stării insiemului lor în fiecare epocă. Pentru aceasta ea ar trebui să facă analiza critică a monumentelor, prin care să-și poată forma cineva o ideie de starea fiecăruia dintr'însele în fiecare dintr'aceste epoci, să dea asupra autorilor monumentelor citate notițiile biografice capabile a arunca lumină asupra circonstanțiilor care au putut avea influență asupra caracterului particular, meritului, defectelor, producțiunilor lor. Pentru descoperiri și născociri în particular, ea ar trebui să urmeze pe autorii lor pe calea pe care au ajuns a le face, să deosebească ceia ce e datorat geniului lor de ceia ce e datorat favorului întâmplării, să descrie împrejurările care li-au venit în ajutor și acelea care li-au făcut obstacol.

Ar trebui, mai presus de verice, să cerceteze pricinile adevărate ale înaintărilor, ale declinării, ale căderii, ale renașterii fiecăreia dintr'însele, acelea ale vicisitudinilor ce au suferit în cursul secolilor, curiositatea științifică, gustul, tendința speculației, acelea ale predomnirii cutăruia sau cutăruia caracter al culturii, îmbrățișată în insiemul ei în fiecare epocă a mersului ei. Ar trebui în fine să se cerceteze influența ce au exercitat asupra mersului ulterior al soartei popoarelor deosebitele evenimente ale acestui lut al vieții omenirii.

O carte ca aceia, este învederat, nu poate fi decât opera a vre-o câteva zecimi de ani și fructul unor cercetări laborioase, făcute cu discernământ și critică, într'un număr nefinit de monografii voluminoase, și nici vîrsta în care m'am pus la muncă, nici risorsele în cărți, de care am putut dispune, nici mai cu seamă cunoștința ce am avut de capacitatea mea nu-mi permitea a o încerca.

A trebuit dar să mă mulțumesc a schița, prin trăsuri mari numai, analele acestui lut al vieții omenirii.

Nu am crezut a înregistra decât fapturile atestate de monumente, și nu am primit tradițiunea decât când existența monumentului era neposibilă și tradițiunea se afla coroborată de circumstanții. Cu puțină încredere în mijloacele mele, cum am zis-o, a trebuit să fiu foarte sobru în reflexiuni; de aceia nu am îndrăznit a face câte unele decât acolo

unde lipsa lor ar fi fost un defect nepardonabil al operei: pretutindeni aiurea am căutat să fiu un simplu cronicariu fidel al fapturilor. Cât despre critică, sunt puține acele monumente pe care am cunoscut însumi și asupra cărora am putut da pe a mea.

Asupra celorlalte am dat pe aceia a autorilor pe cari am consultat, de multe ori chiar în termenii acestora.

Și într'un caz și în celălalt, cadrul operei m'a constrîns, mai totdeauna, a o condensa într'un mic număr de epitete.

Dând seama de vicisitudinile deosebitelor elemente care constitue civilizația, m'am crezut dispensat de a mă ocupa și de instituțiunile politice. Mai întâiu, fiindcă subiectul se află de sațiu tractat în mulțimea de istorii politice care s'au scris și se scriu pe toată ziua; al doilea, fiindcă vicisitudinile lor sunt mai mult rezultatul evenimentelor politice decât al stării culturii, în general a societăților.

Intre celelalte ramure ale culturii, acelea a căror mers am urmat cu mai multă continuitate sunt: artele, științele și în timpii din urmă aplicațiunea științii la industrie. Acestea mi-au părut că dau măsura cea mai exactă a stării civilizațiunii unei societăți. Un pas mai înainte sau mai înapoi, făcut într'una sau într'alta dintr'însele, nu este niciodată un fapt izolat sau steril. El este rezultatul insiemului lucrării mai toatei societăți și își are nelipsit urmările lui. Nu este tot astfel, spre exemplu, în litere. Intr'acestea vedem pe de o parte geniul unui singur om creând, câte o dată, în mijlocul unei civilizațiuni în copilărie, opere care desfid orice imitațiune și, pe de alta, societăți civilizate, lipsite de o adevărată literatură.

Sistemele de ontologie,de psihologie și alte asemenea speculațiuni metafizice mi s'au părut iarăși mai mult opere izolate ale unor genii individuale decât rezultatul stării generale a culturii unei societăți; și de aceia nu m'am ocupat cu șir de istoria filosofiei.

Am făcut de asemenea și despre muzica celor vechi, fiindcă, cu toată munca ce mi-am dat, nu am putut înțelege în ce consistă ea. Așa nu am putut înțelege ce rol jucau *modurile* în muzica Grecilor, nici am putut concepe o artă muzicală fără *moduri*, în simțul termenului în arta modernă, fără *măsură*, fără *timp* ș. a., care toate sunt descoperiri ale modernilor.

Ca pentru metodă, de loc nu am ezitat de a adopta pe cea cronologică, ca necomparabilă mai proprie a prezenta raporturile reale între fapturi.Eu cel puțin nu am putut avea niciodată o noțiune exactă a vre unei părți a istoriei decât când mi-a fost prezentată după această metodă, nici am putut ieși din erori groase, în care fusesem condus de metoda zisă *logică*, decât restabilind fapturile în pozițiunea lor cronologică.

Afară din perioadele unde paucitatea faptelor ierta a dispune într'un chip somariu de mari spațiuri de timp, am procedat prin *epoce* de 25 pînă la 35 ani și am băgat într'însele monumentele a căror coprindea data, certă sau prezumată, precum și personagiurile a căror

vârstă dela 20 până la 60 de ani coincidea, în totul sau în cea mai mare parte, cu dânsele.

Am făcut epocile de acel număr de ani, fiindcă mi s'a părut că el este durata medie a acelei vârste a vieţei omului în cursul căreia el produce operele cele mai caracteristice ale geniului său. In fiecare epocă am însemnat şi principalele evenimente politice ce conţine, ca cititorul să poată aşeza sincronismul între istoria culturii şi cea politică, care este mai în de obşte cunoscută, mai lesne decât prin simpla apropiere a datelor, ale căror cifre se păstrează în memorie mai anevoe.

Dînd această lucrare publicului, cred că fac un serviciu micului număr de Români cari pot simţi, pentru acest studiu, acelaşi interes ce am simţit însumi. Ştiu ce satisfacţie mi-ar fi făcut o carte asupra acestei materii, chiar atât de umilă şi neperfectă, cât este aceasta, şi am crezut că un amor propriu neraţionabil nu ar trebui să mă oprească de a fi util acelui fel de Români — dacă se vor fi aflând de aceia,— cum aş fi dorit ca alţii să fi fost utili mie.

O COLECȚIE DE SIGILII BIZANTINE INEDITE

DE

N. BĂNESCU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 12 Ianuarie 1938

D-l George Chehaioglu, proprietarul Magazinului de antichități din Calea Victoriei, ne-a procurat o colecție de sigilii bizantine provenind, după declarația vânzătorului, dintr'un loc aproape de Dunăre, în Ialomița.

Câteva din aceste sigilii merită o deosebită atenție, pentru datele însemnate pe care le aflăm în legendele lor, altele pentru tipul iconografic ce le împodobește.

1. *Sigiliul lui Basilios, asecretis imperial.*

Exemplarul nu e prea bine conservat, rău centrat, laturile din marginea stângă dispărute. Pe lângă acestea, la capătul de sus a fost rupt, prin scoaterea firului.

Diametrul suprafeței gravate, înconjurate de o coroană: 23 mm.

Pe *avers*, vulturul cu aripile desfășurate în sus. Deasupra capului, între aripi, crucea cu monograma: *Θεοτόκε βοήθει.*

Pe *revers*, legenda, pe cinci linii:

. . . ΛΟ.	Transcriem:	[ЄΟΔ,]ΛΟR,
ЄΗΛΙω.		ЄΗΛΙω[R]
AЄΙΛ.Kω		AЄΙΛΙKω
AЄΗKΡΗ		AЄΗKΡΗ
THЄ		THЄ

[Σῷ δού]λῳ [Β](α)σιλείῳ [β]ασιλικῷ ἀσηκρήτις.

E prin urmare sigiliul unui secretar imperial, Basilios, și-l datăm dela începutul veacului al VII-lea.

2. *Sigiliul lui Ioan, topoteretes.*

Foarte bine conservat. Diametrul suprafeței gravate: 23 mm. Are o grosime foarte mare: 6—7 mm.

Pe *avers*, vulturul cu aripile desfășurate, ca pe sigiliul precedent și aceeași monogramă în cruce: *Θεοτόκε βοήθει.*

Pe *revers*, inscripția, pe cinci linii, precedată și urmată de o cruce:

† IΘ
AΝΝΟΥ
ΤΟΠΟΤ
ΗΡΙΤ
ΟΥ †

Ἰωάννου τοποτηρητοῦ.

In genere, acest dregător era șeful unui mic detașament, al unei citadele sau al unei clisuri. Dar, cum observă Schlumberger, el putea fi și un *locum tenens*, *vicarius*. După factura sa, sigiliul nu poate fi datat decât din veacul al VII-lea.

3. *Sigiliul lui Teodor, spatharios imperial și archon de Vagenitia.*

Diametrul spațiului gravat: 24 mm. Rău conservat. Legenda circulară de pe revers e tocită în multe locuri și greu de descifrat.

Pe *avers*, într'o coroană, vulturul cu aripile desfășurate, și între ele, sus, monograma obișnuită, în cruce: *Θεοτόκε βοήθει.*

Pe *revers*, la mijloc, într'un cerc de 15 mm. diametru, crucea cu monograma numelui ΘΕΟΔΩΡΩ, iar între ramurile crucei, în cele patru sectoare: ΒΑ-CΙ-ΛΙ-ΚΟ.

De jur împrejur, între două cercuri concentrice, legenda, precedată de cruce:

† CΠΑΘΑΡΙΩ S ΑΡΧ. .ΤΙ. . .ΕΝΙΤ.ΑC

Transcriem :

Θεοτόκε βοήθει — Θεοδώρῳ βασιλικῷ —
† σπαθαρίῳ καὶ ἄρχ[ον]τι [Βαγ]ενίτ[ί]ας.

După caracterele epigrafice și motivul de pe avers, sigiliul trebue datat din veacurile VII—VIII. Mai cunoaștem sigiliul unui Archon de Vagenitia, publicat de Konstantopulos (*Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν ᾿Αθήναις ἐθνικοῦ νομισματικοῦ μουσείου*, Athena 1917, Nr. 105, p. 31). El poartă titlul de *βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος* și e datat de autor din veacurile IX—X. Savantul grec nu ne-a lămurit însă nimic cu privire la această funcțiune pomenită în sigiliu.

D-l V. Laurent ne semnalează, între altele, un document din 1228, publicat în *Mélanges d'archéologie et d'histoire* ale Școalei franceze din Roma, t. II, p. 384 [1]) și în care se vorbește despre un *ἄρχων* al themei Vagenitia care comanda și peste cetatea Korfù. La lista themelor bizantine trebue prin urmare să adăogăm și *Βαγενιτία* pe coasta dalmată. Sigiliul nostru arată vechimea ei, iar documentul din 1228 dovedește că era încă în ființă la începutul secolului al XIII-lea.

4. *Urso, imperialis protospatharius.*

Plumb bine conservat. Diametrul suprafeței gravate: 13 mm, grosimea: 4—5 mm.

Pe *avers*, crucea simplă, pe trei trepte. Dela bază pornește în sus, de cele două părți, câte-o ramură, îndoindu-se către vârful crucii. Dela intersecția brațelor crucii, se desemnează câte o rază, în fiecare unghiu drept.

Pe *revers*, într'un cerc de bobițe, legenda latină, pe trei linii, între două cruci:

†
VRSO
IMPER
PRO, SP
†

---

[1]) V. deasemenea Miklosich-Müller, *Acta et diplomata gr. medii aevi*, IV, 871, p. VIII. *(ἐν τῷ θέματι Βαγενιτίας* etc.*)*.

Adecă: *Urso imper(ialis) pro(to) sp(atharius).*

Această transcriere nu suferă nicio îndoială. Pe linia a treia, după prima silabă PRO, se distinge semnul abreviaţiunii. Documentele din Italia meridională sunt pline de numele dregătorilor însoţite de acest titlu. La Trinchera [1]), pentru a da câteva exemple, doc. I (a. 885) e subscris de «Gregorius primicerius imperiali protospatharius et bajulus». Sub Nr. IV (a. 899) cetim: «Medalspus imperiali spatharius candidatus». Sub V (a. 911) «entelma facta a me Johannacio imperiali protospathario et stratigo langobardie» ş. a. De asemenea, în *Codice diplomatico Barese* I, Bari 1897, aflăm obişnuit această titulatură: Nr. 1 (a. 952): «ego qs (= qui super) Siphandus imperialis spatharius et iudex»; Nr. 18 (a. 1032): «quia Domino Potho imperialis protospata et catepano Italie». Şi în celelalte volume, în veacurile al X-lea şi al XI-lea, aflăm neschimbată titulatura. Numele *Urso* se întâlneşte, în aceste documente, foarte adesea.

Nu încape deci nicio îndoială că avem dinaintea noastră sigiliul unui protospatharios imperial, Urso, din thema Italiei meridionale. Factura sigiliului şi legenda latină îl datează din veacul al X-lea.

5. *Theophylaktos, strator imperial şi comite al metalelor.*

Plumbul e şters la capătul liniilor legendei. Diametrul câmpului gravat: 20 mm.

Pe *avers*, într'un mic cerc, o gâscă, ţinând în cioc un şarpe. De jur împrejur, între două cercuri concentrice, invocaţia: † ΚΕ ΒΟΗΘΕΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ.

Pe *revers*, precedată de o cruce, legenda următoare, pe cinci linii:

	O întregim:
† ΘΕΩΦ	† ΘΕΩΦ
ΥΛΑΚΤ,Β,	ΥΛΑΚΤ, Β,
.ΤΡΑ ΤΟΡ,	[Σ]ΤΡΑΤΟΡ,
.ΚΟΜ,ΤΗ	[S]ΚΟΜ, ΤΗ
.ΛΛΜΙΛ	[Σ]ΛΛΜΙΛ[Σ]

[1]) *Syllabus graecarum membranarum, Neapoli 1865.*

Transcrierea: † *Θεοφυλάκτ(ῳ) β(ασιλικῷ) [σ]τράτορ(ι) [καὶ] κόμ(ητι) τῆ(ς) λαμία(ς)*.

Epoca: veacul al X-lea. *ὁ κόμης τῆς λαμίας* era *comes lamiae vel laminae s. metallorum* (v. Comentariul lui Reiske la *De Caer.*). El avea grija metalelor, și a celor din mine și a celor din monetăriile Statului. Porphyrogennetos, *De Caerim.*, II, 52, ne spune că acest funcționar era dintre subalternii marelui dregător al Finanțelor, *λογοθέτης τοῦ γενικοῦ* răspunzând față de acesta pentru veniturile minelor.

Konstantopulos, *op. cit.*, sub. Nr. 206 (p. 61), a publicat de asemenea sigiliul unui *κόμης τῆς λαμίας*, cu numele Ioan și rang de spatharios. Caracteristic e că și pe acel sigiliu cuvântul din urmă, din lipsă de spațiu, e gravat de asemenea fără C final.

6. *Balantios, protospatharios imperial și strateg al Anatolicelor*

Sigiliul e ros pe margini, încât multe litere au dispărut.

Pe una din fețe, bustul Sf. Nicolae, admirabil tip iconografic, de excelentă execuție. Figura iese mult în relief, cu privirea vie. Sfântul poartă omophorion, pe care, în stânga, se vede o cruce. De cele două părți, în coloană:

O H
A I = *ὁ ἅγιος Νικόλαος*.
Γ. K

De jur împrejurul chipului, invocația, precedată de cruce: † KЄ ꞂOꞂΘЄI TW ЄW Δ, *[Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δ(ούλῳ)]*.

Pe *revers*, legenda, pe șase linii:

BAΛA[H]
THWR, AЄ
[Π]AΘ,SЄTPA
[T]HΓO T, AH
ATOΛIKO
HAMI[H].

Βαλα(ν)τίῳ β(ασιλικῷ) πρωτοσπαθ(αρίῳ) καὶ στρα(τ)ηγῷ τ(ῶν) Ἀνατολικῶν· Ἀμήν!

După caracterele epigrafice și tipul iconografic sigiliul trebue pus în veacul X. Pentru aceasta pledează și izvoarele literare. In adevăr, într'un studiu recent publicat de orientaliștii Adontz și Canard, *Quelques noms de personnages byzantins dans une pièce du poète arabe Abu Firâs* (Xe s.), Byzantion XI (1936), pp. 451—460, printre vitejii bizantini pomeniți de poetul arab, care a trăit la curtea vestitului Saif al-Daula, emirul de Alep, cunoscut prin luptele sale înverșunate împotriva imperiului, în veacul X, aflăm și pe generalul *Balantes*. Autorii studiului stabilesc că istoricii arabi pomenesc doi generali cu acest nume, dintre cari unul a pierit în luptă, în 936. Balantes, în transcripția arabă, nu este decât *Βαλάντιος*.

Konstantopulos a publicat, *o. c.*, Nr. 151, p. 45, un sigiliu care nu poate avea decât același proprietar, cum arată tipul Sf. Nicolae, absolut identic cu al sigiliului nostru. In legendă, *Βαλάντιος* are același rang de protospatharios, dar poartă titlul de strateg de Kappadokia. Un exemplar identic al acestui sigiliu a fost publicat și de Schlumberger, în opera sa clasică, p. 279. Incă unul face parte din col. Shaw despre care vom vorbi îndată. Știm că thema *τῶν Ἀνατολικῶν* era superioară în rang celei a Kappadokiei. Sigiliul care poartă mențiunea acestei din urmă theme trebue să fie prin urmare anterior sigiliului nostru; acesta represintă noua comandă în care generalul a fost înaintat.

7. *Sigiliul marei Lavre a S-tului Euthymios*

Foarte bine conservat. Diam. suprafeței gravate 21 mm.

Pe *avers*, bustul S-tului Euthymios, tip de un realism izbitor. Sfântul poartă barba lungă, ascuțită; ochii sunt neobișnuit de mari. De cele două părți:

Ο	ΑΓ	
[ЄΥ]	Ι	= *Ὁ ἅγιος Εὐθύμιος.*
ΘΥ	ΟЄ	

Pe *revers*, inscripția, pe patru linii, în caractere de un relief pronunțat:

ϹΦΡΑΓΙϹ
ΤΟΥΜΕΓΑ
ΛΟΥΕΥΘΥ
ΜΙΟΥ.

Σφραγὶς τοῦ μεγάλου Εὐθυμίου.

Avem dinaintea noastră sigiliul mănăstirii vestitului ascet palestinian din veacul al V-lea, a S-tului Euthymios cel Mare (+ 473). Lavra întemeiată de dânsul a fost în floare în veacurile al VI și al VII-lea. In al XII-lea ea era încă în ființă, dar după aceea nu se mai vorbește de dânsa, ajungând un morman de ruine. Istoricul acestei faimoase mănăstiri a fost expus pe larg de păr. S. Vailhé, în excelenta sa lucrare *Saint Euthyme le grand moine de Palestine* 376—473. Extr. din « Revue de l'Or. Chrétien », t. XII—XIV (1907—1909), Paris, 1909.

Mai cunoaștem un singur sigiliu, inedit, al acestei vestite Lavre. El face parte din marea colecție Shaw, a cărei publicație a fost încredințată păr. Vitalien Laurent, savantul director al Institutului francez de studii bizantine, ce se va inaugura în curând în București și care va fi o adevărată fală a Capitalei noastre. Părintele Laurent, însărcinat de Collège de France cu refacerea monumentalei Sigilografii a lui Schlumberger, care va fi, în noua sa formă, un Corpus al sigiliilor bizantine din toată lumea, a pregătit deocamdată, pentru Harward University, o vastă lucrare: *Monuments de sigillographie byzantine*, menită a întregi și modifica părerile noastre cu privire la administrația civilă, militară și religioasă a imperiului bizantin. Intre cele aproape 2000 de plumburi inventariate în această lucrare, se află și unul al Lavrei S-tului Euthymios, purtând legenda: *Τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου* și datat din sec. X—XI.

Exemplarul nostru trebue pus în epoca dinastiei Comnenilor, veacul XI sau XII.

8. *Sigiliul Annei Karantena.*

Foarte bine conservat, sigiliul acesta se deosebește prin fineța deosebită a execuției. Tipul iconografic e de o rară distincție, caracterele epigrafice de toată frumusețea. Din nefericire, sigiliul a fost rău centrat, inscripția alunecând în jos, spre stânga, încât anevoe se mai poate măsura dimensiunea suprafeței gravate, care pare a avea diametrul de 16—17 mm.

Pe *avers*, bustul Fecioarei orante, cu obrajii plini, ochii mari, capul acoperit de un văl, căzând de ambele părți. E un tip admirabil, vrednic de Madonele Renașterii. E încadrat între obișnuite sigle : ΜΡ—ΘΥ.

Pe *revers*, legenda, în cinci rânduri, precedată de cruce :

† ΘΚΕ
Β, ΤΗϹΗ
Δ, ΑΝΑΚΑ
ΡΑΝΤΗ
[ΝΗ]

† Θ(εοτό)κε β(οήθει) τῇ σῇ δ(ούλῃ) Ἄννᾳ Καραντη[νῇ].

Familia Karantenos e representată printr'o serie de mari demnitari mai ales în secolul al XI-lea. Izvoarele literare îi pomenesc, de la acel Constantin Karantenos, cumnatul împăratului Romanos III Argyros, până la Nikephoros, ducele de Skoplje, sub Mihail VII Dukas. Insemnăm încă pe Theodor Karantenos, patrikios, sub Basilios II, și pe Ioan Karantenos, la 1195, în timpul lui Alexios III Angelos. Anna trebue socotită soția unuia din veacul al X-lea sau al XI-lea, la care ne îndreaptă fina execuție a sigiliului.

Numele acestei familii se păstrează, cum a arătat Sp. Lambros, până astăzi în Kephalenia (v. Νέος Ἑλληνομνήμων 9, 1912, pp. 410 411).

9. *Eugenios, comes imperial* τῆς Ἀνατολῆς

Acest sigiliu are o diformare la mijloc, în locul unde s'a zmuls firul, și aceasta suprimă unele caractere. Diametrul suprafeței gravate : 17 mm.

Pe *avers*, bustul Sf. Theodor Tiron, între siglele:

[Ο Θ Ε] Ο Δ ΟΡ, — *Ὁ ἅγιος Θεόδωρος.*

Pe *revers*, legenda următoare, precedată de cruce și gravată pe patru linii:

† ЄVΓ,	O întregim astfel:	† ЄVΓ,
ΗΙΟϹ.		ΗΙΟϹ[Κ]
ΚΟΜ, ΤΗ.		ΚΟΜ, ΤΗ[Ϲ]
ΑΗΑ.		ΑΗΑ[Τ,]

Literele dela sfârșitul rândurilor sunt șterse, dar H, din rândul al treilea, se poate recunoaște. Legenda trebue transcrisă: *Εὐγένιος [βασιλικὸς] κόμ(ης) τῆ[ς] Ἀνα[τ](ολῆς).*

După toate caracterele, sigiliul trebue datat din veacul al X-lea.

10. *Sigiliul versificat al lui Georgios.*

In stare de conservare mediocră. Diam. supr. gravate: 17 mm.

Pe *avers*, crucea ridicată pe trei trepte. Intre două cercuri concentrice, invocația:

ΚЄ ΒΟΗΘЄΙ ΤΩ ϹΩ ΔΟVΛ.

Pe *revers*, legenda, în obișnuitul trimetru bizantin, pe patru linii și precedată de o cruce (sus și jos patru puncte în romb):

∴

† ΓЄΩΡΓ,
ΩΛΑΤΡΙϹ
ΩΧΡΙϹΤЄ
ϹΩϹΩΗ.

∴

= *Γεωργ(ί)ῳ, λάτρι σῷ, Χριστέ, σῶσον!*

Ritmul schioapătă însă, ca în atâtea alte sigilii. Pentru a-l restabili, trebue să intercalăm pronumele, foarte obişnuit în asemenea formule :

Γεωργίῳ, λάτρι σῷ, Χριστέ <μου>, σῶσον!

Sigiliul acesta trebue datat, după caracterele epigrafice, cel mai târziu din veacul al X-lea, ceea ce-i măreşte valoarea, fiindcă, din toate câte se cunosc astăzi, ar fi al doilea exemplar care ne arată că *legenda verisficată a sigiliului era în uz încă din acest veac.*

D-l Laurent, care a strâns la un loc, sub titlul : « *Les bulles métriques dans la sigillographie byzantine* », în mai multe numere din *Ἑλληνικά*, începând cu a. IV, 1931, toate legendele metrice ale sigiliilor risipite azi în atâtea publicaţii şi unele inedite, înregistra în introducere constatarea, făcută de alţii, că cea dintâi legendă metrică apare numai în veacul al XI-lea. Mai în urmă însă, în articolul *Addenda et corrigenda*, tipărit în aceeaşi revistă, aducea dovada că încă din secolul al X-lea era întrebuinţată legenda în versuri. Argumentul nu suferă nicio discuţie, căci el constă din sigiliul aplicat pe un document datat din 940—941, reprodus în pl. XXIX, fig. 3 din publicaţia *Actes de Lavra*, ed. de G. Rouillard et Paul Collomp., Paris, 1937.

Exemplarul nostru, venind din veacul X, întăreşte această constatare.

11. *Sigiliul unui protospatharios şi chartularios* *τοῦ γενικοῦ λογοθεσίου.*

Sigiliul acesta, destul de însemnat prin coprins, a suferit un accident, la executarea lui : printr'o manevră greşită a instrumentului, partea din stânga a legendei de pe revers a fost smulsă şi mai toate caracterele turtite, încât lectura inscripţiei rămase devine problematică.

Diam. supr. gravate : 19 mm.

Pe *avers*, crucea cu două braţe, pe trei trepte, şi împrejur, între două cercuri concentrice, invocaţia : **ΚЄ ΒΟΗΘЄΙ ΤѠ ϹѠ ΔΟΥΛѠ.**

Pe *revers*, legenda pe cinci linii :

. . . ТР
. . ∖ЄПАΘК
. . . ТVΛΛР
. . . ЄНIК,
ΛОГОΘ,

Pe rândul întâiu n'au scăpat decât două litere. Inaintea lui T, mai e vizibilă una, care poate fi orice. D-l Laurent, vede într'însa un E și propune lectura *Πετρονᾶ*. Chiar dacă admitem însă un E, numele propus de d-sa e prea lung spre a ocupa spațiul de pe sigiliu. Părerea noastră e că nu se poate ceti decât *Πέτρῳ*, dacă e nume, *πατρικίῳ*, dacă e titlul, — căci și acesta se întâlnește foarte adesea pe sigilii, titlul de *πατρίκιος* asociindu-se regulat cu cel de *πρωτοσπαθάριος*. Numele de multe ori lipsește : în cazul nostru, fiind vorba de un spatharocandidat, trebue să preferim însă un nume. Prin urmare transcriem legenda astfel:

[† Πέ]τρ[ῳ] β(ασιλικῷ) σπαθ(αρο)κ(ανδιδάτῳ) [χαρ]τουλαρ(ίῳ) [τοῦ γ]ενικ(οῦ) λογοθ(εσίου).

Avem prin urmare sigiliul unui *Χαρτουλάριος* al biuroului principal, care avea în administrația sa impozitele imperiului, un fel de Minister al Finanțelor, *Λογοθέσιον τοῦ γενικοῦ*. Alături de dânsul, era cealaltă mare administrație a finanțelor armatei : *Λογοθέσιον τοῦ στρατιωτικοῦ*. D-l Dölger a arătat în lucrarea sa asupra finanțelor bizantine din veacurile X—XI, că în epoca dinastiei Comnenilor funcțiunile acestui *λογοθέτης τοῦ γενικοῦ* au trecut asupra funcționarului *ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν*. Am avea, dacă părerea sa e exactă, pentru datarea sigiliului nostru, un terminus ante quem. Noi credem că e din veacul al X-lea.

* * *

Dacă aceste sigilii s'au aflat, în adevăr, în apropiere de Călărași (Ialomița), cum ni s'a declarat, ele ne-ar documenta încă odată legătura dintre cele două țărmuri ale Dunării, în vremea stăpânirii bizantine.

Intre fortărețele de pe malul stâng al fluviului, Prokopios înseamnă, în fața cetății Trasmarisca, *Daphne*, zidită de Constantin cel Mare, *φρούριον οὐκ ἀπημελημένως ᾠκοδομήσατο*, afirmă istoricul; căci împăratul a socotit « că nu e inutil să păzească astfel fluviul de ambele părții », adaugă dânsul. Regretatul Pârvan a identificat Daphne cu localitatea Spanțov, la răsărit de Oltenița, în spre Călărași. Acolo stătea deci o garnizoană, în legătură cu șeful militar din Dorostolon (Silistra), care păzea trecerea fluviului, înlesnită de ostroavele împădurite din fața cetății.

Dar, neavând certitudinea provenienții, ne abținem dela alte considerații.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

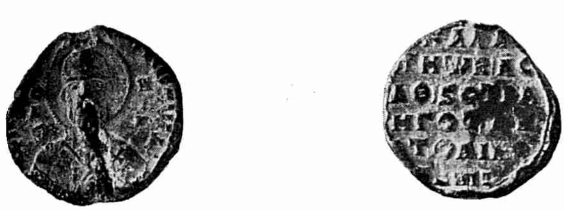

Fig. 6.

Fig. 7.

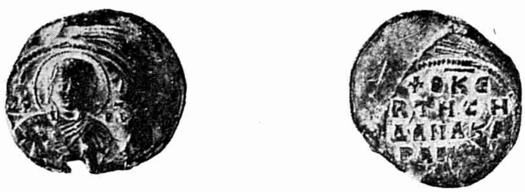

Fig. 8.

Fig. 9.

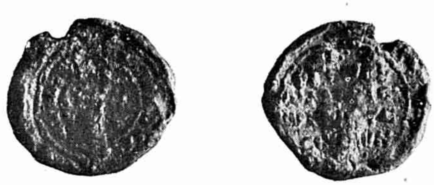

Fig. 10.

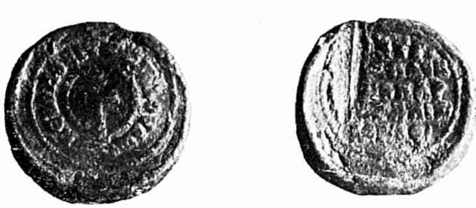

Fig. 11.

VASILE ALECSANDRI, STUDENT LA MEDICINĂ

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 4 Martie 1938

Scriitorii, când își prezintă propriul lor trecut, îl dreg adesea literar în așa chip încât nu mai corespunde realității. Se înalță uneori peste ce au fost, alte ori însă, cu sau fără intenție de a o face, se falsifică. Imaginația lor distruge brazdele sigure ale memoriei. Deprinși a crea figuri fără o bază unică de adevăr, ei se construiesc astfel și pe ei înșii, după linii de estetică, atrăgătoare, dar periculoase pentru cercetători.

Așa s'a făcut în toate timpurile, dar mai ales în epoca romantică. Acesteia i-a plăcut să schimbe proporțiile, să întărească trăsăturile, să forțeze contururile. Caricatura i-a zimbit în deosebi și a simțit o deosebită plăcere să-și râdă puțintel de cetitor. Aceasta era și suprema dovadă de « virtute » creatoare. O atmosferă de ironie era, oricum, o datorie pentru fiecare din aderenții școlii cei noi.

Cercetătorii literari, biografii și analiștii de opere, dintre cari avem astăzi, mai ales dela truda fără păreche a regretatului nostru coleg G. Bogdan-Duică, atâția, întrebuințând cu o răbdare vrednică de toate laudele metode de sigur impecabile, ar trebui să se gândească totdeauna, când adună răbdător astfel de mărturisiri « literarisate », la relativitatea ce se cuprinde în ele.

Un fericit hasard îmi îngăduie să fac astăzi dovada într'un cas care privește pe însuși Vasile Alecsandri.

Prin ce spune el însuşi, în corespondenţa cu Ion Ghica, datând dintr'o epocă târzie, ştim în ce condiţii şi-a făcut studiile în ţară şi în străinătate. Fiul, născut la 14 Iunie 1819, al practicului socotitor de venituri şi cheltuieli care era boierul omonim, de origine foarte recentă, şi al Elenei Cozoni, a crescut în casa care a fost apoi, mai ieri, a lui Gheorghe Mârzescu lângă biserica, prefăcută şi părăsită de credincioşi, Sfântul Ilie, odinioară ctitoria influentului boier Ghenghe, într'un mediu de sigur inferior, de şi, iarăşi, prietenia, mărturisită, cu Ţiganul Porojan, botezat pe numele boierului, şi ca şi fiul boierului: Vasile, poate fi încondeiată romantic, în vederea efectului. Altă Ţigănime e pomenită în cunoscuta scrisoare către Ion Ghica, de poet, la vremea când şi cele mai mici elemente ale vieţii de-acasă răsar şi se impun sufletului mişcat, la lumina amurgului, şi, împreună cu această tovărăşie, de o îndoielnică inspiraţie, fata dela moşie, adusă a sluji la Iaşi familia stăpânului şi a lucra la gherghef pentru podoaba casei. Dascălul de la biserica vecină trece şi el ca încă o umbră a primilor ani, în acest defileu de icoane. De sigur însă că a prins învăţământul Maramurăşanului Vida, autor de gramatică franco-română şi credincios al memoriei lui Şincai, chiar după ce cine ştie ce criză de conştiinţă a făcut din acest Român venit din locuri atât de depărtate şi de sigur crescut în Biserica unită, călugărul, de bună samă ortodox, Gherasim. Aceasta cu toate că procedeul caricatural atinge şi pe acest om, misterioasă figură, ale cării rătăciri nu le vom cunoaşte probabil niciodată.

Cunoştinţile de franţuzeşte s'au desăvârşit la pensionatul Cuénim, căruia societatea boierească de atunci trebuia să-i păstreze o deosebită recunoştinţă. Il cunoaştem mai mult prin ce spune colegul şi prietenul lui Alecsandri, Kogălniceanu.

Nu e indiferent nici acel Furnarachi, de la Furnaro, *fornaro*, brutar, care poate fi amestecat cu lumea levantină, de influenţă italiană aşa de veche, care a dus în străinătate pe încă plăpândul fecior de boier moldovean. Nu putea fi cineva, ca dânsul, secretarul marelui filolog fără nicio şcoală, al minunatului gâcitor de limbă şi isteţ emendator de texte Corai fără a fi însuşi un om de o cultură şi de o inteligenţă

deosebită. Iarăși caricatura literară a autorului de comedii și de cantonete înșeală, falsificând valoarea acelora cu cari a stat în legătură.

Alecsandri pretinde că zestrea culturală cu care venia în Parisul de la începutul domniei lui Ludovic-Filip nu cuprindea decât « un pic de franțuzească, un pic de nemțească », — ne întrebăm de unde s'o fi luat,— « un pic de grecească »,— limbă pe care arată însă a o fi stăpânit destul de bine, măcar în forma modernă, de sigur bine știută de tată, poate și de mamă, — « și ceva istorie și geografie », — materii a căror puțină siguranță o putem vedea după felul cum s'a oglindit în opera poetului trecutul omenirii din toate timpurile și locurile.

La Paris fu așezat la un profesor Cotte, despre care poate s'ar găsi ceva. Dar nu cunoaștem nimic din viața adolescentului deștărat. Și ce folositor ar fi dacă familia lui, tatăl, așa de practic, mama, pe care o iubia atâta, fratele, sora, Profira, iubită de copilandrul Kogălniceanu, ar fi păstrat scrisorile din acest timp, cum s'a făcut, la Kogălniceni, cu fiul, cu fratele plecat în depărtare! Din nenorocire, pentru tot acest timp n'avem niciun petec de hârtie. Eminescu a lăsat pentru această parte din viață totuși mai multe urme.

Știm când, mulțămită pregătirii de la profesorul Cotte, căci Alecsandri n'a întrat, ca amicul său de la Vida și de la Cuénim, într'un colegiu, cum a fost al lui Kogălniceanu de la Lunéville, pe care l-am găsit, acum câțiva ani, neschimbat, la doi pași de frumosul palat al regelui-duce Stanislav Leszczyński,— și ar trebui să trimetem acolo un portret al aceluia care a ocupat atâta loc în cultura, literatura, istoria și politica românească,— cu aceste studii de acasă și-a trecut Alecsandri bacalaureatul la 27 Octombre 1835, fiind în vrâstă numai de șaisprezece ani și jumătate.

Se citează necontenit noul element de caricatură pe care l-a introdus el, în biografia-i destul de romanțată, cu prilejul acestui examen, spuind că, întrebat despre tratate în « evul mediu », ar fi aruncat în treacăt pe acela din... 1648, strigând la desperare: « paix de Westphalie », — și ar fi scăpat. Ca

s'o credem, trebuie să nu cunoaştem ce au însemnat totdeauna rigorile bacalaureatului frances.

Indată tânărul s'a înscris la medicină şi, ca să ştim ce ştia şi putea, avem astăzi, printr'un neaşteptat noroc, dovada peremptorie în preţiosul caiet de curs pe care generalul Văitoianu, căpătându-l de la un soldat care maltratase cu idioate însemnări cărticica, îl dăruieşte Academiei noastre.

Titlul e: *Chimie*, *Basile Alexandry* », — deci cu *y* şi fără acel *cs* (în loc de *x*), pe care l-a ales apoi şi ni l-a impus,— *Paris 1835. Laboratoire de Mrs. Gauthier et Glaubry. B. A.*

Se ştie că, după dorinţa tatălui, Alecsandri s'a înscris la medicină, — şi ar fi de căutat registrele, — ca să treacă la Drept, fără a-şi urma nici acolo studiile. Iarăşi s'ar crede că era, din parte-i, o înţelegere uşuratecă a studiilor, dar el fu rechemat de părintele său, probabil în vederea unei cariere, de şi, la 1839, îi fu îngăduit a face călătoria italiană în tovărăşia lui C. Negri.

Dar *anii la Paris fură ai unei scolarităţi serioase, oneste şi pline de răspundere*. Aceasta o arată deosebita îngrijire cu care fu alcătuit caietul, de o fină scrisoare perfect caligrafică şi de o desăvârşită ordine, cu înfăţişarea aparatelor şi experienţelor. N'avem a face de loc cu un tânăr aplecat spre hoinăreală şi petreceri, ci un student de cea mai mare sârguinţă.

Totuşi, o fire zglobie se adăugia. Pe legătură la sfârşit e o caricatură, de femeie, poate, cu o însemnare: « Chante V... Taleau ».

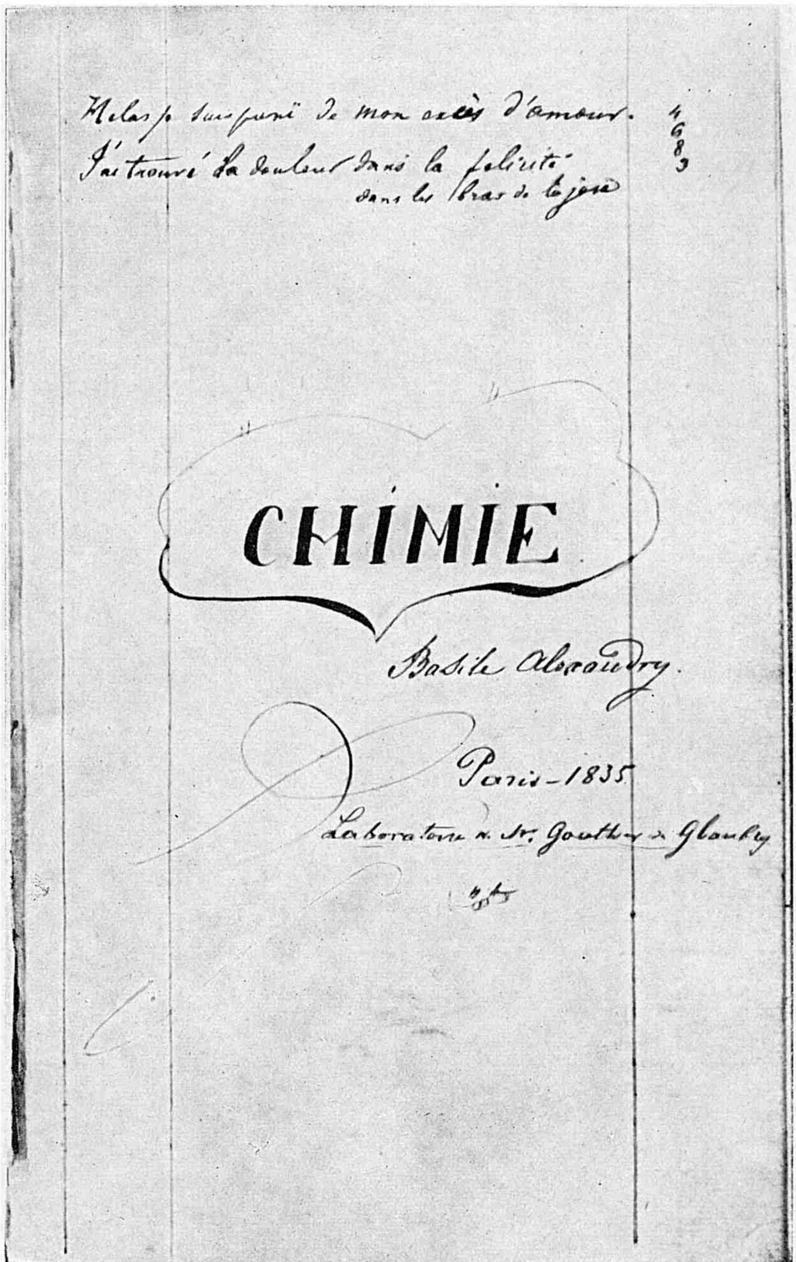
Iar de-asupra titlului caietului de versuri, din care, şi aici şi pe la mijloc, s'au smuls, cu îngrijire, de el însuşi, file, stau, ca probă a primelor îndeletniciri poetice, în limba francesă, înainte de aşa de frumoasele poeme *Zounarilla* şi *Le Cosaque*, care ar trebui introduse şi ele în ediţia critică a operei lui poetice, aceste versuri:

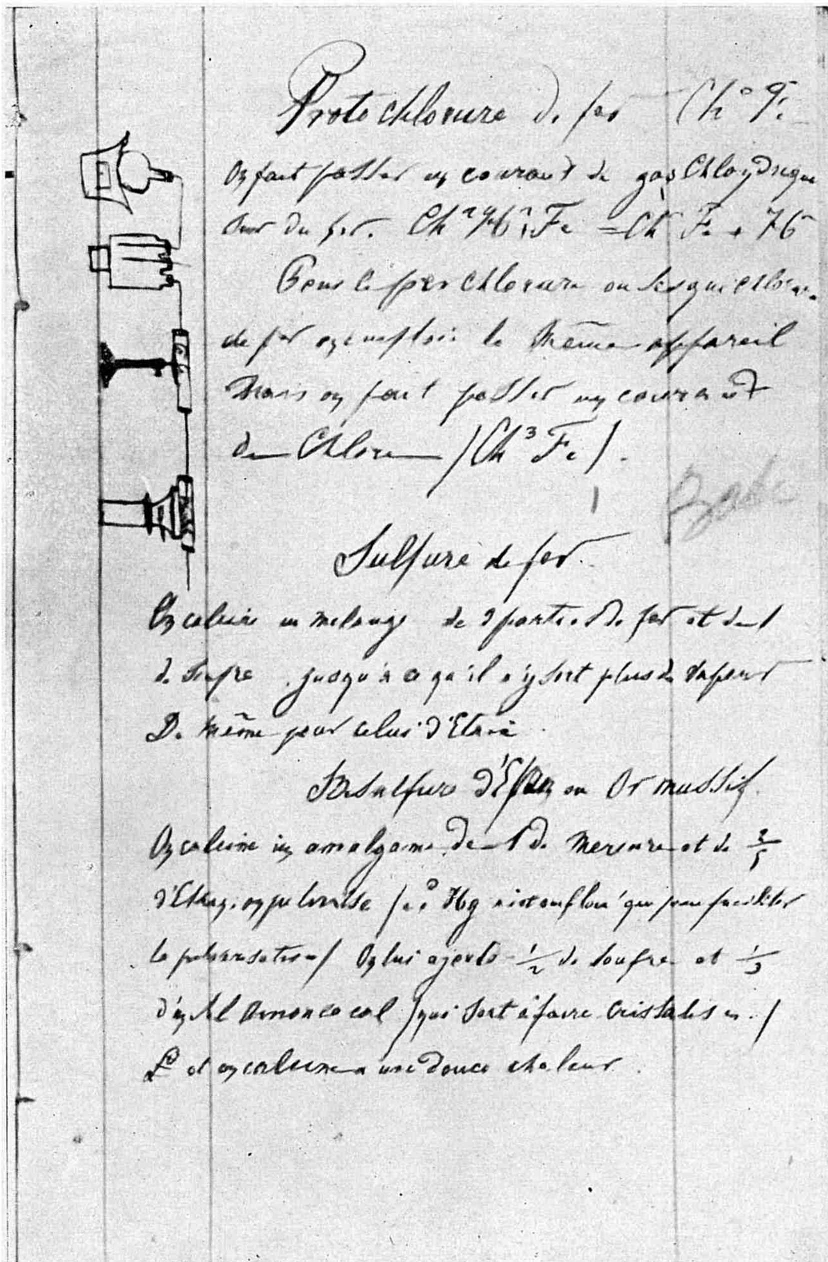
> Hélas, je suis puni de mon excès d'amour.
> J'ai trouvé la douleur dans la félicité,
> Dans les bras de la joie [1]).

[1]) Două lipse de accent: « helas », « felicité ».

Pe margene, taina din 4 6 4 3

Cu greu s'ar fi putut găsi ceva mai neașteptat decât această revelație, care ni dă o altă ideie de caracterul aceluia care era să prindă atâta loc în viața poporului său.

CHIMIE
Basile Alexandry.
Paris-1835

Protochlorure de fer $Ch^2 F.$

On fait passer un courant de gaz Chlorhydrique sur du fer. $Ch^2 H^2 + Fe = Ch^2 Fe + H^2$

Pour le perchlorure ou sesquichlorure de fer on emploie le même appareil mais on fait passer un courant de Chlore ($Ch^3 Fe$).

Sulfure de fer.

On calcine un mélange de 2 parties de fer et de 1 de soufre jusqu'à ce qu'il ne sorte plus de vapeur. De même pour celui d'Etain.

Bisulfure d'Etain ou Or mussif.

On calcine un amalgame de 1 de mercure et de $\frac{2}{5}$ d'Etain, on pulverise (le Hg n'est employé que pour faciliter la pulverisation) on lui ajoute $\frac{1}{2}$ de soufre et $\frac{1}{3}$ d'hydrochlorate d'ammoniaque (qui sert à faire cristalliser) et on calcine à une douce chaleur.

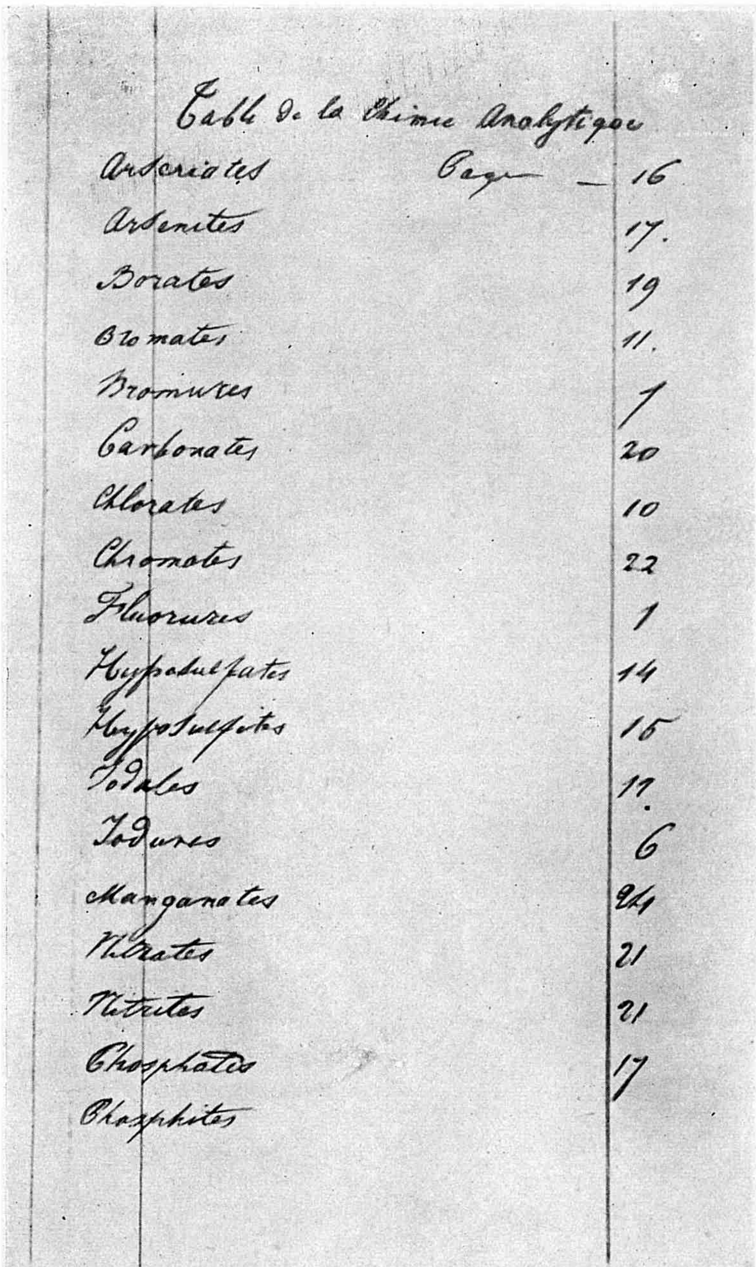

Table de la Chimie Analytique

Arseniates Page —	16
Arsenites	17.
Borates	19
Bromates	11.
Bromures	7
Carbonates	20
Chlorates	10
Chromates	22
Fluorures	1
Hyposulfates	14
Hyposulfites	15
Iodates	11.
Iodures	6
Manganates	24
Nitrates	21
Nitrites	21
Phosphates	17
Phosphites	

OCUPAŢIA AUSTRIACĂ ÎN PRINCIPATE 1854—1857

DUPĂ RAPOARTELE LUI CORONINI

DE

I. NISTOR

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa publică a Academiei, Vineri 25 Februarie 1938

I

INTERVENŢIA AUSTRIEI IN CONFLICTUL RUSO-TURC ŞI CONVENŢIA DELA BOJADJI-KEUY

Cu prilejul unei misiuni oficiale ce aveam de împlinit la Viena în primăvara anului 1924, mi s'a atras atenţiunea asupra corespondenţei lui Coronini din Principate, ce se găseşte în arhivele de război din capitala Austriei. Generalul Conte Ion Coronini-Cronberg a fost comandantul trupelor care au ocupat Muntenia şi Moldova din August 1854 până în Martie 1857. In calitatea aceasta dânsul trimetea regulat rapoarte la Viena asupra tuturor întâmplărilor din Principate, atingând cele mai variate probleme de natură militară, politică, naţională, administrativă şi economică. Rapoartele sunt scrise în limba germană şi franceză iar numărul lor atinge cifra considerabilă de 890 piese. Cum aceste rapoarte aduc informaţiuni noui şi preţioase la istoria Principatelor din timpul războiului Crimeei şi din epoca premergătoare unirii Principatelor, m'am hotărît să le copiez şi să le dau publicităţii ca o contribuţie nouă la Istoria Românilor. Rapoartele au şi apărut în editura Institutului de Arte Grafice « Glasul

Bucovinei » din Cernăuți, 1938, cuprinzând 1098 pagini in octav sub titlul : *Corespondența lui Coronini din Principate*, Acte și Rapoarte din Iunie 1854 — Martie 1857.

Comunicarea de față trebue considerată ca o introducere la « *Corespondența lui Coronini din Principate* » în care nouile informațiuni sunt grupate în jurul următoarelor chestiuni, ce se desprind din această vastă corespondență:

1. Intervenția Austriei în conflictul ruso-turc din 1853 și convenția dela Bojadji-Keuy.
2. Ocuparea Munteniei și Moldovei de trupele austriace de sub comanda generalului Coronini.
3. Condominiul austro-turc în Principate.
4. Domnia Principelui Barbu Știrbei sub ocupațiunea austriacă.
5. Domnia Principelui Grigore Ghica sub ocupațiunea austriacă.
6. Reacțiunea națională față de ocupațiunea austriacă.
7. Evacuarea Principatelor de către armatele austro-turce.

* * *

După reprimarea revoluției dela 1848, relațiile Austriei cu Poarta nu erau cele mai prietenești. Austria privea cu neîncredere spre Istambul, unde insurgenți maghiari și poloni găseau totdeauna adăpost și se bucurau de concursul autorităților otomane în propaganda lor contra imperiului habsburgic. Kossuth, Görgey, Bem, Klapka și camarazii lor de luptă se refugiaseră în Turcia și fură bine primiți acolo. Cu toate acestea însă insurecția din Montenegro, încurajată prin nourii de furtună ce se ridicau amenințători dela locurile sfinte, determinară ambele imperii să caute o apropriere prietenească. Iar pentru a manifesta și în afară această năzuință de colaborare, împăratul Franz-Josef trimise la 1 Ianuarie 1853 pe generalul *Leiningen* în misiune diplomatică la Istambul, pentru a pune la punct controversele în legătură cu refugiații politici și a aplana conflictul montenegrin. Rezultatul acestei misiuni a fost cât se poate de satisfăcător pentru ambele puteri contractante. Iar drept dovadă pentru înțelegerea prietenească, survenită între cabinetele din Istambul

şi Viena, baronul Karl von Bruck, fu numit internunţiu pe lângă înalta Poartă [1]).

Cum însă Austria se găsea în relaţii prieteneşti şi faţă de Rusia, împăratul Franz-Josef oferise ţarului Nicolai I, cu care se întâlni la Olmütz şi Varşovia, serviciile sale de mijlocitor între Rusia şi Turcia. Dar intervenţia Austriei în conflictul ruso-turc rămase fără rezultat practic, astfel că Rusia recurse la ocuparea Moldovei şi Munteniei şi la deschiderea ostilităţilor la Dunăre. Operaţiunile militare din nemijlocita sa vecinătate precum şi manifestaţiile războinice din Serbia, provocate de înaintarea oştirilor ruseşti în Oltenia, determinară pe Austriaci să recurgă la contramăsuri. In scopul acesta guvernatorul civil şi militar al Banatului, generalul *Coronini* fu chemat la Viena pe la sfârşitul lunei Iunie 1853, unde se ţinu un consiliu de război sub preşedinţia împăratului pentru a aviza la măsurile militare dictate de împrejurări.

Luni de zile cabinetul vienez se strădui să aplaneze conflictul ruso-turc pe cale paşnică, precum se vede din protocoalele conferinţelor dela Viena din 5 Decemvrie 1853, 13 Ianuarie şi 2 Februarie 1854 [2]). Dar străduinţele austriace rămaseră zădarnice. După insuccesele dela Dunăre, ţarul Nicolai trimise în Februarie 1854 pe contele Orlov la Viena cu misiunea de a determina Austria şi Prusia la o neutralitate necondiţionată. Dar misiunea lui Orlov eşuă, fiindcă Austria observă o atitudine rezervată, aşteptând succesul unuia dintre beligeranţi, pentru a se arunca apoi asupra celui învins, spre a-i da lovitura de graţie prin intervenţia ei. Diplomatizând, ea umbla să ţină balanţa între beligeranţi. Dar când văzu că puterile apusene, aliate Turciei, tindeau să transpună baza operaţiunilor militare în Crimeea, ea crezu că a sosit momentul oportun pentru intervenţia ei militară, şi de aceea ea recurse la 2 Februarie 1854 la mobilizarea unui corp de observaţie numit *sârbo-bănăţean*, alcătuit din două brigăzi şi pus sub comanda generalului Coronini.

[1]) Alfons Graf Wimpffen, *Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die österreichischen Truppen in den Jahren 1854—1856*. Viena, 1878, p. 8 urm.

[2]) *Studii şi Documente*, cu privire la Renaşterea României, ed. de D. A. Sturdza, vol. II, Bucureşti, 1900, No. 237, 254, 264, pp. 310, 334 şi 357.

In oficiosul « Wiener-Zeitung » din 6 Februarie 1854 apăru decretul de mobilizare a corpului de armată sârbo-bănățean, cu un efectiv de 25.000 oameni. In expunerea de motive la acest decret se arătă că atâta vreme, cât ostilitățile turco-ruse se estindeau numai asupra Munteniei, Austria nu găsea necesar de a spori numărul trupelor sale în Banat și Voivodina. Cum însă operațiunile militare începură să se întindă și asupra Olteniei, regiune vecină cu Banatul, împăratul îngrijorat de menținerea păcii și pentru a preveni orice surprize, a dat ordin de concentrare pentru un corp cu un efectiv de 25.000 oameni [1]).

In nota dela Viena din 9 Februarie, Austria și Prusia, constatând că ultimatul dat Rusiei din partea Porții pentru evacuarea Principatelor a rămas fără răspuns, convenira să recunoască solidar că Rusia și Turcia se găsesc în stare de război. In consecință Austria și Prusia nu puteau decât să adere la punctul de vedere stabilit în protocoalele din 5 Decemvrie 1853 și 13 Ianuarie 1854, persistând la menținerea integrității imperiului otoman, pentru care evacuarea Principatelor era una din condițiunile esențiale. Integritatea teritorială a Turciei rămânea condiția sine qua non pentru stabilirea păcii între puterile beligerante [2]). Cum însă convențiile din 5 Martie și 9 Aprilie semnate la Viena rămaseră fără niciun rezultat, Austria încheiă la 20 Aprilie cu Prusia un tratat de alianță ofensivă și defensivă, garantându-și reciproc hotarele, contra unui eventual atac din orice parte [3]). In condițiile acestea generalul Coronini primi ordinul să asigure ordinea și liniștea în Serbia, Bosnia și Oltenia pentru cazul de turburări și complicațiuni în aceste provincii, iar în caz de nevoe el primi instrucțiuni să treacă chiar la ocupația militară a acestor provincii, având ca rezervă corpul 9 de armată austriacă. Aceasta însă numai cu autorizația Porței. Iar dacă Rusia ar înainta în Balcani, amenințând existența imperiului otoman, atunci Austria se va considera în

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 269, p. 359.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 272, p. 363.
[3]) *Ibid.*, II, Nr. 289, 295 și 300, pp. 400, 417 și 430.

drept de a reclama pentru sine aceste provincii, ca părţi anexe pe vremuri coroanei ungare.

Concomitent cu aceste măsuri s'a ordonat mobilizarea regimentelor bănăţene de grăniceri, precum şi refacerea în grabă a fortificaţiilor dela Petervaradin, Orşova şi Timişoara [1]. La 5 Februarie Coronini se găsea în tabără la Semlin, iar la 20 Martie operaţiunile de mobilizare erau terminate, cartierul general fiind stabilit la Novisad.

La 20 Noemvrie 1853 Austria încheiă o alianţă ofensivă şi defensivă cu Prusia, care era interesată şi ea la menţinerea statusului quo la Dunăre. In dieta dela Frankfurt reprezentanţii Prusiei făceau la 24 Mai 1854 declaraţia că « continuarea desfăşurării puterii militare ruseşti la Dunărea-de-Jos nu este compatibilă cu importanţa intereselor de vecinătate nu numai ale Austriei, ci şi ale Germaniei. Prin aceasta nu s'ar ameninţa numai echilibrul de forţe în dauna Germaniei, ci ar fi atinsă în mod simţitor şi desfăşurarea firească a bunei sale stări materiale. Este în interesul Germaniei ca la Dunăre să domnească ordine, căci pe acolo se deschide un câmp larg de desfacere pentru industria şi negoţul german, prielnic pentru întrecerea şi concurenţa cu alte popoare. Interesele materiale ale Germaniei sunt îndreptate în direcţia marelui fluviu. Ele reclamă libertatea comerţului dunărean şi înviorarea comerţului spre Orient » [2].

Mobilizarea neaşteptată a corpului de observaţie la Dunăre şi Sava produse mare impresie la Belgrad; această desfăşurare neaşteptată de forţe militare la fruntarie determină pe Sîrbi să se liniştească şi să amâne realizarea revendicărilor lor naţionale privitoare la înfăptuirea Serbiei-Mari pentru altă dată. Astfel Coronini reuşi să întreţină relaţii amicale cu principele Alexandru Carageorgevici.

Turcii la rândul lor primiră cu simpatie mobilizarea austriacă la hotarul Olteniei, pentrucă ea dădea de gândit Ruşilor şi domolea mult mişcarea Sîrbilor pentru independenţă. In Mai 1854, când Ruşii ocupaseră Dobrogea şi ameninţau

---

[1] Wimpffen, *o. c.*, p. 312 urm.; Klapka, *Meine Erinnerungen*, Zürich, 1887, p. 358 urm.

[2] *Studii şi Documente*, II, Nr. 309, p. 449 urm.

Silistra, provocând evacuarea de către Turci a Rusciucului și Vidinului, Poarta autoriză chiar pe Austriaci să ocupe militărește anumite teritorii turcești din Albania și Herzegovina. Dar curând pacificarea Greciei, înăbușirea răscoalei din Epir și debarcarea contingentelor anglo-franceze la Galipoli, determină pe Turci să revină în grabă asupra acestei învoiri.

* * *

In schimb internunțiul Bruck reuși să încheie, la 14 Iunie 1854 în chioșcul lui Reșid-Pașa din Bojadji-Keuy, o convenție, prin care Austria stoarse autorizația Porții intimidate de Ruși de a ocupa Principatele-Române în cazul evacuării lor de către armatele imperiale rusești.

Din textul convenției se vede că împăratul Franz-Josef recunoștea necesitatea existenței imperiului otoman și a menținerii echilibrului de forțe între statele europene. Cum evacuarea de către Ruși a Principatelor Române era una din condițiile principale pentru integritatea Turciei, Austria se oferi să-i vină în ajutor pentru atingerea acestui scop politic în condițiunile conferințelor dela Viena. Tratativele pentru încheierea convenției avură loc între internunțiul Bruck și Reșid-Pașa, ministrul afacerilor externe. Incheierea convenției s'a făcut în condițiile ca Austria să obțină evacuarea Principatelor din partea Rusiei pentru a le ocupa cu forțele ei militare. Operațiunile de ocupație vor fi dirijate de comandantul șef al armatei de ocupație austriace, care însă va avea obligația de a încunoștiința pe comandantul trupelor turcești despre măsurile luate. Austria luă angajamentul ca, de comun acord cu guvernul otoman, să restabilească în Principate starea legală de lucruri, așa cum aceasta a fost statornicită prin vechile capitulațiuni cu Poarta. Administrațiile locale, reconstituite, nu vor putea însă extinde competința lor așa de departe, încât să exercite un control și asupra armatei de ocupație austriace, Austria se mai angajă să nu încheie cu Rusia nicio înțelegere, care să prejudicieze drepturile de suveranitate ale sultanului sau integritatea imperiului său. Indată ce scopul convenției va fi atins prin încheierea tratatului de pace între Poartă și Rusia, Austria se angajă să

retragă trupele sale din Principate, în timpul cel mai scurt posibil. Condițiunile detaliate pentru retragere urmau să formeze obiectul unei înțelegeri speciale austro-turce.

In schimb Austria aștepta ca autoritățile locale să dea trupelor imperiale tot ajutorul și toate înlesnirile posibile în operațiunile lor de ocupație, atât în ceea ce privește încartiruirea cât și aprovizionarea. Austria așetaptă ca nevoile și reclamațiunile ei, adresate Porții prin internunțiu, cât și direct autorităților locale, să fie satisfăcute. Comandantul trupelor de ocupație era obligat ca în provinciile ocupate să mențină cea mai severă disciplină, să respecte și să facă să fie respectat *dreptul de proprietate*, *legile*, *cultul* și *obiceiurile pământului*. Schimbul ratificării convenției urma să se facă la Viena în timp de cel mult patru săptămâni, iar convenția trebuia să intre în vigoare din ziua ratificării ei [1]). Ratificarea convenției s'a făcut înainte de expirarea acestui termen, întru cât împăratul Franz-Josef decretă la 21 Iunie 1854, din Luxemburg, mobilizarea a două corpuri de armată, III și IV, și încredință comanda supremă asupra întregei armate de operație generalisimului Hess. Armata era concentrată de-a-lungul frontierei de Nord, Est și Sud a monarhiei habsburgice, pe un front uriaș începând dela Cracovia în Galiția occidentală, ducând de-a-lungul lanțului Carpaților și continuând până la Cattaro în Dalmația. Corpul al III-lea de armată opera în Transilvania sub comanda arhiducelui Albrecht, iar sediul cartierului său general se găsea la Brașov. La 26 Iunie, generalul Coronini, comandantul corpului sîrbo-bănățean, primi ordinul de înaintare în Principate [2]).

Astfel se întâmplă ca după întreruperea silită a operațiunilor de asediere a Silistrei. Rușii nici nu începuseră încă retragerea spre Prut, când Austria, folosindu-se de încurcăturile Porții, obținu, prin convenția dela Bojadji-Keuy, mandatul de a ocupa Principatele Dunărene pentru durata războiului, ca teritoriu neutru pentru menținerea și garantarea ordinei și liniștei interne.

[1]) *Corespondența lui Coronini din Principate*, ed. de Ion I. Nistor. Cernăuți, 1938, Nr. 1, p. 1 urm.; cfr. *Studii și Documente*, II, Nr. 314, pp. 459—460.

[2]) Wimpffen, *o. c.*, pp. 53—64.

Rusia la început surprinsă, își reveni imediat și nu putea decât să consimțească și ea în taină la încredințarea Austriei cu acest mandat, pentrucă prin ocuparea Principatelor și prin neutralizarea teritoriului lor, Rușii își asigurau flancul drept la Prut și Dunăre, ceea ce li dădu posibilitatea de a-și arunca toate forțele militare disponibile asupra noului front din Crimeea [1]). Pentru aceste considerațiuni țarul Nicolai, printr'un ordin de zi adresat trupelor sale la începutul lui August 1854, zicea că în înalta sa înțelepciune, le-a poruncit să părăsească Valahia și Moldova pentru a se îndrepta acolo unde primejdia pare mai mare; iar pentru ca Principatele Române să rămână scutite de invazia armatelor turcești, fostul aliat al Rusiei (Austria), s'a angajat să le ocupe vremelnic [2]).

In adevăr, Austria se grăbi să înceapă operațiunile de ocupare. La 28 Iunie 1854 generalisimul Hess trimise, din ordinul împăratului, pe locotenenții-colonei Kalik și Löwenthal în cartierul general al lui Omer-Pașa, cu misiunea de a stabili în bună înțelegere cu comandantul turc condițiunile în care urma să se desfășure operațiunile de ocupare a Principatelor. In caz că s'ar simți necesitatea, Kalik primi ordinul să se prezinte și comandanților armatelor aliate franco-britanice: contelui Saint-Arnaud și lordului Raglan. Kalik primi instrucțiuni precise să arate Porții și aliaților ei, că Austria înțelege să înceapă și să continue operațiunile de ocupație în Principate, numai în măsura în care teritoriul lor va fi evacuat de trupele rusești, «întrucât guvernul din Viena nu s'ar simți îndrituit de a proceda altfel, decât după primirea unui răspuns nefavorabil din Petersburg» [3]).

Răspunsul din Petersburg sosi la Viena la 8 August și el era favorabil, întru cât Gorceacov, ambasadorul Rusiei la Viena, notifică împăratului, că armata rusă a primit ordinul țarului de a evacua Principatele și a se retrage dincolo de Prut [4]). Astfel Austria, fiind sigură că nu va întâmpina nicio rezistență din partea trupelor rusești, putu trece fără niciun

[1]) Klapka, *Meine Erinnerungen*, p. 369.
[2]) L. Guérin, *Histoire de la dernière guerre de Russie (1853—1856)*, Paris, 1859, I, p. 132.
[3]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 2, p. 3; Guérin, I, p. 134.
[4]) *Ibid.*, Nr. 20, p. 27 și Nr. 38, p. 51.

risc la operaţia de ocupare. Şi aceasta cu atăt mai mult, cu cât şi puterile apusene Franţa şi Anglia, aliatele Turciei, îşi dăduseră tacite asentimentul lor. Cea mai încurcată rămăsese Turcia când află, că Ruşii s'au hotărît să evacueze Principatele şi să se retragă în Basarabia. In condiţiile acestea Turcii începură să-şi dea seama că s'au grăbit cu semnarea convenţiei dela Bojadji-Keuy, căci ce rost mai putea avea ocupaţia austriacă în Principate, când acestea, eliberate de ocupaţia rusească, reintrau în mod normal în vechile lor raporturi cu Poarta. De aceea Turcii regretau în mod vădit încheierea convenţiei cu Austria şi nu se arătau deloc dispuşi de a lăsa Austriacilor mână liberă în Principate. Ei se resemnară cel mult la un *condominiu* austro-turc în aceste provincii. Aşa se explică împrejurarea că Austriacii cu ocazia ocupaţiei lor în Principate aveau să întâmpine mai multe dificultăţi din partea Turcilor, decât din partea Ruşilor. La aceste dificultăţi se mai asocia şi rezistenţa dârză şi ostilă din partea Muntenilor şi Moldovenilor, cari după umilirile şi stoarcerile din partea ocupanţilor ruşi, nu vedeau cu ochi buni instalarea unei noui ocupaţii, care, oricât de amicală ar fi fost faţă de Poartă, ea tot străină rămânea.

II. OCUPAREA MUNTENIEI ŞI A MOLDOVEI

Indată după aplanarea dificultăţilor diplomatice, Austria trecu la fapte, ordonând trupelor sale să ocupe Principatele Române. La 30 Iunie 1854 cancelarul Austriei Buol-Schauenstein trimise, din ordinul împăratului Franz-Josef, contelui Coronini instrucţiunile necesare cu privire la ocuparea Munteniei. In baza convenţiei dela 14 Iunie, Coronini urma să înainteze în Oltenia şi Muntenia, lansând un manifest către populaţie şi păstrând relaţii de prietenie cu trupele ruseşti în retragere. După ocuparea capitalei Bucureşti, Coronini primi ordinul să instaleze acolo un consiliu de regenţă favorabil principelui Ştirbei, a cărui reîntoarcere în ţară era hotărîtă. Cu autorităţile militare turceşti şi cu reprezentanţii diplomatici ai Franţei şi Angliei se vor păstra raporturi de

prietenie. Coronini trebuia să ia contact cu Omer-Paşa, comandantul trupelor otomane dela Dunăre iar loc. col. Kalik primi însărcinarea de a îndeplini serviciul de ofiţer de legătură între Omer-Paşa şi Coronini [1]).

Ţinând seamă de instrucţiunile primite, Coronini lansă un manifest către locuitorii Munteniei, arătându-le că vine în numele împăratului să ocupe Muntenia în virtutea convenţiei încheiată cu Poarta. Scopul ocupaţiei e să scutească populaţia de jafuri şi turburări şi să-i garanteze ordinea internă şi bună starea economică. El vine ca prieten al ţării şi aşteaptă să fie bine primit şi ajutat de locuitori, făgăduind totodată că îndată după încheierea păcii, trupele de ocupaţie vor fi retrase din ţară, scopul pentru care ţara fusese ocupată, fiind atins [2]).

La 9 Iulie contele Coronini se găsea la Semlin şi de acolo el dădu contelui Paar, comandantul corpului sîrbo-bănăţean, ordinul de înaintare în Oltenia. Faţă de Turci se va observa o atitudine amicală, iar faţă de organele administrative locale va fi rezervat, dar totuşi comunicativ. Paar primi instrucţiuni precise să comunice regulat observaţiunile sale cu privire la atitudinea politică a fruntaşilor locali, să urmărească de aproape pe fiecare şi să dea o atenţiune deosebită membrilor *partidului român republican*, cari se recrutează din emigranţi şi care se străduia să tragă folos din situaţia creată după evacuarea Ruşilor [3]).

Dela retragerea Ruşilor din Oltenia şi până la intrarea trupelor austriace se produce un gol în administraţia provinciei. Grănicerii de pe linia Vârciorova până la Poiana Schitului părăsiră cordonul, iar grija pazei la graniţă trecu asupra garnizoanei turceşti dela Adà-Kale. Turnu-Severin şi Cerneţul erau de asemenea ocupate de Turci. Tot atunci comandantul aripei stângi a armatei otomane Ismail-Paşa lansă o proclamaţie către populaţia din Oltenia prin care era invitată să păstreze linişte şi ordine şi să se reîntoarcă la vetrele ei, fiind sigură de protecţia Inaltei Porţi. Absenţa autorităţii

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 3, p. 5 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 4, pp. 7—8.
[3]) *Ibid.*, Nr. 9, p. 8 urm.

locale, determină pe guvernatorul Vidinului Sami-Paşa, un Grec renegat, să solicite Porţii încorporarea Olteniei la vilaetul său dela Vidin, sau cel puţin numirea sa în postul de comisar turc în Oltenia. Impotriva acestor planuri se ridicară emigranţii români Golescu, Tell, Magheru, Pleşoianu şi alţii, cari cereau imperios restabilirea stăpânirii pământene [1]. De aceia Austriacii aveau serioase motive de a urmări de aproape activitatea naţionaliştilor români, cari folosindu-se de situaţia turbure din Oltenia, începură să se mişte cu energie şi curaj. Agitaţiunile acestea nu puteau fi stăvilite mai bine decât cu înaintarea trupelor de ocupaţie austriace.

In consecinţă Coronini fixă la 9 Iulie marşul corpului sârbo-bănăţean de sub comanda lui *Paar* [2], care, pornind din Orşova, urma să înainteze spre Cerneţ şi Craiova şi de acolo să ocupe întreaga regiune până la Olt. Pentru ocuparea Munteniei erau destinate alte trei brigăzi şi anume brigada *Schwarzl*, brigada *Jellačič* şi brigada *Burlo*, câteştrele sub comanda superioară a generalului *Alemann*, care, pornind din Sibiu urma să intre în ţară pe la Turnu-Roşu şi Câineni.

La 11 August 1854 arhiducele Albrecht, comandantul corpului III de armată vesti pe Coronini că a dat ordin brigăzilor Schwarzl, Jellačič şi Burlo să fie gata de a trece în Muntenia [3]. La 13 August mareşalul Hess trimise lui Coronini instrucţiuni pentru ocuparea succesivă a Munteniei. Cu comenduirea pieţii din Bucureşti fusese încredinţat încă din 14 Iulie generalul Popovici, comandantul brigăzii din Caransebeş [4]. La cererea generalului Coronini, divanul Munteniei delegă pe colonelul *I. Voinescu* din miliţia naţională în calitate de comisar pe lângă comandantul armatei de ocupaţie austriacă [5]. Dară Sfatul Administrativ al Munteniei nu se mulţumi numai cu numirea comisarilor pe lângă unităţile de ocupaţie austriace, ci el hotărî să trimită şi o deputaţie la Sibiu, care să exprime simţimintele de mulţumire

[1] Wimpffen, *o. c.*, p. 65 urm.
[2] *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 5, p. 9.
[3] *Ibid.*, Nr. 10 şi 12, pp. 17 şi 20.
[4] *Ibid.*, Nr. 6, p. 11.
[5] *Ibid.*, Nr. 21 şi 22, p. 28.

față de împăratul Franz-Josef care trimetea trupele sale pentru menținerea ordinei și siguranței. Deputația era compusă din episcopul Clementie al Argeșului, din marele postelnic Ioan Filipescu, din marele logofăt Ioan Oteteleșanu și din marele logofăt al justiției Carol Ghica [1]).

La 15 August Coronini primi instrucțiuni din partea cancelarului Buol-Schauenstein cu privire la scopurile politice ce se urmăreau cu ocuparea militară a Principatelor. Acele scopuri se rezumau în formula de restabilire a ordinei interne și de înlăturare a elementelor revoluționare din 1848 și 1849 [2]). La 16 August împăratul Franz-Josef semnă la Ischl decretul imperial prin care generalul *Coronini* fu numit comandant suprem al trupelor de ocupație din Principate. Comanda trupelor din Muntenia fu încredințată generalului *Alemann*, iar asupra celor din Moldova generalului *Paar* [3]).

După măsurile și dispozițiunile acestea premergătoare, se ținu la Sibiu, la 18 August, ziua de naștere a împăratului Franz-Josef, un consiliu de războiu, urmat de o mare paradă militară, după care se dădu ordinul de înaintare în Muntenia [4]). Ordinul de înaintare a fost precedat de proclamația generalisimului Hess, lansată către locuitorii Munteniei și Moldovei în limba franceză și română, cu următorul cuprins:

Locuitori ai României și Moldaviei!

Potrivit unei convenții care s'a încheiat între Majestatea Sa Prea Induratul meu Domn și Impărat și între Inalta Poartă Otomană, trupele împărătești austriace intră în Principate. Ele au a vă scuti de necazurile resbelului și a vă aduce iară binecuvântările păcii. Primiți așa dar cu dragoste și încredere chezășluirile acestea ale liniștei și siguranței voastre viitoare, iar ele vor merita aceia prin purtare solidă, prin rânduială, totdeauna dovedită și prin disciplină.

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 36, p. 48 și urm.; cfr. Nr. 47 și 48 pp. 60 și 61.
[2]) *Ibid.*, Nr. 23, p. 29 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 45, p. 59.
[4]) *Ibid.*, Nr. 26, p. 34 urm.

Privilegiile care vă sunt asigurate de Inalta Poartă, rămân în deplină putere, totuși aștept din partea dregătoriilor voastre tot ajutorul trebuitor în privința incazerilor și provizionării trupelor pentru a căror trebuință va urma totdeauna despăgubire, iar din partea poporului liniște și rânduială, pentrucă orice tulburare sau și numai amenințarea aceleia prin oameni sau partide răsculătoare se va pedepsi cu toată asprimea legii.

Toate diregătoriile se încunoștiințează prin aceasta că de astăzi înainte în toate privințele să se îndrepte la Comandantul denumit de Majestatea Sa pentru trupele din amândouă Principatele Danubiene și aflător sub povățuirea mea, a generalului Locotenent Contele Coronini sau a organelor militare de el împuternicite.

In 18 *August* 1854.

Supra-Comandantul armatei 3 și 4,
Generalul de artilerie *Baron Hess* m. p.[1])

Brigăzile Schwarzl, Jellačič și Burlo, puse sub comanda generalului Alemann, primiră ordinul de înaintare. Brigada Jellačič, care primi ca comisar al divanului pe colonelul Solomon, trecu granița la Turnu-Roșu și înaintă pe valea Oltului în jos cu direcția Slatina-Craiova, pentru a se întâlni acolo cu brigăzile corpului sârbo-bănățean de sub comanda generalului Paar, care pornind din Orșova ocupaseră succesiv Oltenia.

Brigada Schwarzl părăsi valea Oltului la Râmnicul-Vâlcii și trecu în valea Argeșului cu destinația *Curtea-de-Argeș-Pitești-București*, capitala Munteniei.

La 25 August trupele austriace intrară în București. « *Telegraful Român* » din Sibiu publica următoarele asupra intrării trupelor împărătești în capitala Munteniei:

« In 24 August a sosit știrea că în 25 către amiază vor sosi aceste trupe. La știrea aceasta se arată cel mai mare zel ca cetatea să fie împodobită cu veșmintele de sărbătoare. Din turnurile bisericilor și pe la porți fâlfâiau steaguri în multe

[1]) « Gazeta de Moldavia », an. XXV, Nr. 71, Joi 9 Sept. 1854; textul francez în *Corespondența lui Coronini*, Nr. 27, p. 35 urm.

culori, și ulițele prin care aveau să treacă trupele se umplură cu o mulțime neobișnuită de oameni. Omer-Pașa a ieșit spre întâmpinare cu o stațiune dela București. La linia cetății a stat comandantul trupelor românești, spătarul Herescu cu două batalioane de infanterie cu steaguri și cu capela de muzică și două escadroane cavalerie turcească. Membrii Sfatului Administrativ, ai magistraturii și gremiului negustoresc, ai cinului bisericesc și toți ofițerii românești și turcești cari nu stau în serviciu.

Ceva înainte de 11 ore trupele trecură bariera sub cântarea muzicei. Capela de muzică românească intona imnul popular austriac. Dl. M. C. L. și comandantul militar în Principate, contele *Coronini* mergea călare în fruntea ofițerilor cu o suită strălucită și numeroasă. De laturea lui călărea *Omer-Pașa*, ceva mai îndărăt colonelul statului general turcesc *Omer-Beiu* și colonelul român *Voinescu*, cari sunt atașați pe lângă generalul Coronini. Dela linie până la palatul lui *Mavro*, unde a tras generalul Coronini, a urmat populațiunea între strigări necontenite de hura. Trupele se așezară în linie înaintea casei lui Mavro, apoi se duseră prin cvartire. In apartamentele casei lui Mavro fu heretisit D. Beliduce Coronini de șeful țării, de marele ban Cantacuzino, împodobit cu ordinul coroanei de fier, de comandantul turcesc al cetății Sadik-Pașa, de prefectul poliției Roset, de generalul consul consilier ministerial de Laurin și de alți demnitari. Trupele care au intrat sunt din brigada generalului Schwarzl. Frumosul prospect și ținerea răsboinică a trupelor a stârnit o admirațiune obștească » [1]).

Brigada Burlo, concentrată la Brașov, străbătu valea Timeșului, trecu în valea Prahovei la Predeal, Sinaia și Câmpina și Ploești, cu destinația spre Buzău, pentru a ocupa pozițiunile părăsite de armata rusă în retragere [2]). Dar înaintarea spre Buzău fu deocamdată oprită în loc pentru a evita un conflict cu Rușii [3]).

---

[1]) « Telegraful Român », Nr. 70, anul II, Sibiu, 4 Sept., p. 3.
[2]) Wimpffen, *o. c.*, p. 103.
[3]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 34, p. 47 urm.

La 22 August generalul Schwarzl raportă din Câineni că brigada sa a înaintat pe valea Oltului în condiții normale găsind podurile bune și ajungând până la Pitești. Autoritățile locale au fost prevenitoare iar populația pașnică. Pentru produsele oferite spre vânzare, ea primește monetă metalică, refuzând însă moneta de hârtie [1]). Pentru înlesnirea cazării și aprovizionării trupelor, baronul Eduard Bach fu numit comisar civil în Principate [2]). In Septemvrie se încheia între Austria și Muntenia, o convenție specială pentru reglementarea aprovizionării, încartiruirii și transporturilor [3]).

* * *

După ocuparea Munteniei, Austriacii estinseră ocupația și asupra Moldovei pe măsura în care Rușii evacuau acest Principat. La 24 August, Coronini dădu ordin generalului Augustin să fie gata cu brigada sa de a înainta în Moldova, făcând în scopul acesta cuvenitele recunoașteri spre Oituz și Onești [4]). Comanda axupra trupelor de ocupație din Moldova fu încredințată generalului Paar [5]). Față de aceste pregătiri nu rămaseră nici Turcii indiferenți. La 31 August marele vizir numi pe Derviș-Pașa comisar otoman și pentru Moldova și-l autoriză să recheme la timpul oportun pe Principele Ghica în scaunul domniei dela Iași [6]). La începutul lui Septemvrie trupele austriace, sub comanda generalului Paar, înaintară în Moldova. « *Gazeta de Moldavia* » aducea asupra acestui eveniment următoarele informațiuni : « In puterea unei convenții încheiată la 2/14 Iunie trecut între Sublima Poartă și guvernul austriac, relativ la ocuparea provizorie a Principatelor, trupele trimise din Austria sub comanda Ex. S. Locot. General, Contele de Paar, au intrat în 4—6 Septemvrie în Moldova cu 4 coloane pe la Fălticeni, Tulgheș, Oituz și Focșani. Sfatul administrativ s'a grăbit

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr 334, p. 492.
[2]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 33, p. 44 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 89—90, p. 110 urm., Nr. 117, p. 147 urm., Nr. 123, p. 153.
[4]) *Ibid.*, Nr. 40, p. 56.
[5]) *Ibid.*, Nr. 45, p. 59.
[6]) *Ibid.*, Nr. 55, p. 67.

a delega pe acolo patru ofițeri superiori, spre a face înlesnirile trebuincioase în marș trupelor, și alți boeri deputați spre a complimenta pe Ex. Sa Contele Paar, care se află în coloana de mijloc » [1]). Boerii trimiși de Sfatul Administrativ au fost Lascar Bogdan la Oituz, Alecu Canta la Tulgheș, Mihailă Mihalache la Fălticeni și Iancu Giurgea la Focșani [2]).

Trupele înaintau concentric spre Bacău, Roman și Târgul Frumos. După relațiile generalului Marcocici aprovizionarea trupelor se făcea în condițiuni bune, în schimb însă încartiruirea era detestabilă [3]). La Grozești trupele au fost întâmpinate de colonelul Mavroniati și de ispravnicul Lipan din Bacău. La Onești veni întru întâmpinarea trupelor deputatul Bogdan. La Roman întâmpina trupele ispravnicul Iamandi, iar la Podul-Iloaiei ispravnicul Pisoschi. După același raport populația ar fi fost surprinsă de sosirea Austriacilor și i-ar fi primit pretutindenea în mod prietenos [4]). La 20 Octomvrie Coronini primi ordin direct dela cancelaria imperială din Viena să intervină pe lângă Omer-Pașa ca să se mulțumească cu ocuparea parțială a orașelor Brăila și Galați, rămânând ca Moldova și linia Prutului să fie ocupate numai de trupele austriace [5]).

La 15/27 Septemvrie comisarul Derviș-Pașa numi un non sfat administrativ pentru Moldova, care se compunea din marele logofăt Constantin Sturza, ca președinte, pe care Rușii la plecarea lor îl însărcinaseră cu conducerea trebilor publice [6]), și din Șt. Catargi, T. N. Balș, A. Sturza și M. Mavrogheni ca membri la diversele departamente [7]). La 11 Octomvrie Coronini adresă noului Sfat Administrativ un ofis similar cu cel trimis Sfatului Administrativ din București, prin care-l vestea că împăratul, în înțelegere cu sultanul, a consimțit la reîntoarcerea principelui Ghica pe tronul Moldovei [8]). La 2 Octomvrie cancelarul Buol-Schauenstein

[1]) « Gazeta de Moldavia », an. XXV, Nr. 71, Joi, 9 Septemvrie 1854.
[2]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 93, p. 121.
[3]) *Ibid.*, Nr. 129, p. 161.
[4]) *Ibid.*, Nr. 129, p. 162 urm.
[5]) *Ibid.*, Nr. 135, p. 175.
[6]) *Ibid.*, Nr. 91, p. 128.
[7]) *Studii și Documente*, II, Nr. 349, p. 519 urm.
[8]) *Ibid.*, Nr. 353, p. 527 urm.

dădu internunțiului Bruck cuvenitele instrucțiuni în legătură cu reîntoarcerea principelui Ghica în scaunul său de domnie [1]). La 5 Octomvrie generalisimul Hess mulțumi Sfatului Administrativ din Iași pentru primirea bună ce s'a făcut armatei austriace. El invită Sfatul Administrativ să autorize pe ispravnicii de județe ca să vină în ajutorul comandamentelor în ceea ce privește încartiruirea, transportul și aprovizionarea trupelor. Totodată mai cerea instalarea unei linii de telegraf până la Mihăileni [2]).

La 5 Octomvrie trupele austriace, în frunte cu însuși generalisimul Hess, intrară în Iași prin Păcurari, unde ar fi fost bine primite de populație [3]). La 7 Octomvrie generalisimul Hess raportă din Iași că în Moldova nu există încă un *partid austriac*. Acesta ar putea fi creat ușor, prin realizarea unui vast plan de investiții economice, cum ar fi construcția de căi ferate și de linii de telegrafie precum și prin un împrumut de 2.000.000 fl. pentru conversiunea datoriilor interne [4]). La 10 Octomvrie forțele militare austriace în Moldova se compuneau din 20.180 oameni și 4.690 cai. Dintre acestea stăteau 4 batalioane de infanterie și 4 escadroane de cavalerie în Iași, 2 batalioane infanterie și 2 escadroane în Galați, iar restul era dislocat pe batalioane la Botoșani, Dorohoi, Piatra, Târgul-Frumos, Roman, Bacău, Huși, Vaslui, Bârlad, Tecuci și Focșani [5]).

La 10 Octomvrie generalisimul Hess se găsia la Cernăuți. De acolo el trimitea lui Coronini dispozițiile împăratului Franz-Josef cu privirea politică Austriei față de problema orientală. După dispozițiunile imperiale Austria era autorizată să ocupe Principatele în baza convenției din 14 Iunie. Litera și spiritul acestei convenții nu exclude o ocupație simultană și din partea Turciei, ba nici chiar și din partea Franței și Angliei. De aceia în cazul unei ocupațiuni comune, comandanții trebue să activeze în cea mai deplină armonie, evitând orice conflict între ei. Ocupația Principatelor s'a

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 136, p. 175 urm., Nr. 137, p. 176 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 144, p. 188 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 147, p. 193 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 151, p. 200 urm.
[5]) *Ibid.*, Nr. 155, p. 212.

făcut cu scopul de a asigura integritatea imperiului otoman. Acest scop impune Austriei obligația de a feri Principatele de orice atac din partea Rușilor și de a nu zădărnici în niciun fel operațiunile puterilor beligerante contra Rusiei [1]. In aceeași zi Hess se grăbi să răspundă împăratului, că atâta vreme cât trupele otomane vor fi în Principate, restabilirea ordinei legale în aceste provincii ar fi imposibilă [2]. Pentru o mai bună asigurare a liniștei și ordinei interne, generalul însărcină pe comandanții garnizoanelor din Galați, Bacău și Dorohoi cu controlul poliției locale [3], iar la 17 Octomvrie 1854, guvernul Moldovei făcea cunoscut generalului Paar că organele moldovene din subordine au primit ordinul de a menține raporturi prietenești cu armata austriacă, de a exercita cenzura presei, de a controla spectacolele, de a face poliția locală, de a combate boalele venerice și de a opri desfacerea fructelor necoapte [4].

III. CONDOMINIUL AUSTRO-TURC IN PRINCIPATE

Intre timp însă se produseră evenimente care stânjeniră mersul normal al ocupației. Din partea Rușilor Austriacii nu întâmpinară nici o dificultate, întru cât cabinetul vienez obținuse asentimentul țarului pentru ocuparea Principatelor pe urmele armatei rusești în retragere. Ocupația austriacă nu putea decât să convină Rușilor, cari își asiguraseră în felul acesta flancul drept dela Prut pentru operațiunile lor din Crimeea [5].

Mai grea devenise situația față de Turci, cari, văzând retragerea Rușilor, nu mai înțelegeau rostul ocupației austriace în Principatele Române și de aceia căutau să o zădărnicească după putință.

In raportul său din 18 August, căpitanul Wimpffen arată că Omer-Pașa era foarte afectat de perspectiva ocupației

[1] *Corespondența lui Coronini*, Nr. 156, p. 213.
[2] *Ibid.*, Nr. 160, p. 217.
[3] *Ibid.*, Nr. 160, p. 217.
[4] *Ibid.*, Nr. 172, p. 228 urm.
[5] *Ibid.*, Nr. 20, p. 27.

Munteniei de către trupele austriace, după ce dânsul cu trupele sale cu mari dificultăţi şi grele jertfe a rezistat Ruşilor şi i-a silit la evacuare, ca alţii să culeagă roadele izbânzii sale şi să beneficieze de bogatele resurse ale Ţării-Româneşti. In nici un caz însă Omer-Paşa nu putea consimţi că Austriacii să-şi întindă ocupaţia înspre Sud dincolo de linia Dîmboviţei [1]. Mai mult chiar, generalisimul turc dădu ordin preşedintelui Sfatului Administrativ să oprească răspândirea manifestului către ţară a generalisimului Hess, cu motivarea că Omer-Paşa este guvernatorul general al Principatelor şi că numai dânsul are dreptul de a se adresa Românilor [2]. Hotărîrea sa merse aşa de departe, încât Omer-Paşa dădu ordin de arestare contra căpitanului Solomon, ataşat pe lângă comandamentul armatei austriace, pentrucă s'ar fi făcut vinovat de răspândirea proclamaţiei generalisimului Hess [3]. Atitudinea aceasta a lui Omer-Paşa produse mare consternare în rândurile Austriacilor. Numai graţie intervenţiei energice ale generalului Coronini şi ale internunţiului austriac din Constantinopol s'a ridicat interdicţia contra răspândirii proclamaţiei austriace [4]. Tot dela Constantinopol veni ofisul marelui vizir către Omer-Paşa prin care se impunea expulzarea lui Rosetti şi Golescu pentrucă « răspândesc principii socialiste ». De asemenea se dispuse ca Eliade să fie retrimis în exilul său de pe insula Samos [5].

Indată după retragerea Ruşilor, armatele turceşti, cu un contingent de 80.000 şi 180 tunuri [6], se grăbiră să ocupe regiunile părăsite de Ruşi [7] şi să ajungă la Bucureşti înainte ca trupele austriace să fi ocupat capitala Munteniei [8]. Şi într'adevăr la 8 August Halim-Paşa, comandantul trupelor otomane din Muntenia, intră în Bucureşti şi lansă o proclamaţie către locuitori capitalei în care li se arată că armiile

[1] *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 28, p. 41.
[2] *Ibid.*, Nr. 48, p. 62.
[3] *Ibid.*, Nr. 48, p. 63.
[4] *Ibid.*, Nr. 52, p. 64 urm.
[5] *Ibid.*, Nr. 53, p. 66.
[6] *Ibid.*, Nr. 43, p. 58.
[7] *Ibid.*, Nr. 25, p. 33.
[8] L. Guérin, o. c. I, p. 156.

turcești ce intră în oraș, vin cu scopul de a menține liniștea și buna orânduială. Populația era invitată să respecte guvernul constituit. Numai să nu îndrăznească a lua inițiativa și a cere cu sgomot vreo prefacere, căci asemenea turburători vor fi pedepsiți cu asprime. Halim-Pașa mai ceru Bucureștenilor să aibă în omeneasca lor grijă pe răniții ruși [1]). La 22 August însuși Omer-Pașa, comandantul suprem al armatei otomane dela Dunăre, își făcu intrarea solemnă în București, fiind întâmpinat de autoritățile militare, civile și clericale [2]). La Podul Beilicului Omer-Pașa a fost primit cu pâine și sare de către vornicul orașului Obedeanu, apoi intră însoțit de Cantacuzino, președintele Sfatului Administrativ, cu mare alai în oraș. Omer-Pașa intră în București în fruntea unei divizii, compusă din 4000 oameni și anume din 14 batalioane infanterie, 2 regimente de cavalerie și 30 de tunuri. Cartierul general îl luă la Cotroceni, iar divizia se concentră în tabăra dela Colentina, ca punctul cel mai avansat pe aripa stângă a frontului turcesc pe linia Dâmbovița-Argeș. După anevoioase tratative s'a ajuns la înțelegerea ca Turcii să ocupe linia Dâmboviței, lăsând Austriacilor linia Buzău-Râmnic-Focșani, pentru legătura cu Moldova. In București se stabili un condominiu austro-turc, ca și la 1848 când capitala Munteniei fusese ocupată simultan de contingente turco-ruse. O brigadă turcă și alta austriacă aveau să grijească pentru ordinea și liniștea capitalei cu doi comandanți ai pieței : generalul Popovici din partea Austriacilor și Zadik-Pașa din partea Turcilor [3]).

Cu acest prilej Omer-Pașa lansă și el la rândul său o proclamație către populațiunea Munteniei, prin care o invită să nu părăsească țara ci să rămână pe loc. El o asigura că nu va fi urmărită de guvernul otoman pentru slujbele și simpatiile ei față de Ruși. Ii plăcea să crează că Românii prețuesc prea mult drepturile patriei, naționalitatea și obiceiurile lor, decât să se arunce din convingere și bună voie în brațele unui guvern străin. Guvernul otoman acordă o milostenie și

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 328, p. 481.
[2]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 32, p. 43 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 39, p. 53 urm.

desăvârșită uitare celor rătăciți » [1]). Proclamația generalisimului turc găsi răsunet în opinia publică românească, întru cât tineretul muntean, probabil la îndemnul lui Eliade, care sosise în București, se grăbi să răspândească o proclamație prin care se punea la dispoziția comandamentului turc și cerea tuturor să se opună cu arma în mână contra ocupațiunii austriace [2]). La 25 August sosi la București și Derviș-Pașa, noul comisar otoman în Principate, despre care maiorul Dumont raporta că n'ar nutri sentimente prietenoase față de Austria și că nici n'ar înțelege ce rost ar mai avea ocupația austriacă în țările române, când acestea au fost evacuate de Ruși de bună voe [3]). Cu atât mai puțin era Omer-Pașa dispus să evacueze Bucureștii de trupele turcești din capitală, cum cereau Austriacii. Dimpotrivă, o brigadă turcă avea să rèmână în București pentru a ocupa o parte a orașului [4]).

Indispoziția Austriacilor față de Turci spori și mai mult prin faptul că Derviș-Pașa găsi de bine să lanseze, la 29 August, o proclamație către Munteni și Moldoveni, prin care arată că sultanul « în înalta și părinteasca sa grijă către toți supușii săi fără nicio distincțiune », numindu-l comisar imperial în Principatele Române ca să « vegheze la fericirea țării și să restabilească ordinea, care din nenorocire s'a tulburat prin nedreptatea și arbitrarul guvernului rusesc ». In continuare Derviș-Pașa arată populației că Inalta Poartă a încheiat o convenție cu Austria și că « după cuprinderea mai sus zisului act, puteri militare austriace vor intra provizoriu în amândouă Principatele. Prezența acestor trupe în România nu trebue nicidecum să vă neliniștească, fiindcă ele intră ca niște trupe ale uneia din puterile prietene și aliate ale Inaltei Porți. Nu vor fi nicidecum o sarcină pe d-voastră, fiindcă ele vor plăti cu exactitate și cu bani gata tot ce vor avea trebuință ca să cumpere în țară. Rușii părăsind cu desăvârșire Principatele, *starea de mai înainte a țării*, trebue să fie restabilită. *Vechile privilegii și imunitate* sunt și vor fi

---

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 332, p. 488.
[2]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 41, p. 57.
[3]) *Ibid.*, Nr. 41 și 42, pp. 57 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 37, p. 49 urm.

totdeauna păstrate și veți vedea că păstrarea acestor privilegii nu izvorăște deloc din tratatele care se află acum anulate, ci din solicitudinea binevoitoare și părintească a M. S. I. Sultanul, augustul nostru suveran, a cărui onoare și glorie sunt foarte mult interesate întru aceasta ».

« Români, țara voastră a suferit mult, însă sub egida protectoare a grațiosului nostru Suveran, toate vor intra iară în starea lor normală. Până ce împrejurările să îngădue o desvoltare mai fericită, sunteți datori a urma de a vă supune legilor cari vă cârmuesc și a păstra pentru ele acel simțimânt de respect, care este atât de neapărat la fericirea și la prosperitatea unei țări. Cu astă condiție nimic nu va fi mai lesne și mai plăcut, decât de a menține ordinea și liniștea publică, asupra cărora augustul nostru Suveran m'a însărcinat a veghea cu desăvârșire. Puiu toată încrederea mea în sentimentele d-v. de devotament și de credință către Majestatea Sa Imperială, iubitul nostru Suveran, și legitima d-v. dragoste către țara în care v'ați născut » [1]).

La 31 August Derviș-Pașa se grăbi să numească, în unire cu generalisimul Omer-Pașa, un nou Sfat Administrativ, compus din Constantin Cantacuzino, Constantin Herescu, I. Filipescu și I. Cantacuzino. Aceștia fiind chemați « a cârmui vremelnicește trebile administrative ale Principatului » urmau să se conformeze în toate legilor, după care se guvernează, să-și unească puterile și să-și îndoiască zelul și activitatea, pentru ca nimic din măsurile lor să nu treacă peste hotarul dreptății și echității însemnate de către duhul și litera *Regulamentelor Organice* [2]).

Condominiul austro-turc în Principate dădu însă anză la necontenite fricțiuni, conflicte și ciocniri între trupele austriace și turce și anume nu numai între comandanții lor superiori, dar și între oamenii de trupă. La 14 Octomvrie 1854 comisarul otoman Derviș-Pașa se adresă lui Coronini, aducându-i la cunoștință desele reclamațiuni ale populației din București, contra actelor de violență și de atentate la bunele moravuri, comise de soldații austriaci din garnizoană. Unul

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 338, p. 499 urm.
[2]) *Ibid.* II, Nr. 339, p. 500 urm.

dintre nenorocitele conflicte era cel ce izbucnise în casa «Princesa Trubescoi» din capitală, când ofiţerul însărcinat cu încartiruirea voia să dea afară pe soldaţii turci încartiruiţi acolo apostrofându-i: «Duceţi-vă de spuneţi Paşalei voastre, că eu nu voesc să tolerez trupe turceşti în această casă, iar dacă cu toate acestea el vor stărui să rămână le voi arunca afară prin fereastră». Comandantul oraşului Bucureşti, Mashar-Paşa cerea satisfacţie, pentru această grea ofensă adusă armatei otomane [1]). Dar mai grave decât aceste explozii de ură şi neîncredere erau agitaţiile Turcilor în rândurile populaţiei, pe care o făceau să creadă că Austria a venit să ocupe Principatele cu gândul de a exploata ţările române în folosul ei şi în detrimentul populaţiei autohtone. Hess consideră aceasta drept uneltire primejdioasă contra trupelor austriace şi aviză pe Coronini să ia măsuri drastice contra agenţilor cari răspândesc asemenea ştiri tendenţioase [2]).

Mai serioase erau fricţiunile între ambele armate ocupante în sudul Moldovei şi mai ales în porturile dunărene Brăila şi Galaţi, unde garnizonau lângă olaltă trupe austriace şi turce. Acolo comandantul avantgardei turceşti era faimosul Zadik-Paşa, care lansă chiar o proclamaţie către Moldoveni în termenii următori:

«Moldoveni, din ordinul Ex. S. Mareşalului Ahmed-Paşa trupele augustului nostru severan şi stăpân, păşesc pe teritoriul moldovenesc; petrecerea noastră în Muntenia v'a făcut să constataţi disciplina, spiritul şi sentimentele noastre de soldaţi. Voi cunoaşteţi ordinul înălţimii sale a d-lui generalisim Omer-Paşa care consistă în a întrebuinţa toate mijloacele de a concilia cerinţele militare cu siguranţa locuitorilor, uşurând pe cât posibil sarcina războiului; să aveţi încredere în noi şi în toate nevoile adresaţi-vă şefilor noştri de detaşamente ce se găsesc în localităţile voastre. Protecţia nu vă va fi refuzată şi dreptatea vi se va face; dar voi la rândul vostru să fiţi devotaţi şi veşnic gata de a servi trupele mărinimosului nostru împărat şi nu vă dedaţi la infracţiuni contra

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, N. 167, p. 224 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 310, p. 409 urm.

legilor de război pentrucă veți fi pedepțiși cu asprime și eu vă previn fără înconjor de aceasta».

«Intrarea trupelor noastre nu trebue să diminueze graba voastră de a servi trupele M. S. Impăratului Austriei, puternicul aliat al Imperiului Otoman, noi urmărim același scop și de aceiași primire trebue să se bucure deopotrivă toți aceia, cari împreună cu noi caută să restabilească prosperitatea voastră și să asigure binele vostru».

«Moldoveni, noi resimțim deopotrivă cu voi relele pricinuite de război, dar plângerile voastre juste, trebue să se îndrepte contra acelora cari l-au provocat și nu contra acelora cari vor să readucă pacea și să o așeze pe temelii de drept și justiție» [1]).

Acolo fricțiunile erau mai frecvente așa că însuși cancelarul Buol-Schauenstein trebui să intervină pentru a face pe Coronini să înțeleagă că ocuparea Principatelor nu s'a făcut cu scopul de a împiedica trupele otomane în operațiunile lor militare contra Rușilor [2]). In niciun caz însă Austria nu se considera ca fiind în război cu Rusia [3]). La Brăila Turcii aveau concentrată 50.000 oameni gata de a ataca pe Ruși în Basarabia [4]). Pentru a înlesni comunicația cu Galații se aruncară două poduri umblătoare peste Sirete și anume la Vlădeni și Maximeni [5]). La 29 Octomvrie 1954 însuși împăratul Franz-Josef ordonă lui Hess și Coronini, din Schönbrunn, că trupele sale de ocupație nu sunt chemate să respingă un eventual atac rusesc. In caz că Turcii ar forța Prutul sau dacă Rușii ar trece la ofensivă contra Moldovei, trupele austriace se vor concentra într'o pozițiune sigură, unde vor aștepta până la noui ordine, evitând orice ciocnire de arme. In asemenea situație, Coronini va trebui să protesteze energic contra încălcării fruntariei [6]). In cazul unor asemenea operațiuni, trupele austriace urmau să se concentreze în pozițiunea dintre Bârlad și Vaslui, iar Turcilor să li se lase liber

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 226, p. 296 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 171, p. 227 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 175, p. 236.
[4]) *Ibid.*, Nr. 179, p. 239.
[5]) *Ibid.*, Nr. 182, p. 261.
[6]) *Ibid.*, Nr. 190, p. 260; Nr. 246, p. 519; Nr. 192, p. 261.

sectorul Maximeni-Cornia-Frumuşica (Cahul) pe Prut [1]). Contra-atacul turcesc urma să se facă pe linia Nămoloasa-Vadul-lui-Isac [2]). La începutul lui Noemvrie trupele turceşti erau în mişcare pe linia Buzău-Focşani cu direcţia spre Prut [3]). Coloanele turceşti îşi continuau marşul spre Prut iar ispravnicul de Focşani primi ordin de cazare şi de construcţie de poduri [4]).

La 10 Noemvrie Coronini putea raporta că Ruşii au evacuat Dobrogea cu localităţile Tulcea, Isaccea şi Măcin, iar Turcii au ocupat poziţiunile evacuate. Pentru a fi mai aproape de noul câmp de operaţie, Ferei-Ahmed-Paşa, comandantul corpului de Rumelia şi-a mutat cartierul general dela Călăraşi la Brăila [5]), care în scopul acesta fu fortificată [6]). La 12 Noemvrie Coronini ordonă comandanţilor militari din Tecuci, Bârlad, Huşi, Bacău, Vaslui şi Roman să refuze trupelor turceşti încartiruirea în aceste oraşe [7]), Galaţul rămâne însă, în baza unei convenţiuni speciale, sub ocupaţia exclusivă a Austriacilor [8]). Curând după aceea linia de demarcaţie austro-turcă era Focşani-Frumuşica [9]). In faţa acestor ameninţări, Ruşii întăriră frontul lor de-a-lungul Prutului [10]). Intre timp izbucniră grave neînţelegeri la Galaţi între Austriaci şi Turci [11]). La 20 Noemvrie Coronini raportă generalisimului Hess că Omer-Paşa a dat ordin de oprire a ofensivei contra Basarabiei [12]). La 29 Noemvrie Coronini arata lui Omer-Paşa care este linia de demarcaţie între poziţiunile Austriacilor şi ale Turcilor [13]).

La 1 Decemvrie Hess hotărî ca urmărirea spionilor ruşi nu poate fi oprită acolo, unde operează armata turcă. In

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 207, p. 276; Nr. 215, p. 283.
[2]) *Ibid.*, Nr. 196, p. 264; Nr. 197, p. 266.
[3]) *Ibid.*, Nr. 201, p. 270; Nr. 203, p. 272.
[4]) *Ibid.*, Nr. 210, p. 278; Nr. 211, p. 279.
[5]) *Ibid.*, Nr. 212, p. 280.
[6]) *Ibid.*, Nr. 216, p. 284.
[7]) *Ibid.*, Nr. 219, p. 289.
[8]) *Ibid.*, Nr. 220, p. 289.
[9]) *Ibid.*, Nr. 228, p. 297; Nr. 245, p. 316.
[10]) *Ibid.*, Nr. 232, p. 302.
[11]) *Ibid.*, Nr. 235, p. 305.
[12]) *Ibid.*, Nr. 243, p. 315.
[13]) *Ibid.*, Nr. 266, p. 342 urm.

regiunile ocupate de armata austriacă urmărirea nu se putea face fără asentimentul comandamentului austriac [1]). Pe la mijlocul lui Decemvrie începu retragerea trupelor rusești spre Dunăre la Brăila și de acolo pe bărci la Măcin [2]). Omer-Pașa se retrase la Rusciuc și urma să fie retrase și unitățile turcești până la capătul de pod dela Slobozia [3]). La 12 Ianuarie 1855 Brăila era complet evacuată de trupele turcești [4]). In locul garnizoanei turcești Brăila fu ocupată de trupe austriace [5]). Pe la mijlocul lui Ianuarie comanda trupelor turcești dela Dunăre trecu asupra lui Ismail-Pașa, care veni să înlocuiască pe Omer-Pașa care plecase în Crimeea [6]). Ceva mai înainte fusese revocat și comisarul otoman Derviș-Pașa, dar conflictele între trupele austriace și cele otomane continuau mereu [7]). La 15 Aprilie 1855 se vorbea de retragerea Turcilor dela Slobozia și de ridicarea tunurilor grele de acolo [8]). La luptele dintre Ruși și Turci din Dobrogea, Austriacii nu luară parte, ceea ce indispune rău pe Turci contra acestora [9]). Și totuși luptele acestea susținute cu îndârjire de trupele otomane întărite de legiunea de voluntari polonezi și care culminară în ciocnirea sângeroasă dela Tulcea, își aveau marea lor însemnătate strategică. Ofensiva rusească în Dobrogea, având drept țintă portul Varna, unde se făcea îmbarcarea trupelor turcești pentru Crimeea, urmărea scopul de a tăia Turcilor legătura cu câmpul de operațiune din Crimeea [10]). In Iulie 1855 se produse un grav conflict între un ofițer turc și comandantul garnizoanei austriace [11]). In cursul războiului Turcii reduceau mereu contingentele lor din Principate, dar ei nu înțeleseră să le retragă de tot, pentru a nu lăsa Austriacilor câmp liber pentru aspirațiunile lor

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 275, p. 356; Nr. 279, p. 365 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 304, p. 402.
[3]) *Ibid.*, Nr. 315, p. 414.
[4]) *Ibid.*, Nr. 365, p. 509.
[5]) *Ibid.*, Nr. 366, p. 509; Nr. 472, p. și 514.
[6]) *Ibid.*, Nr. 341. 341, p. 473; Nr. 370, p. 512; Nr. 379 și 380; Nr. 382, p. 521 și 523.
[7]) *Ibid.*, Nr. 477, p. 650.
[8]) *Ibid.*, Nr. 511, p. 680.
[9]) *Ibid.*, Nr. 581, p. 766.
[10]) *Ibid.*, Nr. 614, p. 792; Nr. 622, p. 798.
[11]) *Ibid.*, Nr. 803 și 804, p. 991 urm.

politice. Ultimele unităţi turceşti s'au retras dincolo de Dunăre numai deodată cu retragerea trupelor austriace din Iaşi şi Bucureşti [1]).

IV. DOMNIA PRINCIPELUI BARBU ŞTIRBEI SUB OCUPAŢIA AUSTRIACĂ

La 13 Septemvrie comisarul Derviş-Paşa încunoştiinţa pe membrii Sfatului Administrativ, că sultanul, în dorinţa sa de a restatornici starea de mai înainte a Principatului Munteniei, a trimis invitaţie Principelui Ştirbei de a se reîntoarce în ţară « spre a relua iarăşi cârma administraţiei şi de a adăsta horărârile cele din urmă ale Inaltei Porţi ». Totodată guvernul otoman « credincios îndatoririlor sale, a hotărît să ia, prin înţelegere cu guvernul M. S. Impărăteşti şi Regale Apostolice, prietenul şi aliatul Porţii, măsurile trebuincioase spre a restatornici în Principatul României starea lucrurilor cea legitimă, după cum izvoreşte din privilegiurile asigurate de către guvernul Măriei Sale Impărăteşti Sultanul în privinţa administraţiei ţării » [2]). In aceéaşi zi Sfatul Administrativ primi un ofis şi din partea generalului Coronini, prin care era înştiinţat că Măria Sa Impăratul Austriei a luat îndatorirea către Mărirea Sa Impărătească Sultanul prin tratatul dela 14 Iunie anul curgător, să restatornicească în România şi Moldova, în unire cu guvernul otoman, starea legală a lucrurilor, după cum rezultă din privilegiile asigurate de Inalta Poartă, pentru administraţia ambelor Principate. Spre a ajunge la acest scop, atât Curtea Imperială a Austriei, cât şi Inalta Poartă au socotit de trebiunţă să recheme pe Prinţii legitimi ai numitelor ţări şi să dea din nou în mâinile lor cârma administraţiei. Urmând dar poruncile celor două Inalte Guvernuri contractante, Coronini arată că « după ce s'a sfătuit cu Ecelenţa Sa generalul de divizie Derviş-Paşa, Comisarul Măririi Sale Imperiale Sultanului, a adresat totdeodată cu dânsul, o invitaţie pentru I. S. Prinţul Ştirbei

[1]) *Studii şi Documente*, Nr. 348, p. 482.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 342, p. 505.

spre a-l ruga să plece din Viena și să se întoarcă la postul său din acest oraș București » [1]).

Principele Știrbei care petrecea la Baden lângă Viena, primind invitația de a se reîntoarce în scaunul său de domnie, adresă la 17 Septemvrie Sfatului Administrativ un ofis, în care arată hotărîrea sa de a se reîntoarce în țară zicând: « Imprejurările vremii au cerut depărtarea noastră vremelnicește din Principat, precum prin ofisul nostru dela 14 Octomvrie 1843 Nr. 1737 am făcut cunoscut Sfatului Nostru Administrativ. Acum grăbim a-i aduce la cunoștință, că acele împrejurări încetând și asemănându-ne poruncilor ce am primit dela preaputernica Inaltă Poartă, avem a ne întoarce aci spre a lua cârma oblăduirii. Plecarea noastră va fi peste cinci zile cu vaporul. Sfatul Administrativ este poftit de a da aceasta pe loc în cunoștința publicului și a lua cuvenitele măsuri despre a noastră sosire [2]).

Vestea despre reîntoarcerea principelui Știrbei n'a fost primită cu însuflețire de toată lumea. Un grup de boieri se grăbi să înainteze lui Omer-Pașa un memoriu contra principelui [3]). Memoriul a fost trimis lui Derviș-Pașa pentru a face anchetă discretă, dară aceasta numai după reînscăunarea principelui, și atuncea numai « cu prudență, acurătețǎ și nepărtinire și în modul cel mai drept » [4]).

Austriacii sprijineau reîntoarcerea în scaun a Principelui și stăruiau în sensul acesta pe lângă Poartă, căutând prin aceasta să contravină năzuințelor lordului Stratford și consulului Colquhoun cari doriau să ridice pe tronul Munteniei un principe supus sugestiilor lor politice [5]).

Omer-Pașa reproșa lui Știrbei abuzuri de putere și defraudări de bani publici în timpul domniei sale precum și o atitudine dubioasă și iloială față de Poartă în timpul ocupației rusești. In schimb Coronini care vizită pe Omer-Pașa în acest scop, apără pe Știrbei, reducând asuzațiile ce se aduceau împotriva lui la simple intrigi ale adversarilor săi politici.

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 343, p. 506 urm.
[2]) *Studii și Documente*, II, Nr. 346, p. 513 urm.
[3]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 55, p. 68.
[4]) *Ibid.*, Nr. 97, p. 126.
[5]) *Ibid.*, Nr. 59, p. 72.

Punctele de acuzaţie vor putea fi anchetate mai bine în prezenţa lui. De aceea el insistă ca Turcia să nu se opună la reîntoarcerea Principelui, care opunere n'ar putea decât să atingă prestigiul Porţii, care prin comisarul ei Derviş-Paşa a invitat pe Ştirbei în numele Sultanului de a se reîntoarce în ţară [1]). Tratativele în chestiunea reîntoarcerii principelui fură de lungă durată, întru cât Omer-Paşa şi Derviş-Paşa se opuneau din răsputeri [2]). Stăruinţa cabinetului austriac însă pe lângă Poartă fu încununată de succes, astfel că la 19 Septemvrie Coronini putu să raporteze cancelarului Buol că guvernul otoman şi-a dat agrementul pentru întoarcerea principelui Ştirbei, în sensul că principele este invitat « *să reia frânele domniei* » [3]). Această izbândă fu comunicată Principelui Ştirbei la Baden, prin Laurin, consulul general al Austriei la Bucureşti, în ziua de 18 Septemvrie. Laurin călători la Baden pentru a înmâna Principelui adresele oficiale de invitare, emanate dela ambele curţi imperiale din Viena şi Constantinopol. Indată după primirea mesajelor oficiale, Principele Ştirbei se prezentă cancelarului Buol-Schauenstein pentru a-i mulţumi pentru înalta solicitudine a curţii imperiale faţă de persoana sa şi de misiunea pe care o are de îndeplinit [4]). Principele Ştirbei, prin adresa sa din 19 Septemvrie, mulţumi contelui Coronini pentru invitaţia oficială ce i se făcuse de a recoupa tronul muntean şi-l vesti că la 25 Septemvrie va porni spre ţară pe Dunăre [5]). La 20 Septemvrie Coronini aviză pe prefectul poliţiei din Bucureşti asupra măsurilor ce trebue luate cu ocazia sosirii Principelui [6]).

Dar în ultimul moment Principele Ştirbei fu silit să-şi amâie plecarea pentru ziua de 28 Septemvrie, din cauza apelor scăzute ale Dunării [7]). Propunerea de a călători prin Transilvania, pe care i-o făcuse guvernul austriac, n'a fost agreată de Principe din cauza sănătăţii sale şubrede. De

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 66, p. 82.
[2]) *Ibid.*, Nr. 67, p. 84. Cfr. Nr. 78, 79, 81, 84, 87.
[3]) *Ibid.*, Nr. 96, p. 124 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 104, p. 134.
[5]) *Ibid.*, Nr. 94, p. 121 urm.
[6]) *Ibid.*, Nr. 98, p. 128.
[7]) *Ibid.*, Nr. 106, p. 135.

aceea el preferi călătoria pe Dunăre [1]. La 26 Septemvrie, Coronini ceru Sfatului Administrativ programul pentru primirea Principelui [2]. In ziua următoare, Coronini primi acest program care prevedea ca o deputăție compusă din episcopul de Buzău, din marele ban C. Ghica, marele vornic I. Filipescu, postelnicul I. A. Filipescu și clucerul I. Cantacuzino, urma să întâmpine pe Principe la debarcaderul din Giurgiu, însoțindu-l până la bariera Capitalei. Acolo Principele va fi întâmpinat de șeful miliției române în fruntea trupei, de șeful poliției în fruntea dorobanților, de președintele municipalității și de vornicul orașului. In palatul princiar va fi întâmpinat de mitropolitul țării, de miniștri, de boieri și mazili în portul lor [3]. La 28 Septemvrie Coronini încunoștiință Sfatul Administrativ că Principele Știrbei va debarca la Orșova și va lua de acolo drumul prin Craiova, pe uscat spre București [4]. Ori informațiunea aceasta s'a dovedit inexactă întru cât la 29 Septemvrie, Coronini primi un raport din Orșova, că Principele n'a debarcat la Orșova, ci își continuă călătoria pe Dunăre, așa că numai la 3 sau 4 Octomvrie va ajunge la Giurgiu [5].

Sosirea principelui Știrbei putea da însă loc la manifestațiuni publice de simpatie pentru Principe care nu putea fi pe placul Turcilor. De aceea Mashar-Pașa, generalul comandant al orașului București, ordonă prefectului de poliție Rosetti, să împiedece orice manifestație publică în cinstea noului domn [6]. Sub numele de Mashar-Pașa se ascundea tânărul Englez Sir Stevens Lakeman [7], care veni să înlocuiască în comanda orașului București pe Zadik-Pașa, care nu era altul decât emigrantul polon Czaikowski, care la stăruința lui Coronini, fu revocat din acest post și însărcinat cu comanda unui regiment de cazaci otomani, care se compunea din emigranți poloni cu serviciul în armata otomană pentru a contribui la realizarea revendicărilor naționale și politice poloneze [8].

---

[1] *Corespondența-Coronini*, Nr. 104, p. 134.
[2] *Ibid.*, Nr. 111, p. 140.
[3] *Ibid.*, Nr. 112, p. 141.
[4] *Ibid.*, Nr. 119, p. 151.
[5] *Ibid.*, Nr. 125, p. 155 urm.
[6] *Ibid.*, Nr. 131, p. 163 urm.
[7] *Ibid.*, Nr. 134, p. 171.
[8] I. I. Nistor, *Die Polen-Legion im Krimkriege*, în «Codrul Cosm.», IX, p. 71 urm.

Principele Ştirbei se bucura în adevăr de multe simpatii în rândurile târgoveţilor şi negustorilor şi aceştia voiau să-i ridice arc de triumf şi să-i prezinte o coroană de lauri. Dar aceste manifestaţiuni nu puteau fi pe placul Turcilor şi de aceea ei încercară să oprească asemenea manifestaţiuni. O publicaţiune în acest sens era sub tipar şi gata să apară. Aceasta fu însă zădărnicită de Coronini, care aflând despre uneltirile contra Principelui, interveni personal la Derviş-Paşa şi obţinu dela el revocarea ordonanţei, arătând că Ştirbei se găseşte sub scutul Austriei şi orice act de ostilitate îndreptat contra sa, ar atinge prestigiul guvernului austriac. Dar cu toate acestea proclamaţia a apărut şi a fost distribuită prin localurile publice şi numai după două ore revocată [1]).

După învingerea diverselor piedici ce i se puseră în cale, principele Ştirbei ajunse la 5 Octomvrie în Bucureşti. Din raportul lui Coronini către Hess şi Buol [2]) aflăm că în drum spre Capitală, Ştirbei a fost aclamat de mulţime la Orşova şi Turnu-Severin. La Vidin şi Rusciuc a fost întâmpinat de Sami-Paşa şi salutat cu 21 salve de tun. La Giurgiu a fost aşteptat de un batalion de onoare şi întâmpinat de 4 miniştri, 20 boieri şi 40 târgoveţi. Ştirbei a rugat să nu i se facă primire de către armata austriacă, ci numai de cea română. Aceasta a fost totuşi consemnată la Mogoşoaia pentru a putea interveni în caz de turburări. In faţa palatului aşteptau generalii Alemann şi Popovici, înaltul cler în frunte cu mitropolitul, marele vornic Cantacuzino cu înalţii demnitari ai ţării şi delegaţiuni de boieri, mazili şi târgoveţi. Principele primi mai întâi salutul generalilor austriaci, apoi al clerului şi al guvernului. Mitropolitul rosti cuvântarea de bun sosit. Populaţia întâmpină pe Principe cu urale şi ovaţiuni. Din partea Turcilor n'a participat nimeni.

Absenţa demonstrativă a autorităţilor militare turceşti dela festivităţile de primire a Principelui, cât şi atitudinea ostilă a lui Omer-Paşa şi Derviş-Paşa faţă de noul Domn, a format obiectul unei note de protest a internunţiului austriac pe

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 134, p. 169 urm.; cfr. Nr. 143, p. 186 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 146, p. 191 urm.

lângă marele-vizir Reșid-Pașa. La acest demers s'au asociat și reprezentanții Angliei și Franței. Marele vizir a desaprobat purtarea pașalelor Omer și Derviș [1]). In ziua sosirii sale în București Principele vesti pe Reșid-Pașa despre intrarea sa în Capitala țării și despre apelul său către populație [2]).

Cu reinstalarea Principelui Știrbei în scaunul domniei, prerogativele administrative trecură dela Sfatul Administrativ asupra sa [3]). De aceea era firesc ca președintele Sfatului Administrativ, marele logofăt Cantacuzino să demisioneze din funcțiunea înaltă în care se găsia [4]). Iar Buol, cancelarul austriac, dădu instrucțiuni comandamentelor militare, ca îndată după reîntoarcerea Principelui, în toate chestiunile ce privesc administrația internă să se adreseze Principelui, iar în chestiuni de ordin mai înalt, cum ar fi transacțiuni internaționale, între Austria și Turcia sau situația Principatelor față de puterea suzerană, să se trateze dela guvern le guvern între Viena și Constantinopol [5]). In consecință Coronini comunică la 20 Oct. 1854 Principelui Știrbei, că de acum înainte îi va adresa lui direct notele, pe care până atunci le trimetea Sfatului Administrativ [6]). Cu sosirea Principelui Știrbei se liniști opinia publică și se mai domoliră și comandanții turci Omer-Pașa și Derviș-Pașa. Mashar-Pașa fu revocat din postul de comandant al pieții din București și Austriacii cerură un nou comandant în persoana unui ofițer turc, care să-și fi făcut studiile la Viena. Internunțiul mai stărui pe lângă Poartă ca Principele Știrbei să mențină în postul de agent la Constantinopol pe fratele logofătului Aristarh și nicidecum pe Caradja, iar Principele Ghica pe Fotiadi ginerele lui Vogoride, pentru ca Austria să poată exercita influența ei asupra agenților din Principate [7]).

Domnia lui Barbu Știrbei sub ocupația austro-turcă a fost foarte grea și anevoioasă, fiind mereu urmărit de ura

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 148, p. 194 urm.; cfr. Nr. 149 și 150.
[2]) N. Iorga, *Corespondența lui Știrbei-Vodă*, Nr. 23, p. 488.
[3]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 159, p. 216 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 120, p. 152 și Nr. 140, p. 181.
[5]) *Ibid.*, Nr. 136, p. 176.
[6]) *Ibid.*, Nr. 154, p. 212.
[7]) *Ibid.*, Nr. 162, p. 218 urm.

personală a lui Omer şi Derviş-Paşa [1]. Reîntoarcerea sa în scaunul domniei se făcu cu sprijinul Austriei şi contra voinţei Turciei. De aceea adversarii săi unelteau mereu la Poartă pentru a obţine mazilirea lui. Dar cu toate acestea el izbuti să se menţină în scaun până la expirarea termenului de şapte ani pentru care fusese ales domn, în baza convenţiei ruso-turce dela Balta Liman din 1849. Prima dificultate o întâmpină la constituirea ministerului, când trebuia să ţină seama atât de dorinţele Porţii cât şi ale Austriei. Invingând aceste piedeci el formă ministerul cu marele vornic Iancu Filipescu la Interne, logofătul N. Băleanu la Finanţe, cu postelnicul I. A. Filipescu la Justiţie, cu logofătul Alex. Plagino la Externe şi cu logofătul Iancu Câmpineanu la Culte şi Instrucţie [2].

Comisarul otoman Derviş-Paşa îl ameninţa mereu cu anchetarea atitudinii sale faţă de Poartă sub ocupaţia rusească, iar Austria intervenea mereu la Constantinopol în sensul că această anchetă să se facă cu toată obiectivitatea [3]. In privinţa aceasta internunţiul Bruck primi asigurări liniştitoare dela marele-vizir şi chiar promisiunea revocării lui Derviş-Paşa din Bucureşti [4]. Intre timp însă Principele Ştirbei primi ordin din partea Turcilor de a expulza pe colonelul Solomon, ce fusese detaşat ca ofiţer de legătură pe lângă armata austriacă, sub pretextul că nutreşte simţiminte rusofile [5]. Coronini protestă energic contra acestei măsuri şi interveni pentru revocarea ei [6]. El ceru totodată şi Principelui Ştirbei să nu cedeze cererilor nedrepte ale lui Omer-Paşa şi să revină asupra ordinului de expulzare lansat contra lui Solomon şi Florescu [7]. Se zvonia chiar de expulzarea a 23 boieri munteni pentru sentimentele lor rusofile [8]. Măsura aceasta era socotită ca un act de represalii asupra Ruşilor,

[1] *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 59, p. 7.
[2] *Ibid.*, Nr. 174, p. 235 urm.
[3] *Ibid.*, Nr. 213, p. 281 urm.
[4] *Ibid.*, Nr. 223, p. 291 urm.
[5] *Ibid.*, Nr. 236, p. 307; cfr. Nr. 280 şi 381, p. 366 urm.
[6] *Ibid.*, Nr. 251, p. 322 urm.
[7] *Ibid.*, Nr. 252, p. 323 urm.
[8] *Ibid.*, Nr. 260, p. 331.

care dețineau la Tighina 13 supuși munteni, bănuiți de simțiminte ostile Rușilor [1]).

Intr'un raport către generalisimul Hess, Coronini se plângea de slăbiciunea Principelui Știrbei care satisface toate cererile Porții și ale « farsorilor » Colquhoun și Zamoiski, pe lângă care se lingușește. Numai grație energicei sale intervenții s'a putut împiedeca retragerea miliției naționale împreună cu Turcii și planul « clicei anglo-polone » de a edita în patru centre foi periodice și anume la București, Craiova, Brăila și Buzău [2]). Intr'un raport către internunțiul din Constantinopol din 24 Decemvrie 1854, Coronini stăruia din nou asupra dificultăților pe care Principele le întâmpina mereu din partea comisarului otoman Derviș-Pașa și cerea insistent grabnica lui revocare [3]). Acesta însă nu voia să plece înainte de a fi terminat ancheta contra Principelui.

La finele lui Decemvrie 1854 ancheta fusese terminată și Coronini primi dela însuși Derviș-Pașa o copie asupra rezultatului acestei odioase anchete, pe care el o comunică imediat Principelui Știrbei [4]). In această anchetă se reproșa Principelui că n'a ascultat de ordinul Sultanului de a părăsi imediat tronul la invazia Rușilor, că ar fi avut legături secrete cu Gorceacov, că n'a informat la timp Poarta despre planurile Rușilor și că organele sale oficiale ar fi primit cu arcuri de triumf pe comandantul armatei ruse la intrarea sa în București. Din punct de vedere administrativ se ridicau contra Principelui Știrbei 22 puncte de acuză, dintre care unele de ordin financiar și anume că ar fi eliberat din visterie sume contra legii, că ar fi păgubit administrația bunurilor eclesiastice, că ar fi cheltuit peste sumele prevăzute în deviz pentru construcția Teatrului-Național din București, că sumele pentru întreținerea grădinii Cișmigiului le-ar fi întrebuințat pentru grădina Cotroceni, că n'ar fi administrat bine fondurile pentru drumuri, că ar fi aprobat să se cumpere dela fratele său Bibescu grădina din Craiova

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 265, p. 338 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 243, p. 316.
[3]) *Ibid.*, Nr. 322, p. 423 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 330 *și* 332, p. 457 urm.

cu un preţ mai mare decât face, pentru a-i face un hatâr, că n'ar fi chivernisit bine fondurile pentru miliţia naţională, că ar fi favorizat un schimb al mănăstirii Cernica în folosul intendentului său Preda Baldovin, că ar fi cheltuit pe nedrept 20.000 ducaţi cu ocazia învestiturii sale la Constantinopol, că ar fi conferit titluri de nobleţe unor persoane nedemne de această distincţie, că nu ar fi grijit pentru o mai dreaptă aplicare a legii învoielilor agricole, ş. a. [1]), Coronini, în raportul său către internunţiul Bruck, găseşte acuzaţiile contra Principelui nefundate, vagi şi pe alocurea chiar neserioase, culese din adversitate personală după svonuri, baliverne, etc. [2]).

La 4 Ianuarie 1855, Coronini trimise cancelarului Buol-Schauenstein un raport asupra purtării lui Derviş-Paşa şi asupra felului cum acesta a putut să facă anchetă contra Principelui Ştirbei, ţinând seama numai de depunerile adversarilor Principelui şi ale consulilor Franţei şi Angliei şi în deosebi ale persoanelor care au luat parte la revoluţia din 1848. Iar Principelui nu i s'a dat ocazia de a-i da lămuririle cuvenite. Şi Principele Ghica a rămas sub ocupaţia rusească în ţară, fără ca în contra acestuia să se fi ridicat asemenea învinuiri, observându-se o atitudine deosebită faţă de ambii Principi, a căror purtare faţă de Ruşi a fost absolut identică. Faţă de acuzaţiunile de ordin politic ce i se aduceau, Principele se mărgini să constate, că atitudinea faţă de situaţia de atunci era deplin justificată. Acuzaţiile de ordin administrativ sunt vagi şi lipsite de orice temeiu. Iar afirmaţia că opinia publică ar fi pornită contra sa nu este decât o afirmaţie gratuită, întru cât Principele se bucură de încrederea ţării [3]). La 6 Ianuarie, Principele se grăbi să protesteze contra intrigilor ce se ţeseau contra persoanei sale şi să asigure Inalta Poartă de simţimintele sale de supunere şi loialitate [4]).

Principele înaintă totodată Inaltei Porţi o replică la toate punctele de acuzaţie ce se ridicară contra sa, replică ce urma să fie examinată. Internunţiul Bruck stăruia mereu pe lângă

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 327, p. 438 urm.
[2]) *Ibid*,. Nr. 330, p. 457.
[3]) *Ibid.*, Nr. 335, p. 463 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 346, p. 477 urm.

*13**

marele vizir ca să rezolve cu un ceas mai degrabă acesată chestiune [1]). La 22 Ianuarie 1855, Principele Ştirbei trimise lui Coronini o copie după replica sa către Poartă. Replica are o parte politică şi alta administrativă. In partea politică el combate acuzaţiunile nedrepte şi calomnioase ce i s'au adus de către adversarii săi. In partea administrativă el stăruie asupra mânăstirilor închinate, asupra cheltuelilor cu construcţia Teatrului Naţional din Bucureşti, cu parcul şi castelul Cotroceni, cu grădina Cişmigiu şi parcul Bibescu din Craiova, precum şi la imputările ce i s'au adus în legătură cu reorganizarea armatei. Răspunsul de apărare se reazemă pe o serie de 11 piese justificative care fuseseră anexate la replică [2]). Răspunsul a fost înaintat şi guvernului din Viena, care îl găsi satisfăcător şi deci desculpant pentru Principe [3]). La 1 Martie Coronini primi vestea din Constantinopol că şi Inalta Poartă a găsit bun răspunsul Principelui şi că este gata să considere incidentul închis [4]). La 9 Iunie plecă Principele la Rusciuc întru întâmpinarea marelui-vizir Ali-Paşa care se întorcea cu vaporul din Viena unde fusese în misiune diplomatică. Sigur că acolo Principele avu prilej să tranşeze şi ultimele diferende ce le avea cu Poarta [5]). Mari nemulţumiri trezi Principele din cauza emancipării Ţiganilor decretată de Domn şi agreată de Sfatul Administrativ Extraordinar. Boerii latifundiari combăteau cu îndârjire măsura emancipării, care tăia adânc în interesele lor materiale [6]). In chestia mânăstirilor închinate ambii Domni români întreprind o acţiune comună la Constantinopol, trimiţând o delegaţie munteano-moldavă în frunte cu Costachi Negri [7]). Costachi Negri era considerat de Coronini ca unul din cei mai înverşunaţi adversari ai Austriei, care îndemna şi pe prietenul său Cogălniceanu să lupte contra Austriei [8]). In

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 378, p. 519 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 386, p. 527 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 418, p. 592.
[4]) *Ibid.*, Nr. 437, p. 609.
[5]) *Ibid.*, Nr. 585, p. 770.
[6]) *Ibid.*, Nr. 729, p. 864.
[7]) *Ibid.*, Nr. 618—620, p. 794 urm.; Nr. 627, 629, 630, 674, p. 803 urm.; Nr. 646, p. 812; Nr. 689, p. 840; Nr. 696, p. 846; Nr. 741, p. 874; Nr. 745, p. 879.
[8]) *Ibid.*, Nr. 766, p. 935.

Ianuarie 1856 Principele se plângea, că marile puteri discută planuri de reorganizare a Principatelor, lăsând în completă necunoştinţă de cauză pe voevozii acestor ţări, cei mai chemaţi de a-şi spune cuvântul [1]). In schimb însă marile puteri erau puse în cunoştinţă asupra dorinţelor Românilor, care urmăreau Unirea Principatelor, domn străin sau dinastie naţională, autonomie internă şi reforme radicale [2]). Austria vedea cu îngrijorare sfârşitul domniei Principilor. La 15 Februarie 1856 Coronini stăruia asupra necesităţii de a menţine ocupaţia austriacă până după alegerea nouilor domni, spre a împiedica eventualele izbucniri de patimi sau chiar o inmixtiune a Ruşilor [3]).

Strecurându-se astfel prin multe dificultăţi Principele Ştirbei izbuti să se menţină pe tron până la expirarea termenului pentru care fusese ales. La 17 Aprilie 1856 Austria făcea demersuri la Constantinopol pentru prelungirea termenului de domnie al Principilor români [4]). Intervenţia aceasta rămase fără rezultat, întru cât Poarta nu era dispusă să prelungească acest termen. In zădar încercară Austriacii să obţină dela Principe în ultimul moment, sporirea contingentelor pentru miliţiile naţionale şi instruirea lor prin experţi austriaci [5]), de a înfiinţa bănci şi a construi căi ferate în Muntenia [6]), de a soluţiona în pripă chestiunea agrară [7]) şi de a interveni în conflictul Buicliu [8]). Principele Ştirbei resistă cu îndărătnicie până la retragerea sa din scaunul domniei.

La 5 Iulie 1856 Principele Ştirbei părăsi Bucureştii, sub pretextul de a face o inspecţie. In seara de 7 Iulie se găsia la Ploeşti, *unde semnă actul de renunţare la tron*, trecând prerogativele puterii domneşti asupra consiliului de miniştri. Dela Ploeşti Principele se retrase pe proprietăţile sale dela Bistriţa din Muntenia [9]). In locul Domnului demisionat,

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 745, p. 880.
[2]) *Ibid.*, Nr. 748, p. 883 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 756, p. 900 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 807, p. 994.
[5]) *Ibid.*, Nr. 809, p. 996; Nr. 814, p. 1005.
[6]) *Ibid.*, Nr. 817, p. 1011; Nr. 824, p. 1019; Nr. 845, p. 1036.
[7]) *Ibid.*, Nr. 818, p. 1012.
[8]) *Ibid.*, Nr. 827, p. 1022; Nr. 854, p. 1040.
[9]) *Ibid.*, Nr. 860, p. 1049.

Poarta numi caimacam pe Alexandru Ghica, fostul domn al Munteniei (1834—1842) [1]. Ca adversar al unirii, noul caimacam al Munteniei luă măsuri severe pentru menținerea ordinei interne și potolirea agitațiunilor unioniste [2]. Alexandru Ghica își arătă în deosebi nemulțumirea sa față de agitațiile unioniste ale consulului francez Place [3]. El regretă mult plecarea trupelor austriace, care singure mai erau în stare să stăpânească curentul puternic pentru unire [4].

V. DOMNIA PRINCIPELUI GRIGORE GHICA SUB OCUPAȚIA AUSTRIACĂ

După ce ocupase și Moldova cu trupele sale, Coronini adresă Principelui Ghica la Viena invitația de a se reîntoarce în țară, cu toate intrigile ce se făceau pentru ridicarea în scaunul domniei a lui Nicolai Vogoride, fiul lui Ștefan Vogoride, fost principe de Samoș care însurându-se cu fiica marelui logofăt Conachi, râvnia la domnie [5]. Invitația s'a făcut în înțelegere cu Derviș-Pașa, folosindu-se exact același formular ca și la invitarea făcută, la rândul său, Principelui Știrbei [6].

La 19 Octomvrie Coronini comunică generalului Paar programul pentru primirea Principelui Ghica în Iași. O companie de onoare, cu steag și muzică urma să facă onorurile militare în fața întregii garnizoane austriace din Iași. La această paradă urma să ia parte și miliția moldovenească care era devotată Principelui deopotrivă cu întreaga populație [7]. La 25 Octomvrie cancelarul Buol-Schauenstein înștiință pe Coronini că Principele Ghica ar fi hotărît să plece din Viena la 29 Octomvrie spre țară, făcând călătoria

---

[1]) *Corespondența-Coronini*, Nr. 866, p. 1053.
[2]) *Ibid.*, Nr. 878, p. 1064.
[3]) *Ibid.*, Nr. 882, p. 1066.
[4]) *Ibid.*, Nr. 888, p. 1068.
[5]) *Ibid.*, Nr. 174, p. 231 urm.
[6]) *Studii și Documente*, II, Nr. 353, p. 527 urm.; cfr. *Corespondența lui Coronini*, Nr. 163, p. 220.
[7]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 177, p. 238.

pe Dunăre, până la Galați, iar de acolo la Iași. Pentru această călătorie Principele ar avea nevoie de un timp de 10 zile [1]). Conform programului Principele Ghica sosi pe la mijlocul lui Noemvrie la Galați și de acolo își continuă drumul spre Iași. Acolo a fost întâmpinat cu același ceremonial ca și Principele Știrbei la București. La 18 Noemvrie 1854 Coronini raportă internunțiului Bruck că a întâmpinat pe Principe în fruntea corpului ofițeresc în fața palatului domnesc. La întâmpinare a luat parte și comisarul otoman Derviș-Pașa. Coronini caracterizează pe Ghica ca « inteligent, binevoitor și înainte de toate incoruptibil, cu toate că are reputația unui om foarte slab, dar el este în general flexibil și totdeauna atent și prevenitor față de dorințele austriace » [2]).

Indată după instalarea sa, Principele Ghica înlocui Sfatul Administrativ prin un minister în toată regula, cu marele logofăt Catargi la Interne, cu Mavrogheni la Finanțe, cu postelnicul Constantin Ghica la Externe, cu ginerele său Rosetti Răducanu la Justiție, cu Ralet la Culte și cu hatmanul Lucescu la Război [3]). Constantin Sturdza, fostul președinte al Sfatului Administrativ, fu decorat cu ordinul Franz-Josef în gradul de mare cruce pentru meritele ce și le-a câștigat cu ocazia intrării trupelor austriace în Moldova. Distincții mai mici au primit și ispravnicii cari au adus servicii trupelor austriace [4]).

Derviș-Pașa încercă să influențeze încâtva formațiunea guvernului, dar Coronini a știut să zădărnicească această încercare. De altfel comisarul otoman nu lasă să-i scape nici un prilej pentru a unelti necontenit contra Austriacilor, ceea ce determină pe Coronini să se adreseze Principilor Ghica și Știrbei pentru a li indica măsurile ce trebue a fi luate contra acestor uneltiri [5]).

Rivalitatea dintre Turci și Austriaci deveni și în Moldova un izvor nesecat de certuri și neînțelegeri, cari îngreuiau mereu domnia Principelui Ghica. Astfel Derviș-Pașa ceru

[1]) *Corespondența Coronini*, Nr. 186, p. 256.
[2]) *Ibid.*, Nr. 237, p. 307.
[3]) *Ibid.*, Nr. ..., p. 308 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 364, p. 506.
[5]) *Ibid.*, Nr. 238, p. 310 urm.

expulzarea din Moldova a fraților Moruzi și a colonelului Linguroff, bănuiți de simțiminte rusofile. Coronini la rândul său ridică protest contra acestei cereri a comisarului otoman, fără ca mai înainte să se fi cerut avizul său prealabil [1]).

Situația Principelui Ghica era și mai dificilă prin faptul că Moldova se întindea de-a-lungul frontului rusesc din Basarabia, ceea ce impunea atât guvernului moldovean cât și comandamentului austriac obligațiuni deosebite. La 28 Noemvrie 1854 Coronini stărui pe lângă Principe să amâie expulzarea fraților Constantin și Panaiot Moruzi, întru cât prestigiul armatei austriace suferia în fața unor măsuri samavolnice de acest fel [2]). La 5 Decemvrie 1854, Constantin Moruzi făcea responsabil pe Principele Ghica pentru expulzare, aducând în sprijinul reclamațiunii sale interesante date autobiografice [3]).

La cererea Turcilor fuseseră arestați la Bârlad 21 de cetățeni sub pretext de spionaj în folosul Rusilor [4]). Persecuții de acest fel se repetară și la Galați [5]). Pentru a pune capăt acestor uneltiri, Principele Ghica dădu ordin de a opri orice comunicație cu malul stâng al Prutului [6]). In cele din urmă se ajunse la o înțelegere , ca urmărirea suspecților în raioanele ocupate de Austriaci să nu se poată face decât cu aprobarea comandantului austriac [7]), fiindcă Austria considera pe toți locuitorii Principatelor ca supuși scutului ei [8]). Atitudinea Principelui față de Austriaci era de altfel corectă, ceea ce făcea pe Coronini să comunice la Constantinopol, că dela instalarea Principelui Ghica situația politică s'a ameliorat și că s'a pus capăt multor inconveniente anterioare [9]).

Intre timp izbucni un conflict în chestia supușilor greci, care dădu mult de lucru guvernului din Iași [10]). La dificul-

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 255, p. 327; Nr. 288, p. 377 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 265, p. 338.
[3]) *Ibid.*, Nr. 288, p. 377 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 264, p. 337; Nr. 266, p. 343; Nr. 284, p. 369; Nr. 313, p. 413.
[5]) *Ibid.*, Nr. 271, p. 351.
[6]) *Ibid.*, Nr. 274, p. 355 urm.
[7]) *Ibid.*, Nr. 275, p. 356.
[8]) *Ibid.*, Nr. 278, p. 364; Nr. 301, p. 398 urm.; Nr. 307 §8i 30, p. 404 urm.
[9]) *Ibid.*, Nr. 312, p. 411 urm.
[10]) *Ibid.* Nr. 324, p. 432; Nr. 236, p. 435.

tăţile din afară, se îngrămădiră şi agitaţiile dinlăuntru. In fruntea agitatorilor se găsea T. Balş care râvnea la domnie, secondat de Rosnovanu, exponentul politicei ruseşti în Iaşi [1]. Prin Octomvrie 1855 situaţia din Moldova deveni aşa de încordată încât se răspândise chiar svonul despre abdicarea Principelui Ghica şi despre numirea lui Costachi Negri în funcţia de caimacam [2]. Gazeta « Leipziger Allgemeine Zeitung », aduse informaţiuni asupra ororilor săvârşite de trupele austriace în Moldova [3]. Principele Ghica fu bănuit că ar fi inspirat acest articol, ceea ce determină pe Principe să protesteze energic contra calomniilor ce i se aduc [4]. In Decemvrie 1855 un număr de boeri cu mitropolitul în frunte trimiseră o jalbă la Constantinopol contra Principelui. El era învinovăţit că favorizează mişcarea unionistă susţinută de Franţa şi că a dispus emanciparea Ţiganilor în paguba ţării [5]. Cu ocazia zilei sale onomastice s'au lipit afişe insultătoare contra Principelui chiar pe edificiul hătmăniei [6].

In schimb Principele era susţinut de Austriaci. La 15 Februarie 1856 Coronini raportă la Viena că Principele ar fi dispus să rămână în scaun, dacă i s'ar oferi domnia pe viaţă [7]. In Martie 1856, Principele aplană conflictul ce izbucni între Mitropolitul Miclescu şi ministrul Ion Cantacuzino, prin demisia acestuia şi înlocuirea lui prin beizadeaua Ioan Ghica, o măsură care produse bună impresie în rândurile tineretului naţionalist [8]. La 27 Martie Coronini primi informaţiuni dela Constantinopole, că Principele Ghica stărue pentru rechemarea sa din domnie [9]. La 6 Aprilie raportă Coronini că Principele i-a declarat net că va demisiona la expirarea termenului de domnie în cursul lunii viitoare, precum s'a legat personal faţă de împăratul Franz Josef la

[1] *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 534, p. 714; Nr. 538, p. 724; Nr. 336, p. 464; Nr. 359, p. 493; Nr.464, p. 506.
[2] *Ibid.*, Nr. 698, p. 840.
[3] *Ibid.*, Nr. 702, p. 850.
[4] *Ibid.*, Nr. 731, p. 865; Nr. 732, p. 866.
[5] *Ibid.*, Nr. 735, p. 868 urm.
[6] *Ibid.*, Nr. 752, p. 891.
[7] *Ibid.*, Nr. 756, p. 900.
[8] *Ibid.*, Nr. 775, p. 950 urm.; Nr. 790, p. 971; Nr. 791, p. 972.
[9] *Ibid.*, Nr. 788, p. 970.

Cernăuţi. Cât priveşte de caimacam, Austria sprijinea pe faţă candidatura lui Alexandru Moruzi. Coronini însă avea indicii sigure, că Teodor Balş şi-ar fi asigurat numirea prin sume mari plătite la Constantinopol [1]). Scurt înaintea retragerii, sale Austriacii cereau Principelui Ghica, ca şi de altfel lui Ştirbei, să reorganizeze miliţiile după sistemul austriac, să înfiinţeze bănci cu capital vienez, să construiască linii ferate şi să soluţioneze chestia agrară [2]). In scopul acesta Coronini stăruia mereu ca să se trimită ofiţeri români pentru perfecţionarea instrucţiei la Viena şi la Budapesta [3]). Principele resistă la stăruinţele acestea, bazându-se pe opoziţia boerilor faţă de aceste cereri [4]). In schimb Principele decretă libertatea presei [5]). In zilele din urmă Principele semnă un mare număr de diplome pentru ridicarea la rangul de nobleţă. Chiar în ziua demisiei sale a fost acostat de nouă indivizi simpli şi rău îmbrăcaţi, cari cereau diplome de nobleţă. La 2/14 Iulie apăru decretul de numire a lui Toderiţă Balş în funcţia de caimacam. In aceiaşi zi Poarta primi demisia Principelui Ghica, ce fusese înaintată desigur de mai înainte. Generalul Gablenz raportează că în clipele când Principele îşi lua rămas bun dela înalţii dignitari şi ofiţeri, beizadelele ridicau mobilierul din palatul domnesc pentru apartamentele lor şi ale metreselor lor. După abdicarea sa Principele Ghica părăsi Moldova pentru a se retrage la Viena şi de acolo la Paris [6]). Indată după instalarea sa, caimacamul T. Balş suspendă aplicarea tuturor legilor ce fuseseră decretate de Ghica în ultimele luni ale domniei sale [7]), între care şi libertatea presei [8]). Inaintea Austriacilor G. Ghica trecea ca partizan al unirii pe care ei o considerau compromisă prin

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 793, p. 973 urm.; Nr. 796, p. 984; Nr. 813, p. 1004.
[2]) *Ibid.*, Nr. 817, p. 1011; Nr. 818, p. 1012; Nr. 821, p. 1016; Nr. 824, p. 1019; Nr. 825, p. 1020; Nr. 828, p. 1022; Nr. 829 până la 831, p. 1023 urm. Nr. 834 şi 835, p. 1025 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 786, p. 968 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 936, p. 1026; Nr. 838—839, p. 1029 urm.; Nr. 841, p. 1033; Nr. 842, p. 1034; Nr. 845, p. 1036.
[5]) *Ibid.*, Nr. 848—850, p. 1038 urm.
[6]) *Ibid.*, 861, p. 1049.
[7]) *Ibid.*, Nr. 863, p. 1052 urm.
[8]) *Ibid.*, Nr. 882—884, p. 1066.

demisia lui [1]). Noul caimacam caută o apropiere cât mai strânsă faţă de Austriaci, cărora li ceru praf de puşcă pentru ca miliţia moldovenească să poată face faţă situaţiei în momentul când trupele de ocupaţie ale Austriei vor evacua Moldova. Tot el trimise emisari prin districte pentru a aduna semnături antiunioniste [2]). Listele cu aceste semnături erau menite să înlocuiască listele unioniste trimise sub Ghica la Constantinopol. In felul acesta credea Balş că lucrează în interesul Porţii. Dar în loc de laudă pentru iperzelul său antiunionist, Balş primi ordinul Porţii să justifice, să documenteze şi să declare solemn, dacă semnăturile antiunioniste s'au făcut din voia liberă a Moldovenilor, fără intervenţia sa, sau din ordinul său. Răspunsul acesta neaşteptat a jignit adânc pe caimacam [3]). De aceia plecarea trupelor austriace din Iaşi umplu de grijă pe T. Balş şi zădărnici politica sa antiunionistă [4]).

VI. REACŢIUNEA NAŢIONALĂ FAŢĂ DE OCUPAŢIA AUSTRIACĂ

Intrarea trupelor austriace în Muntenia a fost primită cu mare răceală de toate cercurile româneşti. Căpitanul Wimpffen raporta la 18 August că populaţia nu era deloc încântată de noua ocupaţie străină, care nici nu era de aceeaşi credinţă religioasă cu ea, ca cea rusească. Toată lumea prefera o domnie pământeană. Numai anumite doamne din înalta societate ca d-na Şuţu, Slătineanu, Filipescu, Ghica ş. a. arătau simpatie pentru trupele austriace. « *Partidul bătrânilor* » năzuia la restabilirea vechilor stări de lucruri. « *Pardidul tinerilor* » se compunea în covârşitoarea sa majoritate din oamenii cei mai culţi, mai inteligenţi şi mai corecţi din ţară. Şeful acestui partid era Ghica, principe de Samos. El simpatiza cu revoluţionarii din 1848 şi stetea sub influenţa

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini,* Nr. 868, p. 1055.
[2]) *Ibid.,* Nr. 881, p. 1065.
[3]) *Ibid.,* No. 886, p. 1067.
[4]) *Ibid.,* Nr. 888, p. 1068.

Franței și Angliei. Un al treilea partid era cel *rusofil*, care pierdu însă pe cei mai marcanți membri ai săi prin fuga lui Ioanid, Arghiropulos ș. a. « *Țara asta frumoasă și bogată numai dacă ar ști cel puțin de este turcă, rusă, austriacă sau românească* », spunea marele ban Cantacuzino [1]).

Singurii cari nu aveau nici simpatii, nici aderenți în țară erau Austriacii. Acest nou partid urmau să-l creeze Austriacii.

Față de această situație reală, numai corespondentul din București al « *Telegrafului Român* » din Sibiu putea susține « că cu intrarea Austriacilor în Principate va începe o eră nouă, nu numai pentru administrațiunea acestei țări, căci ea, cu amestecul ei de elemente turcești, rusești și neînțelese franțuzești, ar fi cam ieșit în timpul din urmă din țițini, și dacă s'ar lăsa Principatele acum de sine, atunci ele prin lupta partidelor s'ar arunca însă și în mai mare nenorocire, decât ce a fost ocuparea Rușilor. Boierul român nu se poate asemăna nici cu nobilul și magnatul polon, nici rus, cu atâta mai puțin cu cel nemțesc sau unguresc, căci ei sunt o proprie specie de patrici, spre a căror caracterizare poate el lua puțin lingușitoare culoare pe paleta sa. Voi zice: « Nu este acuma timpul a ține domnilor acelor o oglindă înainte, însă ei sunt cauza de căpetenie, cum că România și Moldova nu au luat cu totul alt rang între țările civilizate ale Europei. Dacă un talent organizator însemnat s'ar apuca de spițele acestei binecuvântate țări și ar aduce mijloacele ei cele bogate într'un echilibru obștesc armonic, ce binecuvântări ar putea el provoca? D-l Bach, fratele regeneratorului administrațiunii austriace, merge ca comisar acolo [2]) și luând cu sine numai vreo câțiva amploiați, și completând serviciile celorlalte administrațiuni cu elemente românești, ce ar fi de un tact mare și curat de cruțare a simțului național, câtă vreme Turcii, care către toate ce se țin de administrațiunea țărilor ce stau sub suzeranitatea lor, sunt cu totul indolenți, negreșit că nu vor pune nicio piedică buneivoinți a Austriei » [3]).

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 28, p. 39 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 33, p. 44 urm.; Nr. 35, p. 48.
[3]) « Telegraful Român », anul II, Nr. 66 din 21 August 1854.

Ocupaţia austriacă ce venea pe neaşteptate după retragerea Ruşilor n'a fost bine primită nici de Români, dară nici de Turci. Austriacii nu se bucurau de nicio simpatie în Principate. Grupări şi partide austro-file nu existau. Acestea trebuiau create şi în adevăr Austriacii îşi dedeau silinţă să câştige aderenţi pentru politica lor, dar fără succes vizibil. Populaţia autohtonă avea încă proaspăt în memorie suferinţele şi nemulţumirile provocate de ocupaţia rusească şi de aceea ea nu înţelegea ce rost putea să aibă o nouă ocupaţie şi încă din partea unei puteri străine, nu numai ca limbă, dară şi ca credinţă religioasă. Adversitatea făţişă faţă de noua ocupaţie era mereu nutrită de emigranţii români, cari, întorcându-se din pribegie, îşi strângeau rândurile şi căutau să organizeze rezistenţa naţională faţă de ocupaţie. In năzuinţele acestea Românii erau încurajaţi de către Turci, cari şi ei la rândul lor, îşi dădeau seama că s'au grăbit cu încheerea convenţiei dela Bojadji-Keuy şi că intervenţia militară a Austriei în Principate, după evacuarea acestora de către Ruşi, nu-şi mai avea nici o raţiune.

In instrucţiunile primite de Coronini dela Viena era şi aceea, de a urmări de aproape pe revoluţionarii români şi de a stărui pentru îndepărtarea lor din Principate [1]). Cancelarul Buol-Schauenstein preciza în instrucţiunea sa către Coronini din 15 August 1854 că principalele scopuri ce se urmăreau cu ocupaţia austriacă erau: restabilirea ordinei şi înlăturarea elementelor revoluţionare din 1848 şi 1849, care prin uneltirile lor periclitează ordinea şi liniştea nu numai în Principate, ci şi în regiunile limitrofe ale Austriei, adică în Transilvania [2]). Ca elemente periculoase erau consideraţi, pe lângă revoluţionarii români ca Eliade, Tell, N. şi G. Golescu, Cezar Biliac, G. Grădişteanu, C. Rosetti, C. Bălcescu, N. Spatescu, D. Bolintineanu, Zanea, Znagoveanu, Ion şi Dimitrie Brătianu, Ionescu ş. a. [3]), ci şi revoluţionarii maghiari ca Berzenzay Laslo, zis şi Hüll [4]), Ştefan Türr şi Winkler,

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 5, p. 9.
[2]) *Ibid.*, Nr. 23, p. 31.
[3]) *Ibid.*, Nr. 885, p. 1067.
[4]) *Ibid.*, Nr. 726, p. 862.

emisarii lui Rosetti și Mazzini [1]), precum și cei poloni dintre cari unii serviau ca ofițeri în armata otomană, ca Czaikowski = Zadik-Pașa, care la intrarea trupelor austriace în București, îndeplinea acolo funcțiunea de comandant al pieței [2]). Revoluționarii străini ca și cei români se bucurau de protecția puterilor apusene, Franța și Anglia, ai căror consuli din București Pujade Eugen și Colquhoun îi sprijineau pe față. Nenumărate sunt reclamațiunile lui Coronini contra acestor consuli cari erau ostili ocupației austriace. Cum unitățile austriace se compuneau din soldați de diferite națiuni ca Români, Maghiari, Poloni, Sîrbi, Croați etc., propaganda revoluționară, susținută de emigranți prindea foarte ușor, astfel că în proclamațiunea sa către locuitorii Principatelor, generalisimul Hess și cerea « liniște și rânduială, pentru ca orice turburare sau și numai amenințarea aceleia prin *oameni sau partide răsculătoare* se va pedepsi cu toată asprimea legii » [3]). La 19 August Hess ținea să amintească din Leov lui Coronini, că este ordinul expres al împăratului, ca față de revoluționari să se proceadă cu toată asprimea [4]). Intervenția lui Hess se explică prin faptul că tineretul muntean răspândise o proclamație către populație ca să se opună Austriacilor, iar alta către miliția națională, îndemnând-o să se opună cu arma în mână ocupației austriace și să stea la dispoziția comandamentului turc în lupta contra invaziei austriace. După raportul agentului austriac Laurin, ambele proclamațiuni ar fi fost primite cu însuflețire în *Clubul Vasiliades*. Din același raport desprindem, că reîntoarcerea lui Eliade la București, ar fi umplut de groază lumea pașnică [5]) cu toate că un alt raport al aceluiași consul arată că refugiații politici ar fi fost îndepărtați din București înainte de intrarea Austriacilor în capitală [6]). La intervenția Austriacilor la Constantinopol apăru la 27 August ofisul marelui vizir către Omer-Pașa,

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 688, p. 839; Nr. 695, p. 845; Nr. 697, p, 847; Nr. 700, p. 849; Nr., 703, p. 851; Nr. 705, p. 852; Nr. 708, p. 853; Nr. 710. p. 854; Nr. 712, 714, 715[2] 716, 718, p. 854 urm.; Nr. 728, p. 824.

[2]) Ion I. Nistor, *Die Polen-Legion im Krimkriege*, « Codrul Cosm. », IX. p. 71 urm.

[3]) *Ibid.*, Nr. 27, p. 35.

[4]) *Ibid.*, Nr. 29, p. 42.

[5]) *Ibid.*, Nr. 41, p. 57.

[6]) *Ibid.*, Nr. 44, p. 59,

care orânduia exilarea lui Rosetti şi Golescu din ţară şi menţinerea lui Eliade în surghiunul său din Samos [1]. La 31 August, Omer-Paşa primi noui instrucţiuni din Constantinopol, ca să aibă în vedere ca unităţile otomane care au în rândurile lor indivizi ce cad în categoria refugiaţilor, să fie dislocate în aşa fel, ca ele să nu vină în atingere cu trupele de ocupaţie austriace [2]. Ordinul vizirului a fost ascultat, întrucât la 2 Septemvrie Laurin putea raporta lui Coronini, că Ismail-Paşa a primit ordinul să plece cu o parte a diviziei sale în care se găseau refugiaţi poloni, maghiari şi italieni, din Bucureşti şi să opereze în Asia [3]. La 1 Septemvrie se raporta lui Coronini din Bucureşti că Partidul Tinerilor Români critică cu asprime manifestul austriac şi că criticele găsesc răsunet în rândurile populaţiei [4]. Că purtarea trupelor austriace dădea cauză la asemenea critici şi agitaţiuni, o recunoştea însuşi Coronini, care la 1 Martie 1855 dădu un ordin circular către toate unităţile militare, să păstreze disciplina cea mai severă, să evite *excese* şi *crime*, pentru a nu da prilej presei la reclamaţiuni şi critici [5]. Cu ocaziunea primei vizite, Coronini ceru lui Omer-Paşa să evacueze emigranţii poloni şi unguri cari făceau parte din legiunea de Cazaci, comandată de Czaikowski, ceea ce generalisimul turc îi făgăduise. De asemenea vor fi trimişi la Constantinopol şi Golescu şi Rosetti, numai în ceea ce priveşte pe Eliade, îi ceru să-l îngădue până ce acesta îşi va fi regulat anumite afaceri de familie [6]. La 29 Septemvrie Coronini primi dela Hess dispoziţiuni noui cu privire la menţinerea ordinei publice. Comenduirile austriace din ambele Principate primiră ordine să vegheze asupra curentelor din opinia publică, să urmărească agitaţiunile ostile şi să câştige elemente pentru propaganda austriacă. Să exercite cenzura presei şi să o influenţeze în sens prietenesc pentru Austria. De asemenea să supravegheze spectacolele teatrale şi să combată spionajul.

[1] *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 53, p. 66 urm.; Nr. 59, p. 71 urm.
[2] *Ibid.*, Nr. 54, p. 67.
[3] *Ibid.*, Nr. 60, p. 73.
[4] *Ibid.*, Nr. 58, p. 70 urm.
[5] *Ibid.*, Nr. 441, p. 612.
[6] *Ibid.*, Nr. 66, p. 80; Nr. 100, p. 131.

Pe lângă dispozițiunile de ordin politic, organele militare austriace mai primiră însărcinarea de a face poliția de moravuri, de a griji de curățenia și luminatul străzilor publice, de a opri jocurile de noroc [1]. Pentru o mai bună supraveghere a teatrului, generalul Paar a însărcinat pe un ofițer cu controlul teatrului pe timpul stagiunii [2].

In Moldova situația Austriacilor nu era mai bună. Din raportul lui Hess către cancelarul Buol din 7 Octomvrie 1854 se vede, că Austriacii n'aveau nici o priză în opinia publică, și că Moldovenii rămaseră surprinși pe urma ocupației austriace. Un partid austrofil s'ar putea crea acolo numai prin o investiție de capitaluri. Așa s'ar impune subscrierea unui împrumut austriac de cel puțin 2.000.000 fl. Pentru a câștiga încrederea acestei țări, ar trebui ca Austria să se gândească la un vast program de construcții de drumuri, poștă, telegraf și mai apoi de căi ferate. Negoțul austriac cu aceste țări ar trebui să se bucure de avantajele speciale. Pe calea aceasta s'ar putea crea în opinia publică un curent favorabil Austriei și s'ar putea ajunge și la o durabilă unire politică [3]. La încheierea păcii Austriacii se gândiau la fortificarea Galațului, Focșanilor și a unor puncte pe Prut, pentru a avea o legătură sigură cu trecătorile fortificate în spre Ardeal. In legătură cu acest vast plan de fortificații sta și descrierea Iașilor din punct de vedere strategic, făcută de maiorul Dervent [4]. Gurile Dunării ar trebui cucerite pentru negoțul austriac, urmând a se construi un canal sau o cale ferată care să ducă dela Cernavodă la Constanța sau Varna pentru a înlesni astfel transportul mărfurilor la Constantinopol [5]. Cu oamenii din Principate s'ar putea face mult, întru cât sunt buni profesioniști. Pe oamenii diriguitori din Moldova Hess îi găsește mai consistenți ca cei din Muntenia; ei sunt buni profesioniști, numai că simt mereu nevoia de a fi comandanți, ca și copiii cari privesc mereu la perceptorul lor, dacă trebue

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 127, p. 157; urm.; Nr. 172, p. 228 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 178, p. 238 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 151, p. 202 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 181, p. 242 urm.
[5]) *Ibid.*, Nr. 151, p. 202 urm.

să facă ceva sau nu [1]. In raportul său din 18 Noemvrie 1854 Coronini găseşte Moldova mai progresată din punctul de vedere al agriculturii ca Muntenia. Ea oferea o privelişte mai veselă decât stepele necultivate ale Munteniei. Situaţia politică şi socială era însă deopotrivă de desordonată ca şi în Muntenia, iar viaţa familiară destrăbălată [2].

In Octomvrie 1854 Coronini raporta lui Hess că tinerii naţionalişti, aţâţaţi mereu de contele Zamoiski care s'a aşezat la Bucureşti, critică şi uneltesc mereu contra ocupaţiei austriace [3]. In acelaşi timp generalul Paar cerea credite pentru « premiarea » gazetelor mai importante ce apăreau la Iaşi [4]. Dar dacă vigilenţa cenzurii oprea manifestaţiunile simţimintelor naţionaliste în Principate, ele găseau expresie în « Gazeta Transilvaniei » din Braşov, unde apăru un articol contra Fanarioţilor, al cărui conţinut agitatoric determină pe Coronini să intervină pe lângă Arhiducele Albrecht pentru sistarea unor asemenea manifestaţiuni anarhice şi comuniste [5]. Din ordinul comandantului militar din Ardeal « Gazeta Transilvaniei » a fost supusă cenzurii pentru articolul semnalat de Coronini : « Valahia sub Fanarioţi şi la urmă sub protectoratul rusesc » [6].

La 6 Noemvrie consulul austriac din Rusciuc raporta că revoluţionarii polonezi recrutau Bulgari, dar şi Români pentru legiunile lor [7].

La 11 Noemvrie 1854, Paar raportă lui Coronini despre descoperirea complotului dela *Târnauca* contra trupelor austriace. Capul complotului era un oarecare Fuchs, inginer hotarnic, ajutat de indivizii Timca şi Scodihor. Complotiştii ar fi adresat ţarului un memoriu, semnat de mai mulţi boeri moldoveni, cerând eliberarea Moldovei de sub jugul austriac. Numărul boerilor complotişti erau de 300 între cari Covola, Chirescu, Miclescu, Matozan, Holban, Gherghel, Nastasi şi

[1] *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 151, p. 200 urm.
[2] *Ibid.*, Nr. 237, p. 308.
[3] *Ibid.*, Nr. 183, p. 249.
[4] *Ibid.*, Nr. 186, p 252 urm.
[5] *Ibid.*, Nr. 296, p. 387 urm.; Nr. 316, p. 417.
[6] *Ibid.*, Nr. 329, p. 451, cu traducerea articolului în limba germană.
[7] *Ibid.*, Nr. 202, p. 270 urm.

alții. Descoperitorul complotului era un boer devotat Austriei, care avea moșii în Bucovina, Basarabia și Moldova [1]).

In Noemvrie 1854 s'a răspândit în Bucureștili un manifest mazzinian, care chema soldații austriaci la dezertare. Distribuitorul pamfletului era un Italian în uniformă turcească [2]). La 20 Noemvrie Coronini găsea situația politică așa de turbure, încât ea înlesnea uneltirile revoluționare, puse la cale de partidul național și sprijinite de consulii puterilor apusene [3]). De aceea el numai cu greu a putut împiedica apariția de foi ațâțătoare în București, Craiova, Buzău și Brăila [4]). La 25 Noemvrie locotenentul Brâncoveanu, care făcea serviciul de legătură cu Coronini, acuză pe Principele Știrbei că a numit secretar de stat la secția franceză pe ginerele lui Eliade, fostul șef al revoluției muntene, care îndeplinea totodată și funcția de secretar intim al lui Omer-Pașa. Doctorul Crețulescu care este considerat ca asasinul Principelui Bibescu, este amic al consului general Colquhoun. Pe aeesta Principele l'a numit la departamentul Internelor. Pe principele Constantin Ghica, care este tot ce poate fi mai inocent, este însă prieten al consulului general francez Poujade, pe acesta Domnul l-a trimis în misiune în Crimea. Pe Bălcescu, care a jucat un rol în revoluția română și care profesează idei foarte avansate, Principele Știrbei l-a invitat la sine, i-a întins mâna și l-a rugat să primească un loc de administrator la Orșova într'un district limitrof cu Austria. Dar cu toate insistențele Domnului, Bălcescu a refuzat să primească. De asemenea a refuzat și Angelescu un loc de administrator [5]).

Pentru stabilirea contactului social ca pătura boerească, Coronini caută să înlesnească intrarea ofițerilor austriaci în societatea înaltă din București și Iași. Și cum în această societate limba de conversație era cea franceză, el recomandă ofițerilor deprinderea acestei limbi și ceare lui Hess să trimită în Principate ofițeri cari vorbesc franțuzește [6]). In

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 217, p. 285.
[2]) *Ibid.*, Nr. 225, p. 294 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 242, p. 314.
[4]) *Ibid.*, Nr. 243, p. 316.
[5]) *Ibid.*, Nr. 254, p. 326 urm.
[6]) *Ibid.*, Nr. 297, p. 388 urm.

urmărirea acestei politici de apropiere, internunţiul Bruck din Constantinopol comunică lui Coronini că mulţi dintre cei 34 de exilaţi români din 1848 intervin la internunţiatură pentru autorizaţia de a se putea reîntoarce în ţară. Pentru Ion Bălăceanu interveni însuşi marele-vizir Reşid-Paşa, aşa că nu i se va putea refuza uşor reîmpatrierea [1]). In aceleaşi împrejurări pare să se fi reîntors la Craiova şi Pleşoianu care în calitatea sa de căpitan al miliţiei naţionale jucase un rol în revoluţia din 1848 [2]). Intre timp internunţiul Bruck, devenind ministru de finanţe la Viena, locul său din Constantinopol fu ocupat de Koller [3]). In Martie 1855, se produse la Craiova o ciocnire sângeroasă între trupele austriace şi populaţia civilă, ciocnire care se lichidă cu jertfa unei vieţi de om, un croitor. Incidentul acesta luă proporţii şi dădu cauză la demonstraţie monstră contra garnizoanei austriace în care se găsea şi un regiment de Români Transilvăneni. Incidentul ameninţa să ia proporţii. Partidul naţional se agita. Arhiducele Albrecht dirijă trupe spre Craiova, iar Principele Ştirbei delegă pe prefectul poliţiei din Bucureşti Rosetti în calitatea de comisar domnesc, cu anchetarea cazului şi descoperirea vinovaţilor, astfel că spiritele agitate numai cu greu putură fi potolite [4]). La 11 Aprilie 1855 apăru în « Breslauer Zeitung » o corespondenţă din Focşani cu privire la excesele brutale ale garnizoanei austriace compusă din Croaţi, degenerând în ciocniri sângeroase cu dorobanţii [5]). Situaţia în oraş s'a schimbat cu totul; la apusul soarelui nu se mai arată ţipenie de om pe stradă. Bătrânii spun că dela năvălirile tătare nu s'a mai pomenit aşa ceva. Şi toate acestea pornesc dela o armată nemţească, care a sosit acolo în timp de pace, pentru a ocroti pe locuitori. Numele de « Neamţ » a devenit un cuvânt de ocară [6]). In noaptea de 10 spre 11 Martie 1855 un grup de săteni încercă un atac asupra postului militar

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 419, p. 593 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 427, p. 602; Nr. 449 urm.; Nr. 460, p. 685.
[3]) *Ibid.*, Nr. 428, p. 604.
[4]) *Ibid.*, Nr. 445, p. 617 urm.; Nr. 448, p. 621 urm.; Nr. 451, p. 624; Nr. 477, r. 650 urm.; Nr. 483, p. 657; Nr. 509, p. 678.
[5]) *Ibd.*, Nr. 507, p. 676 urm.
[6]) *Ibid.*, Nr. 507, p. 676 urm.

dela Cornu-Luncii (Cerdacul Nr. 41) pe drumul dintre Fălticeni și Gura-Homorului pentru a elibera o cireadă de vite, pe care soldații o rechiziționaseră dela săteni [1]. La 15 Aprilie se răspândise svonul că țăranii din județul Bacău sunt agitați și amenință cu răscoala [2]. Populația era nemulțumită și din cauza impozitelor ce trebue să le plătească pentru întreținerea trupelor de ocupație [3]. Agitațiile acestea coincideau cu răspândirea proclamațiunilor lui Czaikowski în Moldova, Bucovina, Basarabia și Podolia [4].

In primăvara anului 1855 armata de ocupație era amenințată cu copleta ei descompunere. Elementele eterogene părăseau steagul austriac și se înrolau ca voluntari în unitățile naționale din armata lui Omer-Pașa [5]. Curând după aceea, legionarii polonezi au fost încorporați într'un regiment de Cazaci [6]. Pentru a evita catastrofa, Coronini se văzu silit să recurgă la măsuri excepționale, introducând dreptul statutar sau marțial în tot cuprinsul Principatelor unde staționau trupele austriace [7]. In năzuința de a păstra liniștea și ordinea internă se recurse până și la percheziții domiciliare la persoanele suspecte [8].

In fața acestei situații, Coronini își dădu seama că ea nu poate fi stăpânită decât prin proclamarea dreptului marțial.

La 29 Aprilie 1855 apăru proclamația lui Coronini cu privire la introducerea dreptului marțial, pentru crimele comise contra puterii armate austriace. Dreptul marțial urma să se aplice față de toate persoanele fără deosebire de naționalitate și de stare. Chiar și contra militarilor puterilor străine, când acestea vor încerca să ademenească soldații trupelor de ocupație oferindu-le daruri, făgăduindu-le avantagii sau întrebuințând mijloace meșteșugite de persuasiune prin grai viu sau prin scris, dar în deosebi prin proclamațiuni de a se abate dela credință, supunere, ascultare și vigilență sau dela

[1] *Corespondența lui Coronini*, Nr. 508, p. 677.
[2] *Ibid.*, Nr. 510, p. 679 urm.
[3] *Ibid.*, Nr. 533 și 534, p. 713 urm.
[4] *Ibid.*, Nr. 516, p. 604; Nr. 519, p. 700; Nr. 520, p. 701.
[5] *Ibid.*, Nr. 536, p. 719 urm.
[6] *Ibid.*, Nr. 269, p. 349 urm.; Nr. 290, p. 380 urm.
[7] *Ibid.*, Nr. 537, p. 720 urm.; Nr. 540, p. 723 urm.
[8] *Ibid.*, Nr. 530, p. 709.

alte îndatoriri militare sau părăsirea serviciului militar. Cei ce vor fi dovediţi de asemenea crime contra armatei vor fi împuşcaţi după dreptul marţial [1]). Măsurile acestea drastice au contribuit într'o măsură oarecare la restabilirea disciplinei în rândurile armatei de ocupaţie. Totuşi comandamentele austriace urmăreau cu toată atenţiunea uneltirile revoluţionarilor pentru a feri armata de dezerţiuni şi demoralizări [2]).

In « Hamburger Nachrichten » din 17 Aprilie 1855 aparu un articol foarte sugestiv asupra situaţiei din Principate. Corespondentul din Iaşi scria la 25 Martie:

« Străinul care soseşte sau Moldoveanul care se întoarce în patria sa după o absenţă mai lungă, găseşte înfăţişarea oficială a Principatului foarte schimbată. Ţara se prezintă austriacizată. La bariera capitalei călătorul este întâmpinat de autorităţile poliţieneşti austriace. Locuinţa comandamentului pieţei poartă inscripţia: K. K. Platz-Commando, nu ca o însemnare vremelnică, ci ca aceea ce ar rămâne permanentă şi ar fi hotărît ca tabla să nu fie îndepărtată niciodată. Consulul austriac este puternic, comandantul austriac şi mai puternic! Asupra scopului adevărat al ocupaţiei austriace nu poate fi nicio îndoială; pentru respingerea unui atac forţa trupelor de ocupaţie ar fi insuficientă, dar ea este suficientă pentru a păstra ţara în stăpânirea lor » [3]).

Corespondenţe de acest fel, apărute în presa străină, indispuneau mai mult pe Austriaci şi-i determinau să ia măsurile de rigoare. Un sistem de supraveghere foarte sever fu aplicat tuturor persoanelor suspecte. Intre acestea se găsea şi princesa Catarina Ghica, soţia divorţată a lui Nicolai Roznovanu-Roseti şi mătuşă a Principelui Ghica. Ea sosi la Iaşi din Lipcani unde petrecea la moşia ei şi avea de gând să călătorească la Paris la ficele ei. Ea trecea drept o femeie fină, cultă şi şireată [4]).

Izbânda aliaţilor din Crimea trezi mare entuziasm în rândurile naţionaliştilor români. Ei se dedeau la manifestaţiuni de

---

1) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 543, p. 728 urm.; Nr. 545, p. 729.
2) *Ibid.*, Nr. 675, p. 833 urm.
3) *Ibid.*, Nr. 541, p. 724 urm.
4) *Ibid.*, Nr. 609, p. 789.

stradă în fața consulatului englez și francez în București și Iași. Iluminarea orașului a fost oprită [1]). In Noemvrie 1855 ziarul « Leipziger Allgemeine Zeitung » reproducea din « Times » un articol al corespondentului său din Principate în care se insistă pe larg, după date oficiale, asupra crimelor și prădăciunilor comise de armata de ocupație austriacă. Guvernul moldovean a putut constata oficial 40 de omoruri îmbinate cu prădăciuni. Corespondentul constată că atât în Moldova cât și în Muntenia domnește pretudindeni ură și groază față de trupele austriace. Această dușmănie este mereu alimentată și de suma cea mare a contribuțiilor pe care populația indigenă trebue să o plătească pentru întreținerea armatei de ocupație, care se urcă până la 7 milioane piaștri pe an [2]). La articolul acesta urmă rectificarea Principelui Ghica, dar ea nu putea slăbi efectul pe care acest articol l-a produs în opinia publică [3]). In Decemvrie 1855 apare un articol asemănător în jurnalul parizian « La Presse », care indignă din cale afară pe Coronini și-l determină să ceară Principelui Știrbei desmințirile cele mai categorice [4]). Agitația contra armatei de ocupație găsia un viu răsunet și în presa rusească în care se vorbea mereu de omorurile, crimele și furtișagurile comise de trupele austriace în Principate [5]).

La 15 Februarie 1856 Coronini se plânge într'un raport asupra adversității Românilor față de Austriaci și asupra simpatiilor pentru Franța și pentru limba franceză de care se foloseau în toate împrejurările. Ba mai mult chiar, Coronini se pronunță hotărît contra Unirii Principatelor, care unite sub dinastie străină ar deveni o jucărie în mâna puterilor străine [6]). « Dar o asemenea creațiune, deși destul de slabă, ar fi totuși destul de masivă și de puternică pentru ca să servească tendințelor daco-romane, ce încolțesc în tăcere ca o boală epidemică, dincoace și dincolo de Carpați, drept centru de gravitație pentru toate elementele românești din

---

1) *Corespondența lui Coronini,* Nr. 674, p. 832.
2) *Ibid.*, Nr. 762, p. 850 urm.
3) *Ibid.*, Nr. 731, p. 865; Nr. 732, p. 866.
4) *Ibid.*, Nr. 734, p. 867 urm.
5) *Ibid.*, Nr. 739, p. 871 urm.
6) *Ibid.*, Nr. 756, p. 900 urm.

Ungaria, Transilvania, Banat și Bucovina, formând prin aceasta un abces ce puroiază mereu la granița Austriei. Este oare interesul nostru să creeăm așa ceva? Și cât de ușor poate fi înșelat un popor!».

«In schimb însă, unită sub unul și același sceptru, națiunea română nu este un element heterogen, ci dimpotrivă, un element moale, flexibile și ușor de asimilat. Prin o largă și bine condusă imigrare și colonizare de elemente germane deprinse cu agricultura, în valea Dunării, prin înlesnirea relațiilor comerciale și prin concentrarea inteligenței germane, a capitalului german și a puterii de muncă germană în țările acestea, va putea fi accelerat procesul de asimilare, astfel că în timp scurt elementele germane mai puternice vor putea înăduși pe cele indigene, mai trândave și mai puțin rezistente, precum se poate observa acest proces în unele părți din Ungaria și din Banat». Prin aceasta ar învia politica orientală a Austriei inaugurată de Eugen de Savoia și Iosif al II-lea. Dar aceasta numai în cazul când Austria va putea și va ști să împiedice unirea Principatelor și să mențină încă domnia voevozilor, dar a unor voezozi, dacă nu direct supuși protectoratului Austriei, atunci cel puțin sub influența și sugestia austriacă, cum erau într'o măsură oarecare Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica [1]).

In scopul acesta Coronini alcătui o listă foarte detaliată, cuprinzând pe candidații la domnie atât în Muntenia cât și în Moldova, cu arătarea calităților și slăbiciunilor lor și cu indicarea acelor pe cari Austria îi considera ca pe cei mai dispusi de a servi scopurilor ei indicate de Coronini.

La 19 Februarie Coronini raportă asupra intereselor Austriei de a interveni în alegerea noului domn și de a aviza asupra *mijloacelor pentru alipirea Principatelor la imperiul austriac* [2]). In vederea alegerii de domn, comandantul austriac întocmi chiar un memoriu detaliat asupra candidaților cari ar veni în vedere la tronul Moldovei. Memoriul se baza pe notele și informațiile primite dela particulari și partide din țară. Candidați cu șanse de a fi aleși erau: Mihai

[1]) *Corespondența lui Coronini,* Nr. 757, p. 904 urm.
[2]) *Ibid.,* Nr. 757, p. 904 urm.

Sturdza, fiii săi Dimitrie și Grigore Sturdza, Grigore Ghica, Lascar Cantacuzino Pașcanu, Toderiță Balș, Nicolai Rosetti-Roznovanu, Ștafan Catargi și Costache Negri. După regulament mai puteau candida și Nicolai Șuțu, Mihai Cantacuzino-Pașcanu și Petrachi Mavrogheni. Memoriul mai cuprinde un număr de 43 boeri, cari erau îndreptățiți să candideze, dar fără șansă de reușită [1]).

La tronul Munteniei erau candidați: Alexandru Ghica, George Bibescu, Barbu Dumitru Bibescu, Constantin Cantacuzino, Constantin Ghica, Herescu, Ion Filipescu, Em. Băleanu, Constantin Cornescu, Iancu Manu, Câmpineanu, Slătineanu, Ion Oteteleșanu, Nic. Băleanu, Ion Vulpoi Filipescu și Scarlat Ghica, precum și un număr de alți boeri îndreptățiți să candideze. Dintre toți însă merită să fie susținut Barbu Știrbei, pentrucă el este deja Domn [2]). La 26 Februarie Coronini recomanda ca pe cel mai bun și serios candidat la tronul Moldovei pe Alexandru Moruzi [3]). Intre timp principele Știrbei primi vestea că Poarta s'a unit asupra modului cum trebue reorganizate Principatele. Propunerile Porții cu privire la Principate erau: abolirea regulamentului organic, revocarea Principilor actuali, instalarea caimacamului, numirea unui comisar turc, alegeri noui și alcătuirea unui nou statut de către Poartă cu colaborarea delegaților din Principate. Austria considera această soluție ca o atingere a nimbului și a influenței sale [4]).

Austria la rândul ei elaboră și ea un proiect de reorganizare a Principatelor care prevedea ca Principatele să rămână sub suzeranitatea Porței, bucurându-se de vechile privilegii și imunități. Modificarea legilor și statutului nu se putea face decât ținându-se seamă de susnumitele privilegii și imunități. Principatele vor fi libere de orice protectorat străin și vor păstra raporturile cu Poarta prin însărcinați de afaceri numiți de Domni. Tratatele încheiate de Poartă vor fi obligatorii și pentru Principate. Ele vor plăti Porței tribut anual.

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 759, p. 907 urm.
[2]) *Ibid.*, Nr. 760, p. 913 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 766, p. 935 urm.; cfr. Nr. 773, p. 946 urm.; Nr. 799, p. 987.
[4]) *Ibid.*, Nr. 762, p. 930; cfr. Nr. 763, p. 930 urm.

Numărul trupelor regulate va fi fixat de comun acord între Principe şi Poartă. Aceasta va putea interveni cu forţa militară pentru înăduşirea turburărilor interne. Cultele se vor bucura de libertate şi protecţie egală. Domnii se vor numi pe viaţă. Ei vor fi aleşi de Sultan dintr'o listă de trei, recomandată de Divan după anumite regule convenite. Ei nu vor putea demisiona fără asentimentul Porţii, care are dreptul să-i revoace în caz de înaltă trădare, stabilită după formele ce s'ar determina. Numirea comandanţilor militari şi a tuturor slujbaşilor publici se va face numai de Domn. Puterea legislativă va fi axercitată de Domn, ajutat de miniştrii săi, cari vor presta jurământ de credinţă şi ascultare precum şi de un divan format din membri de drept în baza funcţiunilor, din membri numiţipe viaţă, şi din membrii numiţi pe timp de un an. Dreptul de iniţiativă este rezervat Domnului. In judeţe se vor forma consilii judeţene pentru a se ocupa de interesele locale. Străinii vor putea dobândi bunuri în Principate. Capitaţia se va suprima şi se va înlocui cu o personală impunere asupra tuturor claselor sociale. Exercitarea meseriilor va fi liberă, iar privilegiile de orice natură suprimate. Toate clasele poporului fără excepţie de naştere şi cult, se vor bucura de toate drepturile civile, îndeosebi de dreptul de proprietate sub orice formă. Raporturile între proprietari şi săteni se vor regula prin învoeli agricole. Puterea Principilor actuali se va prelungi până la punerea în aplicare a noului statut. Regulamentul cuprinzând aceste norme de organizare va fi promulgat de Sultan după ce se va fi luat avizul puterilor contractante [1]).

Contra anteproiectului Porţii şi al Austriei cu privire la organizarea Principatelor a fost elaborat un protest de partidul naţional din Moldova şi trimis prin căminarul Ion Holban la Paris. Dar Holban a fost arestat la Cernăuţi din ordinul Principelui Ghica [2]). Protestul era semnat de Cogălniceanu şi Corne prin el se cerea sufragiul universal pentru

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 771, p. 942 urm.; cfr. Nr. 778, p. 953 urm.; Nr. 781, p. 962.
[2]) *Ibid.*, Nr. 786, p. 968.

Principate [1]). La 3 Aprilie Coronini primi instrucțiuni ca la alegerea noului domn să fie luați în vedere numai indigeni și ca divanul ad-hoc din Muntenia să fie compus din miniștri, clerul înalt, membrii divanului, președinții curților de apel, reprezentanții corpului funcționarilor, ai avocaților, negustorilor și ai breslelor. Nu trebuiau să intre în divan, în niciun caz, emigranții din fracțiunile Eliad și Golescu și nici prietenii lui Ion Ghica din Samos [2]).

Pentru a înlesni planul său de anexiune, Austria caută să aprofundeze toate problemele importante din Principate. Ea se interesa de aproape de capitulațiunile țărilor române cu Poarta Otomană [3]), de jurisdicția consulară [4]), de problema mânăstirilor închinate [5]) și de chestiunea agrară [6]).

Pentru înlesnirea comerțului cu Principatele, Austria se interesa de aproape în timpul ocupației de navigația pe Dunăre [7]) și de lucrările pentru desfundarea Porților-de-Fier [8]). Ea avu grijă de buna stare a căilor de comunicație pe uscat, mai ales acele ce leagă Principatele cu Transilvania prin valea Oltului [9]), Prahovei [10]), Buzăului [11]) și Oituzului [12]). Pentru înlesnirea operațiunilor militare și pentru transmiterea cât mai accelerată a știrilor și comenzilor, Austria se grăbi să estindă legăturile telegrafice cu Viena. Se lucră deci în grabă la liniile Brașov-București-Giurgiu, București-Galați, Cernăuți-Fălticeni-Iași-Galați și de acolo prin Varna la Constantinopol [13]). In strânsă legătură cu instalarea *liniilor*

---

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 787, p. 970.
[2]) *Ibid.*, Nr. 793, p. 975 urm.; Nr. 840, p. 1032 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 737, p. 870 urm.
[4]) *Ibid.*, Nr. 574, p. 749 urm.
[5]) *Ibid.*, Nr. 324, p. 432; Nr. 364, p. 507; Nr. 415, p. 587; Nr. 427, p. 602; Nr. 632, p. 803; Nr. 646, p. 812; Nr. 745, p. 879.
[6]) *Ibid.*, Nr. 812, p. 1012.
[7]) *Ibid.*, Nr. 132, p. 164; Nr. 180, p. 240; Nr. 198, p. 267; Nr. 204, p. 267; Nr. 206, p. 274; Nr. 233, p. 303; Nr. 312, p. 411; Nr. 321, p. 422; Nr. 336, p. 464; Nr. 364, p. 504.
[8]) *Ibid.*, Nr. 109, p. 138; Nr. 126, p. 156; Nr. 165, p. 222; Nr. 173, p. 230; Nr. 193, p. 262.
[9]) *Ibid.*, Nr. 151, p. 202; Nr. 152, p. 204; Nr. 498, p. 702; Nr. 643, p. 810.
[10]) *Ibid.*, Nr. 569, p. 745.
[11]) *Ibid.*, Nr. 613, p. 791; Nr. 636, p. 806; Nr. 671, p. 827; Nr. 682, p. 837.
[12])
[13]) *Ibid.*, Nr. 116, p. 146; Nr. 229, p. 298; Nr. 237, p. 307; Nr. 336, p. 464; Nr. 364, p. 506; Nr. 419, p. 592.

de telegraf stetea şi planul de a estinde reţeaua de *căi ferate* şi asupra Principatelor şi anume era proiectată linia Orşova-Craiova-Bucureşti şi Braşov-Bucureşti-Giurgiu [1]). In strânsă legătură cu desvoltarea căilor de comunicaţie stăteau lucrările geodetice pentru ridicarea hărţii Principatelor [2]). In legătură cu încurajarea comerţului stă înfiinţarea de bănci [3]) cu capital austriac şi chiar crearea unei Bănci Naţionale [4]) şi introducerea monopolului sării [5]).

VII. EVACUAREA PRINCIPATELOR

Austria urmărea cu încordată atenţie desfăşurarea evenimentelor de pe câmpul de luptă din Crimea. Ea întreţinea un serviciu special de informaţiuni cu privire la Basarabia, din care desprindem ştiri interesante asupra celor ce se petreceau în această provincie românească [6]).

Infrângerea Ruşilor la Sevastopol asigură izbândă puterilor apusene aliate cu Turcia. Congresul de pace dela Paris puse capăt protectoratului rusesc asupra Principatelor, cari ajunseră sub scutul puterilor garante. Hotărîrea aceasta a congresului cuprindea în sine şi obligaţia pentru Austriaci de a evacua Principatele ocupate de ei, întru cât integritatea Imperiului Otoman era asigurată, ba chiar sporită cu judeţele Bolgrad, Cahul şi Ismail din Basarabia de Sud. Pusă în faţa acestei situaţiuni, Austria trebui să se învoiască la retragerea trupelor de ocupaţie. Din instrucţiunile pe care cancelarul Buol-Schauenstein înţelegea să le transmită contelui Coronini, vedem că retragerea trupelor era considerată ca o măsură bună atât din punct de vedere politic cât şi financiar. Austria nu înţelegea să accepte un alt tratament, decât cel

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 655, p. 816; Nr. 721, p. 859; Nr. 727, p. 863; Nr. 780, p. 959; Nr. 782, p. 964; Nr. 797, p. 984; Nr. 815—816, p. 1009; Nr. 824, p. 1019.

[2]) *Ibid.*, Nr. 364, p. 506; Nr. 405, p. 577; Nr. 436, p. 609; Nr. 471, p. 646.

[3]) *Ibid.*, Nr. 821, p. 1016; Nr. 823, p. 1018; Nr. 828, p. 1022; Nr. 830, p. 1023; Nr. 834—836, p. 1025 urm.

[4]) *Ibid.*, Nr. 813, p. 1004.

[5]) *Ibid.*, Nr. 754, p. 896.

[6]) *Ibid.*, Nr. 164, p. 221; Nr. 362, p. 498; Nr. 394, p. 567; Nr. 402, p. 575; Nr. 408, p. 581; Nr. 457, p. 627; Nr. 471, p. 646; Nr. 691, p. 841.

aplicat Angliei și Franței. Evacuarea Principatelor urma să se facă concomitent cu evacuarea trupelor franco-engleze cari au operat în Turcia. De aceia evacuarea putea începe cât de curând. Evacuarea desăvârșită însă ar putea să se facă numai după retrocedarea de fapt a județelor basarabene și retragerea trupelor turcești pe malul drept al Dunării. Cancelarul mai stăruia cu chestiunea retragerii trupelor de ocupație să fie considerată ca o chestie internă între Austria și Turcia, și nicidecum ca o chestiune internațională [1]). Evacuarea Principatelor o cerea cu toată insistența și Ion C. Brătianu în memoriul său asupra rolului imperiului Austriei în chestiunea orientală [2]).

Curând după această enunciațiune de principii, Coronini primi dispozițiuni cu privire la evacuare. Austria va retrage cât mai curând posibil trupele sale din Principate concomitent cu puterile apusene. Se acceptă un termen de șase luni pentru evacuare, care trebue să fie respectat. Considerațiunea că divanurile ad-hoc n'ar putea delibera sub ocupațiune străină, n'ar putea sili pe Austriaci de a accelera evacuarea, cu toate că în principiu Austria nu ar avea nimic de obiectat contra acestei păreri. Evacuarea va începe imedtia după schimbul ratificărilor tratatului de pace, ținându-se însă seama de organizarea milițiilor româno-moldave, de revocarea autorităților rusești din județele retrocedate și de retragerea garnizoanelor turcești din Principate. Ultimul rest al trupelor austriace urma să părăsească teritoriul Principatelor deodată cu garnizoanele turcești [3]).

La 17 Aprilie 1856 urmă primul ordin de evacuare parțială. Mai multe unități din Moldova și Muntenia primiră o altă destinație în Galiția, Ungaria și Croația. Insuși contele Coronini primi ordin să plece la Timișoara pentru a îndeplini acolo funcțiunea de guvernator civil și militar al Banatului, demnitate pe care el o deținu până la 1859. Capitalele Iași și București, precum și localitățile așezate pe căile principale de cominicație internă rămaseră încă sub

[1]) *Corespondența lui Coronini,* Nr. 803, p. 991.
[2]) *Studii și Documente,* II, Nr. 462, p. 855.
[3]) *Corespondența lui Coronini,* Nr. 804, p. 991 urm.

ocupaţie. Generalul Popovici rămase mai departe comandantul oraşului Bucureşti [1]).

La 15 Aprilie contele Wimpffen prezentă Principelui Ghica notificarea de avacuare a Moldovei. Principele primi notificarea cu linişte şi fără nicio surpriză ca şi cum ar fi avut dinainte cunoştinţă de ea. După relaţiunea lui Wimpffen vestea evacuării trezise impresii deosebite. Aderenţii Unirii, partida tinerilor Moldoveni, fanaticii dacoromanismului o primiră cu extaz, simţindu-se uşuraţi de apăsarea austriacă, mai ales în epoca de reorganizare a ţării. Era însă şi o fracţiune mai mare de cum se aştepta, care nu se sfia să recunoască meritele ocupaţiei austriace [2]). La 30 Iunie 1856 generalul Paar, fu rechemat la Viena în urma disolvării comandamentului său din Moldova [3]). La finele lui Iulie 1856 nu se mai găsiau în Moldova decât 8.056 combatanţi cu 1.827 cai [4]). La 5 August 1856 sosi ordinul corpului de armată, prin care Coronini fu rechemat din postul său de comandant suprem al trupelor de ocupaţie din Principate, iar în locul lui fu însărcinat cu comanda generalul *Marziani* [5]).

La 5 August 1856 contele Coronini aduse la cunoştinţă publică rechemarea sa din postul de comandă a trupelor din Principate prin următoarea depeşă trimisă caimacamilor:

«Implinindu-se misia mea, mă retrag după porunca Impăratului, Augustul meu Stăpân — în guvernul meu civil şi militar al Banatului şi Serbiei. Locot. General de Marziani va lua comanda trupelor austriace pentru cât timp vor petrece ele încă în Principate, iar Generalul Gablenz va fi sub poruncile sale. Vă rog să binevoiţi a încunoştinţa despre hotărîrea Majestăţii Sale autorităţile civile şi militare ale ţării, pentru ca generalul Marziani să poată afla ca şi mine aceiaşi lesnitoare cooperare din partea lor. Mă folosesc cu

[1]) *Corespondenţa-Coronini*, Nr. 808, p. 995; cfr. Nr. 822, p. 1018.
[2]) *Ibid.*, Nr. 809, p. 996 urm.
[3]) *Ibid.*, Nr. 858, p. 104.
[4]) *Ibid.*, Nr. 870, p. 1060.
[5]) *Ibid.*, No. 872 p. 1060.

acest prilej a vă ruga să le arătaţi pentru cea de pe urmă oară mulţumirea mea de toate bunele lor servicii.

Primiţi, Excelenţă, încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Contele Coronini Cronberg
Bucureşti, 5 August 1856»

La plecarea sa din Bucureşti, contele Coronini a ţinut să destingă adjutanţii domneşti cu câte o sabie de onoare însoţită de câte o scrisoare. Iată cuprinsul scrisorii adresate colonelului Foti:

« Domnule Colonel,

« In postul meu de comandant şef al trupelor C. R. de ocupaţie, adese am avut nevoie de serviciile D. V. şi mă simt fericit de a putea constata că D.Vs. totdeauna v'aţi sirguit a vă îndeplini cu zel misia încredinţată. Astăzi însă după ordinul M. S. Impăratului, Augustul meu Domn, mă retrag în guvernul meu civil şi militar din Serbia şi Banat, deci pentru cea din urmă dată, vin a vă exprima ale mele mulţumiri.

« Cu această ocazie, Dle Colonel, vă poftesc a primi alăturata sabie. Ea este dela un militar ca D-Vtră şi dela un camarad ce voieşte a se recomanda amintirii D-Voastre ».

« C'est à ce titre aussi, que je vous prie d'agréer mes salutations distinguées.

Coronini ».

O adresă similară a fost trimiasă şi colonelului Filiti, a cărei original se păstrează în arhiva familiei Filiti.

Cu ocazia plecării lui Coronini din Bucureşti s'au aranjat mari festivităţi în cinstea lui, la care a participat multă lume [1]) In înfrigurările evacuării se repetară tot mai des excesele, într'o zi chiar patru la rând, ceea ce determină pe generalul Marziani să ia măsuri de rigoare [2]). Dar mai grav decât

[1]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 879, p. 1064.
[2]) *Ibid.*, Nr. 880, p. 1064.

excesele erau desele cazuri de dezertare din unităţile austriace. Corespondentul lui « Daily News » raportă la 5 Ianuarie 1857 din Constantinopol, că după ştirile din Moldova şi Valachia, trupele austriace primind ordin de plecare, cazurile de dezertare au devenit aşa de frecvente, încât în curând n'o să mai rămână decât ofiţerii cari să se reîntoarcă în Austria [1]). Excesele acestea făceau să sporească îngrijorările caimacamilor pentru liniştea ţării după retragerea trupelor austriace [2]). La 26 Ianuarie 1857 Marziani primi ordinul ca evacuarea trupelor să fie îndeplinită neapărat până la 30 Martie [3]). Şi de fapt Iaşii au fost evacuaţi la 16 iar Bucureşti la 19 Martie 1857 [4]). In amintirea celor 1780 de soldaţi morţi în timpul ocupaţiei s'a ridicat la cimitirul militar din Bucureşti un monument. Materialul a fost dăruit de Principele Bibescu iar lucrarea efectuată de soldaţii auaustriaci [5]).

---

[1]) « L'Ètoile du Danube », Nr. 10, 19 Ianuarie 1857.
[2]) *Corespondenţa lui Coronini*, Nr. 889, p. 1069.
[3]) *Ibid.*, Nr. 889, p. 1069.
[4]) *Ibid.*, Nr. 890, p. 1069.
[5]) *Ibid.*, Nr. 890, p. 1069.

UN POST AL LATINITĂŢII IN LUMEA GERMANICĂ: AUSTRIA

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 8 Aprilie 1938

Intr'un moment când spiritele sunt dominate, măcar într'o parte a lumii, de ideea naţională, înţeleasă în forma cea mai exagerată şi uneori mai superficială, punând-o în legătură numai cu comunitatea de limbă, care poate să acopere rasele cele mai deosebite şi necesităţile geografice şi economice cele mai esenţiale, când aparenţele lingvistice determină pretutindeni şi operele cele mai bizare şi cele mai imposibile pentru viaţa comunităţilor politice, cred că este datoria istoricilor, cari îşi dau sama de ce se ascunde supt procesul de desnaţionalizare mai vechiu sau mai nou să atragă atenţia, fără să voiască a trage o conclusie despre lucruri asupra cărora n'au niciun fel de influenţă, asupra vechilor elemente fundamentale, putând să aibă efect şi în viitor, care se ascund supt această operă de asimilare în limbă.

Incep a o face, acum şi aici, în legătură, înainte de toate, cu două lucrări anterioare ale mele făcute în afară de Academie: studiul publicat la Iaşi, — acum reeditat — în momentele cele mai grele ale războiului de unitate naţională, atunci când Austro-Ungaria şi sprijinitoarea sa Germania erau biruitoare şi armatele lor, unite cu ale Turcilor şi Bulgarilor, ocupau trei sferturi ale vechiului teritoriu românesc, studiu al cărui cuprins se arată prin titlul însuşi; « Originea şi desvoltarea Statului austriac », Stat pe care l-am presintat ca înfăţişând la deosebite epoci forme deosebite de concentrare geo-

grafică, supt o firmă dinastică, sau supt una națională —, nu naționalistă, — de-a-lungul timpurilor, de la cea dintâi apariție a cuvântului de « Osterike », pe vremea Impăraților ottonieni de la începutul secolului al X-lea, până la acel moment când noile izbânzi ale armatelor cesaro-crăiești nu păreau să anunțe o așa de răpede disoluție, cerută însă de necesitatea chiar a lucrurilor, iar a doua lucrare, care stă să apară acum, în Revista mea franceză și în extras, invederează, cred, pentru orice spirit nepreocupat și capabil de critică, lipsa oricărui caracter german în conducerea militară și politică a Statului austriac, în cea mai impresionantă epocă a lui, aceia care este încunjurată de un mai mare prestigiu dinastic, a Mariei-Teresei, servită, cum voiu arăta și în cursul acestei comunicații, de miniștri și de generali cari aparțineau înainte de toate familiei latine și trăind într'o atmosferă de artă care nu are nimic a face cu producțiile înseși ale geniului german.

In prima lucrare, pe lângă multele probleme care mi s'au înfățișat și a căror rezolvire nepărtenitoare, deși neobișnuită pentru foarte mulți oameni deprinși cu părerea veche, mi se pare cu desăvârșire concludentă, nu m'am putut gândi, ca astăzi, când evenimentele aduc atâtea suggestii noi, la alte puncte de vedere, concordante și cu acelea scoase la iveală în 1917 și cu acelea care mi s'au impus, îndată ce m'am gândit asupra secolului al XVIII-lea austriac, în raport cu seria de studii pe care de mult am întreprins-o, cu privire la întinderea spiritului frances în Europa, pentru conferințile mele de la Paris.

I

Latinității, în vechea formă imperială romană, i se datorește însăși deschiderea pentru civilisație a ținuturilor care, mai târziu, au întrat în stăpânirea Impăraților germani, de fapt Impărați ai lumii creștine din Apus, de caracter fundamental roman, și apoi a Habsburgilor, de cari Austria pare așa de mult legată, încât, alături de dânșii și supt dânșii, nu se mai bagă de samă alți factori, de o influență tot așa de adâncă. De

fapt ceia ce am putea numi prima Austrie este *opera, din secolul al II-lea după Hristos, a Impăratului Marcu-Aureliu.* Ducând mai departe străbaterea oștirilor împărătești, de-a lungul teritoriului german locuit de seminții răzlețe, incapabile să se ridice ele înseși la o cultură superioară, el n'a făcut numai un șir de expediții în aceste regiuni, odinioară locuite de vechi triburi ilirice, în legătură strânsă cu strămoșii națiunii românești, acei Norici, acei Vindelici și acei Panoni cari au lăsat numele lor acestor regiuni, ci el s'a instalat acolo ani întregi de zile, lăsând Roma, jertfindu-și nu numai studiile iubite, dar și sănătatea și grăbindu-și moartea, pentru a face ca din aceste locuri pustii, străbătute de cetele germanice, peste ruina unei străvechi civilizații preistorice, aceia a epocei bronzului, așa-numita civilisație de la Hallstadt, să se facă *una din vetrele civilisației antice.*

Ca și aici și în regiunile mai de mult cucerite și colonizate de dincolo de Dunăre, unde trăiau seminții tracice și ilirice, asămănătoare cu acelea din părțile nou-cucerite, s'a creiat o provincie asemenea cu Dacia și cu Moesia.

Dar nu este vorba numai de o organizație provincială, care a avut o foarte lungă durată, ci de două alte fenomene, asupra cărora trebuie să apăs, pentru a face să se înțeleagă caracterul acestei comunicații, al cării titlu a putut să surprindă pe necunoscători.

Pe de o parte, *Dunărea a ajuns să fie o arteră de cultură* și același lucru s'a întâmplat și cu afluenții ei, între cari Innul, pe care, pe vremea marilor năvăliri barbare din secolul al V-lea, năvile veniau din regiunea italiană însăși. Deci Dunărea economică, Dunărea culturală nu este altceva decât o creație romană imperială, și, cum, de-a lungul secolelor, Dunărea și-a păstrat acest caracter și ea a dat tonul în ceea ce privește formațiunile politice din aceste regiuni, lucrul de căpetenie în Europa centrală, care este cursul lungului fluviu pe care s'a purtat atâta viață de comerț și de cultură, se datorește unei hotărîri luate din Roma veche, cu intenția ca opera astfel întemeiată să rămână trainică și ca încadrarea acestor ținuturi în « orbis romanus » să fie o binefacere de civilisație pentru toate timpurile. Astfel de opere

realizate cu forțe mari și cu sacrificarea a mii de ostași, cu primejduirea comandantului imperial însuși, nu sunt din acelea care să poată dispărea după hasardul vremurilor, după strecurarea neamurilor celor noi și după influența pe care aceste neamuri pot să o exercite asupra acelei părți a Europei; ceea ce s'a făcut odată, ceea ce s'a întemeiat solid, ceea ce s'a înrădăcinat adânc formează una din acele transmisiuni pe care nimeni nu le poate înlătura și care, dominând secolele, sunt menite a lucra și asupra creațiilor ulterioare care par mai protivnice sensului inițial pe care l-a avut regiunea formată odată printr'o ideie creatoare și așezată pe basă de instituții care, supt forma nouă, sunt destinate a trăi în secole.

Din Dacia noastră, după marile strămutări de populație care au avut loc la sfârșitul antichității, s'a ales, supt raportul civilisației superioare, foarte puțin: lumea supusă formelor de viață romană s'a întors, potrivit aceluiași principiu de supraviețuire a instituțiilor de temelie, la formele primitive ale satului tracic, care, acesta, cu toată influența bizantină și sub-bizantină ulterioară, cu toate curentele occidentale aduse prin regalitatea ungurească, stăpânită ea însăși de Roma și represintată la urmă printr'o dinastie francesă, cu toate formele politice pe care le-a încercat Domnia românească, deschisă ea însăși totdeauna infiltrațiilor venind din deosebite părți, se păstrează și până astăzi, nu numai în toate satele românești, dar în târgurile care servesc pentru schimburile lor economice și în însăși capitala României, căreia i s'a zis, nu fără dreptate, «satul cel mare»,—și tot așa de altminteri și în celelalte ținuturi românești, care n'au avut o existență politică liberă, dar în care satul și târgul sânt și astăzi, în ciuda numelui străin, unguresc, al «orașului», formele de căpetenie ale alcătuirilor noastre.

Altfel a fost în Noric, Vindelicia și Panonia, unde dominația romană, mai apropiată de izvorul însuși al patriei și al culturii, a dăinuit mai multă vreme și a avut necontenit un caracter roman mai adânc, evoluând către forme mai înalte și mai strălucitoare.

Să nu uităm că, un timp, părțile acestea erau considerate ca una din vetrele de căpetenie ale latinității, când aici erau

şcoli înfloritoare, când negustori bogaţi lucrau prin schimbul produselor Europei centrale cu acelea ale Italiei, când instituţiile de învăţătură dădeau ucenici de valoare literaturii romane, iar, după ce creştinismul în forma latină a pătruns în aceste regiuni şi a ajuns a le stăpâni cu desăvârşire, creştinătatea de acolo a avut o altă putere decât aceia ajunsă la noi numai prin misionari răzleţi, venind din mai vechi strecurări de credinţă.

Un Sfânt Ieronim era doar de la Stridon, în aceste ţinuturi care se pot mândri că au dat astfel celei de-a doua literaturi latine a creştinismului pe unul dintre cei mai activi, mai înzestraţi şi mai nobili representanţi ai ei, iar, alături, înfăţişând un alt tip al sfântului, care împarte binefacerile inimii sale creştine şi celor mai săraci şi mai lipsiţi dintre oameni, Sfântul Martin arată aceiaşi origine panoniană.

Numele înseşi,—de altminteri această persistenţă a formei latine a fost recunoscută şi de Redlich, cel mai adânc străbătător al formei antice, anterioară acelora care vor începe de la Habsburgi, şi el s'a gândit întâiu să presinte cele mai vechi temeiuri din viaţa antichităţii—, numele înseşi, zic, arată cât de dăinuitoare a fost această presenţă a elementului roman, stăpânind în toate domeniile vieţii. Doar Viena poartă un nume care vine nu numai de la Marcu-Aureliu, dar de la o mai veche presenţă de barbari cari nu sunt Germani, în aceste părţi: Venzii de origine slavă, ca şi Veneţii cari sunt pomeniţi în părţile noastre. Ea nu este altceva de cât Vindobona romană. Şi, de oarece, pe aceiaşi linie a Dunării, se întâlneşte mai departe, în vechiul *Reich* însuşi, o Ratisbona, a cării rădăcina numelui este în legătură cu noţiunea de luntre, fiind astfel un depozit de îmbarcaţiuni la un anume punct al fluviului, în acest sufix trebuie să se vadă, ca şi în acelaşi sufix *ona*, care se întâlneşte nu numai în Vestul Peninsulei Balcanice, dar în Italia, ca în Verona, în Istria, ca în Albona—, şi în anumite părţi ale Tirolului, o persistenţă a vechii forme de locuinţă ilirică.

Este adevărat că Buda, al cării nume, de altminteri, este slav şi trebuie pus, cred, în legătură cu «bughile» de la noi, care înseamnă, tot aşa, nişte sălaşuri într'o adâncitură a tere-

nului, — și firește și Pesta, și ea de o altă origine, dar nu germanică și cu atât mai puțin ungurească —, nu mai arată nimic din originile latine de odinioară ale atât de bine populatului și atât de înzestratului în ce privește civilisația Aquincum; să nu uităm însă că acolo unde Ungurii, nu știm prin ce fenomen lingvistic, au impus numele cel nou de Györ, la Raab, Germanii au păstrat numele de «bun altar» al Romanilor, Arabona. O cercetare atentă ar putea descoperi supt învelișul de un caracter atât de modern și de « barbar » al nomenclaturii din aceste părți și alte rămășițe care mai vin în părțile Dunării mijlocii, al cării nume chiar trebuie pus în legătură cu națiuni de altminteri mult mai vechi decât Germanii, ca și pentru toți afluenții marelui fluviu, persistențe de acestea latine care nu se bagă de seamă la prima vedere.

Iată, ce reiese prin urmare, pentru întâiul strat așternut asupra desvoltării celei mai vechi în părțile acestea ale Europei centrale. Intâlnim aici pe amândoi strămoșii noștri, fără să ne gândim, firește, să-ĭ întrebuințăm pentru a contribui cu slabele noastre mijloace la haosul pe care-l provoacă în lume imperialismul cuceritor din timpurile noastre: sunt aici și Ilirii de odinioară, cei dintâi locuitori și ctitorii civilisației preistorice, și sânt, după aceia, Romanii, îndeplinind și aici același înalt proces de civilisație care a fost îndeplinit pe amândouă laturile Dunării, de unde de o potrivă ni vin însușirile neamului nostru, cu tot ce se cuprinde în această zestre și cu tot ce se desface din acest cel mai îndepărtat trecut și ca drept în împrejurările pe care le poate deschide viitorul.

II

Se vorbește de *Austria carolingiană*. Carol-cel-Mare, Impăratul german, conducând legiunile sale germane, ar fi urmărit măcar instinctiv o pătrundere germanică în aceste regiuni —, și seria sa de expediții ar fi fost întreprinsă anume pentru a realiza ceva care ar sămăna cu unitatea germanică de care se vorbește în timpurile noastre, când ea este așa de activă, căutând să-și câștige toți membrii risipiți și să găsească, peste existența altor națiuni, sălașuri de viitor pentru creș-

terea firească a rasei. De fapt însă nu este așa. De sigur că luptătorii lui Carol-cel-Mare erau Germani, elementul romanic din Galia fiind ținut la o parte de îndatorirea ostășească, ceia ce nu înseamnă că rolul lui nu era hotărîtor în alte domenii și că viața însăși a Galiei romane, devenită o Francie merovingiană și carolingiană, nu se sprijinia înainte de toate pe existența și valoarea acestei populații. Dar Carol era germanic numai în ceia ce privește rolul său regal, moștenit de la Merovingieni, iar acest rol era firește restrâns în margenile primei cuceriri și a adausurilor firești care trebuiau să se alipească la dânsa: tot ceia ce întrece hotarele izbânzii lui Clovis aparține Imperiului, iar *Imperiul nu este altceva de cât noua formă a antichității*, ca în vechiul Stat al lui Marc-Aureliu, formă care trecuse acum în veșmântul cel nou al Bisericii creștine, care, această Biserică, și în Apus ca și în Răsărit, nu este altceva de cât *o nouă interpretare a Romei eterne.*

Cel care punea crucea pe monete, care întrebuința limba latină în toate actele de Stat, care se făcea lăudat de Eginhard într'o formă împrumutată de la Suetoniu pentru Impăratul August, nu era chemat să facă altceva de cât, fie și cu adausul botezului creștin, *o nouă operă asămănătoare cu a Impăraților de odinioară. Cu el Roma revenia în această regiune.* Iar la capătul acestei expansiuni, care nu înseamnă așezarea unui prisos de rasă, erau Avarii, horda Răsăritului, cu un fel de viață care nu putea fi admis, tocmai din causa ideii romane, acei Avari pe cari Carol-cel-Mare i-a învins și i-a stârpit, liberând de supt stăpânirea lor semințiile slave, foarte numeroase în aceste părți, tocmai așa precum liberase și anumite elemente, răspândite de la sine până departe, ale rasei sale germane.

Nu numai că în calitate de Impărat roman a mers Carol-cel-Mare în aceste regiuni, dar el s'a servit pentru consolidarea lor de mijloacele pe care le dădea Biserica. *Episcopatele din aceste părți nu sunt altceva decât o expansiune a Romei celeilalte*, în care Hristos Dumnezeu înlocuia pe Romul și pe Zeița protectoare a Romei republicane.

Pretutindeni, lângă comandantul militar, lângă căpitanul de margene, lângă markgraf, lângă herzogul german, care imita

pe ducele roman, se găsește episcopul. *Trei Rome se adună aici, pentru a crea caracterul țării:* vechea Romă imperială a primei cuceriri, noua Romă creștină a Scaunului pontifical și creația acestei Rome, care este Imperiul carolingian.

Atâta nu ajungea însă. Episcopii cari botezau cu grămada pe barbari, cu sau fără voia lor, și cari îndepliniau anumite rituri menite să impună acestei populații încă așa de aspre, acești episcopi, cari, de altfel, nu erau decât continuatorii, după o destul de lungă întrerupere, a mai vechilor episcopi din Noric, din Vindelicia, din Panonia, asemenea cu acel Sfânt Severin, cu numele așa de popular până târziu, cari au apărat pe colonii romani împotriva iurușurilor trecătoare ale Germanilor în mers spre Italia, au avut ca auxiliari *un alt val de caracter romanic*, care a stabilit în aceste părți lăcașuri de adevărată cultură, în jurul cărora s'a putut organisa o viață de civilisație mai înaltă. Anglo-Saxonii, veniți din Britania Mare, ceilalți călugări, Irlandesii din vechea lor Erin, erau, oricare ar fi fost originea lor națională, niște adepți și servitori,— ca acel Alcuin care stă în fruntea lor, consilier în sens roman al lui Carol-cel-Mare,— ai civilisației romane, fie și binecuvântată cu crucea creștină. Ei au pătruns prin Elveția Sfântului Gal, al cărui nume se păstrează în nomenclatura svițeriană din toate timpurile, ei au ajuns în regiunea de sare de la Salzburg, acea sare care, să nu uităm, era exploatată din timpurile cele mai vechi în forme de civilisație mediteraniană, de unde numele grecesc al sării, *ἅλ*, se păstrează în numeroase «halluri» respândite pe teritoriul german. De acolo, din văile Alpilor au ieșit, întinzându-se în regiuni mai largi, fundațiile acestea călugărești, opera acestor abați cari colaborează cu episcopii din cetăți.

Așa s'a pus temeiul culturii medievale a Austriei. Firește că și aici, ca și pretutindeni în Europa, limba latină a rămas pentru tot serviciul bisericesc, pentru toată literatura clericilor și pentru toate formele oficiale ale Bisericii și ale Statului.

Dar nu este vorba numai de întrebuințarea acestei vechi limbi de cultură, de către oameni cari, cu origini amestecate,

au ajuns, de la o bucată de vreme, a vorbi nemțește, ci este vorba de rolul pe care au continuat din veac în veac să-l joace aceste cetățui ale culturii, la Melk, la Sankt-Pölten, pretutindeni până în apropierea Vienei, dominată oarecum din afară, peste creația castelelor imperiale din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, de spiritul latin care iese din aceste mari zidiri întărite, populate de așa de harnici servitori ai unei culturi de origine latină. Am putea zice că abațiile îndeplinesc în aceste ținuturi, peste forma politică, un rost asămănător cu acela pe care l-au jucat în Franța regală, încă sălbatecă, rău organizată supt raportul economic, întrată în mâna seniorilor cari făceau fiecare ce voia, în dauna dreptății, legii și religiei, marea abație de la Saint-Denis, care aceasta a fost, pe vremea lui Ludovic al VI-lea și Ludovic al VII-lea, mult mai mult capitala Franciei de cât Parisul regal el însuși și cele câteva puncte ținute în stăpânire de dinastia Capețienilor.

Numele de Austria este de sigur în legătură cu al Austrasiei galice, opusă Neustriei. Și chiar, acum în urmă, un cercetător german a propus, — în *Forschungen und Fortschnitte*,— împotriva rectificării că Ostrogoții și Visigoții nu înseamnă « Goții de Răsărit » și « Goții de Apus », să se vadă în Neustria numai o nouă Austrasie, o nouă Austrie. El observă că pot să existe nume de acestea « răsăritene » fără să fie în față un termin apusean. Dar i se poate obiecta că sistemul de regiune apuseană și regiune răsăriteană se întâlnește și în alte părți, chiar dacă nu se întrebuințează numele luate de la mersul soarelui, ci colorile, care la Turanieni le înlocuiesc și care se întâlnesc și la cei cari au fost influențați de o dominație turaniană, precum este cazul cu o Rusie Albă, o Rusie Roșie, ș. a. m. d., nume care nu fac altceva decât să înlocuiască pe acelea ale punctelor orizontului.

Această Austrie a vegetat foarte multă vreme, trecând de la prima formă a markgrafiatului, până la forma mai înaltă a ducatului, care nu este decât un dar al celui de-al doilea Imperiu medieval de imitație romană, al Ottonienilor.

Locuitorii Austriei propriu-zise ajunseseră a vorbi în mare parte limba germană, cu toată originea lor care, încă odată,

este foarte amestecată. Dar *nu este niciun sens politic german în această întindere a Imperiului*, cum el nu există în Imperiul însuși. Vechile formații locale au trăit o bucată de vreme dincolo de această mică Austrie; ele au ajuns să se alipească la dânsa mai târziu numai și, în ce privește forma superioară pe care trebuia s'o aibă acest conglomerat, ea n'a fost aceiași ca aparență națională de la o epocă la alta. Ceia ce am putea numi *concentrarea austriacă* s'a făcut înainte de dispariția Babenbergilor, prima dinastie, înainte de a se chema tocmai din Suabia, de lângă Alsacia și Svițera, Habsburgii, multă vreme niște străini, gata să se întindă și în alte teritorii și păstrându-și legăturile la Rin. Această concentrare au început s'o facă Slavii din Boemia, din banda aceia slavă care se întindea de la Cralovet-Königsberg până în adâncul Peninsulei Balcanice, cuprinzând pe Cehi, pe cei pe cari-i numim Moravi și cari nu s'au numit niciodată politicește așa, pe Croați și pe Sârbi. Dacă puternicul rege Ottocar n'a izbutit să facă Austria lui slavă, aceasta se datorește, nu unei revanșe a rasei germane care n'ar fi voit să sufere această stăpânire « străină », ci mai ales voinții Sfântului Scaun roman, care, având interes ca Rudolf de Habsburg să nu se coboare în Italia, l-a îndreptat către rosturile acestea răsăritene. Ottocar a fost biruit și ucis nu numai de armele prinților germani adunați supt noul rege al Romanilor contra lui, ci de blăstămul Romei, care făcea și desfăcea pe regi.

Ceva « apostolic », pontifical, se întâlnește deci în însăși formația Statului austriac al Habsburgilor, întocmai cum altă încercare de a strânge acest « Osterik » dunărean, aceia a Ungurilor Sfântului Ștefan, se datorește tot unei inițiative din partea Sfântului Scaun, care el este stăpân în aceste regiuni, el deține legitimitatea, pe care a transmis-o, dar o poate retrage și o supraveghează, o guvernează, în fiecare moment. Nu fără adânci legături în Austria a fost până la capăt atitudinea acestor Habsburgi cari pe vremea lui Francisc I-iu mergeau cu lumânările în mână în marea sărbătoare catolică din Iunie a lui *Corpus Domini*, *Frohnleichnam*, se supuneau cu evlavie îndatoririi de a spăla cu mâni împărătești picioarele săracilor din Viena și erau coborîți în cripta

din mănăstirea Capucinilor, pentru a aștepta acolo judecata cea de pe urmă.

III

Când, pornind din Franța lui Ludovic al XIV-lea, marea undă de influență franceză a străbătut întreaga Europă, și supt această formă franceză era o influență care venia din Spania și Italia. *Austria secolului al XVII-lea și al XVIII-lea a întrat în această comunitate culturală latină*, în care, cum am spus, se întruniau cele trei curente latine. Căsătoria lui Maximilian de Austria, fiul Impăratului Frederic, cu Maria de Burgundia apropia pe Habsburgi de Țările-de-Jos, pe jumătate latine, și de această Burgundie, pe care a reclamat-o Carol al V-lea și a crezut că o poate căpăta într'un moment. *Intâia căsătorie latină*. Cea *de a doua, între Filip, frumosul fiu cu numele burgund al lui Filip-cel-Bun și al lui Filip-cel-Îndrăzneț, înaintașii săi, cu Ioana, fiica lui Ferdinand Catolicul și a reginei Isabela, pune din nou în legătură pe Habsburgi cu o parte din lumea latină și îi leagă în chipul cel mai strâns de dânsa.*

Când moștenirea lui Carol al V-lea s'a sfărâmat în două și fratele lui, Ferdinand, a rămas în Imperiu, având, prin pactul încheiat cu ultimii regi, de origine polonă, ai Ungariei și Boemiei, reunite, aceste regate, cu o misiune de luptă împotriva Turcilor în Răsărit, niciodată el și urmașii săi nu s'au putut desface din legăturile cu Spania, de unde li veniau bani și soldați. Filip al II-lea a fost stăpânul rudelor sale din Viena și Praga; în el se concentra vitalitatea Habsburgilor. Când ramura spaniolă a lui Filip al II-lea s'a stâns, arhiducele Carol a venit din regiunile dunărene pentru a-și reclama moștenirea, și, ani întregi de zile, el a fost recunoscut ca rege al Spaniei, iar, când interesele europene, la suirea lui pe tronul imperial, cu căpătarea moștenirii austro-ungaro-boeme, l-au oprit de a rămânea în Madrid, *el a plecat de acolo adânc pătruns de spiritul latin din această primă stăpânire a sa*. Spaniolii au stat în jurul lui până la sfârșit, eticheta de la Viena a fost stricta etichetă spaniolă; o anumită morgă care vine din Spania s'a păstrat până în zilele noastre,

când Francisc-Iosif se mustra o zi întreagă că a întins mâna celui de-al doilea adiutant, atunci când eticheta cerea ca numai cel d'intâiu să aibă dreptul de a atinge degetele împărătești. Dar Spania fusese și în Italia; era în Milan, odată, și în Neapole; o comunitate hispano-italiană s'a păstrat multă vreme, exercitând o adâncă influență și asupra Franciei. Fostul rege al Spaniei s'a încunjurat deci de Italieni; toți marii generali ai timpului vin de acolo, de la Montecuccoli la Caprara, la Caraffa, la Veterani, care a fost și în țările noastre. Ce mică figură fac generalii de origine germană pe lângă dânșii!

Dar fiica Impăratului Carol, *Maria-Teresa, e măritată cu un prinț de Lorena*, Francisc, care a fost stăpân în familia sa.

Până la căderea vechii monarhii austriace, mormintele ducilor de Lorena la Nancy erau îngrijite cu bani trimeși de la Viena, unde dinastia nu este de Habsburg-Lorena, ci de Lorena-Habsburg. La influența spaniolă și italiană s'a adaus acum aceia franceză, venită prin acești Loreni, ca și printr'o serie întreagă de aventurieri francezi, cari se presintă pe frontul de luptă împotriva Turcilor și joacă rolul prim, de la de Souches până la Rabutin-Chantal, care comandă în Ardeal și are legături cu Brâncoveanu, până la ajutătorii și succesorii lui în aceste regiuni, generali și ofițeri mai mărunți, dar, înainte de toate, Eugeniu de Savoia, italian, de proveniență francesă, de cultură francesă, personalitate mai hotărîtoare de cât Impăratul însuși, în Consiliile de războiu care conduceau ostilitățile. *Cultura francesă, voită, nevoită, se impune.*

Dar Viena, care este și un centru de adunare pentru popoarele din Răsărit, având o colonie grecească și românească la începutul secolului al XIX-lea, *Viena este supt raportul culturii un oraș italian.* Italienii fac castele și palate, musicanții italieni dau Curții momente de distracție, literatura italiană vine cu Metastasio aici, dând în italienește textele pentru operele care se ascultă. Posesiile italiene ale Casei de Habsburg întrec Austria în ceia ce privește civilisația și impun pecetea lor vieții superioare din capitala Imperiului, care înainte de aceasta nu era de cât un oraș relativ mic al unei

burghesii, care niciodată, până în zilele noastre, n'a putut să deie ceva de la dânsa în domeniul civilisaţiei, literatura austriacă neputând de cât să oscileze de la uşurinţa unui Saphir la entusiasmul exagerat, în legătură cu Habsburgii, al lui Grillparzer.

Cu cât a devenit mai germană Viena supt acest raport, cu cât s'a depărtat de tradiţia aceasta latină, cu atât ea a scăzut sufleteşte, ajungând să fie numai o dependenţă a civilisaţiei germane. Ce este într'adevăr ca ideie germană în timpurile noastre în poeţii lirici ai Austriei, în fruntea cărora se aşează inspiraţia de caracter general istoric a lui Hamerling din *Ahasverus* şi tânguirea asupra soartei lui nenorocite a lui Hyeronimus Lorm?

Cred că am îndreptăţit titlul acestei comunicaţii. De-asupra deosebirilor de limbă şi a conştiinţilor naţionale, care se pronunţă mai puternic abia în secolul al XIX-lea, — Frederic al II-lea al Prusiei era însuşi aşa de puţin german în sufletul său, fiind de fapt un servil ucenic al culturii francese,— şi care ajung la actuala formă ascuţită numai în urma unei adevărate psihose, asupra căreia, dându-şi samă oamenii de interesele generale ale omenirii, se va reveni, există lucruri vechi şi mari, pe care nimic nu le va putea distruge şi a căror existenţă este o adevărată binefacere, pentru că prin ele şi nu prin antagonisme naţionale se va putea ajunge din nou la acea strânsă conlucrare între naţiuni, fără care însăşi adevărata civilisaţie stă să se prăbuşească, fie şi în mijlocul osanalelor de triumf ale vechiului spirit de cucerire barbară.

IN AMINTIREA LUI ERNEST SOLVAY
(1838—1938)

DE

ION RĂDUCANU
MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 15 Aprilie 1938

Mâine, 16 Aprilie, se împlinesc 100 ani dela naşterea lui Ernest Solvay. In cadrul Institutului de Sociologie, al cărui întemeietor a fost, institut ataşat la Universitatea liberă la Bruxelles, se comemorează fără fast această dată.

Mâine, zeci de întreprinderi, în 15 ţări, cari aplică procedeul său în producţiunea sodei, zeci de mii de lucrători se vor bucura de odihnă, suspendând lucrul, în amintirea lui Solvay.

Cu prilejul centenarului, am socotit nimerit ca şi în forul acesta de înaltă cultură, printr'o expunere sumară, să dăm câteva lucruri demne de reţinut din opera acestuia. Eşit din familia unui mic comerciant în Brabantul valon, el nu a urmat studii universitare. Din tinereţe a fost atras de studiul chimiei şi fizicei. La 22 ani, ca ajutor al unui unchi, director al uzinei de gaz din Saint Jossé Schaarbeck, începe o activitate care îl duce la descoperirile sale în domeniul chimiei.

Opera lui Solvay nu interesează — cum se crede uneori — numai ştiinţa chimiei, ci şi într'o mare măsură ştiinţele economice şi sociale. Sunt mulţi cari îl preţuesc pentru ceea ce a făcut în chimia industrială prin invenţia cunoscută, care este o punere la punct a procedeului amoniacal de prepararea sodei. Eftinind preţul de cost şi simplificând procesul de fabricaţiune, Solvay a procurat unor importante categorii de

industrii, materialul prim chiar dintr'un început, cu o reducere mai mare de 50%, față de prețul sodei, produsă după vechiul procedeu Leblanc, care dominase fabricațiunea trei sferturi de veac.

Pe la 1850 prețul sodei era de 650—700 frs. In primii ani de aplicare a procedeului Solvay, prețul s'a redus la 300 frs. (1864—68) pentru ca să ajungă la 100 frs. tona în 1914.

Industriile de sticlă, de săpun, fabricația chemicalelor, industria celulozei și hârtiei, ca și rafineriile de petrol și industriile textile, toate s'au folosit într'o largă măsură de descoperirea lui Solvay.

In 1936, producția de sodă în Europa atinsese cifra de 2,6 milioane tone (exclusiv Rusia). Consumul de sodă în România produsă în interior, a crescut considerabil. El a trecut dela 11.200 tone în 1930: la 17.500 tone în 1937, deci cu 56% mai mult în decurs de 7 ani.

Mai puțini cunosc opera lui ca reformator social și întreprinzător. Noi socotim că această latură a activității lui Solvay, merită să fie cercetată. Insăși economiștii s'au ocupat prea puțin de acestă latură.

Există un fel de spirit de castă și la economiști, încă din vremea când s'au intitulat întâia oară ca atare, în faza fiziocraților, în Franța veacului al XVIII-lea. Chiar în marile dicționare recente de științe economice, nu dăm de numele lui Solvay. Numai în *Enciclopedia științelor sociale*, lucrare cuprinzătoare, în 15 volume, apărută de curând în Statele-Unite ale Americii, găsim contribuția prețioasă a lui *R. J. Lemoine* asupra concepției sociale a lui Solvay.

Dintr'un anumit punct de vedere, Solvay a avut în știința socială soarta lui *Gustav Ruhland* pe vremuri economistul răsvrătit și nerecunoscut de castă,— întemeietorul programului agrar social în cel de al 3-lea Reich. *Ruhland*, în Germania de azi, pe drept sau pe nedrept, este prețuit și popularizat mai mult decât alți vechi economiști cu renume.

Ideile lui Solvay, în deosebi în politica socială și în calitatea lui de întreprinzător, sunt și acum discutate, unele din ele, s'au realizat, mai ales în epoca următoare războiului mondial.

Din lucrările sale publicate amintim: *Le comptabilisme social* (Bruxelles, 1897), tradusă şi în englezeşte: *Etudes sociales : notes sur le productivisme et le comptabilisme* (Bruxelles 1900); în colaborare cu *Eduard Anseel: Principes d'orientation sociale* (Bruxelles 1904); *Industrie et science* (Bruxelles 1910); *Questions d'énérgétique* (Bruxelles 1910).

Ca să înţelegem ideile economice şi sociale ale lui Solvay, trebue să ţinem seama pe deoparte de structura intelectuală a acestuia, ca şi de starea de spirit şi frământările economice în epoca în care a trăit.

Belgia nu este numai piaţa care slujeşte de schimb şi tranzit de mărfuri între Anglia, Germania şi Franţa, ci totdeodată un punct de întâlnire, deci de influenţă reciprocă a curentelor de idei din ţările amintite.

Intr'o convorbire cu *Izart*, întrebat ce preocupări are, şi aceasta la vârsta de peste 70 ani (1910) Solvay răspunde: « mon rêve, car c'est un rêve encore — serait de découvrir les lois qui gouvernent le developpement materiel et moral de l'homme et des groupements d'hommes et des sociétés ».

Din această mărturisire reiese frământarea spirituală a lui faţă de problema socială: ea revine ca un ecou depărtat al idealului lui *Saint Simon*. « Etudier la marche de l'esprit humain, pour travailler ensuite au perfectionnement de la civilisation, tel fut le but que je me proposais ».

Intreprinzătorul *Solvay* are puncte comune şi cu originalul reformator *Robert Owen*, el însuşi într'o vreme conducător de industrie, întru cât priveşte mai ales obligaţiunile patronului în domeniul asistenţei sociale, pentru lucrătorii ocupaţi în întreprinderile respective.

Şi astăzi, fabricile chimice cari aparţin grupului Solvay, potrivit tradiţiei celui care le-a fondat, au, în regulă generală, locuinţe pentru o bună parte din lucrători, casă de pensiune, dispensare medicale, bănci cooperative, şcoli de ucenici ş. a. m. d.

N'am putea înţelege programul financiar a lui Solvay, fără să amintim de influenţa spirituală exercitată în domeniul economic de *John Stuart Mill*.

Impozitul pe succesiuni, așa cum este propovăduit de Solvay, ca un impozit pe succesiune reiterat, poate sluji ca o dovadă. Această idee a lui Solvay a fost reluată mai târziu de către economistul italian *Rignano*. *Solvay* care afirmă cu tărie *dreptul la existență* al muncitorului și realizarea unei *egalități, la punctul de plecare* în lupta vieții, propune ca impozitul pe succesiuni să fie progresiv, nu numai ținându-se seamă de suma moștenită și de gradul de rudenie, ci și de numărul actelor de transmisiune ale aceleiași averi, dela o generație la alta.

Teoria contabilismului social, care cuprinde o radicală reformă monetară, are unele puncte de înrudire cu bursele de mărfuri ale lui *Robert Owen* și cu Banca de Schimb a lui *Proudhomme*.

Tustrei urmăresc, sub o formă sau alta, reintroducerea schimbului de troc, în locul schimbului indirect de marfă contra bani și bani contra marfă. Pe când însă *Robert Owen* țintește prin funcțiunea bursei de mărfuri înlăturarea profitului, iar *Proudhomme* prin Banca de Schimb realizarea creditului gratuit: *Solvay*, mai realist, nu este nici împotriva profitului care revine producătorului, în calitate de întreprinzător, nici pentru himera gratuității creditului.

Prin reforma monetară urmărea, pe de o parte o perfecționare a plăților fără numerar, popularizând moneta de cont ca unitate de valoare fixă, abstractă și înlăturarea deci a unei mărfi, de exemplu aurul, ca monetă, supusă și ea la oscilațiuni de valoare. Solvay este printre cei dintâi autori— urmați în zilele noastre de o mulțime — care cereau *detronarea aurului* în sistemele monetare.

In special după război, organizarea plăților fără numerar, iau o desvoltare din ce în ce mai mare și confirmă în parte propunerile lui Solvay în această materie.

In 1896 — amintesc acest lucru ca o legătură firească între titlurile contribuțiunilor apărute într'un volum din analele Institutului de Științe Sociale dela Bruxelles — sunt tipărite două contribuțiuni : « Le comptabilisme sociale » par Ernest Solvay și « Le service de chèques et de virements » de economistul belgian *Hector Denis*. Adaog,

că în conducerea institutului amintit, pe lângă Denis, au fost chemați să lucreze *Guillaume de Greef* și *Emil Vanderwelde*.

Astăzi utilizarea cecurilor poștale și a operațiunilor de viramente și prin casse de compensațiuni, formează o operațiune obișnuită din ce în ce mai răspândită.

In deosebire de mulți mari întreprinzători, Solvay departe de a fi adeptul unui individualism feroce, dovedește o putere de analiză a problemelor economice în spirit larg social. Desigur, atât școala nouă economică din Germania, cât și legislația în folosul muncitorimii, prin înfăptuirea asigurărilor sociale de către Bismark, au avut partea lor de influență asupra felului de a privi problemele sociale curente în Belgia, într'o vreme în care grevele luaseră proporții îngrijorătoare.

Pentru el, libertatea nu era un produs al concepțiilor metafizice. El nu era un liberal de modă veche, adept al dreptului natural. Prețuind valoarea asociațiunii, Solvay recunoaște însă Statului obligațiuni multiple în domeniul economic și social.

Patronul trebue să înțeleagă și să realizeze colaborarea cu personalul său salariat, admițând participarea directă la beneficiu sau prin muncă cu primă și ocupându-se de pregătirea tehnică și generală a copiilor. Statul, la rândul său, are mari îndatoriri. Fără să intru în amănunte în această privință, indic câteva din ele:

1. Ca educator să introducă un sistem de ajutorare, astăzi realizat în Belgia *prin fondul celor mai bine dotați copii*. Aceasta, în legătură cu « *egalitatea punctului de plecare* » în lupta pentru existență.

2. Să organizeze piața muncii, prin așa numitele burse de muncă.

3. Să aplice riguros un cod de higienă socială.

4. Să acorde ajutoare lucrătorilor, cari fără voia lor nu au ocupațiune. Acum, avem asigurarea contra șomajului, aproape în toate țările industriale.

5. Să ocrotească muncitorii prin reglementarea orelor de lucru, prin salubritatea și securitatea impusă atelierelor, prin

generalizarea obligatorie a *contractului colectiv*. Iarăși un deziderat realizat în vremurile noastre. Idea conducătoare *în cartea muncii* a lui *Mussolini*, este tocmai generalizarea contractului colectiv de muncă.

Pentru ca Statul să poată îndeplini aceste multiple roluri, Solvay schițează un program financiar original, care este discutabil, plecând dela constatarea că în țările cu economie desvoltată, întreprinderile economice au drept beneficii o rentabilitate avantajoasă. El propune ca Statul să preia o cotă parte din capitalul învestit în întreprinderile economice. Totalul participării Statului ar alcătui un fond, care ar fi procurat pe cale de credit public. Diferența între renta plătită de Stat detentorilor titlurilor de împrumut și dividendul pe care l-ar încasa dela participațiuni, i-ar da posibilitatea să-și îndeplinească îndatoririle de ordin cultural și de politică socială. Acest program ni-l înfățișează pe Solvay ca adept al *capitalismului de Stat*. Sub o altă formă, el a fost expus în vremea din urmă de sociologul *Goldscheidt* în lucrarea: « *Staatssozialismus* oder *Staatskapitalismus* ».

Concepția în politica socială a lui Solvay este determinată de convingerea că în primul loc trebue creiată o elită socială, pătrunsă de îndatoririle ei și, în al doilea rând, din punct de vedere material, că problema unei juste repartiții a bunurilor atârnă de producțiunea bogățiilor.

Intensificarea continuă a bogăției materială și imaterială e singura cale pentru a asigura progresul social. Această doctrină a lui Solvay este cunoscută sub numele de: « *productivism* » . El în multe privințe este un precursor *al organizării științifice a muncii*, a raționalizării întreprinderilor. Productivismul său e premergător *fordismului*.

Intre *Solvay* și *Ford* e mai mult decât o înrudire spirituală. Amândoi reprezintă energii cu totul excepționale, exemplare de adevărați conducători de întreprinderi mondiale, în care elementul personal e determinant, în deosebire de aproape totalitatea societăților pe acțiuni, unde întreprinderea cu timpul devine o entitate distinctă de personalitatea creatorului ei. « *Serviciul consumatorului* » în concepția lui Ford, corespunde « *productivismului social* » a lui Solvay.

Productivismul, ca o noțiune de economie socială, se poate realiza mai bine printr'o organizare cât mai chibzuită a categoriilor de producători: sindicate, carteluri, și prin o organizare cât mai rațională a întreprinderii în vederea reducerii prețului de cost. Pentru organizarea producției prin asocierea întreprinderilor, el privește terenul larg al economiei mondiale, ca fiind cel mai prielnic și contribuind la o apropiere între națiuni. Lozinca lui *Solvay: « A chacun selon sa productivité sociale »* îți reamintește formula lui Saint-Simon: *« A chacun selon sa capacité, a chaque capacité, selon ses oeuvres »*.

Până aci am dat un palid rezumat al ideilor economice și sociale ale lui Solvay. Ne putem pune întrebarea dacă prin ideile amintite, presupunând că ele ar fi realizate în total, nu s'ar întrona un sistem social cu totul opus sistemului capitalist. Aproape fără să vrem, ca urmare logică, se impune o a doua întrebare, dacă viața economică din zilele noastre apare ca o expresie a economiei liberale. La această ultimă întrebare, răspunsul este ușor de dat: Ne găsim în plină transformare, în care libertatea și proprietatea individuală sunt îngrădite, de o parte de acțiunea Statului, de altă parte de curentele de organizare ca reprezentante ale marilor grupuri de producțiune.

Ideile lui Solvay nu țintеau o înlocuire, ci o corectare, o perfecționare a regimului capitalist. *Anseele* privea, în polemica dusă cu Solvay, sistemul social al acestuia, drept o epocă de tranziție. Inainte de planurile economice, azi la modă, am avut denumit ca atare *« planul social Solvay »*. Planul economic a lui *de Man*, ca și cel al lui *van Zeeland*, sunt izvorâte din necesități prezente, dar nu permanente și urmăresc deci scopuri imediate: Cel dintâi în vederea restaurării economice și financiare a Belgiei, cel de al doilea în vederea înlăturării desechilibrului cauzat de depresiunea mondială în schimburile dintre țări. Planul social Solvay cuprindea o largă reformă, cu măsuri economice, financiare și de legislație muncitorească.

Spre a înlesni studiul problemelor sociale și aceasta nu este meritul cel mai mic a lui Solvay, a fondat în anul 1901

Institutul de Sociologie, după ce creiase Institutul de fiziologie, punându-i la dispoziție fonduri însemnate și chemând să colaboreze un număr mare de cercetători ca într'un adevărat laboratoriu.

In scrisoarea prin care motiva crearea Institutului, el arată astfel: «Problemele economice și sociale sunt obiectul de căpetenie al preocupărilor contimporane». In ultimii ani s'au înmulțit lucrările și cercetările în acest domeniu, multă vreme abandonat hazardului empirismului și arbitrariului speculațiunilor individuale».

Institutul, în concepția lui, trebuia să procure cercetătorilor mijloacele de a contribui la propășirea științei sociale. Un țel asemănător îl *urmărește Institutul Social Român*, care, datorită îndeosebi d-lui *Profesor Gusti*, a cultivat interesul pentru studiul problemelor sociale românești, prin o activitate astăzi apreciată de cercurile competente.

Multiplele publicațiuni, cuprinzând anchete asupra stărilor sociale și economice, ca și asupra problemelor de ordin politic general, atât în Belgia, cât și în o mulțime de țări, (notes et memoires 11 broșuri, études sociales, Bulletin sociales, devenite apoi Archives sociologique) iar dela 1920 luând locul Buletinului Archives Sociologique Revues de l'Institut de Sociologie înfățișează o operă de colaborare largă a cercetătorilor care numără tot atât de mulți străini, ca și belgieni.

In ultimul timp *Ernest Maheim*, fost profesor la universitatea din *Liège*, este directorul și animatorul așezământului.

Institutul a organizat din inițiativa primului său conducător, *Emil Waxweiler*, «*săptămâna socială*».

Aceasta nu are de scop, cunoșterea de noi noțiuni, ea tinde să pregătească spiritele pentru cercetarea problemelor sociale printr'o atitudine realistă.

Dintre obiectele puse în discuția acestor săptămâni amintim: Educația tehnică și economică a lucrătorului belgian, evoluția asociațiilor, instituțiilor etc.

După război, în Franța, s'a organizat potrivit modelului belgian «*săptămâna economiștilor de limba franceză*».

Imi dau seama că ceea ce am expus nu este decât o descriere sumară a vieții și operii lui Solvay.

Ca om de știință, ca reformator social, ca mare întreprinzător, ne apare într'o lumină excepțională, ca un nobil exemplar.

El face parte din elita spirituală și morală, fără de care societatea nu poate să se miște pe calea destinului, spre desăvârșirea personalității umane.

BIBLIOGRAFIE

Din lucrările cu caracter social ale lui *Ernest Solvay* cităm:

1. *Sience contre religion* (1879).
2. *Le comptabilisme social* (1897) (tradus şi în limba engleză).
3. *Etudes sociales:* notes sur le productivisme et le comptabilisme (1900).
4. *Lettres sur le productivisme et le comptabilisme* (1900).
5. *Principes d'orientation sociale* (în colaborare cu Ed. Aséele), lucrare apărută în 2 ediţii (1924).
6. *Industrie et science* (1910).
7. *Questions d'énergétique sociale* (1910).
8. *Notes, Lettres* et *Discours d'Ernest Solvay* (1929), 2 vol.

Despre vieaţa şi personalitatea lui *Solvay:*

1. *Vie d'Ernest Solvay* (1933).
2. *Hommage national à Ernest Solvay* (1933).

Despre opera ştiinţifică a lui *Ernest Solvay,* pot fi consultate:

1. Bertrand Louis: *Ernest Solvay réformateur social* (1918).
2. Barniche Georges: *Essai de politique positive basée sur l'énergétique de Solvay* (1919).
3. *Revue de l'Institut de Sociologie,* Seria IX, vol. II (1921—1922). Supl. la Nr. 3: « Ernest Solvay ».

PRINCIPATELE ROMÂNE SUB OCUPAŢIA RUSEASCĂ

1 IULIE 1853 — 17 SEPTEMVRIE 1854

DE

ION D. NISTOR
MEMBRU AL ACADEMIEI

Şedinţa dela 15 Aprilie 1938

Prin convenţia dela Balta-Liman (Mai 1849) s'a încheiat acordul ruso-turc cu privire la situaţia din Principate. Puterile contractante, una protectoare iar alta suzerană, conveniră ca Domnii din Principate să fie numiţi pe termen de 7 ani, iar *Adunările Obşteşti* din Bucureşti şi Iaşi să fie înlocuite cu *Divanuri* compuse din boierii cei mai de frunte din ambele ţări, orânduiţi de Domn în această funcţiune. Divanurile aveau căderea să revizuească legiuirile pământene; dar modificările nu puteau fi puse în aplicare, decât cu aprobarea puterilor protectoare.

Până la pacificarea desăvârşită a ţărilor române şi până la introducerea nouei ordine de lucruri, detaşamente de trupe ruso-turce urmau să rămână în Principate. La început numărul lor era de 25—30.000, urmând ca mai apoi numărul acesta să fie redus la 10.000. Puterile protectoare trimiseră, fiecare, câte un comisar cu însărcinarea de a controla mersul treburilor interne.

In Muntenia scaunul domnesc era vacant prin retragerea Principelui George Bibescu la începutul revoluţiei din 1848. In scaunul vacant Poarta recunoscu, la 16 Iunie 1849, Domn

pe Barbu Ştirbei, care primi şi agrementul Rusiei în această înaltă demnitate.

In Moldova Mihai Sturdza nu înţelegea să mai rămână în scaunul domniei în noile condiţiuni şi de aceea el repăşi dela domnie. In locul lui Poarta consimţi la ridicarea Domnului Grigore Ghica pe tronul Moldovei, care obţinu confirmarea şi din partea Rusiei.

Nouii Voevozi îşi inaugurară domniile cu reforme folositoare. Ei izbutiră să asigure şi ordinea internă, în aşa fel, încât la 1851, trupele de ocupaţie ruso-turce, menţinute în Principate pentru asigurarea ordinei, putură să evacueze ţara fără niciun inconvenient pentru liniştea internă. Astfel Domnii români ajunseră stăpâni la ei acasă. Ambii Domni se străduiră să realizeze îmbunătăţiri însemnate în toate direcţiile şi pe toate tărâmurile vieţii publice.

Din nenorocire însă pentru ţările române, situaţia aceasta de pace şi linişte nu dură decât scurtă vreme. La 1853 un nou conflict diplomatic izbucni între Ruşi şi Turci, care neputând fi potolit din vreme, declanşă un nou războiu între Rusia şi Turcia, cunoscut în istorie sub numele de *Războiul Crimeei*.

Ca şi mai înainte, aşa şi de astă dată Principatele Române ajunseră arena de lupte sângeroase între Poarta Suzerană şi Rusia Protectoare. In cursul acestui războiu ţările noastre îndurară chiar două ocupaţiuni succesive, una *rusă* şi alta *austriacă*.

Intre călugării catolici şi ortodocşi din Ierusalim izbucni un aprig conflict pentru prioritatea folosirii unor locuri din apropierea Sf. Mormânt. Izbucnirea conflictului nu putea decât să fie binevenită diplomaţiei ţariste care reclama de mult pentru Rusia Pravoslavonică protectoratul asupra creştinilor ortodocşi din Imperiul Otoman. Este adevărat că Poarta recunoscuse Franţei protectoratul asupra catolicilor din Turcia, dar numărul acestora era incomparabil mai mic ca cel al ortodocşilor greci, bulgari, sârbi, armeni, sirieni, etc., a căror protecţie ţarul o reclama pentru sine. O concesiune de acest fel ar fi adus grave prejudicii suveranităţii Sultanului şi ar fi deschis şi mai larg drumul influenţei şi propagandei ruseşti în Balcani.

Rușii crezură momentul fericit pentru acțiunea lor față de Turci, fiindcă tocmai atunci spiritele din Rusia erau stăpânite de profeția călugărului Agathangelos, prin care, la împlinirea celor 400 de ani dela cucerirea Țarigradului, crucea avea să strălucească din nou pe catedrala Sf. Sofia din Țarigrad. La 1853 se împlineau în adevăr 400 de ani dela căderea Constantinopolului. De aceea țarul însărcină pe principele Mencicov, ambasadorul extraordinar al Rusiei la Constantinopol, să facă cuvenitele demersuri pe lângă Poartă, pentru obținerea unui sened în care să se recunoască protectoratul țarului asupra creștinilor ortodocși din cuprinsul Imperiului Otoman și să se autorize ridicarea unei cupole deasupra bisericii Sf. Mormânt din Ierusalim precum și construirea acolo a unei biserici, a unui spital și a unui cămin pentru peregrini[1]).

Misiunea lui Mencicov eșuă, fiindcă Poarta, bizuindu-se pe sprijinul moral și material al puterilor occidentale, respinse pretențiile Rusiei ca exagerate și atingătoare de prestigiul ei ca putere suverană.

Refuzul Porței determină pe Mencicov să părăsească Constantinopolul la 21 Mai 1853 și să se retragă cu personalul ambasadei la Odessa, ceea ce însemna ruperea relațiunilor diplomatice dintre Poartă și Rusia [2]).

Eșuarea misiunii lui Mencicov însemna războiul și Rusia se grăbi să-l înceapă cât mai curând, pentru a intimida Poarta și a o sili la concesiuni, punând-o în fața faptelor împlinite. Planul rusesc era de a ocupa militărește, ca de obicei, repede Principatele Române și a se folosi de ele ca un gaj în timpul tratativelor și ca o bună bază de operație militară contra Turcilor la Dunăre și în Balcani.

Prin ucazul imperial din 7 Iunie principele Mihai Dimitrievici Gorceacov fu numit comandant suprem al trupelor de operație compuse din corpurile de armată 4 și 5. El sosi

---

[1]) *Acte și Documente* relative la Ist. Renașterei României, II, Nr. 104, p. 48 urm.; cfr. II, Nr. 113, p. 69; Nr. 114, p. 73; Nr. 115, p. 76; Nr. 118, p. 82; Nr. 119, p. 86; Nr. 120, p. 87; Nr. 121—123, pp. 89—92.

[2]) *Ibid.*, II, Nr. 124, p. 92.

la Chişinău în aceeaşi zi pentru a lua comanda asupra armatei de operaţie.

La 14/26 Iunie 1853 Ţarul Nicolae I lansă un manifest către poporul rus, în care arăta că încă dela tratatul dela Cuiciuc-Cainargea (1774) Rusia s'a străduit să ocrotească pe creştinii ortodocşi din Imperiul Otoman. Cum însă justele sale revendicări au rămas până astăzi zadarnice, ţarul s'a văzut silit să ordone trupelor sale de a intra în Principatele Dunărene, pentru a demonstra Porţii unde poate duce încăpăţânarea ei. « Dar nici acum intenţiunea noastră nu este să declanşăm un războiu, ci prin ocuparea Principatelor noi nu voim să avem în mâinile noastre decât un gaj, care să ne asigure pentru toate eventualităţile restabilirea drepturilor noastre. Noi nu umblăm după cuceriri de care Rusia nu are nevoie, ci noi cerem satisfacerea unui drept legitim şi evident. Suntem gata să oprim înaintarea trupelor noastre, dacă Poarta Otomană se angajează de a observa cu sfinţenie integritatea privilegiilor bisericii ortodoxe. Iar dacă încăpăţânarea şi orbirea voesc neapărat contrariul, atunci noi implorăm ajutorul lui Dumnezeu şi ne încredinţăm grijei lui de a decide asupra diferendului, şi plini de nădejde în Atotputernicia sa, vom porni să apărăm credinţa pravoslavonică » [1]).

La 1 Iulie principele Gorceacov ajunse la Sculeni, de unde lansă un manifest către locuitorii Moldovei şi Ţării-Româneşti, în care arăta că se va ocupa teritoriul lor în numele ţarului. Iar continuând zicea: « Nu venim cu gânduri de cucerire, nici cu intenţia de a schimba aşezămintele care vă guvernează şi nici situaţia politică, care vă este garantată prin tratate solemne. Ocupaţiunea pe care am însărcinarea să o efectuez nu urmăreşte alt scop, decât acela al unei protecţiuni imediate şi eficace în care situaţia neprevăzută şi gravă, în care guvernul otoman, nesocotind nenumăratele probe de o alianţă sinceră pe care curtea imperială n'a încetat să i-o dea dela încheierea tratatului dela Adrianopol, răspunde la propunerile noastre cele mai juste prin refuz, iar la sfaturile noastre cele mai dezinteresate, prin o prea

[1]) *Acte şi Documente*, II, Nr. 143, p. 145 urm.

sfidătoare necredinţă. Indată ce Rusia va obţine dela Turcia reparaţia cuvenită, ea îşi va retrage trupele dincolo de frontieră. Locuitori ai Moldovei şi Ţării Româneşti, eu nu execut decât un ordin al Majestăţii Sale Imperiale, declarându-vă că prezenţa trupelor noastre în ţările voastre nu vă vor impune nici noui sarcini, nici contribuţii noui, că proviziile vor fi plătite de casele militare la timp şi pe un preţ fixat de mai înainte, în înţelegere cu guvernul. Priviţi viitorul vostru fără grijă. Continuaţi în linişte muncile voastre agricole şi speculaţiunile voastre comerciale; fiţi ascultători faţă de legile care vă guvernează şi respectuoşi faţă de autorităţile constituite. Implinindu-vă această datorie, vă veţi învrednici de generoasa solicitudine şi de puternica protecţie a Majestăţii Sale Imperiale » [1]).

Concomitent cu proclamaţiunea către populaţie se dădu şi ordinul de înaintare pentru armată. Avantgarda generalului *Anrep d'Elmpt* trecu Prutul la Leova la 3 Iulie şi înaintă în marş forţat prin Fălciu, Bârlad, Tecuci, Focşani, Râmnic şi Buzău spre Bucureşti, lăsând câte un post de observaţie la Slobozia şi Urziceni. După un marş de 12 zile, generalul Anrep d'Elmpt intră în Bucureşti unde fu întâmpinat de populaţie. Ocupaţiunea rusească veni pe neaşteptate. Ea s'a făcut în linişte, fără nicio rezistenţă din partea populaţiei. La Bucureşti comandanţii trupelor au fost primiţi la mitropolie de înaltul cler.

Dela Bucureşti fu trimis un detaşament sub comanda generalului *Hastfor*, prin Odaia la Giurgiu. La 18 Iulie s'a construit o tabără pe Sabar la Măgureni. La Roşiorii-de-Vede înaintă un detaşament sub comanda generalului *Bellegarde*, care pătrunse până la Slatina. La început generalul Bellegarde avea sub observaţie întrega regiune dintre Olt şi Jiu până ce detaşamentul din Oltenia spori sub comanda generalului *Fischbach* cu centre de comandă la Caracal şi Craiova.

La 28 Iulie sosi la Bucureşti principele *Gorceacov*, însoţit de generalul *Kotzebue*, şeful statului său major [2]).

---

[1]) *Acte şi Documente*, II, Nr. 146, p. 149 urm.

[2]) Eg. Kowalewski, *Der Krieg Russlands mit der Türkei in den Jahren 1853—1854*, Leipzig, 1869, pp. 29—39.

Grosul armatei compusă din corpul 4 înainta dela Sculeni în trei coloane și anume: coloana de dreapta, sub comanda generalului *Liprandi*, trecu Prutul la Sculeni între 10—14 Iulie, și înaintă spre Focșani; coloana de mijloc sub comanda generalului *Dannenberg* trecu Prutul la Sculeni, și înaintă prin Iași, Vaslui, Bârlad și Tecuci; coloana de stânga, sub comanda generalului *Nirov* trecu Prutul la Leova și înaintă spre Muntenia prin Fălciu și Tecuci. La Galați și Brăila fură dirijate detașamente speciale.

Din corpul 5 de armată înaintă în Principate numai o parte sub comanda generalului *Engelhardt*. Restul rămase în sudul Basarabiei cu cartierul general la Ismail sub comanda generalului *Lüders*.

Flotila rusă ce fusese dirijată în apele Dunării se compunea din vasele: *Ordinarez*, *Prut*, *Râmnic*, *Inkerman* și *Iagul* [1]).

Sub comanda lui Gorceacov ajunseră deopotrivă și oștirea moldovenească ca și cea muntenească. Armata națională a Moldovei se compunea din un regiment de infanterie, un escadron de ulani, o baterie călăreață, un regiment de jandarmi compus din 14 companii călări și pedeștri, un batalion de grăniceri călări și din trei canoniere de Dunăre, în total un efectiv de *4005 oameni și 928 cai.*

Armata națională a Țării Românești se compunea din trei regimente de infanterie câte două batalioane, un divizion de ulani, o baterie artilerie, un regiment de dorobanți, un batalion de grăniceri, un batalion de pompieri și patru canoniere pe Dunăre cu un efectiv total de *15.492 oameni și 480 cai* [2]).

Dar trupele naționale atât moldovene cât și muntene, deși înglobate în armata de ocupație rusească, fuseseră destinate pentru asigurarea ordinei și liniștei interne. La 2 Decemvrie principele *Gorceacov* comunică baronului *Mayendorff* că Românii nu se vor întrebuința decât pentru serviciul interior și de poliție și pentru paza posturilor de carantină.

---

[1]) Eg. Kowalewski, *o. c.*, p. 31.
[2]) Eg. Kowalewski, *o. c.*, p. 239.

La Calafat jandarmii fură dublaţi cu cazaci de recunoaştere iar artileria română a fost dirijată la Brăila, întru cât Gorceacov credea că ea acolo este mai curând la locul ei decât în Bucureşti [1]).

La 5 Iulie *Halcinski*, consulul general al Rusiei în Principate, comunică Domnitorului Ghica la Iaşi nota circulară a cancelarului *Nesselrode* către misiunile diplomatice ruseşti din străinătate prin care se arătau motivele pentru care Rusia a început operaţiunile militare contra Porţei din 5 Iunie [2]).

Halcinski comunică totodată principelui Moldovei şi manifestul lui Gorceacov către locuitori Principatelor precum şi scopul pe care Rusia îl urmărea cu ocuparea ţărilor române. In consecinţă Domnitorul Ghica fu înştiinţat să întrerupă şi el relaţiunile cu Poarta şi să oprească plata tributului pe care Moldova îl datora sultanului [3]).

In urma acestei note, Ghica avu o întrevedere cu Gorceacov care nu se formaliză de hotărîrea Domnitorului de a încunoştiinţa Poarta atât asupra notei circulare a lui Nesselrode, cât şi asupra manifestului lui Gorceacov. El ceru totodată şi avizul lui Reşid-Paşa asupra cererei Ruşilor de a rupe legăturile cu Poarta şi de a sista plata tributului [4]).

O intervenţie similară s'a făcut de bună seamă şi din partea lui Barbu Ştirbei, Domnul Ţării Româneşti.

In aceiaşi zi Gorceacov trimise o notă lui Reşid-Paşa prin care îi comunica, cum din ordinul împăratului el a ocupat milităreşte Principatele, după el diplomaţia rusă ar fi expuizat toate mijloacele de persuaziune şi toate demersurile de conciliaţiune de a menţine raporturi de bună vecinătate cu Poarta. Ocuparea militară a Principatelor nu trebue să fie considerată drept declarare de război şi nici drept deschidere a ostilităţilor contra trupelor turceşti dela Dunăre, ci ca un simplu avertisment pentru guvernul turc pentru a satisface cererile drepte ale Ruşilor. Sultanul va face bine dacă va

[1]) *Acte şi Documente*, II, Nr. 232, p. 306.
[2]) *Ibid.*, Nr. 150, p. 160.
[3]) *Ibid.*, II, Nr. 150, p. 160.
[4]) *Ibid.*, II, Nr. 151, p. 160.

da ordin trupelor sale dela Dunăre să nu înceapă ostilitățile, până nu se va găsi calea pentru aplanarea pașnică a conflictului [1]).

La 14 Iulie Poarta trimise o notă de protest cabinetelor din Londra, Paris, Viena și Berlin semnatare a tratatului din 1841 contra ocupației rusești din Principate, care ar fi părți integrante din Imperiul Oroman. Actul ostil al ocupației armatei nu ar cadra deloc cu declarațiunile pacifice ale Rusiei [2]).

La 25 Iulie Reșid-Pașa răspunse Domnilor Români Știrbei și Ghica la notele lor, arătând, că întru cât Gorceacov, prin manifestul său către locuitorii Principatelor, declarase că nu are intenția de a modifica instituțiile după care se guvernează aceste provincii și nici de a schimba situația politică internă, ce le este asigurată prin tratate solemne, Poarta, încrezându-se în asemenea declarațiuni, crede că poate să mențină pe domnii la posturile ce ocupă. Dar îndată ce Rusia ar cere ruperea relațiunilor dintre Principate și Poartă și sistarea plății tributului, Poarta ar vedea în asemenea atitudine că nu-și mai poate exercita autoritatea ei legitimă asupra Principatelor. In acest caz Poarta cere hotărît Domnitorilor să părăsească țările lor în mod provizoriu până la aplanarea conflictului dintru Rusia și Turcia. Accastă hotărîre a Porții a fost adusă la cunoștința marilor puteri. « Trebue deci — zice Reșid-Pașa — să părăsiți Principatele, iar dacă faceți astfel, Poarta va recurge la măsurile dictate de împrejurări, pe care ea le va găsi conforme cu propriile ei interese » [3]).

Primind nota lui Rașid-Pașa, domnitori români schimbară o vie corespondență între ei la 20 și la 30 Iulie, și conveniră ca să proceadă la fel, consultând divanul general. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât Ghica comunică lui Știrbei că a fost solicitat prin numeroase adrese din toate părțile țării și dela toate clasele sociale, să nu părăsească țara și să

---

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 152, p. 161.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 154, p. 162 urm.
[3]) *Ibid.*, II, Nr. 165, p. 185.

rămână în scaunul domniei, înştiinţând totodată şi Poarta despre această dorinţă generală a ţării. Ghica invită pe Ştirbei la 6 August, ca şi el să facă la fel [1]).

Divanurile generale au şi fost convocate la Iaşi şi Bucureşti şi votară o moţiune de răspuns lui Reşid-Paşa, că în împrejurările actuale nu ar fi consult ca Domnitorii Ghica şi Ştirbei să părăsească ţara; dimpotrivă ei trebue să rămână în scaunele lor de domnie.

Răspunsul Porţii la moţiunea divanurilor veni curând. La 30 August Reşid-Paşa comunica Principilor Ghica şi Ştirbei, că a supus Sultanului moţiunile divanurilor, ale căror atribuţiuni sunt limitate la expedierea afacerilor curente şi de rând. Aşa fiind, Sultanul nu poate îngădui acestor corporaţiuni dreptul de a discuta şi delibera asupra măsurilor politice, ce sunt rezervate exclusiv dreptului suveranităţii a Porţii, cum este acela de revocare temporară a Domnitorilor. Când Rusia cere ruperea legăturilor diplomatice cu Poarta şi oprirea plăţii tributului, Principii nu se pot conforma unor asemenea cereri. « De aceea guvernul M. S. Sultanului — zice Reşid-Paşa — reînoeşte ordinul remis Alteţei Voastre de a părăsi imediat ţara » [2]).

Puşi în faţa atitudinei aşa de hotărîte a Porţei, Grigore Ghica trimise pe fiul său Constantin în misiune la Ştirbei Vodă, pentru a-i comunica răspunsul lui Reşid-Paşa şi pentru a se înţelege asupra conduitei ce trebue de urmat. Ghica Vodă credea că se impune amânarea luării unei hotărîri, câtă vreme evenimentele sunt încă în curs şi că prin desfăşurarea lor se va uşura foarte mult şi situaţia lor [3]). La 20 Septemvrie sosi la Iaşi şi răspunsul lui Ştirbei care căzu de acord asupra temporizării deciziunii până la lămurirea situaţiei politice şi militare [4]).

Astfel domnitorii români hotărîră să rămână deocamdată la posturile lor, aşteptând cu nerăbdare desfăşurarea evenimentelor.

---

[1]) N. Iorga, *Corespondenţa lui Ştirbei Vodă*, Nr. 4, XVIII, p. 82.
[2]) *Studii şi Documente*, II, Nr. 176, p. 213.
[3]) N. Iorga, *o. c.*, Nr. 2, XIX, p. 83.
[4]) *Ibid.*, Nr. 4, XX, p. 84.

In vremea în care domnitorii români examinau situația ce le-a fost creată prin adresele Porții, sultanul lansă la 27 Iulie un manifest, semnat de toți demnitarii Porții, prin care locuitorii Imperiului Otoman fără deosebire de rasă și credință erau puși în cunoștință asupra situației politice și problemelor dela ordinea zilei [1]).

In vremea aceea Austria urmărea cu încordată atențiune desfășurarea acțiunii militare în Principatele Române și în deosebi demersurile diplomatice. Imperiul habsburgic avea un viu interes la aplanarea conflictului ruso-turc. Ea se oferi să îndeplinească rolul de mediatoare între puterile beligerante. La Viena se întruni conferința reprezentanților Angliei, Franței, Prusiei și Austriei care la 31 Iulie redactă un anteproiect de conciliațiune între Ruși și Turci. Nota dela Viena pentru aplanarea pașnică a neînțelegerilor ruso-turcești s'a trimis mai întâi țarului la Petersburg. Nota obliga pe sultan să respecte obligațiunile tratatului dela Cainargea și Adrianopol în ceea ce privește protecția cultului ortodox și să permită acestui cult să se bucure de avantajele recunoscute altor culte creștine. Țarul Nicolae își dădu agrementul la cuprinsul notei care fu înaintată sultanului pentru acceptare [2]).

Dar Poarta refuză să accepte cuprinsul notei, și aceasta sub sugestiile puterilor occidentale Anglia și Franța. Reșid-Pașa răspunse că Sultanul este doritor să păstreze sub scutul său pe supușii ortodocși și că el însuși va veghea asupra respectării privilegiilor bisericii ortodoxe, deoarece tratatul dela Cainargea prevede că protecțiunea religiei creștine va fi exercitată de către însuși sultanul. De aceea Reșid-Pașa ceru celor patru puteri ajutor contra revendicărilor nedrepte ale Rușilor și contra ocupării militare a Principatelor Dunărene Moldova și Muntenia [3]).

Răspunsul Porții nu găsi aprobarea țarului care se simțea jignit și prin faptul că sultanul refuza să accepte un arbi-

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 166, pag. 185.
[2]) *Studii și Documente*, Nr. 167, p. 189.
[3]) *Ibid.*, Nr. 167, p. 189.

traj. Războiul era deci inevitabil mai ales că Rusia îl şi declanşase prin ocuparea militară a Moldovei şi Munteniei.

Austria nu renunţă încă la rolul ei de intermediatoare. Cu ocazia manevrelor imperiale dela Olmütz din toamna anului 1853, împăratul Frantz Iosef avu o întâlnire cu Ţarul Nicolae. Cu acea ocazie avu loc un schimb de vederi între ambii monarhi şi asupra conflictului ruso-turc. In urma acestui schimb de vederi s'a redactat la 28 Septemvrie un nou protocol care a fost înaintat Porţii [1]). Dar şi acest act a fost refuzat de Sultan ca incompatibil cu demnitatea Porţii ca putere suverană. Nici întrevederea dela Varşovia dintre împăratul Austriei, ţarul Rusiei şi regele Prusiei nu determină Turcia la nicio concesiune. La îndemnul ambasadorului Angliei Redcliffe Stratford, Sultanul respinse nota vieneză la 7/19 August [2]).

Intre timp agitaţia de războiu contra Ruşilor sporia din zi în zi, susţinută de muftii şi ulemele turceşti. Pentru a preveni un eventual atac rusesc pe malul drept al Dunării, corpul de gardă din Rumelia de sub comanda lui Omer-Paşa fu dirijat la Dunăre. Concomitent cu aceste măsuri, Poarta grăbi tratativele cu puterile occidentale pentru a le determina la o acţiune de colaborare militară dorită de ea.

La 1 Octomvrie s'a publicat la Constantinopol manifestul Porţii cu privire la războiul cu Rusia. Sultanul arăta că a fost silit să declare războiu Ruşilor, şi că a autorizat pe Omer-Paşa să someze pe principele Gorceacov de a evacua Principatele fără zăbavă şi să deschidă ostilităţile, dacă în termen de 5 zile dela trimiterea somaţiunii nu va fi primit un răspuns favorabil. Se înţelege dela sine că în cazul acesta agenţii ruşi vor trebui să părăsească imediat teritoriul Imperiului Otoman, iar relaţiile de comerţ între ambele ţări urmează să înceteze [3]).

La 8 Octomvrie marele vizir lansă un manifest către populaţiunea ortodoxă din imperiu, invitând-o să fie solidară

---

[1]) *Studii şi Documente,* II, Nr. 184, p. 235.

[2]) Alfons Graf Wimpffen, *Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die österreichischen Truppen in den Jahren 1854—1856,* Viena 1878, p. 11 urm.

[3]) *Studii şi Documente,* II, Nr. 186, p. 237 urm.

cu Sultanul în apărarea drepturilor ei, căci protectoratul Rusiei n'ar fi decât să diminueze privilegiile lor [1]. In aceeaşi zi Omer-Paşa adresă o notă principelui Gorceacov, invitându-l ca în termen de 15 zile să evacuzee Principatele. Refuzul său ar impune Porţii o obligaţie imperioasă de a începe războiul [2].

La 10 Octomvrie sosi răspunsul lui Gorceacov din Bucureşti, prin care comandantul suprem al trupelor de ocupaţie ruseşti arată, că nu este autorizat de ţar de a trata pacea, războiul sau evacuarea Principatelor de trupele încredinţate comandei sale [3].

In urma acestui răspuns relaţiile diplomatice dintre Poartă şi Rusia erau rupte iar începutul ostilităţilor erau o chestiune de zile.

In condiţiunile acestea, situaţiunea domnitorilor români devenise extrem de critică. Pentru a-i pune capăt, principele Barbu Ştirbei adresă la 18/30 Octomvrie lui Reşid-Paşa o scrisoare prin care-i anunţa demisia sa din demnitatea de principe al Ţării-Româneşti; şi aceasta pentru motivul că se vede pus în imposibilitatea de a răspunde tributul cuvenit Porţii, de aceea îşi împlineşte o datorie conformându-se depeşilor Porţii din 25 şi 30 August, care îi prescriau de a părăsi ţara îndată ce nu va mai putea menţine ca în trecut raporturile cu Poarta. Lăsând puterea în seama consiliului administrativ, s'a hotărît să plece Miercuri luând drumul Dunării, pentru a se întâlni cu princesa la Paris. De acolo va pleca în Italia unde principesa urmează a-şi căuta de sănătate. Inainte de a părăsi ţara îşi împlineşte o sfântă datorie, solicitând extrema bunătate a marelui vizir şi rugându-l să aştearnă la picioarele M. S. Sultanului omagiile sale [4].

Principele Ştirbei trecu prerogativele domneşti asupra sfatului administrativ axtraordinar, care, întrunindu-se la 16.28 Octomvrie luă act de cuprinsul « domnescului ofiţ » spre a

---

[1]) *Studii şi Documente*, II, Nr. 191, p. 249.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 192, p. 251.
[3]) *Ibid.*, II, Nr. 194, p. 252.
[4]) *Ibid.*, II, Nr. 202, p. 264.

se conforma în lucrările sale. Din sfatul administrativ făceau parte George Filipescu, M. Arghiropolu, Iancu Filipescu, Ioan Manu, Ioan Bibescu, Ioan Oteteleşanu şi Dimitrie Ioanidi [1]).

Sfatul Administrativ, luând cârma oblăduirii ţării vremelniceşte în urma plecării Voevodului, lansă un manifest către ţară, prin care slujbaşii publici erau invitaţi să îndeplinească poruncile ce li se dau şi nimeni să nu se abată cât de puţin în vreo nerânduială sau abuz. Asemenea fiecare particular să-şi caute în linişte de treburile sale, bucurându-se ca şi până acum de sloboda îndeletnicire a intereselor respective [2]).

La 19/31 Octomvrie Reşid-Paşa răspunse Principelui Ştirbei, să părăsească ţara fără întârziere, căci aceasta este voinţa sultanului. Cum războiul a izbucnit de fapt, ar fi contra regulelor în vigoare ca un domnitor numit de Poartă, să poată continua a rămâne într'un teritoriu ocupat de inamic [3]).

La 14/26 Oct. trimisese şi Principele Grigore Ghica scrisoarea de demisie din scaunul Moldovei. Actul avea următorul cuprins:

« Monseigneur, In situaţia falsă în care ne-au plasat evenimentele de ordin major, sfârşind prin a deveni incompatibilă cu starea de lucruri actuală, ţin de a mea datorie de a depune puterea în mâinile Consiliului Administrativ şi de a părăsi ţara. Aducându-Vă la cunoştinţă acest demers, şi rugând pe Alteţa Voastră să-l depună la picioarele tronului M. S. Sultanului, nu mă îndoesc a crede că el va aprecia motivele conduitei mele şi va binevoi a mă menţine în bunăvoinţa cu care m'a onorat mereu. In acelaşi timp ţin de a mea datorie a face cunoscut Alteţei Voastre, că-mi voi fixa în mod provizoriu reşedinţa la Viena » [4]).

La 18/30 Oct. Principele Ghica adresă sfatului administrativ extraordinar din Iaşi un ofis în care arăta că « poziţia sa ajungând a fi nepotrivită cu starea lucrurilor produse de evenimente vajnice, socoteşte de a sa datorie, a trece puterea ocârmuitoare în mâinile sfatului administrativ extraordinar.

---

[1]) *Studii şi Documente*, II, Nr. 204, p. 268 urm.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 205, p. 270.
[3]) *Ibid.*, II, Nr. 207, p. 272.
[4]) *Ibid.*, II, Nr. 195, p. 252.

« Deci îl îndrumăm a îndeplini această sarcină ce-i încredințăm, atât colectiv, cât și în parte fiecare mădular al sfatului în ceea ce se atinge de cadrul competent al departamentului său; ocârmuind sub a sa răspundere, până ce se vor lua dispoziții ulterioare » [1]).

La 1 Noemvrie țarul Nicolae I lansă un manifest de războiu contra Turciei ceea ce însemna deschiderea ostilităților între Ruși și Turci [2]).

La 8 Noemvrie țarul trimise un rescript generalului Gorceacov prin care luând act de retragerea voevozilor Ghica și Știrbei din principatele lor, orândui « după pilda trecutului un guvernator special cu numirea de comisar extraordinar și plenipotent pentru ambele principate, care va fi sub a noastră comandă superioară. Spre acest sfârșit, alegând pe generalul adjutantul nostru *Budberg*, noi i-am poruncit să intre în lucrarea funcțiunilor sale în Principate, pentru a păzi liniștea, buna orânduială și fericirea țării și de a priveghia ca toate cererile pentru trebuințele oștirilor noastre să se întâmpine cu bunăvoință, locuitorii Valahiei și Moldovei aflându-se sub a noastră înaltă protecție » [3]).

In aceeași zi țarul trimise un rescript și baronului Budberg, prin care-l vesti despre învestirea sa cu titlul de comisar extraordinar și plenipotent în principatele Muntenia și Moldova [4]).

La 13 Noemvrie Gorceacov comunică sfatului administrativ al Munteniei numirea lui Budberg cu împuternicirile și atribuțiile trebuincioase de a întruni în mâinile sale administrația ambelor principate și a priveghia în înțelegere cu sfaturile administrative și cu divanurile, pentru urmarea regulată a treburilor dinăuntru civile și judecătorești, pentru buna petrecere a locuitorilor și pentru trebuințele armatei împărătești. Tot într'o vreme din porunca M. S. Impăratului consilierul de stat actual *Halcinski* s'a numit vicepreședinte al sfatului administrativ al Moldovei iar prințul

---

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 206, p. 271.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 211, p. 277.
[3]) *Ibid.*, Nr. 215, p. 284.
[4]) *Ibid.*, II, Nr. 216, p. 186.

Urusov vicepreşedinte al sfatului administrativ al Munteniei [1]).

La 3 Decemvrie Budberg comunică sfatului administrativ al Moldovei numirea sa [2]). Iar la 1 Ianuarie 1854 Budberg înlocui pe Manu şi I. Bibescu, membri ai Sfatului administrativ al Munteniei prin Ion Slătineanu şi Ion Filipescu [3]). La 3 Februarie Budberg obţinu aprobarea ţarului pentru « proiectul de reorganizaţie vremelnicească a înaltei curţi astfel precum s'a primit de sfatul administrativ extraordinar » [4]). Iar la 1 Iulie 1854 Budberg înaintă la rangul de mare ban pe vornicul Emanuel Băleanu, preşedintele înaltei curţi şi pe vornicul Constantin Cantacuzino [5]).

Intre timp puterile occidentale Franţa şi Anglia trecură de partea Turciei în desfăşurarea conflictului ruso-turc, trimiţând flotele lor de războiu în apele turceşti. Aceasta determină pe ţarul Nicolae I să declare războiu şi acestor două mari puteri la 21 Februarie, strigând din toată inima cu Rusia întreagă: « Domine, Salvator noster! Quem timebimus! Exsurgat Deus, et dissipentur inimici Ejus! » [6]).

Trupele de ocupaţie ruseşti din Principate nu atingeau un efectiv mai mare de 70.000 oameni, un contingent prea slab pentru a putea trece la ofensivă contra Turcilor. La început ele aveau menirea să impresioneze numai pe « omul bolnav », cum era socotit Imperiul Otoman. Distribuţia trupelor pe malul Dunărei dela Galaţi la Calafat, pe un front aşa de întins, nici nu le îngăduia de a întreprinde o ofensivă serioasă contra unui inamic susţinut de puterile occidentale. Gorceacov nici nu se gândea la o asemenea ofensivă, căci el nu se grăbia cu concentrarea trupélor la punctele strategice importante, ci îşi aşeză în linişte cartierul general la Bucureşti.

In schimb Turcii îşi concentraseră forţele lor ofensive la Dunăre circa 90.000 trupe regulate şi 30.000 trupe

---

[1]) *Studii şi Documente*, II, Nr. 227, p. 301; cfr. Nr. 243, p. 318.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 233, p. 307.
[3]) *Ibid.*, II, Nr. 252, p. 332.
[4]) *Ibid.*, II, Nr. 265, p. 355.
[5]) *Ibid.*, II, Nr. 317 şi 318, p. 465 şi 466.
[6]) *Ibid.*, II, Nr. 279, p. 371.

iregulate, întărind capetele de pod și construind la vaduri fortificații proaspete. Comanda trupelor fusese încredințată lui Omer-Pașa, numit Serdar-Ekrem, adică generalisim, om energic și hotărît [1]). Sprijinindu-și aripa stângă pe cetatea Vidinului, generalismul turc își concentră forțele principale în triunghiul fortificat Rusciuc-Silistra-Șumla și dirijă aripa dreaptă asupra Dobrogei [2]).

La marele cartier al lui Omer-Pașa la Șumla se găsea un număr mare de emigranți români, cari în urma revoluției dela 1848 fuseseră siliți să-și părăsească patria. Intre aceștia erau Golescu și Cernătescu ca delegați ai comitetului revoluționar român din Paris, cari împreună cu alți refugiați formară acolo o filială a acelui comitet [3]). Prin cunoștințele lor locale și prin legăturile pe care ei le întrețineau mereu cu frații lor rămași acasă, acești emigranți puteau fi de mare folos pentru comandamentul turc; care prin ei putea primi informațiuni continue asupra pozițiunilor ocupate de trupele rusești și asupra mișcărilor acestora [4]). Emigranții români se oferiră chiar Turcilor să organizeze rezistența în spatele armatelor rusești, cum a fost cazul dela Girla, unde Magheru desfășură steagul tricolor al răscoalei în mijlocul unor manifestațiuni religioase [5]), Turcii respinseră însă o asemenea ofertă de frică față de Austria [6]). Aceasta era situațiunea trupelor beligerante la 1 Noemvrie 1853, când țarul Nicolae I lansă manifestul de războiu contra Turciei.

Indată după declararea războiului începură și ostilitățile la Dunăre. Prima ciocnire s'a produs între flotila rusă de pe Dunăre și bateriile turcești dela Isaccea. In cursul luptei

---

[1]) Omer Pașa — Mihai Lattas — de origine Croat, născut în 1806 în Ogulin în Croația, din familie creștină. Ajungând subofițer în armata austriacă, dezertă în 1828 în Bosnia. Pe lângă pașa din Vidin își făcu educația militară și trecu la islam sub numele de Omer. Se distinse în războiul siriac în contra Druzilor. La 1848 era comandant al unei unități turcești în București. Și de atunci începu marea sa carieră militară (cfr. Kowaleswski, *o. c.*, p. 60 urm.).

[2]) Kowaleswski, *o. c.*, p. 60 urm.; cfr. *G. Klapka, Aus meinen Erinnerungen*, Zürich, 1887, p. 319; și *Der Krieg im Orient in den Jahren 1853—1854 bis Ende Juli 1855*, Geneva, Bruxel și Paris, 1855, p. 5 urm.

[3]) Wimpffen, *o. c.* p. 67.

[4]) Kowalewski, *o. c.*, p. 68.

[5]) Wimpffen, *o. c.* p. 67.

[6]) Klapka, *Der Krieg im Orient*, p. 5.

căzu jertfă comandantul flotilei, căpitanul Warpachowski [1]. Incă în cursul lunei Octomvrie unități ofensive turcești debarcară pe malul stâng al Dunării și la 16/27 Oct. ocupară Calafatul în fața Vidinului [1]. La Calafat milițele române părăsiră cu arme și muniții tabăra rusească și se oferiră Turcilor; aceștia însă le desarmară și le trimiseră la vatră, pradă tribunalelor marțiale rusești [2].

La începutul lui Noemvrie, Omer Pașa, ordonă atacul contra Olteniței care a și fost ocupată de Turci la 4 Noemvrie după o luptă sângeroasă contra unităților rusești comandate de generalul Dannenberg. Infrângerea Rușilor la Oltenița, care este considerată ca prima ciocnire sângeroasă în răsboiul ruso-turc din 1853, trezi un mare răsunet în Europa și produse pretutindeni o mare impresie [3].

După acest prim succes al Turcilor, lumea se aștepta ca Omer Pașa să înainteze fulgerător asupra Bucureștilor, să lovească pe Gorceacov, care își avea acolo cartierul general și să taie retragerea contingentelor rusești din Oltenița [4]. Dar mare fu decepția tuturora, când opt zile după succesul dela gura Argeșului din fața Turtucaei, Turcii evacuară Oltenița și se retraseră pe malul drept al Dunării pentru a ocupa cartierele de iarnă dela Șumla. Câteva săptămâni după înfrângerea dela Oltenița, Rușii raportară la 29 Noemvrie o mare izbândă asupra flotei turcești la Sinope pe țărmul asiatic al Mării Negre unde 13 corăbii turcești fură parte înecate, parte aruncate în aer iar amiralul comandant rănit și făcut prizonier. Vestea despre izbânda navală dela Sinope ridică moralul trupelor de ocupație rusești dela Dunăre, așa de simțitor atins prin înfrângerea dela Oltenița. La 7 Ianuarie 1854 o brigadă de infanterie rusă sub colonelul Baumgarten suferi o lovitură dureroasă la Cetatea în Oltenia, dar și acest succes al Turcilor rămase fără urmări [5].

---

[1] Kowalewski, *o. c.*, p. 66.
[2] Wimpffen, *o. c.*, p. 20; Kowalewski, *o. c.*, p. 70.
[3] Klapka, *Der Krieg im Orient*, p. 150.
[4] Wimpffen, *o. c.*, p. 20; Kowalewski, *o. c.*, p. 72 urm. și cu un plan asupra câmpului de luptă dela Oltenița; G. Klapka, *Der Krieg im Orient*, p. 2 urm.
[5] Wimpffen, *o. c.*, p. 26 urm.; Kowalewski, p. 81 urm., cu un plan asupra situației dela Cetatea.

La insuccesele Rușilor dela Calafat și Cetatea a contribuit foarte mult și populațiunea locală, care dușmănea pe Ruși și simpatiza pe Turci. Emigranții români în frunte cu *Magheru*, cari jucaseră un rol în revoluția dela 1848, agitau mereu populația din satele situate între Cetatea și Gruia și o îndemnau să se opună ordinelor trupelor rusești de ocupație. Astfel populațiunea oltenească se ridică cu arma în mână contra Rușilor și sprijinea unde putea pe Turci. Cu sprijinul populației românești obținură Turcii succesele lor dela Cetatea [1]). Astfel Românii zădărniciră planurile Rusiei de a se uni cu Sârbii și de a învălui astfel flancul stâng al armatei turcești dela Vidin. In timpul iernei stagnară operațiunile pe frontul dunărean pentru a reîncepe cu atât mai aprig la începutul primăverii. Intre timp puterile maritime aliate cu Turcia, declarară răsboiu Rusiei, iar Austria, după ce rolul ei de mijlocitoare între beligerante eșuase, începu să recurgă ea însăși la măsurile militare dictate de interesele ei politice.

In condițiunile acestea, Rusia se văzu silită să revină asupra obiectivului primordial al răsboiului. Dela *ofensiva* ei în Principate, ea fu silită să treacă la *defensivă*, întru cât intrarea în războí a puterilor maritime indicau o altă bază de operație pe litoralul pontic și nicidecum în valea Dunării. Atacul neașteptat asupra Odesei destăinui Rușilor directiva ofensivei anglo-franceze care se îndrepta spre Crimeea, iar pregătirile militare ale Austriei, pe lungimea frontului din Galiția, Bucovina, Transilvania, Banat, până în Serbia, făcură pe Ruși să abandoneze operațiunile în Principate și să-și concentreze forțele lor la gurile Dunărei și în Dobrogea, pentru a-și asigura unitatea *frontului pontic*, determinat de intervenția în război a puterilor maritime.

La declararea de războiu a puterilor occidentale din 22 Martie 1854, Rusia răspunse cu ordinul țarului Nicolae I către Gorceacov de a relua ofensiva contra Turcilor, forțând trecerea Dunării și atacând armata turcească în Bulgaria. Ofensiva era îndreptată contra centrului și flancului drept al forțelor

---

[1]) Kowalewski, *o. c.*, p. 91 urm.

turceşti din Dobrogea. Operaţiunile militare porniră concomitent dela Ismail, Galaţi şi Brăila. După lupte sângeroase căzură Tulcea, Isaccea, Măcinul şi Hârşova şi cu mari jertfe putu fi înfrântă rezistenţa turcească la Babadag. Astfel respinse de la Dunăre, forţele turceşti se retraseră spre Valul lui Traian, unde se regrupară în front de rezistenţă de-a-lungul liniei Varna-Bazargic-Şumla, rezemându-se pe Silistria, care închidea drumul Ruşilor spre Balcani [1]). Inaintarea Ruşilor în Dobrogea determină puterile occidentale să sară în ajutorul Turcilor şi pe uscat, debarcând la Gallipoli trei divizii franceze sub mareşalul Saint-Armand şi un corp auxiliar englez sub lordul Raglan şi dirijându-le spre Adrianopol în ajutorul lui Omer-Paşa.

După ce Ruşii ocupară Dobrogea şi înaintară spre Balcani, în momentele acele critice, Românii se ofereau din nou să organizeze cu ajutorul unităţilor turce din Oltenia o răscoală şi să cadă în spatele Ruşilor. Oferta românească fu însă şi de astă dată respinsă, iar voluntarii români din tabăra turcă fură desarmaţi şi trimişi la vatră [2]). Refugiaţii români intraseră în relaţiuni cu emigranţii poloni pentru a făuri mari planuri politice de viitor. Revoluţionarul maghiar George Klapka aminteşte în memoriile sale că a asistat la asemenea sfaturi în casa consulului general francez Poujade, unde se puneau la cale asemenea planuri. Se credea că Austria ar putea renunţa la Galiţia în favorul Poloniei, primind în schimb Principatele Dunărene: Muntenia şi Moldova, unite cu Transilvania, Bucovina şi Basarabia într'un *stat daco român*, care să între faţă de Austria în acelaşi raport constituţional ca Norvegia faţă de Suedia. Fireşte că Klapka a combătut din răsputeri asemenea planuri [3]) care nu cadrau deloc cu aspiraţiunile politice şi naţionale ale Maghiarilor. Klapka mai arată că avea relaţii de prietenie şi cu Ion Ghica [4]).

---

[1]) Kowalewski, *o. c.*, p. 142 urm; Baron de Bazancourt, *L'expedition de Crimée*, I, p. 24 urm., Paris 1856; cfr. L. Guérin, *Histoire de la dernière guerre de Russie* (1853—1856), Paris, 1859. I, p. 135 urm. cu o stampă din Dobrogea (p. 146).

[2]) Klapka, *Erinnerungen*, p. 366.

[3]) *Ibid.*, p. 369.

[4]) *Ibid.*, p. 325.

Intre timp Gorceacov concentrase forțele sale contra Silistreí, dar primele atacuri rusești au fost respinse de Turci. Atunci țarul Nicolae, dându-și seama de importanța acestor operațiuni, încredință comanda supremă asupra oștirilor sale dela Dunăre generalului Paszkewicz-Erivanski, așa numit după izbânda sa glorioasă contra cetății Erivan din Caucaz. Pe la mijlocul lui Aprilie generalul Paszkewicz sosi la Călărași și prin ordinul de zi dela 17 Aprilie, făcu cunoscut oștirilor rusești dela Dunăre că a luat comanda asupra lor [1]). Noul comandant inspectă trupele concentrate în fața Silistrei și dădu ordinul de asalt. Generalul Schildner deschise un viu bombardament contra cetății de pe insulele Apa-Mare, Apa-Mică și Gura-Boului pentru a intimida pe inamic. La 17 Mai podul peste Dunăre era gata pentru trecerea trupelor. La 18 Mai însuși Paszkewicz trecu Dunărea, urmat de trupele de asalt contra Silistrei. Din direcția dela Cernavoda înaintă generalul Lüders contra Silistrei. La 26 Mai căzu Turtucaia în mâinile Rușilor iar comunicația Turcilor cu Rusciucul fu întreruptă după lupta dela Giurgiu [2]). In fața primejdiei, Turcii evacuară repede Rusciucul și Vidinul pentru a-și putea concentra toate forțele combative la Silistra [3]).

Atacul principal contra cetății se dădu din Est dela Arab-Tabia și Abdul-Medjid. Apărarea turcească era foarte aprigă. Batalioanele din Egipet luptau cu fanatism oriental, săpându-și groapa în redute. Dar atacul principal dela 29 spre 30 Mai fu respins de Turci, iar generalul Selvan căzu în tranșee. Incercările de învăluire dela Sud și Vest din zilele de 7—9 Iunie rămaseră și ele zadarnice [4]). Insuș generalisimul Paszkewicz fu rănit în luptele de asalt și silit să treacă Dunărea la Călărași pentru a-și îngriji rana și a se retrage apoi pentru totdeauna din armată. La 13 Iunie Gorceacov convoacă un consiliu de războiu și hotărî un nou atac contra Silistrei. Dar și acesta eșuă și Gorceacov fu ușor rănit, iar

---

[1]) Kowalewski, *o. c.*, p. 165 urm.
[2]) Kowalewski, *o. c.*, p. 180 urm.
[3]) L. Guérin, *o. c.* I, p. 102 urm. cu o stampă a luptei dela Giurgiu (p. 124), cf. Xenopol (XII, p. 181), Stampă cu retragerea Rușilor din Giurgiu.
[4]) Xenopol, *Ist. Rom.*, XII, p. 177. Planșă cu apărarea Silistrei.

generalul Schildner suferi răni mai grele şi muri pe masa de operaţie.

Incurajat de insuccesul Ruşilor, Omer-Paşa recuceri Turtucaia şi reocupă Rusciucul şi Vidinul, restabilind astfel de-a-binelea frontul dunărean. La 20 Iunie Gorceacov ordonase un nou bombardament contra Silistrei, când un curier imperial îi înmână ordinul de retragere dela Silistra.

Rezistenţa Turcilor, dar mai ales teama de Austria care concentrase trupe în Banat, determinară pe Ruşi să evacueze repede Principatele [1]).

La 19/31 Iulie 1854 principele Gorceacov adresă din cartierul său general dela Jilava banului Constantin Cantacuzino, preşedintele sfatului administrativ următorul ofis:

« In urma concentrării armatei împărăteşti, ce se va opera fără zăbavă, oraşul Bucureşti se va deşerta de trupele rosiane. Trăgându-mă din acest oraş, las asupra Sfatului Administrativ, cârmuirea treburilor publice. Va avea grijă a le cârmui în consecinţă cu zel şi pe temeiul instituţiunilor domnitoare ale ţării. Cât pentru judeţele ce vor rămâne ocupate de armata împărătească cârmuitorii precum şi ceilalţi amploiaţi ai lor, îşi vor urma lucrarea ca şi până acum şi vor da toate trebuincioasele provizii pentru trupe, după poruncile directe ale şefilor militari sau după poruncile ce vor primi dela vornicul Florescu, ataşatul pe lângă persoana mea în calitate de comisar special încă dela intrarea armei ruseşti în Principate. Depărtându-mă din capitala acestui Principat, cu plăcere exprim membrilor administraţiei precum şi amploiaţilor şi locuitorilor în deobşte, toată recunoştinţa mea pentru silinţa ce au arătat fără deosebire întru întâmpinarea trebuinţelor armatei împărăteşti » [2]).

In aceeaşi zi baronul de Budberg trimise Sfatului Administrativ două ofise, unul în care arăta că a primit porunca « de a merge după armia împărătească în mişcarea sa de concentrare » şi că prin urmare se vede silit să « încredinţeze administraţia ţării Sfatului Administrativ Extraordinar sub

[1]) Kowalewski, *o. c.*, p. 198 urm.; Klapka, *Erinnerungen*, p. 365 urm.
[2]) *Studii şi Documente*, II, Nr. 327, p. 479.

președinția marelui vornic dinăuntru » [1]). Prin a doua adresă Budberg încredința Sfatului Administrativ protecția supușilor ruși ce trebuiau să rămână în București precum și localul consulatului general cu toate efectele ce se găseau în el [2]). După arătările lui Guèrin Budberg nu se bucura de de nicio simpatie, ci dimpotrivă dânsul era urît de toată lumea. El a risipit în mod ușuratic tezaurul public și a lăsat datorii enorme în urma sa. Pentru a putea acoperi golurile din buget el impunea contribuțiuni forțate iar pe cei recalcitranți îi despoia, ruina și închidea. La retragere a distrus totul. Cu ocazia rechizițiilor a luat sătenilor vitele de muncă și tracțiune și vehiculele și a dat foc la tot ceea ce nu putea lua cu sine. El s'a purtat ca și organele lui Cutusov din 1812 [3]).

Retragerea subită a Rușilor făcu să isbucnească nemulțumirile ce mocneau în rândurile populației autohtone contra asupririlor și stoarcerilor din partea trupelor de ocupație. Și aceasta cu atât mai mult cu cât Rușii, la plecare, recurseseră la profeții apocaliptice și la grave amenințării de apropiată răzbunare. Cu toate înfrângerile dela Dunăre Rușii, într'o scrisoare din 13 Iulie 1854, susțineau sus și tare că Dumnezeu este cu ei și că izbânda este de partea lor. Țarul nu renunță la credința sa, că toți câți sunt de aceiași religie pravoslavnică ca și dânsul nu pot fi supuși unei alte stăpâniri, decât celei pravoslavnice. Iar dacă Românii nu înțeleg acest lucru, pentrucă stau prea mult sub influența Europei, aservite unei credințe rătăcite, țarul nu poate nicidecum renunța la misiunea pe care Cerul i-a încredințat-o ca șef al creștinilor pravoslavnici, de a-i ști sustrași pentru totdeauna de sub suzeranitatea otomană pe toți aceia care profesează adevărata religie ortodoxă. Acest gând preocupă pe țar dela începutul glorioasei sale domnii și momentul a sosit când dânsul va pune în aplicare planul pe care de mult l-a conceput, orice ar zice statele neputincioase ale Europei, aservite credinței rătăcite. Ve veni curând timpul, când acești Români

[1]) *Studii și Documente*, II, Nr. 325, p. 478.
[2]) *Ibid.*, II, Nr. 326, p. 479.
[3]) L. Guérin, *o. c.* I. p. 126 urm.

nesupuși, cari au trezit în înalt grad nemulțumirea țarului vor plăti scump neloialitatea lor [1]).

Retragerea trupelor de ocupație rusești din Oltenia începuse la finele lui Aprilie și se împlinise pe la mijlocul lui Mai. La 22 și 23 Aprilie a început retragerea unităților rusești dela Dunăre spre Craiova, de unde spitalele și proviziile fură evacuate peste Olt în Muntenia. Retragerea trupelor de ocupație produse panică în rândurile populației, iar organele autorităților publice se asociară în bună parte coloanelor rusești în retragere. Printre aceștia se găsea și Glagoveanu, administratorul Craiovei. Exemplul său fu urmat și de alți boieri, dintre cari unii se refugiară în Ardeal, iar alții în Muntenia. Panică de nedescris cuprinse spiritul populației.

In urma trupelor în retragere și a autorităților încolți desordinea și anarhia. Dorobanții și grănicerii fură dezarmați, paza cordonului de graniță desființată, iar podurile peste râuri rupte. Mare groază cuprinse populația din Craiova care fugi în toate părțile, așa că numai a șasea parte din numărul locuitorilor mai rămăsese acasă. Autoritățile rusești părăsiră orașul la 14 Mai. La 16 Mai generalul Liprandi ajunse la Slatina, rupând în urma sa podul peste Olt [2]).

Retragerea Rușilor se făcea în dezordine cu pierderea nimbului de mare putere în ochii populației. La începutul lui August trupele rusești părăsiră Ploești în drum spre Buzău, cu un convoiu de 700 trăsuri încărcate cu provizii dirijate spre Buzău, Râmnic și Focșani. La 10 August a fost ars și podul dela Ciochina peste Ialomița [3]).

La 11 August generalisimul Gorceacov primi o notă telegrafică dela ambasada rusă din Viena prin care i se comunica confidențial, că împăratul Franz Iosef a rămas foarte satisfăcut de vestea că trupele rusești sunt pe cale de a evacua Principatele Dunărene [4]).

---

[1]) Léon Guérin, *o. c.*, I, p. 126 urm.
[2]) Wimpffen, *o. c.*, p. 64 urm.
[3]) *Corespondența lui Coronini din Principate*, ed. I. Nistor, Cernăuți, 1938, Nr. 23, p. 20.
[4]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 20, p. 27.

La 12 August principele Gorceacov părăsise Buzăul și era așteptat la Focșani. La 13 August avantgarda trupelor ajunse la Bârlad iar divanul Moldovei primi ordinul de a desemna comisari pe lângă generalii Dannenberg, Anrep d'Elempt, Samarin, Saimonov, Pavlov, Liprandi, Montresor, Nierov și Fischbach cari se aflau la Focșani [1]). După ordinul lui Gorceacov spitalele militare rusești trebuiau să fie evacuate în Rusia până la 29 August.

In scopul acesta divanul Moldovei avea să pună la dispoziția comandamentului rus 3.190 vehicule [2]). Pe lângă acestea se mai rechiziționară altele 16.000 trăsuri pentru transportul proviziilor prin Sculeni și Leova, care urma să fie efectuat între 15—26 August.

Intre timp ajunse la Galați generalul Lüders în fruntea corpului al IV-lea de infanterie rusă în retragere [3]).

In zilele de 1 și 2 Septemvrie generalul Grotenhelm dădu ordin de plecare, după ce evacuase bolnavii la Reni, Bolgrad și Cetatea-Albă. Proviziile au fost evacuate parte pe apă, la Reni și Ismail în Basarabia, parte pe uscat pe la Vadul-lui-Isac pe Prut. Deodată cu trupele rusești părăsiră Brăila și vreo 2000 de Bulgari, Sârbi și Greci, cari se răzvrătiseră contra Turcilor, fraternizând cu armata rusească. Plecarea lor aduse cu sine că în Brăila multe case rămaseră goale și părăsite. Trupele rusești ridicară și paturile de prin spitale, vreo 2.000 la număr, precum și armamentul miliției muntenești care fu desarmată din cauză că refuza de a se retrage cu armata țarului în Rusia. Numai colonelul în artilerie Lenz și un locotenent de artilerie din miliția națională consimțiră să urmeze trupele rusești în retragere.

Rușii ridicară și duseră cu sine cele două tunuri ale miliției românești de pe șalupa română precum și 10 canoane de schijă ce rămăsăseră din vechile fortificații ale Brăilei și care serveau de ani de zile pentru legarea vaselor în port. De asemenea au fost luate de Ruși vasele vechi, bărcile și vechiul material plutitor și transportate la Ismail [4]).

---

1) *Corespondența lui Coronini*, *o. c.*, Nr. 18, p. 25.
2) *Ibid.*, Nr. 14, p. 21.
3) *Ibid.*, Nr. 18, p. 24.
4) *Ibid.*, Nr. 65, p. 77 urm.

Măsurile acestea produsese o sensibilă nemulțumire și amărăciune în sufletul populației, care din rusofilă ce era, devenise ostilă foștilor ocupanți [1]).

Aceeași soartă îndură și orașul Galați, care, cu ocaziunea evacuării trupelor rusești, suferi enorme pagube materiale. In retragere Rușii au rupt cele două poduri de peste Siret și cu aceasta s'a întrerupt și comunicația cu Brăila. La 8 Septemvrie agentul austriac raporta din Iași că corpul de armată de sub comanda lui Lüders a evacuat orașul Galați și județul Covurlui, retrăgându-se peste Prut în Basarabia. In urma lor Rușii rupseră și podurile dela Vădeni și Nămoloasa pe Siret [2]).

Incidentele petrecute la Brăila cu desarmarea milițiilor muntene, se repetară într'o măsură mult mai largă la Iași. Corespondentul din Iași al « Gazetei Transilvaniei» din Brașov raportează la 19 August 1854 despre *desarmarea miliției românești* precum urmează:

« Cam de o săptămână primiră ofițerii noștri ordinele președintelui Ex. S. von Budberg ca să se prepare de plecare cu miliția moldovenească în Rusia. Ofițerii (afară de Rusul Kafengi și unul Bacinschi) se opuseră din răsputeri, zicând că nu vor trece Prutul odată cu capul, și mai gata sunt să moară în patria ce i-a născut. Căci ei nu milităresc nici pentru Ruși, nici pentru Turci, ci numai pentru nația lor. Aceste și alte răspunsuri se rostiră de bravul comandant al artileriei moldovene anume *Filipescu*. Acesta însă și încă cu 6 colegi a fost imediat arestat. Li se puse un termen de meditare iar un raport amănunțit fu trimis generalului Gorceacov. Infanteria patriotică se află înconjurată de miliția rusească, iar cavaleria în cazarmă mereu provocată de a ieși la mostru (exerciții în afară de oraș) pentru a o înconjura cu Ruși și a o sili astfel să treacă Prutul. Ofițerii români răspundeau că destul au făcut 10, 12 ani mostru, acum îl știu cu desăvârșire. Artileriștii răspunseră că ei vor ieși însă numai cu tunurile încărcate și cu fitilurile aprinse. Se comandară atunci 4 regimente infanterie însoțite de 4000 cavalerie (ulani

[1]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 65, p. 79.
[2]) *Ibid.*, Nr. 68, p. 87.

și dragoni) cu mai multe tunuri din corpul generalului Osten-Saken, spre a înainta la Iași; deci ajungând trupele la Iași în 18 August, se uniră cu garnizoana locală și înconjură cazarma și curtea domnească.

In acest timp Hatmanul Mavrocordat căuta să înduplece pe cavaleriști să iasă în curte spre a-i vizita, abia după 2 ore ieșiră vreo 80, însă numai după ce i asigură generalul, pe epoleții lui, că nu-i duce mai departe din ogradă, iar cei mai mulți cavaleriști o tuliră care încotro. Hatmanul s'a îmbolnăvit după aceasta și numai cu slobozirea de sânge îi mai susținu viața.

Mai înainte de toate fură înconjurați deodată cavaleriștii noștri cu mare ceremonie de trupe căzăcești. Se comandă scoaterea săbiilor din teacă, iar pedestrimei a trage cocoșul. Așa înaintau din două părți călăreții și din alte două pedestrimea asupra acelor 80 călări moldoveni, după aceea se apropiară generalul Osten-Sacken și Budberg cu toată suita lor, întrebară pe călării noștri de trei ori de vor merge de bună voe să treacă Prutul. Călăreții — deși fără comandanți— răspunseră la toate trei întrebări că ei nici decum nu vor merge. Li se comandă atunci: «jos de pe cal» și după asta «jos armele și căștile», li se luară caii, armele și vestmintele militărești, afară de pantaloni și surtucele de pânză cu care erau îmbrăcați. Ii puseră sub pază și așa desbrăcați și cu capetele goale pe timp aspru, ploios, se excortară, la Podul Iloaei spre a-i împărți în miliția staționară acolo. Ofițerii arestați în număr de peste 6 inși se surghiuniră peste Prut.

Toate posturile de vigilență se ocupară de Ruși, rohatcele de asemenea.

După cum trata generalul Budberg pe privitorii acelei tragedii, silindu-i fără distincțiune a-și lua pălăriile din cap ca la înmormântare, loviți cu cnutul de cazaci, aruncându-se singur cu calul și cu sabia scoasă asupra poporului, nu sunt semne bune.

Hatmanul Mavrocordat adresa o declarație către Paszkievici în care face act de supunere M. S. Impăratului spre a dispune de miliția moldovenească, arătând că ar fi în stare să-și verse sângele pentru împărat. Hatmanul ar fi fost decorat

pentru acest act de trădare cu ord. Sf. Anna în briliante, i s'a răspuns însă că Majestatea Sa grațiază miliția moldoveneaxcă să rămână în statu-quo, neavând nevoie să o miște.

In 19 începură Rușii a deșerta casele visternicilor și ale bisericelor ori mânăstirilor închinate.

Ofițerul Filipescu l-au condamnat Rușii la Siberia pe 4 ani, după care se va trimite apoi ca soldat simplu în armata Caucazului » [1]).

La 18 August căpitanul Wimpffen raporta din Sibiu că retragerea Rușilor s'a făcut în desordine, în așa fel, încât ei în ochii populației române au pierdut nimbul unei mari puteri. Era un aspect lamentabil să vezi trupele moscovite, neînfrânte în lupte, decimate prin insolație, molime și oboseală. Dar cu toate acestea Rușii nu lăsară pe niciunul de ai lor pe drumuri: toți au fost încărcați în trăsuri și evacuați în Rusia. Despre tratamentul celor bolnavi se povesteau lucruri oribile. Numai treizeci grav răniți n'au putut fi evacuați ci au trebuit să rămână în București. Resemnarea soldatului rus și spiritul celei mai aspre discipline au putut înăbuși revolta, la care certurile și dihonia dintre ofițerii respectivi dădeau mereu anză. Intre personalitățile marcante cari urmau armata rusă, se găsia și fostul principe al Serbiei *Miloș Obrenovici*, care avea proprietăți întinse în Oltenia și se găsia în cartierul general al principelui Gorceacov [2]).

Dintr'un raport al agentului austriac din Iași cu data de 11 August aflăm distribuția trupelor rusești în Moldova. Ele se găseau răspândite asupra județelor Bacău, Roman, Neamț, Iași, Botoșani și Suceava (Fălticeni) și anume în localitățile: Bacău, T. Ocna, Mircești, Miclăușeni, Tomășeni, Hălăuceni, Piatra, Iași, Târg. Frumos, Podul-Iloaiei, Ruginoasa, Cristești, Fălticeni, și Botoșani [3]).

La finele luni August Rușii începură retragerea sistematică spre Siret și de acolo spre Prut la punctele Sculeni și

[1]) *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 71 din 4 Sept. 1854.
[2]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 28, p. 39.
[3]) *Ibid.*, Nr. 11, pp. 18—19.

Leova [1]). La 31 August Gorceacov părăsi Focşanii şi se îndreptă spre Iaşi [2]).

Corespondentul din Focşani al « Gazetei Transilvaniei » ce apărea la Braşov, arată că « în 21 August a trecut prin Focşani cel din urmă picior rusesc din ultimul escadron a ariergărzii de cazaci. La Siret au ars podul. Aceeaşi soartă au avut toate podurile până la Galaţi. Săraca ţară! Săraca creştinătate apărată de lupi! S'au făcut şi socotelile pentru spesele oştirii de pe aci au ieşit de 22 milioane taleri care pe jumătate se va fi cheltuit, dar restul se va fi rătăcit prin pungi particulare. Un privighitor comunal din oraşul vecin, fiindcă n'a vrut să semneze o chitanţă rusească, fu prins şi mânat ca vita dindărăt în fruntea oştirii ca să le fie călăuză » [3]).

In zilele de 8—12 Septemvrie, trecură prin Iaşi diviziile ruseşti în retragere, defilând în faţa lui Gorceacov care sosise încă la 5 Septemvrie în capitala Moldovei [4]). La 12 Septemvrie se comunică din Oituz că trupele ruseşti au evacuat oraşele Galaţi, Focşani, Bârlad şi Roman şi că se îndreptau pe drumul cel mai scurt spre Prut în Basarabia. In urma lor podurile au fost rupte şi fortificaţiile dela Focşani şi Tecuci dărâmate. Din cauza aceasta comunicaţia dintre Muntenia şi Moldova suferi foarte mult [5]).

La 15 Septemvrie trupele ruseşti se strecuraseră peste Prut în Basarabia. Numai ariergarda rusească mai rămăsese la Iaşi pentru siguranţa comandantului suprem Gorceacov, care părăsi capitala Moldovei numai în dimineaţa zilei de 16 Septemvrie, pentru a ajunge la Sculeni. In ziua următoare Gorceacov trecu Prutul în Basarabia cu restul trupelor ruseşti, rupând podul în urma sa.

La 17 Septemvrie 1854 Moldova era complet evacuată şi cu ziua aceasta se încheiă ocupaţia rusească a Principatelor Danubiene » [6]).

---

[1]) *Corespondenţa lui Coronini,* Nr. 57, p. 70.
[2]) *Ibid.*, Nr. 60, p. 73.
[3]) *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 71, Braşov, 4 Sept. 1854.
[4]) *Corespondenţa lui Coronini,* Nr. 65, p. 86 urm.
[5]) *Ibid.*, Nr. 75, p. 97.
[6]) *Ibid.*, Nr. 82, p. 103; Nr. 93, p. 121.

După datele statistice rusești, revăzute de însuși principele Mihail Dimitrievici Gorciacov, comandantul suprem al trupelor de ocupație, Rușii în numeroasele lor lupte și ciocniri cu Turcii au pierdut *8 generali, 246 ofițeri și 6694* subofițeri și soldați și anume 3 generali, 55 ofițeri și 2.178 soldați morți; 5 generali, 191 ofițeri și 4.516 soldați răniți. Luptele cele mai sângeroase s'au dat la Cetate în ziua de 6 Ianuarie 1854 unde au căzut 22 ofițeri și 813 soldați și au fost răniți 1 general, 31 ofițeri și 1.158 soldați. De asemenea au fost extrem de sângeroase luptele din jurul Silistrei în zilele de 29 Mai și 22 Iunie unde a murit trei generali, 10 ofițeri și 424 soldați și au fost răniți un general, 37 ofițeri și 1.064 soldați. S'au mai dat lupte la Isaccea la 23 Oct. 1853, la Oltenița la 4 Noemvrie 1853, unde au căzut 5 ofițeri și 231 soldați și au fost răniți 3 ofițeri și 695 soldați. Sângeroasă a fost și lupta dela Cetate din 23 Martie 1855 unde au căzut 7 ofițeri și 196 ostași și au fost răniți 21 ofițeri și 528 soldați » [1]).

Inainte de a părăsi Iașii, Gorceacov încredință administrația Moldovei Statului Administrativ de sub președenția marelui logofăt Constantin Sturdza [2]). La 14 Septemvrie baronul de Budberg adresă Sfatului Administrativ al Moldovei următorul ofis:

« Excelența Sa Domnul Comandant-șef a binevoit a-mi da poruncă de a urma armei împărătești în Basarabia, încredințând administrația țării Sfatului Administrativ Extraordinar, sub președinția d-sale Logofăt dinăuntru. Prin urmare îndemn pe Sfatul Administrativ a se conforma în nouile sale funcții, cu legiuirile și dispozițiile reglementare cari sunt în putere lucrătoare pentru ca să nu se întâmple nicio neorînduială în marșa administrației » [3]).

După retragerea trupelor rusești în Basarabia, Rușii rupseră toate podurile peste Prut și restabiliră carantinele lor de-alungul Prutului, ce forma pe atunci hotarul între Moldova și Basarabia [4]).

---

[1]) Eg. Kowalewski, *o. c.*, p. 266.
[2]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 82, p. 103.
[3]) *Acte și Documente*, II, Nr. 345, p. 513; *Corespondența lui Caronini*, Nr. 82, p. 103.
[4]) *Corespondența lui Coronini*, Nr. 93, p. 121.

Sub impresia îmbucurătoare a retragerii Rușilor, apăru în două numere consecutive din « Gazeta Transilvaniei » un articol cu reflexii asupra « *Protecției ruse în Principatele Danubiene* », al cărui autor pare să fi fost George Sion, fiindcă sub semnătura G. S. mai găsim și alte articole apărute în același ziar. Reproducem în întregime textul acestor reflexiuni, contemporane cu retragerea generalului Gorceacov în Basarabia.

PROTECȚIA RUSĂ IN PRINCIPATELE DANUBIENE

Protecția! Ce nume frumos! Ce nume generos, ce nume plin de farmec, nume care cuprinde în sine o adunare plină de virtuți, cînd realitatea răspunde la el; când acel mare și puternic, apără pe cel slab în contra impilatorului; îl ajută în necesitățile sale, îl îndeamnă spre fapte frumoase; îi deschide drum spre civilizație, progres și înflorire morală și materială. Protecția dela un individ către altul au fost totdeauna o virtute și un act de filantropie, cu cât mai ales protecția ce acordează un stat mare și puternic unui popor mic, impilat și amenințat de jugul tiraniei și de torentul fatal al politicei. O asemenea protecție acordată și primită ca o binefacere divină, trebue răsplătită cu toată dragostea și recunoștința către binefăcători. Dar, o virtute, unde te-ai ascuns? Unde trăești? In care colț de pământ nedescoperit locuești, ca acolo să alergăm și noi spre a afla o protecție salutară.

De mai mulți ani Moldo-Valachia trăește sub protecția rusă (numai Dumnezeu și noi știm cum), despre rezultatele și foloasele unei protecții, acordată Imperiului Rusiei de această Poartă, curte suzerană, și impusă Principatelor fără ca vreodată să o ceară, trista experiență ne-au arătat destul de bine adevărul, mult mai bine decât cuvintele frumoase și sonore presărate în tratate și note diplomatice cu toată silința spre a ascunde interesul și scopul.

Dacă vom atinge cât de ușor chestia dritului ginților, ne vom convinge cu deplinătate că protecția rusă, cu toate ale ei tratate cu Turcia, nu se reazimă nici pe un drit nici pe o

bază solidă, și că la cel dintâi examen și analiză trebue să pice cu toată stăpânirea impusă cu putere.

Nici Moldova, nici Valachia vreodată n'au cerut, n'au solicitat astă protecție ce li s'au impus fără voie și fără a fi întrebate. Așa dar cel întâi princip și legătură între proteguitor și protegiuiți lipsește, căci a admite că cineva are drit a protegui pe altul și a-i face bine cu sila este o absurditate.

De unde vine dar protecția rusă? Din tratatele smulse cu înșelăciune dela Turcia. De unde scoate astă de pe urmă putere acest drit de a ne ceda protecției Rușilor? Nu, fără îndoială, căci Moldo-Valachia n'au fost niciodată cucerite prin arme, ci supuse cu capitulație sub protecția și suzeranitatea puternicilor sultani de atunci cu condiții, ca să-și păstreze integritatea teritorială, autonomia și independența lor ad-tivă, contra căreia ambele aceste Principate s'au îndatorit a plăti un mic tribut anual și domnii, ce-și vor alege dintre pământeni, să-și capete a lor investițiune la Constantinopol spre semn de suzeranitate.

Viderat deci urmează, că Turcia în puterea pactului politic ce ne leagă este că n'am avut drit a ceda sau a împărți astă protecție cu Rusia, și cu atâta mai puțin a rășlui din pământul proteguit; și dacă Rusia posedă încă si una și alta, o face fără alt drit, decât acela al puterei. Turcia sau alții pentru dânsa cu drit pot și trebue să desființeze astă protecție arbitrară, periculoasă proteguiților, periculoasă Imperiului Otoman și chiar întregii Europe. Nimic mai sfânt, nimic mai drept, nimic mai legiuit.

Cabinetul din St. Petersburg, prin consulii săi adică s'au tânguit despre ingratitudinea Moldo-Valachilor, pentru facerile de bine ce ni le-ar fi făcut, zicând cu pompă: «Am pus aceste Principate în siguranție despre năvălirile Tătarilor; cărora de multe ori le-au fost pradă în secolele de mai înainte; am oprit pe Inalta Poartă care necontenit se amesteca în administrația dinăuntru și nu respecta privilegiile țării le-am dat porturi comerciale la Galați și Brăila; prin care mult a înflorit comerțul și agricultura lor; le-am dat în sfârșit un Regulament Organic prin care s'au dat impulzie propășirii lor morale și materiale». Ce frumoase cuvinte ar

fi acestea, dacă realitatea nu ar fi tristă și nenorocită pentru Principate, cu câtă recunoștință noi am binecuvânta pe binefăcătorul nostru, dacă l-am cunoaște care este; cu câtă căldură nu am aduce tributul nostru de dragoste dacă facerile de bine cu care se mândrește Rusia, le-am fi văzut noi vreodată. Dar precum este cunoscut, Moldo-Valachia n'a avut decât zile de necaz, zile de suferințe sub astă protecție ce ne-au împilat în toate privințele; și dacă astăzi găsim că e timpul favorabil a înălța strigarea noastră, credem cu speranță că adevărul se va cunoaște, că civilizația, dritul și dreptatea ce se întind dela Occident către Bosfor nu vor trece cu indiferență asupra noastră.

Zice Rusul că ne-a scăpat din incursiile Tătarilor; noi știm că am scăpat de Tătari și de barbarii ce locuiau pustiurile pe țărmurile Mării-Negre prin singure brațele noastre, curajul nostru războinic a fost deajuns a respinge cu vigoare totdeauna asemenea năvălire; și nu numai că nu am pierdut nimic, dar mai cu seamă am câștigat pustiurile Bugeacului. Pericolul pentru noi a început mai târziu, adică când Rușii, în ambiția lor de predominare și întindere de hotare, au înăvălit și au cucerit Crâmul și malul nordic al Euxinului și în adevăr de acest pericol nu am scăpat, pentrucă la 1812 am pierdut Basarabia.

Dacă aceste regiuni ar fi rămas necucerite, cu alte cuvinte, în mâna tot a legiuitului stăpân Padișahul Otomanilor, Moldo-Valachia n'ar fi rămas mai puțin scutite de acele năvăliri din vechime ale barbarilor, căci civilizația Europei, principiile de dreptate și omenie ce au lăsat după sine revoluția franceză dela 1789, interesele comerciale și echilibrul Europei nu mai lăsau putiincioasă asemenea năvăliri.

Ne-au scăpat, zice Rusul, de amestecul în țară și pronomiile noastre din partea sultanilor suzerani. In adevăr asta nu-i de negat că ne-a scăpat de puterea și tirania turcească, primind însă în loc pe cea rusească; cu alte cuvinte s'a schimbat stăpânul, iar greul a rămas tot acela, însă de altă natură. Turcia din 1821, epocă fatală și sângeroasă, cauzată Românilor de Grecii Fanarioți, (a cărora rămășiță pentru a noastre păcate și astăzi le vedem între noi), întru

nimic n'am fost supăraţi, globiţi şi împilaţi. In a noastră poziţie atârnată de suzeranitatea Porţii am fost întocmai ca nişte staturi neatârnate, liberi a ne administra după legile noastre, liberi în comerţul, industria, cultura şi religia noastră, fapte pe care cu toţii le vedem şi pentru care naţia noastră are a sa simpatie, a sa dragoste şi a sa recunoştinţă către Turci.

Reformele introduse în acest mare imperiu de Sultanul Mahmud, urmărite şi înainte cu atâta statornicie de succesorul său Abdul-Medjd, civilizaţia şi cultura care s'au introdus cu multă părere de rău a Ruşilor, sunt destulă garanţie pentru noi Moldo-Valachii c'am putea trăi în orizontul nostru destul de bine şi ferice, dacă vântul dela Nord nu ne-ar îngheţa facultăţile vitale. Şi pentru ce oare cabinetul dela Petersburg să împuţineze influenţa şi superioritatea Sultanilor în Principate? Pentrucă politica rusă bine înţelege că, pentru ca să fie într'un timp oarecare aceste Principate gubernii ruse, trebue să înceapă mai întâi a nu fi turceşti, şi încet să se deslipească de Inalta Poartă, ca să le lipească către sine.

Iată adevărul şi sensul moral al fabulei.

Ni-au dat portul Galaţi şi Brăila pe Dunăre prin care mult au înflorit industria şi comerţul nostru.

Moldo-Valachii zic că nu ştiu că Ruşii să fi făcut ca Dunărea să ude hotarele lor, că Ruşii îndeamnă naţiile Europei să trimită corăbiile lor în aceste porturi spre a încărca cerealele de care au trebuinţă, din contră ştim că Ruşii caută prin toate mijloacele să puie obstacole navigaţiei pe Dunăre, a nu curăţi Sulina niciodată, precum sunt îndatoriţi prin tratate, a o astupa adică aruncând pietre şi saci cu pământ la gura ei, pentru ca să înflorească prin aceasta comerţul.

Iată aceea ce ştim noi Moldo-Valachii şi încă credem că dacă Sulina n'ar fi fost în mâna Ruşilor, mult mai bine s'ar fi desvoltat comerţul Brăilei şi Galaţului, prin urmare agricultura şi prosperitatea în ţările noastre» [1]).

---

[1]) *Gazeta Transilvaniei*, Nr. 85 şi 86 din 23 şi 27 Otcomvrie 1854.

LA UN SECOL ŞI JUMĂTATE DELA NAŞTEREA LUI SCHOPENHAUER

DE

I. PETROVICI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 10 Iunie 1938

Nu mult după comemorarea lui Descartes, într'o şedinţă festivă dela finele anului trecut, Academia Română, asociindu-se fără zăbavă şi de rândul acesta iniţiativelor luate în Apus — cinsteşte memoria altui filosof celebru, a lui Arthur Schopenhauer.

Situaţia lui Schopenhauer faţă de patrimoniul spiritual la naţiei noastre este desigur alta decât acea a filosofului francez. In timp ce doctrina acestuia din urmă, osebit de preţuirea şi răsunetul ei universal, manifesta o serie de însuşiri fundamentale care o apropie sensibil de unele trăsături ale etnicului nostru, ca *bunul simţ*, *claritatea*, *măsura*, — ceea ce poate însemna mai mult decât chiar o directă înrâurire, ce până acuma n'am putea-o invoca — în schimb filosofia lui Schopenhauer ajutată de unele împrejurări, a exercitat, de sub vestmântul ei poetic şi pitoresc, o vie influenţă asupra desvoltării noastre intelectuale din a doua jumătate a secolului precedent.

A fost una din soliile de lumină, care n'a trecut prin atmosfera noastră ca un meteor, pe aripile grăbite ale unei mode efemere, ci a fecundat capete superioare şi — cu tot protestul temător al unora — s'a încorporat în opere durabile, integrându-se astfel în plămada unor creaţii autohtone care

se vor pomeni pururea cu mândrie, de toate rândurile de urmași.

Motive deci îndestulătoare pentru justificarea solemnității de astăzi, în cadrul unei instituții cum e Academia Română, oricât ne-am aminti de altă parte că filosoful comemorat, implacabil misantrop și apologist al izolării, a prigonit cu săgeți înveninate toate societățile de cultură — Academii și Universități — mergând așa de departe cu orbirea, în perioada culminantă a amărăciunilor sale, încât dormea cu pistoalele sub pernă pentru a se apăra de închipuite atentate nocturne ale invidioșilor academici și în special ale profesorilor de filosofie.

Conflictele acestea, oricât ar fi avut ele aerul unor conflicte de principiu, cu temelii eterne, se limitau în fond la diferende cu instituții contemporane, menite să dispară odată cu pasiunile care le-au însuflețit și nu arare ori s'a văzut ca instituții similare de mai târziu, să nu se solidarizeze cu surorile lor academice, de altă dată, ci cu adversarii acestora, chiar dacă și dânșii trecuseră măsura într'o luptă în care cumpăna dreaptă se păstrează în genere atâta de greu.

De altfel să nu uităm că Schopenhauer — cu toate fobiile sale — și-a redactat una din lucrările lui de mai târziu după propunerea unei Academii norvegiene, care fixase subiectul, și care l-a și premiat pe filosof.

S'au împlinit în luna Februarie 150 de ani de când a văzut lumina zilei, în orașul Danzig, acela care era să devie straniul, sumbrul, fosforescentul, mult discutatul și combătutul, dar genialul și influentul filosof pesimist, Arthur Schopenhauer.

A fost cât pe aci ca spiritul acesta, atât de înzestrat în domeniul speculației metafizice și în acel al expresiei artistice, să apuce drumuri care l-ar fi înstrăinat dela linia înclinărilor sale firești, sau nu l-ar fi lăsat să se pregătească cum trebue.

Părintele său, un comerciant bogat, ținea cu orice preț ca fiul să-i urmeze în carieră. Pe atunci nu se obișnuia selecția profesională după aptitudini, eram încă departe de laboratorii

care să stabilească vocaţia — fie chiar cu aproximaţiile şovăitoare de astăzi — nici măcar nu se dădea dreptul victimei să facă un ultim apel la examenul conştiinţei sale proprii. Carierele se alegeau de părinţi, cari de sigur plecau dela cele mai bune intenţii şi evident ţinând seama de o întreagă serie de. motive, printre care nu intrau totuşi mai niciodată individualitatea copilului cu dispoziţiile lui esenţiale.

Ideea lui Schopenhauer-tatăl de a face un comerciant din unicul său fiu a avut de sigur şi partea bună de a-l fi deprins de mic să nu-şi scoată învăţătura din cărţi, ci din observarea directă a realităţii, iar pe de altă parte să cunoască temeinic câteva limbi străine, cum a fost engleza şi franceza, învăţate la faţa locului. Poate că şi anii pierduţi ca funcţionar într'o bancă şi-au avut partea lor de utilitate, deşi viitorul filosof n'a arătat multă aplecare — cercetarea filosofică având să profite din orice fel de experienţă şi, mai presus de toate, fiind poate folositor — în contra părerii de a se economisi timpul cu orice preţ — ca cineva mai înainte de a se îndruma în direcţia care îi convine, să fi încercat una care îi convine mai puţin. E un mijloc de-a lichida definitiv toate tentaţiile sau măcar toate posibilităţile anexe, care întovărăşesc în surdină şi poate stânjenesc înclinarea principală a omului, lăsând-o pe aceasta absolut stăpână, şi la adăpost de orice căinţă. De altfel biografiile mai multor mari filosofi ne povestesc de încercarea vremelnică de a îmbrăţişa altă carieră mai înainte de a-şi fi lămurit bine tendinţele lor lăuntrice şi a fi ancorat definitiv la specialitatea unde erau sortiţi să strălucească şi să-şi sculpteze numele în veşnicie.

Degajat de angajamentul către părintele său — mort pare-se prin accident — şi învingând egoismul mamei sale, romanciera Johanna Schopenhauer, care ar fi ţinut să rămâie dânsa singurul intelectual din familie, Arthur Schopenhauer a părăsit ramura comerţului şi după un şir de vicisitudini, în care conflictele frequente cu mama sa, instalată acum la Weimar, au ocupat locul central, şi-a luat doctoratul în filosofie la Universitatea din Iena, cu o teză epocală din domeniul logicei şi al epistemologiei. Foarte curând, abia după cinci ani dela aceasta, la vârsta de numai treizeci de ani, Schopenhauer

are gata manuscrisul operei lui fundamentale: Die Welt als Wille und Vorstellung (Lumea ca voință și reprezentare), în care găsim turnată concepția sa originală despre ființare și despre neființă. In deosebire de Kant, pe care și-l alege ca principal maestru și inspirator, dar care a dibuit vreme îndelungată, cu sonda dialecticii sale, până a ajuns la concepția sa definitivă, Schopenhauer, poet mai înainte de toate și precoce ca toți poeții autentici, și-a conturat liniile teoriilor sale, din anii tinereții, lăsând zilelor ce aveau a se scurge pe urmă, doar grija măruntă a completărilor de amănunt. De sigur o sarcină prea mică pentru încă patru decade de vieață, de unde impresia deprimantă a unui gol sufletesc, care va fi contribuit și dânsul într'o măsură importantă la pesimismul constant al autorului, alături de alte cauze principale, ca temperamentul său excesiv de sensibil și de mânios, precum și unele desiluzii care i-au rănit crunt orgoliul și l-au făcut probabil să resimtă mai intens și mai viu latura tragică a vieții, care nu este de altfel o pură născocire a filosofului nostru ci se destăinuește privirii celei mai senine și ochiului celui mai obiectiv.

Două mari desiluzii au înăsprit fondul turbure al filosofului de care ne ocupăm și care produsese de mai înainte teoria sa pesimistă: eșecul său profesoral la Universitatea din Berlin și completa tăcere care a întovărășit un număr de ani activitatea sa publicistică. Un factor care ușurează îndeobște debuturile este existența relațiilor și bunăvoința prietenilor. Schopenhauer era un adevărat maestru în arta de a nu-și face prieteni și de a nu-și crea relațiuni. Ba uneori provoca cu semeție oameni puternici, așteptând o repede biruință.

Așa a făcut deschizându-și cursul la Universitatea din Berlin — în calitate de docent privat — cu nădejdea de a răpi auditorul lui Hegel și de a prăbuși uriașul soclu al acestui filosof consacrat. Cu toate că Schopenhauer s'a arătat un fin psiholog, când a formulat aforisme pentru înțelepciunea în vieață — înserându-se cu cinste în galeria marilor moraliști ai tuturor țărilor — era mai de grabă capabil să redacteze maxime pentru alții, decât să le folosească pentru sine,

în practica vieții. In orice caz chipul în care a voit să-și doboare adversarul ajuns pe culmea gloriei sale, a fost de o stângăcie strategică, ce l-a costat de altfel foarte scump, trebuind să renunțe curând la cariera didactică, ceea ce a păgubit de sigur cel puțin tot atâta învățământul filosofic însuși.

Rămas din propria sa mânie orgolioasă pe dinafară de cadrele învățământului, Schopenhauer n'a avut nici măcar satisfacția să fie discutat ca autor. Ani întregi, printr'un fel de conspirație, a fost ignorat cu desăvârșire, deși opera lui poseda calități de primul ordin, fiind de altfel menită să aibă atâta răsunet mai târziu. Abia în ultima decadă a vieții, de pe la 60 de ani, după ce făcuse să apară și unele scrieri cu caracter mai popular, Schopenhauer a reușit în fine să atragă atenția asupra operei lui, să deslănțue talazuri de admirație, plantându-și numele pe buzele tuturora și rodind cu ideile sale atâtea capete de elită, atât în domeniul artistic, cât și în acel speculativ. In ultima perioadă a existenții sale, filosoful a asistat la propria sa apoteoză, despăgubindu-se de nesocotirea anilor anteriori și având satisfacția să vadă că ajunsese loc de adevărat pelerinaj locuința sa din Frankfurt a. Main. Firește, această îmbulzeală de admiratori și năvală de scrisori omagiale, nu l-au clintit din pozițiile sale pesimiste și din prețuirea neființei, ca bun suprem și țel al omului înțelept; tot așa după cum, deși personal devenise mai sociabil, ba căpătase la urmă și manierele perfectului gentilom, continua să păstreze în înfățișarea lui ceva satanic — un călător francez declară că vizitându-l, s'a aflat în fața lui însuși Belzebut — ba chiar să sperie copiii, după cum ne mărturisește fostul cancelar imperial, Principele de Büllow, în memoriile sale recente, povestind o încrucișare pe stradă, în anii copilăriei, cu un bătrân hirsut, cu privirea răutăcioasă, de care i-a fost teamă și care nu era altul decât Schopenhauer. De sigur, cu dispariția făpturii sale fizice în anul 1860, s'au dus ultimele vestigii de ciudățenie personală, lumina operei lui nepieritoare a instalat un cult de admirație curată, pretutindeni, iar astăzi orașul Frankfurt se mândrește, fără nicio umbră, de a fi oferit marelui filosof ultima lui reședință, pe care

ghizii vorbăreți ți-o arată la etajul unei clădiri luminoase, pe malul Mainului, cu același orgoliu cetățenesc, cu care îți arătaseră, o clipă mai devreme, sala unde se încoronau împărații și unde se strângea pe vremuri dieta imperială...

Domnilor Colegi,

Filosofia lui Schopenhauer este o sinteză originală și aşi putea spune modernizată, a trei mari sisteme de gândire: filosofia lui Kant, concepția lui Platon și religia budistă. Fiecare din aceste trei doctrine își au locul lor evident în construcția lui Schopenhauer, însă firul central îl alcătuește fără îndoială idealismul kantian, precum era și natural. Kant venise de curând cu o cheie nouă a deslegării enigmelor. Se simțise mai de multă vreme că principiul ultim al existenței — râvna constantă a metafizicii — nu se poate găsi nici în timp, nici în spațiu, ambele fiind cadre extensive, de divizibilitate indefinită, de repetiție fără sfârșit, care nu îngădue în cuprinsul lor nici opriri definitive, nici elemente indecompozabile. Insă aceste două cadre tronau cu majestuoasa lor infinitate, cu implacabila lor necesitate, și păreau imposibil de înlăturat, pentru a se putea vorbi de o realitate dincolo și în afară de ele, până ce Kant ne-a oferit dreptul de a le depăși, prin teoria subiectivității lor, fundată pe un eșafodaj impresionant de argumente constrângătoare. Astfel s'a creat noui temelii speculative, iar Schopenhauer nu exprimă la început altă ambițiune decât să-l continue și să-l completeze pe Kant. Pentru a-l continua însă, Schopenhauer l-a mai simplificat, l-a adus în consonanță cu o întreagă serie de cunoștințe biologice și în sfârșit l-a mai poetizat, prezentându-l în vestminte mai ademenitoare decât era în severa și neîmpodobita înfățișare a originalului. Incontestabil prin această prefacere, Schopenhauer a ajutat la difuzarea doctrinei kantiane, care, mai ales în țările de cultură mai slabă, s'a răspândit la început în forma aceasta.

Pedagogicește această prezentare concretă și mai lesne accesibilă a fost inițial un bine, deși datoria vremurilor următoare

era să se revie cu încetul la Kant cel autentic, în forma lui nedeformată.

Dar firește, misiunea unui geniu nu este să popularizeze opera altuia, fie chiar a altui geniu, cum era în cazul de față. Sau, dacă îmi e permis și mie să folosesc o comparație financiară ca acelea pe care Schopenhauer le afecționa destul de des — ca reminiscență poate din vremea uceniciei sale într'o casă de comerț — aș zice că rolul său era să bată monetă cu efigie proprie, iar nu să faciliteze circulația unui tezaur cu efigie străină, emițând hârtie — oricât de frumos împodobită — în contul și pe baza lui.

De altfel, asta a și făcut Schopenhauer, întocmind o concepție personală și lansând o metodă nouă pe care le voiu aminti rezumativ.

Până la Schopenhauer stăpânea convingerea că drumul la adevărurile metafizice ar fi urcarea curagioasă pe treptele dialecticei abstracte. Acei care nu credeau în virtuțile acestei ascensiuni raționale, socotind că singura cunoaștere valabilă, e cunoștința empirică și domeniul pozitiv al faptelor concrete, contestau categoric posibilitatea metafizicii. Schopenhauer aruncă, în această confuzie, ideea unei metafizici experimentale, bazată pe intuiție concretă, idee nouă și fecundă, care și-a dovedit puterea în propria lui construcție filosofică, iar ulterior la alți gânditori, cari i-au adoptat metoda și au întinerit-o, cum ar fi cazul cu filosofia contemporană a lui Henri Bergson.

Schopenhauer a avut inspirația de a înlocui sborul în sus — dovedit în atâtea rânduri amăgitor și steril — prin scoborîrea în adânc, ceea ce oferă avantajul de a rămânea în concret și a pleca dela intuiții profunde, procedură cu atât mai eficace, cu cât adeseaori ceea ce pâlpâe în adâncime e tot una cu ceea ce arde pe înălțimi.

Coborînd în adâncul conștiinței noastre, Schopenhauer e convins că pune degetul pe esența ultimă și absolută, pe care Kant o socotise inaccesibilă luminelor spiritului omenesc, caracterizând-o ca voință, mai exact ca o neobosită impulsiune, ca o străduință fără răgaz. Această intuiție schopenhaueriană, care face din voință elementul primar, în timp

ce intelectul decade la rolul accesoriu al unui epifenomen, cu misiunea de a lumina drumul celeilalte, dar fără puterea de a o dirija efectiv, — această concepție brutală a dominat psihologia celei de-a doua jumătăți a veacului precedent, care punea întreaga temelie a vieții sufletești în subsolul instinctelor și în factorul afectivo-voluntar, în timp ce ideația — altădată crezută suverană — apărea ca o subțire pânză de păianjen, ca un simplu joc fără putere, incapabil să determine mișcările sufletului omenesc. Din această concepțiune, inofensivă în aparență, a decurs totuși, cu stringență logică, concluzia pesimismului, întemeiată pe următoarele considerațiuni: Voința oarbă ca esență a existenței, înseamnă primatul iraționalului, lipsa de finalitate și absența progresului (lui Schopenhauer îi plăcea să citeze o frază răzleață a lui Voltaire: « *Nous laisserons ce monde-ci aussi sot et aussi méchant que nous l'avons trouvé en y arrivant* »), în sfârșit identificând străduința cu durerea, o socoate pe aceasta din urmă drept singurul sentiment pozitiv, pe când plăcerea, neasemănat mai rară, nu ar fi decât efemera clipă de suspensiune a unei strădanii un moment satisfăcută, și mai înainte de a-și fi reluat cu forțe înnoite cursa ei fără hodină.

Schopenhauer nu crede că sarcina filosofului e numai să constate amarul adevăr; el își socoate mai întinsă misiunea, silindu-se să găsească și leacuri, indicând mijloace de evaziune din vâltoarea durerilor fără sfârșit. Egoismul voinții de a trăi, izvor al tuturor suferințelor, se poate combate după filosoful german pe trei căi esențiale: prin contemplația estetică, eminamente desinteresată, când uităm de noi înșine; prin sentimentul de milă și dânsul capabil de jertfe și abnegațiuni; în sfârșit prin metoda eroică de a ne înfrâna voința până la înăbușire, renunțând la orice afirmare egoistă, precum și la actul de perpetuare a speciei, pregătind astfel pentru noi și pentru acei cari ar fi putut să se nască din nebunia noastră, cufundarea în Nirvana, în acea neființă, pe care neînduratul filosof o consideră de o mie de ori preferabilă existenței mizerabile pe care o experimentăm.

Doctrina lui Schopenhauer, odată scăpată de complotul tăcerii, a cunoscut o expansiune imensă. O adevărată

epidemie de convingeri pesimiste, s'a lățit în intelectualitatea mai tuturor țărilor, pe care eșafodajul unei viguroase și elocvente argumentații filosofice o zguduia acum incomparabil mai puternic, decât fusese exemplul singular al unor poeme pesimiste, fie ele oricât de expresive, ca acelea ale lui Byron sau ale lui Leopardi.

In special artiștii, înzestrați cu antene de mare sensibilitate au furnizat cel mai mare contingent de discipoli, marelui evanghelist al pesimismului contemporan. Numeroși creatori, atât din Germania, cât și dincolo de hotarele patriei sale, au devenit tributarii filosofului pesimist: celebrul compozitor Richard Wagner în partea finală a producției sale poetico-muzicale, după cum Nietsche primise stampila schopenhaueriană în faza lui inițială; școala parnasiană din Franța, cu numeroși rapsozi ai neființei, și mai ales romanul naturalist care a svârlit la coș toată latura ideală a sufletului omenesc, lăsându-l mânat exclusiv de forța instinctelor oarbe, motiv pentru care subtitlul Jules Lemaître a definit opera lui Emile Zola: *Une épopée pessimiste de l'animalité humaine*. In saltarele acestui din urmă scriitor s'au găsit după moarte și poeme în versuri, care orchestrează leit-motive și imagini împrumutate din opera aceluiași sumbru filosof.

Dar fără îndoială, ceca ce ne-ar interesa cu deosebire, e influența lui Schopenhauer în țara noastră. Această înrâurire a fost destul de întinsă și de vie în a doua jumătate a secolului trecut și ar merita de sigur o cercetare amănunțită.

In cadrele mai restrânse ale unei cuvântări ca aceasta de astăzi — după ce voiu pomeni în prealabil că cel dintâi traducător al lui Schopenhauer în franțuzește, a fost un Român — trebuește forțat să mă îngrădesc, raportându-mă numai la două personalități, dar înalt reprezentative ale epocii: Eminescu și Titu Maiorescu.

Este bine cunoscut entuziasmul cu care tânărul student Eminescu a luat cunoștință de opera lui Schopenhauer, îndepărtându-se — cu excepția firească a lui Kant — de toate celelalte glorii ale filosofiei germane, pe care le prețuise poate mai înainte, dar pentru care noul său idol nu avea nicio crutare.

Consonanța cu convingerile sale intime, cu înclinări la fel de pesimiste, l-au făcut pe Eminescu să încorporeze teme schopenhaueriene în opera sa poetică, așezându-le în cadența acelor stihuri uluitoare, intraductibile în alt idiom, și care vor constitui pururea un miracol pentru saltul gigantic, față de poezia noastră anterioară, ca și cum s'ar fi trecut bunăoară dintr'o dată dela diligență, la avion.

Iată câteva pilde de asemenea teme, magistral versificate:

« A fi? Nebunie şi tristă şi goală
Urechia te minte şi ochiul te 'nşală ».
(Mortua est).

« In veci aceleaşi doruri mascate cu-altă haină
Şi 'n toată omenirea în veci acelaşi om —
In multe forme-apare a vieţii crudă taină
Pe toţi ea îi înşală, la nime se distaină,
Dorinţi nemărginite, plantând într'un atom ».
(Impărat şi Proletar).

« Tot ce-a fost ori o să fie
In prezent le-avem pe toate
Dar de-a lor zădărnicie
Te întreabă şi socoate ».
(Glossa).

« Cu mâne zilele ţi-adaugi,
Cu ieri vieaţa ta o scazi
Şi ai cu toate astea 'n faţă
De-apururi ziua cea de azi ».

« Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-acelaşi vad,
Se pare cum că-i altă toamnă,
Ci 'n veci aceleaşi frunze cad ».
(Cu mâne zilele ţi-adaugi),

De sigur concepția de vieață a lui Schopenhauer și aceea a lui Eminescu nu se suprapun în mod integral, existând chiar aspecte contrastante cu privire la filosofia lor practică. Pe când Eminescu a fost — se știe — un aprig și fervent național, pe Schopenhaeur îl lăsa cu totul rece ideea națională. Pentru primul, popoarele erau realități, pentru celalt erau abstracții sau etichete secundare, și în timp ce poetul român a scris articole patriotice vibrante, filosoful german nu s'a găsit prea departe de atitudinea nepăsătoare a lui Goethe, care în anul războiului de eliberare, când țara sa

fremăta de zângăniri de arme, dânsul se preumbla la Karlsbad, arborând cu ostentaţie ordinul francez al Legiunii de onoare.

Cât priveşte pe Maiorescu, el nu l-a studiat pe Schopenhauer în Universitate — şcolile Berlinului încă nu se convinseseră de datoria de a-l cerceta, — ci puţin după aceea, ce e dreptul din îndemnul discret al unui profesor berlinez, care se lăsase vrăjit în taină de feeria « Lumii ca voinţă şi reprezentare ». Maiorescu îl admira pe Schopenhauer — ce e dreptul făcând şi unele rezerve, dar îl admira realmente, — şi a căutat să treacă şi altora acest nobil entuziasm. I-a tradus în româneşte « Aforismele » (o parte din *Parerga et Paralipomena*), pentru a da, întâi şi întâi, putinţa acelor membri ai Junimii care nu ştiau nemţeşte, să ia contact cu gândirea şi cu slova bibliei pesimiste. I-a folosit teoriile estetice în criticile sale literare (în deosebi în articolul despre Caragiale, şi în răspunsul dat lui Dobrogeanu-Gherea), iar la cursurile sale universitare îl contopea cu voie sau fără voie în acelaşi elan de preţuire, cu filosofia kantiană. Ce mai însemnau măruntele rezerve dela urmă, asupra concluziilor pesimiste, ale filosofului german, pe care Maiorescu, conştient şi dânsul de covârşitorul loc al suferinţei în vieaţă (Însemnările sale zilnice, ne-au destăinuit de curând desperarea prin care a trecut el însuşi într'o perioadă a existenţei sale), ce mai însemnau deci acele reticenţe pe care Maiorescu le făcea, de sigur în mod sincer, dar cu gura cam pe jumătate!?

Trebueşte să amintesc de asemeni că omul acesta, care cu toată măsura şi circumspecţia atitudinilor sale proprii, a fost în genere foarte atacat, a avut să sufere din partea adversarilor şi din cauza admiraţiei sale pentru Schopenhauer, agravată mai ales de încercarea de a-l încetăţeni în cultura românească.

Au plouat şi pe această temă atacuri în contra lui Maiorescu până foarte târziu, denunţându-l că introduce în cuprinsul fragedei noastre activităţi spirituale un virus otrăvitor, făcându-se la fel de culpabil cu contrabandiştii de opium sau morfină, ce nu merită nicio îngăduinţă din partea nimănui.

Şi nu erau numai oameni de duzină cari duceau campania aceasta violentă, ci printre ei se aflau şi personalităţi de

valoare ca Bogdan Petriceicu-Hașdeu, care își cheltuia verva lui sarcastică, înfățișând pesimismul filosofic ca o nelegiuire ce trebuia nemilos înfierată, în numele încrederii sănătoase în forțele și viitorul poporului român. Și totuși, independent de justificările lui Maiorescu, — care în general se mărginea să riposteze că pesimismul nu e o consecință necesară a sistemului schopenhauerian, că înlăturând concluziile deprimante, rămân atâtea idei admirabile și utile în țesătura acestei concepțiuni superioare, lucru ce firește era prea adevărat — independent zic de aceste justificări oneste, astăzi, toată acea campanie ne apare subiectivă, foarte slab documentată și — s'o spunem — prea puțin serioasă.

Nu voiesc să insist asupra contingențelor speciale care au accelerat poate simpatia « Junimii » pentru această doctrină încriminată. Reacția împotriva superficialității culturale și a formelor fără fond, determinată la « Junimea », de comparația unei culturi improvizate cu acele temeinice de aiurea, clădite pe granit, primea dela doctrina lui Schopenhauer un ajutor din mai multe puncte de vedere, între care am putea să cităm următoarele:

1. Teoria ostilă progresului era cel puțin o armă în contra progresului aparent, care în fond lăsase lucrurile în vechea lor stare, și în contra progresului grăbit care nu antrenează natura intimă a lucrurilor.

2. Se vedea că evoluția ideilor nu atrage dela sine o evoluție în adânc (adâncul fiind de natură volitivă) și până când se face această schimbare, restul e prefacere de suprafață.

3. In sfârșit, literatura tendențioasă cu declamații de circumstanță primea o cumplită lovitură dela teoria artei desinteresate și a frumosului transcendent.

N'ași voi de asemeni să stăruesc asupra unor exagerații răzlețe ale ideologiei junimiste, care-și puteau găsi un sprijin în unele teme schopenhaueriene. In timp ce la filosofiile raționaliste starea de drept (logica ideilor) domină starea de fapt, la o filosofie iraționalistă — cum este și aceea a pesimistului german, — lucrul se petrece invers, adică *starea de fapt e aceea care domină starea de drept*. De aci poate eroarea lui Eminescu de a fi susținut între altele inutilitatea

războiului Independenţei, întru cât — zicea dânsul — neatârnarea de fapt o aveam din timpul domniei lui Cuza, şi deci a fost superfluă jertfa de sânge pentru câştigarea neatârnării de drept. Eroare evident profundă, deoarece ideile (sau dacă vreţi formele) nu sunt fire de păianjen suprapuse, ci îşi au şi ele o realitate, fiind la urma urmei părţi constituente ale aşa zisei stări de fapt, pe care o clarifică, o preschimbă sau o întregeşte.

Mai important îmi pare, trecând peste aceste lucruri vremelnice, să ne dăm efectiv seama dacă filosofia lui Schopenhauer era cu adevărat o otravă periculoasă, în stare să usuce energiile creatoare ale unui popor; dacă analizându-i ţesătura şi acţiunea normală a ideilor sale, trebue neapărat să conchidem la influenţa lor disolvantă şi la caracterul lor eminamente depresiv.

Fireşte, aparenţele pot fi împotriva acestei filosofii, care identifică vieaţa cu durerea, tăgădueşte finalitatea cosmică şi neagă progresul, ba mai mult, preconizează ascetismul, ca drumul cel mai neted spre singurul ideal rezonabil: nimicnicia Nirvanei. Dar altfel privite lucrurile, aspectul lor se schimbă, tragedia se supţie şi chiar se volatilizează.

Chestiunea identităţii dintre vieaţă şi suferinţă nu ţi-o poate rezolvi părerea altuia, ci numai propria ta experienţă. In domeniul acesta conştiinţa personală rămâne suverană, şi de prisos vei auzi blestemele cele mai autorizate, ele se scurg fără efect şi pe delături, dacă cumva în tine însuţi descoperi bucuria şi dorul de a trăi. O astfel de concepţie filosofică întunecată, poate cel mult să intensifice deprimarea cuiva care era mai dinainte melancolic, sumbru sau desnădăjduit [1]). De asemeni negarea finalităţii ca lege universală, deşi principial ar trebui să aibă o corelaţie cu elanul credinţii, înăbuşindu-l ori scăzându-l, în realitate, din cauza disproporţiei între infinitatea lumii şi mica noastră gospodărie, consideraţiile cosmice ne mişcă prea puţin. Cu cât s'a schimbat de pildă avântul întreprinderilor omeneşti, de când

[1]) Că lectura lui Schopenhauer a produs câteva sinucideri izolate, lucrul s'a mai întâmplat şi cu un roman al lui Goethe, al poetului care a rămas totuşi un prototip de creator sănătos.

ştiinţa a stabilit că pământul nu se găseşte în centrul lumii — ca un scop al creaţiunii — ci este o biată planetă măruntă, pierdută în pulberea cosmică? Că, în sfârşit, progresul şade în lumea aparenţelor, iar nu în inima realităţii, care rămâne în sine neschimbată, — şi această idee o corectează într'o măsură optimismul omului normal, admiţând cel mult că evoluţia merge incomparabil mai lent decât pare, că nu orice schimbare de suprafaţă anunţă un progres efectiv, — idee la care s'a oprit de altfel şi « Junimea » în luptele ei continui contra pripelelor reformiste.

In fine şi împotriva strivirii totale a instinctelor, are să reacţioneze neted instinctul de vieaţă, şi cei mai fervenţi admiratori ai filosofului n'au să-l mai întovărăşească până la extrema limită a consecinţelor sale, printr'un gest firesc de autoapărare. Este drept că Schopenhauer, în capitolele finale ale operei lui, încearcă o inversare a sensului vieţii. Dar oricât lucrul acesta poate părea de bizar, n'a existat fundator de religie care să nu fi preconizat o asemenea inversare, după cum n'a fost niciunul care să fi reuşit deplin. Ideile religioase şi cele afiliate nu sunt idei de aplicat ca atare, ci numai direcţii şi ideale, cu menirea aplicării incomplete şi aproximative. Lumina unui far regulează drumul corăbiilor, dar niciuna dintre nave n'are să sc repeadă în far de-a-dreptul, ci va rămânea la o bună distanţă!

Şi atunci, oprindu-ne la vreme în pragul povârnişului prăpăstios, unde nu se angajează mai nimeni, afară doar dacă n'ar voi cineva să dea o pildă de ciudăţenie eroică, — să ne întrebăm ce am mai putea culege din concepţia trunchiată a acestui celebru filosof. Răspundem: numai îndemnuri bune, numai consilii salutare, numai imbolduri care ne înalţă şi ne desăvârşesc. Cine poate contesta că sfatul de-a ne înfrâna instinctele, de a ne descleşta din sfera impulsiunilor animale, chiar dacă nu vom merge până la capăt şi atâta cât cerea filosoful, nu constitue o nobilă regulă de conduită şi nu chiamă un val de superbă energie? Filosofia lui Schopenhauer nu este un crez pentru bicisnici, ci pentru oamenii tari, sau pentru aceia destoinici să devină într'o zi. Cine ar fi să se călăuzească de principalele lui percepte, nu va merge nici pe calea

care înjoseşte, nici pe aceea care doboară. Oricât ar fi fost dânsul de sceptic cu privire la realitatea progresului, să nu uităm de asemeni că reguli esenţiale ale eticei sale, pot contribui mai tare la progres — dacă acesta e posibil — decât credinţa naivă în existenţa lui. Schopenhauer nu oboseşte să recomande ca mijloace valabile de evadare, din vâltoarea suferinţelor, cercetarea ştiinţifică şi contemplaţia artistică, — ambele, îndeletniciri detaşate de orice urmă de egoism. Să ne urcăm pe verticala speculaţiunii, lăsând timpul să curgă la picioarele noastre, bucuroşi că s'a acordat omului privilegiul acestor linii transversale care taie valul trăirii şi pe care ne putem refugia. Dar această urcare verticală, în lumea contemplaţiei pure şi a desinteresării complet înseninate nu are numai valoarea unui tonic sufletesc, ci e şi singurul loc de unde se poate pregăti progresul, întru cât mergerea înainte, dacă este să fie, nu se face mecanic, ci va fi tocmai determinată de opera suirilor în sus.

Iată o serie de consideraţii care mă împiedică a fi vreodată alături de acei cari în luptele noastre culturale prezentau filosofia lui Schopenhauer ca o funestă monstruozitate şi să fiu încredinţat că bine au făcut ceilalţi cari au ajutat transplantarea în solul nostru proaspăt, aproape nedesţelenit, a câtorva idei profunde şi înălţătoare ale acestui filosof de rasă, care trăsese atâtea brazde noui. Cu atari împrumuturi luminoase s'au tăiat drumuri drepte şi solide culturii româneşti, care aveau nevoie, cel puţin la întâia croială, şi de consultaţiile competente a mari meşteri străini. Iar în calitate de inspirator al îndrumătorilor noştri cei mai autentici, putem spune fără exageraţie că la o aripă deosebit de frumoasă a edificiului nostru cultural — care e de altfel în continuă construcţiune — figurează ca un fel de ctitor, fie şi cu silueta mai vaporoasă de simplu inspirator, icoana filosofului pe care îl comemorăm şi ca pe unul din ai noştri, astăzi, în incinta Academiei Române.

A DOUA DIPLOMĂ LEOPOLDINĂ

DE

Dr. KURT WESSELY, Viena

Şedinţa dela 14 Ianuarie 1938

Drept a doua Diplomă Leopoldină [1]) se socotește acea dispoziție împărătească, prin care la 19 Martie 1701 au fost orânduite relațiunile de drept ale bisericei greco-catolice din Transilvania. Această diplomă [2]), dimpreună cu întreg șirul de dispoziții ulterioare alcătuesc piatra de boltă a străduințelor spre unire, care au fost pornite de Iezuiți dela începutul revenirii lor în Ardeal și au fost necontenit promovate de ei. Ele au fost deocamdată încununate prin solemna mărturisire de credință catolică făcută de mitropolitul de până aci al Ardealului, Atanasie, în 24 și 25 Martie 1701, și apoi prin recunoașterea lui ca episcop greco-catolic.

---

[1]) Prima Diplomă Leopoldină datează din 16.II.1699 (e publicată în anexa IX la Fiedler: *Die Union der Walachen in Siebenbürgen unter Kaiser Leopold*, de asemenea în *Analele Academiei de Ştiinţe din Viena*, secţia ist., filol., vol. XXVII din 1858, cum şi în multe alte opere) şi făgăduia Clerului unit din Transilvania egală îndreptăţire cu clerul romano-catolic, înainte de toate imunitate faţă de iobăgie, — o făgăduinţă, căreia Staturile ardelene, e drept, nu i s'au împotrivit pe faţă, dar i-au pus toate piedicile posibile spre a nu se realiza. Amândouă aceste diplome nu sunt a se confunda cu Diploma Leopoldiană dela 4 Decemvrie 1691 care alcătuia baza de drept public a Transilvaniei, în care însă Românii sunt trecuţi sub tăcere.

[2]) A fost tipărită la Fiedler, locul citat, ca anexă XI, după o copie făcută de Episcopul Micu-Klein din Arhiva de Curte şi de Stat, fascicolul Hungarica Specialia (Transilvanica Separata) 364, probabil din 1732, de asemenea la Nilles: *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis* etc. Innsbruck, 1885, I, p. 292. O copie rezumativă în româneşte la Păcăţian: *Cartea de aur*, Sibiu, 1902 şi 1904, p. 50, vol. I, reprodusă după Bariţiu: *Părţi alese*, I, p. 216, din care îşi face şi Bunea extrasul său din diplomă, în ale sale *Cestiuni din dreptul*..., II, p. 58.

A doua diplomă Leopoldină prezintă interes nu numai din punct de vedere al istoriei bisericești, dat fiind că cele 15 articole ale ei formează temelia de drept a bisericei române unite din Ardeal, ci ea are și o importanță politică în general. In vremurile de atunci poporul românesc în realitate nu se putea validita nici culturalicește, nici politicește, decât în cadrele organizației sale bisericești. Așa încât istoria sa bisericească era istoria sa națională. In afară de aceasta, în articolul III al diplomei se fac anumite promisiuni politice. Se spune anume că nu numai preoții, ci și mirenii, chiar dacă nu sunt nobili, au să fie numerați de aci încolo între staturile catolice, au să fie socotiți între ele și declarați capabili de a ocupa slujbe și au să fie considerați ca și cei ce aparțin celorlalte religiuni, nu numai tolerați. In urmare preoții uniți nu mai pot fi tratați ca iobagi și nu mai pot fi puși la robotă.

Pe temeiul acestor determinări politice a purtat mai târziu episcopul Inochentie Micu-Klein lupta sa vajnică pentru egalitatea de drept a Românilor uniți cu celelalte națiuni și religiuni privilegiate. In această luptă însă el a trebuit să cadă pentrucă după textul diplomei s'a promis mai mult decât putea și vroia să dea Impăratul. Anume, la celelalte națiuni dreptul politic deplin era legat de anumite condițiuni prealabile: nobilitatea și cetățenia la Sași. Acordarea în general a cetățeniei pe seama tuturor Românilor uniți, chiar și a celor de obârșie plebeică, cum pretindea vlădica Micu în temeiul acestei diplome, ar fi însemnat răsturnarea întregei constituțiuni a Ardealului și chiar și numai din această pricină a reușit opoziția dușmanilor săi. Inochentie Micu a dat acestei diplome o interpretare, care corespundea, ce e drept, textului ei verbal, dar nu corespundea înțelesului constituțiunii feudale și situației politice. Numerarea Românilor uniți la staturi, cum se exprimă diploma, era menită numai să întărească puterea staturilor catolice. Absolutismul austriac nu intenționa nicidecum o răsturnare a constituției, o introducere a celei mai numeroase părți a populației Ardealului pentru reformarea vieții de stat. Nu, pentrucă prin aceasta ar fi izbândit o idee, care înainte de revoluția

franceză nu străbătuse nicăiri. Era deci o mare greșeală politică a vlădicului Micu, să nu vadă, că pretențiile lui numai atunci ar fi putut fi acordate dacă întreaga constituție a Ardealului ar fi fost suspendată. Dar pe atunci tocmai staturile ardelene aveau o poziție cu mult mai tare decât celelalte staturi ale Monarhiei austriace.

La început se pare că și Micu ar fi avut intențiunea numai de a îmbunătăți starea socială și economică a preoțimei [1]). Numai mai târziu își dădu seama că nu ajunge ridicarea socială a clerului, dacă anume garanții politice nu vor asigura respectarea promisiunilor făcute. Astfel găsi el articolul III al diplomei a doua ca o temelie binevenită pentru a cere la 1736 încadrarea Românilor între staturi [2]).

De îndată însă primi răspunsul dietei, că aceasta este cu neputință, pentrucă în chipul acesta s'ar crea a patra națiune. Vlădica Micu nu se dădu bătut în fața acestui refuz, ci pretinse acum de-a-dreptul recunoașterea formală a Românilor ca a patra națiune, lucru care negreșit [3]) nu se poate formula din textul acestei diplome. Această cerere o mai repetă odată în 1744, puțin înainte de căderea sa.

Intr'aceea s'a ținut dieta dela 1744, în care prin art. VI și VII se recunoștea egala îndreptățire a Românilor uniți, dar numai a acelora care în virtutea situației lor de altă natură (nobilitatea) puteau avea pretenții la privilegii feudale. Poporul a rămas exclus dela acest privilegiu și Românii cu atât mai ales n'au fost recunoscuți, ca a patra națiune. Atunci episcopul încercă a juca ultima carte. Inainte de a pleca din Ardeal (la Viena) admisese ca posibilă întoarcerea uniților la ortodoxie pentru cazul, că postulatele politice nu li-s'ar împlini, iar acum nu se temu de a exprima și înaintea Curții această eventualitate. El zice: « Indeplinirea acestui al treilea articol o dorește nu numai clerul, ci și poporul cu o dorință așa de mare, încât în caz de refuz aproape că mai bucuros vor să fiė șismatici decât catolici, și zic, că cei de

[1]) Bunea: *Episcopul Ioan Inocentiu Klein*, Blaj, 1900, p. 28; Nilles, *loc. cit.*, II, 512.
[2]) Bunea, *op. cit.*, p. 42.
[3]) Bunea, *op. cit.*, p. 62.

ritul latinesc nu vreau să ne recunoască catolici decât cu numele, nu şi în ce priveşte folosirea beneficiilor lor» [1]).

Cu aceasta situaţia episcopului deveni de nesusţinut. Totuşi e de observat, că în acest «Promemoriu», ultimul în lunga serie, episcopul Micu ţine seamă de noul articol al dietei întru cât renunţă de a mai pretinde înfiinţarea celei de a patra naţiuni şi nu cere decât «adnumerarea» libertinilor şi iobagilor la ceilalţi cetăţeni recepţi: «civibus ingeniis libertinis et jobbagyonibus quoad incolatum loci». Dar în situaţiunea specială a dreptului public din Ardeal nici această dorinţă a episcopului Klein nu se putea împlini, care de altfel numai atunci ar fi putut avea vreo importanţă, dacă nu ar fi fost vorba numai de asimilarea Românilor cu iobagii maghiari lipsiţi de drepturi, ci dacă cu ea ar fi fost împreunată şi acordarea unor anumite drepturi politice. Altfel, asupra acestui din urmă punct, se pare că episcopul Micu niciodată n'a fost deplin de bine lămurit.

După ce astfel concluziile politice trase de Micu din articolul 3 al acestei Diplome Leopoldine numai într'o măsură absolut neîndestulătoare au fost aprobate, el n'a putut obţine nici confirmarea diplomei de către Impăratul Carol VI sau Maria Tereza. Totuşi diploma a rămas în deplină vigoare în punctele privitoare la biserica unită, aşa în deosebi în ce priveşte impunerea teologului iezuit, care ca organ de inspecţie este prevăzut prin diplomă pe lângă fiecare episcop după vremuri al bisericei unite. Zădarnic arăta Klein, că, o aplicare unilaterală a diplomei nu se poate admite, şi că dacă nu se îndeplinesc promisiunile politice, atunci şi restricţiile impuse bisericei unite şi prevăzute în diplomă, ar trebui să cadă.

In multele controverse, ce au avut loc asupra interpretării articolului III, i s'a impus şi lui Micu să prezinte originalul diplomei, ceea ce el însă nu fu în stare să execute. O cercetare s'a făcut şi din partea aşa numitei Cancelarii Aulice Transilvane, dar nici originalul, nici măcar conceptul

[1]) Citat din ultimul memoriu al Episcopului Micu, din 1744. Originalul în Arhiva Curţii şi Statului din Viena, Hungarica Specialia (Transilvanica Separata), fasc. 363. A se compara la Bunea *loc. cit.*, p. 119.

aceluia nu s'a găsit (1743), chestiune la care s'a oprit încă Moldovanu, [1] iar Bunea s'a ocupat cu ea mai amănunţit. [2]

Se părea astfel, sau că diploma aceasta e un fals sau că originalul ei s'a pierdut. Pentru întâia părere s'a declarat încă Samoil Micu-Clain, vorbind de intrigi ale Iezuiților : [3] « iesuitarum machinationes ».

In tot cazul acești scriitori uniți își exprimă părerea numai ca o bănuială foarte verosimilă; așa Samoil Micu se rostește numai cu un « dicitur »: se spune. Moldovanu declară, că el nu apără autenticitatea, pentrucă dovezile despre autenticitate sau neautenticitate se razimă numai pe datele Cancelariei Aulice și pe concluziunile, ce episcopii Aaron și Grigorie Maior au tras din acele indicații. Istoricii ortodocși mai vechi au aprobat pe deplin aceste păreri. Astfel Crișan, Densușianu și chiar George Popoviciu prezintă falsificarea acestei diplome ca un fapt [4]).

Scriitorii ortodocși mai noui nu se prea ocupă de chestiunea aceasta. Lupaș în lucrările sale de istorie bisericească, e drept, amintește diploma, dar fără să se mai lase în discuții asupra problemei. Și cea mai nouă expunere ortodoxă vorbește numai de importanța acestei [5]) diplome, arătând, în deosebire de istoriografia uniților, că dispozițiile ei pentru popor au rămas fără rezultate practice. De altfel Dragomir îndrumează pe cetitor la expunerile lui Bunea din « Cesstiuni » prin ce consideră cel puțin posibilă autenticitatea diplomei.

Istoriografii catolici mai noui acordă diplomei o însemnătate cu atât mai mare. Nilles încearcă a-i deduce autenticitatea din motive de politică religioasă, pe când Bunea se

---

[1]) Vezi I. M. Moldovanu: *Acte sinodale ale bisericii române de Alba-Iulia şi Făgăraş,* Blaj, 1863, p. 181.

[2]) *Cestiuni din dreptul. . .*, II (capitolul III) şi *Episcopul Ioan Inocenţiu Micu Klein.*

[3]) *Brevis Historica notitia,* etc., cartea a IV-a, cap. 15. Această indicaţie a fost preluată şi de Şincai, în *Cronica Românilor,* la anul 1701, ediţia din Bucureşti, 1886, vol. III, p. 319. De asemenea şi Moldovanu contestă autenticitatea acestei diplome.

[4]) Crişan: *Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I,* Hermanstadt, 1880. Densusian: *Independenţa bisericii*; Popoviciu: *Uniunea Românilor.*

[5]) Dragomir: *Istoria desrobirii religioase,* etc., I, 1920, p. 28 şi 130.

lasă condus mai ales de considerații naționale, deoarece dovada autenticității acestei diplome ar putea firește să întărească teza lui despre caracterul național al bisericei unite.

Deși scriitorii ortodocși mai noui au fost influențați în atitudinea lor de dovezile aduse de cei doi istoriografi catolici pentru autenticitatea diplomei, totuși niciunul n'a putut aduce până acum o dovadă absolut hotărîtoare, deși au făcut-o foarte probabilă. Nilles anume (Symbolae I, 301 și urm.) constată că există 3 copii echivalente cu originalul: una în Liber Regius al Cancelariei Aulice Ardelene, a doua în colecția cardinalului Kolonich și, în fine, a treia, în manuscriptul părintelui Freiberger asupra Unirei, care, după Nilles, ar fi copiată după duplicatul trimis generalului Rabutin în Ardeal [1]).

Cele din urmă două copii nu ne mai interesează în cele următoare, fiindcă au mai puțină putere de dovadă și nu pot înlocui originalul, respective nu exclud posibilitatea ca ele să fi fost copiate după un document fals.

Oricât de verosimilă pare să fi fost făcută autenticitatea acestui privilegiu, totuși pentru publicarea sa în dietă — ceea ce în 1743 a fost de asemenea anulată de către Cancelarie — nu avem decât dovezi indirecte și nicidecum convingătoare [2]). Dar chiar și din această înregistrare a publicării se vede că Staturile au protestat în contra clauzei politice (art. 3), așa că ea numai în parte a obținut putere de drept. Cancelaria a notat altfel în 1743, că articolul 3 contrazice articolelor fundamentale ale Țării. De aceea și conferința ministerială din 17 August 1743 s'a alăturat la opinia de refuz a Cancelariei, fiind și ea de părerea, că diploma, al cărei original nu se putea afla, desigur n'a fost confirmată. Publicarea ei este neverosimilă, fiindcă ar fi provocat protestul staturilor și chiar dacă s'ar fi îndeplinit publicarea, toată provincia Ardealului i-ar fi contrazis [3]).

---

[1]) Haus-,Hof- und Staatsarchiv: *Hungarica Specialia (Transilvanica Separata)*, Fsc. 364. Acest manuscript datează din 1702.

[2]) O însemnare din colecția Iezuitului Kaprinai la Nilles, II, 512.

[3]) Bogdan Duică: *Procesul Episcopului I. Klein*, p. 39; Bunea: *Episcopul I. Micu Klein*, p. 88, Nilles, II, 548.

Având în pregătire o lucrare mai mare asupra încercărilor de unire bisericească în Ardeal pe care voiu publica-o în curând în limba germană, am trebuit să mă ocup și cu problema autenticității diplomei a doua a lui Leopold. Constatările ce am făcut mă determină să public rezultatele cercetărilor mele chiar înainte de încheierea lucrării.

Nilles pomenește despre o copie contemporană în Liber Regius al Cancelariei Aulice Ardelene ce s'ar afla în arhiva statului din Budapesta. El pare a fi de opinia, că aci s'ar păstra conceptul original sau însuși originalul, prin ce cercetările de până aci au fost îndrumate pe linie greșită [1]).

Această opinie însă este foarte greșită. Liber Regius prin sine însuși nu acordă deloc autenticitate. In el nu se păstrează nici documente originale nici concepte, ci conține numai o copiere făcută din oficiu a unor privilegii, prin care se acordă unor persoane sau corporațiuni oarecari drepturi. Autenticitate câștigă aceste copii deci numai când documentele la care se referă sunt într'adevăr autentice. Aceste documente însă nu sunt originalele însăși, ci numai conceptele originalelor Cancelariei Aulice Ardelene. Introducerea în Liber Regius este deci posibilă numai în cazul când acordarea de drepturi a fost dispusă de Cancelaria aceasta și a fost aprobată de Domnitor. Apoi mai este de considerat, că prezentele copii s'au întocmit numai la începutul veacului al XIX-lea, când trebuia deci ca conceptul să se fi aflat încă la îndemâna Cancelariei. Așa fiind, constatăm o contrazicere în faptul că la 1743 Cancelaria susținea, că conceptul original îi lipsește. Contrazicerea este cu atât mai izbitoare, cu cât la fiecare înscriere în Liber Regius se însemna și numărul de ordine sub care se înregistra dispoziția respectivă a Cancelariei. Acest număr cum observă încă și Nilles era: 36.

Este de neînțeles, cum Nilles și Bunea, care cunoșteau acest număr și cărora și starea lucrului trebuia să le fie

---

[1]) Iată cum scrie el despre copia din « Liber Regius »: « Diploma... in loco maxime authentico protocollatum... unde et expeditum... legitur... instrumentum ex ipso originali conceptu solemniter confectum... » și mai departe: « ex eodem fonte authentico... » precum și: « aliud exemplar cum originali in Libro Regio protocollato fidei ac valoris... ». Nilles, I, 301. Deci actul înregistrat în « Liber Regius » ar fi sau originalul sau conceptul, de pe care s'a scris originalul.

cunoscută, au întrelăsat totuși să cerceteze registrul Cancelariei. Explicația poate să o avem în faptul că Nilles pornea dela închipuirea că aflase în Liber Regius conceptul originalului, de aceea numărul 36 l-a considerat drept număr de serie al condicei Liber Regius. Bănuim că declarația hotărîtă a Cancelariei, că conceptul original nu mai există, să-l fi abătut de a mai cerceta mai departe în registrul Cancelariei.

In registrul Cancelariei Aulice Ardelene, sub numărul: 36 din anul 1701 se pomenește totuși nu numai Diploma Leopoldină, ci mai mult: în fascicolul de acte corespunzător acestui număr (protocol) s'a păstrat și mult căutatul concept original al acestei diplome, care există și astăzi.

Conceptul acesta pe lângă care se găsește și o copie contemporană neautentificată, consună perfect cu textul diplomei tipărite la Nilles, I, p. 292 și urm. Numai o mică deosebire se constată și anume că în acest concept numerii curenți ai articolelor privilegiului nu se găsesc în textul însuși, ci sunt însemnați cu creionul pe margine. Apoi în acest concept original se mai găsește și nota de expediție, aceeași ca și la Nilles după copia din Liber Regius: « Expeditae per Clementem Kozma, Inclytae Cancelariae Transilvaniae juratum Notarium » MP. [1]).

Nu mai poate fi deci nicio îndoială, că avem în fața noastră conceptul original, și că informația dată de Cancelaria Aulică Ardeleană, în 1743 nu corespundea adevărului. E clar, că ea avea un interes să nege existența acestei diplome. Fiindcă actele Cancelariei nu pomenesc nimic despre o publicare a ei în dieta Ardealului, Cancelaria nici nu putea să știe că s'a protestat atunci contra ei, încât art. III — adevărata piatră a scandalului — n'a obținut valoare de drept. De aceea a și urmat mai târziu introducerea ei în Liber Regius, fiindcă nu se mai știa nimic despre contestarea diplomei (cum de altfel firește nici despre importanța ei).

Se pune întrebarea, oare Cancelaria a dat atunci cu bună știință o informație falsă? S'ar putea presupune, că la o

---

[1]) Părerea lui Nilles, că potrivit acestei note de expediție s'ar fi dat particularilor copii din « Liber Regius », este deci falsă.

cercetare superficială printre actele cancelariei ea să nu fi fost găsită, și că deci informația falsă a Cancelariei subiectiv putea să fi fost adevărată. Făcând abstracție de faptul, că pe lângă numărul mic de acte de pe atunci ușor se puteau vedea toate actele, această presupunere a bunei credințe se poate înlătura și printr'o simplă privire în registrul actelor. Adevărat, că registrul, în care se află o mai amănunțită arătare a cuprinsului diplomei, a fost întocmit mai târziu și că nu putea fi întrebuințat în timpul, când se căuta la cancelarie diploma. Dar și registrul cel vechiu pomenește această diplomă. Anume sub numărul 36 se scrie: « Conceptus Armalium Stephani Ratz et fratrum ejusdem; adjacet eorundem Memoriale ». Aceasta se referă la nobilitarea lui Ratz și a rudelor sale [1]).

Lângă acest număr, de margine, cu o scrisoare veche, desigur înainte de jumătatea primă a secolului al XVIII-lea găsim nota: « 19 Martii Conceptus Diplomatis Valachorum cum Romanis Catholicis Unitorum ». Dar chiar și pentru cazul când această notiță ar fi fost făcută mai târziu, la cercetarea registrului trebuia să deștepte interesul arhivarului înregistrarea premergătoare și să-l silească a-și arunca ochii și în actele ce urmează. Pentrucă sub numărul 35 se pomenesc actele instalării lui Atanasie și un concept al diplomei date uniților [2]).

Cu aceasta cad deci toate combinațiunile câte s'au făcut până acum asupra autenticității diplomei și chiar și opinia reprezentată de Bunea (*l, c.*, p. 28) că Staturile ardelene ar fi lucrat, pentru ca diploma să dispară din arhiva Cancelariei, se dovedește inexactă.

Nu ne rămâne astfel să lămurim decât soarta diplomei și publicarea ei. Aici întâmplarea mi-a venit întru ajutor. Anume am reușit să aflu originalul însuși al Diplomei Leopoldine a II în Muzeul Bruckenthal din Sibiu. Ea se

[1]) Ratz acesta era, cum se știe, unul din agenții principali ai propagandei pentru unire. Actele privitoare la Ratz se află și azi sub acest număr de cancelarie, o copie a diplomei de nobilitare se găsește și în « Liber Regius », III, p. 172.

[2]) Firește aici e vorba numai de acte ce au legătură cu înscăunarea lui Atanasie, însă a doua Diplomă Leopoldină nu se pomenește.

găsește în secția: « Original Dokumente » care cuprinde și alte acte prețioase pentru istoria bisericească a Românilor. Intre ele se află și diploma din 19.III.1701 cu privire la care cu tot dreptul stăruia îndoiala de a putea fi găsită [1]).

Diploma ce se află catalogată sub R. 25, este un caiet de pergament din 8 foi, din care 7 sunt scrise pe un corp de 29: 27 cm.; caietul e legat în catifea. Pecetea de ceară roșie se află într'o cutie. Documentul, asupra autenticității căruia nu mai poate fi îndoială, se află în Muzeul Bruckental încă dela 1865 și se datorește lăsământului parohului și istoricului Martin Reschner, asupra căruia nu am reușit a stabili deocamdată nimic mai precis [2]).

De remarcat în deosebi este că documentul scris cu literă corespunzătoare începutului secolului al XVIII-lea poartă și o clauză de publicare. Aceeași clauză de publicare o întâmpinăm și pe o copie a diplomei leopoldine II ce se află în Biblioteca Universității din Budapesta (colecțiunea Kaprinai). Nilles a publicat această clauză. Deosebirile între textul celor două note sunt puține. Textul din Budapesta are la introducere, după: « Egregiorum ac Nobilium » încă și adausul: « universorum dominorum, Statuum ac Ordinum », ceea ce pe diploma originală nu se află. Mai departe, în copia dela Budapesta în pasagiul referitor la preoți se zice « Universorum » pe când originalul are un text mai corect: « unitorum Poparum in persona ». In fine Nilles indică fals anul publicării 1703, ceea ce corect este 15.VI.1701.

De fapt în anul 1701 s'a ținut o dietă, asupra căreia însă nu prea suntem informați. Doar Zieglauer (Hartenek, Graf der saechsischen Nation etc. p. 216), într'o notă pomenește, că în 15.VI.1701 dieta trebuia să se întrunească din nou, dar din cauză că prea puțini s'au prezentat a fost amânată pe 18.VI. Alte date nu se găsesc în « Tiarium »-ul

---

[1]) Intre altele se află confirmarea înființării episcopiei dela Făgăraș prin Papa Inocențiu XIII cu data 18.V.1721. (R. 26) cum și bulla de preconizare a Episcopului Pataki cu aceeași dată. R. 27 deci Nilles (I, 431 și urm.) nu a putut vedea decât copii) apoi diplome de dotațiune de către voevozii români (Brâncoveanu) în folosul ortodocșilor din Ardeal. (R. 17, 19, 20, 21, 22).

[2]) Aceste informații le datoresc directorului Arhivei Naționale Săsești d-lui Dr. Gündisch, care a făcut și măsurătoarea diplomei.

deputaților sași aflător în Arhiva Universității Săsești, care singur a păstrat aceste mențiuni, cum îmi comunică într'o scrisoare d-l Dr. Gündisch.

Nici cercetarea făcută de mine personal în arhiva națională săsească după acte ale Dietei încă n'a avut rezultat, fiindcă ele lipsesc pentru timpul acesta. Există ce-i drept în Muzeul Bruckenthal un « Landtagstiarium », dar el ajunge numai până în Martie 1701. Nu putem afla nimica asupra acelei Diete, de asemenea, nici din actele Cancelariei Aulice Ardelene, iar indicele de acolo în chestiile dietale ne îndrumă numai la numerele de cancelarie cunoscute: 35 și 36 din 1701.

Colecția de acte ale dietelor ardelene publicate de Szilágyi termină, cum se știe, cu anul 1699.

Prin urmare rămânem avizați exclusiv la notița de publicare pusă pe diplomă și după pomenitul citat al Landtagstiarium-ului săsesc suntem îndreptățiți a presupune, că de fapt diploma a fost dusă la Dietă în ziua de 15.VI.1701, pe când desbaterile formale ale dietei nu s'au început decât în 18.VI.1701. Imprejurarea aceasta explică faptul de ce scriitorii contemporani, contele Nicolae Bethlen și Mihai Cserei, nu pomenesc nimic de diplomă sau publicarea ei.

Că notița de publicare și protestare să se fi pus mai târziu, nu este deloc verosimil. Acest lucru s'ar fi putut face numai de o persoană interesată. Aceasta însă ar fi încunoștiințat Cancelaria Ardeleană despre falsificarea ei. Tocmai de aceea, fiindcă diploma și protestul contra ei nicicând nu s'a dat la iveală, putem presupune cu toată siguranța, că notița de publicare și protestul nu sunt falsificate ulterior. Pe lângă aceasta, colecțiunile de documente ale Iezuiților din Biblioteca Universității din Budapesta (volumul, în care se află copia protestului a fost întocmit de iezuitul Timon) sunt așa de vechi, încât și prin aceasta se înlătură bănuiala, că ar fi o falsificare mai târzie. In fine, cine ar fi putut fi interesat să introducă pe diplomă o notă falsă? Numai Iezuiții și Staturile. Staturile, în cursul de mai târziu al luptei cu Episcopul Micu-Klain, ar fi dat protestului o formulare cu mult mai aspră, decât e de fapt; iar Iezuiții ar fi adaus numai

clauza de publicare, omițând protestul, bine înțeles. Tot asemenea ar fi procedat și Ep. Micu, care desigur ar fi preferat altă formulă de publicare, decât cea păstrată pe document.

In chipul acesta, cred a fi rezolvat clar chestiunea autenticității diplomei, cum și întrebarea, dacă ea a fost expediată. La întrebarea a treia: anume, dacă a fost publicată Staturilor, în dietă, credem cu aceeași siguranță a putea răspunde afirmativ. Cu aceasta apoi cade dela sine și ipoteza lui Rosenfeld, care ține neverosimilă expedierea diplomei [1]).

Dacă expedierea s'a făcut într'adevăr, după părerea lui, se vor fi neglijat formalitățile necesare de a o prezenta Dietei spre publicare, căci nu se putea evita o contrazicere din partea Staturilor. De aceea Rosenfeld era de opinia, că diploma originală n'a fost prezentată Dietei, ci a fost retrasă, așa încât episcopul Micu-Klain nu mai era în stare a-i dovedi autenticitatea. Ca sprijin principal pentru opinia sa, Rosenfeld citează faptul, că Diploma II Leopoldină nu e pomenită nici în Decretul împărătesc din 12 Decemvrie 1701, nici în opera despre unire a lui Szentivanyi (De Ortu et Progressu etc.). Insă Decretul pomenit aci nu este în esență decât o repetare a dispozițiilor anterioare date în sprijinul unirii, în care se subliniază și libertatea de a se putea uni cu oricare din confesiunile recunoscute. N'are deci nimic a face cu cuprinsul Diplomei a doua Leopoldine, iar cartea lui Szentivanyi nu conține decât puține documente. Deci lipsa Diplomei Leopoldine II nu are nicio semnificație.

Până acum s'a presupus, că această diplomă nu a fost pusă în aplicare și că nu a fost discutată decât îndată după acordarea ei. Episcopul Aron, care în deosebire de Micu-Klein, nu avea ambiții politice, și combătea autenticitatea diplomei, deoarece pe ea se baza impunerea teologului, aducea împotriva ei diferite observații critice, între altele el întrebuința și argumentele folosite de Cancelarie în contra lui Klein. Aron mai susținea, că această diplomă niciodată n'a fost adusă la cunoștința clerului și a fost scoasă la iveală mult

[1]) In manuscrisul său asupra unirii Românilor (Wallachische Union) din colecția de manuscrise a Muzeului Bruckenthal din Sibiu.

mai târziu. Cu aceeaşi ocazie el declara de falsă şi diploma de dotaţie a vlădiciei din Blaj dela 1733, deoarece şi aceasta confirma funcţiunea teologului iezuit [1]).

Episcopul Grigorie Maior în Memoriul său către Papa aducea şi mai multe argumente în contra existenţei acestei diplome leopoldine [2]).

După Maior numai la denumirea episcopului Micu-Klein (1729) din partea lui Carol VI s'ar fi făcut întâia oară referire la această diplomă, ieşită atunci la iveală ca o simplă copie [3]).

Din potrivă Bunea (Cestiuni II, cap. 3) se provoacă la două puncte citate şi comentate de Nilles (Scrisoarea lui Ratz către Cardinalul von Sachsen, dto 13.XII.1714 la Nil. I, 403 şi scrisoarea lui Pataki către acelaşi dtto 24.X.1718 la Nil. I, 419) din care reiese, că în decursul vacanţei scaunului vlădicesc, până la numirea lui Pataki, antecesorul lui Micu, această diplomă fusese cunoscută unor bărbaţi uniţi, astfel că nu putea fi o falsificare mai târzie. Prin aceasta se verifică indirect şi datele lui Nilles, că în Iunie şi Noemvrie 1701 diploma a fost prezentată clerului românesc. [4])

Totuşi datele aceste pot trezi unele nedumeriri. Deşi Freiberger n'a scris pentru publicitate şi astfel este un martor imparţial, se poate obiecta, că această diplomă a fost cunoscută numai unor Români apropiaţi de cârmuire. Dar nici acest fapt nu-i adevărat. Pentrucă dintr'un pasagiu nu destul de bine luat în seamă din Istoria Desrobirei, de Dragomir (I, anexa II, p. 19 şi în context, p. 84) reiese clar, că un sinod al preoţilor uniţi din 1714 îşi anunţa dreptul la alegerea alor trei candidaţi de vlădici, în baza art. XII al

---

[1]) Zenovie Păclişanu: *Din istoria bisericească a Românilor Ardeleni — Teologul vlădicilor uniţi*, Memoriile Secţiunii Istorice a Academiei Române, Seria III, tomul I, Comunicarea 3. Memorialul lui Aron către Maria Thereza dto 10.VII.1752 (anexa III). In colecţia lui Rosenfeld acest memorial poartă data de 15.VII.1752.

[2]) Memorialul de dtul 11.II.1773 la Păclişanu, anexa XI. Acest memoriu a fost folosit încă de Moldovanu, dar datele cuprinse în el sunt a se considera numai ca prejudicii unilaterale de partid. Samoil Micu şi Şincai încă urmează aceste date.

[3]) Aşa susţine şi Moldovanu, *loc. cit.*, p. 168 şi 178.

[4]) Nilles, I, 323 şi 326. Aceste date se confirmă în esenţa lor şi de Freiberger, după care însă diploma II leopoldină s'ar fi citit înaintea poporului la instalarea lui Atanasie în Alba-Iulia la 23 Iunie 1701.

Diplomei Leop. a II care e citată din cuvânt în cuvânt. De aci se vede clar, că cu mult înainte de Micu-Klein, într'o vreme, când biserica însăși era în opoziție față de guvern, sinodul bisericei se întemeia pe această diplomă, o recunoștea deci de jurevalidă. Dar această diplomă se pomenește cu mult mai înainte.

Intr'un concept, scris de mâna iezuitului Baranyi [1]) se ia atitudine contra unor plânsori ale reformaților. Răspunsul, redactat în numele staturilor catolice, pentru care Baranyi adeseori lucra, se referă la o reprezentație a Staturilor reformate și unitariene cu data 22 Iunie 1702, adică la un an după eliberarea Diplomei Leopoldine [2]).

Aci se declară, că episcopul românesc nici când nu a oprit pe țăranii români, — cum susțin contrarii — a da dijme predicatorilor calvini și luterani, ci acest ordin de oprire se referea numai la preoții români. Dacă acum reformații declară, că Românii nu ar fi o națiune recunoscută, asta se împotrivește Diplomei Leopoldiene a II «immediate adversantur Diplomati Sacrae Majestatis anno 1701, 19 Martii emmanato» după care națiunea română este unită cu biserica catolică și receptă, ca și celelalte națiuni. Drept dovadă Baranyi cita întreg articolul III al diplomei Leop. a II deși cu oarecari deosebiri de stil. Posibil că Baranyi va fi avut puțin succes cu argumentarea sa, pentrucă altminteri plângerile de mai târziu ale lui Klein n'ar avea niciun înțeles.

Prin aceastea am arătat, că diploma nu numai că a fost cunoscută dintru început clerului bisericei unite, ci a trebuit să fi fost publicată și Staturilor, căci altfel Baranyi în zadar s'ar fi provocat la ea sau nici nu s'ar fi putut provoca. Părerile ce le reprezintă Baranyi aci nu contrazic nici decum protestului Staturilor. Făcând abstracție de faptul, că partidul catolicilor nu se socotea stânjenit prin astfel de proteste, chiar Staturile declaraseră în protestul lor, că: «popii să nu fie numerați între Staturile acestei țări». Prin aceasta

---

[1]) Colecția de manuscrise Kaprinai, la biblioteca Universității din Budapesta, vol. folio XLII, nr. 22, p. 129.

[2]) Biblioteca Univ. din Budapesta, *ibidem*, nr. 21, p. 109. Răspunsul lui Baranyi este fără dată înregistrat în catalogul anului 1702.

ei se împotrivesc ca preoții (români) să constitue un Stat propriu privilegiat, ca în Ungaria, și ca imunitățile personale, ce li s'au acordat preoților uniți deopotrivă, ca și preoților confesiunilor recunoscute, să cuprindă și drepturi nobilitare. De aci urmează cu o logică stringentă, că Staturile nici decum nu se gândeau să dea Românilor celorlalți privilegii politice, dacă ele le refuzau și claselor privilegiate, adecă preoților. Contestând preoților aceste privilegii politice, firește că o făceau aceasta cu atât mai vârtos față de iobagi și prin aceasta față de întreg poporul român. Cum că și țăranii iobagi ar putea să ceară în temeiul acestui articol drept de cetățenie, la ideea aceasta Staturile nici pe departe nu s'au cugetat și de aceea în contra interpretării în acest sens al art. 3 nici n'au protestat. Cel puțin acesta este înțelesul protestului, dacă îl privim în lumina concepțiilor de atunci. Cu aceasta se diminuează și importanța art. 3 fiindcă nici Impăratul nu avea altă noțiune despre situația Românilor, decât Cancelaria, care i-a propus acest privilegiu.

Staturile bisericei reformate, în reprezentanța lor din 1702 evită sâmburele politic al chestiunii. Declarând, că națiunea română ca atare nu este privilegiată, ele își îndreaptă principala lor excepție în sensul că, Românii nu ar fi într'adevăr uniți cu catolicii și încearcă numai cu ajutorul unirii să-și scuture greutățile ce-i apasă. De aceea și Baranyi, în răspunsul său, accentuiază înainte de toate seriozitatea și realitatea unirii încheiate de Români, iar chestiunea situației de drept rămâne pe planul al doilea. Dar se pare că și Baranyi era conștiu, că interpretarea diplomei poate duce la dificultăți cu Staturile, de aceea el dă asigurări, că ea se interpretează și se aplică numai în sens restrictiv. Curioasă este atitudinea episcopului Micu-Klein în chestia autenticității diplomei. Am văzut, că pornind dela această diplomă el vrea să-și sprijinească pretențiunile sale politice, forțându-le din ce în ce mai mult. Mai târziu e nevoit însă a-și limita pretențiunile și a lupta în același timp, zădarnic, să scuture sarcina ce i-o impune diploma, adică pe teologul comisar al cârmuirei. Avut-a oare Klein documentul original sau crezut-a cel puțin în

autenticitatea lui ? La începutul activității sale el declară: Extat Diploma felicis reminiscentiae Imperatoris Leopoldi, Parochis Graeci Ritus Unitis benignissime indultus, hic in vidimatis copiis annexum, si necessum fuerit, producendum » [1]).

Copia Diplomei Leop. a II folosită de Klein este o simplă copie particulară și nu e confirmată de mânăstirea dela Cluj-Mănăștur, cum erau de obiceiu copiile privilegiilor din epoca principilor înaintate de el Curții.

Nilles (1302) arătase, că în aceste copii se pot dovedi un mare număr de deosebiri față de alte copii ale diplomei a doua cunoscute lui. Aceste deosebiri admit ca verosimilă presupunerea, că Klein n'a avut înaintea sa documentul original, nici chiar o copie contemporană cu originalul. In tot cazul aserțiunea, că a prezentat copii vidimate, nu e exactă, — cel puțin noi până acum nu am putut constata nicio copie clauzulată. De aceea nu e verosimil să fi avut în posesiunea sa vreo copie originală de a Cancelariei, altfel ar fi arătat-o ocazional sau și-ar fi pregătit după ea mai multe copii.

Copia înaintată de Klein la Curte nu cuprinde nici clauzula de publicare și nici nota despre protestul Dietei. Aceasta totuși n'ar exclude posibilitatea, ca el să fi avut documentul original (ceea ce însă în urma greșelilor de copiere pare neprobabil) dar mai târziu n'a voit să-l arate, fiindcă nota despre protest nu putea decât să-i strice. Fie că avea, fie că nu avea originalul, Clain credea că el poate stoarce în Viena concesiunile necesare și fără prezentarea diplomei, fiindcă nu putea să se aștepte, ca tocmai Cancelaria sau Curtea să nege existența documentului și să-i impună lui dovedirea autenticității.

Moldovanu (Acte sin. p. 182), istorisește o poveste de necrezut, urmând aci pe Ep. Maior, care o relatase Papei. Se zice anume, că episcopul Clain numai la moartea unui teolog iezuit ar fi găsit într'un scrin copiile diplomei. Dacă nu categorisim raportul acesta în lumea basmelor, trebue să-l

---

[1]) Adresa lui Micu-Klein către generalul comandant Wallis în colecțiunea lui Rosenfeld, 1731 și 1732. Copiile vidimate sunt aceleași care se adauseră și suplicilor lui de mai târziu înaintate la Curte și care au fost tipărite de Fiedler în lucrarea sa asupra privilegiilor valahe.

aducem în legătură, cel mult, cu raportul lui Moldovanu asupra sinodului din anul 1742 [1]).

In sinodul dela 1742 s'a hotărît, ca Ep. Micu să prezinte sinodului originalul Diplomei Leopoldine a II. (Era vorba de îndreptățirea teologului iezuit). Clain a trebuit să răspundă: « se nonnisi paria ex cancellaria aulico-transilvanica extracta habere, de originalibus autem nihil scit ».

In timpul acesta se începuse lupta împotriva « teologului ». Să fi refuzat el oare originalul, care dispunea instituirea teologului, — fără ca protestul Staturilor să se refere la acest punct sau poate numai în urmă la moartea teologului să fi primit originalul (nu copia) și să fi văzut abia atunci, că nu e de niciun folos pentru scopurile sale, cine ar putea să decidă între aceste eventualități? [2]).

Un lucru este sigur, că din vremea aceea conducătorii bisericii unite erau de părerea, că diploma aceasta este o falsificare. Dovada cea mai bună ne-o dă atitudinea episcopului Maior, care voia să impună guvernului sarcina de a dovedi autenticitatea acestei diplome și vlădicia lui era, aproape să fie zădărnicită din cauza acestei pretențiuni [3]).

Acestei atitudini contrare Diplomei Leop. II, îi urmară, cum am văzut, toți scriitorii uniți mai vechi. Istoriografii de

---

[1]) După Maior diploma s'ar fi pomenit întâia oară la 1729, dar moartea iezuitului Jánossi a urmat abia la 1741 (Nil., I, p. 303 şi după el Bunea), pe când K. cel mai târziu la 1732 prezentase copii ale diplomei a II. Astfel se dovedeşte neadevărat raportul acesta. K. şi în 1744 cerea împlinirea art. lui 3 al diplomei a II-a şi miniştrii niciodată n'au declarat că întreaga diplomă ar fi fi falsă, — ci au declarat numai, că art. 3 nu are putere de drept obligatoare.

[2]) Insuşi K. susţinea în anul următor înaintea Curţii, că originalul s'ar fi pierdut în turburările Rákoczy-ene şi că conceptul original ar trebui să se găsească între scrisorile cancelarului Bornemisza de Kászon, printre actele Cancelariei, ceea ce, cum văzurăm încă nu era adevărat. (Bunea: *Ep. I. Micu Klain*, p. 73). Poate că originalul să fi ajuns în mâini particulare cu ocazia desfiinţării ordinului iezuiţilor, sau să se fi pierdut, în revoluţia din 1848—49 când a suferit multă pagubă şi arhiva din Blaj, în care a fost, în ciuda tuturor părerilor contrare.

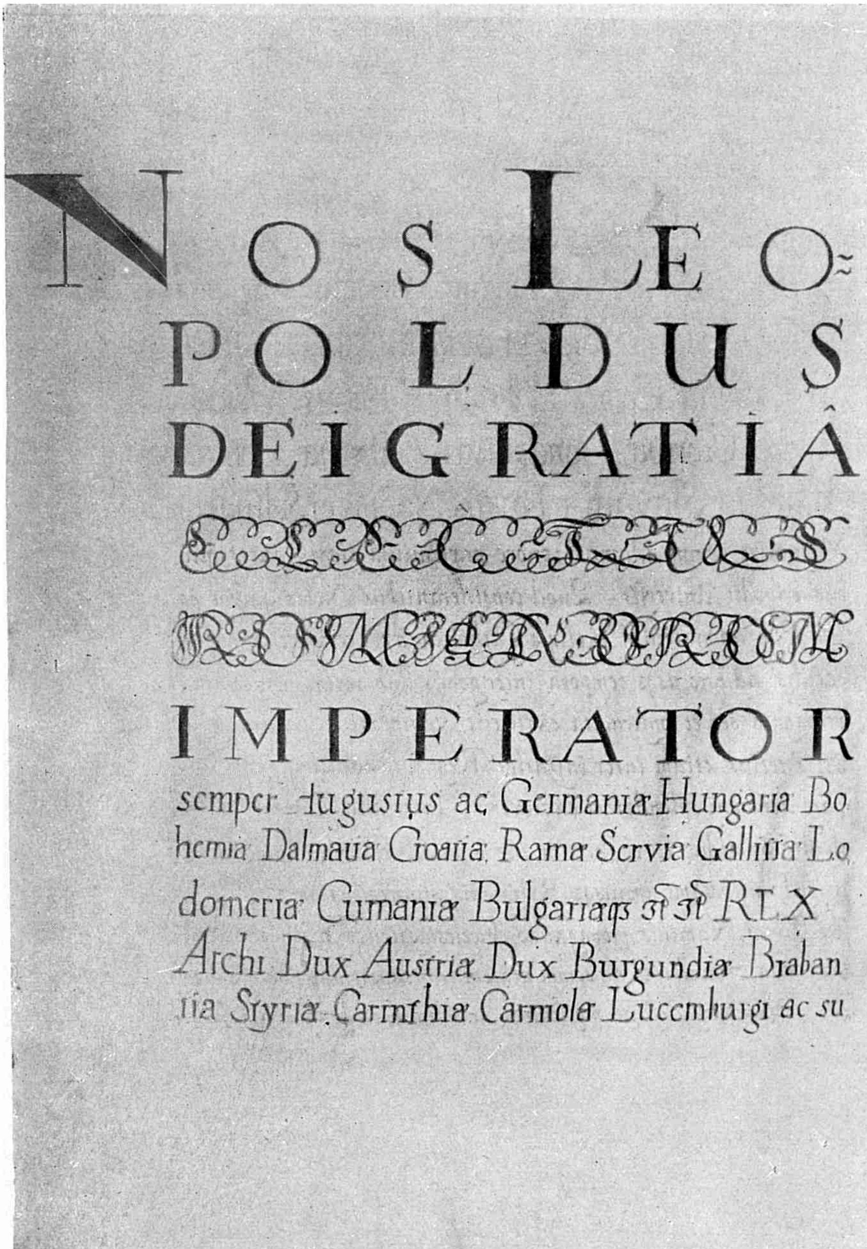
[3]) Tot aşa a păţit-o Klain cu aserţiunea, că Diploma a II-a Leopoldină ar fi fost confirmată de succesorii Impăratului Leopold. (De ex. într'un memoriu fără dată ce se află în arhiva de stat a Curţii din Viena, « Hungarica-Specialia (Transilvanica-Separata), Fasc. 364 din timpul primei sale petreceri în Viena, în timpul Mariei Tereza, 1742—43). Curând după aceea trebui să cedeze, spunând, că confirmarea s'ar fi făcut numai tacite, cu ocazia confirmării Diplomei Leopoldine dela 4.XII.1691. (O suplică fără dată a lui K. tot acolo). Şi această părere trebui să o părăsească în 1743. Atunci admise de-a-dreptul, că n'a fost confirmat privilegiul leopoldin, ceea ce el atribuia duşmanilor poporului românesc. (Bunea, *ibid.*, 73).

mai târziu, amici ai unirii, și-au modificat însă din nou atitudinea. E de înțeles, fiindcă ei nu se găseau acum sub presiunea iezuiților și a teologului iezuit, de aceea nu mai aveau niciun motiv să lupte contra autenticității diplomei și astfel și în contra stăpânirii Iezuiților în biserica unită. In schimb ei vor căuta din nou să scoată în relief meritele naționale ale bisericii lor, în ceea ce însă nu totdeauna au știut întrebuința argumentele cele mai potrivite. In locul Iezuiților au intrat în luptă, ca adversari, ortodocșii cu reproșul, că desbinarea religioasă a pricinuit o daună națională pentru poporul românesc. In contra acestei învinuiri s'a îndreptat de acum istoriografia uniților. Nimic mai semnificativ, pentru această schimbare decât că George Barițiu, care la început era în contra diplomei, de acum militează pentru autenticitatea ei. (Părți Alese, p. 203).

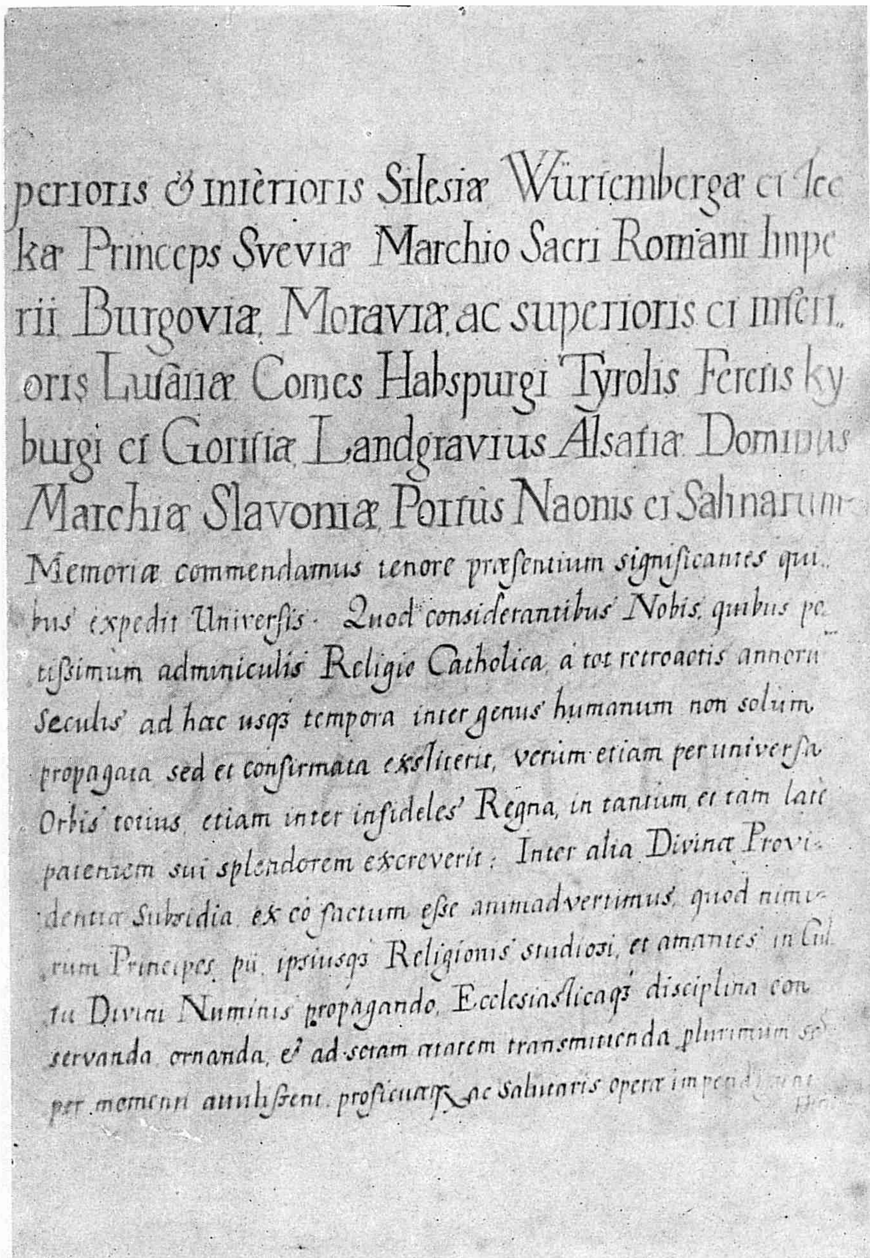
Și mai surprinzător, că și un Iezuit, P. N. Nilles va deveni un martor principal pentru istoriografia bisericei unite—același Nilles, a cărei expunere asupra lui Micu-Klein Bunea o califica mai înainte, drept o monstruoasă poveste. (Foaia Bis. și Școl. 1888).

Această repețită schimbare în judecarea Diplomei II Leopoldine, ne arată, cât de necesar era a revizui întreg complexul de chestiuni legate de ea. Sper, că publicarea cercetărilor mele ulterioare va dovedi, că n'a fost pus la contribuție până acum nici materialul esențial și nici factorii hotărîtori, care proiectează o nouă lumină și asupra antecedențelor acestei diplome. Va fi de lipsă totodată a arăta, că prezumpțiunile luptei politice purtate de Episcopul Micu-Klein nu erau potrivite a-i aduce un succes. Dacă chestiunea autenticității Diplomei II Leopoldine este de acum definitiv hotărîtă, în viitor va fi totuși nevoie a aduce și dovada, că opiniile Episcopului Micu asupra importanței articolului 3, nu erau de acord cu realitatea. Cu aceasta nu se reduce importanța sa pentru istoria națională a Românilor, ci se va arăta, că privilegiul leopoldin nu constituia un instrument potrivit pentru lupta de eliberare a Românilor [1]).

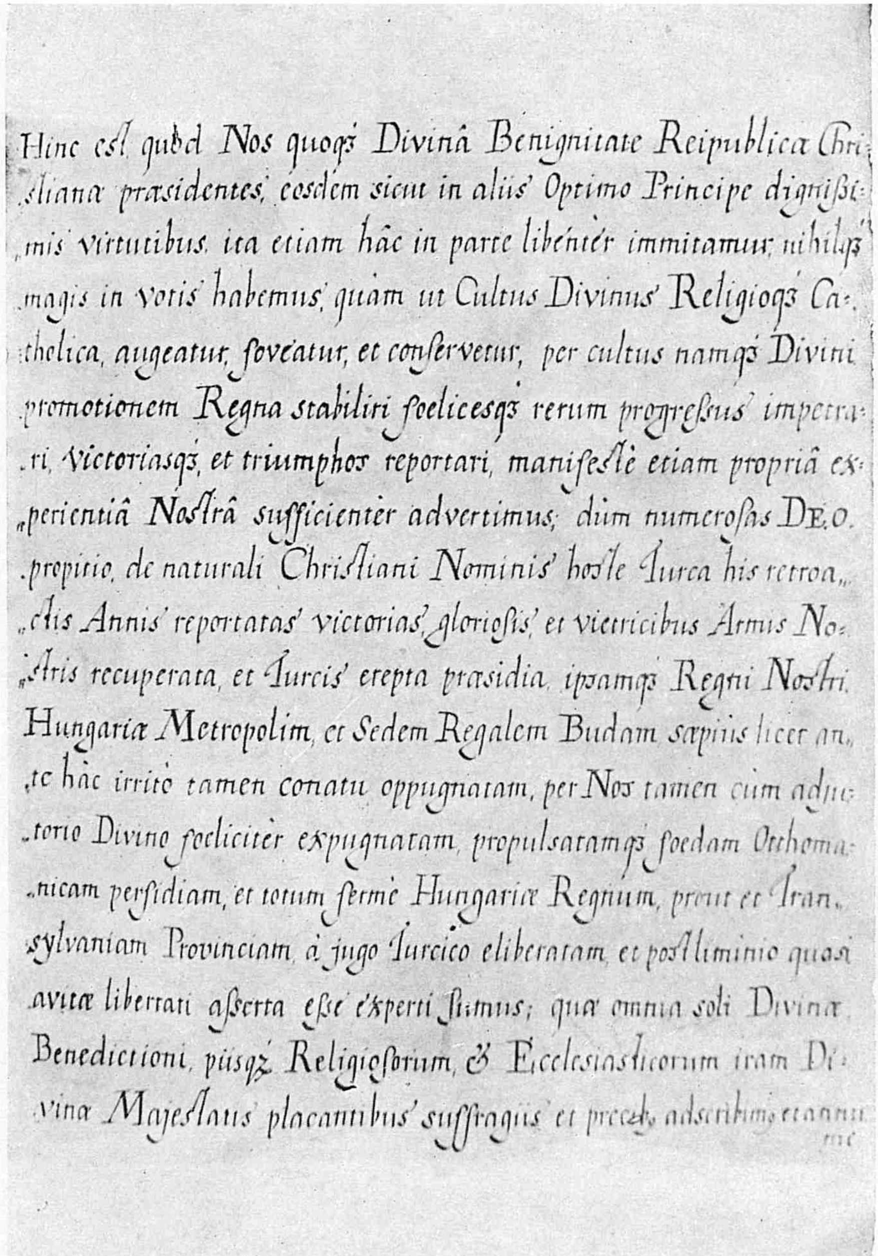
[1]) Datorez traducerea în românește a acestui studiu d-lui Dr. Ilie Dăianu, protopop, căruia îi aduc viile mele mulțumiri. Dr. K. W.

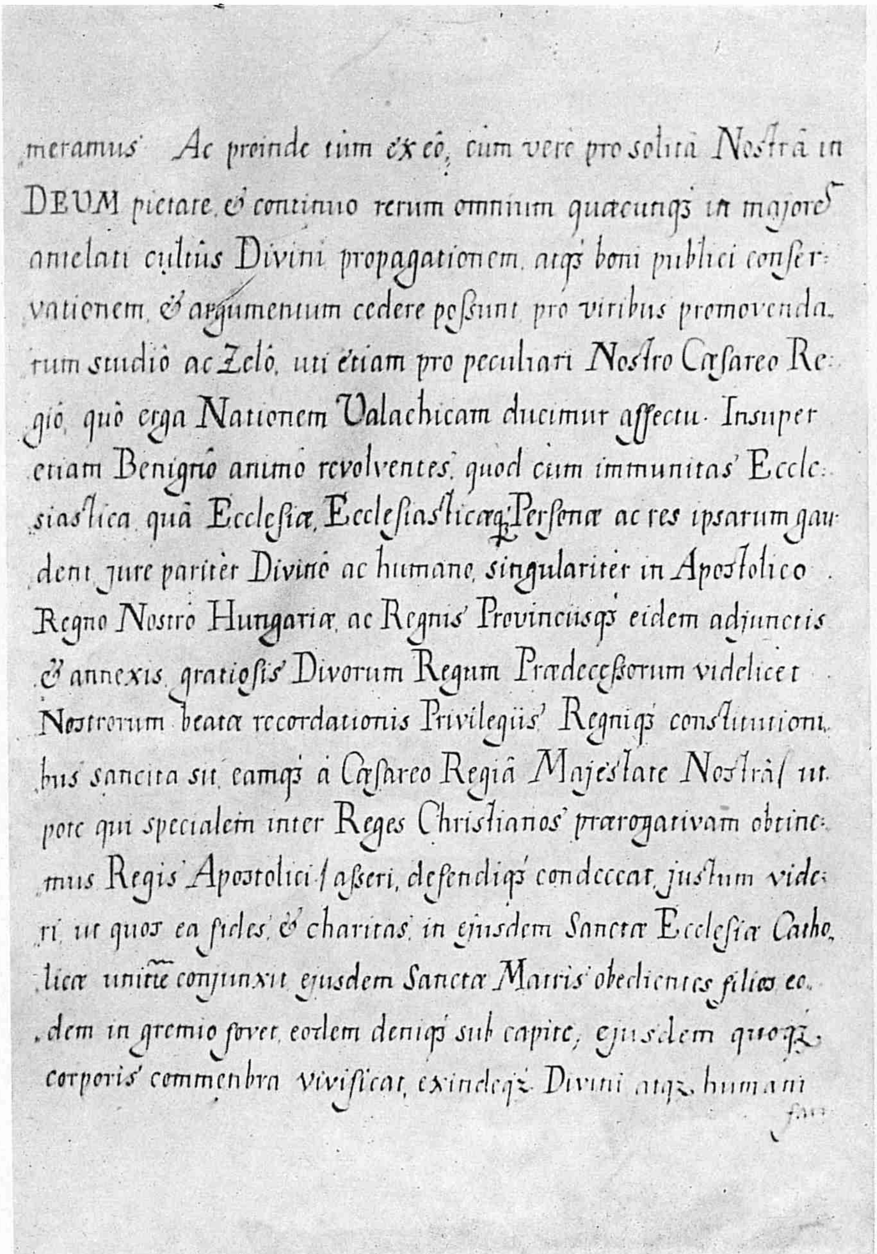
NOS LEO-
POLDUS
DEI GRATIÂ
ELECTUS
ROMANORUM
IMPERATOR
semper Augustus ac Germaniæ Hungariæ Bo
hemiæ Dalmatiæ Croatiæ Ramæ Servia Galliciæ Lo
domeriæ Cumaniæ Bulgariæq etc. etc. REX
Archi Dux Austriæ Dux Burgundiæ Braban
tiæ Styriæ Carinthiæ Carniolæ Lucemburgi ac su

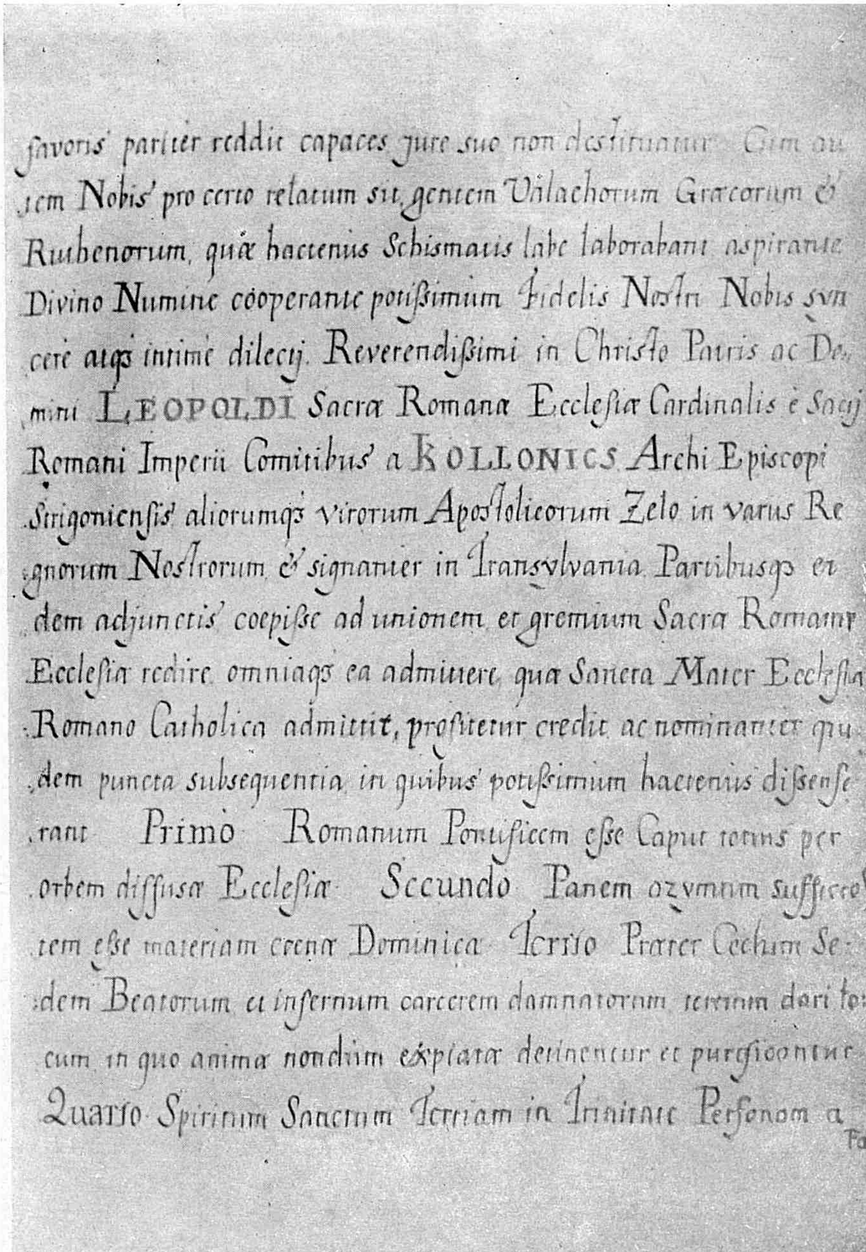
perioris & inferioris Silesiae Würtembergae et Tec
kae Princeps Sveviae Marchio Sacri Romani Impe
rii Burgoviae, Moraviae, ac superioris et infer
oris Lusatiae Comes Habspurgi Tyrolis Feretis Ky
burgi et Goritiae, Landgravius Alsatiae Dominus
Marchiae Slavoniae, Portus Naonis et Salinarum.
Memoriae commendamus tenore praesentium significantes qui
bus expedit Universis. Quod considerantibus Nobis, quibus po
tissimum adminiculis Religio Catholica, a tot retroactis annoru
Seculis ad haec usq; tempora inter genus humanum non solum
propagata sed et confirmata extiterit, verum etiam per universa
Orbis totius, etiam inter infideles Regna, in tantum et tam late
patentem sui splendorem excreverit; Inter alia Divinae Provi
dentiae Subsidia ex eo factum esse animadvertimus, quod nimi
rum Principes pii, ipsiusq; Religionis studiosi, et amantes in Cul
tu Divini Numinis propagando, Ecclesiasticaq; disciplina con
servanda, ornanda, et ad seram aetatem transmittenda plurimum se
per memet... attulissent, proficuaq; ac Salutaris operae impend...

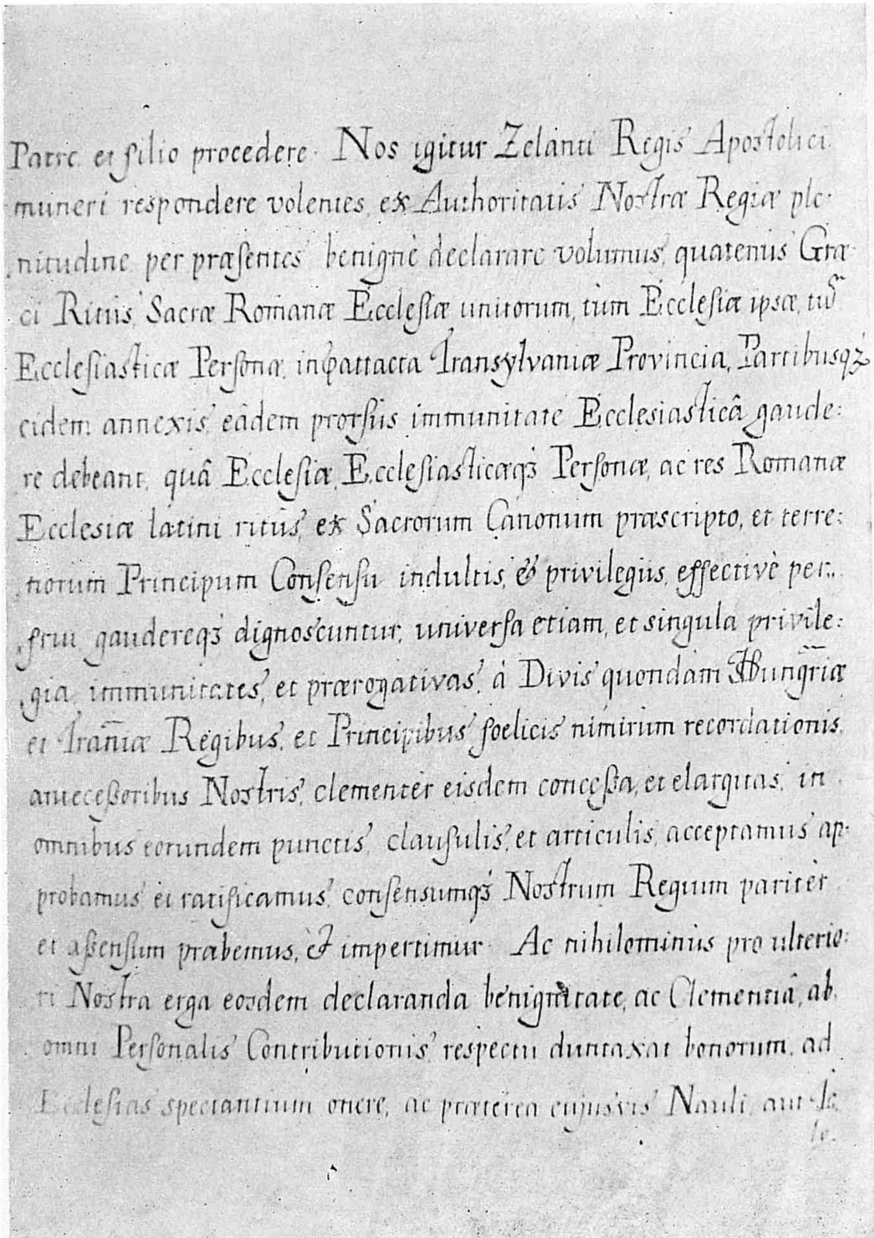

Hinc est, quod Nos quoq; Divinâ Benignitate Reipublicæ Chri-
stianæ præsidentes, eosdem sicut in aliis Optimo Principe dignissi-
mis virtutibus, ita etiam hâc in parte libentèr immitamur; nihilq;
magis in votis habemus, quàm ut Cultus Divinus Religioq; Ca-
tholica, augeatur, foveatur, et conservetur, per cultus namq; Divini
promotionem Regna stabiliri foelicesq; rerum progressus impetra-
ri, Victoriasq;, et triumphos reportari, manifestè etiam propriâ ex-
perientiâ Nostrâ sufficientèr advertimus; dùm numerosas DEO
propitio, de naturali Christiani Nominis hoste Turca his retroa-
ctis Annis reportatas victorias, gloriosis, et victricibus Armis No-
stris recuperata, et Turcis erepta præsidia, ipsamq; Regni Nostri
Hungariæ Metropolim, et Sedem Regalem Budam sæpiùs licet an-
te hâc irritò tamen conatu oppugnatam, per Nos tamen cùm adju-
torio Divino foeliciter expugnatam, propulsatamq; foedam Othoma-
nicam perfidiam, et totum fermè Hungariæ Regnum, prout et Tran-
sylvaniam Provinciam, à jugo Turcico eliberatam et postliminio quasi
avitæ libertati asserta esse experti sumus; quæ omnia soli Divinæ
Benedictioni, piisq; Religiosorum, & Ecclesiasticorum iram Di-
vinæ Majestatis placantibus suffragiis et precib. adscribimus, etiamnu-
nc

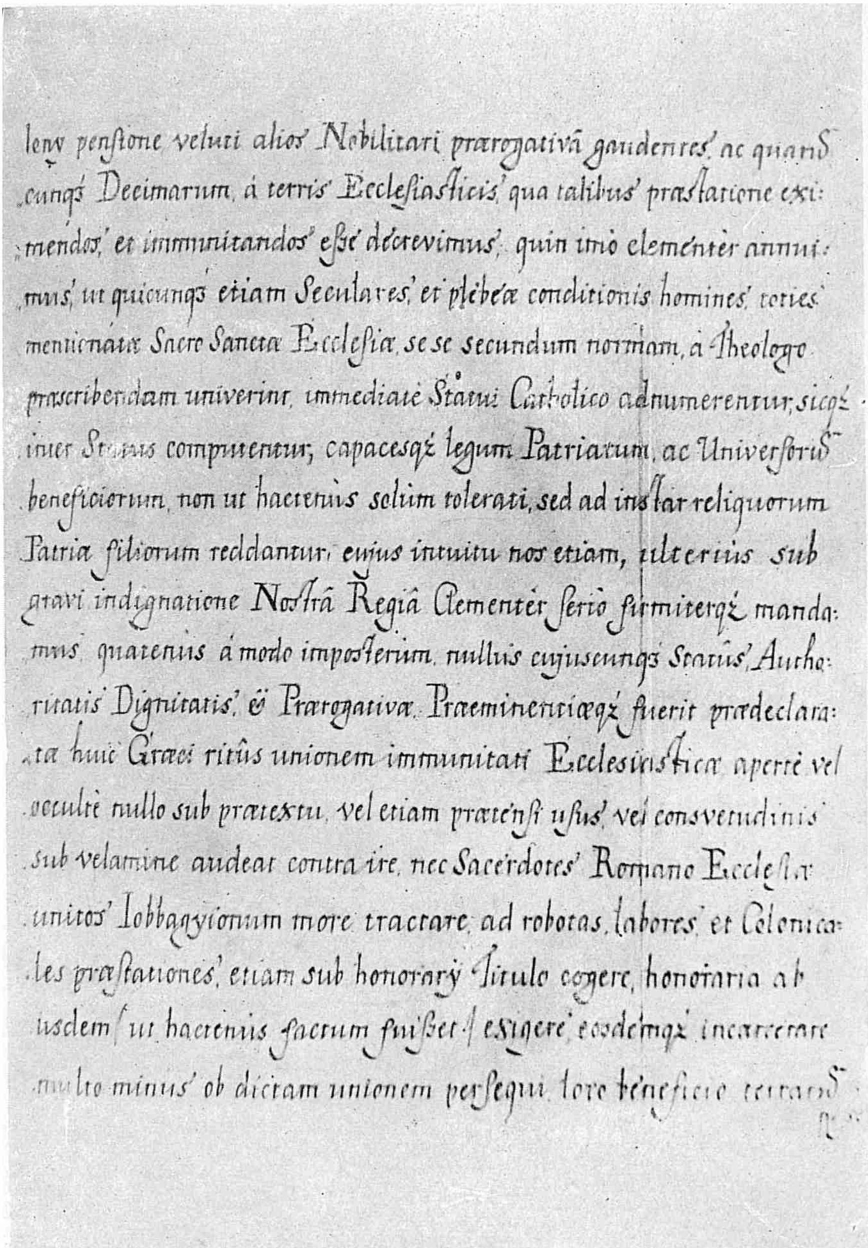

meramus. Ac proinde tum ex eo, cum vere pro solitâ Nostrâ in
DEUM pietate, et continuo rerum omnium quaecunque in majorem
anhelati cultûs Divini propagationem, atque boni publici conser-
vationem, et argumentum cedere possunt pro viribus promovenda-
rum studiò ac Zelò, uti etiam pro peculiari Nostro Caesareo Re-
giò, quò erga Nationem Valachicam ducimur affectu. Insuper
etiam Benignò animò revolventes, quod cum immunitas Eccle-
siastica, quâ Ecclesiae, Ecclesiasticaeque Personae ac res ipsarum gau-
dent jure pariter Divino ac humano, singulariter in Apostolico
Regno Nostro Hungariae, ac Regnis Provinciisque eidem adjunctis
et annexis, gratiosis Divorum Regum Praedecessorum videlicet
Nostrorum beatae recordationis Privilegiis, Regnique constitutioni-
bus sancita sit, eamque à Caesareo Regiâ Majestate Nostrâ, ut-
pote qui specialem inter Reges Christianos praerogativam obtine-
mus Regis Apostolici asseri, defendique condeceat, justum vide-
ri, ut quos ea fides, et charitas, in ejusdem Sanctae Ecclesiae Catho-
licae unitate conjunxit, ejusdem Sanctae Matris obedientes filios eo-
dem in gremio fovet, eosdem denique sub capite, ejusdem quoque
corporis commembra vivificat, exindeque Divini atque humani
fav

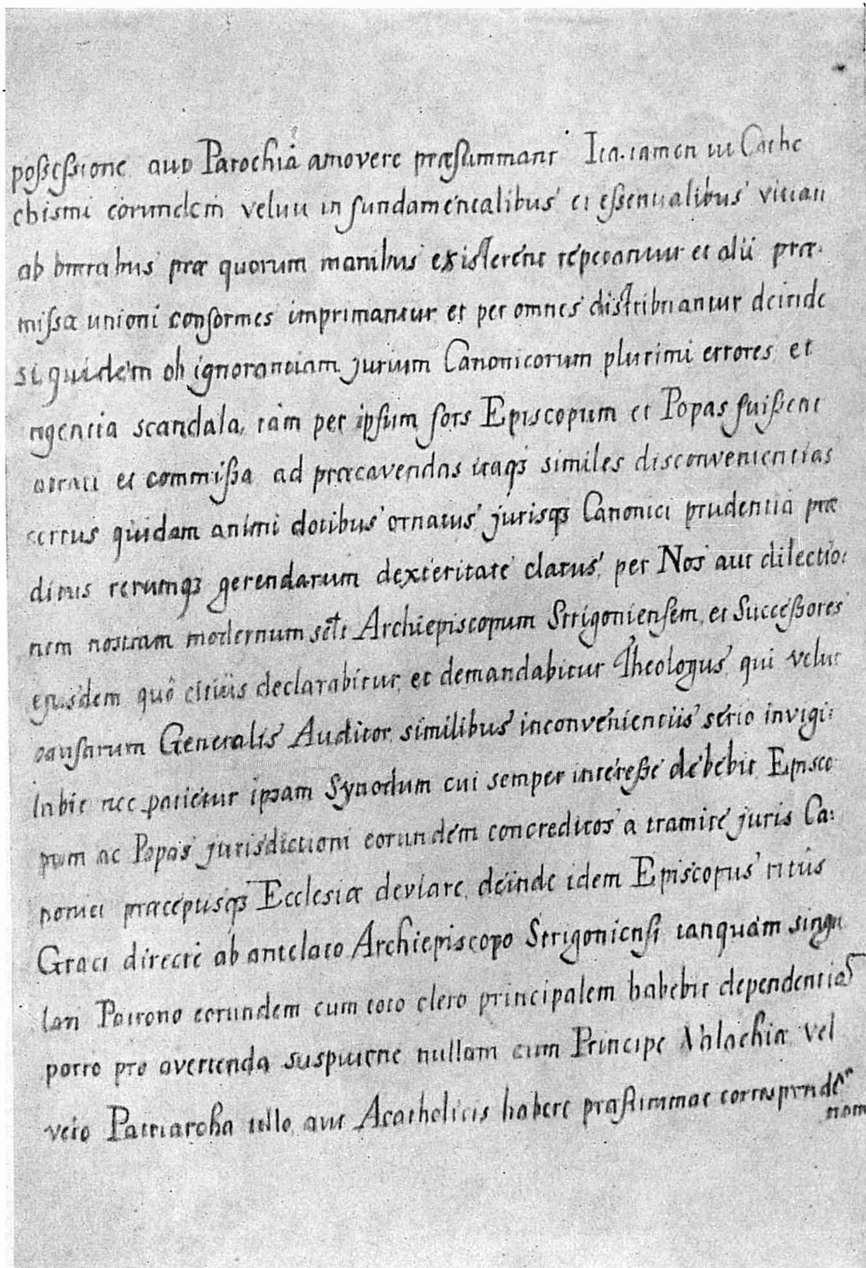

favoris pariter reddit capaces, jure suo non destituantur. Cum au-
tem Nobis pro certo relatum sit, gentem Valachorum Græcorum &
Ruthenorum, quæ hactenus Schismatis labe laborabant, aspirante
Divino Numine cooperante potissimum fidelis Nostri Nobis sin-
cere atq; intime dilecti Reverendissimi in Christo Patris ac Do-
mini LEOPOLDI Sacræ Romanæ Ecclesiæ Cardinalis e Sacri
Romani Imperii Comitibus a KOLLONICS Archi Episcopi
Strigoniensis aliorumq; virorum Apostolicorum Zelo in variis Re-
gnorum Nostrorum & signanter in Transylvania Partibusq; ei-
dem adjunctis coepisse ad unionem et gremium Sacræ Romanæ
Ecclesiæ redire omniaq; ea admittere quæ Sancta Mater Ecclesia
Romano Catholica admittit, profitetur credit, ac nominanter qui-
dem puncta subsequentia in quibus potissimum hactenus dissense-
rant. Primo Romanum Pontificem esse Caput totius per
orbem diffusæ Ecclesiæ. Secundo Panem azymum sufficien-
tem esse materiam cœnæ Dominicæ. Tertio Præter Cœlum Se-
dem Beatorum et infernum carcerem damnatorum, tertium dari lo-
cum in quo animæ nondum expiatæ detinentur et purgantur.
Quarto Spiritum Sanctum Tertiam in Trinitate Personam a
Fa

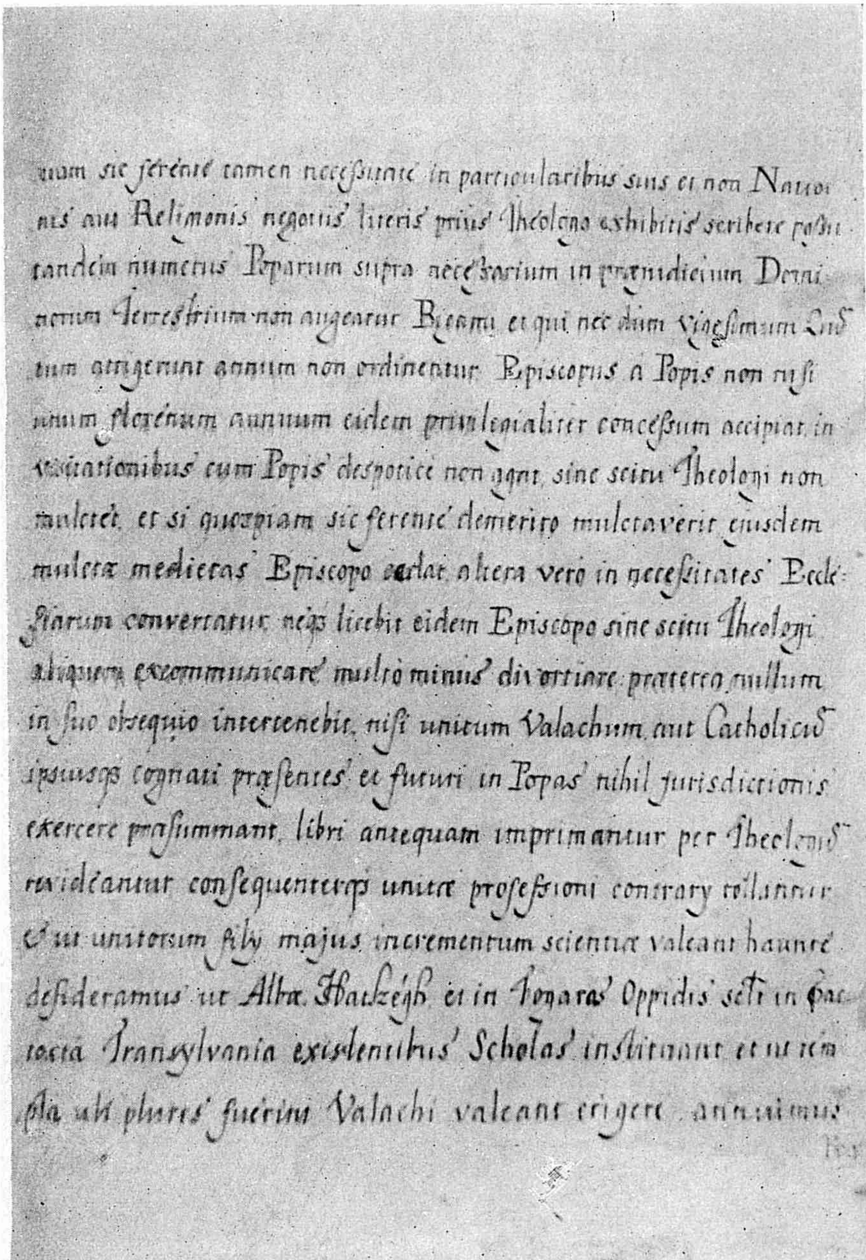

Patre et filio procedere. Nos igitur Zelanti Regis Apostolici
muneri respondere volentes, ex Authoritatis Nostræ Regiæ ple-
nitudine per præsentes benignè declarare volumus, quatenus Græ-
ci Ritus Sacræ Romanæ Ecclesiæ unitorum, tùm Ecclesiæ ipsæ, tùm
Ecclesiasticæ Personæ, in præfata Transylvaniæ Provincia, Partibusq;
eidem annexis, eâdem prorsùs immunitate Ecclesiasticâ gaude-
re debeant, quâ Ecclesiæ, Ecclesiasticæq; Personæ, ac res Romanæ
Ecclesiæ latini ritûs, ex Sacrorum Canonum præscripto, et terre-
norum Principum Consensu indultis, & privilegiis, effectivè per-
frui gaudereq; dignoscuntur, universa etiam, et singula privile-
gia, immunitates, et prærogativas, à Divis quondam Hungariæ
et Trañiæ Regibus, et Principibus foelicis nimirum recordationis
antecessoribus Nostris, clementer eisdem concessa, et elargitas, in
omnibus eorundem punctis, clausulis, et articulis, acceptamus, ap-
probamus, et ratificamus, consensumq; Nostrum Regium pariter
et assensum præbemus, & impertimur. Ac nihilominùs pro ulterio-
ri Nostra erga eosdem declaranda benignitate, ac Clementiâ, ab
omni Personalis Contributionis respectu duntaxat bonorum, ad
Ecclesias spectantium onere, ac præterea cujusvis Nauli, aut Te-
lo-

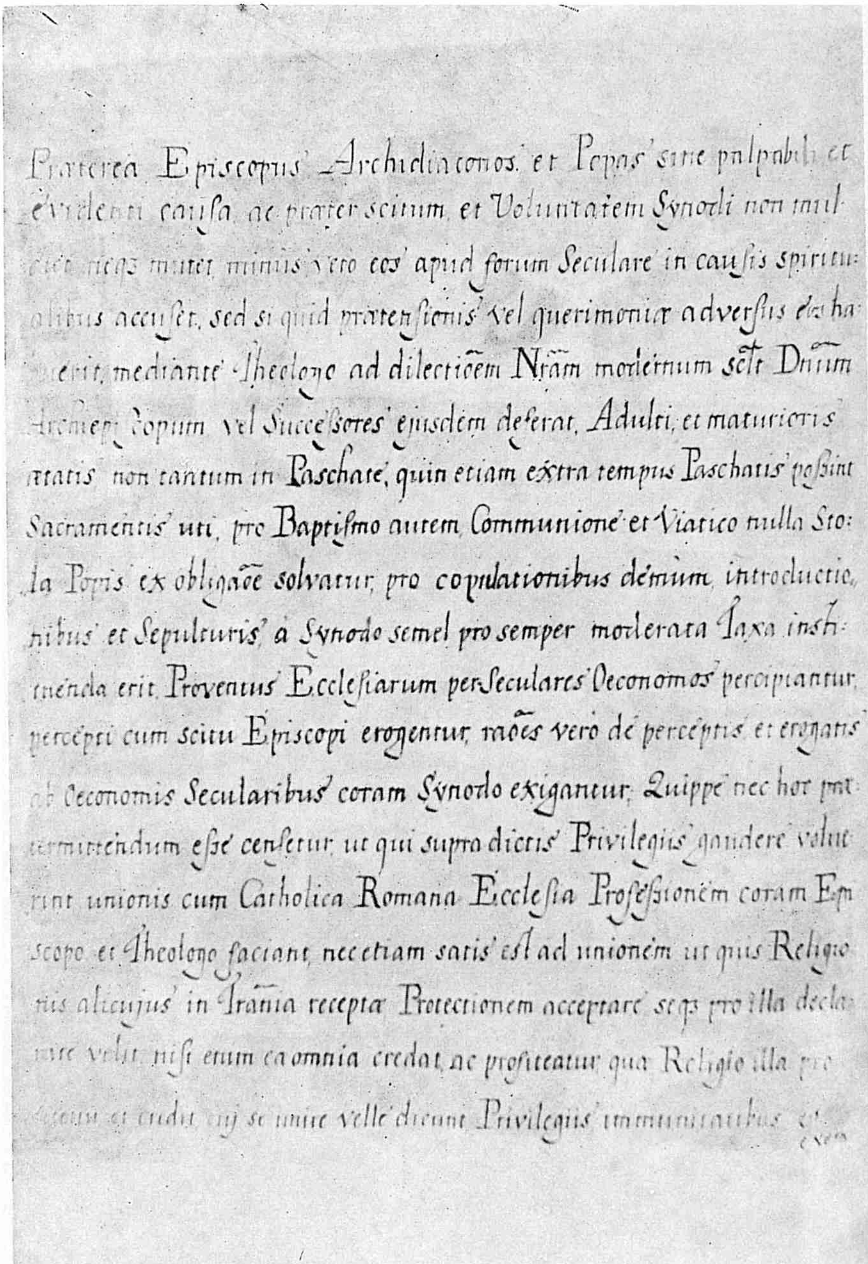

lem pensione veluti alios Nobilitari praerogativâ gaudentes, ac quarum
cunqz Decimarum, á terris Ecclesiasticis, qua talibus praestatione exi:
:mendos, et immunitandos esse decrevimus; quin imò clementer annui:
:mus, ut quicunqz etiam Seculares, et plebeae conditionis homines, toties
mentionatae Sacro Sanctae Ecclesiae, se se secundum normam, á Theologo
praescribendam univerint, immediaté Statui Catholico adnumerentur, sicqz
inter Status computentur, capacesqz legum Patriarum, ac Universorum
beneficiorum, non ut hactenus solum tolerati, sed ad instar reliquorum
Patriae filiorum reddantur, cujus intuitu nos etiam, ulterius sub
gravi indignatione Nostrâ Regiâ Clementer serio firmiterqz manda:
:mus, quatenus á modo imposterum, nullus cujuscunqz Status, Autho:
:ritatis, Dignitatis, et Praerogativae, Praeminentiaeqz fuerit praedeclara:
:ta huic Graeci ritûs unionem immunitati Ecclesiasticae aperté vel
occulté nullo sub praetextu, vel etiam praetensi usus, vel consvetudinis
sub velamine audeat contra ire, nec Sacerdotes Romano Ecclesiae
unitos Jobbagyionum more tractare, ad robotas, labores, et Colonica:
:les praestationes, etiam sub honorary titulo cogere, honoraria ab
iisdem (ut hactenus factum fuisset) exigere, eosdemqz incarcerare
multo minus ob dictam unionem persequi, loco beneficio tenendS

possessione aut Parochia amovere praesummant. Ita tamen ut Cathe
chismi eorundem velut in fundamentalibus et essentialibus vitiati
ab hujusmodi prae quorum manibus existerent repeoantur et alii prae
missa unioni conformes imprimantur et per omnes distribuantur deinde
siquidem ob ignorantiam jurium Canonicorum plurimi errores et
ingentia scandala tam per ipsum fors Episcopum et Popas fuissent
orrati et commissa ad praecavendas itaque similes disconvenientias
certus quidam animi dotibus ornatus jurisque Canonici prudentia prae
ditus rerumque gerendarum dexteritate clarus per Nos aut dilectio
nem nostram modernum scti Archiepiscopum Strigoniensem et Successores
ejusdem quo citius declarabitur et demandabitur Theologus qui velut
causarum Generalis Auditor similibus inconvenientiis serio invigi
labit nec patietur ipsam Synodum cui semper interesse debebit Episco
pum ac Popas jurisdictioni eorundem concreditos a tramite juris Ca
nonici praeceptisque Ecclesiae deviare, deinde idem Episcopus ritus
Graeci directe ab antelato Archiepiscopo Strigoniensi tanquam singu
lari Patrono eorundem cum toto clero principalem habebit dependentias
porro pro avertenda suspicione nullam cum Principe Valachiae vel
vero Patriarcha ullo aut Acatholicis habere praesummat correspondentiam

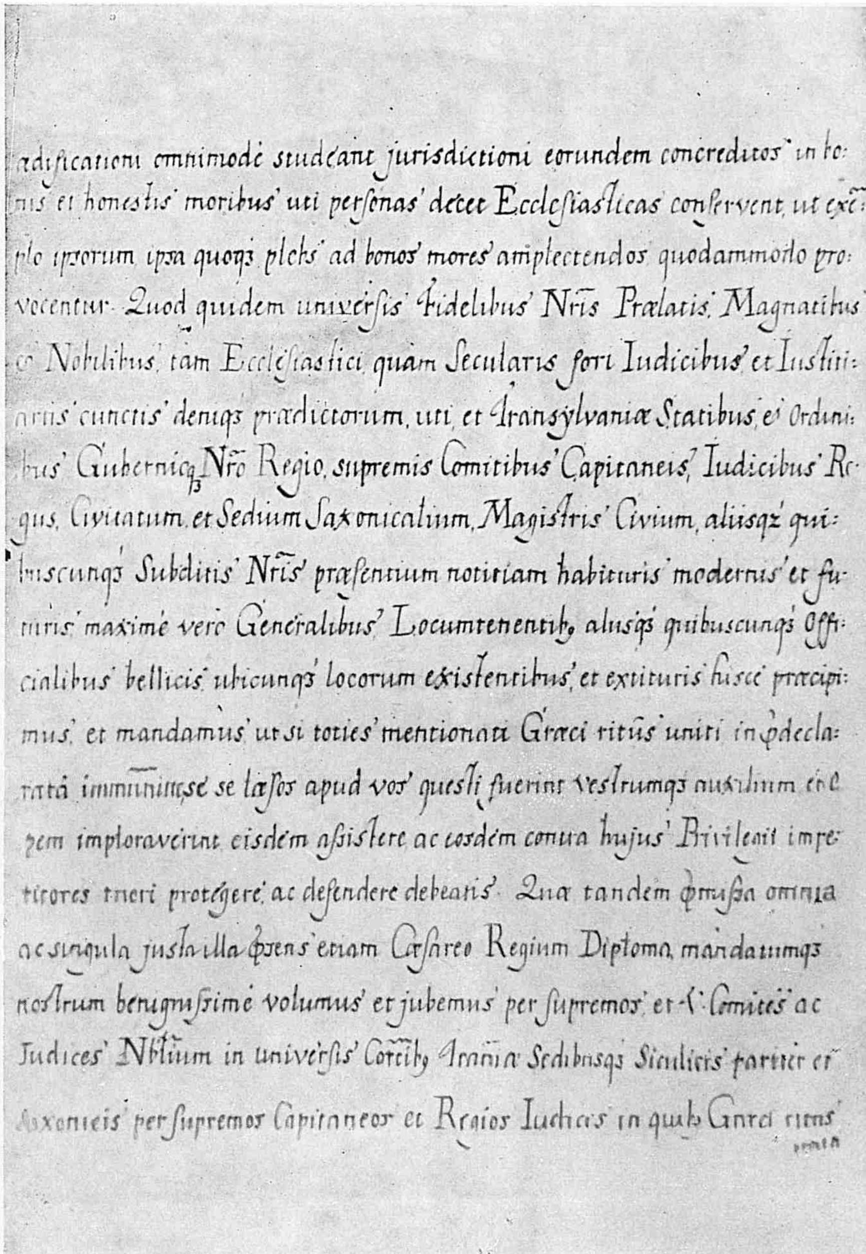

num sic serente tamen necessitate in particularibus suis et non Natio-
nis aut Religionis negotiis literis prius Theologo exhibitis scribere possit
tandem numerus Poparum supra necessarium in praejudicium Domi-
norum Terrestrium non augeatur Item et qui necdum vigesimum quin-
tum attigerint annum non ordinentur. Episcopus a Popis non nisi
unum florenum annuum eidem privilegialiter concessum accipiat, in
visitationibus cum Popis despotice non agat, sine scitu Theologi non
mulctet, et si quempiam sic serente demerito mulctaverit, eiusdem
mulctae medietas Episcopo cedat, altera vero in necessitates Eccle-
siarum convertatur, neque licebit eidem Episcopo sine scitu Theologi
aliquem excommunicare multo minus divortiare, praeterea nullum
in suo obsequio intertenebit, nisi unitum Valachum, aut Catholicum
ipsiusque cognati praesentes et futuri in Popas nihil jurisdictionis
exercere praesummant, libri antequam imprimantur per Theologum
revideantur, consequenterque unitae professioni contrary tollantur
et ut unitorum filij majus incrementum scientiae valeant haurire
desideramus ut Albae, Hatzegh et in Fogaras Oppidis seu in Fac-
tocia Transylvania existentibus Scholas instituant et ut tem-
pla ubi plures fuerint Valachi valeant erigere, annuimus.

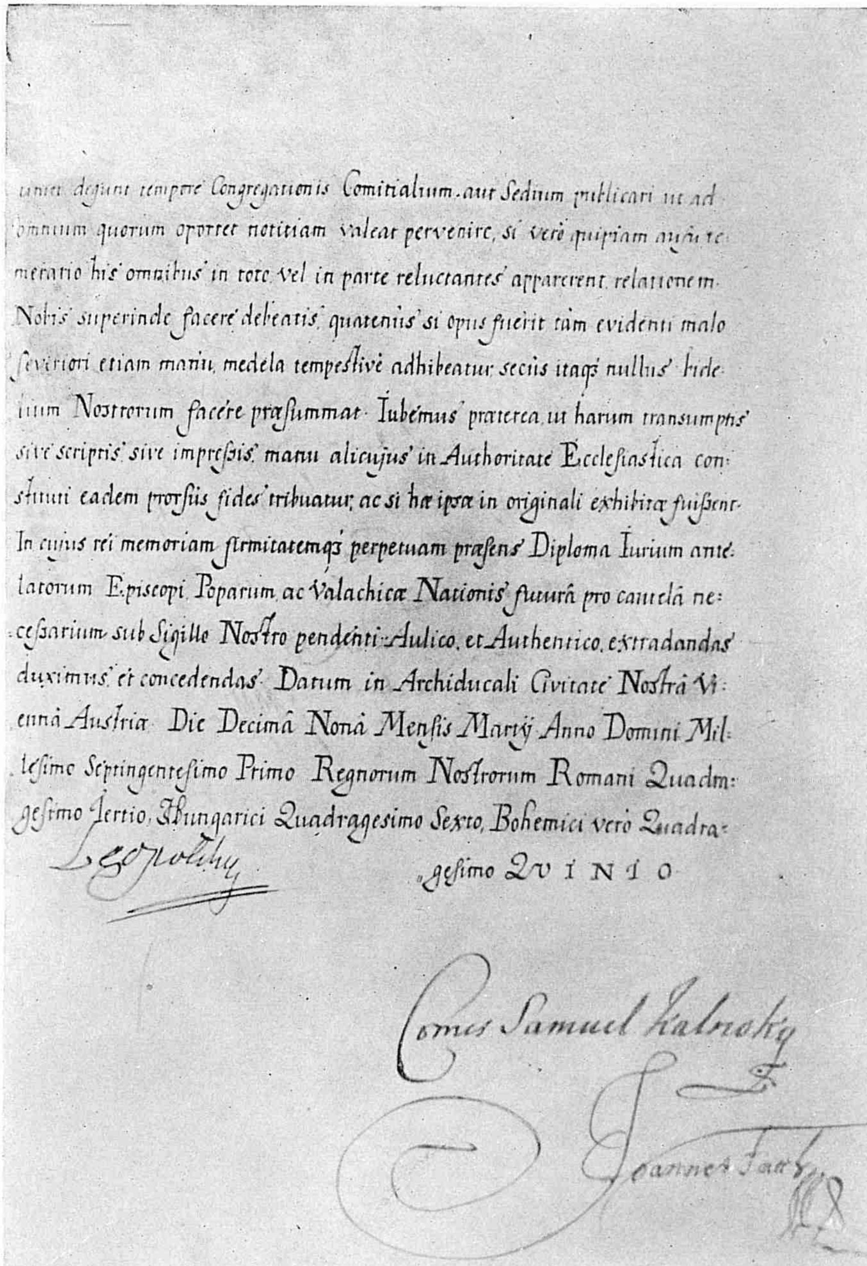

Praeterea Episcopus Archidiaconos et Popas sine palpabili et
evidenti causa ac praeter scitum et Voluntatem Synodi non mul-
ctet neqz mutet, minus vero eos apud forum Seculare in causis spiritu:
alibus accuset, sed si quid praetensionis vel querimoniae adversus eos ha-
buerit, mediante Theologo ad dilectionem Nram moderniorum scilt Dnum
Archiepiscopum vel Successores ejusdem deferat. Adulti, et maturioris
aetatis non tantum in Paschate, quin etiam extra tempus Paschatis possint
Sacramentis uti, pro Baptismo autem, Communione et Viatico nulla Sto:
la Popis ex obligaone solvatur, pro copulationibus demum, introductio-
nibus et Sepulturis a Synodo semel pro semper moderata Taxa insti-
tuenda erit. Proventus Ecclesiarum per Seculares Oeconomos percipiantur,
percepti cum scitu Episcopi erogentur, raões vero de perceptis et erogatis
ab Oeconomis Secularibus coram Synodo exigantur; Quippe nec hoc prae-
termittendum esse censetur, ut qui supradictis Privilegiis gaudere volue-
rint unionis cum Catholica Romana Ecclesia Professionem coram Epi-
scopo et Theologo faciant, nec etiam satis est ad unionem ut quis Religio-
nis alicujus in Trania receptae Protectionem acceptare seqz pro illa decla-
rare velit, nisi etiam ea omnia credat ac profiteatur, quae Religio illa pro-
fitetur et credit, cui se unire velle dicunt Privilegiis immunitatibus et
exem

xemptionibus gaudere minime poterunt, cum autem Græci ritus Valachi
nec liturgiam suam, nec jejunia, nec Signum Sanctæ Crucis, nec Deiparæ
Virginis et Sanctorum cultum, nec fidem in Sanctissimam Trinitatem
deserturi sint, certum est, nec Reformatæ, nec Lutheranæ, nec Unitariæ
Religioni unire se possint, siquidem aliud esset se cum Religione aliquâ
unire, et aliud Religionis protectionem assummere. Et siquidem Māti
Nostræ, tanquam Regi Apostolico summoqꝫ Ecclesiarum Patrono, Collatio
Universorum beneficiorum, tàm in Provincia Transylvania, quàm et par-
tibus eidem annexis, ex vi Prærogativæ Regis Apostolici optimo jure
competeret, Proinde, modernis pariter et futuris temporibus, in futuraqꝫ
vacantiâ tres Personas pro dignitate Episcopali, aptas, et idoneas Nræ
Regiæ Mātti proponant, et quem eligere, et denominare dignabimur, ille
si Episcopali dignitate Græci ritûs, prout et alij Ecclesiastici, majoribus
Officiis gaudere voluerint, Collationes, seu Donationes, per Cancellariam
Nrām Aulico Transīcam expediendas, à nemine sed à nobis impetrabunt ab
aliis verò impetratæ præsentium per vigorem nullius tenebuntur esse vigo-
ris. Et ut hæc Universa, et Singula debitum deducantur in effectum, te-
ties mentionatus Episcopus, cum Theologo, non solùm omnem diligentiā
et Sedulitatem adhibebunt, sed ipsi etiam veluti reliquis præsidentes

ædificationi omnimodè studeant, jurisdictioni eorundem concreditos in bo:
nis et honestis moribus uti personas decet Ecclesiasticas conservent, ut exẽ:
plo ipsorum ipsa quoq; plebs ad bonos mores amplectendos quodammodo pro:
vocentur. Quod quidem universis Fidelibus Nris Prælatis, Magnatibus
et Nobilibus, tam Ecclesiastici quàm Secularis fori Iudicibus et Iustiti:
ariis cunctis denique prædictorum, uti et Transylvaniæ Statibus, et Ordini:
bus Gubernioq; Nro Regio, supremis Comitibus Capitaneis, Iudicibus Re:
gius, Civitatum et Sedium Saxonicalium, Magistris Civium, aliisq; qui:
buscunq; Subditis Nris præsentium notitiam habituris modernis et fu:
turis, maximè verò Generalibus Locumtenentib, aliisq; quibuscunq; Offi:
cialibus bellicis ubicunq; locorum existentibus, et extituris hisce præcipi:
mus, et mandamus, ut si toties mentionati Græci ritus uniti in præcla:
ratâ immunitate se læsos apud vos questi fuerint, vestrumq; auxilium et o
pem imploraverint, eisdem assistere ac eosdem contra hujus Privilegii impe:
titores tueri protegere, ac defendere debeatis. Quæ tandem præmissa omnia
ac singula justa illa continens etiam Cæsareo Regium Diploma, mandatumq;
nostrum benignissimè volumus et jubemus per supremos et V. Comites ac
Judices Nobilium in universis Comitatib, Transilvaniæ Sedibusq; Siculicis pariter et
Saxonicis per supremos Capitaneos et Regios Judices in quib Græci ritus
unita

uniti debent tempore Congregationis Comitialium aut Sedium publicari ut ad
omnium quorum oportet notitiam valeat pervenire, si verò quipiam aliqui te-
meratio his omnibus in toto vel in parte reluctantes apparerent, relationem
Nobis superinde facere debeatis, quatenus si opus fuerit tàm evidenti malo
severiori etiam manu medela tempestivè adhibeatur secus itaque nullus fide-
lium Nostrorum facere præsummat. Iubemus præterea ut harum transumptis
sive scriptis sive impressis manu alicujus in Authoritate Ecclesiastica con-
stituti eadem prorsus fides tribuatur, ac si hæ ipsæ in originali exhibitæ fuissent.
In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam præsens Diploma Iurium ante-
latorum Episcopi Poparum ac Valachicæ Nationis futurâ pro cautelâ ne-
cessarium sub Sigillo Nostro pendenti Aulico et Authentico extradandas
duximus et concedendas. Datum in Archiducali Civitate Nostrâ Vi-
ennâ Austriæ Die Decimâ Nonâ Mensis Martij Anno Domini Mil-
lesimo Septingentesimo Primo Regnorum Nostrorum Romani Quadra-
gesimo Tertio, Hungarici Quadragesimo Sexto, Bohemici verò Quadra-
gesimo Quinto

Leopoldus

Comes Samuel Kalnoky

SENSUL „GAZETEI TRANSILVANIEI"

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 20 Mai 1938

Nu toate ziarele înfăţişează în adevăr viaţa societăţii în care apar: sunt unele mai presus de nivelul ei, altele-i sunt inferioare; atâtea se află alături. Dar sunt şi de acelea care cu vremea trec de la forma obiectivă indiferentă, de simplă informaţie sau de interes comercial, pentru ca, în clipele lăsate libere de supravegherea oficială şi de censură, să ajungă a represinta viaţa morală a unei societăţi şi interesele esenţiale ale unei naţiuni.

E casul *Gazetei Transilvaniei*, al cării centenariu se celebrează acum, fără ca foile mai vechi ale lui Eliad şi Asachi, *Curierul românesc*—, al cărui titlu nu cuprinde naţia, ci singură noţiunea principatului muntean — şi *Albina românească*, în care, la Asachi format şi la Roma, titlul cuprindea gândul asupra neamului întreg, să se fi învrednicit de aceiaşi meritată cinste.

Ideia ziaristicei româneşti la Braşov trebuie pusă în legătură cu un întreg proces de desvoltare naţională în acest oraş, de un aşa de mare comerţ cu principatele libere încât el făcea parte oarecum din însăşi alcătuirea lor, legăturile cu celelalte părţi ale Ardealului fiind, în comparaţie, mult mai slabe. Intr'o culegere întinsă de acte privitoare la Compania grecească braşoveană am arătat cum s'a ivit ea, cum s'a desvoltat şi cum a ajuns să decadă, şi acte publicate dăunăzi de d. D. Z. Furnică ne fac să vedem cu câtă stăruinţă căutau

negustorii români, atrăgând cu dânşii, şi pe unii dintre Grecii, acum romanisaţi, ca un Nicolau, să se organizeze într'un « gremiu » al lor propriu, învederând puternicele motive ale acestei osebiri.

Intre dânşii era Radu, care şi-a zis Rudolf, Orghidan, născut în Şcheiu la 1797, căsătorit în 1822 cu Ana Hagi Petcoglu din Bucureşti, ale cărui sentimente naţionale sunt la originea publicaţiei unui ziar pentru Românii cari până atunci cetiau foi săseşti sau, probabil, se luminau şi din cele trei publicaţii periodice greceşti care apăreau la Viena. Intâiu participând la activitatea, cu vaste legături, a firmei « fraţii Gh. Orghidan », el lucrează de la 1826, cu un an înainte de formarea « Societăţii gremiului », pe sama proprie.

Era o prăvălie de băcani, dar organisată după modelul celor din Viena, unde această ramură de comerţ a fost foarte preţuită, până la acel magazin cu firma *Zum Fürsten Ypsilante*, cu portretul Domnului, pe atunci prisonier de războiu la Brno, pe care probabil că-l furnisa cu articole orientale. El aducea însă şi bumbac de provenienţă colonială din Anglia şi cu acestălalt comerţ unia o cârciumă, o a doua în Veneţia-de-jos a Făgăraşului şi un han în suburbiul naşterii sale.

Deveni în sfârşit, cum o arată acelaşi biograf al său, d. dr. Nicolae I. Angelescu [1]), după *Cercetările privitoare la trecutul comerţului românesc din Braşov* de d. N. G. V. Gologan [2]), şi mare industriaş, cu o fabrică de hârtie, cu o fabrică de oţet în Comana făgărăşeană, precum şi spălătorii de lână pentru export.

Era natural ca el, ctitorul bisericii româneşti a Adormirii din Cetate, să se gândească şi la şcoală, şi astfel, după ce printr'însul se chemase ca profesor Bariţ, el plăteşte la 1838-39 tipărirea *Gramaticei româneşti şi nemţeşti pentru tinerimea naţională*, apărută în două ediţii.

Nu putea lipsi, încă din 1837, publicarea şi a unei foi, şi astfel, cu însemnarea aceasta expresă: « cu cheltuiala a d. Rudolf Orghidan », răsar, în tipografia lui Ioan Gött (scris

---

[1]) Camera de Comerţ şi Industrie din Bucureşti, *Negustorii de altă dată*, Bucureşti 1931.

[2]) 1938.

« Gätt »), care avea privilegiul publicaţiilor periodice [1]), «*Foile*» — sau *Foaia* — «*Duminecii spre înmulţirea cei de obşte folositoare cunoştinţe* [2])», dată în sama unei « soţietăţi de învăţaţi » ale căror nume nu se arată, dar pentru al doilea semestru un singur « învăţat », şi nu chiar aşa de învăţat, apare: Ioan Barac, tălmaciul Magistratului şi poet popular foarte mult cetit şi iubit, *Halimaua* acestuia ieşind tot cu banii lui Orghidan. Era o foaie de informaţii culturale pentru învăţători şi preoţi mai mult chiar decât pentru negustori, cari, cunoscând şi limbi străine, puteau să aibă o altă lectură.

Dar, îndată, ieşi, la 1838, după cele două numere, fără privilegiu imperial, din 1837, *Gazieta de Transilvania*, care aduse oprirea după un an a publicaţiei ce o precedase, înlocuită, în acelaşi an, şi prin *Foaia pentru minte*, *inimă şi literatură*, ca o complectare culturală.

Legenda, aceia care a îndemnat la comemoraţia, lăudătoare, călduroasă, plină de o sinceră simţire, de astăzi, a creat un tip inexistent de gazetă luptătoare, răsărind de odată ca să dea rostire suferinţilor, nevoilor şi aspiraţiilor unui neam atâta vreme acoperit de despreţ şi supus tuturor prigoanelor. Cum la noi, ca şi, de alminterea, în cele mai multe ţări, care n'au urmat bunul exemplu al Angliei de odinioară, foile n'au obiceiul de a-şi aduna, după un număr oarecare de ani, ce a fost mai caracteristic, ce rămâne mai frumos şi mai viu din articolele paginilor lor, lumea n'a putut să-şi dea sama că nu era vorba de altceva, în intenţia întemeietorilor şi a colaboratorilor, decât de un mijloc de a se informa în româneşte, chiar aceia cari cunoşteau şi alte limbi, — mai ales, fireşte, germana, — asupra lucrurilor felurite, de la accidente de stradă şi focuri prin sate până la visitele suveranilor şi împrejurările războaielor. Intr'o cirilică măruntă, cu care erau deprinse stratele mijlocii ale populaţiei româneşti, se înşirau, în desordinea hasardului zilnic, astfel de ştiri (şi Cipariu se va gândi la o foaie, care s'ar chema « Nunciul », adecă « Vestitorul »).

---

[1]) Facsimile la Angelescu, *l. c.*, după pagina 8.
[2]) *Enciclopedia* Diaconovich, II, p. 516.

De sigur că se avea în vedere și vânzarea peste graniță, mai ales la Românii din principatul muntean, de și ei aveau, acasă, ziarul lui Eliad. Intre Brașoveni și acești Munteni raporturile erau continue, și din cele mai strânse. Supt unele raporturi, granița era numai de formă. De aceia, din causa acestor înviorătoare, pe cât și îmbogățitoare, legături, la Brașov, și nu la Sibiiul mult mai străin și prin presența organelor de guvern transilvane, răsărise nevoia unei astfel de publicații periodice în limba noastră.

S'a vorbit, cu acest prilej, și de redactorii «Gazetei». De redactori în sensul de astăzi al cuvântului, cu birou și lefi, cu ierarhie, nu se poate vorbi. In tipografia străină, cu un colț pentru acest lucru «valah», apăreau modeștii conlucrători la o operă în care nu era nevoie să se puie mult suflet și care nu cerea însușiri de luptători. Dintre negustori nu scria nimeni. Barit, cu greaua lui sarcină școlară, n'avea prea mult răgaz și, apoi, multă vreme el a fost un străin, un om și de altă confesiune decât a acestor pravoslavnici, totdeauna credincioși vechii lor ortodoxii, căreia îi făcuseră atâtea daruri, îi aduseseră atâtea jertfe; de fapt, cu toate legăturile de prietenie și, de la o vreme, și de familie, el n'a ajuns niciodată un adevărat Brașovean cu toate caracteristicele tipului, și inima i-a fost mai mult legată de datoria ce o avea decât de mediul în care se mutase încă așa de tânăr. Intre cărturarii locali, cel care avea mai multă trecere pentru scrisul său era Barac, cu funcția lui de la Primăria săsească, dar acesta era mai ales un cultivator al musei populare, și aceia banalisată îndestul de spiritul lui orășenesc; bucuros că-și poate înșira versurile monotone, el n'avea nicio ambiție de «om public» și nu-și simția nicio chemare de luptător care înfruntă toate riscurile. De alminteri și acesta era un om din sus, de la Alămor, și învățase la calvinii din Aiud și la alți Unguri, din Cluj; învățător la Avrig, în satul lui Gheorghe Lazăr, pe care a trebuit deci să-l cunoască, el ajunsese legat de Brașov numai prin căsătoria pe care o încheiase, treizeci și mai bine de ani în urmă, cu fiica directorului Radu Tempea. Pentru culegerea de știri din publicațiile germane mai ales, se căută tot printre învățătorii școlii brașovene și se nemeri

un alt de curând încetățenit la Brașov, Andrei Murășianu, de loc din Bistrița și, prin înaintași, din Maramurăș, cum îl arată și numele. Nici acesta, tot unit, nu era prea legat de mediul brașovean; mai tărziu trecu la o sarcină administrativă în Sibiiu, pentru a se întoarce între foștii săi ucenici numai după o lipsă de peste zece ani, în 1861. In Brașov chiar consimțise a trece, el, poetul lui «Deșteaptă-te Române», de la săraca școală de biserică românească la gimnasiul catolic, deci unguresc, din aceiași localitate, abatele ungur de acolo, Kovács, fiind fiul unei Românce.

Alt Murășian legat de «Gazetă», în toată viața sa, Iacob, era din satele grănicești din jurul Năsăudului, de la Rebrișoara, și tot acel Kovács îl adusese, cerându-l de la Vlădica blăjean al lui.

In astfel de condiții, «Gazeta» n'avea, de la sine, prin întemeietorii și redactorii ei, vre un rol politic, care nici nu i-ar fi fost îngăduit, iar, pentru partea culturală și literară, ea nu-și putea face un loc care să se poată asămăna pe departe cu acela al ziarelor, străbătute de un suflet românesc în plină desvoltare, ale lui Eliad și Asachi, ca și al publicațiilor care se mai încercară în mijlocul unei societăți românești libere.

Ea avea însă meritul, pe care nu i-l putea disputa nimeni, *de a represinta un mare grup de burghesie românească, așa cum se formase, din elemente destul de disparate, în curgerea vremii, prin izbânda unui comerț vioiu, de care acești oameni de ispravă, trăind lângă Sașii pentru cari o prăvălie, o casă de bancă erau cea mai înaltă onoare, se simțiau deosebit de mândri.* Ceia ce un Zaharia Carcalechi, ieșit tot dintre aceste familii brașovene, încerca între negustori răzleți, Macedoneni din Viena și Pesta, Bănățeni smulși culturii sârbești —, ca acel Grigore Mihăescu, intitulat cu deosebit respect «orășenescul maghistru-simigiu din Lipova», alt Mecenate de tejghea, care tipăria, la Buda, în 1831, cartea parohului lipovean Paul Lazarescu, *Florariu pentru folosul tuturor iubitorilor de învățetură* [1]) —, și mai ales între boierii și clericii înalți din

[1]) Am cumpărat pentru Institutul de Istorie Universală exemplarul lui Nicolae Nifon Bălășescu, care iscălește așa, în calitate de «cancellista consistorialis aradiensis», la 1832, peste primul său nume de Balásko.

Principate, se săvârşia acolo, la Braşov, ca *manifestare solidară a unei trainice tovărăşii negustoreşti, doritoare de a se afirma deosebit pe toate terenurile.* Aşa ceva nu se putea face nicăiri aiurea în românime, aceiaşi clasă din ţara liberă fiind umbrită şi intimidată de o veche, orgolioasă şi plină de pretenţie aristocraţie.

Dar fiul marelui negustor Hagi Constantin Pop din Sibiiu, care luase pe o fată din boierimea olteană, în mijlocul căreia făcea o mare avere un Macedonean ca Dimitrie Aman, fără ca unul sau altul să se fi amestecat în vre un rost de cărturari, ajunse, după studii de elinească la Bucureşti, din Zamfir, cum fusese acasă şi la şcoală, financiarul Zenobie Pop din Viena, fără a-şi uita legăturile de acasă şi puind chiar la dispoziţia bursierilor trimeşi de Moldova lui Mihai-Vodă Sturdza şi a Mitropolitului Veniamin marea sa trecere. *Odraslele negustoreşti începeau să se înfrupte în preajma anului 1848 de politică.* « Gazeta » însăşi, ieşită din simţirea românească a părinţilor lor, trebuia să se resimtă. Pentru dânşii şi copiii lor va trebui să fie, cu litere latine, un alt fel de publicaţie.

Pentru a-i da un caracter combativ a mai ajutat ceva. Faţă de rosturile politice din Monarhie supravegherea în epoca de poliţienească tiranie bănuitoare a lui Metternich era foarte strictă; nu tot aşa trebuia să fie însă faţă de ce se petrecea dincoace de munţi în epoca Regulamentului Organic. De sigur că Sfânta Alianţă lega scopurile ambelor Impărăţii contra spiritului revoluţionar, care cu orice preţ trebuia înnăbuşit. Dar la Bucureşti şi la Iaşi, în veşnica rivalitate dintre Puterile anexioniste din vecinătate, aghentul vienes şi consulul muscălesc nu se înţelegeau, şi unul era bucuros de neizbânzile întâmplătoare ale celuilalt. Regimul proconsulilor ruşi în cele două ţări « protejate » de Ţar nu era de loc simpatic Austriecilor, cari-şi aveau speranţele lor în această vale a Dunării-de-jos. Astfel se ajunse la *strecurarea politicii moldo-muntene în această foaie, care, nu se poate sublinia în de ajuns, era foarte braşovenească, dar, în ciuda titlului ei, mai de loc « transilvană ».* Şi de aici şi marele număr de abonamente peste munte, nu numai în clasa de mijloc, care se ridica necontenit, ori în aceia a

negustorimii, așa de strâns legată cu Brașovul, dar și în cercul boierilor în stare de perpetuă oposiție intrigantă, mai puțin între tinerii liberali, cari căutau contactul direct cu Apusul.

Când revoluția răsturnă regimul vechii monarhii absolute în același timp când ceva se încerca la Iași, iar în București se ajungea la o republică, *același spirit însufleți burghesia marelui oraș de graniță și pe înoitorii din cele două țări românești autonome*.

Când, apoi, ocupația turco-rusească restabili în acestea vechiul regim, « Gazeta » era deci *o adevărată providență pentru învinșii liberalismului*, răspândit în Occident sau ținut în frâu acasă. Luni de zile, ea putu să ajute causa acum biruită.

Dar spiritul lui Metternich revenise în Austria peste ruinele revoluției maghiare, cu tendința hotărîtă de a zdrobi brutal orice s'ar încerca în aceiași direcție de chiar ajutătorii Impăratului contra dușmanului comun. *Gazeta Transilvaniei*,— titlu nou —, reapăru numai în anumite condiții. Bariț trebui să plece chiar, în curând, pentru că nu întrerupsese traducerea din limba germană a unui raport al lui Avram Iancu [1]), de la foaia care-i datoria așa de mult, și de acum înainte, multă vreme, spiritul potolit al lui Iacob Murășianu fu acela care ajută să trăiască publicația, altfel continuu amenințată.

Dar de acum înainte sensul pe care am încercat să-l fixez se schimbă. Noua Românie a lui Cuza-Vodă nu mai are nevoie de prețiosul ajutor ce-i dăduse foaia din Brașov. Dispar vechii abonați din vremea fără libertăți publice. Dacă se rupe legătura, odinioară așa de strânsă, cu părțile de dincoace, *« Gazetei » îi revine un rol față de luptele pe care, la o parte, deosebit, le duce elementul românesc din Ardeal și Ungaria pentru câștigarea drepturilor sale*. Acesta e marele merit al lui Mureșianu cel de al treilea, Aurel, fiul lui Iacob [2]).

Alte publicații însă, în celelalte centre românești și chiar în capitala acelei Ungarii unitare căreia i s'a jertfit de cei

---

[1]) *Enciclopedia* Diaconovich, *l. c.*

[2]) Supt el numai, foaia devine, în 1884, zilnică, dându-se și un număr de Duminecă, pentru popor.

puternici Ardealul cu tradițiile lui deosebite, fac o concurență izbânditoare creațiunii din 1838, Brașovul el însuși neavând, supt alte generații, mai culte, mai bogate în intelectuali, dar mai puțin capabile de avânt și dispunând de mai puține mijloace, vlaga de odinioară. Intr'un mediu pur școlar, încunjurat nu numai de marea solidaritate săsească, dar și de năvala elementului unguresc de la instalarea dualismului austro-ungar, « Gazeta », care nu mai e a Transilvaniei românești, împărțită pe confesiuni, dar, acum, și pe partide, ajunge a fi numai *o mică foaie locală*.

Ea a primit cu entusiasm, luând vitejește asupră-și toate riscurile, prima înaintare a oștilor românești venite spre eliberare. Când, peste un șir de noi suferinți, Ardealul a întrat în alcătuirea noului Stat român, tristele lupte de partid, mergând și până la îndușmănirile cele mai învierșunate, mult mai periculoase decât vechile încăierări, destul de urîte și acelea, în jurul avantagiilor bisericii lui Neagoe Basarab și lui Petru Cercel din Şcheii Brașovului, au strecurat veninul lor și în coloanele sărace ale unei foi cu un așa de frumos trecut.

Azi, când i se proclamă atât de sus toate meritele, e, cred, pentru cercurile brașovene înseși, împrospătate cu ce li s'a adaus din țara totdeauna liberă, o datorie să se treacă peste toate împărțirile mai vechi sau de tot noi pentru ca să avem în acele părți un organ a cărui nepărtenire, sprijinită pe grija intereselor culturale și economice, să nu mai poată fi bănuită de nimeni.

MĂRTURII ARMENEŞTI DESPRE ROMÂNI

ARON VODĂ, RĂZVAN VODĂ ŞI EREMIA VODĂ

ÎNTR'UN POEM AL UNUI CRONICAR ARMEAN

CU O PREFAȚĂ ŞI ADNOTĂRI

DE

H. DJ. SIRUNI

I

Continuând a cerceta acele izvoare armenești care vorbesc despre țările române și poporul românesc, credem că aducem o contribuție foarte modestă, pentru lămurirea diferitelor momente din istoria română, și în același timp că îndeplinim o datorie sfântă către poporul care a adăpostit în sânul său elementul armenesc cu atâta ospitalitate și dragoste.

In primul rând, am dat la iveală narațiunile despre Moldova și Valahia, ale unui geograf armean, acele note ale eminentului membru al Congregațiunei Mechitariștilor din Veneția, Păr. Hugas Ingigian. care a descris vieața din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în ambele principate române [1]).

Am dat apoi niște extrase din cronicele armenești din Camenița care, într'o oarecare măsură, lămureau diferitele evenimente din secolul al XV-lea și al XVI-lea în țările române [2]).

De sigur, sunt încă multe izvoare armenești, care ar fi putut să trezească curiozitatea istoricilor și filologilor români.

Voiu încerca a face cunoscute toate acele izvoare și în primul rând următoarele:

---

[1]) *Valahia şi Moldova*, de Păr. Hugas Ingigian (1758—1843), cu o prefață de H. Dj. Siruni. Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, Seria 3, tomul 9, mem. 8, Bucureşti, 1929.

[2]) *Extrase din Cronica Armenilor din Camenița*, partea I-a (1430—1611), cu o prefață de H. Dj. Siruni. Academia Română, Memoriile secțiunii istorice, seria III-a, tomul 17, mem. 14, Bucureşti, 1936.

a) Note de drum (1619—1625) și cronica (1622—1626) lui Simeon Lehați;

b) Cronica lui Grigor din Daranagh (1569—1636);

c) Dobrogea și Basarabia în geografia părintelui Hugas Ingigian) « *Geografia celor 4 părți ale lumii* », vol. VI, Veneția, 1804);

d) Ardealul în geografia episcopului Stepanos Akontz (« *Geografia celor 4 părți ale lumii* », vol. IV, Veneția 1802).

e) Note despre țările române în însemnările de călătorie ale părintelui Minas Pijișkianț (« *Călătorie în Polonia și România* ». Veneția, 1830);

f) Date și note din arhiva Mechitariștilor din Veneția care privesc istoria Românilor;

g) Memorialele din manuscriptele armenești din România și din străinătate, care au legătură cu istoria Românilor.

Cred că astfel voiu fi adus modesta mea contribuție istoriei române.

II

Subiectul acestei comunicări îl datorăm părintelui Nerses Akinian una din cele mai renumite figuri contemporane ale Mechitariștilor din Viena care în momentul de față redactează organul științific al congregației, « Handes Amsoria », și care îmbogățește istoria Armenilor din an în an cu studii prețioase.

Poetul ale cărui versuri au fost puse la dispoziția noastră, prin buna voință a părintelui Nerses Akinian, este Hagop din Tokat.

Născut în 1573 în orașul Tokat din Asia Mică și pribegind în copilărie pe la Iași, când pământul său natal a fost obiectul prigonirilor turcești, poetul a fost găzduit de episcopul armean Hovhannes, care l-a hirotonisit mai întâi cu 4 grade de diacon, și apoi ca preot.

După ce, în anul 1601, a fost invitată în orașul Zamosc o colonie armeană, care a avut imediat biserica sa, preotul Hagop din Tokat a fost chemat acolo ca paroh, în anul 1603, și a păstorit multe decenii, murind în anul 1680, în vârstă de 107 ani.

Hagop din Tokat a devenit una din cele mai însemnate figuri intelectuale ale timpului său, scriind, făcând versuri şi traducând neîncetat.

Operele cunoscute ale lui Hagop din Tokat sunt:

a) O psaltire în versuri, pe care a redactat-o în 1626;

b) Cântece, între care cele mai însemnate sunt: « Cântec de jălire asupra oraşului Tokat », « Cântec despre vieaţa omului », « Cântec de pocăinţă », « Cântec de jălire şi de rugăciune », etc.;

c) Traducerea din latineşte a renumitei opere « Istoria celor 7 înţelepţi din Roma », traducere care are mai multe ediţiuni.

III

Este de observat că oraşul Tokat, unde s'a născut autorul acestui cântec de jălire, a dat multe figuri importante vieţii armeneşti, şi mai cu seamă coloniilor armene din Moldova şi Galiţia.

Astfel era din acelaşi Tokat scribul Minas, poet de asemenea, care, născut în 1510, după ce în tinereţe a stat în oraşul său natal, a pribegit apoi în Polonia, stând mulţi ani în Cameniţa şi Lemberg [1]).

Minas se găsea în 1551 la Suceava, unde ca martor ocular al prigonirilor deslănţuite de către Ştefan Rareş Vodă împotriva elementului armenesc şi a religiei sale, a redactat renumitul său cântec de jălire [2]).

Era născut tot în Tokat un alt poet Stepanos care a cântat suferinţele îndurate de Armeni în acest oraş între anii 1599—1602 în urma prigonirilor turceşti, din pricina cărora mulţi Armeni au luat drumul pribegiei, unii îndreptându-se spre Brusa şi Adrianopole, alţii, până în Moldova şi Polonia, precum pomeneşte Stepanos în cântecul său de jălire [3]).

Printre cântăreţii armeni din Tokat se pomeneşte şi de episcopul Hazar, 1550—1610, care a pribegit tot din cauza

---

[1]) Părintele Nerses Akinian: *Cinci cântăreţi pribegi*, Viena, 1921, p. 77—114

[2]) Minas Tokatţi: *Cântec de jălire asupra Armenilor din ţara Valahilor*, trad. de Grigore M. Buiucliu, 1895, Bucureşti.

[3]) Părintele Nerses Akinian: *Cinci cântăreţi pribegi*, Viena, 1921, p. 177—137.

evenimentelor din 1602, petrecându-şi vieaţa sa în mare parte la Camenița. Cântecele cele mai însemnate ale lui Hazar sunt: « *Lauda oraşului Tokat* », « *Cântec de jălire asupra măcelului din Tokat* », « *Cântec de jălire asupra foametei din Tokat* » [1]).

Este vrednic de amintit că acele draperii de altar, care sunt păstrate până acum în bisericile armene din Moldova, şi care au format podoabele Expoziției de Artă Armeană din Bucureşti, din 1930, sunt în mare parte opera meşterilor armeni din Tokat [2]).

IV

Acest cântec de jălire a lui Hagop din Tokat, căruia părintele Akinian îi dă titlul de « *Cântec de jălire asupra țării Valahilor* », este păstrat într'un manuscris armenesc la universitatea din Lwow (Nr. 63), fiind un fel de culegere a diferitelor opere mărunte, scrise de diferite mâini.

F. Macler, care a catalogat acest manuscris [3]), n'a observat acest cântec, deşi acesta din urmă este partea cea mai însemnată a manuscrisului. Părintele Akinian crede că acest cântec este scris chiar cu mâna lui Hagop din Tokat.

Subiectul cântecului de jălire al lui Hagop din Tokat sunt evenimentele politice, petrecute în Moldova, între anii 1593—1595. Hagop din Tokat istoriseşte mai întâi negocierile lui Aron Vodă cu Hatmanul Cazacilor, Lobodă, pentru a ataca cu forțe unite pe Turci. Cazacii consimt şi sub comanda şefului lor vin la Tuțora, pe malul râului Prut. Aron, însă, leapădă primul său proiect, şi atacă pe Cazaci, dar, învins, fuge dinaintea Cazacilor, cari intră în Iaşi la 26 Octomvrie 1594. Populația, simțind pericolul, aduce lucrurile sale în biserica armeană. Cazacii vin şi sparg uşile bisericii şi devastează tot ce le cade sub mână. Apoi năvăleşte spre biserică o altă hoardă a Cazacilor şi, neavând ce fura, chinuesc, drept răzbunare pe

---

[1]) Părintele Nerses Akinian: *loc. cit.*, p. 205—216.

[2]) H. Dj. Siruni: *Expoziția de Artă Armeană din 1930*, revista « Ani », anul I, vol. IV, Bucureşti, 1936, p. 32—34.

[3]) F. Macler: *Rapport sur une mission scientifique en Galicie et en Bukovine*, dans la « Revue des Etudes Arméniennes », VII (1927), p. 154—155.

Episcopul armean și pe preot. Cazacii, apoi, dau foc orașului și se retrag.

După o săptămână, Aron se reîntoarce la Iași și revenind la primul său proiect de a ataca pe Turci, chiamă din nou pe Cazaci în ajutorul său. După o ședere de două luni lângă *Bender*, forțele unite ale Moldovenilor și ale Cazacilor se reîntorc la Iași.

Atunci intră în acțiune Răsvan, unul din boierii lui Aron. Acesta organizează o conspirație împotriva lui Aron, îl arestează și-l trimite în lanțuri în Ungaria, proclamându-se domn, în ziua de 24 Aprilie 1595.

Domnia sa, însă, nu durează decât dela Paște până la Sfânta Maria.

Regele Leșilor, auzind de cele întâmplate în Moldova, trimite pe Cancelarul său, ca să facă pace în țară.

Răsvan cu familia sa fuge în Ungaria, iar Cancelarul intră în Moldova și înscăunează pe Ieremia în locul acestuia.

După o lună, Tătarii vin cu o armată de călăreți, însă înțelegându-se cu Leșii, se retrag, în liniște. Răzvan nu stă cu mâinile în sân în exilul său. După două luni, se reîntoarce în Moldova, ajungând până la porțile Sucevei.

După lupta din 2 Decemvrie 1595, Ieremia însă îl arestează și-l trage în țeapă.

In sfârșit, Leșii, Tătarii și Sultanul se înțeleg între ei, pentru recunoașterea lui Ieremia ca Domn și țara își regăsește liniștea.

V

« *Cântecul de jălire* » al lui Hagop din Tokat aduce și o noutate pentru istoria bisericii armene din România, și anume aci se pomenește de un episcop armean cu numele Hovhannes din Caffa, care în timpul evenimentelor din 1593—1595 era în scaunul episcopal din Iași, astfel adăugându-se o nouă dovadă pentru existența unui episcopat în Moldova.

Bisericile armene din Moldova, după ce s'au despărțit în 1506 de scaunul arhiepiscopal din Lemberg, cu care aveau

legături din 1365, având șef eparhial comun când la Lemberg (1365—1398), când la Suceava (1401—1410), când la Suceava și Lemberg în același timp (1415—1457) și în urmă iar la Lemberg (1457—1502), — bisericile din Moldova de atunci au avut episcopul lor, când la Suceava, când la Iași.

Acești episcopi au avut scaunul lor episcopal în Suceava, timp de aproape un secol întreg (1506—1593); apoi, timp de 30 de ani (1593—1624) scaunul episcopal se strămută la Iași; se mută iar la Suceava, până în 1691, când încetează șirul episcopilor armeni permanenți în Moldova.

CÂNTEC DE JĂLIRE ASUPRA ȚĂREI VALAHILOR

CÂNTAT DE

HAGOP DIN TOKAT

Am să scriu plângând
și oftând cu lacrimi
faptele cari s'au întâmplat
din păcatele noastre.
In anul Armenilor o mie
plus patru zeci și trei (1),
era un voevod rău (2),
în această mică țară a Valahilor (3).
El s'a gândit în minte ca să nimicească
națiunea turcească; (4)
trimis-a soli către Loboda,
vătaful Cazacilor (5).
« Veniți, a spus, în țara mea,
să mergem împreună asupra Turcilor,
să împresurăm orașul lor,
și să fim stăpânii țărei lor ». (6)
Câinelui de Vătaf al Cazacilor,
pe care-l numeau Loboda,
i-a plăcut această propunere;
venit-au cu mulți călăreți.
Când au intrat în țara Valahilor,
și au venit în Țuțora, (7)
au făcut tabere cu toții,
la marginea Țuțorei.
Era un oraș foarte prosper
și numele-i era Târgul Iașilor (8);
acolo locuia Voevodul spurcat (9)
în apropierea Țuțorei.
Atunci s'a gândit voevodul cel rău al Valahilor:
« eu nu mă bat cu Turcii,
mă bat cu Cazacii,
și nimicesc pe toți ».

A adunat deci pe toţi călăreţii oraşului
şi au mers împotriva Cazacilor.
s'au orânduit în faţa lor,
şi i-au aţâţat la luptă.
I-au îndemnat la războiu,
pe aceşti spurcaţi de Cazaci câini;
luptau unii contra celorlalţi
până Miercuri la prânz.
Când au tras din puşci şi tunuri,
a fugit naţia Valahilor;
unii au intrat în pădure
alţii au fugit în munţi.
Când au umplut Târgul-Iaşilor,
au înhămat cai la căruţe,
şi au fugit cu toţii
înaintea Cazacilor răi.
Erau şi neguţători,
ce n'au putut să fugă;
aveau multe bogăţii
le-au adus şi le-au pus în biserică.
Uşile puternice ale bisericii
au fost întărite pe dinăuntru,
iar pe dinafară au pus lacăte mari
ca să nu se poată deschide.
Episcopul naţiunii armene
era bunul Hovhannes; (10)
el era din oraşul Caffa,
instalat în Târgul Iaşilor.
A avut multe cărţi
şi sfântul Mir din Ecimiadzin; (11)
le-a pus în biserică
sub scara ei.
Când au venit Cazacii răi,
au intrat în Târgul-Iaşilor,
era 26 Octomvrie
Vineri, la amiazi.
Au mers la biserică,
au spart poarta de fier,
au intrat înnăuntru cu mii şi mii,
ca fiarele cele rele din pădure.
Lucrurile aduse aci erau multe,
ajungeau până la tavan;
au luat tot ce era,
n'a rămas nimic în biserică.
Numai sf. Mir din Ecimiadzin,
n'a ajuns în mâna păcătoasă,

l-a luat episcopul
punându-l pe scară.
Apoi au venit alte cete de ale lor
ca vipere rele pline de venin;
negăsind nimic în biserică,
au luat sfântul Mir şi cărţile.
Văzut-au pe Episcopul stând,
pe acest duh curat şi blând,
doi inşi răi l-au oprit,
l-au desbrăcat, l-au îmbrăcat în zdrenţe;
El era numai sfânt pe pământ,
cum fusese odată Iov;
vătaful rău l-a încercat,
era ca mielul între vulpi.
Poporul şi pe preoţi
i-au desbrăcat de asemenea,
apoi s'au sfătuit între ei
ca să-i omoare cu săbiile.
Ajuns-a până la ei grija sfintei Fecioare,
care este mijlocitoare pe lângă unicul născut,
şi a zădărnicit hotărîrea lor
şi n'am rămas prăzi ale săbiei lor (12).
Au făcut multe rele
ce nu se spun cu gura;
apoi au dat foc oraşului,
şi au plecat lăsând multă răutate.
A trecut o săptămână
voevodul a venit la Târgul-Iaşilor;
cu numele Aron era,
iar cu faptele ca satana.
S'a întors la primul gând,
de a-i bate pe Turcii; (13)
iar a adus pe Cazaci,
şi a mers la luptă contra Turcilor.
La cetatea din Bender (14)
s'au luptat două luni,
n'au făcut nimic,
s'au întors iar la Târgul-Iaşilor. (15)
Voevodul cel rău avea un sfetnic,
numele lui era Răsvan;
era iubit de toţi;
era capul călăreţilor.
Poruncit-a călăreţilor,
cari au prins pe voevodul;
I-au pus fier la mâini şi picioare,
l-au dus la Unguri.

Răsvan, răutatea însăși, (16)
s'a așezat pe scaunul domnesc,
și a domnit asupra țării
în 24 al lui Aprilie (17).
Dela Paște până la sfânta Maria
a fost domnul națiunii valahe;
a făcut țării multă răutate,
cum n'a mai fost și nu o să mai fie (18).
Toată țara era înspăimântată
de groaza Tătarului păgân,
ca o corabie în mare
ce se leagănă pe valuri.
Tot ce s'a întâmplat astfel,
auzit-a craiul Leșilor; (19)
poruncit-a Cancelarului (20)
ca să se ducă și să vadă.
Cancelarul cel viteaz,
om înțelept și meșteșugit,
a venit cu mulți călăreți
spre țara Valahilor (21).
Spurcatul voevod Răsvan
trimise Cancelarului scrisoare;
a spus « Sunt sluga craiului,
și mai mult, a ta însuți ».
Cancelarul cel bun
nu i-a dat însă niciun răspuns;
a rămas tăcut la hotar,
n'a destăinuit gândul său.
S'a dus veste la Răsvan:
« Cancelarul este dușman,
n'a dat răspuns hârtiei tale;
ai grije tu de tine ».
Acest Răsvan rău
și-a trimis soția la Unguri,
și după ea fugi și el,
de teama Cancelarului.
Cancelarul și călăreții săi,
au intrat în țara Valahilor,
au ajuns la Tuțora,
s'au așezat la marginea apei.
Cancelarul binevoitor
care a gonit pe răul Răsvan
a pus voevod pe Ieremia (22)
care este demn pentru domnie.
A trecut astfel o lună,
au venit Tătarii cu multe mii,

au intrat în ţara Valahilor,
faţă 'n faţă cu Cancelarul.
Acesta, prinţ bun,
a trimis hârtie Hanului tătar:
« nu suntem noi, a spus, duşmanii voştri
suntem prieteni de demult ».
Tătarul răspunse Cancelarului:
« fie voia ta,
să se înfăptuiască în totul
ce-ţi este plăcut ».
Au instalat pe Ieremia
ca domn al ţării,
aşezându-l în oraşul Suceava,
care este vechiul scaun.
Toţi călăreţii tătari
s'au reîntors în ţara lor,
apoi Cancelarul şi el
a plecat cu călăreţii săi (23).
Au trecut abia două luni,
Răsvan cel rău a venit iar; (24)
a trimis scrisoare lui Ieremia;
« Viu, a spus, împotriva ta ».
Marele domn al Valahilor,
a adus pe prinţul din Cameniţa;
s'au adunat mulţi călăreţi
s'au pregătit pentru luptă.
Spurcatul Răsvan şi soldaţii săi
au venit în câmpul Sucevei;
şi aceştia au mers împotriva lor,
şi au început războiul.
Era a doua zi a lui Decemvrie, (25)
Marţi de dimineaţă;
trei ceasuri au luptat,
în ceasul patru au măcelărit
Soldaţii şi călăreţii lui Răsvan
de au fugit toţi;
pe aceştia i-au urmărit
şi ajungându-i i-au omorît.
Au prins şi pe Răsvan,
l-au adus înaintea lui Ieremia,
cu ordinul domnului l-au tras în ţeapă,
de s'a dus dracului (26).
Din porunca craiului (27)
şi cu mijlocirea Hanului tătar,
au adus drapel din Istambul
au făcut domn pe Ieremia (28).

S'a făcut pace în țară,
cu oblăduirea Sfintei Fecioare;
să fie pace în veci,
până la coborîrea Unicului Născut.
Tot ce s'a întâmplat
s'a făcut din păcatele noastre;
rugați-vă neîncetat
ca relele să se prefacă în bine,
Domnul Hoyannes din Caffa
sfântul nostru episcop, —
să fie neispitit în lume, —
mi-a poruncit să scriu aceasta
Episcopul cel sfânt,
pe mine nemernic praf și pământ,
m'a hirotonisit în această țară,
cu patru grade de diacon (29).
Eu fără rost și plin de păcate
sunt pribeag în această țară,
mă numesc Hagop, demn de defăimare
sunt din orașul Tokat (30).

ADNOTĂRI

(1) Anul Armenilor 1048 corespunde anului 1594 al erei creștine.

(2) Aron Tiranul, Domnul Moldovei, 1591—1592 și 1592—1595.

(3) Cronicarul întrebuințează Valahia în loc de Moldova, cum fac de altfel mulți autori străini.

(4) Hagop din Tokat nu explică cauzele care l-au îndemnat pe Aron Vodă să meargă în războiu contra Turcilor.

(5) In text: Baronul Cazacilor.

(6) Hagop din Tokat nu indică ziua exactă când Aron Vodă a chemat pe Cazaci în Moldova. Această dată se cunoaște însă din alte izvoare, Xenopol zice:

« Aron Vodă... trimite în 6 Februarie 1594 o scrisoare către Sigismund Batori, principele Transilvaniei, în care-l înștiințează că primise dela hanul tătăresc un ordin al Sultanului, de a da Tătarilor călăuze, care să-i scoată prin Polonia, către Kaschau; că pentru a întârzia măcar năvălirea, el stăruise pe lângă Cazaci, ca la caz de a pleca Tătarii către Moldova, ei să-i atace pe dindărât ». (Xenopol: *Istoria Românilor* », ediția III, vol. V, p. 139).

In ce privește scopul intrării Cazacilor în țara moldavă sunt și alte versiuni:

« Aron Vodă, îndată ce se declară în contra Porții, începu a-și găti oștile și vru să atace cetățile moldovenești ocupate de Turci, din Basarabia, dar pe când făcea acea gătire în Decemvrie 1594, fără veste,

14.000 de cazaci, între cari 2000 puşcaşi aleşi, sub trei steaguri unul cu Vulturul negru şi cu mănunciul de argint, altul cu Vulturul alb, şi al treilea după obiceiul lor sub o căpetenie anume Lobodă, năvălesc în Moldova, prădând şi pustiind prin foc şi sabie » (Nicolae Bălcescu: *Românii sub Mihai Viteazul*, 1908. Bucureşti, p. 49).

D-l Prof. N. Iorga aventura Tătarilor în Iaşi o explică astfel:

« Tot aşa războaiele căzăceşti nu pleacă dela o singură voinţă şi orânduire, ci în ele se sbate sufletul de neastâmpăr al aventurierilor prădalnici ». (N. Iorga: *Istoria Armatei Române*, I, p. 334).

(7) In text: Toţora.

(8) In text: Iaşi-Bazari.

(9) Tonul insultător al lui Hagop din Tokat despre Aron Vodă se datoreşte probabil faptului că poemul său este scris sub Ieremia Vodă.

(10) Ne sunt cunoscuţi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1551—1607), pe scaunul Sucevei, 4 episcopi toţi cu numele Hovhannes: în anul 1551 este pomenit Hovhannes din Suceava (Alişan-« *Cameniţa*, p. VIII) în anul 1578, Hovhannes din Bogdania (*Cameniţa*, p. VIII), în anul 1593 Hovhannes din Caffa (Hagop din Tokat: *Cântec de Jălire*, p. 15), în anul 1607, Hovhannes din Suceava (*Cameniţa*, p. 169).

(11) Scaunul suprem al Bisericii armene de unde se trimite Sf. Mir eparhiilor armeneşti din întreaga lume.

(12) Un alt cronicar armean descrie astfel evenimentele petrecute:

« In acest an (1595) s'au strâns Cazacii, unii spun 20.000 de oameni, şi cu mari pregătiri războinice au intrat în Valahia, au pricinuit pagube şi au alungat pe Domnul Aron. Au omorît mulţi soldaţi, alţii au ars şi au prădat totul. Au spart chiar şi uşa bisericii armene, au intrat înăuntru şi au luat o mulţime obiecte de aur şi de argint, vestminte scumpe pe care Armenii le păstrau în biserică. Ei au trecut pe aici şi au pricinuit mari pagube animalelor, oilor, vitelor şi grâului din satele din împrejurimile Cameniţei. După câteva zile au trecut din nou în Valahia unde s'au supus, au jurat între ei şi s'au învoit cu Domnul. Pe urmă au intrat în Turcia pentru ca să se lupte contra Turcilor. Dumnezeu să le dea putere pentru ca poporul creştin să-şi găsească pentru puţin timp liniştea. Şefii lor se numeau Loboda şi Nalivaiko ». (H. Dj. Siruni: *Extrase din Cronica Armenilor din Cameniţa*, partea I-a (1430—1611). Academia Română, Memoriile Secţiunii Istorice, 1936. Bucureşti, p. 15).

(13) Hagop din Tokat nu pomeneşte că răscoala lui Aron contra Turcilor era datorită alianţei cu Rudolf II şi îndemnului venit dela curtea imperială.

(14) In text: Bandar.

(15) Hagop din Tocat nu indică data luptelor din Bender, dată cunoscută însă de alte izvoare.

« In raportul lui din 28 Februar către Sigismund, Aron povesteşte (Hurmuzacki, XII, p. 31, nota 3), cum trupele lui, împreună cu oastea Măriei sale, au înconjurat Benderul ». (N. Iorga: *Istoria Armatei Române*, p. 330).

In ce priveşte durata acestor lupte, Hagop din Tokat, pomeneşte numai că s'au luptat două luni.

« Supt Bender s'ar fi urmat încă luptele, dar ştim că ele nu duseră la niciun capăt. Atâta putea face Aron ». (N. Iorga: *loc. cit.*, p. 331).

(16) Hagop din Tokat vorbeşte în mod dispreţuitor despre Răsvan. Aceasta se datoreşte mai întâi faptului că poemul lui Hagop din Tokat este scris sub Ieremia Vodă, rivalul său, şi apoi, Hagop din Tokat poate are în gând şi originea ţigănească a lui Răsvan.

« Născut ţigan, spune Bălcescu, dintr'un neam osândit de veacuri la robie, el fu încă o dovadă puternică că în ochii Providenţei nu sunt popoare alese şi popoare osândite ». (Nic. Bălcescu: *Românii sub Mihai Vodă Viteazul*, 1908. Bucureşti, p. 163).

(17) Data suirii lui Răsvan pe scaunul domnesc poetul armean o pune exact la 24 Aprilie 1595, dată care corespunde aproximativ acelei semnalate în alte izvoare.

« In Mai Ungurii lui trimiteau în Ardeal, şi Răsvan începea subt numele de Ştefan Vodă, o Domnie de vară ». (N. Iorga: *Istoria Armatei Române*, p. 331—332).

(18) Răscoala lui Răsvan este atribuită în izvoarele româneşti unei mişcări naţionale.

« Cu tot meritul, spune Bălcescu, ce Aron Vodă îşi dobândise prin răscularea lui asupra Turcilor, Moldovenii tot nu puteau uita tiraniile lui de mai înainte. In înţelegere cu Sigismund Bathori se urzi asupra lui Aron Vodă un complot între boierii Moldoveni, în capul cărora stă Aga Răzvan, ce comanda gardia de Unguri a acestui Domn. Sub pricinuirea că s'ar fi prins nişte scrisori scrise de mâna lui Aron, care dovedeau că el se află în înţelegere cu Turcii şi cu Cardinalul Andrei Bathori din Polonia, vărul prinţului Sigismund, un trup de oştire din Ardeal, sub comanda lui Gaspar Cornid, şi Francisc Dagzo, intră fără veste în Iaşi şi împreună cu Răsvan, ridică pe Aron cu soţia şi feciorul lui la 20 Aprilie 1595, şi-l duseră sub pază în Ardeal. (N. Bălcescu: *loc. cit.*, pp. 68—69).

(19) Sigismund III.

(20) Ion Zamoiski. In text: Kanţler.

(21) Intrarea Leşilor în Moldova este pomenită în izvoarele româneşti în alţi termeni.

« Polonii ameninţând pe Răzvan, zice Xenopol, acesta este nevoit, a-şi readuce în ţară ajutorul dat de el lui Mihai Viteazul în lupta dela Călugăreni. Polonii, pentru a-l înşela, se prefac a se împăca cu el şi apoi îl atacă îndată ce se îndepărtează oştirea moldovenească, trimisă de Răsvan din nou în Muntenia în tabăra dela Stoeneşti. Răsvan după o mică luptă, este alungat din Moldova, şi Polonii introduc în Iaşi pe Ieremia Movilă, care în 22 August 1595, face jurământul de credinţă regelui polon, subsemnând în Iaşi un document, în care domnul se declară de slugă credincioasă şi supusă regelui polon ». (Xenopol: *Istoria Românilor*, ed. III, vol. V, p. 173).

(22) Ieremia Movilă, Domnul Moldovei, 1595—1606.

Cronicarul armean n'a indicat ziua exactă a suirii lui Eremia pe scaunul domnesc. Domnul trece granița Moldovei la 17 August 1595. (P. P. Panaitescu: *Mihai Viteazul*, p. 146).

Hagop din Tokat ne dă însă data exactă când a fugit Răzvan din țară: în ziua de Sfântă Maria,— 14 August 1595.

(23) După cronicarul armean din Camenița, expediția polonă și întâlnirea sa cu Tătarii se petrecuseră astfel:

« Regele nostru Sigismund a trimes 5000—6000 de călăreți sub comanda Cancelarului Zamoiski, cari au intrat în Valahia și au ajuns până la Iași. Acolo era un domn numit Răsvan în locul lui Aron. Când acesta a auzit de venirea Cancelarului a fugit repede în Ungaria. Cancelarul a ocupat țara și a stat trei luni pe malul Prutului în satul Toțorani și a numit domn pe un oarecare Ieremia care a supus toată țara. După câteva zile Hanul tătar veni cu numeroși soldați, unii spun până la 8000, din ordinul necredinciosului Kar (Honticar = Hunkiar = Sultan), voind să se războiască; însă Cancelarul și soldații săi sau pregătit pentru războiu cu ajutorul lui Dumnezeu și au omorît 4000 până la 5000 de oameni. Când blestematul și necredinciosul Han al Tătarilor văzu înfrângerea sa, se întoarse înapoi și trimise soli pentru pace. Cancelarul învoindu-se dădu ordin Hanului tătar să vie la el pentru ca să vorbească față în față cu el. Hanul veni cu mare frică, făcu pace și jură. A încheiat un pact între ei, angajându-se de a nu năvăli și a nu mai distruge țara Valahilor, cum făceau până acum, prădându-i, luându-i prizonieri și provocând pârjoluri. După aceasta cancelarul s'a întors în țara sa. Mare este puterea lui Dumnezeu. A venit Hanul cu o armată mare și s'a speriat de o oștire de număr mic, cum am descris sus, și a fugit. Slava Regelui Nemuritor care împuținește pe mulți și înmulțește pe puțini ». (H. Dj. Siruni, *loc. cit.*, 15).

(24) Hagop din Tokat tace asupra datei întoarcerii lui Răsvan în Moldova, indicând numai că aceasta s'a întâmplat peste două luni după ce au venit Tătarii, adică în Noemvrie 1595.

« Ștefan Răzvan, omul lui Sigismund, nu înțelegea să se lase deposedat de tron fără luptă. El ia dela suveranul său principele Ardealului vreo 2000 de oșteni și intră cu ei în Moldova, unde mai mulți boieri dintre dușmanii lui Ieremia și ai Polonilor îl chemaseră prin scrisori. Ieremia fuge în Polonia, de unde întorcându-se cu ajutor armat, bate și prinde pe Răzvan, pierind în bătălie și viteazul căpitan ungur Albert Kiraly care ajutase lui Mihai Viteazul în lupta dela Călugăreni. La început vroia numai cât să-l însemne la nas, mai apoi însă aflând de scrisorile primite de el dela boieri văzând că el avea o partidă în țară, după ce-l supune la cazne înfricoșate, îl dă morții prin țapă, iar boierilor compromiși le taie capetele pe la Ianuarie 1596 ». (Xenopol: *Istoria Românilor*, V. București, p.175).

Data întoarcerii lui Răzvan se poate stabili după izvoare polone. Infrângerea lui are loc la 12 Decemvrie 1595 (st. n.). (P. P. Panaitescu: *op. cit.*, p. 139).

(25) Despre data uciderii lui Răzvan variază însemnările cronicarilor şi istoricilor români şi străini.

La Hurmuzaki este publicată o scrisoare cu data de 16 Decemvrie 1595 a lui Ieremia Movilă, Voevodul Moldovei, către Ioan Zamoiski, cancelarul Poloniei, despre incursiunea lui Răzvan în Moldova şi înfrângerea lui de către trupele moldovene şi polone ». (Hurmuzaki, *Suplimentul* II, 1893. Bucureşti, p. 371).

In această scrisoare Ieremia spune că:

« Cet ennemi arriva le 12 Decembre devant Soutcheva » şi că « le chef lui même, Razvan, qui avait convoité notre vie et voulait eteindre la gloire des troupes de Sa grâce Royale, tomba entre nos mains avec ses Seigneurs », (p. 372).

« Pe la jumătatea lui Decembrie, spune Bălcescu, crudul Ieremia nesocotind şi legile războiului, cari sfinţeşte persoana unui prins şi legile omenirii, osândi pe toţi prinşii la moarte ». (Nic. Bălcescu: *loc. cit.*, p. 163, dată după Piasecius Paulus: *Chronica gestarum in Europa singularium.* Cracovia, 1645, p. 152).

« Stefan Răzvan... au pierdut bătaia, spune Gh. Şincai, care o au avut cu Eremia Moghila şi prinzându-se de viu s'au tras în ţeapă la mijlocul lui Decembrie, aşa dar domnia ţiganului preste română, numai din Maiu pănă în Decembrie... ». (Gheorghe Şincai: *Cronica Românilor,* 1886. Bucureşti, II, pp. 412—413).

După N. Iorga data ar fi 5, adică 15 Decemvrie. « Dacă e însă o Duminecă, trebue să se primească, neapărat, nu 15, nici 12, ci 10 Decemvrie ». (N. Iorga: *Istoria Armatei Româneşti*, vol. I, 1929. Buc., p. 367).

« Ştefan şi alţii sunt traşi în ţeapă, cel dintâi, privind tăierea fratelui şi « mişcându-se de durere ». Din Suceava Stanislas Chanski arată lui Alexandru Ureche că lupta s'a dat la 11 ale lunii» (N. Iorga, *loc. cit.*, p. 369).

« Ştirile franceze aflătoare într'un volum manuscript din Berna sunt vrednice de toată crezarea şi prin aceea că în ele se pomeneşte de scrisoarea, de însuşi Ieremia, acestuia către năvălitori, şi prin data de 10 Decemvrie s. n. pentru luptă ». (N. Iorga, *loc. cit.*, p. 368).

Tragerea în ţeapă e adeverită şi de Walter, de Weyss şi de un raport german, care dă încă o dată a luptei: 14 Decemvrie. (Hurmuzaki, XII, p. 227; N. Iorga: *loc. cit.*, p. 365).

Mai sunt indicate şi alte date, care aduc mai multă confuzie.

Marco Venier c. dogele (III, p. 505) pune la Martie 1596.

Tot acelaşi autor (III, 2, p. 162) pomeneşte un raport din Praga unde este indicat 16 Ianuarie 1596; iar după analele lui Fugger, Răzvan era prins în 20 Ianuarie 1596 (*loc. cit.*, III, p. 259).

Hagop din Tokat, care era un martor ocular al evenimentelor petrecute indică ca ziua întâlnirii în luptă a rivalilor: 1595 Decemvrie 2 (st. v.), Marţi.

(26) Cronicarul din Cameniţa descrie astfel sfârşitul lui Răzvan:

« După puţin timp când Răzvan a auzit de reîntoarcerea Cancelarului a venit cu soldaţi în Valahia contra lui Ieremia, care era Domn şi

pe care Cancelarul îl lăsase acolo, pentru ca să-l prindă, precum și călăreți valahi, între cari și starostele Cameniței, Pototki, în calitate de comandant. A avut loc ciocnire în care soldații lui Răzvan au fost uciși imediat și el însuși a fost prins de viu. L-au pus în țeapă. Dumnezeu s'a răsbunat pe acest nelegiuit pentru sângele nevinovat vărsat de el.

« Cu el a fost prins și marele boier Calăhor pe care au vrut să-l puie în țeapă, însă el a promis multe bogății în schimbul vieții sale. Unii spun două polbocioki (butoiu) de florini auri ». (H. Dj. Siruni, *loc. cit.*, p. 16).

(27) In text: gorel (= corol = rege).

(28) Hagop din Tokat nu pomenește ziua exactă a suirii oficiale lui Ieremia pe tron. Evenimentul trebue să fie întâmplat însă după 14 Decemvrie 1595.

« Condiția cu care Ieremia fusese întronat de Poloni în Moldova, spune Xenopol, era însă ca el să rămână supus și Porței otomane, urmând ca și mai înainte a răspunde tributul și Polonii se obligau a-i obținea învestitura dela Sultan. Ambasada Polonilor merge la Poartă însoțită de un sol al Tătarilor, cu care Polonii trebuiau să stea bine, de îndată ce erau în legături prietenoase cu Otomanii și în 14 Decemvrie ea pleacă îndărăt cu steagul de Domnie al lui Ieremia Movilă ». (Xenopol: *Istoria Românilor*, V, p. 173). Cu data de 1595 Decemvrie 21, la Hurmuzaki este publicată « scrisoarea lui Ieremia Movilă, voevodul Moldovei, către Ioan Zamoisky, cancelarul Poloniei, cerând intervențiunea acestuia pe lângă voevodul Ardealului și sultanul turcesc ». (Hurmuzaki: *Supliment*, II, 373).

(29) Hagop din Tokat a fost hirotonosit ca preot cu ocazia plecării sale în Galiția.

(30) Oraș în Asia Mică (Eudochia).

INTINDEREA SPRE RĂSĂRIT A MOLDOVEI LUI ŞTEFAN-CEL-MARE

— CU PRILEJUL UNEI INSCRIPŢII —

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Intre pietrele de mormânt găsite la Suceava, Eugen Kozak a publicat una [1]), pe care a cetit-o bine în parte, dar cu greşeala de a crede că între cele două fragmente, care se îmbină perfect, ar lipsi ceva, dar, în lipsa lui, completă, de cunoştinţa istoriei Moldovei şi încă mai mult a istoriei universale, n'a fost în stare s'o înţeleagă legând la întâmplare numele de Vlad, de Isac şi Teodor:

Adevărata cetire e aceasta: *[᾿Ε]κημήθη ὁ | [δ]οῦλος τοῦ Θ|εοῦ Βλὰτ περ|ιεῖκιος τοῦ μα|καρίτου ᾿Ισὰ|κ αὐθέντος | Θεοδόρον κε | τῖς Χαβαρίας | [ἔ]τους ͵Σ ⸗πη.*

Adecă: «A adormit robul lui Dumnezeu Vlad, îngrijitorul casei răposatului Isac, domnul de Theodoro şi al Cazariei, anul 6988 [1480]».

E vorba deci de Vlad, majordomul lui Isac de Teodoro sau Todoro, Mangupul, de unde i-a venit lui Ştefan-cel-Mare soţia, Comnenă, Paleologă, Maria.

Alexie şi Isac de Teodoro, fraţii înduşmăniţi a căror amănunţită istorie a scris-o de curând aşa de bine d-l Vasiliev, erau încunjuraţi de Români în ultima lor apărare, Munteni, cari se află şi la Caffa, stând alături de « Valahii Poloni » ai Caffesilor, adecă Moldovenii [2]). Iar rostul acestor « Impăraţi »

---

[1]) E. Kozak, *Inschriften aus der Bukowina*, I, Viena, 1903, p. 151.

[2]) V. Iorga, *Acte şi fragmente*, III, pp. 41 şi urm. (şi notele). Găsim pe un Bartolomeiu din Cetatea-Albă, pe un « Radu Ungurul », pe un Staicu şi un Stoica, un Dumitru, un Teodor, un Simion, un Matiaş, pe un Ioan din Suceava, *o întreagă legiune*.

era în realitate acela al unor acreditați ai lui Ștefan, a cărui Domnie tindea spre Răsărit.

Isac trimetea prin Caffa încă de la 1471 solii săi la cumnatul moldovean [1]).

Acest « Mangup » nu e, când se uită cineva bine, altceva decât ultima formă scăzută, ultimul adăpost, necontenit amenințat, al acelui străvechiu Cherson bizantin, de unde poporul rusesc, având-u-și centrul la Chiev sau, cum zic Românii, « Chiu », supt dinastia normandă, și-a tras creștinismul și întreaga cultură superioară.

Legătura cu Mangupul nu e o întâmplare; ea face parte dintr'o lungă serie a acestei înaintări spre Răsărit a politicei lui Ștefan. Astfel stabilirea de « pescari » moldoveni din Cetatea-Albă, la Lerici, de la gura Niprului, aparținând familiei Senarega, încă din zilele lui Petru Aron, la 1455 [2]). Urmează, supt Ștefan, raporturi cu Zaharia Ghisulfi [3]), domnul de Matrega, mai departe spre Est, și, când Turcii luară cetatea, Zaharia Ghisulfi era invitat de Ștefan în Moldova, oferindu-i-se un « castel » [4]). Pretinzându-se « prădat » de Ștefan, la care se refugiase, el arăta la 1482 că, dacă nu e ajutat de Genova, mută pe toți ai săi în Moldova.

Legătura aceasta continuă, de altfel, ceea ce făcuse Ștefan, cu câțiva ani înainte, încercând a pătrunde în rosturile Rusiei ortodoxe, trecută prin forme dinastice lituaniene, care stătea să dispară ca formă politică și culturală supt înceata presiune polonă.

Pentru a înțelege deci legătura lui Ștefan-cel-Mare cu Chievul, căzut în atârnarea Polonilor, prin căsătoria lui cu Evdochia Olelcovici, de descendență lituaniană trecută la ortodoxie și la rusism, pot servi aceste rânduri ale lui Mihail Hrușevschi, în a sa scurtă istorie, publicată în limba francesă, a Ucrainei (*Abrégé de l'histoire de l'Ukraine*, Paris-Geneva-Praga, 1920, p. 69):

« Unul din aceste comploturi » (cu Moscoviții și Moldovenii) « ni e cunoscut, pentrucă a fost descoperit de guvernul lituanian

---

[1]) *Ibid.*, p. 47.
[2]) *Ibid.*, pp. 32—36; *Chilia și Cetatea-Albă*, pp. 116—118.
[3]) Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 49.
[4]) *Ibid.*, p. 63, no. 1.

în 1481. Ca personagiu de căpetenie figurează prinţul Mihail Olelcovici. Acest prinţ, jignit pentrucă principatul Chievului, care trebuia să-i revie la moartea fratelui, a fost prefăcut într'o simplă provincie sau palatinat şi dată în sama unui guvernator lituanian catolic (1470), încercă să se folosească pentru a face o lovitură de Stat *cu sprijinul cumnaţilor săi: prinţul* (sic) *Moscoviei şi Voevodul Moldovei.* Dar conspiraţia fu descoperită şi prinţul ca şi partisanii lui plătiră cu capul ».

Hruşevschi crede, de altfel, explicând prin nu ştiu ce « bulgarism » cultural al Moldovei, că această politică a fost urmată prin sprijinirea, la 1490, a mişcărilor ruseşti, populare la origine, dar îndată sprijinite de nobilime şi de cler, de către Domnul Moldovei. E vorba de mişcarea, de altfel cunoscută nouă, a lui Muha, pe care istoricul « ucrainian » o explică astfel: « In Galiţia, o mare insurecţie a izbucnit la 1490, cu ajutorul Moldovei, unde domnia atunci Ştefan-cel-Mare, cel mai puternic dintre prinţii moldoveni. Ea avu un drept căpetenie pe un oarecare Muha, *din Moldova* (« de Valachie »). El avea cu dânsul 9.000 de ţărani înarmaţi, după izvor polon, care subliniază că ţăranii din Galiţia de Sud (Pocuţia) participară. Ea avu şi concursul nobilimii ucrainiene, cum ni-o vădesc documentele. Un alt document ne informează că nobilimea locală a luat parte şi, în 1509, la expediţiile Voevozilor moldoveni *(sic;* e vorba de Bogdan, fiul lui Ştefan) în Galiţia » [1]). Şi se vorbeşte apoi de « *sperantele pe care Ucraina apuseană, apăsată, le punea în Moldova* ».

De altfel, Ştefan-Vodă a dat Cazacilor [2]) pe întemeietorul lor, un Vişnievieţchi, care avu ca soţie o domniţă, creându-se astfel drepturile la coroana Moldovei ale urmaşului, Dimitrie, şi « aşa-zisul » [3]) Hatman Ostafie Daşcovici.

Evident că această formulare, atât de prescurtată, trebuie urmărită în marea lucrare naţională a aceluiaşi, apărută, ruseşte în opt volume.

---

[1]) Pp. 70—71.

[2]) Pe cari Hruşevschi îi apropie de vechii Anţi şi de Brodnicii medievali; p. 86.

[3]) Hruşevschi, vorbind de acest « celebru guvernator de Cercasc între 1520 şi 1530 », îi spune: « înscris mai târziu, *per nefas*, pentru isprăvile sale, în lista Hatmanilor Cazacilor »; p. 87.

De aceste tendințe se leagă, fără să putem precisa întru cât a putut să ajute Moldova, unde era atunci lângă Petru Rareș culta și ambițioasa princesă sârbească, vorbind de « Țarul » Ioan, părintele ei : Elena, truda pentru întemeiarea, câștigată numai în 1539, a *episcopatului ortodox din Liov*.

De acesta, spune Hrușevschi [1]), se leagă și *activitatea nouă a Frăției ortodoxe din Liov*. Se știe însă cât de mult atârna aceasta de Alexandru-Vodă Lăpușneanu, tradiția acestei ocrotiri întinzându-se și dincolo de anul 1600, ba și până în Domnia ambițioasă a lui Vasile Lupu. Acest rol e, de altfel, pe deplin recunoscut de istoricul naționalist « ucrainian » pe care l-am citat: « Frăția Adormirii a fost maica altor frății; un fel de represintare a Rusiei galițiene. Voevozii Moldovei sânt în legătură cu dânsa, trimet « prietenilor lor », cum numesc pe frați, bani și daruri în natură pentru ospețele lor publice ».

Tot în aceste relații intră și contactul cu Ostrogul cnejilor Constantin și Vasile —, amintim planul de căsătorie acolo al lui Despot, *întrat mai mult decât se pare în tradiția vechilor noștri Domni* —, orașul unde apare, neputând apărea în Moldova însăși, după un plan tot supt Despot, și prima Biblie completă în limba slavonă, la 1580 [2]).

Patriarhul de Antiohia, al cărui rol în curățirea și ierarhisarea « Frăției » se arată apoi, fără a se însemna și data, *venia, firește, din Moldova și, deci, supt influența moldovenească*. Această dată se poate afla însă prin aceea că pe urmă e vorba de visita la 1588 a Patriarhului de Constantinopol, *venit tot prin Moldova* [3]). Cel care se împotrivi politicii « patriarhale », episcopul Balaban, era dintr'o familie care și-a păstrat rostul moldovenesc [4]). Ne întrebăm și dacă, în chestia Unirii cu Roma, bine cunoscută, unul din polemiștii pentru ortodoxie, Ștefan Cucol-Zizanie, nu era un Cucul român [5]).

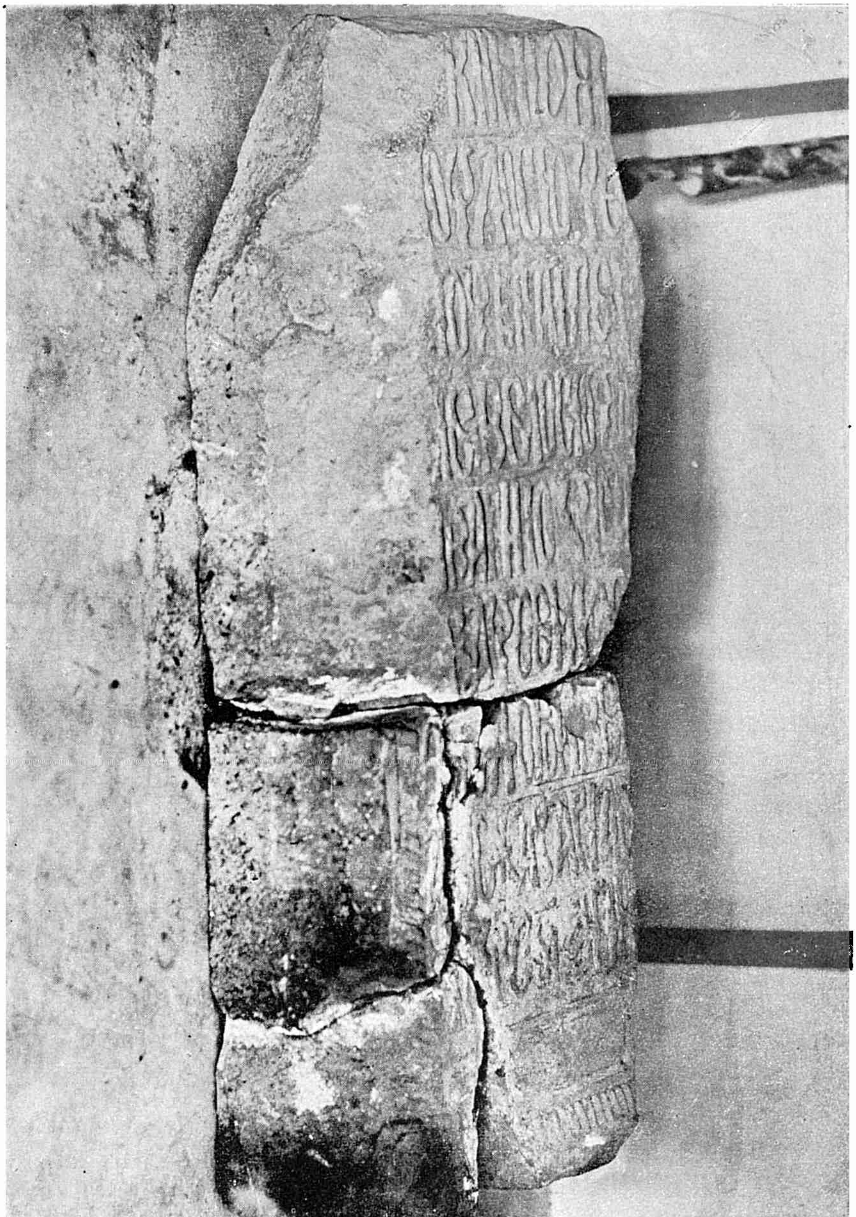
[1]) P. 74.
[2]) P. 77.
[3]) Pp. 77 78
[4]) P. 81.
[5]) P. 82.

Şi, în cântecul « păstrat în gramatica sa de filologul ceh contemporan Ion Blahoslav » [1]), despre « Voevodul Stepan », nu reapare însuşi Ştefan-cel-Mare sau alt Domn al nostru?

Aşa se va ajunge la acţiunea lui Petru Movilă ca Mitropolit de Chiev, care se încadrează în această serie. « Ucrainienii » îi găsesc însă cusurul că « s'a condus de vechile principii canonice, în loc să se inspire de spiritul naţional şi democratic care susţinuse ortodoxia în cursul ultimului secol » [2]). Independenţa căzăcească era să piară, supt Ruşi, prin şefi de origine românească: Gologan, Polubotoc (Poloboc?) şi Daniil Apostol. De altfel, între vechii Hatmani: găsim pe Grigore Lobodă (1593—96) şi Samuil Chişcă (1600—2) [3]).

---

[1]) Pp. 72—73.
[2]) P. 97.
[3]) P. 249.

Piatra de mormânt de la Museul din Suceava

I. — CULTURA MILITARĂ

DE

GENERALUL R. ROSETTI

Şedinţa dela 23 Septemvrie 1938

In trecutul depărtat orice fiinţă omenească era nevoită să îndeplinească deopotrivă toate îndeletnicirile trebuitoare fiinţării sale şi fiinţării brumei de organizare socială ce luase fiinţă pe temeiul nevoilor.

Cu trecerea vremii, cu desăvârşirea unor alcătuiri îndeplinind mai bine nevoile deosebitelor neamuri (ca urmare firească a însăşi evoluţiei vieţii neamurilor şi statelor şi drept consecinţă a desvoltării tehnice), s'a ivit nevoia specializării acelora cari îndeplineau fiecare soiu dintre îndeletnicirile trebuitoare vieţii unei alcătuiri mai desăvârşite.

Pe măsură însă ce s'a desvoltat fiecare specialitate şi din pricina egocentrismului omului, acei cari o alcătuiau au socotit — şi socotesc — specialitatea respectivă ca de sine stătătoare. Ca urmare a acestei aplecări şi a alteia opusă ei suntem martori la fiinţarea a două năzuinţi opuse. Pe de o parte una naţională, politică, a egalizării, contopirii, tuturor elementelor unui neam sau unui stat într'un singur tot, iar pe de alta, la altă năzuinţă care, întemeiată pe tehnică, pe deosebirea de ţeluri în vieaţa culturală, socială şi economică, tinde la despărţirea neamului sau a statului, în specialităţi, fiecare dintre acestea fiind încredinţată, dacă nu că este singura trebuincioasă traiului obştesc, dar că este cea mai de seamă ramură de activitate căreia trebuesc subordonate toate celelalte. Urmarea — firească de altfel — a acestei credinţe este că acei cari se îndeletnicesc cu fiecare specialitate socotesc că au temeiu de a se crede mai de seamă ca alţii ale căror

îndeletniciri alcătuesc alte specialităţi şi de a desconsidera pe acei cari muncesc în alte ramuri de activităţi.

Nu e nevoie, cred, să apăs asupra greşelei acestui punct de vedere. Voiu spune numai că, precum în corpul omenesc fiecare organ îşi are rostul său, dar corpul întreg nu poate fi sănătos decât dacă organele lucrează în deplină armonie, tot aşa în corpul social este nevoie de colaborarea armonioasă a diferitelor activităţi.

Pentru ca această colaborare să fie cu putinţă, trebue ca acei cari alcătuesc vreuna dintre ramurile de activitate să cunoască nu numai rostul ramurii din care fac parte dar şi rostul şi chipul de a lucra a celorlalte ramuri de activitate pe care trebue să le socotească ca fiind deopotrivă folositoare întregului şi neaşezate pe un prag mai jos.

Mi se pare că, dacă mai ales în vremile de primejdii sau în apropierea lor, se dă oarecare însemnătate părţii din naţiune însărcinată a o pregăti să poarte armele şi să o conducă în caz de conflict armat, se crede, de obiceiu, păstrându-se vechi prejudicii, întemeiate numai în parte şi în trecut, că militarii şi cultura militară sau cultura militarilor este inferioară culturii altor ramuri de activităţi.

In cele ce vor urma, îmi propun a lămuri temeinicia sau netemeinicia acestei păreri.

Mai întâi, şi în toate ramurile de activitate, trebueşte făcută o deosebire între cultura elitei fiecărei ramuri şi între acea a mulţimii care alcătueşte acea ramură.

Dacă e vorba de elită, atunci prin ce se poate socoti inferioară cultura unui Montluc, unui prince de Ligne, unui Mauriciu de Saxa, unui Frederic II, unui Napoleon, unui Foch şi a atâtor altora a căror nu numai fapte dar şi idei şi scrieri au avut o puternică influenţă asupra desvoltării omenirii?

Iar în ceea ce priveşte cultura masei ofiţerilor să cercetăm în ce constă ea la noi. Pentru aceasta voiu cerceta cunoştinţele ce se predau ofiţerului pentru îndeplinirea celor trei manifestaţiuni de seamă ale sale, adică:

Ca instructor şi educator;

Ca administrator;

Ca făptuitor şi conducător în războiu.

Temelia cunoştinţelor ofiţerului — activ şi de rezervă — este, azi, aceeaşi ca şi acea a tuturor acelora meniţi să alcătuiască cadrele societăţii şi Statului, adică acele cerute pentru obţinerea diplomei de bacalaureat.

Pornind dela o aceeaşi bază, ofiţerul în şcolile militare iar « civilii » în universităţi şi şcoli speciale capătă cunoştinţele speciale indispensabile menirii lor.

In general cunoştinţele ce se capătă mai ales de către acei cu o menire tehnică, sunt foarte specializate, aşa că, în majoritatea cazurilor, licenţiaţii, doctorii şi asimilaţii lor, rămân din punctul de vedere al cunoştinţelor generale, cu acelea pe care le-au căpătat în liceu. Şi această constatare e atât de adevărată, încât o şcoală tehnică de marea însemnătate pe care o are Şcoala politehnică din Zürich, a fost nevoită să introducă printre cursurile ce se predau acolo: cursuri de istorie, de literatură, de filosofie, etc.

Dar să ne întoarcem la ofiţeri. Aceştia au nevoie de trei soiuri de cunoştinţe şi anume: generale, pedagogice şi tehnice. Să cercetăm cunoştinţele ce li se predau.

Nimeni nu poate deveni ofiţer dacă, pe lângă diploma de bacalaureat, nu a absolvit şcoala pregătitoare (un an) şi şcoala de ofiţeri respectivă (doi ani).

De asemenea nu poate fi înaintat locotenent niciun sublocotenent care nu a absolvit şcoala de aplicaţie a armei sau serviciului respectiv (doi ani).

Deci cunoştinţele oricărui ofiţer, de orice armă sau serviciu, rezultă din studii care, adaose la cunoştinţele necesare bacalaureatului, ţin cel puţin cinci ani de zile, o durată egală cu acea a studiilor în vederea obţinerii unei diplome de licenţiat.

In ce constau studiile ce le face ofiţerul?

In şcoala pregătitoare (durata un an) în care sunt amestecaţi elevii candidaţi ofiţeri ai tuturor armelor şi serviciilor, cunoştinţele ce li se predau au de scop desăvârşirea celor căpătate în liceu şi cuprind următoarele materii:

Limbile română, franceză şi germană; anatomie, fiziologie şi higienă, automobilism, fizică (electricitate, optică şi acustică), chimie, matematici (geometria plană, geometria în

spațiu, algebra superioară, trigonometrie plană), constituind grupul cunoștințelor generale;

Psihologia militară, constituind grupul cunoștințelor pedagogice;

Elemente de istoria și geografia militară, organizare, mobilizare, armament, muniții, topografie, gaze de luptă și legislație militară, alcătuind grupul cunoștințelor tehnice.

Elevii candidați ofițeri trec apoi, fiecare după specialitatea sa, în școlile de ofițeri ale armelor și serviciilor respective. Cunoștințele tehnice ce se predau în aceste școli sunt deosebite după specialitatea respectivă. In toate se predau însă și limbile franceză și germană, corespondența militară și, la unele, matematici mai desvoltate. Tot în aceste școli viitorii ofițeri pun în aplicație, pentru prima oară, noțiunile de pedagogie, servind de instructori promoțiilor ce le urmează.

Inzestrați cu aceste cunoștințe tinerii devin sublocotenenți și sunt trimeși la corpurile de trupă și servicii pentru unul sau doi ani. Sarcina lor de căpetenie este acum instruirea recruților pe cari trebue a-i face să dobândească nu numai cunoștințele tehnice — atât de numeroase și de variate astăzi și unele foarte abstracte — dar încă să le desăvârșească și adesea să le facă pe de-a'ntregul educația de om și de ostaș. Trebue să fi trecut cineva prin rândurile armatei pentru a putea cunoaște atât pasiunea cu care muncesc tinerii ofițeri cât și îndemânarea ce o dovedesc în dobândirea de către recruți a cunoștințelor tehnice (din care unele abstracte ca cele de balistică) și a celor generale, ca de pildă: patrie, devotament, etc.

Sublocotenentul urmează apoi în chip obligatoriu, timp de doi ani, școala de aplicație a armei sale, în care cunoștințele ce i se predau, în afară de limbile slave, obligatorii, sunt aproape exclusiv tehnice.

După absolvirea acestor școli, a căror durată totală de studii este de cinci ani, toți ofițerii sunt îndatorați să urmeze o sumedenie de cursuri speciale, având de scop să-i țină la curent cu diversele specialități.

Ca locotenenți și căpitani, ofițerii îndeplinesc în afară de comanda, instruirea și îngrijirea unităților respective, și slujba

de instructori la școlile în care se formează, în corpurile de trupă, caporalii, sergenții și specialiștii acestora, mărindu-și astfel practica pedagogică.

Acei dintre ofițeri cari voesc a merge mai departe în carieră, mai au de urmat două serii de cursuri:

acel pentru dobândirea gradului de maior, cu care prilej repetă și desvoltă cunoștințele căpătate anterior, așa ca să poată instrui pe ofițerii unui batalion, îndruma instrucția trupei, administra o asemenea unitate și a o conduce pe câmpul de luptă;

cursul zis de comandament pe care-l urmează colonelii, spre a putea deveni generali, deci îndrumători, administratori și conducători ai marilor unități (de toate armele).

In fine, pentru pregătirea specială a elitei — ofițeri de stat-major și viitori comandați — există Școala Superioară de Războiu, al cărei program cuprinde pe lângă cunoștințe tehnice și cunoștințe generale (istoria universală, geografia generală, drept internațional public, raționalizarea muncii și a industriei, potențialul de războiu, analiza psihofizică). Cursurile acestei școli țin doi ani.

La cele arătate până acum trebue adăogat că, în tot lungul carierii sale, ofițerul este supus mereu la un control al cunoștințelor sale prin inspecții și examene.

Voiu fi întrebat poate: dar care este randamentul practic, care este producția culturii ce se dă ofițerului?

Intâiu este nu numai instruirea tehnică a tuturor acelora cari trec prin rândurile armatei, dar și învățarea acestora cu o vieață activă, ordonată și disciplinată, ceea ce nu este de mic folos pentru traiul zilnic al comunității.

Al doilea este însăși existența armatei, cu calitățile și defectele inerente neamului și cu pregătirea cea mai bună ce o pot da mijloacele ce-i sunt puse la îndemână.

In sfârșit, cultura ofițerului se constată prin ceea ce se scrie de către ofițeri. Nu e aici nici locul și nici timpul nu-mi îngădue să analizez această operă. Ceea ce pot face e numai să dau câteva date sumare.

Azi apar regulat la noi 21 reviste militare, precum și numeroase scrieri sub forma de cărți sau broșuri. Ceea ce este

special acestei literaturi este că atât articolele revistelor (și dările lor de seamă) cât și cărțile și broșurile nu au numai un conținut tehnic militar, ci se ocupă de toate soiurile de cunoștințe dela psihologie la romane și scrieri de drept, dela matematici și balistică la arheologie, dela chestiuni de higienă la chestiuni industriale, financiare și de organizarea muncii. Dacă valoarea acestor articole și scrieri de cunoștinți generale nu este întotdeauna deosebită, producerea lor arată că mulți ofițeri au o desvoltată curiozitate științifică și pentru cunoștinți de cultură generală.

O altă caracteristică specială literaturii militare este că este cetită. In adevăr ofițerii nu sunt numai îndatorați să se aboneze la revista armei sau serviciului lor (din care unele au excelente buletine bibliografice) dar sunt siliți să le citească, fie chiar superficial, pentru a nu fi notați că nu sunt în curent cu noile publicații și pentru a putea răspunde la nenumăratele examene ce au de trecut. In niciuna din celelalte ramuri de activitate masa celor ce le alcătuesc nu este silită să mai citească ceva după ce și-a căpătat titlul definitiv și nu este supusă la continuitatea de probe a averii cunoștințelor mereu înnoite. Elita fiecărei ramure bine înțeles că se ține la curent din imboldul însuși a curiozității sale științifice.

Pentru a doua lui menire, acea de administrator, de gospodar, menire pe care o exercită ofițerul zi de zi, din clipa când a pus tresa de sublocotenent și până ce iese la pensie, ofițerul capătă cunoștinți speciale în școlile și la cursurile ce le urmează. Aceste cunoștinți sunt: Constituția, dreptul administrativ, legiuirile militare legea și regulamentele administrative militare și codul de justiție militar. Dar, mai mult decât aceste cunoștinți teoretice, practica zilnică îi dă temeinice cunoștinți administrative și câteva cunoștinți juridice.

In ceea ce privește a treia menire a ofițerului, acea pentru care i se dă întreaga pregătire, de conducător de războiu, sunt de spus cele ce urmează:

Pe când în toate celelalte îndeletniciri, acei cari se ocupă de ele le exercitează zi de zi și deci capătă practica trebuincioasă, ofițerul nu poate face practică reală decât atunci când

a izbucnit războiul și când orice greșeală se îndreaptă cu greu și costă vieți și sânge.

Apoi pe când în majoritatea îndeletnicirilor este vreme pentru studiul oricărei probleme și pentru găsirea soluțiunii, pe câmpul de luptă hotărîrile trebuesc să fie — din ce în ce mai mult — instantanee și luate sub primejdia morții. In războiu, deci, ofițerii, cărora le sunt încredințate vieți de oameni, materiale scumpe și greu de înlocuit, onoarea neamului și chiar ființa Statului, trebuesc să aibe atât cunoștinți tehnice întinse cât și îndemânarea de a judeca sigur și aproape instantaneu situațiile, spre a găsi soluțiile cele mai potrivite și aceasta după zile obositoare, nopți nedormite și cu nervii întinși la extrem.

Care sunt cunoștințele de care au nevoie ofițerii spre a face față acestor cerinți? Toate acelea ce li se predau în școli, la diferite exerciții și cursuri precum și acelea pe care le capătă prin practica zilnică. Și, pe lângă acestea, tot ce le poate oțeli trupul, tot ce le poate desvolta repeziciunea judecății, tot ce le poate întări voința și tot ce-i poate face stăpâni pe nervii lor și să le îngădue a stăpâni frica. Care sunt aceste mijloace? Ele sunt de două soiuri: unele fizice și de îndemânare, celelalte intelectuale.

Primele cuprind: exercițiile fizice de orice soiu, jocurile ca footbalul și altele de soiul lui, călăria, conducerea automobilului, sborul în aeroplan, vânătoarea, care toate desvoltă puterea de rezistență la oboseli și lipsuri, obișnuesc cu luarea de hotărîri repezi și cu primedjia.

Cele intelectuale constau în repetate exerciții pe teren și pe hartă și în cetirea de memorii de războiu, de călătorii, de studii psihologice.

Spre a învedera nevoia a unora din calitățile de sus voiu arăta următoarele:

Până nu de mult de instantaneitate aveau nevoie pe câmpul de luptă luptătorii individuali și într'o oarecare măsură șefii micilor subunități. Nimeni mai bine ca Philip Wouverman n'a făcut să apară în chip grafic această instantaneitate. De aceeași instantaneitate aveau nevoie șefii unităților de cavalerie și a rămas clasică în această privință repeziciunea cu

care a ripostat generalul Driessen, în bătălia dela Leuthen (7 Septemvrie 1757), unui atac a unei mase de 60 escadroane austriace. General H. Bonnal a arătat [1]) că între pornirea atacului austriac și repezirea contra atacului prusac au trecut 20 secunde, în care timp Driessen a văzut atacul, a judecat tăria și direcția lui, a găsit soluția, forma și direcția contra atacului și l-a pornit.

Azi de aceeași quasi-instantaneitate este nevoie și pe câmpul strategic: o masă de avioane se poate mișca dela un capăt la altul a unui front strategic de 500 kilometri în două ore, o divizie motorizaată ca un efectiv de 9200 de ofițeri și trupă, 1108 tunuri și trăsuri și 1000 tone de material parcurge aceeași distanță în 13 ore — experiență făcută în Statele-Unite. De câte cunoștințe, de ce repeziciune de gândire va avea nevoie, un comandant de căpetenie, spre a face față din vreme unor asemenea atacuri!

Și asemenea atacuri sunt cu atât mai primejdioase cu cât produc panică, prin spaima ce aduce omului ceva neașteptat. Frica, baza panicei, este dușmanul cel mai mare pe care-l are un comandant în propria sa tabără. Până în marele războiu combaterea ei s'a făcut prin constrângere, prin pedepse, prin batjocură. După, și am mulțumirea de a fi pornit acest studiu în armata noastră cu ajutorul unuia dintre colegii noștri, frica s'a studiat și în cauzele ei și în manifestările ei și deci și în măsurile pentru stavilirea manifestațiilor ei.

* * *

Din cele ce am spus cred că reiese:

1. Temelia de cunoștințe generale a ofițerului este aceeași — bacalaureatul — ca acea a culturii generale a tuturor celor având îndeletniciri intelectuale.

2. Studiile cari pentru masa ofițerilor au o durată de minimum cinci ani și practica ulterioară desvoltă nu numai cunoștințele tehnice ale ofițerului dar și pe cele de cultură generală.

---

[1]) *De Rossbach à Ulm* pp. 21. 22.

3. Azi fără a se trece la extremul opus de a crede că ofiţerii sunt atotştiutori, nu se mai poate privi cultura militarilor ca inferioară aceleia a altor îndeletniciri. Mediul militar nu este azi acela al colonelilor Ramollot şi al căpitanilor Moş Teacă, tipuri caricaturale dar reale într'un moment dat, cum mediile altor categorii de intelectuali nu sunt acelea ale tipurilor caricaturale izvorîte din exagerările într'un sens sau altul a calităţilor sau lipsurilor categoriilor respective.

2. — CE SPUNE MAREŞALUL MACKENSEN DESPRE OPERAŢIILE SALE CONTRA ROMÂNIEI

De curând a apărut o carte intitulată *Mackensen, Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, editată de şeful secţiei istorice a armatei germane, Wolfgang Foerster.

Incă din tinereţe mareşalul Mackensen scria des familiei sale şi scrisorile acestea, eşalonate pe timp de 70 de ani, au fost păstrate; ele formează, împreună cu unele însemnări ale bătrânului mareşal, partea de seamă a acestei cărţi.

Pe noi ne privesc de-a-dreptul numai ceea ce este cuprins în paginile 280—371.

In mijlocul lunii Iulie 1916, mareşalul, care se afla pe frontul din faţa Salonicului, a fost vestit de comandamentul de căpetenie german că, în cazul unui războiu contra României, va comanda o armată ce se va alcătui: din trupele bulgare aflate pe Dunăre şi la graniţa Dobrogei, din divizia 101 germană luată de pe frontul dela Salonic şi din 2—3 divizii turceşti.

Intrunirea reprezentanţilor armatelor Puterilor centrale, ţinută la Pless la 28 Iulie (15 Iulie stil vechiu), a hotărît adunarea forţelor lui Mackensen în regiunea Nicopolei, în vederea unei ofensive asupra Bucureştilor, spre a feri Transilvania şi Ungaria de o năpădire a forţelor copleşitoare româneşti. Flancul drept era să fie sprijinit prin atacuri bulgăreşti asupra Turtucaiei şi Silistrei. In sfârşit, spre a uşura operaţiunea de căpetenie (atacul în direcţia Bucureştilor), se avea în vedere şi o ofensivă din spre Nord (Bucovina) cu scopul de a fixa astfel locului cât mai multe forţe româneşti.

La începutul lunii August (stil nou) mareşalul a pus să se recunoască trecerile peste Dunăre şi, în urma raportului

primit, a hotărît ca punct de trecere Şiştovul, în apropierea căruia se găseau şi materialul de pod austriac şi flotila acestor aliaţi şi câteva vase de războiu germane. Comandamentul bulgar însă era contra trecerii Dunării şi dorea o ofensivă în Dobrogea. Totuşi, mareşalul a raportat, la 8 August st. n., că după părerea sa numai ofensiva în România putea ameninţa atât spatele trupelor române înaintând spre Transilvania, cât şi Bucureştii.

La acest raport comandamentul de căpetenie german a răspuns că menţine ideea ofensivei principale peste Dunăre, dar socoteşte că este necesar să se execute mai întâi o scurtă şi energică acţiune în Dobrogea.

Venind mareşalul Hindenburg şi generalul Ludendorff la comanda supremă, părerile s'au schimbat. Aceştia, socotind că până în a doua jumătate a lunii Septemvrie Germanii şi Austriacii vor putea aduna destule forţe în Transilvania; că până atunci nu putea fi vorba decât numai de respingerea unor atacuri vrăjmaşe acolo, au crezut că trecerea Dunării, imediat, de către trupele mareşalului Mackensen, ar fi fost prea timpurie şi că mareşalul trebuia deci să atace în Dobrogea, spre a atrage asupra sa forţele adverse şi a le bate.

Insemnătatea intrării României în războiu reiese dintr'o însemnare din 30 August st. n. a mareşalului, în care spune că Regele Ferdinand al României s'a încărcat cu o mare vină, aceea a prelungirii războiului; vor învinge (aliaţii) pe Români, însă aceasta va cere noui şi grele sacrificii de sânge şi timp.

Informaţiile ce le avea mareşalul la acea dată arătau forţele româneşti de pe frontul de Sud ca mai mari decât erau în realitate.

Mareşalul arată că prin ofensiva ce o proiecta avea intenţia să ia iniţiativa operaţiilor, ceea ce de altfel i-a reuşit. Trebueşte adăogat însă că luarea iniţiativei a reuşit adversarilor din cauză că aliaţii noştri nu au luat ei iniţiativa, aşa cum se îndatoriseră să o facă cu opt zile înainte de intrarea noastră în acţiune, atât la Salonic cât şi în Bucovina. In acest caz, mareşalul Mackensen de pildă, n'ar fi dispus de diviziile 101 şi 217 germane, care au alcătuit partea de căpetenie a armatei sale.

La 7 Septemvrie st. n. o însemnare arată că Bulgarii se bat tot aşa de bine contra Ruşilor ca şi contra Românilor; circulaseră şi acolo svonuri că nu se vor bate contra Ruşilor, cum au circulat asemeni svonuri şi la noi.

După luarea Turtucaiei, prima ţintă a mareşalului era de a ajunge cât mai repede pe linia Cernavoda—Constanţa, căci numai după ocuparea acesteia ar fi putut trece Dunărea şi să înainteze spre Bucureşti. El adaogă că după luarea Turtucaiei ar fi fost un moment favorabil pentru această trecere, dar că forţele sale nu o puteau încerca, atât din pricina că nu erau îndestulătoare, cât şi din cauza ameninţării pe care o alcătuiau trupele româneşti şi ruseşti din regiunea Bazargicului.

La 11 Septemvrie st. n. mareşalul înseamnă că, după primele lor izbânzi şi după ocuparea Cadrilaterului, Bulgarii nu prea voiau să mai înainteze. El însă, după cum arată o scrisoare a sa din 16 Septemvrie st. n. şi altele următoare, ar fi dorit să urmărească cât mai repede trupele ruso-române, să le împingă spre mare în regiunea Constanţei, să le înconjoare şi să le nimicească. Incetineala Bulgarilor, zice el, dar şi rezistenţa trupelor noastre adaog eu, precum şi aducerea de trupe româneşti de pe frontul de Nord (ceea ce observă autorul, cu drept cuvânt, arată că atacul din spre Sud ne-a impus voinţa adversarului), au făcut ca Bulgaro-Germanii să se găsească înaintea unui front nou. Pentru a înfrânge acest front nou, comandamentul suprem aprobă aducerea în Dobrogea a diviziei 217 germane, a unei jumătăţi din divizia 12 bulgare, precum şi unităţi de aviaţie şi tunuri grele. Mareşalul se plânge de şovăirea generalilor bulgari în faţa luării de răspunderi, dar, ca şi în capitolele anterioare ale cărţilor sale, nu precupeţeşte laudele pentru prinţul (actualul rege) Boris, care i-a fost mereu de cel mai mare ajutor şi care s'a arătat ca fiind înzestrat cu o deosebită personalitate şi ca fiind cult, priceput şi cu mult tact.

Aflându-se la 1 Octomvrie la flancul stâng al frontului său, de unde a văzut în depărtare pentru întâia oară podul Regele Carol I, pe care-l numeşte — fără temeiu — un « Wunderwerk Deutsches Technik », este informat de prinţul Boris

despre trecerea română dela Flămânda (numită ulterior de autor *das abenteuerliche Unternehmen)*. Nu şi-a dat bine seama întâiu de ce era vorba, dar la 2 Octomvrie st. n., captarea unui mesaj telefonic român i-a arătat că în realitate se deslănţuise contra sa un îndoit atac: de front, atacurile noastre dela Cobadin şi Topraisar şi din spate, trecerea dela Flămânda. Autorul înfăţişează măsurile luate pentru atacarea trupelor române trecute peste Dunăre prin trupe trimise în grabă din Rusciuc, Plevna, Bazargic şi Turtucaia. Mareşalul socoteşte încercarea de trecere ca sdrobită. In realitate, ea fusese oprită de M.C.G. Român în urma insuccesului iniţial şi a situaţiei de pe frontul de Nord.

Mareşalul vroia să grăbească operaţiunile din Dobrogea, dar nu putea din cauze pe care le arată la 7 Octomvrie şi anume că la Turtucaia a avut de partea sa surprinderea, pe care nu mai putea pune temeiu acum, că întăririle îi vin încet şi apoi că comandă Bulgari şi Turci. Adaogă: fericiţi sunt generalii cari au de comandat numai trupe germane.

Intăririle totuşi veneau; şi la 18 Octomvrie îi soseşte ultima baterie grea. In acea zi dă ordinul de atac pentru a doua zi. Prin acest ordin se prevedea că aripa dreaptă, înaintând la răsărit de calea ferată Caraomer—Medgidia, să dea atacul decisiv. Acesta fu dat de divizia 217 germană şi a fost foarte greu. Numai după trei zile de lupte dârze a putut răzbi rezistenţa trupelor noastre dela Topraisar şi Cobadin. Mackensen se gândeşte din nou la trecerea Dunării pe la Şiştov şi la atacul asupra Bucureştilor. Cercetează totuşi personal podul Regele Carol I, de a cărui construcţie se minunează, şi constată că stricăciunile ce i s'au adus de către Români împiedecă să fie folosit pentru operaţiuni ulterioare. Lăsând puţine trupe bulgăreşti şi un regiment german în Dobrogea ca să ţie gâtul ei cel mai strâmt, îndreaptă masa forţelor sale — la finele lui Octomvrie stil nou — şi toată artileria grea, spre Şiştov.

In privinţa trecerii de aici, mareşalul socotea că la începutul lui Noemvrie, stil nou, ar fi putut trece peste Dunăre o mică parte din trupe şi forma pe malul stâng, încă la 7 Noemvrie st. n., un cap de pod puternic în care ar trece ulterior restul forţelor sale. Marele Cartier german fu însă de părere că

trebue să-și potrivească trecerea cu înaintarea armatei von Falkenhayn, indicând ca punct de contact al celor două armate Alexandria. Slabul debit al căilor ferate bulgare întârzie mult concentrarea armatei Mackensen în regiunea Șiștov, concentrare arătată de dânsul ca necunoscută Românilor, ceea ce este cu totul adevărat. Dar și înaintarea armatei von Falkenhayn fu mult întârziată de rezistența noastră care aduce Germanilor între altele, și insuccesul dela Jiu, despre care mareșalul nu pomenește nimic.

Asupra trecerii dela Zimnicea, mareșalul dă oarecare detalii și atribue succesul ei norocului că adversarul nu și-a dat de loc seamă că armata germano-bulgaro-turcă va trece pe acolo și că a fost cu totul surprins. Este iarăși adevărat că comandamentul nostru a fost cu totul surprins prin această operațiune.

După trecere, mareșalul fu numit comandant al forțelor care operau contra României în Carpați, pe Dunăre și în Dobrogea, al căror total era de 22 divizii infanterie și 4 divizii de cavalerie și i se prescrise să înainteze, cu trupele ce trecuseră Dunărea, spre Nord-Est, spre a ușura înaintarea spre Sud a armatei 9-a (von Falkenhayn) care ataca în Carpați. Trebue însemnat însă că mai luptau contra noastră încă 4 divizii de infanterie și 4½ divizii de cavalerie făcând parte din grupa de armată a arhiducelui Iosif, așa că am avut atunci în total contra noastră 26 divizii de infanterie și 8½ de cavalerie.

In înaintarea sa spre București, divizia 217 germană care se afla la stânga, fu atacată și rău însângerată, la 1 Decemvrie st. n., de front și de flanc de Români, iar divizia 26 turcă cuprinsă de panică, fugi; pe de altă parte Bulgarii, aflați la dreapta, aflând de înaintarea Rușilor în acea direcție, s'au oprit. Mareșalul arată că armata de Dunăre se afla în acea zi într'o situație foarte primejdioasă. Și primejdia fu mărită prin intervenția M.C.G., care se amestecă și nu îngădui folosința diviziei 11-a bavareză așa cum o socotea necesar Mackensen, și prin neînțelegerile acestuia cu generalul Falkenhayn.

Soarta îi fu însă din nou priincioasă, căci, în seara aceleiași zile, târziu, Mackensen căpătă ordinul de operațiuni al grupei

de armată Prezan (ordin căzut, cum se ştie, în mâinile duşmanului odată cu ofiţerii ce-l duceau) şi văzu cum sta situaţia şi primejdia mare la care era expus. Indreptă imediat divizia 11-a bavareză în flancul şi spatele diviziilor române (2/5 şi 9/19) ce atacau din spre Nord-Vest şi astfel fu scăpată, a doua zi, divizia 217 care se retrăgea atacată de front, în flanc şi în spate.

Mackensen arată apoi surprinderea sa de a găsi forturile Bucureştilor desarmate şi povesteşte cum, însoţit numai de trei ofiţeri, a precedat în ziua de 6 Decemvrie st. n. avangardele sale şi a ajuns în automobil la Palatul Regal din Bucureşti, unde a luat dejunul; atunci abia sosi şi prima patrulă germană.

După ocuparea Bucureştilor se arată cum s'a făcut urmărirea până la Siret, Mackensen prescriind stângei sale să înainteze destul de mult spre a împiedeca trupele românoruse să ocupe vreo poziţiune întărită intermediară. In acelaşi timp dădu ordin trupelor bulgare din Dobrogea să reia ofensiva. Ruşii cari erau în faţă se retraseră spre Nord, aproape fără rezistenţă. Ajunşi pe Siret, care era ţelul operaţiilor, Germanii se opriră. De altfel trupele lor aveau nevoie de odihnă, de muniţiuni şi de artileria grea rămasă în urmă.

In paginile următoare mareşalul se plânge de marele număr de ofiţeri austriaci, bulgari şi turci ataşaţi cartierului său în Bucureşti, arată că Bulgarii se poartă prost, zice că administraţia germană a căpătat încrederea Românilor (?!), şi descrie cum a fost organizată stoarcerea tuturor mijloacelor ţării în folosul vremelnicilor învingători.

Spre a cunoaşte nevoile şi posibilităţile, Mackensen a stat de vorbă cu oamenii politici rămaşi în Bucureşti. Despre P. P. Carp, cu care a stat dese ori de vorbă, are cea mai bună părere; despre Alexandru Marghiloman arată că nu e o personalitate de talia lui Carp şi că din punctul de vedere politic nu se poate pune cu totul temeiu pe dânsul. Mai departe mareşalul citează o convorbire avută cu Marghiloman, în Ianuarie 1917, în care acesta i-a spus că Românii regretă că Nemţii s'au oprit pe Siret şi că speraseră că ar mai fi înaintat şi ar fi gonit trupele româneşti şi pe Ruşi din Moldova.

Despre alți Români zice că au fost de folos patriei lor și administrației germane. Laudă cunoștința de țară și de oameni a arhiepiscopului Netzhammer, cu care a avut dese convorbirii

Asupra celor întâmplate în anul 1917, mareșalul arată micșorarea voinței de rezistență a Rușilor și pomenește de bătălia dela Mărăști ca de un mic succes local în dauna grupei de armate vecine a arhiducelui Iosif. Totuși se vede că acest succes local era supărător, pentrucă, la începutul lunii August, mareșalul se hotărăște, după înțelegerea luată că Comandamentul suprem, să atace dela Focșani spre Nord pentru ca să cadă în flancul și spatele trupelor române ce rupseseră frontul arhiducelui Iosif în valea superioară a Sușiței. In acest scop adună în sectorul de atac tot ce poate ca trupe și i se pune la dispoziție încă o divizie și câteva baterii de artilerie grea de pe alte fronturi.

Mareșalul arată bătălia dela Mărășești ca o izbândă a sa, spunând că a câștigat câțiva kilometri pătrați, dar nu pomenește că manevra sa de străpungere nu a reușit. Vorbind de bolșevizarea trupelor rusești, afirmă o neexactitate, zicând că în armata română « machen sich die widerstreibendsten Strömungen geltend ». Nu, ostașul nostru nu a șovăit nici atunci, cum nu șovăise în 1907, când fusese chemat să-și îndeplinească datoria, cu arma în mână, chiar în contra celor mai apropiate rude ale sale.

Și, în această privință, să-mi fie îngăduit a arăta o întâmplare personală.

In Iulie 1917 comandam cel mai din stânga regiment de infanterie la Nămoloasa, având în stânga regimente rusești ce nu-și mai îndeplineau datoria. Intr'o dimineață mergeam pe șanțul de comunicație ce ducea la stânga mea și am văzut în tranșee un grup de soldați de-ai noștri stând de vorbă cu un grup de soldați ruși. Apropiindu-mă, soldații ruși, cari atunci nu-și mai salutau șefii și cu atât mai puține pe noi, s'au îndepărtat. Am întrebat pe un caporal ce vorbeau ei cu Rușii. Mi-a răspuns că Rușii le spuneau că la dânșii se va împărți pământul țăranilor. Il întrebai atunci dacă nu fusese prezent când se cetise ordinul de zi că și la noi se va da pământ celor în drept. Imi răspunse că da, dar că Rușii vor

căpăta pământ fără plată. Spre a-l iscodi, îl întrebai atunci dacă nu i-ar conveni şi lui să capete pământ fără plată. Se uită lung la mine şi apoi îmi răspunse: dă, domnule Colonel, dacă azi sunt eu mai tare şi-ţi iau pământul d-tale fără plată şi fără hârtie dela Tribunal, mâine vei fi d-ta mai tare şi mi-l vei lua înapoi. In acest răspuns al caporalului stătea toată deosebirea de mentalitate între Rusul cu idei de comunitate, de folosinţă şi între, fără ştiinţa sa, a Românului celui crescut veacuri de-a-rândul în principiile dreptului roman, în care un schimb de proprietate nu are loc decât contra unei plăţi (în natură sau bani), consfinţit însă printr'un act emanat dela autoritatea legală şi nu după bunul plac al fiecăruia. Un ostaş pătruns de o asemenea mentalitate nu se putea şi nu s'a lăsat dus de niciun vânt de nebunie.

Mackensen însemnă apoi că oamenii politici din Bucureşti regretă că guvernul din Iaşi nu se foloseşte de prilej pentru a negocia cu Nemţii şi a încheia pacea.

Armistiţiul din 10 Decemvrie st. n. îngădue mareşalului să trimită cinci divizii spre frontul de Vest.

In ceea ce priveşte tratativele ulterioare, însemnările mareşalului nu arată decât lucruri în deobşte cunoscute. Intr'o scrisoare către Kaiser el vorbeşte prelung despre Marghiloman pe care-l socoteşte ca fiind un oportunist. Certele dintre aliaţi şi mai ales dintre Austriaci şi Unguri au întârziat mult pacea.

In privinţa întâmplărilor din toamna 1918, arătările mareşalului, nu dau la iveală fapte necunoscute.

Aşa cum este cartea mareşalului Mackensen, este un preţios izvor pentru oricine studiază istoria marelui războiu. Ea va fi mai cu seamă de mare folos pentru acei meniţi să conducă marile unităţi, fie în calitate de comandanţi de armate sau grupe de armate, fie în acea de ofiţeri de stat-major. Dacă ici şi colo se pare că nu redă faptele şi rezultatele aşa cum le cunoaştem noi, nu trebueşte uitat că cea mai mare parte din cele arătate de autor au fost însemnate chiar în timpul şi sub influenţa operaţiilor. Am convingerea că, deşi greşeşte ici şi colo, mareşalul Mackensen a tipărit ceea ce crede sincer că a fost adevărul.

Dar de ce folos este această carte pentru alții decât generalii și ofițerii de stat-major? Mare. Dintâi pentrucă ne reamintește faptele marelui războiu. Apoi pentrucă înfățișează greșelile ce am făcut. Greșelile făcute, date în vileag și bine studiate sunt școala cea mai bună pentru o armată și o națiune. O asemenea școală a urmat-o poporul și armata franceză după războiul din 1870—1871; o asemenea școală a urmat-o armata engleză după insuccesele din războiul contra Boërilor.

O asemenea școală n'am urmat-o în schimb noi după războiul din 1877—1878. Este adevărat că a existat, din punctul de vedere politic, nevoia ca să arătăm că acolo unde nu au reușit Rușii, am reușit noi și că eram deci mai destoinici decât dânșii. Această directivă permanentizându-se a devenit însă dăunătoare mai târziu, pentrucă nici armata nici oamenii politici și nici marele public nu și-au mai bătut capul să adâncească greutățile războiului trecut și cu toții au considerat armata noastră ca perfectă. Ulterior, ușurința cu care am răzbit până dincolo de Balcani în 1913, a mărit această încredere nemărginită în puterile noastre și nu ne-a pus pe drumul școalei adevărate, acea a insuccesului și a studiului cauzelor insuccesului.

Poate că niciodată mai mult ca azi n'au avut nevoie armatele și popoarele de asemeni învățăminte.

In sfârșit, scrisorile și însemnările mareșalului Mackensen mai sunt folositoare deoarece studiul lor arată că, chiar față de o armată așa de desăvârșită și de îndemânatică în ale războiului, cum era armata germană după doi ani de lupte, se poate opune dacă nu o rezistență triumfătoare dar una care să slăbească pe dușman pe alte fronturi (numai după frontul francez au fost nevoiți Nemții să ieie 6 divizii infanterie și una de cavalerie, salvându-se astfel Verdun-ul), să-l întârzie și să cinstească neamul, păstrându-i astfel drepturile pentru ziua socotelilor și a dreptății.

PARALELISME HELVETO-ROMÂNE

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

I

Congresul internațional de istorie din Zürich mi-a dat prilejul de a cunoaște mai bine bogata istoriografie elvețiană, care, ca o privire sintetică ori pe cantoane, nu lasă necercetat niciun colț din vieața politică sau din cea populară, dând un exemplu de credință față de activitatea înaintașilor.

Am ajuns, străbătând aceste pagini și urmărind discuții care nu sunt încheiate, la unele suggestii în ce privește asemănări cu înseși originile noastre și, astfel, prezint aceste idei despre ce mi se impune ca « paralelisme helveto-române ».

Nici pentru o țară nu s'a scris atâta istorie ca pentru acest mic cuprins, nici pentru un neam ca pentru aceste patru milioane de oameni. S'a trecut dela istoria literară la cea ipercritică, pentru a se ajunge azi la naive încercări de a restabili legenda educativă (cu argumente ca acestea: « de ce nu s'ar fi putut să fie și așa? »). Culegerile de acte într'o țară neprădată sânt enorme: douăsprezece volume numai pentru Zürich, în Arhivele căruia sunt 48.000 de piese. Până la Gagliardi și la Feller zeci de istorici au tratat « istoria Sviterei ».

Elveția, *die Schweiz*, nu e un teritoriu, și orice încercare de a trata istoria « Sviterei » n'ar putea începe decât dela statutul dat de congresul din Viena după căderea lui Napoleon sau după reglementările care creiază « Statul corporativ » după 1848. Geneva s'a adaus mai târziu. Zürich era în secolele al XIV-lea și al XV-lea un Stat; Lucerna, Berna,

altul. Grisonii, Valais au fost supuși cu luptă. Tendințe de cucerire s'au îndreptat și spre Valtelina, spre Savoia. În Alsacia, « Morile », Mühlhausen, a fost adoptată. La începutul secolului al XVI-lea, când se părea că se merge spre o formă politică asemenea cu a țărilor vecine, Svițerii, miliția mercenară în care se întrupa vieața nației, asediau Dijon. Burgundia întreagă părea că ar fi să li aparție, ca și părți din Nordul Italiei.

Rasa e germană numai în foarte mare parte, și încă antropologii pot recunoaște sânge « alpin », celtic și roman. Adevărata istorie nu poate începe însă nici cu primitivii din locuințile lacustre, pretutindeni sămănate, nici dela Alamani și Burgunzi, nici dela provincia lui Carol-cel-Mare, nici dela creștinările prin călugări irlandezi, ca la Skt.-Gall, cu numele galic. Ci numai dela crearea spiritului svițerian, prin acțiunile și emigrările războinice datorite lipsei de loc și de hrană și apoi manifestărilor religioase, literare, artistice, de o parte, sociale, de alta.

Dar și aici ca și la noi, baza e *a primelor națiuni*, care se simt supt aluviunile etnice ale invaziilor.

Din *Illustrierte Schweizergeschichte* a lui Ernst Fischer (Schaffhausen, f. an), culeg cuvinte celtice ca Rhein = șanț, Aar = apă, Rhône = « Starkenbach », Geneva = confluență. Orașul Thun e *dunum*, Yverdun = Eburodunum, Moudon = Minodunum (« cetate de munte »), Solothurn = Salodurum, Winterthur = Vitudurum [1]). Zürich e un Turicum elvetic, și până în secolul al XVI-lea regele Franciei se adresează la burgmeisterul și consulii din « oppidum thuricense ». Vechea pecete din secolul al XIV-lea are « Consilium turicense « [2]).

Romane sânt însă : Vevey = Vivisicus [3]), August=Augusta Rauricorum [4]). Și *villa* romană se păstrează în finala multor numiri de locuri.

---

[1]) P. 23.
[2]) Renașterea a introdus apoi forma « civitas tigurina ».
[3]) P. 31.
[4]) *Ibid.*

II

Intâiu mi s'a întărit concepția alcătuirilor populare după retragerea Imperiului roman, care sânt la originea noastră. Am arătat, de atâtea ori, — și de altfel am văzut pe urmă că și Amédée Thierry recunoscuse valoarea acestui caz, — cum Viața Sf. Severin, de Eugipiu, învederează că, după retragerea Imperiului roman, colonii romani și romanizați se alcătuiau în comunități libere, cum a fost, în ce ne privește, aceea, înfățișată de scriitorii bizantini, pe malul drept al Dunării, cu un veac mai târziu. Iată că, acuma, se adauge un caz nou, pentru regiunile elvețiene.

Când s'au produs marile năvăliri, întreaga lume din regiunile Europei mijlocii s'a năpustit spre adăposturi. Unii, aruncați spre Est, s'au pierdut între Români, a căror întărire pe malul stâng se datorește tuturor acestor invazii, noii locuitori venind și din Sudul prădat de Attila și din Vest, iar alții s'au găvozdit în Alpii dinarici, la înălțimi așa de mari, încât ele ating și 2.000 de picioare engleze.

Nici nu-i nevoie să se caute elemente ilirice în ipoteza că Reții (dela Ren, Rin) s'ar fi compus din Iliri și din Etruscii ale căror inscripții s'au aflat în aceste văi [1]). Ajunge originea iliră a locuitorilor din Noric, Vindclicia și Panonia, adăpostiți aici.

Originea ilirică, deci noric-panoniană, a acestor pribegi, — căci pribegi, peste slabe resturi alpine, sunt ei —, s'ar învedera printr'un element de limbă: « roșu » se zice *cotschen*, ca și în albaneză (de unde în românește: Cociu, Cocea). Dar e drept că și în latină e *coccineus* (de unde *coccinilla)*, deși se poate crede că și aici e un element strecurat din limba iliră. Și același e cazul pentru *mellen*, *melna*, « galben »; « alb » și « negru » vin însă din latinește, iar « albastru » e *blova* (fr. *bleu)*. Și alte cuvinte de origine nelămurită se pot cita, ca numele săptămânii, *eilva*. S'a semnalat [2]), apoi, păstrarea în văile elvețiene, ca strigăt, a ilirицului *leoba*, *loba*, « vacă ».

Pe această bază a început o nouă vieață, de țărani, în văi, dar și în orașe, de cetățeni. In toată Elveția, Biserica a

[1]) Peder Lansel, *Die Rätoromanen*, 1926, pp. 5—6. Dar răspingerea originii etrusce pentru una celtică, în *Enciclopedia Britanică*, XI, p. 609.

[2]) Peder Lansel, *Die Rätoromanen*, p. 31.

dominat, în cetățile închinate Sfinților, ca în Dalmația și la Veneția (Sf. Vlasie, Sf. Marcu, etc.; Cuera e a sfântului Luciu) prin episcopi, de veche origine, ca, acolo, la Curia (*Cuera*, în limba « romană », *Coira* a Italienilor, cari, evident, au împrumutat forma Ladinilor, Chur sau Kur la Germani, cari au apucat încă sunetul primitiv), sau de creațiune misionară, în sfârșit și de impunere carolingiană.

La noi s'ar părea că, religia fiind în sama « popilor », dintre cari cei dela schituri îndepliniau rosturi episcopale de « chorepiscopi », adevărata autoritate ierarhică ar fi dispărut timp de mai multe secole. De fapt, nu e așa. Avem episcopii noștri dincolo de Dunăre. Acolo putea fi un Stat de alt caracter, din veacul al VIII-lea înainte, dar *unitatea romanică pe ambele maluri ale Dunării se menținea prin această subordinare sufletească față de aceia din cetățile, care, de altfel, au păstrat pentru cei de pe râpa stângă vechile nume latine trecute prin prefacerile graiului nostru: Diiul, Nicopoia și Drâstorul.*

Venind la orașul ladin, roman, din Elveția, *curia* înseamnă locul unde se dă judecata, ceea ce la noi se exprimă prin « Scaunul » judecății. Ea n'are a face cu *Curtea* noastră, care e de origine militară, dela *cohortem*, și până azi a « merge la curte » e a se duce unde este o clădire mare întărită; de unde și sensul ce-l are pluralul « curți »: « curțile » lui Vodă au devenit « Curtea » acestuia, cu toate accepțiunile ce se desfac pentru dânsa.

Episcopatul din Cuera e pomenit la 452 ca o fundațiune veche. Peste el, fără a-l clinti, trec năvălirile și dominațiile, venite din Sud sau din Vest. Aceiași familie de episcopi-prinți, a Victorizilor, se menține. Carol-cel-Mare însuși se pleacă înaintea episcopului, adăugind « comitatul » său la vechea organizare a episcopilor-*praesides*, dar la 831 episcopii izbutesc să rămâie singuri, cum fuseseră. Ei trebuie să primească însă o rupere de Italia prin subordonarea (pe la jumătatea acestui secol al VIII-lea) de Scaunul renan dela Maiența. Episcopul pierde autoritatea asupra abaților dela Disentis și Pfeffers, dar rămâne *domn* acasă la el și-și adauge în secolul al X-lea și valea Bregaglia,

Acolo [1]) « se păstrează un grad uimitor de înalt al civilizației ». Pe la 750 se decretează o *lex romana curiensis* « adausă » până la Carol-cel-Mare, care o suprimă [2]).

Când monarhia bisericească a lui Carol-cel-Mare dispăru, se încercă noua vieață locală prin însuși markgraful germanic așezat acolo, un Burcard, care se răscoală la începutul secolului al X-lea [3]).

Dar ordinea feudală nu-l scade pe episcop, ci el se așează în fruntea marilor seniori. In secolul al XII-lea (1170) e prinț de Imperiu [4]). Când, în al XIV-lea, se va face o ligă contra lui, el va întra în ea. Şi peste două veacuri marele rol jucat de Matei Schinner, care se intitulează pe moneta ce bate [5]) « episcopus sed[i]um Prc. et Co[ire] », trebuie pus alături de aceste tradiții dela începutul evului mediu. Faptul că episcopul de Cuera își întinde și azi jurisdicția, nu numai asupra teritoriului ladin, și odată ladin, până la Glarus, dar și până la Zürich, dovedeşte ce solide au fost fundamentele acestei așezări politico-religioase. El cârmuiește și pe catolicii din principatul de Lichtenstein, a cărui capitală, Vaduz, poartă, cum vom vedea, un nume « ladin » [6]).

Se recunoaște că principatul acesta (de la 1719, prin decret imperial), un vechiu comitat, trecut la mulți domni, până la cei stirieni cari i-au dat numele, deci o a treia *Domnie*, pe lângă a episcopului, a abatelui dela Disentis, — și *acestuia îi răspunde stăreția episcopală a Muntenegrului, altă Romanie* —, era romanic, la Vaduz chiar, la Samina, la Gavadura, *încă în secolul al XVII-lea* [7]). Intreaga organizație populară, sprijinită pe alegere, s'a păstrat și până astăzi.

---

[1]) V. Galiardi, *Histoire de la Suisse*, I, p. 43.
[2]) *Ibid.*, p. 44.
[3]) *Ibid.*, p. 51.
[4]) Enciclopedia Britanică, VI, p. 654; XII, p. 609.
[5]) *Ibid*, p. 271.
[6]) Ca izvoare principale, pe care nu le am la îndemână, se citează: Conradin von Moor, *Geschichte von Curraetien*, 2 vol., Cuera, 1870—1874; P. C. von Planta (ladin), *Verfassungsgeschichte der Stadt Cur im Mittelalter*, Cuera, 1879; *Geschichte von Graubünden*, Berna, 1892. Mai ales *Codex diplomaticus Rhaetiae*, 5 vol., Cuera, 1848—1886, și Fossati, *Codice diplomatico della Rezia*, Como, 1901.
[7]) Enciclopedia Britanică, XVI, p. 592. E interesant că la Cuera s'a scris istoria principatului (P. Kaiser, *Geschichte des Fürstentums Lichtenstein*, 1847).

Unul din acești episcopi, urmași ai lui Asionis, dela sfârșitul secolului al VIII-lea (758—783), Tello, cu numele romanic, a schimbat centrul bisericesc dela vechea biserică a sfântului local, Lucius, Luzi, la catedrala de un caracter cu totul particular, pentru a cării asămănare cu zidirile franceze din Sud s'a recurs la ipoteza unui meșter de aici care ar fi fost în acea depărtată țară de mare artă, cum, de altfel, se admite pentru începuturile din secolele al XII-lea și al XIII-lea și un artist din Arles [1]). Lui Tello, al cărui nume amintește pe al eroului legendar Tell, i se recunoaște situația de « president » al Reției [2]). Se notează posibilitățile de schimb internațional venite din întrebuințarea pasului vecin.

Unirea, la 1367, contra episcopului și a supușilor săi, cuprinzând până și pe canonici, pentru a crea prima ligă, a « Casei lui Dumnezeu », legătura aceasta între văile Engadinei, samănă cu formațiunile mai largi, în « județe », ca această « curie », a vechilor noastre văi. O alta, mai sus, în munte, și cu abatele dela Disentis (ars de Francezi la 1799), apare la 1395. Așa se creează Grisonii, al căror nume (în germană Graubünden) n'are a face nici cu coloarea gri, nici, de sigur, cu numele contelui care s'a adaus la ei [3]). « Zece județe », *Zehngerichte*, se unesc apoi la 1420, calea rămânând deschisă pentru alte « legături », așa că până la 1500 țara e alcătuită ca o singură formațiune sprijinită pe voința populară. Două biruinți contra Impăratului, la 1499, o consacră.

E însăși povestea, nescrisă, a începuturilor noastre.

Și o aristocrație răsare dintre acești oameni liberi, tot ca, la noi, boierii. Și, astfel, Engadina, cu familia Planta, stă în fața văii Bregaglia [4]), de unde vin acei Salis cari au dat un delicat poet de limbă germană și diplomați. Această rivalitate îndreaptă pe unii spre Spania, pe alții spre Franța.

---

[1]) Johann Sonncke, *Die Kathedrale von Chur*, f. an.

[2]) *Ibid.*, p. 8. Peder Lansel, *Die Rätoromanen*, p. 9, crede că abia prin misionarii epocii merovingiene s'ar fi produs creștinarea. La 847 predica se făcea tot în romană; *ibid.*, p. 11. Supt Carol-cel-Mare e episcop Verendarius.

[3]) Cf. Enciclopedia Britanică, XII, p. 609. După această explicație Graubünden, Grafenbünden, ar fi originea tălmăcirii Grisons.

[4]) *Ibid.* N. Salis-Soglio a tipărit la 1891 o carte a familiei, *Die Familie von Salis*. Cf. N. Valșer, *Johannes von Planta*, Zürich, 1888.

III

Din această vieață locală romană, subt ocrotirea Bisericii, a rămas o *rasă* de o alcătuire cu totul deosebită de a vecinilor germani cari au înghițit așa de mult dintr'însa, rasă de oameni bruni, cu capul rotund, ochii negri și părul îmbielșugat [1]). Și *a rămas un fel de vieață rurală care continuă și până azi.*

Pe lângă unele cuvinte « culturale », verbele germane cu propoziții demontabile exercită o influență, ca *trer aint* = *anziehen* și *trer our* = *ausziehen.*

Pentru principalul scriitor roman, care urmează pe Ascoli, Peder Lansel, fost consul elvețian la Livorno, harta vorbitorilor de « dialecte ladine » merge dela Skt.-Gotthard până la Isonzo și Adriatica [2]). In ea se cuprind Friulanii, cei de la Udine, Gorizia și Gradis ca, — 50.000—, « grupa mijlocie », atacată de dialectul venețian, și cei 40.000 de « Retoromani », cari se urcă până la cei 1800 de metri de la « Apa Roșie » și de la San-Murezzan, adecă Skt.-Moritz al bogaților turiști și skiori. Până în secolul al XV-lea și Glarus făcea parte din această hartă [3]).

Engadina, *Engiadin'ota* e Țara Pădurii (dela numele Innului, *En*, și dela *gad* = pădure; cf. Jiiul-de-sus și Pădurenii). Locuitorii, vre-o 12.000, sânt *Engiadinais.* Pământ sărac și rece; proverbul popular zice, despre bruma de acolo:

Engiadina, terra fina,
Scha nu füss quella pruina [4]).

Ea se împarte în *vschinaunchaes* [5]), « vecinanțe », sate. *Vicus* se păstrează deci, și *vecinii* noștri ar putea să vie, nu după apropierea locuințelor, ci după satele înseși. Cum noi am luat dela Slavi *ulița*, așa ei au împrumutat dela Germani *giassa*=*Gasse.* Dar din *cantonul* vechiu, *chanton*, *cătunul* nostru, ei iau, ca și Italienii, și indicația « colțului » *(chantunera).* Biserica e *baselgia*, unde sună clopotele, *sains*, « sunetele ».

[1]) Vezi figuri în broșura mea *Frații noștri cei mai mici: Romanii ladini*, București 1938.

[2]) Lansel, *o. c.*

[3]) *Ibid*, p. 12.

[4]) *Annalas de la Societa retoromantscha*, XLVIII (1934), p. 225.

[5]) Sătenii sunt *vschiniedi.* Odinioară și « v'schyns »; *ibid.*, p. 21.

Cășăriile sunt *chascharias*. Ca formații superioare e « chuminul » și curțile » *(cuorts)* [1]. O transhumanță ca a noastră aduce, pentru fabricarea cașului, pe Italienii din Bergamo, cum veniau la noi Turcii din Caramania, de unde Caraimanul nostru.

Oamenii acestui fund de munte erau mai ales păstori, păstori locali, nu transhumanți. De aici multele nuanțe pentru numirea animalelor. Astfel, pe lângă *chavagl*, *vacha*, *bouv*, *tor*, *vdè*, *besch* (oaia, numită numai așa: « bestie »), *agnè*, *chevra*, *puërch* și *scrua*, și aceste numiri: *sterla*, *muja*, *trimma* (pentru vaci), *muaglia* (« vite »), *uzöl* (ied), *alimeri* (porc), *verl* (vier), *puschlin* (purcel). Tot așa pentru numirile de insecte. In schimb numele de pești sunt puține și de împrumut. Bogată e nomenclatura, originală, a plantelor. E interesant că s'a păstrat numele frasinului *(fraisen)*, care nu crește în Engadina, țara pădurilor de fag *(fô)*.

In ce privește organizarea, găsim în aceste sate, prin secolul al XVI-lea, chizeși și « arvogna » [2]. *Cuvìchii*, *convicinì*, se adună și hotărăsc pentru pășuni și alte motive de discuții un număr de « schantamaints ». Se ia jurământul, care se înlocuiește une ori cu « atingerea baghetelor » (« tuchio bachietta in loc del saramaint ») [3].

Ca sărbători, Paștile, apoi *Nadel*, Crăciunul, *La Bavania*, Boboteaza, Quinquagesima *(Tschuntcheisma)*.

Deci a rămas *limba*. Douăzeci de dialecte la câteva zeci de mii de oameni.

In părțile Adigelui-de-sus, la Badia, S. Cassiano și Corvara, se vorbește dialectul care se zicea și, de sigur, se mai zice încă: *badiotto*, după cea d'intâiu din aceste comune [4]. Aceeași limbă se mai vorbia la Marebbe și La Valle, ca și de către acei Fassani, cari, dela sfârșitul secolului al XVII-lea, își scriau statutele, redactate de obiceiu în limba poporului, aici italienește, și de către oamenii din Livinallongo [5]. Se osebiau,

---

1) *Ibid.*, p. 210 și urm.
2) *Annalas* citate, p. 49.
3) *Ibid.*, p. 121.
4) V. *Giornale di politica e di letteratura*, XIV, I—II, pp. 58—9.
5) *Ibid.*, p. 59.

dăunăzi, ca dialecte: *il fassano, il marebbano* și *il gardenese* (de la Gardena) [1]. La 1609, vorbindu-se cu despreț de o limbă care « nu se poate nici scrie, nici ceti, nici învăța de cine nu e născut acolo », se luau măsuri pentru ca locuitorii de acest graiu, ziși Burgusiani, să nu aibă legături de familie cu « Grisonii eretici » [2].

Numele proprii străvechi, anteromane, sunt păstrate credincios de această populație care a găsit în aceste locuri pe ultimii reprezintanți ai primei rase. Cuera e așezată pe râul Plessur, care vine din valea Schaufigg. Dacă una din înălțimile ce o domină a ajuns a se chema, poate numai majoritar şi oficial, Mittenberg, cealaltă păstrează numele de Pizokel. Piscul (piz) Vadret (cf. Vaduz), piscul Sesvenna (final etrusc) domină Engadina-de-jos, și în mult disputata Valtellina (dela Val Tellina), odată supusă în parte episcopului din Cuera, și prin donația, din secolul al XIV-lea, a lui Mastino Visconti, se înalță Pizzupo (acolo și pasul Umbrail). Se trece și azi granița Tirolului la Punt Ota. Avem, în acești Grisoni, nume de văi *(glen, val)*, ca Samino, Frastanz, Domleschg, nume retic, Avers, Lugnetz, Mals, Schams, Nauders, Bevers, Puschlav, Zuz, Mals, Safien, Spöl, Zernez, Tasna, Remüs, Samnaun, Samaden. Cutare pasuri de munte se chiamă Rafna, Flüela. *Și aici, muntele păstrează nomenclatura indigenilor.*

Ca ape mai mici, Alvamen (Albul), Fidein, Le Prese, Schuls [4]. Aceste nume, alături de cele de moștenire romană: Baselgia (« biserica »), Albula, Bernina, Silvaplana, Silvreta, Biasca, Mesoco, Medels, ca localități: Sargans, Disentis, Thuris, Räsuns, Tarasp, Sils, Disentis, Malans, Slanz, pe lângă cunoscutul Davos și Arosa, se mențin cu toată germanizarea, impusă sau voită, și astăzi, pentru așezările sătești, lângă numele de așezări germane sau bisericești (ca a Sfântului Mauriciu).

Din aceste dialecte, socotite că nu pot da o limbă literară, deși în ea se redactează acele acte, cărți religioase, calendare încă din secolul al XVI-lea, o întreagă generație de scriitori,

[1] *Ibid.*, p. 60.
[2] *Ibid.*, pp. 60—1.
[3] Enciclopedia Britanică, VI, p. 654.
[4] *Ibid.*, XII, p. 608.

până la azi septuagenarul Peder Lansel, au izbutit a face, și pentru poezie, o nobilă limbă, armonioasă și capabilă de mlădieri.

In cimitirul dela San-Gian odihnesc apostolii: cei doi Palliopi, cari au publicat Dicționariul dela Samaden în 1895, Ioan Mathis, Robert Ganzoni, Gilli Heinrich, Peter Jann, Otto Cloette [1]). Adaug că, îndemnat de anume asămănări, pe care le-a relevat pe larg și regretatul nostru confrate Ovid Densusianu, într'un curs, rămas nepublicat, la Universitatea din București, filologul german J. Ulrich, care a dat, la Halle, în 1882, o *Rätoromanische Chrestomathie*, în două volume, a venit, acum vre-o treizeci și cinci de ani, la Brașov, ca să studieze din viul graiu românește.

Anume elemente de mare asămănare cu noi nu lipsesc. Astfel însăși umbrirea lui *a* latin în numele poporului: *Romonsch*. Pe lângă *totünna*, « totdeauna », care înseamnă « totuși », *versa* pentru « varză », pierzându-se *cauliculum*, de unde am făcut « curechiul » nostru, s'ar putea semnala și *crida*, cum se zice la noi în Moldova, pentru « cretă », *aram* pentru « aramă ».

IV

Pe lângă această singură transmisiune romană, marile orașe de mai târziu apar întâiu ca simple *Höfe*. Astfel Zürich, acel vechiu Turicum helvetic [2]), care e dat, la 853, de Ludovic Germanicul, cu alte posesiuni socotite imperiale, și în ce va fi cantonul Uri, mănăstirii de femei din ce va deveni puternicul oraș [3]). E interesant că, dacă, în acest act, apare ca mare cancelariu Ratleik, din Seligenstadt, acel care redactează e un « Roman », Comeatus. Mănăstirea e închinată Sfinților Felix și Regula [4]).

Dar în aceleași văi s'a creat de năvălitorii alemani și burgunzi *o vieață rurală asemenea cu a noastră în evul mediu*.

[1]) Steinrisser, *Grammatica elementera del romauntsch d'Engiadin'ota*, p. 96.

[2]) Pentru Romanii din Grisoni e Turigt.

[3]) *Mon. Germ. Hist., Dipl.*, la această dată, no. 67, și *Urkundenbuch der Stadt und Landschaft Zürich*, I, no. 68.

[4]) *Mon. Germ. Hist., Dipl.* și *Urkundenbuch*, la 878.

Numele cantoanelor de văi n'au fost explicate. Astfel Schwyz și Uri, iar Unterwalden, « cei de subt pădure », amintesc pe « Pădurenii » noștri. Neexplicat e și numele teritoriului Glarus. Zug înseamnă « drumul », « coborîrea » din munți. Berna, firește, « Urșii », « la Urși » *(Bären)*, precum München e « călugării », « la mănăstire », iar la noi, numele satului Pochidia vine dela « Pochii Diei », « popii », călugării din mănăstirea întemeiată de ctitorul Dia. Appenzelle trimete la *cella*, « celula », chilia unui pustnic. Basel e evident *basilica* (așa ca, la noi, Biserica-Albă).

In ce privește Valais, Walleis (v. și Wallensee), aceștia sunt « Valahii » (aici nu se întâlnește îndulcirea din « Welschen »). « Valahii » celto-romani, în fața strecurărilor, alunecărilor, depunerilor de sediment, și nu năvălirilor germane.

Nu numai că acești oameni rămân în văi pentru o vieață pastorală, dar ei pornesc de acolo pentru a avea forme politice.

O mișcare analoagă a fost semnalată [1]) în vremea din urmă și la țăranii din Nordul Italiei, cari se ridicară pentru libertate contra episcopului de Como și a seniorilor și dădură astfel un exemplu și un îndemn Elvețienilor vecini, cu cari erau în strânse relații.

D. Gagliardi, care nu cunoaște cazul românesc, n'are dreptate când scrie, după ce a arătat că țăranii nord-italieni nu și-au putut păstra libertatea, că « nașterea Confederației și apărarea ei biruitoare constituie deci, în analele târziului ev mediu, un caz excepțional, unic în felul său » [2]).

Un alt punct de mare importanță pentru noi e această constatare pe care trebue s'o facă acest profesor la Universitatea din Zürich, cu privire la prima cartă a confederației de libertate: « Deci punctul de plecare al acestei mișcări, care câștigă necontenit în jurul ei și isprăvi alcătuind într'un singur Stat toată țara ce se întinde între Jura și Alpi, au fost teritorii cu totul restrânse, care, e adevărat, *fuseseră colonizate în parte încă de pe vremea Romanilor, dar, cum se*

---

[1]) Gagliardi, *loc. cit.*, p. 78.
[2]) *Ibid.*, p. 79.

poate deduce din numele de locuri, nu fuseseră colonizate decât relativ târziu de Alamani » [1]).

Şi atunci o întrebare se pune, la care nu m'am gândit până acuma. Precum, la 1291, « comunitățile », obştile, adecă județele de munte ale viitoarei Elveții s'au unit, în condiții care nu se pot fixa, odată ce s'a dovedit, — deși târziu și nu fără greutate, falsitatea legendei lui Wilhelm Tell și Stauffacher, a scenei arcului cu care se trage în mărul pus pe capul copilului,—că actul acela din 1291 a venit din opunerea față de « principatul » lui Rudolf de Habsburg, *oare, în afară de perpetuarea la noi a ideii de Domnie, unirea județelor pe la aceeași dată, — căci pe la 1270 Litovoiu lupta singur, — nu s'a făcut ea înaintea pericolului unei cuceriri unguresti?* Dar aceasta a trebuit să se facă înainte de complecta degenerare a Arpadienilor, și anume pe vremea când « regele tânăr » Ştefan, în luptă cu Bulgarii și având nevoie de contingente din părțile la Sud de Carpați, amenința, stând în Ardeal, cu întemeiarea *unui al doilea Stat unguresc* în această parte, cu fireasca tendință de întindere la Sud de Carpați?

S'ar putea întinde, de altfel, paralelismul și asupra ocupației de mercenari, ostași în largul lumii, din care Elvețienii făcură o industrie națională, și care, practicată de Românii cari luptă aiurea, ca Ioan Hunyadi în Lombardia și atâția alții până în Caffa și în Mangup, a fost închisă în hotarele noastre de Domnia gata pentru războaie și de nevoia de apărare contra Turcilor.

---

[1]) *Ibid.*, p. 76.

PRINCIPIUL NAŢIONALITĂŢILOR ŞI GREŞELILE LUI BISMARCK

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 14 Octombrie 1938

I.

Evenimentele atât de importante care s'au întâmplat în Europa în ultimele zile şi care au zguduit conştiinţa fie căruia, au atras sentimentele cele mai adânci, au provocat îngrijorările cele mai legitime, dovedindu-se astfel, cât este de copilărească deosebirea care se face între cugetarea ştiinţifică, în care se cuprinde cu drept sau fără drept şi orice consideraţie istorică, şi între politica desfăşurată supt ochii noştri, au trebuit să trezească şi în mintea istoricilor anumite amintiri şi să-i silească la unele deducţii, care fără această influenţă a unei considerabile realităţi nu s'ar fi impus de loc, sau nu cu aceeaşi hotărîre şi aceeaşi deplinătate. Germanii au cerut pentru dânşii teritoriile austriace şi ceho-slovace, în care se găsesc Germani cu conştiinţă naţională, sau cu ceia ce poate da, ca simţ de deosebire, vorbirea altei limbi.

Statul german, represintat prin şeful său, a făcut declaraţia solemnă că astfel de revendicaţii pe aceiaşi bază de conştiinţă naţională şi de limbă osebitoare nu se vor întinde şi asupra elementelor germane care se găsesc în Polonia, asupra acelora care fac parte din nou din Republica Franceză, asupra locuitorilor din Slesvig, cari trăiesc de la războiu încoace supt Coroana daneză, asupra supuşilor d-lui Mussolini din Tirolul

anexat la 1918, asupra numeroșilor Germani împrăștiați în Sudul Rusiei, fără a mai vorbi de acei cari se găsesc în număr mai mic sămănați și în alte State, între care este, cu Șvabii și Sașii săi, cu elementele colonizate în Basarabia și Dobrogea, cu cele pripășite prin orașele mari ale noastre, și Statul român.

Aceste asigurări sunt sprijinite însă numai de guvernul german de acum și de voința omului neobișnuit care se găsește în fruntea acestui nou Reich. Pentru poporul german însă, după educația care i s'a dat, după tendințile care i s'au infiltrat, după avântul pe care l-a luat, după conștiința de putere de care i s'a vorbit necontenit și care fără îndoială există, niciun hotar nu poate fi pus în calea acestei aspirații către o unitate națională care a întârziat.

Și, dacă Anglia și Franța n'au nimic de cerut dincolo de hotarele lor, Italia nu se poate să nu țină seama de existența numeroșilor Italieni din Elveția, de caracterul unitar italian al locuitorilor insulei Corsica, fără a mai vorbi de marile amintiri venețiene întrupate în strălucitele monumente de artă din Dalmația, prin care se poate vorbi acolo de un seminaționalism istoric italian.

Inainte de aceste evenimente, a fost în Europa, începând dela 1866 înainte, fără a mai vorbi de sensul mișcărilor dela 1848 în unele țări, mișcări despre care voiu vorbi mai departe, o serie de conflicte care au dus la mari vărsări de sânge în Europa Centrală, în părțile balcanice și dunărene, până la Marele Războiu, care și el a fost făcut dela o bucată de vreme supt steagul reclamațiilor naționale și a dus la întemeierea sau complectarea unor State având acest caracter.

Și atunci pentru istoricii cari au simțul vieții contemporane se pune întrebarea: de ce nu s'au putut împiedeca aceste grozave încăierări între popoare, de ce nu s'a putut merge până la capăt în crearea unor formații naționale complete, din moment ce principiul însuși fusese pus încă de mult?

Nu, cum se obișnuiește a se spune, de Revoluția franceză. Revoluția franceză n'a fost un produs național francez, pe baza unor idei franceze și urmărind scopuri care să aparțină numai națiunii franceze. Lumea se lasă înșelată

de cuvântul de « națiune », care la Francezii dela 1789 nu avea un sens de rasă, ci numai unul de caracter general uman. « Național » era ceva potrivit cu drepturile și cu cererile poporului; « națiunea » era opusă regelui, clasei aristocratice, clerului, înaltei lumi de funcționari în serviciul dinastiei: « a naționaliza » pe vremea aceia nu putea să însemne altceva de cât, pentru a ne exprima în termeni contemporani cu noi, *a democratiza*. Revoluția franceză a început cu oferta de pace către toate neamurile, și către acelea socotite oarecum ca dușmane din cauza opoziției dintre State.

Dacă în țările cucerite, care erau considerate însă ca liberate și încredințate prin urmare localnicilor, scoși de supt jug, s'a produs totuși o francizare de formă administrativă, de lume oficială, de învățământ public, aceasta nu se datorește faptului că Francezii, convinși de superioritatea limbii lor, și aceasta însăși ar corespunde unui simț de superioritate a rasei, ar fi voit ceia ce se numește astăzi o desnaționalizare, ci limba franceză, gândirea franceză, formele franceze de viață erau socotite ca un bun general al omenirii și în special al Europei, a cărui răspândire nu însemna sclăvia nimănui, ci, din potrivă, o mare îndatorire, o deosebită binefacere ce s'ar face unor popoare, care până atunci ar fi întrebuințat limbi mai puțin desăvârșite, în forme mai puțin corespunzătoare cu binele cutării sau cutării țări.

Pentru a avea într'adevăr principiul național, se cerea altceva. De sigur o cunoștință a istoriei mai noi, care nu se preda pe vremea aceia în nicio școală, cercetarea unei literaturi, din care nu se cunoșteau decât produsele cele mai reprezentative, în care era atâta spirit francez internațional, putința de a străbate o țară dela un capăt până la altul, pentru ca fiecare să fie pătruns de frumusețea, de spiritul, de bogățiile, de înlesnirile, care se găsesc răspândite într'însa. Și mai trebuia încă un lucru. Precum, în evul mediu, cea dintâi mijire a unui instinct național se datorește, pe vremea cruciatelor, faptului că națiunile s'au găsit în aceiași oaste a luptătorilor pentru cruce și și-au putut da samă de deosebirea limbilor și apucăturilor, tot așa, prin războaiele Republicei și prin acelea ale lui Napoleon, s'a ajuns la un simț

din ce în ce mai ascuţit al naţionalităţii, din care a rezultat pe urmă o teorie şi din teoria aceasta s'a desvoltat o politică.

Şi romantismul a contribuit la aceasta. Acel idealism nobil, cu înţelegere pentru coloare, pentru pitoresc, pentru originalitate, care a stăpânit atâta vreme spiritul uman şi a produs şi un romantism politic, care a dominat timp de cel puţin trei decenii Europa.

Mulţămită tuturor acestor schimbări în spirit, la 1848 teoria naţională exista, şi prin această teorie *naţională*, care rămânea să se potrivească aşa cum putea, o altă teorie, foarte răspândită pe vremea aceia, teoria *liberală*, pe baza acestui romantism, sau prin unele din războaiele şi revoluţiile de atunci.

S'ar fi putut ajunge, de pe urma unor tendinţe aşa de fireşti şi de frumoase şi unor sacrificii primite cu atâta plăcere, la *crearea Statelor naţionale depline* şi, odată create Statele naţionale depline, n'ar mai fi fost nevoie de tot ce s'a cerut pe urmă omenirii, ca sforţare şi ca vărsare de sânge. S'ar împlini aproape un secol de pace desăvârşită, dacă nu s'ar fi ivit, şi nu înţelegem de unde ar fi venit şi pe ce motiv s'ar fi impus, un alt principiu, pentru ca să răstoarne pe acela care încet şi sănătos se impusese omenirii atâta vreme. Atunci, a trebuit să vie cineva: o ţară, o clasă, un om, reprezintând şi o stare de spirit mai largă, venind din trecut, care egala sistemul naţional şi nu avea aplecări romantice care să fi stat în calea principiului naţional şi, prin mijlocul unei organizări puternice, să spulbere o desvoltare organică atât de bine întemeiată.

Acest om a fost Otto de Bismarck, cancelar al Imperiului german. El mai mult decât oricine.

II.

Incerc a o arăta în consideraţiile care urmează:

Născut la ţară, în castelul Schönhausen, dintr'un tată care nu voise să fie militar, potrivit cu tradiţia familiei, şi dintr'o mamă, cu privire la care s'a observat că tatăl ei fusese

un scriitor şi un filosof în sensul secolului al XVIII-lea, care şi-a crescut fata în tradiţii de un mare liberalism — şi nu s'a uitat de biografii cancelarului german că, între rudele sale despre partea mamei, se găsia şi acel locotenent Katte, care fusese tovarăş de escapadă al lui Frederic-cel-Mare, în anii de Prinţ Moştenitor şi îşi pierduse supt ochii acestuia capul, Otto Eduard Leopold von Bismarck, născut într'un castel singuratec de viaţă închisă, n'a arătat prin nimic că foloseşte de direcţiile pe care i le putea da mama şi nici de acele studii la Berlin care s'au făcut într'un institut alcătuit pe baza sistemului de bună umanitate al unui Pestalozzi, de şi, din învăţătura care se dădea acolo, el a cules, observând-o cu mândrie mai târziu, sistemul spartan la care era supusă desvoltarea şcolarilor.

S'a relevat de biograful englez al lui Bismarck, Charles Lowe [1]), că apoi, la gimnaziu, el a întâlnit iarăşi reprezintanţi ai unui crez de origine franceză, împotriva căruia era să se întoarcă mai târziu cu toată ura unei nezguduite convingeri: doi dintre profesori erau, de alminteri, Francezi de origine, dintre Calvinii plecaţi din patria lor în secolul al XVII-lea. Ştia binişor latineşte, fără nicio influenţă vizibilă a spiritului latin, şi se alesese cu aşa de puţin din spiritul elenic, încât mai pe urmă a declarat că este păcat de osteneala ce se cheltuieşte cu o astfel de limbă, care ar putea fi înlocuită cu cea de folos practic care este ruseasca.

La toate, prefera exerciţiile violente, la care se arătă un maestru. Când, la şaptesprezece ani, trecu la Göttingen, Universitatea acelei Hanovre pe care era s'o desfiinţeze, el se aşeză în primul rând al luptătorilor cu sabia, necontenit gata de încercare.

La lecţiile universitare venea aşa de rar, încât un profesor a declarat că nu l-a văzut niciodată pe bănci înaintea sa [2]).

Trecând la Berlin, unde preda atunci vestitul teoretician al ideii de Stat, şi el de ascendenţă franceză, Savigny, el

[1]) *Prince Bismarck*, 2 volume 1887.

[2]) Cf. scrisoarea din Decembre 1846, şi în *Der Kanzler von Bismarck in seinen Briefen, Reden und Erinnerungen mit geschichtlichen Verbindungen von Tim Klein*, 1917, p. 65 şi urm. Foarte frumoasă mărturisire religioasă.

are numai de două ori curiozitatea să asculte vorbind pe acest ilustru profesor. Devenit magistrat, el introduce de pe scaunul său de judecător metodele cu care se deprinsese în acești ani de așa-zise studii. Ca funcționar administrativ, el nu se alipește într'adevăr la aceste noi îndatoriri. Prin armată trece numai pentru a-și face serviciul. Apoi se închide în castelul părintesc, acoperit de datorii grele, unde tatăl i-ar fi dat o misiune de salvator, potrivită cu lecțiile de agricultură de pe catedră, pe care însă nu le ascultase.

Acolo, unele lecturi, între care ar fi fost, lângă Machiavelli, care s'a dovedit că i-a fost de folos, Spinoza, la care nu se înțelege ce a putut să caute. Apoi, după căsătoria cu o femeie care nu pare să fi avut vre-odată influență asupra lui, este aruncat în viața politică, prin alegerea sa la dieta locală a Saxoniei prusiene, în 1847.

Aici, el apare de la început ca luptător neîmblânzit, fiind incapabil de vre-o concesie, pentru drepturile regelui, al cărui campion se anunță, al regelui prusian, dincolo de a cărui Prusie nu vrea să vadă nimic, într'o epocă în care și reformatorii dela 1848 nu mergeau mai departe, în planul lor de nou Stat, decât la înlocuirea titlului de rege teritorial al Prusiei prin acela de rege « popular » al « Prusienilor », de altfel ca și Frederic-cel-Mare.

El declară că a început o luptă împotriva scăpătărilor romanticului rege Frederic-Wilhelm, în direcția indicată de ideologia vremii. In părerea lui, în loc să se coboare așa de jos, descendentul creatorilor acestui Stat al Prusiei avea datoria să întrebuințeze mijloacele cele mai energice, până la represiunea militară, pentru a teroriza pe cei cari veniau cu idei străine, ca să schimbe caracterul îndatinat al acestei fundații politice.

El vorbia de « Dumnezeul bătăliilor, care, mai curând sau mai târziu, va hotărî prin zarurile sale de fer » și chestiunea constituțională. Este hotărît împotriva oricării amnistii s'ar acorda acelora pe cari-i privește ca niște « rebeli ».

Strigă împotriva « sentimentalității plângătoare a veacului nostru », care ar fi mai dăunătoare și mai bogată în urmări sângeroase decât « o doctrină severă, de la început practicată ».

Un biograf francez, Édouard Simon [1]), fixează exact starea conștiinții lui politice față de ideea națională, care era în în aier, prin aceste cuvinte: « După ce combătuse în mișcarea democratică dela 1848 atingerea adusă principiului monarhic și apărase dreptul absolut al regelui contra dreptului popular, el răspingea, cu un zel nu mai puțin aprig, mișcarea unitară a Germaniei, care reprezinta pentru dânsul, în această vreme, revoluția contra acestor două mari Puteri germane, Austria și Prusia, mai ales contra Prusiei, pe care caută s'o scadă în oarecare combinație unitară, republicană sau monarhică, aceasta neavând importanță, dar menită de sigur să suprime autonomia glorioasei monarhii a lui Frederic-cel-Mare [2])».

A avut Bismarck într'adevăr credința de feudal, care i se atribuie, față de o monarhie reprezintată, în momentul acesta, de sufletul unduios, plin de speranțe romantice și de necontenite reveniri, de dureroase chinuri de conștiință, al regelui care a isprăvit nebun? Legăturile cu Suveranul au fost târzii și slabe. Nu supt o astfel de domnie putea el să capete rolul pe care de sigur încă de atunci îl visa. O întrevedere la Veneția, în cursul căreia i se cere să arăte care sânt părerile sale, după lunga criză începută la 1849, n'a adus niciun fel de rezultat. Bismarck ar fi fost indignat, dacă regele, invitat de Parlamentul, în fond republican după tipul francez, dela Erfurt să iea Coroana lui Frederic Barbă Roșie, ar fi răspuns altfel de cât prin declarația mândră, de adevărat paladin medieval sprijinit pe « grația lui Dumnezeu », că nu înțelege s'o culeagă din stradă, ci numai, așa cum se va face pentru fratele și urmașul său la Versailles, în prezența și, evident, după inspirația lui Bismarck, dela suveranii germani, cari ar crea, nu în locul lor, ci numai, cu un rol mai mult reprezentativ, peste dânșii, un « Impărat German ».

Când la Frankfurt se elaborează o constituție, el o rupe în bucăți, printr'o cuvântare ce se inspira dela neclintita

---

[1]) *Histoire du prince de Bismarck*, ediția a 3-a, Paris 1886, p. 40.
[2]) V. Tim, *o. c.*, p. 90: « Was uns gehalten hat, war gerade das spezifische Preeussentum » (scrisoarea din 26 Septembre 1849).

tradiție a drepturilor monarhilor. De data aceasta, el era indignat nu numai de atingerea care se aducea principiului pe care se sprijinia monarhia prusiană, ci și contra violenței care ar fi să se facă dinastiei bavareze și acelei hanoverane, cea din urmă având să fie, peste trecere de vre-o douăzeci de ani, înlăturată tocmai de dânsul.

Din regele său Frederic-Wilhelm el nu înțelege să se facă «aceia ce s'a făcut în Italia cu nenorocitul Carol-Albert, ridicat și coborît după capriciile schimbătoare ale unei așa-zise națiuni».

Cum, pe vremea aceia, se încerca rezolvirea cu armele, care s'a și îndeplinit pe urmă, a chestiunii «celor două ducate încunjurate de mare», Prusia având să fie reunită cu Austria prin aducerea la îndeplinire a unui mandat germanic, pe dânsul îl supăra și faptul că în această acțiune s'ar atinge drepturile altui Suveran, pe care conștiința națională germană îl considera totuși ca pe un usurpator și ca pe un dușman.

Cum se vede, nu se poate închipui un mai mare adversar al naționalismului, pentru că acesta își are originea și-și găsește puterea în aspirația populară de a conduce și de a guverna.

Biograful francez citat aduce înainte o declarație, de un mare avânt oratoric, dar cuprinzând o cugetare politică invariabilă: răspingând orice ar părea să fie în legătură cu planurile constituționale, care sânt pentru el «o copie a pergamentului pe care este scrisă Magna Charta, pe hârtie sugătoare continentală», el se rostește astfel: «mai curând decât să văd pe regele mieu coborîndu-se la rolul de vasal al democrațiilor, prefer ca Prusia să rămâie Prusia, ceia ce îi va permite să dea Germaniei legi și nu să primească dela dânsa». Ceea ce arată că însuși idealul unei Germanii unite nu era pentru dânsul decât posibilitatea unei *cuceriri* a celorlalte provincii germane de către această Prusie.

El doria, spune tot Édouard Simon, «să se mântuie cu proiectele de unitate germană, supt orice formă s'ar fi presintat». El releva că armatei chiar, și nu așa-zisului «popor», îi revine un rol în ce privește rosturile viitoare. N'are nicio simpatie pentru tricolorul revoluției de unificare, nici pentru

ce se chiamă o refacere națională, care nu este «decât cerința unei fantome, care, supt numele de spirit al timpului sau opinie publică, a prostit, cu asurzitorul ei strigăt, rațiunea prinților și a poporului, până ce fiecare din aceste două persoane s'a speriat de umbra celeilalte și a uitat că supt pielea de leu a acestui spectru era numai un foarte zgomotos, dar cu desâvârșire inofensiv, animal ».

Și acești Germani, cari ar fi meniți a trăi în legăturile lor de odinioară « prin barba Impăratului » medieval, i se par o rătăcire și un păcat. Pentru dânsul, « casa prințului său este Prusia ». El merge mai departe: nu-i place lipsa de disciplină a Germanilor din Sud. Și discursul se încheie astfel « sântem fericiți că sântem Prusieni și voim să rămânem Prusieni ».

Aceasta este acțiunea lui în Parlamentul dela Frankfurt.

Împotriva spiritului revoluționar, care-l face să se cutremure, nu numai de mânie, dar de desgust, el se declară pentru o altă politică germană, pe care ar face-o cele două monarhii legitime, dintre care una nu poate să încerce a o înlătura pe cealaltă: Austria și Prusia. Ele sânt « puterile protectoare ale Germaniei », și am putea spune chiar că Germania nu există în afară de dânsele. Ideia că Austria ar trebui izgonită din confederație, cum o va face el însuși, supt presiunea vremurilor, dar mai ales din dorința lui de a da o cât mai mare întindere cuceririi, în orice parte, la care este îndrituită monarhia prusiană, îl indignează. Austria este tot așa de germană cum este Hessa și Ducatul de Holstein.

« Este o ciudată modestie să nu îndrăznești a privi Austria ca o Putere germană. Nu pot să-mi explic aceasta decât că Austria are fericirea de a domni asupra unor rase străine altă dată supuse de armele germane ». Deci « armele germane » au dreptul să cucerească orice teritorii, locuite de orice fel de indigeni, pentru a le adăugi la posesiile ereditare ale acelor Puteri care-și trag drepturile din existența, desvoltarea și isprăvile unor dinastii. Dar », este silit el să adauge, « n'aș putea să trag concluzia că, pentru că Slovacii și Rutenii sânt guvernați de Austria, aceștia sânt dominanții. Văd eu în Austria reprezintanta și moștenitoarea unei vechi puteri

germane, care a dus mai departe Germania, adesea ori și cu glorie ». Nu pentru Prusia un rol asămănător cu acela pe care Piemontul îl joacă în alcătuirea Italiei și, cum se va vedea, această alcătuire însăși a Italiei este, pentru dânsul, cu totul altceva decât un exemplu de imitat.

Acestea sânt ideile lui la sfârșitul anului 1850.

Nu se poate o mai hotărîtă combatere, plină de o neiertătoare pasiune, a ideii naționale germane decât aceasta.

Iată însă că, de la 1851 înainte, o schimbare se petrece în manifestarea lui politică.

El ajunge să fie un adversar al Austriei în dieta germanică, dar nu fiindcă el o dorește, ci fiindcă Austria n'are încredere într'însul. Acela care fusese credincios vasal al regelui său, nu pentru regele însuși, ci pentru că această atitudine îi părea potrivită pentru realizarea marii sale ambiții, este, acum, tot pentru motivul personal de neacceptare a ofertelor sale de către clasa politică dominatoare la Viena, un element de opoziție față de acțiunile pe care aceasta ar vrea să le întreprindă. De fapt, el nu este contra Austriei în sine, nici contra dreptului austriac, pe care nu-l poate tăgădui, nici împotriva misiunii pe care Austria are dreptul de a și-o atribui în viața germanică, ci împotriva politicei lui Schwarzenberg.

Noua țintă a lui Bismarck este, prin urmare, în legătură cu aceea a noilor conducători politici ai Austriecilor și nu se poate înțelege în afară de dânsa.

El se înpotrivește deci Austriei, neuitând să spună că prietenia față de dânsa a fost determinată de « amintirile Sfintei Alianțe, care ni fuseseră transmise de tradiția generațiilor precedente », ceea ce este o scuză față de atitudinea din trecut, pentru că « Austria, adecă *aceia pe care contaserăm noi*, nu există de loc ». Nu-i trebuie o Austrie care revine la tradiția Războiului de treizeci de ani și cere ca Prusia să renunțe la tradiția lui Frederic-cel-Mare. Ca să-și deie seama însuși de ce se uneltește la Viena, primește sarcina, în 1852, de a merge acolo, într'o călătorie de explorație, care-l duce până la Budapesta, unde nu poate căpăta nimic dela Francisc-Iosif chiar. Când se prezintă criza ruso-turcă, din care a rezultat războiul Crimeii, antagonismul

acesta, spre care este împins de un curent de opinie publică, acea opinie publică de care-şi bătuse joc până acum şi ale cării hotărîri va trebui totuşi să le execute, adăugându-se şi jignirea adusă personalităţii sale absorbante, el este împotriva rolului de ajutător al ambiţiei austriace de a lua în stăpânire Dunărea-de-jos, cu ocuparea permanentă a Principatelor româneşti, pe care noua diplomaţie austriacă şi-l însuşise. « Mă tem şi de aceia ca, în chestiunea orientală, să nu dăm Austriei întregul şi loialul nostru sprijin, fără a hotărî pentru noi cea mai mică răsplată. » El este pentru o « neutralitate » armată, dacă se poate în tovărăşie cu alte State germane şi cu Belgia.

Aducerea Belgiei la neutralitatea aceasta, la care chiamă pe factorul hotărîtor la Berlin, nu este lipsită de oarecare naivitate, mai ales când se gândeşte cineva la atitudinea pe care Germania lui Wilhelm al II-lea, moştenitorul tradiţiei lui Frederic al II-lea, a avut-o faţă de această « neutrală » Belgia.

Se poate zice, prin urmare, că, în acest moment, Bismarck a fost aliatul rezistenţei româneşti la planurile de cotropire austriacă, refuzând cu toată hotărîrea orice sprijin s'ar da acestei linii cuceritoare a politicii vieneze. In tot timpul războiului, de altminteri, între Berlin şi Viena a fost o luptă necontenită pentru influenţă, în aceste regiuni dunărene ale noastre.

I-a părut rău lui Bismarck că s'a ajuns totuşi la o înţelegere, împotriva Rusiei, plecând dela principiul că nu i se va îngădui Ţarului să-şi adauge ţările româneşti şi să-şi urmeze marşul către Constantinopol. El cere cu toată hotărîrea să nu se lege politica germană de regiunile acestea sud-dunărene, care erau în discuţie, ca o împotrivire faţă de planurile ruseşti. Din ce în ce mai mult se îndreaptă spre Rusia şi va fi foarte bucuros, mai târziu, că i se va da o misiune la Petersburg, în cursul căreia, găsindu-se înaintea unei puteri monarhice fără rival, care-şi atribuia toate drepturile, el va deveni un adorator al brutalului ţarism.

Şi după tratatul dela Paris, care-l jignia prin aceia că el reprezinta instalarea hegemoniei unui aventurier ca

Napoleon al III-lea asupra monarhilor legitimi, atitudinea lui Bismarck față de Austria este aceiași. Franța începe a-i deveni antipatică și pentru motivul că el bănuiește posibilitatea unei înțelegeri între dânsa și această Austrie, care continuă a reclama rolul întâiu în viața germană. Din potrivă, dacă legătura s'ar face între Franța și Rusia, Prusia nu trebue să se împotrivească, de oare ce o astfel de acțiune n'ar avea niciun fel de rezultat. Orice, numai să nu se ajungă la legătura franco-austriacă, pe care regele Bavariei o sprijină și care ar avea și marele dezavantagiu de a lega și mai strâns Statele germane din Sud, catolice, de Viena.

III.

Când se produce criza italiană, și la Berlin domnește, o bucată de vreme, nehotărît în ce privește atitudinea de luat, Bismarck, care, în momentul acela, era trimes la Petersburg, e contra oricărui sprijin al Austriei atacate. Ar prefera o triplă alianță între Prusia, Franța și Rusia. Îi displace întâlnirea dela Töplitz, în Iulie 1860, a prințului Wilhelm, regent în locul fratelui său bolnav, cu Împăratul Francisc-Iosif. În acest fel încetul cu încetul, legat strâns, un timp, de politica napoleoniană, Bismarck ajunge să apară ca un campion al naționalităților, într'un domeniu de altfel strict definit și păstrând rezerva că s'ar putea reveni asupra principiului, când s'ar prezinta cazuri în care interesul prusian să nu fie amestecat. După întâlnirea dintre Francisc-Iosif și acela care este acum Wilhelm I-iu, rege al Prusiei, influența lui Bismarck este aceia care împiedecă pe noul Suveran de a primi propunerea de congres care pornise dela Viena.

Însă ivirea neprevestită a chestiunii ducatelor Schleswig-Holstein schimbă această atitudine, silindu-l să caute o înțelegere cu Austria în ce privește ocupația acestor teritorii. Trupele prusiene și cele austriece se găsesc împreună împotriva Danemarcei, pentru ca, firește, de a doua zi, cele prusiene să se întâlnească în fața, și eventual împotriva, celor austriece.

În 1859, când se pusese cu toată hotărîrea chestiunea unității italiene și Napoleon al III-lea, credincios față de vechile sale principii de revoluționar italian și condus de ideile pe care și le formase încă din tinerețā cu privire la o organizare a Europei pe o altă bază decât acea, pur dinastică și teritorială, a tratatelor din Viena, dădea sprijinul său militar, apărând în fruntea armatelor franceze, Casei de Savoia, în lupta pentru realizarea unei singure țări italiene, Prusia fusese, tocmai când era să se realizeze deplina liberare a Nordului italian împreună cu Veneția, contra ducerii până la capăt a acțiunii întreprinse. În 1866 însă, considerații momentane aduc Prusia, a cării politică este acum influențată deciziv de Bismarck, la alianța din 1866 cu Italia, pentru al doilea războiu de unitate italiană, în care, cum se știe, Napoleon al III-lea a jucat un antipatic rol de mijlocitor, trăgând pentru Franța și avantagii în Savoia și Nisa, pe care conștiința italiană nu i le-a iertat niciodată. Dar, și de data aceasta, participarea la un războiu național este pentru Bismarck numai o mască, fiindcă, îndată ce este vorba de a se adăugi noii Italii, care în 1860 se desăvîrșise, în afară de teritoriul venețian și alte părți reclamate față de Austria, ca Trentinul, Bismarck opune acestei dorinți de întregire faptul că este vorba, în acest caz, de un teritoriu care face parte din Confederația germanică.

Războiul din 1866 între Prusia și între Austria, rezultatul fatal al unei politice pe care nimeni n'o sprijinise mai puternic decât vechiul apărător al dinastiei Habsburgilor, se termină cu o mare biruință prusiană, pe care lipsa de prevedere a lui Napoleon al III-lea îl împiedecase de a o avea în vedere.

Cu tot atât de puțină sinceritate, în ce privește adaptarea principiului național, Bismarck s'a gândit un moment dacă înaintarea armatelor prusiene, făcută cu o fulgerătoare răpeziciune pe care el n'o aștepta, ar întâmpina greutate, să sprijine tendințele de separatism ale Ungurilor. Ale Ungurilor ca atari, cu blocul național care era în legătură istorică cu Coroana ungară, dar în care se manifestaseră, de la 1848 înainte, cu cea mai mare energie, revendicații naționale. Deci nu pentru Unguri, pentru că ei au dreptul de a-și reface

Statul de odinioară, şi cu atât mai puţin pentru cei cari se găsiau supt o stăpânire împotriva căreia se revolta conştiinţa lor de drept naţional, ci ca un lucru de oportunitate, cu neteda hotărîre de a părăsi pe aceşti aliaţi posibili în momentul când s'ar putea ajunge la o înţelegere cu Austria însăşi.

Deci, *în mâna lui Bismarck a fost în acest an 1866 posibilitatea de a rezolvi problema austriacă în ea însăşi, ca şi în ce priveşte situaţia naţionalităţilor în Ungaria.*

De toate acestea Bismarck nu se interesează de loc. Ele nu întră ca un element important în politica sa, care continuă să fie o politică prusiană, dinastică, în legătură cu acea stare de spirit de care fusese dominat şi congresul din Viena, ţinut pe vremea când el, Bismarck, apărea pe lume.

Austria se menţine mai mult decât prin artificiile clasei dominante la Viena, de acum înainte, prin sprijinul permanent pe care-l dă Bismarck. El ajunge la acea unire, care s'a păstrat până în zilele noastre, între Germania care este o Germanie şi între acea Austrie căreia se caută a i se păstra cât mai mult caracterul german. Vechea simpatie pentru Rusia se observă doar în tendinţa, întrupată la un moment dat într'o alianţă, de a o adăugi la această unire, menită să asigure situaţia câştigată faţă de Franţa, prin biruinţa dela 1870—71.

Dar se produce între Rusia şi Austria, pe tema rezolvirii chestiunii orientale, o opoziţie permanentă. Cum era de aşteptat, Bismarck nu stă la îndoială o singură clipă pentru a se aşeza de partea Austriei, nu fără a căuta cu stăruinţă să nu nemulţămească prea adânc acea Rusie, care continuă să se impună, din punct de vedere al principiilor dominante, spiritului său.

În 1877 Rusia deschide prin intervenţia sa chestiunea naţională în Sud-Estul Europei. Ea acopere planurile sale de întindere şi de cucerire printr'un apel la dreptul de viaţă al popoarelor creştine supuse puterii Sultanului. Austria se înţelege cu Rusia în ce priveşte o împărţire a rolurilor în Peninsula Balcanică. Noul Imperiu German nu mai funcţionează, cum ar fi dorit Bismarck, ca element hotărîtor în această legătură. Bismarck îşi rezervă rolul de a interveni

în momentul când, cu toată această înțelegere între Austria și Rusia, se vor produce deosebirile de interese, care se puteau prevedea. Ceia ce Austria voise să adune supt forma unui nou Congres internațional la Viena izbutește el să atragă la Berlin, afirmând în felul acesta din nou hegemonia germană, care nu este de fapt altceva decât continuarea vechii politice prusiene. Acela care a declarat că pentru chestiunea aceasta orientală n'ar sacrifica « oasele unui grenadir pomeranian », tratează toată chestiunea națională din Berlin în acest Congres, în care înțelege a juca rolul unui « onorabil samsar », ca niște locuri în care dreptul național nu poate pretinde nimic.

Preferă cele mai extraordinare măsuri, precum este crearea a două Bulgarii, lăsarea Serbiei fără Serbia Veche, instalarea, contra dreptului național, a Austro-Ungariei în Bosnia și Herțegovina și în sangeacul de Novibazar, însuși leagănul vechei dinastii sârbești, lăsarea pretențiilor Muntenegrului pentru o acțiune viitoare, care era să ducă la o ciocnire armată între Puteri, amânarea îndeplinirii cerinților grecești în Tesalia și în Epir, părăsirea acelei chestiuni cretane de care fusese vorba de douăzeci de ani, de când se revoltaseră Grecii din această mare insulă.

Toate aceste situații de provizorat și de confuzie, capabile de a crea necontenite conflicte noi, *se datoresc refuzului absolut al lui Bismarck de a interveni pentru o soluție definitivă a chestiunilor naționale și în acest Sud-Est al Europei.*

Cu acest crez el și-a isprăvit cariera întreruptă apoi prin voința imperioasă a tânărului Împărat, care, din partea sa, supt raportul național, n'a făcut decât să continue indiferența lui Bismarck față de revendicații care nu puteau să fie distruse, nici împăcate, cu niciun chip.

Concluzia care se desface dela sine este aceasta:

Anul 1848 a scris pe mai multe steaguri crezul libertăților și întregirilor naționale.

Contra acestui crez, în Germania însăși, n'a fost un adversar mai hotărît decât Bismarck. Când fu vorba de problema italiană, el n'a privit-o altfel decât din punctul de vedere al oportunităților momentane ale politicii prusiene.

Când în Sud-Estul Europei popoarele și-au arătat hotărîrea de a trăi libere cu orice jertfă, Bismarck a considerat cu cel mai adânc despreț această pretenție a unor popoare barbare, care n'ar avea dreptul măcar de a trăi.

El își ascundea însă faptul că aceea ce voise el a nega și izbutise a amâna în ce privește soluția definitivă, se va impune de la sine, că se va ajunge, la el acasă, și aiurea, la o serie de conflicte violente, ducând până la imensa vărsare de sânge a Marelui Războiu, tocmai pentru că, pe altă cale, el nu voise câtuși de puțin să țină samă de ceia ce dela sine se desvolta, din acțiunea în mijlocul popoarelor a unui principiu de o atât de mare valoare și putere cum a fost principiul național.

În Germania de astăzi nu mai există nimic din cultul lui Bismarck. Nu s'a scos în vânzare încă bronzul monumentelor pe care i le-a ridicat după 1870—1871 recunoștința națională, dar, păstrându-se din tradiția lui metodele de violență, care au îngrijorat și continue să îngrijoreze lumea, noua politică națională a unui Hitler nu este altceva decât pecetluirea definitivă a soartei în istorie a aceluia care, supt niciun raport principial, n'a fost înaintașul Cancelarului și « Conducătorului » de astăzi.

STEAGURI, PRAPURE
(POLEMICI)

DE

GENERALUL RADU R. ROSETTI
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința Secțiunii Istorice dela 28 Octomvrie 1938

In ultimele luni s'au iscat polemici cu privire la niște însemne aflate la Muzeul Militar Național. Rostul rândurilor care urmează nu este de a critica cele spuse fie de unii, fie de alții, ci numai de a aduce lămuriri, ușurând stabilirea adevărului istoric.

* * *

Intâia polemică este acea cu privire la partea menită pentru a flutura în vânt a unui însemn, dăruit de Ștefan-cel-Mare mânăstirii Zografu dela Muntele Athos.

De către unii scriitori, mai vechi sau mai noui, s'a spus și se susține că această parte fluturătoare este acea a unui însemn militar, iar de alții că este a unui prapure bisericesc.

Unii dintre susținătorii ideii că bucata brodată dela Muzeul Militar Național a aparținut unui însemn militar spun doar atât că este un steag ostășesc sau de luptă [1]).

Alții îl cred steag militar pentrucă pe vremea lui Ștefan-cel-Mare nu se făcea deosebire între steag și prapure [2]).

[1]) N. Iorga, *Istoria armatei române*, I, p. 78; N. Iorga, *Steagul lui Mihnea Vodă Radu* (Academia Română *Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, Tom. XXXVI, p. 530); N. Iorga, *Steagul lui Ștefan-cel-Mare* (în *Calendarul Regina Maria*, 1918, pp. 117—119); N. Iorga, *Les arts mineurs en Roumanie*, II, p. 22; I. Ursu, *Ștefan-cel-Mare*, p. 354; *Buletinul Muzeului Militar Național* I/937, pp. 25—27; A. Velcu, *Steagurile României* (în *Enciclopedia României*, I, p. 77).

[2]) I. Bogdan, *Două stéguri ale lui Ștefan-cel-mare din muntele Athos* (Analele Academiei Române, Desbateri, Seria II, Tomul XXIV, pp. 90—95).

Alții repetă ceea ce au spus acei cari au scris înaintea lor [1]). Acei cari îl văzuseră întâiu la muntele Athos, îi zic steag, dar adaogă că are formă de prapore sau că a fost dat pentru slujba bisericească [2]).

Colonelul P. Vasiliu Năsturel admitea că ar fi putut să fie stindarul lui Ştefan-cel-Mare, dacă am cunoaşte şi cealaltă faţă a însemnului [3]).

In afară de T. Burada şi de Pencovici, cari apasă asupra formei asemănătoare cu un prapure, d-l Stoica Nicolaescu, în două broşuri şi într'un articol de ziar [4]), susține că acea piesă de ştofă a fost a unui prapore şi-şi întemeiază afirmațiunea pe următoarele considerente:

Inscripția exclusiv religioasă de pe ea.

Un steag ostăşesc nu avea ce căuta în biserică.

Ştofa nu e de coloarea steagurilor țării.

Chipul de prindere a ştofei (marginea de sus, ca la prapore şi nu o margine laterală).

Cele ce se cunosc despre alte steaguri ostăşeşti româneşti şi străine.

Inainte de a arăta care sunt, după părerea mea, temeiurile ce ne-ar putea sluji pentru ajungerea la cunoaşterea verosimilității uneia sau alteia din părerile arătate sau chiar unei alteia, trebue arătat cele ce urmează:

1. Că dacă azi noțiunile de *steag* şi de *prapur* sunt cu totul deosebite, aceste noțiuni n'ar fi fost deosebite, după I. Bogdan şi după d-l N. Iorga, pe vremea lui Ştefan-cel-Mare [5]).

2. Că ulterior vremei lui Ştefan-cel-Mare prin prapur se înțelegea partea de ştofă ce flutură în vânt a steagului. In adevăr, Miron Costin zice: « Sulițele lor sunt de cîte opt coți

---

[1]) Generalul Costandache în *Universul* din 19 Decemvrie 1933; A. Velcu, *Steagul lui Ştefan-cel-Mare dela Muzeul Militar*, pp. 8, 9; *Cuvântul*, 2 Fevruarie 1938.

[2]) Teodor Burada (*O călătorie la Muntele Athos*, p. 33, 34) zice: « care e ca un prapur de biserică »; Pencovici (citat de Năsturel, *Steagul, stema română, însemnele domneşti, trofee*, p. 1, 2) zice: «...în formă de prapură bisericesci...», «...trimes pentru serviciul bisericesc...».

[3]) *O. c.*, p. 7.

[4]) Stoica Nicolaescu, *Din daniile lui Ştefan-cel-Mare făcute mânăstirii Zografu dela Sfântul Munte Athos*; Acelaşi, *Steagul bisericesc al lui Ştefan-cel-Mare dela Muzeul Militar Național*; acelaşi în *Cuvântul* din 9 Martie 1938.

[5]) I. Bogdan, *l. c.*; Iorga, în *Revista Istorică*, XXIV, p. 274.

de lungi cu prapore până 'n pământ »[1]). De asemenea în *Istoria domnilor Țării Românești*[2]) se scrie: « și le au dat tuturor sulițe văruite și cu prapore fealuri, fealuri, fieşte care după breasla lor » și tot așa în *Magazinu istoric pentru Dacia*[3]): « i-au pus înainte pre căpetenii (e vorba de prizonieri) și cu steaguri ear Nemțeșci în mână, însă cu praporii în jos ».

D-l Iorga observă în ultimul număr al *Revistei Istorice*[4]) că noțiunea de prapor « privește numai o întindere oarecare de pânză ».

3. Că în vechile isvoade găsim cuvântul de *steag* având următoarele însemnări: însemn domnesc[5]), însemn ostășesc[6]), însemn personal al boierilor[7]) sau unitate militară[8]).

4. Dacă nu găsim — pentru vremea lui Ștefan-cel-Mare — denumirea de *prapore* și dacă acea de steag înseamnă atunci însemn domnesc, ostășesc sau boieresc, nu va să zică că biserica nu avea pe atunci însemnele numite azi prapore. Autorii bisericești susțin că avea[9]), dar nu arată cum se numeau.

* * *

---

[1]) M. Costin, ed. V. A. Ureche, I, p. 451.

[2]) Ed. Iorga, p. 174.

[3]) V. p. 136. Datoresc această citație d-lui Florea Stănculescu.

[4]) *L. c.*

[5]) *Cronica moldo-polonă* (I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești până la Urechiă*, p. 176, 225); *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă* (Ed. Giurescu), p. 43, 153, 177, 178, 205, 206, 217.

[6]) *Cronica și Analele putnene, Cronica moldopolonă* (I. Bogdan, *Vechile cronice moldovenești*, p. 146, 176, 195, 196, 225), *Letopisețul dela Bistrița* (I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 39, 42, 53, 54, 57), *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă* (Ed. Giurescu), p. 19, 39, 44, 52, 54, 58, 60, 78. *Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir* (Ed. Giurescu, p. 82, 97). I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie (Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, Seria II, Tomul XXXI, p. 148, 184). D-l A. Velcu greșit numește aceste steaguri *(Enciclopedia României l. c.)*: steaguri mici.

[7]) B. P. Hăjdău, *Arhiva Istorică a României*, I, partea II p. 23; *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, p. 19.

[8]) *Letop. Ț. Mold. dela Istr. Dabija până la* ..., p. 64, 76, 77, 88; I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească*, p. 42; Iorga, *Istoria armatei*, I, p. 71; Kogălniceanu, *Letopiseți*, I, p. 365; II, p. 143.
Și la Italieni denumirea de *bandiera* (steag) servea și ca denumire de unitate militară (*Enciclopedia italiana*, VI, p. 74).

[9]) Badea Cireșanu, *Tezaurul liturgic*, II, p. 290; Dr. Vasile Mitrofanovici, *Liturgia bisericii ortodoxe*, p. 291, 292; articolul în: Elefterudakis *'Εγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν* vol. III, p. 423.

Ceea ce ne interesează pe noi nu este însă o chestiune de nomenclatură, ci la ce a fost întrebuințat însemnul a cărui parte fluturătoare se găsește azi la Muzeul Militar Național, adică fost-a el destinat dela început ca însemn militar sau ca unul religios?

Temeiul care dovedește că nu putea fi însemn domnesc (steagul țării) [1]) este că nu se aseamănă deloc cu descripția contemporană a steagului țării de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare, steag care era de mătase roșie pe care erau frumos zugrăvite cu aur însemnele Țării Moldovei [2]) și nici cu descrierile — contimporane — ale steagurilor domnitorilor următori [3]).

Temeiurile pentru care nu socotesc că putea fi un însemn ostășesc sunt:

Micimea acestei bucăți de ștofă care ar fi împiedecat să fie văzută de luptători, în amestecul și praful ce se ridica pe câmpul de luptă [4]).

Faptul că nu era prins de-a-dreptul pe sulița însemnului, ci pe o piesă transversală legată sau atârnată de suliță. Acest chip de fixare era mult prea șubred pentru câmpul de luptă și toate gravurile vremei arată și la noi și la alte armate că chipul de fixare era prin prinderea cu cuie direct pe lance, marginea prin care se prindea fiind una din cele verticale și nu una din cele orizontale. Chipul acesta de atârnare ar fi făcut ca pânza (praporul) să fluture orizontal, deci să nu se poată distinge ce e pe el și dacă e un însemn amic sau inamic. De aceea la steagurile militare atârnarea se făcea vertical.

---

[1]) Mai sus, p. 3, nota. 5.

[2]) « ad latus (lui Stefan-cel-Mare) vero per unum suum fidelum habebat cui Banderium quoque magnum sericeum coloris rubri, in quo arma terrae auro depicta erant praeferebantur » (B. P. Hâjdău, *l. c.*). Tot așa fig. 5 din *Despre edițiile din 1488 ale cronicii lui Johannes, de Turocz* de Constantin I. Karadja.

[3]) General R. Rosetti, *Evoluția mijloacelor și a chipului de făptuire a războiului dela moartea lui Ștefan-cel-Mare până la acea a lui Matei Basarab*, II, Organizarea, p. 20, nota 5.

[4]) Că serveau ca semn de adunare: *Invățăturile lui Neagoe Vodă Basarab* (Ed. Iorga), p. 240; Iorga, *Studii și documente*, VII, p. LVI. Profesorul italian Luigi Chiappelli arată: « l'origine sua (a steagului) è dovuta alla necessità di distinguere « a una certa distanza il corpo a quale appartiene un reparto armato e di offrire ai « soldati dispersi un modo facile di rassembrarsi ». *(Enciclopedia Italiana,* VI, pp. 74—75).

Ceea ce știm despre asemenea însemne ostășești și la noi și la alte popoare [1]).

Faptul că imaginea Sfântului Gheorghe este așezată perpendicular pe marginea prin care se fixa pânza de piesa ce o purta în loc de a fi așezat paralel.

Nu cred să fi fost nici a unui însemn boieresc (personal) pentrucă scrie pe dânsa că a fost dată de Ștefan și pentrucă dacă ar fi fost un însemn boieresc ar fi avut pe dânsa herbul boierului respectiv, cum arată ilustrații vechi [2]), cum era cazul în țările străine și cum era firesc să fie și la noi prin analogie cu steagul țării care avea stema țării.

* * *

In schimb sunt temeiuri pentru socotirea însemnului din care a făcut parte această piesă ca unul destinat serviciului religios.

Mai întâiu chipul său de atârnare era specific însemnelor bisericești [3]), chip care înfățișa crucea [4]).

Dimensiunile corespunzând dimensiunilor praporelor.

Inscripția numai bisericească, fără nicio aluzie la folosința pe câmpul de luptă.

Faptul că ar fi fost dat pentru slujba bisericească [5]).

* * *

Am crezut și eu că piesa dela Muzeul Militar Național a făcut parte dintr'un steag. Cel dintâiu, părintele Nae Popescu mi-a slăbit, acum zece ani, această credință. Cercetările făcute de atunci și rezumate în temeiurile sus arătate, mă fac să cred că piesa făcea mai de grabă parte dintr'un însemn destinat cultului bisericesc.

* * *

[1]) General R. Rosetti, *o. c.*, pp. 19—21; C. Karadja, *o. c.*, pl. 5. Numeroase ilustrații aflate în colecțiile Academiei.

[2]) C. Karadja, *o. c.*, pl. 6; același, *Delegații din țara noastră la Consiliul din Constanța*, pl. VIII, IX.

[3]) *Larousse du XX-e siècle*, la cuvântul *gonfalon*; Dr. Vasile Mitrofanovici *l. c.*

[4]) «Hasta longior auro contecta, transversam habet antennam instar crucis...» (Eusebii *De vita Constantinii*, Lib. I apud Migne *Patrologiae cursus completus*, series Graeca, Tomus, XX, p. 946).

[5]) Mai sus p. 2, nota 2.

A doua polemică a avut loc în privința steagului fost la Muzeul din Dresda și atribuit de istoricii noștri, până în vremea din urmă, lui Şerban Cantacuzino, iar acum în urmă de d-l C. Karadja lui Istrate Dabija [1]).

Foarte documentatului studiu al acestuia i se răspunde printr'o broșură [2]) în care pe de o parte se susține că este steagul lui Şerban Cantacuzino (p. 12), iar pe de alta se emite ipoteza (aceeași pagină) că ar fi un steag din secolul al XIV-lea (? !). Răspunsul dat de d-l Karadja [3]) confirmă, cred, definitiv cele arătate cum că steagul a fost al lui Istrate Dabija.

* * *

In discuţia ce a urmat acestei comunicări, şi la care au luat parte d-nii A. Lapedatu, I. I. Nistor, P. P. Panaitescu şi părintele Nae Popescu, s'au adus noui dovezi, întărind concluzia autorului, şi anume:

Steag şi prapore erau, în trecut, două numiri sinonime,

descrierea steagurilor moldoveneşti dela ceremonia din Colomeia, din 1482, arată că steagul zis a lui Ştefan-cel-Mare nu poate fi un steag militar,

nu avea ce căuta un steag militar moldovenesc tocmai la mănăstirea Zografos,

imaginea Sfântului Gheorghe pe acest steag se explică prin faptul că prin hramul mănăstirii Zografos era Sfântul Gheorghe,

inscripţia de pe steag este tocmai troparul Sfântului Gheorghe.

Prin această comunicare se stabileşte nomenclatura, în vechime, a părţilor steagului: suliță *pentru ceea ce numesc Francezii* hampe (staff *la Englezi)* *şi* prapor *pentru pânza fluturând în vânt.*

---

[1]) *Steagul românesc al lui Istratie Dabija Voevod* (Academia Română. *Memoriile Secţiunii istorice*, Seria III, Tom. XIX).

[2]) Maior Popa Liseanu, *Tot despre steagul ostăşesc din timpul lui Şerban Cantacuzino.*

[3]) *Tot despre steagul lui Istrate Dabija răscumpărat de Guvernul Român în 1937* (*Revista istorică*, anul al XXIV-a şi broşură separată).

RESUMÉ

Le Général R. Rosetti, de l'Académie Roumaine, s'occupe de deux polémiques par rapport à des drapeaux se trouvant au Musée Militaire National à Bucarest.

Se basant sur d'anciens textes, sur sa forme et sur le façon d'attachement à la hampe, il démontre que l'étamine (étendard, bannière) attribuée à une enseigne militaire ne peut être que celle d'une enseigne d'église (oriflamme).

Quant au drapeau qui s'est trouvé jusqu'à présent à Dresde et que le gouvernement roumain a racheté en 1937, il se rallie à l'opinion de Monsieur C. Karadja, qui a démontré, avec documents à l'appui, qu'il a été une enseigne militaire ayant appartenu au Prince moldave Istrate Dabija, auquel il a été pris à la bataille de Leventz, près Grau (9/19 juillet 1664).

PARALELISME ŞI INIŢIATIVE DE ISTORIE UNIVERSALĂ LA ROMÂNI

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 18 Noemvrie 1938

I.

Metodele mele de istorie universală ridică în fiecare moment, prin studierea adevăratelor condiţii de viaţă din centrul şi apusul Europei,— condiţii care sunt prezentate de multe ori, din necunoaşterea, sau reaua interpretare a izvoarelor, într'un chip manifest greşit, aşa încât este o întreagă refacere a istoriei Europei, care nici măcar n'a început încă—, mai multe probleme în care este vorba şi de poporul românesc, de rostul lui în lume şi în această parte a lumii care îl interesează mai mult şi care este Europa cu civilizaţia ei deosebită, din care, din nenorocire, felul obişnuit de a trata istoria universală ne exclude aproape cu desăvârşire. Şi adaug că împotriva acestei excluderi, care continuă chiar când noi, prin lucrări în limbi străine, reclamăm dreptul nostru, este fără îndoială o neapărată datorie pentru noi să protestăm, să ducem mai departe lupta, pentru ca să apărem şi noi în mijlocul acţiunii comune a naţiunilor europene, de când a ieşit civilizaţia aşa cum o avem şi, în împrejurările de acum, câtă o mai avem.

Multă vreme, noi nu căutam o altă legătură cu această lume, pe care uneori am şi influenţat-o şi de care am fost influenţaţi foarte dese ori adânc, decât aceea a modelor pe

care le-am primit, a instituțiilor pe care le-am împrumutat, a loviturilor pe care le-am suferit, a apăsărilor sub care am stat.

Doar, în epoca romantică, în care ne plăcea să legăm totul de vechea Romă, ai cării continuatori am fi vrut să fim, până la ultimele amănunte de instituții și de moravuri și până la cele mai neînsemnate din superstițiile populare, se stabilia o legătură, care ni plăcea, dar care trebuia stabilită altfel, cu vremurile romane ale Imperiului, și, mândri de ceeace am căpătat de la civilizația franceză, puneam alături de aceasta, cu o satisfacție deosebită, revoluția în forme și în spirit, în forme mai mult decât în spirit, pentru care am părăsit așezăminte ieșite din desvoltarea noastră organică firească, pentru a primi în loc ceeace la punctul de origine adesea ori începuse a fi ceva veșted sau cu totul perimat, pentru ca să așteptăm pe urmă, când în Apus se producea un gând nou, cum este cazul cu fascismul, cu hitlerismul și înainte de ele cu socialismul, mergând până la comunism, să așteptăm, zic, ca în acele lumi să se ivească formule noi, pentru ca imediat să ne aruncăm lacomi asupra lor, părăsind și ultimele rămășițe, care putuseră scăpa, ale produsului nostru propriu.

Atunci când am început a concepe istoria poporului nostru ca o unitate organică și ca o semnificație morală, s'a introdus, din fericire, și un alt punct de vedere. Privind în jurul nostru, numai în jurul nostru, la popoare cum sunt acelea din Peninsula Balcanică, afară de Greci, cari au păstrat cu toată credința iubirea lor pentru tradițiile antice, s'au însuflețit de dânsele din veac în veac, pregătindu-și renașterea națională, ținând seamă deci numai de popoarele slave care, îndată după năvălirea turcească, și-au pierdut individualitatea națională și care, fără orașe care să-și fi continuat viața antică și medievală, au ajuns să fie numai niște aglomerații de țărani conduși de preoții lor și lipsiți în același timp de o clasă nobilă cârmuitoare și de o luminătoare clasă de cărturari, am ajuns la cunoștința că acești oameni au avut ce să împrumute dela noi și am stabilit, de și nici până acum pe deplin, partea pe care o avem în susținerea religioasă, culturală, mai

târziu revoluţionară şi în general politică, a acestor vecini, cari foarte adesea ori n'au răspuns, aşa cum ştie toată lumea, la larga binefacere, la generoasa sprijinire de care s'au împărtăşit din partea noastră, şi ca oaspeţi, pe malul stâng al Dunării, de-a lungul câtorva veacuri. N'am uitat nici ceeace datoreşte unor elemente plecàte din Moldova sau din Ţara-Românească, pe vremea lui Dimitrie Cantemir şi a lui Vodă-Brâncoveanu, Rusia lui Petru-cel-Mare, care se afla, precum o arată şi mărturia lui Neculce însuşi, care desigur că nu era un erudit, pe o treaptă de viaţă socială şi intelectuală cu totul coborîtă. Oricine a cercetat în amănunte epoca Ţarului Petru şi acţiunea naivă, sălbatecă a acestui reformator, a putut să se încredinţeze de marea deosebire ce exista pe acea vreme între Moldova, care i-a dat atâţia cărturari, şi între o ţară care ieşia din adâncul evului mediu răsăritean ca să se arunce avid asupra unei culturi pe care, din deceniu în deceniu şi din secol în secol, n'a putut s'o înţeleagă în deajuns ca să-şi poată însuşi în adevăr o parte esenţială dintr'însa.

Dela un timp, cercetarea stăruitoare, datorită unei întregi şcoli care pleacă dela d. Ioan Andrieşescu, la care s'a raliat pe urmă entusiasta trudă a lui Pârvan şi opera metodică a elevilor săi, a schimbat punctul de vedere asupra raporturilor noastre cu alţi oameni, măcar pentru epoca preistorică. S'a văzut din ce în ce mai clar, ajungându-se şi la posibilităţile de sinteză pe care le-am încercat în cel dintâi volum din « Istoria Românilor » a mea, încă aşa de puţin înţeleasă şi ţinută în samă, că pe locurile unde ne aflăm noi n'a fost o barbarie, care să fi aşteptat miraculoasa influenţă a Romei ca să se transforme într'un capitol al istoriei antice. Din potrivă, la noi ca şi dincolo de Dunăre, ba chiar, prin anumite regiuni, în condiţii mult mai înaintate decât acolo —, şi nu trebuie să uităm o anumită cumunitate cu civilizaţia Europei centrale, zisă când dela Hallstatt, după locul unde s'a găsit manifestarea ei mai strălucită, când, alte ori, « civilizaţie ungurească », din cauza Statului care mai târziu s'a aşezat acolo şi care nu are niciun fel de legătură cu civilizaţia preistorică — a existat o strălucită civilizaţie de artă, mai ales în domeniul ceramicei, a cării influenţă s'a întins până departe.

Unde se credea în șesul muntean, în jurul chiar al capitalei românești, că n'a fost odinioară aproape nimic, cercetări ca ale d-lui Dinu V. Rosetti au scos la iveală un tip special de cultură, care se deosebește prin simțul deosebit al frumuseții, iarăși în acest domeniu al vaselor. Stabilindu-se relații care se impun dela sine și care uneori au fost așa de întinse, încât Pârvan credea că din munții dacici a putut să ajungă aurul până în Asia Mică și să servească pentru fabricarea obiectelor de artă într'una din Troile suprapuse, s'a putut înțelege că acele admirabile vase ateniene, în care este o întreagă perioadă de stilizare, de reducere la tipuri abstracte, întocmai ca în regiunile noastre, nu sunt fără raporturi cu ceeace au făcut cei mai depărtați strămoși ai noștri din ramura getodacică și în general tracă.

Olăria ateniană a trecut, potrivit cu spiritul rasei grecești, la o vedere reală, întreagă și armonioasă a vieții omenești și chiar a naturii de care era încunjurată, dar, în ce privește formele înseși ale vaselor, ca în acea perioadă a celor din cimitirul dela Dipylon, este sigur că și în acest domeniu, ca și în atâtea altele în care Grecii nu sunt datornicii civilizațiilor orientale și mai ales ai minunatei civilizații cretane, nu s'a creat acolo ceva nou, ci așa-numiții barbari din Nord, cari sunt cuprinși și în legenda Heraclizilor și în creația cărturărească a așa-zișilor Dorieni, sunt cei dintâiu ctitori ai acestei arte, care a evoluat pe urmă alături de dânșii și împotriva concepțiilor lor.

Iată prin urmare lucruri câștigate pentru a se vedea și altceva decât ce am împrumutat dela alții, sau ce am dăruit altora.

II.

Dar să-mi fie îngăduit a releva, pentru începuturile evului mediu, o altă manifestare a noastră, care trebue neapărat semnalată, oricât faptul acesta ar întârzia, din cauza necunoștinții și a prejudecăților, să fie ținut în samă și să se încorporeze astfel în istoria universală.

Recenta broșură a d-lui Domanovszky, o colecție de injurii ale unui necunoscător, dublat de un om fără cunoștința

tonului în care se discută problemele științifice, broșură care se răspândește, cum am primit știrea acum în urmă, în chipul cel mai larg de Statul ungar, trimițându-se tuturor profesorilor de istorie dela toate Universitățile din Franța, între altele, adaug, printr'o curioasă potrivire, în același timp când anumite broșuri injurioase de aici dela noi ajung la aceeași adresă, arată că se mai păstrează în cercurile științifice interesate legenda pustiului românesc în părțile dela Dunăre și din Carpați. Se observă chiar, dela o bucată de vreme, o recrudescență a acestei păreri. In această privință, cazul d-lui Frederic Müller-Langenau, vicarul episcopiei săsești din Ardeal, este caracteristic. Intr'o bună carte de istorie a teritoriului pe care stăm alături de Sași, mai de mult decât Sașii și într'o proporție neasămănat mai mare, carte tipărită în românește, d. Müller recunoștea că, la sosirea lor în aceste părți, Sașii au găsit o populație indigenă, dela care au căpătat cunoașterea naturii în care se strămutau și a mijloacelor prin care se putea apăra cineva împotriva primejdiilor ei. Au trecut câțiva ani numai, în Germania s'a petrecut ce s'a petrecut, anumite planuri de influență, și peste hotarele Germaniei, s'au desemnat, succese mari au prins spiritele, și iată că același autor, într'o lucrare recentă, publicată în limba germană, revine asupra acestei recunoașteri.

Da, zice d-sa, este posibil să fi tost și Români în momentul când au apărut cei dintâiu coloni veniți din regiunile Moselei și Rinului, dar aceștia nu erau altceva decât niște primitivi, cari puteau să deie ceva doar în domeniul costumului sau în altele învecinate cu dânsul.

In ce privește adevărata stare a acestor mai vechi locuitori, d. Frederic Müller aduce înainte o măsură a lui Mateiaș Corvinul, atâtea secole după stabilirea Sașilor, în care se vede că regalitatea ungară, stăpână pe Ardeal, era obligată să ia măsuri stricte ca să împiedece pe ciobanii români de a strica ogoarele unei populații așezate, care se ocupa cu agricultura, la care Românii nu s'ar fi împărtășit aproape de loc.

Dar iată că aceleași măsuri s'au luat în Italia, pentru a apăra câmpul de roade împotriva păstorilor, tot transhumanți, cari se coborau din Apenini, și aceasta nu înseamnă că

întreaga populație italiană din secolul al XV-lea și al XVI-lea se găsia în faza pastorală. Și în cealaltă peninsulă latină, în Spania, drumul, așa-numita *mesta*, rezervat oilor și ciobanilor, străbătea întregi regiuni de o agricultură înfloritoare, și iarăși de aici nu se poate trage concluzia că orice Spaniol nu era decât un baciu, care umbla din loc în loc cu oițile și cânii săi.

Este adevărat că, împotriva părerilor permanente ale d-lui Domanovszky și a celor noi ale d-lui Frederic Müller, comunicația, așa de interesantă, pe care a făcut-o la Academie, acum două săptămâni, d. Sextil Pușcariu, creatorul hărții lingvistice a poporului românesc, a arătat că anumite cuvinte care se întâlnesc numai în părțile dela Nordul Carpaților, și anume în regiunea de Vest, unde am pierdut atâta teren pe care nu l-am știut reclama, până ce acum se ridică pretenții împotriva noastră, dovedesc că în aceste părți a fost temeiul însuși al neamului românesc, ceea ce, de altminteri, se poate evidenția și prin faptul că, dacă Românii ar fi venit, după părerea d-lui Domanovszky, târziu din Peninsula Balcanică, ar fi trebuit să avem o populație mult mai numeroasă pe malul Dunării decât în Carpați, ceea ce nu s'a întâmplat. Și colegul nostru ni-a arătat și câteva dări de seamă, din care se vede că gânditorii apuseni au ajuns și ei la părerea aceasta că Românii nu sunt niște oaspeți noi ai pământului pe care în sfârșit l-au câștigat, prin așa de mari jertfe.

Ar fi de dorit ca filologii români să fie cu toții de această părere, și astfel am fi scutiți să cetim articole ca acela, recent, al unui învățat profesor dela Universitatea din Iași, d. Oțetea, care declară fățiș [1]) că este pentru teoria admigrării, adăugând că observațiile, de multe ori de o manifestă rea credință, ale unor tineri filologi unguri sunt vrednice de ținut în samă, cu atât mai mult, cu cât istoricii români ar fi adus pentru deslegarea acestei probleme un aport mult inferior celui adus de Unguri.

Dar iată că un șir de cercetări pe care le urmez de aproape douăzeci de ani a arătat că în atâtea părți din Europa a fost, fără să se fi vorbit de un *desertum* și de o emigrare, o viață

[1]) In *Insemnări ieșene*.

ţărănească neînsemnată în izvoare, în povestiri, în cronici, care corespunde cu desăvârşire vieţii noastre de pe vremuri.

Am studiat mai de aproape şi am prezintat rezultatele chiar aici la Academie, populaţia din văile Elveţiei. Şi acolo, până la o anumită dată, deşi n'a fost nicio năvălire şi cetele barbare n'au pătruns în forma lor primitivă în aceste regiuni, aducând cu dânsele distrugerea, lipseşte orice bază pentru a se putea urmări istoric, aşa cum se face pentru epocile înaintate, viaţa deosebitelor elemente naţionale care au trăit şi au colaborat în aceste părţi. Am arătat acest paralelism helveto-roman în aşa fel, încât nu văd cum s'ar putea contesta această asămănare, cu lipsuri care se pot explica şi cu realităţi care nu se pot tăgădui, trăind sub această lipsă de formă.

Altădată, prin articole tipărite în reviste italiene, am dovedit că şi poporul italian, în anumite regiuni, a trăit neştiut de istorie, în aceleaşi condiţii în care s'au găsit Românii din evul mediu.

Nu este locul să mă întind din nou, în amănunte, asupra condiţiilor de viaţă care se constată, prin forme dovedite mai târziu, dar fără îndoială de o mare vechime, în regiunea dela Sudul Alpilor, prin părţile Friulului, către Udine. Am apăsat cu toată hotărîrea asupra formelor de alcătuire din Sardinia, care, sub atâtea raporturi, nu fac decât, într'o regiune aşa de depărtată, să prezinte exact aceleaşi fenomene pe care le întâlnim la noi şi, deşi n'am avut plăcerea să văd că aceste rezultate au întrat în cugetarea generală, totuşi, când atenţia se va îndrepta asupra cercetărilor mele, nu văd ce li s'ar putea opune. Scriind în mai multe rânduri, şi într'o serie de conferinţe la Paris, despre începuturile Veneţiei, atât de romană în ce priveşte populaţia, atât de bizantină în ce priveşte formele superioare, pentru ca într'un târziu numai Italia să se întindă cu rosturile ei asupra teritoriului veneţian, am învederat că Adunarea poporului, Sfatul cel mare, Sfatul cel mic, Senatul nu sunt decât forme care se pot găsi şi la noi. Cum de altfel, în acea Genevă care s'a adaus numai târziu la confederaţia sviţeriană, oricine cercetează atribuţiile Adunării poporului, Consiliului mare, Consiliului mic şi celor patru sindici va trebui să recunoască, şi acolo, că în aceleaşi

împrejurări se desvoltă aceleași forme, și nu știu care este numărul documentelor în care să se vorbească de cea mai veche Genevă a evului mediu, unde locuitorii de limbă franceză de astăzi ar fi trebuit să vină din cine știe ce regiuni, de vreme ce documentele nu prea vorbesc de înaintașii lor.

Am urmărit în toată Italia, în cea de Sud mai ales, existența unor comunități rurale de același caracter, și din ce în ce mai mult se lumina înaintea mea acest spectacol al vechii vieți românești, care, de altminteri, trăiește și azi, în instituții de care sufletul poporului nostru este legat, supt codurile pe care le îngrămădim asupra lui.

N'am avut materialul trebuitor ca să studiez, în ce privește clanurile din Scoția, care s'au păstrat până în secolul al XVIII-lea, în formele cele vechi, și ca organizație militară, o stare de lucruri pe care avem dreptul de a o apropia de starea de lucruri dela noi și, în general, cu toate contestațiile recente care au apărut în colecția de studii închinate d-lui Dopsch, întreagă situația din Marea Britanie, după părăsirea de legiunile romane, nu face decât să corespundă, după cum am arătat în volumul al doilea din « Istoria Românilor », cu cea dela noi. Adaug în sfârșit că, acum în urmă, căzându-mi în mână o carte despre insulele din La Manche, care au o populație franceză de origine normandă, rămasă încă dela începutul secolului al XIII-lea în legătură cu Anglia, am constatat că și acolo, în Guernesey, în Jersey, întâlnim forme de viață populară, — într'o regiune pe care regele Franciei, la anexarea Normandiei, o uitase și pe care regele Angliei o administra din punct de vedere englez —, corespunzătoare cu aceste forme, pe care le-am urmărit, astfel, dela o regiune a Europei la cealaltă.

Când s'au alcătuit Statele românești, am scos la iveală, pentru a întâmpina contraziceri care-și corespundeau admirabil, de o parte, la Bulgari de distincția și creșterea d-lui Mutafciev și, de altă parte, la Români porniți pe o tăgăduire de caracter personal, că oriunde Românii, trăind viața aceasta patriarhală, s'au găsit în margenea unui Stat organizat, acest Stat organizat i-a îndemnat, cum este firesc, la o alcătuire politică corespunzătoare. Pe malul drept al Dunării, foarte

multă vreme au fost cetăţi de caracter latin, care rezumau în ele, nu numai viaţa din această parte balcanică, dar şi aceia ce nu putea să capete acest caracter pe malul stâng. Acum o lună de zile, spuneam că episcopatele dela Vidin şi Durostor nu sunt altceva decât episcopate ale Dunării şi pentru un mal şi pentru malul celălalt, şi care au continuat această funcţiune, chiar după ce aceste cetăţi, odinioară latine, s'au slavizat, impunându-ni, din cauza comunităţii necesare între cele două maluri, şi forma slavonă în Biserică şi, cum Biserica era în legătură cu Statul, prin urmare şi în Stat. Stăruiu şi până acum în părerea că, în părţile Silistrei şi ale Dobrogii de mai târziu, formaţiile care se constată, prin mai multe izvoare bizantine, nu pot fi acelea ale Pecenegilor, închişi în lagăre şi străini de agricultură, şi nici ale Ruşilor, o simplă ceată militară luată în serviciul Impăraţilor din Constantinopol; nu rămâne, prin urmare, decât a se admite Românii.

III.

Când s'a întemeiat Statul din Argeş, căruia i-a urmat pe urmă Statul moldovenesc dela Baia, nici Statul acesta nu reprezintă o formă izolată la sfârşitul evului mediu. El corespunde, fără a se fi exercitat o influenţă, creaţiilor ţărăneşti care se întâlnesc în Elveţia, prin tovărăşia, legată cu jurământ, a văilor sviţeriene.

Intr'o comunicaţie făcută aici, am arătat cum ceea ce erau Habsburgii acolo, împotriva cărora se făceau răscoale, era în părţile noastre regele ungar, pe care ţărănimea aceasta liberă nu-l putea suferi ca stăpân.

Dar nu numai că există contemporaneitate, corespondenţă şi mişcări paralele între noi şi celelalte naţiuni, mişcări care se înţeleg mai bine la noi prin aceste forme apusene, însă şi în Apus se pot înţelege mai bine ţinându-se samă de formele noastre, dar la noi, în momentul creaţiei Statelor, s'a afirmat, înainte de a fi afirmat aiurea, principiul Statului modern, Statului naţional, legat de un anume pământ, moştenit din generaţie în generaţie şi dincolo de margenile căruia noi nu

înțelegem a ne întinde. Nu este la începuturile noastre o politică europeană, o mare politică internațională, de imperialism întins peste mai multe națiuni, ci una de strânsă și strictă alipire la singurul pământ moștenit, noțiune care se continuă veac de veac, până în timpurile noastre, cum o pot înțelege ușor cei cari văd situația mai limpede și-și dau mai mult sama de care sunt drepturile și puterile noastre.

In secolul al XV-lea, Europa apuseană se găsește încă în evul mediu. In lecțiile mele dela Universitate, eu afirm că formele evului mediu au trăit acolo până la Revoluția franceză, că monarhia, așa-numită monarhie absolută este o iluzie, că ordonanțele regilor Franciei apar doar din când în când, că fiecare provincie și-a păstrat obiceiurile, că forma complicată a sistemului fiscal sau judecătoresc, care a fost așa de criticată, nu se datorește unei greșeli a regilor, ci faptului că societatea era deprinsă a trăi în aceste forme, pe care nu voia să le schimbe și pe care a făcut foarte rău cine le-a schimbat printr'o biurocrație abstractă, supt care nu mai este altceva decât mișcarea anarhică a unor mase care nu participă de fapt decât prin iluzii electorale la viața acelor țări. La noi, ca și la Turci, ideia romană s'a perpetuat: Statul a fost Stat, Domnul a fost Domn, legea a fost lege. Nimănui nu i-a fost îngăduit să se amestece în lucruri care nu-l privesc, atunci când este vorba de interesul general. Acesta a fost un popor *guvernat* dela început și care, din cauza aceasta, împotriva tuturor uneltitorilor, acceptă guvernarea, chiar atunci când ea nu satisface întru toate nevoile sale.

Aici nu este un împrumut dela Bizanț, de care noi ne-am despărțit atâta vreme, de și am fi dorit să-l avem, pentru că era roman, ci instinctul popular este păstrătorul, cum o arată limba și așezămintele, al acestei tradiții romane.

Suntem deci, supt raportul guvernării, mai sus decât cele mai multe țări din Europa. Cu instituțiile de acolo, Turcii ar fi trecut peste noi; dacă am rămas noi singuri și nu ne-am confundat, cum crede mai toată lumea, într'un fel de robie otomană, de care ne-am fi liberat în secolul al XIX-lea numai, aceasta se datorește faptului că eram o comunitate militară strâns legată, răspunzând la fiecare poruncă a Domnului.

A venit Renaşterea. Vedeţi din cartea pioasă a d-lui Teodor Bălan despre regretatul nostru coleg Dimitrie Onciul că el avea de gând, fie că într'acolo îl duceau propriile sale griji ştiinţifice, fie că era împins în legătură cu examenele numeroase şi grele pe care a trebuit să le treacă în calitate de profesor bucovinean, că el avea de gând, zic, să se preocupe de influenţa Renaşterii asupra noastră.

Odinioară, tot aici la Academia Română, am arătat, şi în afară de întâmplătorul şi cu totul anacronicul Despot, care n'a lăsat nicio moştenire în părţile unde l-a adus şi de unde l-a luat înapoi vântul, existenţa tipului « Principelui » lui Machiavel şi la noi, de şi el era amestecat cu un sentiment religios sincer şi adânc, care nu se întâlneşte la « păgânii » din Italia acestui secol al XV-lea şi al XVI-lea. Petru Rareş, Alexandru Lăpuşneanu sunt întrupări caracteristice ale unei epoci în care ceea ce hotărăşte este *virtù*, posesiunea tuturor mijloacelor de inteligenţă şi de voinţă, sentimentul fiind exclus, care trebue pentru a birui cineva *per fas et nefas*. Dar, şi aici este originalitatea românească : găsim ceva care nu ni vine de nicăieri şi aparţine produsului nostru propriu. Nu primim formele fără a le coborî în esenţa însăşi a fiinţii noastre, sau, altfel, formele acestea rămân la suprafaţă, având o valoare numai pentru observatorii superficiali. O oarecare libertate în ce priveşte religia noi am avut-o totdeauna, şi religia aceasta însăşi a fost o formă cu totul specială a ortodoxiei. O religie de « popi », nu de episcopi, o religie de datini, nu de canoane, o religie de largă libertate, care a putut rezista tocmai de aceea stăpânirii ierarhice, neiertătoare în poruncile sale, a catolicismului apusean. Nu ni-a fost greu, deci, să trecem dela ideea creştină la ideea romană, fără a părăsi cu totul pe cea dintâiu, în momentul când această revoluţie s'a petrecut, iar Renaşterea, putem zice, n'a fost la noi un lucru luat dela alţii, deveniţi învăţători ai noştri, oricât, în ce priveşte scrisul, s'ar observa un împrumut, ci creştinismul nostru a fost în sensul roman, pe care l-a restaurat Renaşterea. Cugetarea noastră n'a fost înlănţuită niciodată de orânduiri de caracter religios, ci, trecând peste toate formele, ia, potrivit cu raţiunea omenească, care nu este

dusă însă până la raționalizări și raționalism, îndreptările sale permanente. In această privință, Ureche, ca și Miron Costin, ca și Constantin Cantacuzino, sunt tipuri cu totul deosebite ale spiritului Renașterii, așa cum, pe fondul cel vechiu, care n'a fost înlocuit, ci numai altoit, se pot întâlni numai în locurile noastre și potrivit cu însușirile rasei.

IV.

Până și legăturile noastre cu Impărăția turcească, urmașă a celei bizantine, au căpătat un caracter cu totul particular. Este adevărat că între dinastia lui Osman și între emiratele din Asia Mică au putut să fie legături pe veche bază asiatică, pe care le putem interpreta ca fiind corespunzătoare cu ce se numește în Apus suzeranitate.

Dar la creștinii din Peninsula Balcanică, oricât de mult situația Imperiului bizantin, la un anume moment, față de emirii deveniți sultani și cu apucături regale, mai târziu imperiale, ar avea, prin îndatorirea de a merge la războiul ocrotitorului mai puternic și amenințătorului permanent, o asămănare cu situația Domnilor din Țara-Românească, și ținând samă de faptul, care s'a putut constata ușor, cum o semnalam de multă vreme, că actele de supunere care s'au prezintat, la 1770, de boieri cari doriau să asigure o situație mai bună țării lor, n'au nimic autentic, ci sunt o fabricație a generației de atunci și în special a lui Ienăchiță Văcărescu, totuși până la înțelegerea cu Mircea-Vodă a lui Mohammed I, înlocuitorul lui Musa, prieten și « frate » al Domnului muntean, nu se întâlnește niciun fel de învoială, scrisă sau nescrisă, cu o Putere creștină, având caracterul legăturii stabilite între această țară de jos a poporului românesc și între Statul cel nou, cu tendințe de organizare împărătească. Ceea ce se numește « tratatul » cu Veneția, prin care se recunoaște Republicii stăpânirea asupra unor anumite cetăți și ținuturi din Grecia de astăzi, în schimbul unui dar anual, unui *peșcheș*, s'a stabilit după ce, renunțându-se la războiu și dintr'o parte și din alta, între cele două puteri, atât de puțin asămănătoare, a

Turcilor năvălitori şi a apărării româneşti, a intervenit o convenţie durabilă, care, bine înţeles, nu putea să fie nici ea un tratat, ci numai un privilegiu de graţie, un act de iertare faţă de cineva care recunoaşte suprematia Sultanului.

In interpretarea însă, de-a lungul timpului, a acestui act dela începutul secolului al XV-lea se observă, în ciuda necontenitelor încălcări din partea unei lumi turceşti din ce în ce mai amestecată şi degenerată sub raportul moral, o largă tălmăcire, care arată şi ea putinţa de creaţie proprie a minţii politice româneşti.

Când, mult mai târziu, problema turcească a fost adusă înaintea Europei şi rostul însuşi al Statului otoman era acum altul, interpretat după principii europene, noţiunea aceasta de « suzeranitate », aşa de puţin obişnuită în epoca modernă, total deslipită de evul mediu, s'a impus forurilor Europei, de alminteri împreună cu actele plăsmuite, a căror autenticitate, aşa de rare ori şi într'o formă aşa de timidă se tăgăduia de Turcii cei noi.

Prin a doua jumătate a secolului al XVII-lea, în Europa întreagă s'a stabilit regimul de Curte, după exemplul lui Filip al II-lea, care, lângă imensa mănăstire a Escurialului, îşi avea cele câteva odăi în care a lucrat şi multă vreme a tânjit de moarte, cu hotărîrea de a nu se aşeza în Madridul vecin, care îşi datoreşte toată prosperitatea şi împodobirea artistică Bourbonilor, veniţi mai târziu, în secolul al XVIII-lea. Ludovic al XIV-lea, fiu şi soţ de prinţesă spaniolă, şi-a ridicat măreaţa reşedinţă dela Versailles pentru a cuprinde într'însa o întreagă lume trăind în jurul regelui şi prin aceasta renunţând la toate rosturile de provincie, la toate amintirile de castel. Iar, după aceea, n'a fost prinţ italian, şi mai ales german, care să nu dorească să-şi aibă, la o parte de vechiul oraş de reşedinţă, o astfel de strălucită casă de ţară, unde să fie la adăpost de orice surprindere şi, tocmai prin izolare, să se ridice într'o lume de prestigiu extraordinar şi nenatural.

Ţările noastre aveau, de foarte multă vreme, s'ar putea spune: chiar dela început, în jurul Domnului, o organizaţie

de Curte, corespunzătoare vechii ierarhii bizantine, aşa de respectată, care îşi are începuturile dela Constantin-cel-Mare. Intr'o recentă conferinţă, încă nepublicată, ţinută la Alba-Iulia, am pus faţă în faţă cu aceşti Domni încunjuraţi de acea ierarhie bine stabilită, fiecare având-şi rangul şi insigniile şi privilegiile deosebite şi imitând, într'o formă, oricât de sărăcită, strălucirea bizantină transmisă sultanilor otomani, pe prinţul ardelean, care nu este de fapt decât şeful unei ordini de lucruri medievale, sprijinită pe deosebitele categorii constituţionale, care se adunau din când în când într'o dietă, pentru a hotărî ceea ce se poate acorda, ca dări şi contingente militare, acestui stăpân mai mult nominal al ţării.

Dincolo de munţi, acest mic monarh de rasă ungurească nu avea deci nici capitală, Alba-Iulia, vechiul nostru Bălgrad, neavând decât o legătură particulară cu Báthoreştii, nici un număr de demnitari cari să-i stea necontenit la îndemână, ei fiind înlocuiţi foarte dese ori cu tot felul de străini: clerici catolici din Ordinul Iezuiţilor, nobili de ţară veniţi întâmplător şi pentru câtăva vreme lângă un stăpân cu care aveau legături personale, aventurieri din toată lumea, scriitori de anale în latineşte. Tezaurul ardelean n'a existat niciodată, şi administraţia deosebitelor părţi ale ţării era în sama unor organe, care fuseseră de multă vreme stabilite în evul mediu, pe baza privilegiilor acordate de regii de odinioară ai Ungariei.

Oricât de mult cei doi Rákóczy ar fi exercitat, din cauza situaţiei lor, şi în legătură cu Apusul, din cauza amintirii vechilor « crai » ai Ungariei, pe cari îi înlocuiau în acest ultim refugiu al Statului oarecum naţional, oarecare hegemonie şi dincoace de Carpaţi, dar odată ce aceştia au dispărut, ce modestă este situaţia bietului Secuiu calic şi despreţuit de atâţia dintre supuşii săi, care a fost Mihai Apaffy, faţă de Domnia, pecetluită cu vulturul bicefal bizantin, a unui Şerban Cantacuzino, căruia gândul îl zbura drept până la moştenirea împărătească a strămoşilor săi!

La aceşti Domni ai Ţării-Româneşti şi ai Moldovei, pe lângă vechea tradiţie bizantină, se adaugă în această vreme, ca un al doilea element de sinteză, tot ceea ce curtenii occidentali

puteau să introducă, din noile obiceiuri ale lumii catolice. Dar peste amândouă aceste datine, aşa de deosebite între dânsele, de şi tot Bizanţul era acela care influenţase asupra strălucirii monarhiei spaniole, ea însăşi creând Curtea franceză din secolul al XVII-lea, era la noi un amestec, de cel mai mare interes, într'o altă sinteză strânsă, care nu s'ar fi putut realiza aiurea, între această măreţie meşteşugită, artificială şi între cea mai veche tradiţie de viaţă populară cu drept electiv, care se prelungia la Români din cele dintâi începuturi ale Statului, în tradiţiile, care n'au murit niciodată, ale unei tovărăşii pline încă de vlagă. Astfel, Constantin Brâncoveanu, la Curtea căruia era un reflex al splendorilor bizantine şi dela care plecau daruri pentru toate căpeteniile Bisericii ortodoxe, până în adâncul Asiei, la dânsul, care făcea să se tipărească lucrări în multe limbi pentru întrebuinţarea bisericească şi folosul cultural al tuturor neamurilor răsăritene, puterea-i era datorită voinţii manifeste a mulţimilor, cu ostaşii în frunte, care l-au vrut Domn după moartea unchiului său, Şerban Cantacuzino. Şi această alegere de caracter popular corespunde întru totul cu aceea din care à rezultat Domnia unui Constantin Şerban şi chiar cu Domnia, sprijinită pe o biruinţă de pribegi şi pe puterea unei clase militare, a bătrânului Matei Basarab, fără să uităm alegerea de către boieri în munţi, după moartea lui Mihai Viteazul, a lui Radu Şerban însuşi. Nicăiri nu se observă, prin urmare, ca la noi legătura între cel mai hotărît drept al tuturor categoriilor populaţiei de acelaşi neam şi între formele cele mai strălucite ale vieţii monarhice în aceeaşi proporţie ca la noi. Brâncoveanu nu poate fi comparat, supt acest raport, cu niciunul dintre stăpânitorii Europei centrale şi a Apusului. Atunci când apare încunjurat de Patriarhi şi episcopi subvenţionaţi de dânsul, după ce Vasile Lupu dominase şi Biserica patriarhală a Constantinopolului şi aceea a Ierusalimului şi a Alexandriei, el este fără îndoială moştenitorul, ca drept creştin şi cu misiune de a apăra legea comună tuturor ortodocşilor, al Impăraţilor din Constantinopolul de odinioară.

Avem a face şi aici, prin sinteză şi adaptare, cu o creaţie românească, pe care n'o determină nicio influenţă exclusivă

de aiurea și care, prin urmare, nu datorește vieții generale a Europei formele sale.

Când au apărut așa-numiții Fanarioți, pe cari am știut să ni-i însușim foarte răpede, cum și aici de atâtea ori am dovedit-o, înlăturând prejudecata « naționalistă » că dela o bucată de vreme am întrat într'o robie grecească, urmărind elenizarea, și cu termen scurt, în toate domeniile vieții noastre publice și ale culturii noastre, comparația care se impune pentru cine cunoaște istoria universală între Nicolae Mavrocordat și între mulți stăpânitori din Apus este cu totul în avantagiul lui. Din vechea viață antică, printr'o tradiție care n'a fost niciodată întreruptă și care se întrupează într'o atmosferă de familie de o frumuseță deosebită, de o corectitudine absolută, expusă privirii cercetătoare a mediului încunjurător, care nu îngăduia scăpătări Domnului român de origine amestecată, în care nu lipsește însă și sângele vechilor monarhi români, de care mai ales este mândru acest om al unei târzii Renașteri, Mavrocordații și neamurile înrudite cu dânșii, Ipsilantești, Moruzești, Suțești și celelalte familii domnitoare până la sfârșitul epocei așa-zise fanariote, au aceste elemente de viață morală și religioasă care lipsesc prea mult contemporanilor din Apus, oricât de deplină ar fi fost independența acestora și oricât de mare puterea lor. N'are decât să-și amintească oricine ce s'a petrecut la Curtea Franciei după dispariția în mijlocul blestemelor a lui Ludovic al XIV-lea, acea vreme a Regentului, oricât de luminat, de bine intenționat, și oricât s'ar face de mare locul calomniei evidente, să se oprească la scenele de purtare nerușinată, la atitudinile cinice, la răspândirea, fără niciun fel de socoteală și de mustrare de cuget, a banului public, la incapacitatea de a face să triumfe formule noi, la care s'a gândit acest regent Filip de Orléans, pentru a înțelege cât de adâncă era la noi pietatea față de credința luată în batjocură din ce în ce mai mult în lumea aceasta apuseană, cu urmările ce se puteau aștepta, ca și spiritul de respect al celor tineri față de cei mai în vârstă, eticheta strict păstrată ca pe vechile vremuri bizantine, dorința de a se încunjura Domnul cu oameni aleși, luați din toate neamurile,

din oraşele săseşti ca şi din depărtata Italie şi, mai târziu, din lumea artiştilor de pretutindeni, chiar din Geneva, având astfel tot ceea ce trebue pentru a prezinta, după obiceiurile cele mai vrednice de păstrat, monarhia în toate rosturile ei.

Amintească-şi cineva de viaţa dela Curtea regelui Frederic-Wilhelm I-iu, de groaznicele certuri de familie, de loviturile care cădeau grămadă asupra copiilor, de lipsa de orice sentiment a fiului faţă de tată şi de orice reservă în cruda răzbunare a tatălui faţă de încercările de independenţă ale fiului; n'are decât să cetească plângerile surorii lui Frederic al II-lea, markgrafina de Bayreuth, şi cu privire la familia în care se măritase şi unde trebuia să-şi apere soţul împotriva pumnilor socrului, şi la zgârcenia din propria ei familie de acasă, care o lasă neajutată până la primejduirea sănătăţii, n'are decât să cetească anumite scrisori ale lui Frederic însuşi, în care este batjocura faţă de oricine, şi de cei cari în aparenţă îi stau mai de aproape; n'are decât să-şi închipuie, faţă de respectul care se acorda de soţii lor Doamnelor dela noi, soarta, aşa de nenorocită, a nobilei femei care a fost soţia lui Frederic şi care şi-a trăit aproape toată viaţa într'o izolare asămănătoare cu aceea a unei temniţe, adăugându-se la barbarie şi despreţul cel mai nemeritat, pentru ca să guste pacea aşezată, bunele moravuri, grija de păstrarea cuviinţii în orice manifestare, la deosebitele familii domnitoare care s'au succedat la noi.

Ar merita reproduse, decât să fac astfel de comparaţii, cele câteva pagine în care Ungurul francizat şi aşezat în Turcia, de Tott, descrie mediul familiar în care trăia Românul bizantinizat, coborîtor din Basarabeni şi Bucovineni din părţile cele mai modeste ale boierimii, Ioan Callimachi, la Constantinopol, unde el nu făcea, de altfel, decât să unească tradiţiile cele mai bune de acasă cu ceea ce-i impunea această etichetă transmisă de-a lungul secolelor, care impusese tuturor barbarilor în vechiul Bizanţ.

D. Ilie Minea a relevat cu dreptate că reformele lui Constantin Mavrocordat în toate domeniile politice şi sociale, urmând pe cele fiscale, cu sistemul de patru «sferturi», ale

tatălui său, nu vin de pe urma atmosferei « filosofice » din Apus, ci o precedează. De fapt, pe când curentul reformator era reprezintat prin criticile unui Giannone și opera de realizări a unui Tannucci la Neapole, Domnul român a pus în execuțiune un întreg plan îndrăzneț a cărui desăvârșire a fost oprită în parte numai de împrejurările defavorabile acțiunii aceluia pe care Lyonesul Flachat îl numește un « Petru-cel-Mare » fără mediul necesar.

V.

De câte ori răscolește cineva prin miile de mii de documente ale trecutului nostru, el nu se poate să nu fie lovit, în ce privește forma lor, de marea deosebire care există între cei cari le-au scris în capitalele românești sau în orașele de provincie, ba până și în cutare sat unde se găsia încă un pisar cu grija bunei cuviințe și a eleganței, și între zecile de pagine formaliste, într'o limbă fabricată, pe care le prezintă țările apusene. Acolo, mecanizarea merge din ce în ce mai răpede către desăvârșire, pe când la noi nu lipsește în cel din urmă răvaș, în cea mai simplă scrisoare de familie, luminată de o concepție religioasă și morală superioară, în actele de anchetă prezintate Domnului de boierii însărcinați cu lămurirea unui proces, care încep printr'un proemiu unde se recurge la ideile cele mai înalte pentru a explica donația făcută unei biserici sau unui credincios, o notă de viață reală, un sentiment de duioșie, un element caracteristic pentru viață și gândire, o izbucnire de originalitate în fond și în formă.

Toate acestea sunt, prin urmare, înnalte documente de acea omenie care caracterizează întreaga noastră viață.

A venit Revoluția franceză, care nu este altceva decât un fenomen general european, care s'a cristalizat la Paris, sprijinindu-se pe lucruri venite din toate părțile, în concepția, acum dominantă, a unei singure umanități, pretutindeni de aceeași formă. Imitația a mers răpede dela un capăt al Europei

la celălalt, şi ceea ce era mecanic şi abstract în Franţa a păstrat acelaşi caracter pretutindeni unde s'a introdus. Şi cei cari aveau nevoie de liberare şi cei liberi de multă vreme au simţit un fel de datorie să rupă cu trecutul, să părăsească formele transmise de-a lungul veacurilor, pentru a adopta acele creaţiuni franceze care nu sunt decât efluxul, în domeniul vieţii publice, al unei filosofii pur formale. La noi, de şi, într'un anumit mediu boieresc, sau la anumiţi străini, propaganda franceză, de altfel destul de slabă, n'a putut să rămână fără ecou, lumea nu s'a lăsat cucerită. Aceasta nu este un semn de inferioritate, ci încă o afirmare a unui suflet deosebit: Grecul Rigas, atâta vreme întrebuinţat de boierul Brâncoveanu la Bucureşti şi amestecat în toate rosturile noastre, el, care şi-a căpătat în această Capitală munteană toată pregătirea culturală superioară, din care au ieşit poesii, realisări cartografice, proclamaţii, cu spiritul său internaţional putea deveni un iacobin revoluţionar. La Români, la cari noţiunea de revoluţie echivalează cu sfărâmarea de ordine şi lipsa de bună cuviinţă, succesul n'a putut să fie atins şi, ca şi în timpul Marelui Războiu, faţă de propaganda bolşevică, făcută prin armata de zeci de mii de oameni care stăpânia Iaşul, şi mulţimea neştiutoare şi cercurile mai înalte, accesibile totuşi la orice curent de cultură, au dat din umeri înaintea exagerărilor unei doctrine, care, îndată ce trece de o anumită măsură, nu mai poate avea legături cu sufletul nostru.

Dar aceasta n'a împiedecat, pe o vreme când, după dominaţia lui Napoleon, ţări cum este Franţa şi atâtea regiuni care făcuseră parte din ordinea napoleoniană nu ştiau cum să strângă, din amintirile mai vechi şi din realizările de ieri, elementele necesare pentru o Constituţie, ca toată clasa noastră boierească, în refugiile dela Braşov, dela Cernăuţi, dela Chişinău, în faţa revoluţiei greceşti, să nu se gândească la altceva decât la crearea noului statut modern al Statului român. Această frământare de idei a dus pe urmă, în legătură cu interesele Ruşilor, cari voiau s'o menţină în anumite margeni şi s'o întrebuinţeze pentru scopurile lor, la acel Regulament Organic, care, cu toată presidenţia lui Chiselev, este totuşi o creaţie originală a poporului român.

Dar pe vremea aceasta Apusul trăia în plin romantism. In literatură, în artă, în cugetare, în viața publică, în tendințile de viitor domnia o înfloritoare anarhie, un entusiasm care nu suferia niciun frâu. Ne-am împărtășit fără îndoială și din această viață nouă a țărilor celor mai înaintate în cultură, dar la noi s'ar căuta în zădar, în literatură, în modestele manifestații artistice, în viața de familie, așa de criticată de călătorii apuseni cari nu cunoșteau bine lumea noastră și uitaseră puțintel lipsurile de acasă dela dânșii, în îndreptările spre viitor ale vieții de Stat, nimic din interesantul și coloratul exces, în care cădea, de multe ori, această tendință de răsturnare și de nouă creație spontană, în afară de realitate, a romantismului. Sunt așa de așezați revoluționarii noștri, încât, și atunci când boierimea din Iași a vrut să dea o altă interpretare Regulamentului Organic, supt conducerea generației lui Kogălniceanu, și când, la București, studenții întorși dela Paris au vrut să dărâme protectoratul rusesc, doar întâmplător dacă, într'o îmbulzire, s'au văzut câteva picături de sânge. Nu s'au ridicat niciodată eșafoduri la noi pentru ideile politice și se numără pe degete atentatele săvârșite împotriva stăpânitorilor.

Numai o parte dintre Români trăiau în cele două State care s'au reunit la 1859, prin silințile boierilor și intelectualilor, fără nicio violență și fără niciun scandal, fără nicio jignire adusă acelora ale căror idei au fost învinse și interesele încălcate. Afară de hotarele țării libere, milioane de Români erau înstrăinați. Pentru liberarea națiunilor apăsate câte crime n'au fost săvârșite de tineri înflăcărați, de conspiratori reuniți în societăți, de agitațiile subterane și, din partea guvernelor, câte spânzurători n'au fost ridicate, câte gloanțe n'au fost trimese mulțimilor ieșite în stradă!

De așa ceva este scutită nobleța vieții noastre contemporane.

In urmărirea, prin cărți, prin propagandă de idei, prin trezirea de sentimente, a dreptului nostru național, care a învins prin așa de mari sacrificii în timpul Marelui Războiu, noi n'am întrebuințat nici pumnalul asasinului, nici bomba complotistului, și niciunul din guvernele care stăpâniau, și cu

câtă asprime, elementele supuse ale neamului românesc n'a trebuit să meargă cu mijloace de represiune, necontenit întrebuințate aiurea, împotriva revoltei.

A venit un timp de idei sociale, pentru toată lumea. Cele mai ciudate închipuiri de reformă au răsărit pretutindeni. Confuzul Saint-Simon a devenit un zeu pentru saint-simonienii săi şi Fourier şi-a organizat falnsterele, pe când filosofia lui Auguste Comte a crezut că elimină pentru totdeauna tot ce este metafizică, tot ce se ridică mai presus de săltarele unei cugetări aristotelice, împărțită în capitole şi paragrafe, şi economismul lui Michel Chevalier a stârnit în mintea abstractă a lui Karl Marx planul unei întregi societăți, aşezate pe o bază care înlătură concurența individuală şi nu răsplăteşte meritele osebite, netinând samă de nimic care să ajute individual, în sufletul oamenilor. La noi fourierismul s'a mărginit la încercările dela Scăieni ale boierului Bălăceanu, în care adepții au fost aleşi mai mult din țigănimea locală, socialismul de import n'a trecut de margenile unor cercuri de intelectuali şi de agitatori politici decât pentru a ispiti câteva suflete simple din rândurile muncitorilor.

Dar, când marea problemă socială a noastră, aceea a împroprietăririi țăranilor, s'a impus, ea şi-a căpătat, după răscoalele puse la cale de agitatori în mare parte străini, o soluție dreaptă, prin cedarea de bună voie, în chipul cel mai generos, pentru o despăgubire de nimic, din partea proprietarilor, a unui pământ pe care îl recunoşteau că odinioară l-au căpătat, prin mijloace, mai mult de părăsire decât de constrângere, din mâna țăranilor, vechi moştenitori ai acestei brazde.

Am vrut să amintesc aceste manifestări de spontaneitate creatoare, într'o vreme când din nou se crede că de aiurea avem să împrumutăm formele cele noi ale vieții noastre, pentru a arăta ce mare greşeală se face, nu numai față de nevoile noastre de astăzi, dar față de datoria, pe care o avem, de a păstra neatinsă o moştenire de bun simț şi de ordine, care reprezintă partea cea mai prețioasă din întreaga noastră viață națională.

	Lei
N. IORGA. Consideraţii istorice asupra documentelor prezentate de d-l Marcu Beza	5.—
FRANZ BABINGER. Robert Bargrave, un voyageur anglais dans les pays roumains du temps de Basile Lupu (1652)	35.—
N. IORGA. Comemorarea lui Lope de Vega	5.—
N. IORGA. Explicaţia monumentului dela Adam Clisi	5.—
AURELIAN SACERDOŢEANU. Două acte haţegane şi unul vâlcean	10.—
P. P. PANAITESCU. O istorie a Ardealului, tradusă de Miron Costin	10.—
ALEXANDRU CIORĂNESCU. Petru Rareş şi politica orientală a lui Carol Quintul	10.—
N. IORGA. Dovezi despre conştiinţa originii Românilor	5.—
H. DJ. SIRUNI. Mărturii armeneşti despre România. Extrase din Cronica Armenilor din Cameniţa	20.—
N. IORGA. Marele logofăt al bisericii constantinopolitane Hierax şi însemnările sale pe un manuscript al Academiei Române	5.—
ANDREI RĂDULESCU. 24 Ianuarie 1862	25.—
TOMUL XVIII, (1936):	**250.—**
ANDREI RĂDULESCU. Constituţiunea cehoslovacă	45.—
FRANZ BABINGER. Originea şi sfârşitul lui Vasile Lupu	15.—
I. LUPAŞ. Voevodatul Transilvaniei în sec. XII şi XIII	25.—
Dr. ALEKSA IVIC. Documente privitoare la mişcarea literară şi culturală a Românilor din Ungaria în sec.: XVIII şi XIX	25.—
N. IORGA. I. In jurul lui Mihai Viteazul; II. Originea lui Mihai Viteazul după o cronică românească	25.—
MIRCEA DJUVARA. Criza dreptului public internaţional	20.—
N. IORGA. O scrisoare importantă a lui Cezar Boliac	5.—
N. IORGA. Inceputurile şi motivele desnaţionalizării în Săcuime	15.—
ALEX. LĂPĔDATU. Un episod revoluţionar în luptele naţionale ale românilor de peste munţi acum o jumătate de veac	50.—
I. LUPAŞ. Leopold Ranke şi Mihail Kogălniceanu	10.—
N. IORGA. Congresele de istorie dela Veneţia şi dela Roma	10.—
N. IORGA. Au fost Moldova şi Ţara-Românească provincii supuse Fanarioţilor?	10.—
N. IORGA. Sculptura în lemn românească	10.—
N. IORGA. Neamul lui Petru Şchiopul şi vechi documente de limbă mai nouă	10.—
TOMUL XIX, (1937):	**280.—**
G-ral RADU ROSETTI. Un uitat, Generalul Ion Em. Florescu	10.—
N. IORGA. Ştiri noi despre sfârşitul secolului al XVI-lea românesc	15.—
R. V. BOSSY. Urme româneşti la miază-noapte	10.—
VICTOR SLĂVESCU. Opera economică a lui Ion Ghica	15.—
CONSTANTIN I. KARADJA. Steagul românesc al lui Istratie Dabija Voevod	25.—
N. IORGA. Comemorarea lui Giacomo Leopardi	5.—
N. IORGA. Există o tradiţie literară românească?	5.—
FRANZ BABINGER. O relaţiune neobservată despre Moldova sub domnia lui Antonie-Vodă Ruset (1676)	25.—
FRANZ BABINGER. Originea lui Vasile Lupu	10.—
N. IORGA. O cronică munteană în greceşte pentru secolul al XV-lea	5.—
N. IORGA. Rogariu Iosif Boscovich şi Moldova	5.—
G. TAŞCĂ. Cum a evoluat claca dela începutul înfiinţării ei şi până azi	15.—
N. IORGA. Noi descoperiri privitoare la istoria Românilor	10.—
N. IORGA. Despre civilizaţia românească la 1870	5.—
P. NICORESCU. Bisexarchus, un grad necunoscut în armata pre-byzantină	15.—
P. NICORESCU. Garnizoana romană în sudul Basarabiei	20.—
N. IORGA. Un memoriu politic către Cuza-Vodă	5.—
G-ral RADU ROSETTI. Costachi Rosetti-Teţcanu, 1814—1879	7.—

	Lei
N. IORGA. Conflictul militar austro-rus în 1854—56	15.—
N. BĂNESCU. Păreri nouă asupra lui Kekaumenos	5.—
GH. DUZINCHEVICI. Ceva nou asupra legăturilor lui Sobieschi cu Moldova	10.—
ION RĂDUCANU. Economiştii străini în Academia Română	10.—
G-ral RADU ROSETTI. Insemnătatea istorică a căderii Plevnei	7.—
N. IORGA. Un mare gânditor italian despre luptele din Sud-Estul Europei: Giambattista Vico	10.—
ANDREI RĂDULESCU. Constituţiunea Polonă din 23 Aprilie 1935 . .	25.—
TOMUL XX, (1938):	160.—
N. IORGA. Zece inscripţii de morminte ale Mavrocordaţilor	5.—
N. IORGA. Despre revoluţia dela 1848 în Moldova	35.—
P. P. PANAITESCU. Mircea cel Bătrân şi suzeranitatea ungurească . .	15.—
N. IORGA. Începuturile istoriei universale la Români	20.—
N. BĂNESCU. O colecţie de sigilii bizantine inedite	15.—
N. IORGA. Vasile Alecsandri, student la medicină	15.—
I. NISTOR. Ocupaţia austriacă în Principate, 1854—1857	45.—
N. IORGA. Un post al latinităţii în lumea germanică: Austria	10.—
ION RĂDUCANU. In amintirea lui Ernest Solvay 1838—1938	5.—
ION I. NISTOR. Principatele române sub ocupaţia rusească	35.—
I. PETROVICI. La un secol şi jumătate dela naşterea lui Schopenhauer .	10.—
Dr. KURT WESSELY. A doua Diplomă Leopoldină	45.—
N. IORGA. Sensul «Gazetei Transilvaniei»	5.—
H. DJ. SIRUNI. Aron Vodă, Răzvan Vodă şi Eremia Vodă	10.—
N. IORGA. Intinderea spre răsărit a Moldovei lui Ştefan-cel-Mare . . .	10.—
G-ral R. ROSETTI. 1.—Cultura militară. 2.—Ce spune Mareşalul Mackensen despre operaţiile sale contra României	10.—
N. IORGA. Paralelisme helveto-române	10.—
N. IORGA. Principiul naţionalităţilor şi greşelile lui Bismarck.	10.—
G-ral R. ROSETTI. Steaguri, prapure (polemici).	5.—
N. IORGA. Paralelisme şi iniţiative de istorie universală la Români . .	12.—

C. 57.454.

PREŢUL LEI 1[illegible].—